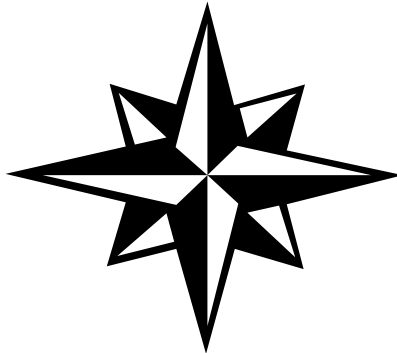

*Теоретичні і прикладні напрямки
розвитку туризму та рекреації
в регіонах України*

*Матеріали
V міжнародної науково-практичної
конференції*

4-5 квітня 2019 року

Міністерство освіти і науки України
Кіровоградська обласна державна адміністрація
Льотна академія Національного авіаційного університету
Український державний центр національно-патріотичного
виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді
Федерація спортивного туризму України

Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України

Матеріали
V міжнародної науково-практичної конференції

4-5 квітня 2019 року

Кропивницький – 2019

УДК 379.85

*Друкується згідно з рішенням Вченої ради Львівської академії
Національного авіаційного університету
(протокол № 2 від 06 березня 2019 року)*

Головний редактор:

Залевський А.В. – кандидат технічних наук, доцент, заступник начальника Львівської академії Національного авіаційного університету з навчальної, науково-методичної та виховної роботи

Редакційна колегія:

Ковальський В.С. – доктор економічних наук, професор

Колотуха О.В. – доктор географічних наук, доцент

Лещенко Г.П. – кандидат географічних наук, професор

Любіцева О.А. – доктор географічних наук, професор

Наровлянський О.Д. – кандидат педагогічних наук

Топольний Ф.П. – доктор біологічних наук, професор

Чумак О.О. – доктор юридичних наук

Яворська В.В. – доктор географічних наук, професор

Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України» // Збірник наукових праць. – Кропивницький. – ЛА НАУ, 2019. – 425 с.

У матеріалах конференції розглядаються економічні проблеми туризму, менеджмент та маркетинг в туризмі, питання щодо географічних аспектів туризму та рекреації, теоретичні, методичні та організаційні основи спортивного туризму та активної рекреації, психолого-педагогічні та правові аспекти туризму та рекреації, підготовка фахівців з туризму, екологічні аспекти туризму та рекреації, наукові засади краснавчого туризму

©Львівська академія НАУ, 2019

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. Економічні проблеми, менеджмент та маркетинг в туризмі

Сікірда Юлія, Шмельова Тетяна, Беляєв Юрій. Системний аналіз факторів середовища менеджменту підприємства авіаційного транспорту як компоненту туристичної індустрії	6
Смирнов Ігор. Логістика «овертуризму» в умовах урботуризму	17
Смутчак Зінаїда, Ситник Оксана, Середа Наталія. Типологізація сучасних міграційних процесів	34
Залевський Анатолій, Соколовський Віктор, Щоголева Інна. Аналіз основних схем взаємодії туристичних та авіаційних компаній	40
Саркісова Олена, Козир Інна, Мамедова Ельвіра. Вплив «Low cost» авіакомпаній на розвиток міжнародного туризму	53
Коваленко Надія, Черногор Наталія, Коваленко Діана. Освітній туризм: можливості застосування досвіду Естонії в Україні	59
Столярчук Наталія, Письменна Марія, Єрмоленко-Князєва Лілія. Аналіз стану та перспективи розвитку медичного туризму в Україні	67
Романів Павло. Інвестиційна привабливість Жидачівського району Львівської області як туристичної дестинації	75
Дорошенко Тетяна. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку туристичної галузі в Україні	83
Бартош Лариса, Бондаренко Наталія. Технологія побудови іміджу туристичного підприємства	90

СЕКЦІЯ 2. Географія туризму та рекреації

Любіцева Ольга. Географія туризму: сучасний зміст, місце в системі наук ..	96
Денисик Григорій. Художнє ландшафтознавство у сучасному туризмі ...	105
Колотуха Олександр. Геопросторові особливості трекінгового туризму ..	110
Заставецька Леся, Дударчук Катерина. Сучасний стан та перспективи розвитку оздоровчого туризму в Україні	119
Жиделєва Анастасія, Пацюк Вікторія. Аналіз туристичних потоків між Україною та Туреччиною	125
Скриль Ірина. Сучасні тенденції розвитку туризму в Україні	136
Вовк Валентин, Кудряков Андрій. Особливості класифікації та просторового розподілу туристичних ресурсів Кіровоградської області ...	142
Воловик Володимир. Поняття туристичного місця	148
Льбін Леонід. Природні та штучні водойми України: поширеність та перспективи використання у рекреації	155
Миргородська Олена, Аркан Олександра. Подієвий туризм в Кіровоградській області: сучасний стан та перспективи розвитку	163

Соколовський Віктор. Особливості рекреаційного потенціалу та районування Іспанії	172
Козинська Ірина. Організація лікувально-оздоровчого туризму в Черкаській області	183
Соколовський Віктор. Аналіз ресурсного потенціалу для формування регіонального рекреаційного комплексу Середнього Придніпров'я	190

СЕКЦІЯ 3. Теоретичні, методичні та організаційні основи спортивного туризму та активної рекреації

Божук Тетяна, Тучапець Анастасія. Фітнес-туризм як складова фізичної рекреації	201
Соколов Володимир, Колотуха Олександр. Методика розподілу бюджетних коштів на змагання зі спортивного туризму	208
Кондратенко Олександр. Розвиток дитячого спортивного туризму на Харківщині	212
Гуцалюк Максим. Індивідуальна підготовка велотуриста	217

СЕКЦІЯ 4. Психолого-педагогічні та правові аспекти туризму та рекреації, підготовка фахівців з туризму

Кравченко Оксана, Коляда Наталія, Каштан Сергій. Підготовка майбутніх соціальних працівників до надання соціальних послуг видами інклюзивного туризму	222
Плачинда Тетяна. Фізичне виховання як чинник якісної підготовки фахівців з туризму	231
Чейпеш Іванна. Іншомовна комунікативна культура фахівців туристичної сфери з позиції діяльнісного підходу до її формування	237
Баранов Віталій. Організація та проведення туристичного походу студентів як елемент практичного навчання	243
Зеленський Сергій. Міжнародно-правове співробітництво у туристичній галузі	250
Москаленко Сергій, Арапов Олексій, Метрук Рагислав, Лелакова Ева. Правове регулювання безпеки туризму в Україні	257
Романенко Олександр. Логістика у сфері гостинності	263
Имангулова Тат'яна, Губаренко Анастасія. Особенности ввєдрення професіональних стандартів в систему підготовки спеціалістів екскурсійного обслуговування	271
Шестопалова Ірина. Система науково-методичної діяльності з туризму і краєзнавства у закладах позашкільної освіти Харківщини	277
Петрова Альона. Аналіз професійної підготовки фахівців спортивно-оздоровчого туризму у закладах вищої освіти	285
Копилець Євгеній. Географічне краєзнавство у чинних навчальних програмах із позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку	291
Михалевська Раїса, Лісога Андрій. Трансформація принципів сучасної педагогіки в позашкільній туристсько-краєзнавчій діяльності	298

Глядченко Ганна, Юношева Ілона, Чернявський Сергій. Сучасний стан та розвиток туризму в позашкільному закладі	303
Каргополова Оксана. Виховання дошкільнят засобами туризму і краєзнавства	312

СЕКЦІЯ 5. Екологічні аспекти туризму та рекреації

Яворська Вікторія, Сич Віталій, Коломієць Катерина. Перспективи розвитку екотуризму на природоохоронних територіях Одеського регіону.....	318
Топольний Федір, Гелевера Ольга. Міфи та правда про шкідливість уранових шахт для здоров'я жителів Кропивниччини	329
Бондар Юлія, Легінькова Ніна. Екотуризм як важлива складова стратегії сталого розвитку України	336
Терлецька Оксана, Кушнір Леся, Періг Тетяна. Екологічний туризм у межах бальнеологічних територій на прикладі Трускавецько-Східницького регіону	345

СЕКЦІЯ 6. Краєзнавчий туризм

Обозний Василь. Краєзнавчий музей як організаційно-методичний центр шкільного краєзнавства і туризму	352
Валюлик Маріанна. Перспективні направлення розвитку туризму в Республіке Беларусь (на примере Гродненської області)	360
Редін Володимир, Редіна Валентина. Туристична привабливість Харкова: сучасний стан та шляхи розвитку	365
Євтушенко Олена. Bordertown на Сумщині	372
Грицюта Валентина, Редіна Ольга. Екскурсії – невід’ємна складова розвитку краєзнавчого туризму	380
Цимбала Ольга, Сало Світлана. Мостиська на туристичній карті Львівщини	386
Ситник Олексій, Хлевнюк Ольга. Туризм як перспектива розвитку Гайворонського старопромислового району	393
Кривенкова Руслана, Затилюк Юрій. Особливості формування туристичного потенціалу Чорнобильської зони	406

Відомості про авторів	419
------------------------------------	-----

СЕКЦІЯ 1

Економічні проблеми, менеджмент та маркетинг в туризмі

УДК 338.48

Сікірда Юлія

Льотна академія Національного авіаційного університету

Шмельова Тетяна

Національний авіаційний університет

Беляєв Юрій

Національний університет харчових технологій

Системний аналіз факторів середовища менеджменту підприємства авіаційного транспорту як компоненту туристичної індустрії

Системний аналіз факторів середовища менеджменту підприємства авіаційного транспорту як компоненту туристичної індустрії. В результаті проведення системного аналізу класифіковано та формалізовано різноманітні фактори внутрішнього та зовнішнього середовища менеджменту підприємства авіаційного транспорту як компоненту туристичної індустрії. За допомогою теоретико-множинного методу системно узагальнено неоднорідні фактори середовища менеджменту авіапідприємства, що дозволить отримати комплексну оцінку ступеня їх впливу на безпеку авіаційної діяльності – головну складову попиту на авіаперевезення.

Ключові слова: безпека авіаційної діяльності, декомпозиція, мультиплікативна оцінка, теоретико-множинний підхід, фактори ризику.

Сікірда Ю., Шмельова Т., Беляєв Ю. Системный анализ факторов среды менеджмента предприятия авиационного транспорта как компонента туристической индустрии. *В результате проведения системного анализа классифицированы и формализованы разнородные факторы внутренней и внешней среды менеджмента предприятия авиационного транспорта как компонента туристической индустрии. С помощью теоретико-множественного метода системно обобщены неоднородные факторы среды менеджмента авиапредприятия, что позволит получить комплексную оценку степени их влияния на безопасность авиационной деятельности – главную составляющую спроса на авиаперевозки.*

Ключевые слова: безопасность авиационной деятельности, декомпозиция, мультипликативная оценка, теоретико-множественный подход, факторы риска.

Sikirda Yu., Shmelova T., Belyaev Yu. Systemic Analysis of the Factors of Management Environment of the Aviation Transport Enterprise as a Component of the Tourism Industry. *In the result of the systemic analysis the diverse factors of the internal and external management environment of the aviation transport enterprise as a component of the tourism industry were classified and formalized. With the set-theoretic method the heterogeneous factors of the aviation enterprise's management environment were systematically generalized, which will allow to obtain a complex assessment of the degree of their influence on the safety of aviation activity – the main part of the demand for air transportation.*

Keywords: *safety of aviation activity, decomposition, multiplicative assessment, set-theoretic approach, risk factors.*

Постановка проблеми. Авіаційний транспорт відіграє виключно важливу роль у розвитку світової туристичної індустрії. Екстраординарним зростанням останніх десятиліть міжнародний туризм зобов'язаний прогресу в авіаційному транспорті не меншою мірою, ніж зростанню середнього класу, збільшенню добробуту, появі нових форм інформаційно-комунікаційних технологій і силам глобалізації. У 2012 році більше половини всіх міжнародних туристів прибули на місце свого призначення авіаційним транспортом. Але і зростання авіаційного транспорту, який є одним з компонентів туристичної індустрії, неминуче пов'язане з розповсюдженням туризму. Переважна більшість пасажирів міжнародних авіаліній подорожують заради туризму, будь то в цілях проведення дозвілля або професійних цілях, а в багатьох країнах авіація відіграє ключову роль у розвитку внутрішнього туризму [1].

Попит на авіаперевезення значною мірою залежить від здатності підприємств авіаційного транспорту забезпечувати високий рівень безпеки польотів [2]. Авіація є самим безпечним видом масових перевезень і однією із самих безпечних соціотехнічних виробничих систем в історії людства. Усього за сторіччя авіація пройшла шлях у сфері безпеки польотів від нестабільної системи до першої «ультрабезпечної» системи в історії транспорту, тобто такої системи, у якій кількість катастрофічних відмов у сфері безпеки польотів складає менше одного на мільйон виробничих циклів [3; 4; 5].

Сайт Aviation Safety Network [6], який відстежує і вивчає авіаційні події, в щорічному звіті назвав 2018 рік третім найбезпечнішим роком для авіаційних перельотів в історії за кількістю аварій. У цьому році трапилось 15 авіакатастроф, які забрали життя 556 осіб. За кількістю жертв 2018 рік став дев'ятим найбезпечнішим роком в історії. З 15 авіакатастроф – 12 сталися з пасажирськими літаками, три – з вантажними рейсами. У 2018 році було скоєно майже 38 мільйонів польотів. Згідно з цією статистикою, у 2018-му одна авіакатастрофа припадала на більше ніж 2,5 мільйона польотів, що є дуже високим показником безпеки польотів. При цьому 2017 рік був більш безпечним, ніж 2018. Тоді сталося 10 авіакатастроф, в яких загинули 44 людини.

Рівень безпеки польотів значно покращився за рахунок удосконалення технологій, навігаційних систем, двигунів, а також впровадження конструкторцій, які безпечно руйнуються, та електродистанційної системи управління. Стандарти навчання екіпажу та управління безпекою теж стали помітно вище. Такі інновації, як системи електронних комунікацій, що дозволяють пілотам і диспетчерам спілкуватися один з одним за допомогою текстових повідомлень, сприяють подальшому підвищенню безпеки авіації [7].

Але кожний день авіаційна галузь стикається з безліччю ризиків, які потенційно можуть поставити під загрозу успіх операційної діяльності, якщо ними адекватно не управляти. В табл. 1 представлено результати авторитетного щорічного дослідження глобального ризику Allianz Risk Barometer 2014 [7].

Табл. 1

Ключові ризики авіаційної галузі

№ з/п	Вид ризику	Частка, %
1	Тероризм	5
2	Забруднення навколишнього середовища	5
3	Вибухонебезпека	5
4	Кібер-атаки	5
5	Технологічні інновації	7
6	Підвищення цін на сировину	7
7	Політичні / соціальні кризи	8
8	Стихійні лиха	9
9	Зміни в законодавстві та регулюванні	9
10	Стагнація на ринку авіаційних послуг	12
11	Посилення конкуренції	14
12	Перериви в наданні авіаційних послуг, збої у ланцюжках постачань	14
Всього		100

Наведені в табл. 1 дані свідчать, що на даний час авіаційних фахівців найбільше турбують перериви в наданні авіаційних послуг (через пошкодження техніки, недоліки в технології та організації авіаційної діяльності, негативний вплив людського фактору тощо) та збої у ланцюжках постачань. Посилення конкуренції та стагнація на ринку авіаційних послуг, зміни в законодавстві, що регулює авіаційну діяльність, політичні та соціальні кризи, підвищення цін на сировину (нафту), технологічні інновації також мають високий рейтинг у цьому переліку ризиків.

ІКАО постійно розробляє та удосконалює більш проактивні, засновані на оцінці ризиків методи, спрямовані на подальше зменшення кількості авіаційних подій у світі, а також призиває авіаційні співтовариства визнати важливість дотримання єдиного глобального підходу для поліпшення і моніторингу безпеки [8]. Сучасний підхід, що заснований на характеристиках

(performance-based approach – PBA) [9], базується на наступних трьох принципах:

- основний акцент на бажані/необхідні результати;
- прийняття інформованих рішень, орієнтованих на бажанні/необхідні результати;
- використання фактів і даних при прийнятті рішень.

При цьому принцип «використання фактів і даних при прийнятті рішень» припускає, що задачі повинні відповідати широко відомому в західному менеджменті критерію SMART [9], що представляє собою аббревіатуру з п'яти англійських слів: specific (конкретний), measurable (вимірний), achievable (досяжний), relevant (порівнянний) і timebound (визначений у часі).

Такий рівень точності визначення задач може бути досягнутий тільки шляхом послідовного і структурованого опису неоднорідних факторів внутрішнього та зовнішнього середовища менеджменту підприємств авіаційного транспорту та виявлення серед них факторів ризику.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В даний час у світовій практиці складається новий підхід до забезпечення безпеки польотів. Замість звичного для нас терміну «система управління безпекою польотів», ІКАО вводить інше визначення – «система менеджменту безпеки авіаційної діяльності» [10]. Дане формулювання має на увазі зв'язування в одне ціле, у єдину систему різних суб'єктів і об'єктів авіаційної діяльності. До суб'єктів авіаційної діяльності відносяться розробники і виробники авіаційної техніки, авіакомпанії-експлуатанти, аеропорти, організації, що здійснюють технічне обслуговування і ремонт повітряних суден, а також наземне обслуговування. У цей же ряд входять органи обслуговування повітряного руху, авіаційні навчальні заклади, науково-дослідні та проектні авіаційні організації, авіаційна влада. Кожний з суб'єктів авіаційної діяльності використовує для забезпечення виробничих процесів та діяльності цивільної авіації відповідні об'єкти: повітряні судна, їх компоненти та обладнання, виробниче обладнання, авіаційну наземну техніку, аеродромне і трасове обладнання (радіо- та електротехнічні засоби), інженерно-технічні споруди, інше рухоме та нерухоме майно тощо. Об'єднати названі елементи авіаційної галузі є досить складною задачею.

Починаючи з періоду «організаційної ери» (1990-ті рр. – теперішній час) безпека польотів стала розглядатися системно, охоплюючи організаційні, людські і технічні фактори. Також у цей час в авіації з'явилося поняття «авіаційної події з організаційних причин», з огляду на той вплив, що чинять організаційна культура і політика на ефективність системи контролю за факторами ризику для безпеки авіаційної діяльності. Модель «швейцарського сиру» Д. Різона показує, що значну роль у причинності авіаційних подій відіграють організаційні та управлінські фактори [10].

Хоча усунення авіаційних подій та/або серйозних інцидентів залишається кінцевою метою людської діяльності в області забезпечення

безпеки авіаційної діяльності, авіаційні системи не можуть бути цілком вільними від небезпечних факторів і пов'язаних з ними ризиків. Ніяка діяльність людини або створеної нею системи не гарантована від повної відсутності експлуатаційних помилок та їх наслідків [10].

Безпека є динамічною характеристикою авіаційної галузі, за допомогою якої фактори ризику повинні неухильно знижуватися. Важливо відзначити, що на прийняття показників ефективності забезпечення безпеки авіаційної діяльності часто впливають внутрішні та міжнародні нормативи, а також культурні особливості [11]. Поки фактори ризику і експлуатаційні помилки знаходяться під розумним контролем, такою відкритою і динамічною системою, якою є цивільна авіація, можна управляти, забезпечуючи необхідний баланс між виконанням польотів сучасними повітряними суднами і вимогою захисту пасажирів і майна [10].

Але у документах ІКАО немає чіткої номенклатури показників безпеки авіаційної діяльності та методів їх визначення у межах кожного підприємства авіаційного транспорту, запропоновано тільки їх якісну оцінку [10].

Побудова ефективної системи менеджменту безпеки авіаційної діяльності потребує комплексного дослідження середовища, в якому функціонують підприємства авіаційного транспорту. Структура середовища менеджменту підприємства докладно розглянута у працях таких видатних науковців у галузі менеджменту, як М. Мескона, М. Альберта та Ф. Хедоурі [12]. Багато досліджень пов'язані з визначенням впливу факторів внутрішнього та зовнішнього середовища менеджменту підприємства на ефективність його комерційної діяльності [13]. Оцінювання ступеня впливу факторів середовища менеджменту підприємства авіаційного транспорту на ефективність функціонування системи менеджменту безпеки авіаційної діяльності є перспективною задачею.

Головною метою є дослідження комплексного впливу неоднорідних факторів внутрішнього та зовнішнього середовища менеджменту підприємства авіаційного транспорту на безпеку авіаційної діяльності. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні задачі:

1. Визначити склад середовища менеджменту підприємства авіаційного транспорту.
2. Провести декомпозицію внутрішнього та зовнішнього середовища менеджменту підприємства авіаційного транспорту.
3. Узагальнити неоднорідні фактори внутрішнього та зовнішнього середовища менеджменту підприємства авіаційного транспорту за допомогою теоретико-множинного підходу.

Виклад основного матеріалу. Підприємство авіаційного транспорту перебуває під постійним тиском окремих ланок зовнішнього та внутрішнього середовища [10]. Середовище менеджменту авіапідприємства представляє собою сукупність певних обставин і факторів у середині і навколо нього, що впливають на прийняття рішень [12] (рис. 1).

Рис. 1. Середовище менеджменту підприємства авіаційного транспорту

Внутрішнє середовище менеджменту підприємства авіаційного транспорту представляє собою сукупність компонентів, пов'язаних між собою за допомогою певних структур у його межах. Основними змінними внутрішнього середовища менеджменту авіапідприємства є цілі, задачі, структури, технології та кадри авіапідприємства. Внутрішні змінні звичайно називають соціотехнічними підсистемами, тому що вони мають соціальний компонент (людей) і технічний компонент (інші внутрішні змінні).

Зовнішнє середовище менеджменту підприємства авіаційного транспорту – це сукупність елементів, які не входять до складу авіапідприємства, але здійснюють певний вплив на нього. Основними характеристиками зовнішнього середовища авіапідприємства є взаємозв'язок його факторів, складність, рухливість та невизначеність. Зовнішнє середовище менеджменту підприємства авіаційного транспорту розділяється на два види:

- зовнішнє середовище менеджменту авіапідприємства прямого впливу, яке включає в себе елементи, що безпосередньо впливають на операції авіапідприємства та відчувають на собі прямий вплив його операцій:

споживачі авіаційних, аеронавігаційних, аеропортових послуг та послуг з наземного або технічного обслуговування, конкуренти, партнери, закони і державні установи;

- зовнішнє середовище менеджменту авіапідприємства опосередкованого впливу, яке може не здійснювати негайний вплив на операції авіапідприємства, але з часом будуть відображатись на них: стан економіки, науково-технічний прогрес, політичні та соціокультурні фактори, міжнародні події.

Для проведення системного аналізу середовища менеджменту авіапідприємства виконана декомпозиція факторів, що впливають на безпеку авіаційної діяльності (рис. 2).

Будь-яке підприємство авіаційного транспорту знаходиться в середовищі і функціонує в тому випадку, коли середовище дає йому таку можливість. Для визначення рівня безпеки потрібно мати уявлення як про внутрішнє, так і про зовнішнє середовище авіапідприємства, їх потенціали і тенденції розвитку, а також знати місце авіапідприємства в середовищі. Системні дослідження внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства авіаційного транспорту, кількісне оцінювання, агрегування, вибір принципів згортки, нормалізації і пріоритетів відповідних показників авіапідприємства ведуть до рішення багатокритеріальної задачі оптимізації менеджменту авіапідприємства, що дає змогу зменшити негативний вплив елементів на безпеку авіаційної діяльності, а також збільшити можливості з підвищення рівня безпеки.

Для проведення системного аналізу середовища менеджменту підприємства авіаційного транспорту виконана декомпозиція факторів, що впливають на безпеку авіаційної діяльності (рис. 2) [14].

Запропоновано метод узагальнення неоднорідних факторів внутрішнього та зовнішнього середовища менеджменту підприємства авіаційного транспорту [15], що дозволяє врахувати структурну ієрархічність, різномірність, динамічну нестабільність факторів та визначити умови для їх оцінювання (1):

$$\bar{F} = \bar{F}_{ie} \cup \bar{F}_{eedi} \cup \bar{F}_{eeii}, \quad (1)$$

де $\bar{F}_{ie} = \{\bar{G}, \bar{T}_a, \bar{S}, \bar{T}_e, \bar{P}_e\}$ - множина факторів внутрішнього середовища менеджменту авіапідприємства (цілі \bar{G} , задачі \bar{T}_a , структури \bar{S} , технології \bar{T}_e , кадри \bar{P}_e);

$\bar{F}_{eedi} = \{\bar{C}, \bar{C}_o, \bar{P}_a, \bar{L}\}$ - множина факторів зовнішнього середовища менеджменту авіапідприємства прямого впливу (споживачі \bar{C} , конкуренти \bar{C}_o , партнери \bar{P}_a , закони \bar{L});

$\bar{F}_{eeii} = \{\bar{ES}, \bar{SP}, \bar{PF}, \bar{SF}, \bar{IE}\}$ - множина факторів зовнішнього середовища менеджменту авіапідприємства опосередкованого впливу (стан економіки \bar{ES} , науково-технічний прогрес \bar{SP} , політичні фактори \bar{PF} , соціокультурні фактори \bar{SF} , міжнародні події \bar{IE}).

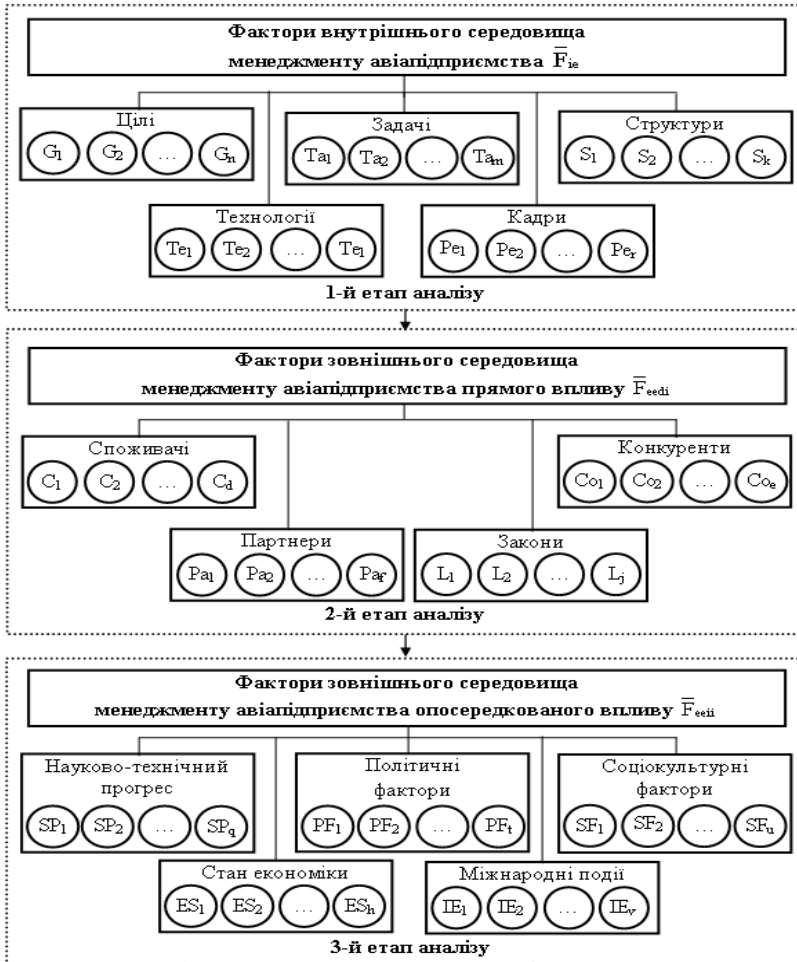

Рис. 2. Декомпозиція факторів середовища менеджменту підприємства авіаційного транспорту

На рис. 3 представлено графічну інтерпретацію методу узагальнення неоднорідних факторів внутрішнього та зовнішнього середовища менеджменту підприємства авіаційного транспорту за допомогою теоретико-множинного підходу.

За допомогою експертного оцінювання отримані показники ступеню впливу факторів внутрішнього та зовнішнього середовища менеджменту підприємства авіаційного транспорту на безпеку авіаційної діяльності [16]. Згортку багаточільового показника значущості параметрів факторів середовища менеджменту авіапідприємства в скалярний показник виконано мультиплікативним способом (2):

$$W = \prod_{i=1}^n f_i^{\omega_i} = g(f_i(\omega_i)) \quad (2)$$

де f_i - сукупність параметрів факторів середовища менеджменту авіапідприємства;
 ω_i - вагові коефіцієнти параметрів факторів середовища менеджменту авіапідприємства.

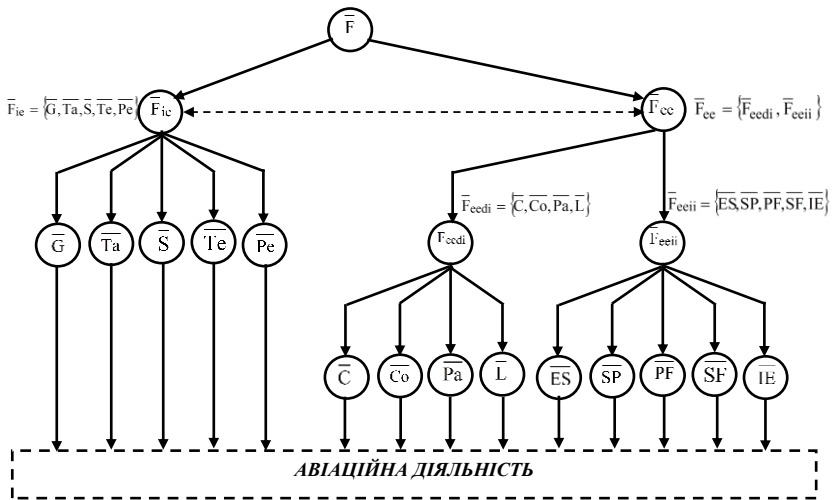

Рис. 3. Графічна інтерпретація методу узагальнення неоднорідних факторів внутрішнього та зовнішнього середовища менеджменту підприємства авіаційного транспорту

Висновки і перспективи подальших пошуків. З позицій системного підходу визначено, що підприємство авіаційного транспорту становить взаємодію внутрішніх елементів – цілей, задач, структур, технологій, людей, а також зовнішнього оточення – політичного, економічного, культурного,

ринкового, до якого воно повинне пристосуватися. Внутрішнє середовище авіапідприємства є джерелом його життєвої сили і включає потенціал, що дає можливість авіапідприємству існувати і виживати в певному проміжку часу, але воно може бути і джерелом проблем. Зовнішнє середовище є джерелом забезпечення авіапідприємства ресурсами, необхідними для підтримки його внутрішнього потенціалу на необхідному рівні для досягнення цілей. За допомогою теоретико-множинного підходу виконано узагальнення неоднорідних факторів внутрішнього та зовнішнього середовища менеджменту підприємства авіаційного транспорту, що дозволило врахувати структурну ієрархічність, різноманітність, динамічну нестабільність факторів та визначити умови для комплексного оцінювання ступеня їх впливу на безпеку авіаційної діяльності.

Задача багатокритеріального оцінювання факторів середовища менеджменту підприємства авіаційного транспорту з урахуванням пріоритету їх впливу на безпеку авіаційної діяльності передбачає одержання та візуалізацію оцінок за параметрами факторів середовища менеджменту авіапідприємства (часткові оцінки), групами факторів внутрішнього та зовнішнього середовища менеджменту авіапідприємства (агреговані оцінки), всією сукупністю факторів середовища менеджменту авіапідприємства (комплексна оцінка). На даний час отримано тільки часткові оцінки значущості параметрів факторів середовища менеджменту підприємства авіаційного транспорту, визначення агрегованих оцінок та комплексної оцінки впливу неоднорідних факторів внутрішнього та зовнішнього середовища менеджменту авіапідприємства на безпеку авіаційної діяльності потребує проведення подальших досліджень.

Повне рішення задачі багатокритеріальної оптимізації менеджменту підприємства авіаційного транспорту можливе за умов побудови чіткої несуперечливої системи аксіом принципів вибору згортки, нормалізації та пріоритетів відповідних показників суб'єкта авіаційної діяльності.

Запропонована методика оцінювання впливу різноманітних факторів внутрішнього та зовнішнього середовища менеджменту підприємства авіаційного транспорту на безпеку авіаційної діяльності дозволить розробити «Паспорти безпеки авіаційної діяльності» для кожного суб'єкта авіаційної діяльності. «Паспорти безпеки авіаційної діяльності» можуть застосовуватись Державною авіаційною службою України при проведенні сертифікаційних перевірок суб'єктів авіаційної діяльності для порівняння нормативних та фактичних показників авіапідприємств та визначення їх здатності до безпечного виконання дозволеного виду діяльності.

Список використаних джерел:

1. *Туризм и политика в области воздушного транспорта: Обзорный документ для общего обсуждения // 20-я сессия Генеральной ассамблеи ЮНВТО, Виктория-Фоллс, Зимбабве, 24-29 августа 2013 г. – 9 с.*

2. Еленцова М.А. Влияние фактора «Безопасность полетов» на спрос в сфере пассажирских перевозок / М.А. Еленцова // Научный вестник МГТУ ГА. Серия : Менеджмент, экономика, финансы. – 2007. – № 118. – С. 56-59.
3. Обследование состояния безопасности полетов при работе в нормальных условиях (NOSS) / Doc. ICAO 9910-AN 473. – 1-е изд. – Канада, Монреаль : ICAO, 2008. – 85 с.
4. *Socio-Technical Decision Support in Air Navigation Systems : Emerging Research and Opportunities : manuscript / Eds. T. Shmelova, Yu. Sikirda, N. Rizun, A.-B. M. Salem, Yu. Kovalyov. – USA, Hershey : IGI Global, 2018. – 305 p.*
5. *Shmelova T. Socio-Technical Approaches for Optimal Organizational Performance : Air Navigation Systems as Sociotechnical Systems : Chapter 3 / T. Shmelova, Yu. Sikirda // Advanced Macroergonomics and Sociotechnical Approaches for Optimal Organizational Performance : manuscript / Eds. Arturo Realyvásquez, Aide Aracely Maldonado-Macías, Karina Cecilia Arredondo-Soto. – USA, Hershey : IGI Global, 2019. – P. 39-70.*
6. *Aviation Safety Network releases 2018 airliner accident statistics [Electronic resource] // Aviation Safety Network. – Mode of access : <https://news.aviation-safety.net/2019/01/01/aviation-safety-network-releases-2018-airliner-accident-statistics/>. – Last access : 04.01.2019. – Title from the screen.*
7. *Global Aviation Safety Study : A review of 60 years of improvement in aviation safety. – USA : Allianz Global Corporate & Specialty ; EMBRY-RIDDLE Aeronautical University, 2014. – 63 p.*
8. *ICAO Safety Report. – Canada, Montreal : ICAO, 2018. – 52 p.*
9. *Manual on Global Performance of the Air Navigation System / Doc. 9883. – 1st ed. – Canada, Montreal : International Civil Aviation Organization, 2009. – 176 p.*
10. *Safety Management Manual (SMM) / Doc. ICAO 9859-AN 474. – 3ed ed. – Canada, Montreal: ICAO, 2013. – 251 p.*
11. *Кросскультурные факторы и безопасность полетов : сб. материалов по человеческому фактору № 16 / Circ. ICAO 302-AN/175. – Канада, Монреаль : ICAO, 2004. – 52 с.*
12. *Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури ; пер. с англ. – 3-е изд. – М. : Изд-во «Вильямс», 2008. – 665 с.*
13. *Автореферати дисертацій [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=ARD_EX&P21DBN=ARD&S21FMT&S21ALL&Z21ID. – Останній доступ : 2019. – Назва з екрану.*
14. *Шмельова Т.Ф. Системний аналіз факторів внутрішнього та зовнішнього середовища менеджменту авіапідприємства / Т.Ф. Шмельова, Ю.В. Сікirdа, О.Ю. Ассаул // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. – 2014. – Вип. 3 (36). – С. 49–56.*
15. *Shmelova T. Structural Analysis of Management Environment of Aviation Enterprise from the Point of Systematic Approach / T. Shmelova, Y. Sikirda, A. Assaul, O. Stasiuk // Proceedings of the National Aviation University. – 2015. – № 2. – P. 12–22.*

16. Шмельова Т.Ф. Влияние факторов среды менеджмента авиационного предприятия на безопасность авиационной деятельности / Т.Ф. Шмельова, Ю.В. Сікірда, О.Ю. Ассаул // Технологический аудит и резервы производства. – 2015. – № 2/3 (22). – С. 17–24.

УДК 338.48

Смирнов Игорь

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Логистика «овертуризму» в условиях урботуризма

Логистика «овертуризму» в условиях урботуризма. Раскрыто сущность комплексной логистической стратегии сталого развития урботуризма в условиях «овертуризма», которая базируется на четырех концепциях - децентрализации туризма, обратной логистики, влияния маркетинга на логистику и повышенных требований к безопасности туристов. Первая концепция строится на логистической организации туристического пространства города, которая включает такие составляющие, как: геологическая (географическая и логистическая) идентификация ресурсной базы городского туризма; логистическое планирование туристических потоков и определение их потребностей; логистическое проектирование туристической инфраструктуры; логистическое проектирование цепочек поставок туристической инфраструктуры. Вторая концепция предусматривает комплексный подход к утилизации общей емкости городских отходов, включая туристические, с учетом их сбора и вывоза из города, а также переработки на специализированных предприятиях. Третья концепция отображает, как с помощью маркетинга влиять на туристические потоки, уменьшая объемы нежелательных видов туризма (например, интим-туризма). Четвертая концепция отображает актуальность проблем безопасности туристов в условиях «овертуризма». В этом контексте исследован опыт украинских городов Львов и Киев, даны соответствующие рекомендации.

Ключевые слова: урботуризм, «овертуризм», комплексная логистическая стратегия, децентрализация туризма, обратная логистика, влияние маркетинга на логистику, повышенные требования к безопасности туристов.

Смирнов И. Логистика «овертуризма» в условиях урботуризма. Раскрыта сущность комплексной логистической стратегии устойчивого развития урботуризма в условиях «овертуризма», которая базируется на четырех концепциях - децентрализации туризма, обратной логистики, влияния маркетинга на логистику и повышенных требований к безопасности туристов. Первая концепция основывается на логистической организации туристического пространства города, которая включает такие составляющие, как: геологическая (географическая и логистическая) идентификация ресурсной базы урботуризма; логистическое планирование туристических потоков и определение их потребностей; логистическое проектирование туристической инфраструктуры; логистическое проектирование цепочек поставок туристической инфраструктуры. Вторая концепция предполагает комплексный

подход к утилизации общего количества городских отходов, включая туристические, с учетом их сбора и вывоза из города, а также переработки на специализированных предприятиях. Третья концепция отражает, как с помощью маркетинга влиять на туристопотоки, уменьшая объемы нежелательных видов туризма (например, интим-туризма). Четвертая концепция отражает обострение проблем безопасности туристов в городах в условиях «овертуризма». В этом контексте исследован опыт украинских городов Львова и Киева, даны соответствующие рекомендации.

Ключевые слова: урботуризм, «овертуризм», комплексная логистическая стратегия, децентрализация туризма, реверсивная логистика, влияние маркетинга на логистику, повышение требований к безопасности туристов.

Smyrnov I. Logistics of "overtourism" in urban tourism conditions.

Revealed essence of complex logistic strategy of sustainable urban tourism development in the conditions of "overtourism", which is based on four concepts: decentralization of tourism, reverse logistics, marketing impact on logistics and increased requirements to tourist safety problems. The first concept is based on the logistics organization of the tourist area of the city, which includes such components as: geogological (geographical and logistical) identification of the resource base of urban tourism; logistical planning of tourist flows and determination of their needs; logistical design of tourist infrastructure network; logistic design of supply chains for tourist infrastructure functioning. The second concept involves an integrated approach to the utilization of the total amount of municipal waste, including tourist one, taking into account their collection and removal from the city, as well as processing at specialized enterprises. The third concept reflects how to use marketing to influence tourist traffic, reducing the volume of unwanted types of tourism (eg, intim-tourism). The fourth concept reflects the aggravation of the tourists safety problems in cities in the conditions of "overtourism". In this context, the experience of the Ukrainian cities like Lviv and Kyiv has been explored, and relevant recommendations have been given.

Key words: urban tourism, "overtourism", complex logistic strategy, decentralization of tourism, reverse logistics, influence of marketing on logistics, increase of safety requirements for urban tourists.

Постановка проблеми. Зовсім недавно, а саме у 2017 р., у фаховій туристичній літературі з'явився такий новий термін, як «overtourism» (у перекладі з англ.– надлишковий туризм) [1]. Цей термін відображає виклики щодо управління зростаючими туристичними потоками у міських (урбо) дестинаціях та вплив урботуризму на міста та їхніх мешканців. Нині половина населення світу живе в урбанізованих ареалах, а за оцінками, до 2050 р. цей показник сягне 70%. Зростаюча кількість урботуристів збільшує споживання природних та туристичних ресурсів міст, здійснює соціокультурний вплив та зростаючий тиск на міську інфраструктуру. Тому для урботуризму нині важливим завданням є ефективне управління потоками урботуристів з метою забезпечення позитивних наслідків їхнього відвідання міст як для місцевих мешканців, так і для самих туристів. Ще задовго до того, як виник термін «overtourism», ЮНВТО визначила поняття туристичної

місткості (пропускної спроможності), «як максимальну кількість людей, що можуть відвідати туристичну дестинацію одночасно без здійснення деструктивного впливу на природне, економічне та соціокультурне середовище та погіршення якості туристичних продуктів, що надаються». Це поняття пов'язане з категорією сталого туризму: туризм тільки тоді вважатиметься сталим, коли враховуватиме інтереси як відвідувачів, так і місцевих громад. Ця мета може бути досягнута через участь громад (місцевих влад) у розвитку туризму, управлінні туристопотоками, зменшенні сезонності туризму, ретельному плануванні туризму в дестинаціях, яке враховує їхню туристичну спеціалізацію та диверсифікацію турпродуктів, а також максимально можливу туристичну місткість. Вирішити проблеми, що стоять перед урботуризмом, сьогодні є набагато складнішим питанням, ніж раніше здавалося. Тому існує нагальна потреба створити дорожню карту сталого розвитку урботуризму та розглядати цей розвиток як складник більш широкої програми комплексного розвитку міст. Нині туризм є одним з небагатьох секторів світового господарства, що постійно зростає, забезпечуючи при цьому соціоекономічний розвиток, зайнятість, розвиток інфраструктури та експортні (валютні) доходи. Тому є важливим, навіть критичним, забезпечити узгодження розвитку урботуризму з розвитком міст у світовому порядку денному. Про це нагадує «Нова програма ООН з розвитку міст», що вказує на 17 цілей їх сталого розвитку, при цьому особливо слід виділити Ціль 11 «Зробити міста інклюзивними, безпечними, пружними та сталими», яка повинна стати обов'язковою для всіх країн світу [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми статті виявив, що в Україні ця тематика є практично невідомою, публікацій практично немає, є тільки згадки про проблему «овертуризму» у світовому туризмі та її зв'язок з динамічним розвитком урботуризму [1]. Натомість, проблемі сталого розвитку урботуризму присвячені праці автора, зокрема [4;5;6]. Про актуальність теми, що розглядається у статті, свідчить дослідження, яке було виконане на замовлення ЮНВТО у 2017 р. «Overtourism? Understanding and managing urban tourism growth beyond perceptions» (пер. з англ. «Овертуризм? Розуміння і управління зростанням урботуризму») [2].

Метою дослідження є розкриття концептуальних основ логістичної моделі сталого розвитку урботуризму в умовах «овертуризму».

Виклад основного матеріалу. За декілька останніх десятиріч чисельність міського населення, як і територія міст, динамічно зростали та трансформувалися. Згідно даних ООН у 1990 р. 43% світового населення проживало в урбанізованих ареалах, на 2015 р. цей показник склав 54% та очікується його зростання до 60% у 2030 р. Разом з прискореною урбанізацією у світі спостерігається зростання урботуризму через те, що міста вважаються дуже популярними дестинаціями для бізнесового та пізнавально-відпочинкового туризму. Причинами цього явища є економічний розвиток та збільшення доходів населення, зменшення транспортних тарифів, розвиток туристичної інфраструктури та зростання середнього класу як в

економічно розвинутих, так і в країнах, що розвиваються. За останні десятиріччя кількість міжнародних туристів зросла з 20 млн у 1950 р. до більше 1,3 млрд осіб у 2017 р. ЮНВТО прогнозує, що світовий туризм буде динамічно розвиватися і далі - з середньорічним темпом 3,3% за рік до 2030 р., коли чисельність туристів у світі досягне 1,8 млрд осіб. Нині дохід, що отримується як від внутрішнього, так і міжнародного туризму, є важливим чинником соціо-економічного та культурного розвитку багатьох міст та міських агломерацій. Разом з тим, зростання урботуризму призводить до появи різноманітних викликів щодо забезпечення сталого зростання та практик, які б мінімізували від'ємний вплив туризму в містах щодо використання природних ресурсів, соціокультурного впливу, навантаження на інфраструктуру та управління мобільністю та концентрацією (скупченнями) туристів. Останніми роками ці виклики також супроводжувались збільшенням пропозиції проживання туристів у містах через нові віртуальні платформи туристичного сервісу. Як результат, число туристів в містах зросло настільки, що з'явилися випадки негативного ставлення місцевого населення до туристів, зокрема через явища надмірного їх зосередження, особливо у центральних дільницях міст, надмірного гасалу та засмічення, а також інших незручностей, пов'язаних з туристами. Справа дійшла до протестів місцевого населення проти туристів у деяких містах та до виникнення термінів «овертуризм» та «туризмобія» та їхнє використання у ЗМІ.

Що ж розуміється під назвою «овертуризм» і коли з'явився цей термін? 2016 р. його вперше запровадила консалтингова компанія “Skift, Inc.” та відповідно запатентувала. Ця компанія надає послуги з інформаційно-маркетингового забезпечення глобальної індустрії туризму та гостинності, існує з 2012 р. Компанія одразу орієнтувала цей термін на урботуризм під гаслом: «Майбутнє світу – міста. Майбутнє туризму – в містах. Майбутнє туризму – смарт-міста, які є зручними як для туристів, так і для місцевих мешканців. Розвиток смарт-міст веде до появи ери туристичної смарт-мобільності» [3]. Вже виникло декілька дефініцій цього терміну. Зокрема, університети – учасники міжнародного проекту «Overtourism? Understanding and managing urban tourism growth beyond perceptions» (про що буде нижче) визначили «овертуризм», як «негативний вплив туризму та DESTИНАЦІЮ або її частини внаслідок надмірної кількості туристів, що відчувають як місцеве населення (через погіршення умов (якості) життя), так і туристи (через погіршення якості турпродукту, що надається)» [2]. Інше визначення «овертуризму» належить Партнерству відповідального туризму: «коли господарі чи гості, місцеві жителі або візитери DESTИНАЦІЇ відчувають, що туристів забагато і через це якість життя у цій DESTИНАЦІЇ чи якість відвідування значно погіршились, при цьому часто господарі та гості відчувають це погіршення одночасно». Отже, «овертуризм» є протилежним поняттям по відношенню до «відповідального туризму», метою якого є розвивати туризм таким чином, щоб зробити DESTИНАЦІЮ найкращим місцем

як для життя місцевих мешканців, так і для відвідування туристами. По суті, коли говориться про «овертуризм», то йдеться про відсутність ефективного управління та неконтрольований розвиток туристичних потоків у містах. Між тим із зростанням числа туристів туризм повинен розвиватися та управлятися на засадах сталого розвитку як для відвідувачів, так і для місцевих громад. Це і є ключем до розуміння та управління явищем «овертуризму». Розвиток туризму є шансом для громад та їхніх громадян отримати доходи від туризму, саме тому відносини між туристичною галуззю та громадами повинні зміцнюватись. Цю мету можна досягти шляхом участі громади у розвитку туризму на її території, зокрема, завдяки менеджменту туристичних скупчень, зменшенню сезонності туризму, ретельному плануванню розвитку туризму з врахуванням туристичних можливостей території та туристичної спеціалізації дестинації та диверсифікації туристичного продукту. При цьому важливого значення набуває поняття туристичної місткості території (дестинації), яка визначається ЮНВТО, як «максимальне число людей, що можуть відвідати туристичну дестинацію одночасно без нанесення шкоди природному, економічному та соціокультурному середовищу та неприйнятного погіршення якості туристичних послуг та вражень». Правильне визначення кількісних параметрів (показників) туристичної місткості дестинації є важливим завданням для туроператорів та місцевих туристичних влад. Визначаючи та створюючи механізми з моніторингу та управління туристичними потоками та скупченнями, туристичними місткостями територій та параметрами необхідних змін, слід застосовувати кількісні та якісні індикатори, щоб отримати комплексний вираз туристичного впливу на дестинацію.

При цьому слід врахувати такі особливості явища туристичного перевантаження («овертуризму») у містах:

1. Коли говориться про туристичне перевантаження міста, то йдеться не стільки про чисельність туристів, скільки про туристичні потужності, щоб їх прийняти. Так, є міста які успішно справляються з великою кількістю туристів, у той час як інші не можуть собі дати раду з значно меншими туристичними потоками. Щоб краще зрозуміти причини туристичного перевантаження, визначимо три головних його причини:

- 1.1. Надто велика кількість туристів у місті, ще й підсилена явищем сезонності, яке зумовлює різке зростання кількості туристів у пікові сезони, що часто дратує місцевих мешканців. Ця причина викликає туристичне перевантаження особливо в окремих ділянках міст, коли містяни відчують, що у місті не залишилось місць відпочинку, де б не було туристів.
- 1.2. Значний негативний туристичний вплив на функціонування міста, коли перебування туристів створює проблеми для місцевих мешканців, зокрема, це можуть бути автомобільні затори на вулицях через стоянки туристичних автобусів, або незручності при прогулянках містян головними вулицями та площами через юрби

туристів. Також сюди відносяться такі явища, як надмірний галас, штовханина, дрібні крадіжки та інші проблеми, причинами яких можуть бути як туристи, так і місцеві мешканці.

1.3. Надмірний розвиток т. зв. туристичної економіки, тобто надання різноманітних послуг спеціально для туристів, що теж викликає невдоволення містян. Це може бути надмір готелів, ресторанів, розважальних та торгівельних закладів у центрах міст, орієнтованих, головним чином, на туристів.

2. Туристичне перевантаження, як правило, має скоріше локальний, ніж загальноміський вираз. Надмірний туристичний тиск відчувається переважно в центральних, найбільш популярних ділянках міст з високою концентрацією туристичних атракцій. У той же час навіть у найбільш відвідуваних містах можливо знайти місця, де туристів мало або зовсім немає, при цьому ці місця можуть знаходитись буквально біля туристичних атракцій або центральних дільниць. Тому у пошуку рішень проблеми «овертуризму» в містах важливо проаналізувати територіальний розподіл туристопотоку з визначенням місць і причин туристичного перевантаження.

3. Туристичне перевантаження у містах не є проблемою, пов'язаною виключно з туризмом. Туристичне перевантаження особливо відчувається, коли ресурси та інфраструктура міста відчувають надмірний тиск. Однак не тільки туристи користуються цими ресурсами та інфраструктурою, оскільки у цьому з ними конкурують місцеві мешканці та приїжджі. Це явище особливо відчувається у сфері оренди житла, де за найм житла (готелів, апартаментів, хостелів) туристи конкурують з місцевим попитом. Отже, вирішення проблеми туристичного перевантаження міст («овертуризму») вимагає комплексного, всебічного підходу.

4. Використання технологічних та смарт-рішень є важливим у вирішенні проблеми «овертуризму» в містах, але без поєднання з іншими підходами, воно буде неефективним. Так, смарт-технології вважаються найбільш придатними до вирішення проблеми надмірних туристопотоків у містах, але без врахування викликів, які висуває вимога сталості урботуризму у сенсі тісної кооперації багатьох учасників у довготерміновому аспекті, рішення буде неефективним, особливо коли є конфлікт інтересів учасників.

Про актуальність теми, що розглядається, та необхідність кращого розуміння сутності завдань, що стоять перед управлінням світовим урботуризмом у контексті «овертуризму» та сталого розвитку, свідчить те, що на замовлення ЮНВТО 2017 р. було виконано дослідження під назвою «Overtourism? Understanding and managing urban tourism growth beyond perceptions» (пер. з англ. - Овертуризм? Розуміння та управління зростанням урботуризму понад відчуттями) з аналізом і рекомендаціями на підставі використання даних 8 європейських міст, а саме: Амстердама, Барселони, Берліна, Копенгагена, Лісабона, Мюнхена, Зальцбурга та Талліна. Дослідження було виконане науковцями Центру експертизи рекреації,

туризму та гостинності Університету Бреда (Нідерланди), Європейського інституту туризму майбутнього Університету Стенден (Нідерланди) за підтримки Європейської туристичної асоціації та міських влад відповідних міст. За результатами дослідження виконана оцінка сприйняття туризму і туристів мешканцями європейських міст та розроблена програма заходів з метою забезпечення дисперсії туристичних потоків у містах [2].

Отже, урботуризм сьогодні стає все більш популярним як в Україні, так і в світі. Він має свої особливості, пов'язані з високою концентрацією туристів на обмеженій території міст, особливо їх центральної та історичної частин. У зв'язку з цим виникає проблема збільшення туристичного навантаження на ресурсну базу туризму в містах (овертуризму), що може призвести до його погіршення та деградації. Вирішити цю проблему можна за допомогою інтегрованого логістичного підходу до сталого розвитку урботуризму. Увага до даної проблеми в науковій літературі поки що недостатня, хоча в практичному управлінні розвитком міського туризму ця проблема вже добре відома і відображена у розробці та прийнятті відповідних документів, наприклад, у місті Львові, де нещодавно була введена «Концепція децентралізації туризму». Метою дослідження є виявлення змісту, сутності та особливостей комплексного логістичного підходу (стратегії) до сталого розвитку урботуризму в умовах «овертуризму» на прикладі українських міст.

Слід зазначити, що в цьому контексті постає питання про сутність логістики потоків послуг (включаючи туристичні послуги) та її відмінності в порівнянні з логістикою товарних потоків. В останньому випадку все зрозуміло: є виробники товарів та їх споживачі. Відповідно, товари виробляються, зберігаються, транспортуються і споживаються. Таким чином, товарні потоки стають потоками товарів при їх транспортуванні, їх можна відчутти, виміряти, зберегти, надіслати, отримати, спожити. Якщо це міжнародний потік товарів, то він включає експорт та імпорт, відповідно, є країна-експортер з пунктом (портом) відправлення, країною-імпортером з пунктом (пунктами) отримання та, можливо, країною-транзитером, через які проходять транзитні товарні потоки. Що стосується потоків послуг, то ситуація інша, що визначається особливостями послуги як товару. Отже, послуга є нематеріальною, її не можна зберігати і складувати, вона невіддільна від виробника і споживача. За таких обставин розмова про потік послуг виглядає, за нашою думкою, нонсенсом. Вийти з цієї ситуації можна за допомогою «револьверного» принципу логістичних послуг, запропонованого автором [4, 77]. Цей принцип відображає той факт, що у кожному виді послуг слід обрати один головний потік (ГП) і кілька допоміжних, обслуговуючих потоків (ДП), використовуючи метод якісного аналізу. Наприклад, у туристичних послугах ГП - туристопотік, ДП - інформаційний, фінансовий, кадровий, матеріальний, товарний; в освітніх послугах ГП - потік студентів, ДП - інформаційний, кадровий, фінансовий, матеріальний; у торгівельних послугах ГП - потік покупців, ДП - товарний,

інформаційний, фінансовий, кадровий, матеріальний; у міжнародній торгівлі ГП - зовнішньоторговельні потоки (експорт, імпорт), ДП - митно-інформаційний, митно-фінансовий, кадровий, матеріально-технічний; у транспортних послугах ГП - потік транспортних засобів, ДП - інформаційний, кадровий, матеріальний. При цьому обсяг додаткових потоків по відношенню до головного визначається за допомогою нормативного методу, коли існують певні нормативи, що стосуються, наприклад, кількості викладачів для певної кількості студентів тощо. Кожний ГП проходить через відповідну приймаючу інфраструктуру з трьома варіантами логістичної ситуації: а) потужність потоку значно менше, ніж пропускна спроможність інфраструктури; б) потужність потоку дорівнює пропускній спроможності інфраструктури; в) потужність потоку перевищує пропускну спроможність інфраструктури. З цих трьох варіантів тільки перший може бути визнаний, як задовільний: коли головний потік вільно проходить через приймаючу інфраструктуру. Інші два варіанти не є задовільними, оскільки виникають черги через те, що ГП не може вільно проходити через приймаючу інфраструктуру (за варіанта б) така ситуація можлива навіть при незначному збільшенні потужності ГП). В цілому, з точки зору логістики, виникнення черг вказує на виникнення проблем у проходженні ГП, тому одним із завдань логістики у сфері послуг є виявлення і усунення черг. Для туризму, як і для інших галузей сфери послуг, ці положення залишаються актуальними, тобто визначається єдина задовільна ситуація (логістична модель), коли ГП (і це є потік туристів) вільно проходить через туристичну інфраструктуру, або туристичний об'єкт. Але, у той же час, логістична модель, що відноситься до галузей сфери послуг, може мати два різновиди: м'який та жорсткий. Перший означає, що у випадку збільшення ГП існує можливість збільшення пропускної спроможності інфраструктури. Така модель є типовою, наприклад, для торговельних закладів (супермаркетів), коли із збільшенням кількості покупців відкривається більше пунктів оплати, і потік клієнтів вільно проходить через касові вузли. Другий різновид - жорстка модель - означає неможливість збільшення пропускної спроможності інфраструктури за зростання ГП. За цих умов для забезпечення вільного проходження ГП необхідно застосувати заходи з його регулювання (обмеження). Такі заходи можуть бути адміністративними (наприклад, дозвіл на проходження потоку у певних проміжках часу), або фінансовими (встановлення певної ціни "вхідного квитка" для учасника). Саме ця модель є притаманною туризму та готельно-ресторанному бізнесу. Зокрема, в туризмі це пояснюється тим, що кожен туристичний об'єкт (ресурс) є унікальним, тому при зростанні туристичного потоку неможливо перевести його на інший такий об'єкт, оскільки, наприклад, єгипетські піраміди не мають аналогів, як і Джомолунгма - найвища гора світу у Непалі. У випадку готельно-ресторанного бізнесу кожен готель і ресторан мають певну кількість місць, а коли всі вони вже заповнені гостями (туристами), то неможливо прийняти якусь додаткову кількість

клієнтів. Звісно, можна побудувати новий готель або ресторан, але це потребуватиме часу.

Отже, логістична модель, що використовується в туризмі, повинна мати форму жорсткої логістичної моделі у сфері послуг. Враховуючи специфіку туризму, основою функціонування якого є туристичні ресурси, матеріально-технічна база (або інфраструктура) та вхідні туристичні потоки, можна запропонувати базову логістичну модель сталого розвитку туризму, яка включатиме три варіанти: принципову, розширену та стратегічну моделі [4,122]. Принципова логістична модель сталого туризму використовує три складники (логістичний потенціал туристичних ресурсів - ЛП ТР, логістичний потенціал матеріально-технічної бази туризму - ЛП МТБ та логістичний потенціал вхідного туристичного потоку – ЛП ТП), які з'єднані між собою згідно формули: $ЛП\ ТР > ЛП\ МТБ \geq ЛП\ ТП$. У цьому варіанті моделі перше рівняння є запобіжником першого ступеня щодо збереження туристичних ресурсів, а друге, крім того, що служить запобіжником другого ступеня, також має метою забезпечити бізнесову ефективність використання туристичних ресурсів. При цьому розрізняють інформаційні потоки двох типів: 1) від ЛП ТР до ЛП МТБ (це інформація про максимально можливий потік туристів для конкретного ресурсу (об'єкта), що надається державним органам (на нашу думку, вона обов'язково повинна бути вказана в рекреаційному паспорті ресурсу (об'єкта); 2) від ЛП МТБ до ЛП ТП (це інформація, яку туроператори, які зазвичай володіють матеріально-технічною базою туризму в дестинаціях, надають туристичним агенціям - скільки та які тури пропонуються до продажу). У цій моделі загальним показником сталого (збалансованого) розвитку туризму виступає поняття логістичного потенціалу (ЛП), яке по відношенню до рекреаційних і туристичних ресурсів означає максимально можливу кількість відвідувачів (туристів) за певний період часу (день, місяць, сезон, рік), яка б не зашкодила стану туристичного ресурсу (об'єкта), екологічній ситуації та забезпечила необхідний рівень комфорту для туристів і не завдала шкоди умовам життя місцевого населення. При цьому слід враховувати, що у разі перевищення логістичного потенціалу туристичних ресурсів виникають різноманітні ризики, зокрема: а) екологічний (погіршення стану природного середовища); б) деструктивний (пошкодження туристичного ресурсу (об'єкта); в) медичний (погіршення самопочуття і здоров'я туристів); г) безпековий (загострення проблеми безпеки туристів). Логістичний потенціал туристичних ресурсів рекомендується визначати з урахуванням їх поділу на природно-рекреаційні, культурно-історичні, подієві та штучно створені (кожен з них, своєю чергою, має подальший поділ та особливості визначення логістичного потенціалу).

Наступним варіантом логістичної моделі сталого туризму є розширена логістична модель, яка, з одного боку, пов'язує регіони попиту на туристичні послуги з ресурсною базою туризму (вертикальний зв'язок), а з іншого – пов'язує розвиток матеріально-технічної бази туризму з виробництвом супутніх послуг та туристичних товарів у певній дестинації (пункті

призначення), через яку проходить певний туристичний потік (горизонтальний зв'язок). Визначальним чинником цієї моделі є туристично-ресурсний потенціал дестинації, який проявляється у моделі через логістичний потенціал туристичного ресурсу і визначає чисельність туристів та кількість турів, дані про які направляються в регіони попиту для продажу туристичних послуг. Оптимальний потік туристів, визначений таким чином, узгоджується, з одного боку, з обсягом виробництва супутніх послуг (які включають розваги, торгівлю, банківську діяльність, страхування, прокат тощо), а з іншого - з обсягами виробництва туристичних товарів (сувенірів, товарів художніх народних промислів, спортивних та туристичних товарів). Теоретичною основою розширеної логістичної моделі є застосування у туризмі відомого в логістиці «PULL-підходу», який полягає у тому, що величина туристичного потоку в певному туристичному регіоні (дестинації) повинна регулюватися і визначатися логістичним потенціалом ресурсної бази туризму, тобто не перевищувати гранично допустимого рівня, після досягнення якого виникають різноманітні проблеми та ризики, що знижують якість відпочинку та ефективність туризму.

Нарешті, третім і останнім варіантом логістичної моделі сталого туризму є стратегічна модель, метою якої є визначення різновиду логістичної моделі сталого розвитку туризму в дестинації та відповідної стратегії розвитку останньої. Для цього попередньо слід здійснити логістичну оцінку туристичних ресурсів, тобто розрахувати логістичний потенціал ресурсної бази туризму (ЛП РБТ), визначити логістичний потенціал матеріально-технічної бази туризму (ЛП МТБ) та логістичний потенціал вхідного туристичного потоку (ЛП ТП). Наступним кроком є складання логістичної моделі сталого розвитку туризму та визначення її різновидів, які можуть включати: а) модель розвитку туризму; б) кризову модель; в) модель розвитку МТБ. Для першого різновиду моделі спостерігається наступне рівняння: $\text{ЛП РБТ} \gg \text{ЛП МТБ} \approx \text{ЛП ТП}$; для другого різновиду: $\text{ЛП РБТ} \ll \text{ЛП МТБ} \approx \text{ЛП ТП}$; для третього різновиду: $\text{ЛП РБТ} > \text{ЛП МТБ} < \text{ЛП ТП}$. Отже, модель розвитку туризму відповідає ситуації, за якої логістичний потенціал ресурсної бази туризму суттєво перевищує логістичний потенціал матеріально-технічної бази туризму і відповідного туристичного потоку (ЛП МТБ і ЛП ТП у більшості випадків - близькі величини). За цією моделлю рекомендується стратегія та відповідні заходи, скеровані на розвиток туризму в дестинації, через розвиток МТБ та посилення маркетингової та рекламної діяльності для більшого залучення туристів тощо. Навпаки, кризовий різновид моделі виникає тоді, коли потенціал ресурсної бази туризму по відношенню до прийому туристів значно менше внаслідок надмірного туристичного навантаження (овертуризму), що стимулюється розвитком матеріально-технічної бази. Ця модель застосовує іншу стратегію, яка включає заходи щодо обмеження туризму шляхом стримування будівництва нових об'єктів МТБ та зменшення вхідного потоку туристів. Важливими складовими цієї моделі є також екологічні та просвітницькі заходи,

спрямовані на збереження та відновлення ресурсної бази туризму та постійний контроль (моніторинг) її стану. Останній компонент є потрібним також у моделі розвитку туризму та у моделі розвитку МТБ (розглянута нижче), у яких також необхідно передбачити заходи зі збереження та підтримки сталого розвитку туризму у довгостроковій перспективі. Третім різновидом стратегічної моделі сталого туризму є модель розвитку матеріально-технічної бази туризму. На даний час вона спостерігається в основному в пострадянських країнах (включаючи Україну), коли є потужна ресурсна база туризму і значні туристичні потоки, але відстає розвиток матеріально-технічної бази туризму (радянський спадок) як за обсягами (потужністю), так і за якістю послуг (особливо у порівнянні з міжнародними стандартами). Логістична стратегія сталого туризму за цим різновидом моделі рекомендує, насамперед, заходи з термінового розширення туристичної МТБ у DESTИНАЦІЇ, що може принести значний соціально-економічний ефект та бізнесові прибутки за порівняно низьких витрат.

Туризм є одним з найбільш динамічних секторів економіки регіонів та міст. Актуальними проблемами в цьому відношенні є завдання забезпечення сталого розвитку туристичної індустрії в містах (або урботуризму). Особливо це стосується найпопулярніших напрямків серед туристів, зокрема столичних та історичних міст, які залучають значні туристичні потоки. Останнє означає збільшення туристичного навантаження на ресурсну базу існуючих міст, а також на всю міську економіку, населення, розвиток і природу. У цьому контексті завдання сталого розвитку туризму в містах вимагає консолідації зусиль різних наукових і практичних напрямів, серед яких важливе місце належить логістиці туризму, що вивчає потокові явища у туристичній галузі, виділяючи туристичний трафік (туристопотік), як головний потік, а фінансовий, інформаційний, товарний, кадровий, матеріальний потоки, як обслуговуючі (додаткові). Завданням логістики туризму в контексті сталого розвитку туристичної індустрії є регулювання головного потоку (туристопотоку), що забезпечить збереження ресурсної бази туризму в містах з метою сталого розвитку туристичної діяльності. Ця проблема зараз досить помітна не тільки в містах - найбільших туристичних центрах світу, але й у багатьох містах України. Це стосується, наприклад, Львова, Києва, Одеси та інших міст України - популярних туристичних центрів. Проблема туристичного перевантаження Львова останнім часом досить відома, про що йшлося, зокрема, в авторських публікаціях [5; 6]. Тому, за нашою думкою, є на часі розробка комплексної логістичної стратегії сталого розвитку урботуризму в умовах «овертуризму». Ця стратегія, розроблена автором, базується на чотирьох концепціях. Перша - концепція децентралізації туризму, друга - концепція зворотної логістики, третя – концепція впливу маркетингу на логістику, четверта – концепція підвищення вимог до безпеки туристів (рис.1).

Перша концепція передбачає необхідність ефективної логістичної організації туристичної території міста (ЛО ТТМ). Основними компонентами

ЛО ТТМ є: 1) геологістична ідентифікація ресурсної бази туризму; 2) логістичне планування туристичних потоків; 3) логістичне проектування туристичної інфраструктури; 4) логістичне проектування ланцюгів постачання об'єктів туристичної інфраструктури.

Рис.1. Концептуальна база комплексної логістичної стратегії сталого розвитку урботуризму в умовах «овертуризму» (авторська розробка за [5;6;7])

Перший компонент охоплює географічну та логістичну ідентифікацію туристичних ресурсів міста. Географічна ідентифікація туристичної ресурсної бази означає просторову локалізацію туристичних об'єктів. Вони діють як "туристичні магніти", які притягують туристичні потоки до певної міської території. Тому значна територіальна концентрація туристичних ресурсів (об'єктів) викликає надмірне зосередження (скупчення) туристів. Ці міркування слід враховувати при створенні та розміщенні нових туристичних об'єктів (музеїв, пам'ятників), які не слід "втискувати" до центральних ділянок міст, які вже і так перевантажені туристичними об'єктами. Отже, замість надмірної просторової концентрації туристичних об'єктів у центрах міст рекомендується їх просторова дисперсія. Логістична ідентифікація туристичних ресурсів означає розрахунок логістичного потенціалу кожного туристичного об'єкта, тобто максимально можливий туристичний потік, що не вплине на сталий розвиток туризму та стан туристичних ресурсів. При цьому слід розрізняти одночасну кількість туристів на об'єкті, їх чисельність за добу (з урахуванням коефіцієнта ротації), за місяць, за сезон, нарешті, за рік. Геологістична ідентифікація здійснюється з урахуванням поділу туристичних ресурсів (об'єктів) на: культурно-історичні (пам'ятки, музеї, театри тощо), архітектурні (історичні та сучасні), події (різноманітні заходи громадсько-культурно-розважального характеру). Другий компонент базується на визначенні розмірів і структури туристичних потоків та їх відповідних потреб, які можна поділити на потреби першого (лавки, сміттєві баки, біотуалети, вулична їжа, обмін валюти тощо) і другого порядків (сувеніри, інформаційні та рекламні матеріали, преса, туристичні товари тощо). Третій компонент передбачає логістичне проектування мереж туристичної інфраструктури для задоволення потреб туристів, зокрема, потреб першого порядку (об'єкти туристичної інфраструктури, такі як ятки з вуличною їжею, пункти обміну валют тощо), потреб другого порядку (об'єкти туристичної інфраструктури, такі як сувенірні магазини, кіоски преси та інформаційних матеріалів, магазини туристичних товарів тощо), а також відповідної логістичної та транспортної інфраструктури для задоволення потреб мереж інфраструктурних об'єктів першого та другого порядків, а також збору та видалення відходів. Четвертий компонент передбачає логістичне проектування ланцюжків поставок для забезпечення потреб мереж туристичної інфраструктури першого і другого порядків з логістичними та транспортними компонентами у їхньому складі, враховуючи особливості їх розташування в місті та потреби у зборі та вивезенні туристичних відходів.

Ці питання дуже актуальні для Києва, де збільшення туристичного навантаження на ресурсну базу міського туризму вже призвело до випадків фізичного знищення деяких з найбільш відвідуваних туристичних об'єктів. Це стосується не тільки старих будівель Києва, але й тих, які нещодавно були відновлені. Такі випадки включають, наприклад, не тільки фонтан Самсона на Подолі, а й пам'ятник Магдебурзького права, що розташований на

Набережному шосе, недалеко від Поштової площі. Що стосується Львова, то тут таких випадків менше (можливо, через якісне історичне австрійське будівництво), але вони все ж таки теж є.

У Львові є багато інших проблем, серед яких головною є видалення сміття. Після пожежі на полігоні Великі Грибовичі влітку 2016 р. Львів не знав, куди вивозити свої відходи, обсяг яких природно зріс із збільшенням чисельності туристів. Не дивно, що туристичний рекорд Львова (2,6 млн. туристів у 2017 р. - перше місце серед міст України) співпав з «смітцевою кризою» у цьому місті. Таким чином, використання другої концепції, тобто концепції зворотної логістики, має метою забезпечити повну переробку загальної кількості міських відходів, зокрема твердих побутових відходів. Зауважимо, що слід виокремлювати міські комунальні відходи та такі, що є результатом перебування туристів. Доказом того, що туристичні відходи займають значну частку в загальноміському обсязі відходів, є їхнє пікове збільшення, особливо у центральних районах міст, після будь-яких свят (мінімум на третину). Наприклад, з центру Києва після фінального матчу Ліги чемпіонів 26 травня 2018 р. за один день було вивезено більше 212 тонн сміття! Слід зазначити, що існує певна специфіка проблеми збирання сміття у місті, його вивезення та переробки. Так, збирання сміття має свої особливості залежно від відстані від центру міста (у центрі його більше); вивезення відходів з міста може здійснюватися або на звалища (сміттєві полігони), або на підприємства для спалювання та утилізації відходів; розташування підприємств з переробки відходів може бути у межах міста чи за його межами, нарешті ці підприємства можуть відноситися до спеціалізованих закладів або закладів інших галузей, таких як целюлозно-паперова (целюлозно-паперові - ЦПК та картонажно-паперові комбінати - КПК). Знання з географії целюлозно-паперової та скляної промисловості можуть допомогти у вирішенні проблеми вивезення відходів з міст та їхньої подальшої переробки. Так, біля Львова розташований Жидачівський ЦПК, а біля Києва - Обухівський КПК і Гостомельський скляний завод, які купують значну частину сировини (до третини) за кордоном. І це у той час, коли у Львові, як і у Києві існують великі проблеми з вивезенням та переробкою твердих побутових (включаючи макулатуру) та інших (включаючи скляні та пластикові пляшки) видів відходів.

Відзначимо, що туристи залишають після себе багато відходів, особливо у центрі міст. Це прямі відходи. Крім цього, є непрямі відходи, це відходи готелів, ресторанів, кафе, яких у центрі Львова в останні роки з'явилися багато. Ці відходи вимагають також ефективних технологій збору, вивезення та переробки - така можливість забезпечується "зворотною логістикою". У Львові враховували необхідність розміщення сміттєвих баків біля кожної лавки в центрі (при цьому сміттєві баки - художньо оформлені та виготовлені місцевими майстрами), але ефективних шляхів для вивезення твердих відходів з міста та їхньої подальшої переробки не було передбачено. Тим часом щоденна кількість відходів у Львові становить 600 тонн.

Зазначимо, що проблему міських відходів у цьому місті можна вирішити на основі двох підходів - транспортного та логістичного. До недавнього часу переважав перший підхід, який полягав у наймі транспортних посередників (компаній), які зобов'язувалися (за дуже пристойну оплату) знайти відповідні полігони і вивезти міські відходи. Але, як показав досвід, коли львівське сміття потрапляло майже в усі регіони України, це не вирішувало проблеми відходів. І лише нещодавно керівництво міста звернулося до логістичного підходу, тобто до використання "зворотної" логістики, коли були проаналізовані не тільки вхідні потоки до міста (включаючи потоки туристів, товарів, сировини, палива тощо), а й вихідні потоки (серед них потоки відходів). Логістична наука та практика розробили пропозиції щодо ефективного управління такими потоками та їх комплексної переробки на спеціалізованих закладах (підприємствах з переробки відходів). Такі підприємства можуть бути збудовані за відносно короткий час, а відповідні інвестиції можуть бути як міжнародними, так і внутрішніми. Такий досвід репрезентує Київ, де обсяг відходів становить 3000 тонн на добу, але їх зберігання та переробка успішно здійснюються, по-перше, на полігоні біля с. Підгірці; по-друге, на Бортницькій станції аерації (БАС); і по-третє, на сміттєспалювальному заводі "Енергія", що у Дарниці. Київ активно залучає міжнародні досвід та інвестиції, тому БАС нині модернізується за участю японських компаній, а у м. Фастів побудовано завод з переробки пластикових відходів з китайською участю (відповідно, в Києві створено пункти збирання пластику). Наступну ідею нової технології управління вуличними відходами мер Києва В. Кличко привіз із відрядження до Берліна. Це встановлення у місті підземних сміттєвих баків, які поступово замінять традиційні контейнери для сміття. Таким чином, старі урни, які ще «працюють» в столиці України і не відповідають потребам киян і гостей міста, будуть замінені новими сучасними.

Третя концепція відображає ще один проблемний аспект «овертуризму», пов'язаний з різким збільшенням кількості туристів у Львові, про який попереджали американські експерти, які допомагали у розробці Туристичної концепції Львова: як тільки туризм почне динамічно розвиватися, серед гостей міста з'являться ті, хто завітав за інтим-послугами. Подібний шлях пройшли багато міст світу, які розвивали туризм. Щорічно, за даними ЮНВТО, у світі більше 3 млн. туристів подорожує з метою сексуальних послуг, а оборот цієї "галузі" оцінюється обсягом 100 мільярдів доларів США. Звісно, секс-туризм розвивається переважно у бідних країнах, куди туристи з заможних країн подорожують з певними цілями. Популярне італійське видання *La Repubblica* присвятило статтю сучасним сексуальним DESTИНАЦІЯМ світу, серед яких, поряд з Таїландом, Бразилією, Камбоджею, Кубою, Бангладеш, Колумбією та Болгарією, також згадується Україна. До недавнього часу до українських міст, де існував інтим-туризм, як вважав *La Repubblica*, відносили Одесу, Київ, Харків. Львів відносно недавно приєднався до них, хоча до Другої світової війни це було сервісне місто з

численними готелями, ресторанами, казино. "Це був європейський Лас-Вегас", - розповідає про тогочасний Львів відомий ресторатор А. Худо, співзасновник львівського холдингу емоцій "FEST". З сучасним розвитком туристичної та курортної інфраструктури м. Львів знову повертається до довоєнної господарської структури, і це викликає занепокоєння у деяких містян. А. Худо також зазначає, що потік секс-туристів до Львова різко збільшився після останньої девальвації гривні, коли відпочинок в Україні став доступним навіть для іноземців з скромними доходами [7]. «Сприяє» цьому процесу швидкий розвиток туристичної інфраструктури міста в останні роки з багатьма розкішними готелями, клубами та ресторанами, а також географічна близькість до країн ЄС, безвізовий режим з Україною, збільшення розмаїття польотів до Львова з багатьох країн, включаючи бюджетні авіакомпанії. За цих умов, на нашу думку, завдання влади та представників національної та регіональної туристичної індустрії полягає у тому, щоб Україна (зокрема, її найбільші міста, такі як Київ, Львів, Одеса, Харків тощо) пов'язувалась в уяві іноземців передусім з історичними та архітектурними цінностями, природними ресурсами, гастрономією та культурою.

Можна запитати, де ж тут зв'язок з логістикою? Відповідь наступна: метою логістики є дослідження потокових процесів у господарстві з метою їх оптимізації. Економічні потоки (включаючи потоки туристів) пов'язують між собою такі складники ринку, як попит і пропозицію. Виробництво (пропозиція) застосовує різноманітні маркетингові та рекламні технології, щоб привабити споживачів з їхнім платоспроможним попитом. З іншого боку, як відомо, буде попит – буде і пропозиція. Але якщо немає пропозиції і її маркетингової підтримки, то попит зменшиться, або зникне взагалі. Застосовуючи ці міркування до ситуації з інтим-туризмом у Львові та інших великих містах - туристичних центрах України, можна передбачити, що якщо не буде активної реклами пропозиції з боку закладів відповідної інфраструктури (нічних клубів, джентльмен-клубів, стрип-барів тощо), то потоки туристів-споживачів цього "тур-продукту" будуть значно меншими.

Нарешті, четверта концепція - підвищення вимог до проблем безпеки туристів відображає необхідність застосування підвищених вимог до безпеки туристів в умовах зростання їх кількості, коли, за логікою, слідє і зростання частоти різноманітних випадків, пов'язаних з порушеннями правил безпеки туристів, що, на жаль, може викликати трагічні випадки та загибель людей. Основні положення цієї концепції передбачають: а) розробку підвищених вимог до безпеки туристів у умовах «овертуризму», зокрема у сферах їхнього проживання та харчування; б) постійний та суворий контроль безпеки проживання туристів, особливо на приватних квартирах та апартаментах; такий же контроль безпеки харчування туристів, особливо щодо організації та устаткування яток з вуличною їжею у найбільш популярних серед туристів локаціях міст. Приклади нехтування наведених положень з наступними трагічними наслідками, на жаль, трапилися у Львові на початку 2019 р. Так, у

січні того року вибухнула ятка з шаурмою в наслідок неправильної експлуатації газового балону, і це трапилось на проспекті Свободи недалеко від Оперного театру (загинула одна людина – працівник кіоску, але ж скільки було налякано, у т.ч. туристів). Наступна трагічна подія, що призвела до загибелі двох туристів з Києва від угарного газу, була пов'язана з наймом ними приватної квартири з аварійним станом газового опалення.

Висновки. Динамічний розвиток урботуризму в умовах «овертуризму», що нині спостерігається в Україні та світі, викликає низку проблем, серед яких можна відзначити туристичне перевантаження міст, особливо їх центральних та історичних частин; руйнування багатьох історичних і архітектурних об'єктів та пам'яток; збільшення обсягу міських відходів, у тому числі туристичних; випадки інтим-туризму; недотримання правил безпеки туристів у сферах їхнього проживання та харчування з трагічними наслідками тощо. Рішення більшості з цих проблем можливе на основі застосування комплексної логістичної стратегії, запропонованої автором. Отже, логістичний підхід, застосований, зокрема у "Концепції туристичної децентралізації м. Львова", має бути поширений на всі інші аспекти туристичного господарства міста, включаючи управління відходами, використання новітніх технологій та залучення національних та міжнародних інвестицій. Ці рекомендації стосуються не тільки Києва та Львова, але й інших міст - значних туристичних центрів України - Харкова, Дніпра, Одеси тощо.

Список використаних джерел:

1. Руднева М.Г. *Світові тренди розвитку туризму у 2018 р. Актуальні проблеми регіональних досліджень: Матеріали III Міжнарод. наук.-практ. інтернет-конф. Луцьк: Вежа-Друк 2018. С.49-53.*
2. *Overtourism? Understanding and Managing Urban Tourism Growth beyond Perceptions: UNWTO Library, 2018. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf>*
3. *Skift Company. URL: <https://skift.com/about/>*
4. *Смирнов І.Г. Логістика туризму: навч. пос. К.: Знання, 2009. С.74.*
5. *Смирнов І.Г. Маркетинг у туризмі: навч. пос. К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2016. С.195.*
6. *Смирнов І.Г. Комплексний логістичний підхід до сталого розвитку міського туризму. Туризм і гостинність: стан, проблеми, перспективи: матер. IV Міжн. наук.-практ. конф. Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, видавець Третьяков О. М., 2018. С. 80-85.*
7. *Иванова Е.В. 50 оттенков Львова. Новое время страны. № 19. 2018. С.38-41.*

Типологізація сучасних міграційних процесів

В статті розглянуто і охарактеризовано етапи розвитку міграційної активності населення залежно від періодів економічного розвитку суспільства. Наведено типологізацію сучасних міграційних процесів на міжнародному рівні, до яких залучена Україна. Увагу акцентовано на причинах та векторній спрямованості міграційної мобільності населення світу. Запропоновано напрями розв'язання наслідків міграційних процесів на середньо- та довгострокову перспективу.

Ключові слова: міграція, мігрант, міграційна мобільність, переміщення людських ресурсів.

Смутчак З., Ситник О., Серeda Н., Типологизация современных миграционных процессов. *В статье рассмотрены и охарактеризованы этапы развития миграционной активности населения в зависимости от периодов экономического развития общества. Представлена типологизация современных миграционных процессов на международном уровне, в которые вовлечена и Украина. Внимание акцентировано на причинах и векторной направленности миграционной мобильности населения мира. Предложены направления решения последствий миграционных процессов на средне- и долгосрочную перспективу.*

Ключевые слова: миграция, мигрант, миграционная мобильность, перемещение человеческих ресурсов.

Smutchak Z., Sytnyk O., Sereda N., Typology of modern migration processes. *The article deals with and describes the stages of development of migratory activity of the population depending on the periods of economic development of society. The typology of contemporary migratory processes at the international level, to which Ukraine is involved, is given. The emphasis is on the reasons and vectorial orientation of the migratory mobility of the world's population. The directions of the solution of the consequences of migratory processes in the medium and long-term perspective are proposed.*

Key words: migration, migrant, migratory mobility, movement of human resources.

Актуальність теми. Важливим чинником суспільного розвитку населення є міграційні процеси. Здійснюючи вплив на економіку, народонаселення та інші соціальні системи, міграції сприяють їх ефективному функціонуванню. В умовах ринкової економіки і формування ринку праці вони стануть засобом активної підтримки територіально-галузевої збалансованості трудових ресурсів у національному господарстві. Додатковий вплив на активізацію міграційних процесів справляє глобалізація і вимагає модернізації державної міграційної політики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Причини виникнення міграційних процесів та їх можливі наслідки висвітлюються в науковій літературі багатьма вченими-економістами А. Круглашовим, Е. Лібановою, М. Романюком, О. Малиновською, В. Макаром, І. Марковим, В. Трощинським, К. Черновою, А. Шевченком.

Метою дослідження є виявлення типів міграційної активності населення в світі в умовах глобалізаційних зрушень.

Виклад основного матеріалу. Соціальні дослідження закономірностей міграційних рухів населення на різних етапах розвитку суспільства (від індустріального (аграрного) до постіндустріального) виявили відмінності в інтенсивності й напрямках цих рухів. Була сформульована так звана концепція «міграційного переходу» (автор В. Зелінський). Згідно з нею, внаслідок у соціальному та економічному розвитку в міграції спостерігається п'ять етапів (табл. 1).

Табл. 1.

Етапи розвитку міграцій населення

Період розвитку суспільства	Етап розвитку міграції	Характеристика міграційних рухів
Доіндустріальний (початковий) період	Перший етап	Міграційні рухи обмежені. Незначні переміщення людей на невеликі відстані.
Початок «демографічного» вибуху	Другий етап	Міграція із села в місто. Колонізація нових земель. Збільшення переміщень на великі відстані (часто у формі еміграції). Загальне посилення міграції. Розвиток сезонних міграцій.
	Третій етап	Збереження переміщень із села в місто. Прискорюється міграція між містами. Еміграція дещо скорочується. В цілому міграція посилюється, її види взаємодоповнюються.
Високий рівень технологічного розвитку	Четвертий етап	Міграція із села в місто зберігається на незначному рівні. Незворотна міграція висока, особливо у внутрішніх міжміських переселеннях. Починає розвиватися зворотний міграційний рух з міста в село (приміські території). Зберігається імміграція некваліфікованих робітників і висококваліфікованих фахівців, але переважно за рахунок функціонування міжнаціональних корпорацій.
Гіпотетична стадія розвитку майбутнього суспільства	П'ятий етап	Характерна переважно міжміська міграція та переміщення із міста в село. Зберігається міждержавна міграція. Посилення контролю з боку держави.

Міграції суттєво впливають на геодемографічну ситуацію і тісно взаємозв'язані з відтворенням населення. Міграційна рухливість детермінована певними подіями життєвого циклу людини, наприклад, закінченням навчального закладу, початком або завершенням трудової діяльності, служби в армії тощо.

Міграції є широко розповсюдженим у світі явищем. Із розвитком транспорту і зв'язку вони охопили величезну масу людей. За даними Організації Об'єднаних Націй, майже 1000 млн. жителів Землі проживають не в тих країнах, де вони народилися. Пересування людей з однієї держави до іншої, як і будь-які інші переселення, мають на меті пошук сприятливіших соціальних та економічних умов життя, безпеки та стабільності. Вони є відображенням нерівності демографічного, економічного, політичного розвитку різних країн і регіонів, регулюють попит і пропозиції робочої сили на світовому ринку праці.

Таким чином, міжнародні міграції мають об'єктивні передумови, і тому суб'єктивні перепони на їхньому шляху, різні адміністративні заборони можуть лише вплинути на обсяг і напрямки міграційних рухів, деформувати їх, але не припинити взагалі.

Зауважимо, що сучасні міграції характеризуються істотними відмінностями на противагу тим, які відбувалися в попередніх періодах розвитку людства.

Істотно зросли масштаби міграції як між країнами і континентами, так і всередині окремих держав, тобто розширилася географія міграції. За даними ООН, в 2010 р. світова чисельність міжнародних мігрантів досягла 214 млн. осіб, майже потроївшись порівняно з 1960 р. Відсоток жителів планети, які проживають за межами країн походження, за цей період зріс з 2,2% до 3,1%.

Дана тенденція стосується і окремих країн. Наприклад, у США у внутрішніх міграціях щорічно бере участь близько 15% населення країни.

Істотно збільшилася міграційна рухливість населення всередині ЄС після відкриття кордонів і ринків праці. Населення навіть у таких раніше «осілих» країнах, як держави Центральної Азії, Східної та Південно-Східної Азії, Латинської Америки та Африки стало набагато рухомим – багато людей опинилися тут залученими в трудову міграцію.

У Росії міграція становить 1-2%, якщо мати на увазі зміну проживання, або 5-6% з урахуванням різних форм тимчасової міграції.

Стосовно України, то у роки її державної незалежності, характер, склад та спрямованість внутрішніх і зовнішніх міграційних потоків у зв'язку з трансформацією суспільно-економічних відносин, демократизацією суспільного життя, спрощеністю виїзду за кордон та зміни місця проживання, економічною кризою та падінням життєвого рівня населення зазнали суттєвих змін і набули нового значення. Для сучасних міграцій населення України характерною є зміна як спрямованості, так й інтенсивності міграційних потоків:

- в 2-3 рази зменшилися обсяги щоденних потоків трудової маятникової міграції до великих міст України (Києва, Харкова, Одеси), а також у західних областях;
- практично припинився масовий відплив сільських жителів до міст, а натомість існує переорієнтація міграційних потоків населення з міських поселень у сільську місцевість. Наприклад, лише за 1991-1998 роки завдяки міграційним процесам чисельність сільського населення збільшилась на 174 тис. осіб, з яких 50,3 тис. склали особи, що брали участь у міжрегіональних міграційних потоках «місто-село» [1, с. 39];
- у кілька разів зросли обсяги сезонної трудової міграції та трудових поїздок населення за кордон.

В контексті зазначеного, варто відмітити, що в глобальні міграції виявилися залученими нові соціально-демографічні групи населення, які раніше були малорухомими. Традиційно в міграційних потоках була низька частка людей з низьким рівнем освіти і кваліфікації, жінок, дітей і підлітків. В даний час ці верстви населення також прийшли в рух. В епоху глобалізації з'явилося явище «фемінізації міграції» - тобто зростання частки жінок у потоках, затребуваних в деяких сегментах ринку праці (догляд за старими та хворими, дітьми, сектор розваг, проституція тощо). Жінки їдуть за кордон з метою створення сім'ї. Молодь також стала активно залученою в трудову та навчальну міграцію. Це доводять цифри: в середині 1980-х рр. загальне число іноземних студентів у світі оцінювалося на рівні 800 тис. чоловік, до 1990 р – більше 1 млн. осіб. До кінця ХХ в. загальна чисельність студентів, що навчаються за кордоном, становила вже 1,5 млн. осіб. Не менш активні молоді люди, залучені у процеси трудової міграції.

З'явилися нові форми міграції, істотно зросли масштаби незначних раніше міграційних потоків. Наприклад, посилилася ділова міграція (бізнес-міграція). Виникла податкова міграція, коли деякі люди використовують переїзд в інші країни з метою зменшення податків. Розширилася інвестиційна міграція (міграція інвесторів) - переїзд людей, охочих вкласти гроші в створення підприємств за кордоном. Вигоди від цієї міграції використовують деякі країни – США, Канада, Австралія, Нова Зеландія - вони привертають мігрантів-інвесторів, надаючи їм за певних умов у спрощеному порядку посвідку на проживання і громадянство.

Активно розвивається шлюбна міграція. Деякі країни навіть стимулюють таку міграцію, відкривають спеціальні візи (наприклад, в США і Франції існують візи «нареченої»). Великим міграційним потоком стало релігійне паломництво. Наприклад, вважається, що кожен мусульманин у своєму житті повинен здійснити паломництво до Мекки і Медіни (Саудівська Аравія) хадж. Разюче збільшилися масштаби туризму. Якщо за поданим Всесвітньою туристичною організацією звітом, в 2005 р в світі було зафіксовано лише 808 млн. туристів, то за прогнозом, до 2021 р. кількість туристів може наблизитися до 1600 млн.чоловік.

Слід зауважити, що для більшості країн, що розвиваються, в тому числі й для України негативним явищем є «відплив мізків». З 1992 р. Мінстат України проводить статистичний аналіз міграції за кордон учених. Наприклад, тільки за 1992-1995 рр. емігрувало 265 докторів наук. Майже 40% з них були докторами фізико-математичних та медичних наук, понад 20% – технічних наук. За даними Президії Національної академії наук України, впродовж 1995-1996рр. за кордон виїхало близько 2 тис. співробітників академії, які мали докторські або кандидатські вчені ступені. Починаючи з 2005 р. рівень виїзду фахівців вищої кваліфікації знижується: за останні 8 років Україну залишило 45 докторів наук і 287 кандидатів наук. Зокрема у 2014 р. виїхало 7 докторів наук і 42 кандидатів наук [2]. Хоча США, Росія і Німеччина зберігають свої позиції як країни призначення, відбувається розширення географії спрямування українських науковців [2].

Важливо підкреслити, що на тлі загального зменшення міграції, виїзд вчених зростає. Дослідження цієї міграції свідчать, що з підвищенням кваліфікації вчених вона стає інтенсивною, оскільки висококваліфікованим фахівцям легше отримати дозвіл на в'їзд до країн Заходу, де правила прийому іноземців стають дедалі жорсткішими.

Чи збережеться ця тенденція, чи продовжуватиметься відплив населення з України, чи зросте міграція до країн далекого зарубіжжя, покаже час. Тільки тоді можна буде зробити висновок про характер міграційного тренду. Загалом же дедалі більша міграція населення з України – тривожний симптом, який відображає не стільки зростання національної самосвідомості мігрантів, скільки погіршення економічної, екологічної і соціально-політичної ситуації в Україні. Ті, хто виїздить з України, як правило, є молодими й добре освіченими людьми, їх від'їзд істотно знижує якість трудового, демографічного та інтелектуального потенціалу держави.

Міграція творчої, наукової, гуманітарної та інженерно-технічної інтелігенції за межі України, досягнувши на певному етапі критичної маси, створює серйозні перешкоди для національного відродження країни. Україна як велика європейська держава потребує зміцнення своєї національної культури. Реальні масштаби й наслідки демографічних і міграційних процесів на сьогодні неможливо оцінити належним чином через відсутність адекватної інформації.

Оберненою стороною міграції є той факт, що міграційні потоки стали використовуватися також транснаціональною злочинністю, а мігранти стали засобом і жертвами кримінальних груп. З'явилося явище трафіку – переміщення, організовані злочинними групами з метою використання мігранта як товару для подальшого перепродажу або експлуатації. Таке явище цілком обґрунтовано можна вважати сучасною формою рабства. В даний час трафік – одна з прибуткових сфер кримінальної економіки, поставлена злочинними угрупованнями на чітку організаційну основу. За приблизними оцінками, доходи нелегальних перевізників займають четверте,

а то й третє місце після доходів від наркотрафіку, торгівлі зброєю і проституції.

Очевидно, що залучення в проституцію жінок також перетинається з проблемою графіка мігрантів. Часом жертви трафіку йдуть на цей крок свідомо або не уявляють умов транспортування та наслідків. Щоб оплатити перевезення, багато майбутніх мігрантів йдуть на продаж майна, борги. А умови перевезення вкрай суворі і часом загрожують небезпекою для здоров'я і життя людей. Багатьох перевозять в трюмах кораблів, автофургонів, цистернах і т.д.

Основний географічний вектор цього виду «бізнесу» – трафік нелегальних мігрантів з країн, що розвиваються та країн з перехідною економікою (в тому числі СНД і країн Прибалтики) в економічно розвинені держави (США, Західну Європу, Японію, Корею, на Близький Схід).

Відомі приблизні розцінки за послуги з доставки мігрантів. Наприклад, транспортування з Курдистану в Німеччину коштує близько 3 тис. дол., з Китаю в Євросоюз – від 10 тис. до 15 тис. дол., з Китаю в Нью-Йорк – до 35 тис. дол., з Лівії до Італії – від 2 тис. до 7 тис. дол. і т.д.

З країн Східної Європи транспортування обходиться трохи дешевше. Наприклад, з України до Польщі – 500 дол., з України в Німеччину – 1,3 тис. дол., з Польщі в США – 8 тис. дол. Приблизно за 100 євро можна отримати схему загороджень на німецько-чеському кордоні.

Після запровадження демократичних свобод, у т.ч. й свободи пересування, міжнародна мобільність українців стрімко зростала, причому передусім за рахунок перетинів західного кордону, який за радянських часів для більшості громадян був фактично закритим. Вступ центрально-європейських сусідів України до ЄС (2004 р.) та їх приєднання до Шенгенської зони (2007 р.) і запровадження відповідних візових процедур дещо загальмували, однак не зупинили цей процес. Причому у 2013 р., тобто ще до початку російської агресії, чисельність поїздок до Польщі перевищила кількість виїзтів до Росії, яка традиційно найбільше відвідувалась громадянами України і з якою зберігався безвізовий режим.

З початком воєнних дій на Донбасі відбулося загальне зменшення кількості поїздок за кордон, передовсім за рахунок виїзтів до Росії. Водночас, кількість виїзтів українців до Євросоюзу продовжувала зростати – 10,5 млн. в 2014 р., 12,5 млн. в 2015 р. За даними Державної прикордонної служби України у 2014 р. українці перетинали кордон з Польщею майже 7,7 млн. разів, що становило понад третину всіх виїзтів за межі держави. У 2016 р. тенденція до переорієнтації напрямку зарубіжних поїздок була ще наочнішою: чисельність відвідин Польщі сягнула 9,5 млн. Отже, візовий режим не був визначальним для обсягів і напрямів транскордонної мобільності українців [4, с.60].

Висновки. Становлення України як незалежної держави з власними кордонами та вільним обміном трудовими ресурсами вимагає принципово нового розуміння зовнішньої міграції. Структурна перебудова економіки,

конверсія оборонного комплексу, банкрутство й ліквідація підприємств видобувної й переробної промисловості, об'єктивне, а іноді й штучно викликане припинення виробництва призвели до істотного скорочення сукупного фонду робочого часу та вивільнення різноманітної в регіонально-галузевому й якісно-професійному розрізі робочої сили. Водночас дефіцит державного і більшості регіональних бюджетів, незначна порівняно з іншими країнами частка приватних інвестицій в Україну не дають змоги за короткий час і без зростання соціального напруження у суспільстві перепідготувати й перерозподілити значні обсяги вітчизняної робочої сили.

Демографічні реалії та сучасні економічні процеси призводять до неминучого зростання міжнародної міграції, яка в майбутньому буде тільки посилюватися. У зв'язку з цим стає особливо важливим наявність продуманої державної міграційної стратегії як для національних держав в цілому, так і для окремих регіонів, особливо для тих, через які проходять основні міграційні потоки.

Список використаних джерел:

1. Стасюк М., Крюковський В. Вплив міграційних процесів на основні демографічні показники в Україні // Україна: аспекти праці. – 2004. - № 5. – С. 40-45.
2. Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2013 році: доповідь [Електронний ресурс] / офіц. веб-сайт Державної служби статистики України.– Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua
3. Фахівці вищої кваліфікації в Україні у 2013 році: доповідь [Електронний ресурс] / офіц. веб-сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
4. Малиновська О.А. Зовнішня міграція громадян України в контексті скасування візового режиму поїздок до ЄС. // Демографія та соціальна економіка. - ІДСД НАН України - 2016.- Вип. 3(28).- С. 58-69.

УДК 338.48:640.41

Залевський Анатолій, Соколовський Віктор, Щоголева Інна
Льотна академія Національного авіаційного університету

Аналіз основних схем взаємодії туристичних та авіаційних компаній

В статті проведено аналіз основних схем взаємодії туристичних та авіаційних компаній. Надано інформацію про статистичні дані щодо діяльності туристичної та авіаційної галузі. Розглянуто форми та особливості організації співпраці туристичних та авіаційних підприємств. Зазначено проблеми, які виникають в процесі їх взаємодії та запропоновано напрями їх мінімізації.

Ключові слова: туристичні компанії, авіаційні компанії, туристичні подорожі, форми співпраці.

Залевский А., Соколовский В., Щёголева И. Анализ основных схем взаимодействия туристских и авиационных компаний. В статье проведён анализ основных схем взаимодействия туристических и авиационных компаний. Представлены статистические данные о деятельности туристической и авиационной отрасли. Рассмотрены формы и особенности организации сотрудничества туристских и авиационных предприятий. Выявлены проблемы, возникающие в процессе их взаимодействия и предложены пути их минимизации.

Ключевые слова: туристические компании, авиационные компании, туристические путешествия, формы сотрудничества.

Zalevsky A., Sokolovskiy V., Shchogoleva I. Analysis of the main interaction schemes of tourist and aviation companies. The article analyses the main schemes of interaction between tourist and aviation companies. The results of the tourism and aviation industry activity are represented by statistical information. The forms and peculiarities of the organization of cooperation between tourism and aviation enterprises are described. Problems that arise in the process of their interaction were identified and suggested directions for their minimization

Key words: travel companies, aviation companies, tourist trips, forms of cooperation.

Постановка проблеми. Значення туризму, як суспільного явища, постійно зростає в світовій економіці завдяки технологічному розвитку, процесам глобалізації і більш активній інтеграції ділових та культурних відносин між різними країнами. Розвиток авіаційного транспорту та розширення географії авіаційних сполучень позитивно впливає на розвиток туристичного бізнесу, зокрема, на теперішній час більше 52 % міжнародних туристичних подорожей здійснюються саме повітряним транспортом.

Неефективні комунікації між туристськими підприємствами та авіакомпаніями, невизначеність у зобов'язаннях та відповідальності обох сторін спричиняють виникнення ситуацій, заручниками яких стають туристи. З урахуванням вищесказаного, питання інтеграції туристичної та авіаційної галузі потребує пошуку раціональних форм і схем взаємодії, які дадуть змогу забезпечити власні інтереси та вимоги і вподобання туристів.

Аналіз останніх публікацій. Проблеми транспортного обслуговування туристичних подорожей висвітлено в працях таких науковців, як О. Аріон, Г. Балабанов, І. Бутко, В. Герасименко, Г. Гуменюк, О. Кусков, О. Осипова, С. Галасюк.

Мета дослідження полягає в аналізі схем взаємодії туристичних та авіаційних компаній, виявленні проблем в їх співпраці та наданні пропозицій щодо їх мінімізації.

Результати досліджень. В сучасних умовах глобалізації, яка охоплює як суспільну так і економічну сферу, можливість швидкого пересування є нагальною потребою і головною умовою функціонування цих сфер. Саме авіаційний транспорт, як один з найбільш перспективних, може вирішити цю

проблему завдяки можливості забезпечити зв'язок між різними регіонами та країнами і, таким чином, сприяти розвитку туризму.

Статистичні дані про діяльність авіаційної галузі у 2017-2018 рр. свідчать про її стабільний розвиток (табл. 1) [1].

Перевезення пасажирів здійснювала 21 вітчизняна авіакомпанія, серед яких лідируюче положення займали авіакомпанії «Міжнародні Авіалінії України», «Роза вітрів», «Азур Ейр Україна», «ЯнЕйр» та «Браво». За підсумками року п'ятьма найбільшими пасажирськими авіакомпаніями перевезено 11620,6 тис. осіб, що на 20,2 відсотка більше, ніж за 2017 рік, та складає майже 93 відсотки від загальних обсягів пасажирських перевезень українських авіакомпаній.

Більше половини (54,2 відсотка) всіх пасажирських перевезень вітчизняних авіакомпаній складають міжнародні регулярні перевезення. У 2018 році відповідно до затвердженого розкладу руху регулярні міжнародні польоти здійснювали 10 вітчизняних авіакомпаній до 46 країн світу, кількість пасажирів, що скористались послугами українських авіаперевізників, зросла на 16,4 відсотка та становила 6796,2 тис. осіб. Одночасно зі збільшенням інтенсивності польотів на багатьох опанованих напрямках розвивалась мережа маршрутів вітчизняних авіакомпаній. Так, упродовж року українськими авіаперевізниками відкрито 17 нових регулярних маршрутів. При цьому, середній коефіцієнт зайнятості пасажирських крісел на міжнародних регулярних рейсах українських авіакомпаній зріс з 77,7% за 2017 рік до 78,8% за звітний рік.

Табл. 1.

Статистичні дані про діяльність авіаційної галузі у 2017-2018 рр.

	Одиниці виміру	Всього			у т. ч. міжнародні		
		2017	2018	% 2018/2017	2017	2018	% 2018/2017
Діяльність авіакомпаній							
Перевезено пасажирів	тис.чол.	10556,3	12529,0	118,7	9614,9	11446,1	119,0
в т.ч. на регулярних лініях	тис.чол.	6768,2	7867,6	116,2	5837,2	6796,2	116,4
Виконані пасажиро-кілометри	млрд. пас.км	20,3	25,9	127,6	19,9	25,4	127,6
в т.ч. на регулярних лініях	млрд. пас.км	12,6	15,6	123,8	12,1	15,1	124,8
Виконано комерційних рейсів	тис.од.	93,0	100,3	107,8	78,1	84,1	107,7
в т.ч. регулярних	тис.од.	63,3	67,0	105,8	49,9	52,3	104,8
Діяльність аеропортів							
Відправлено та прибуло ПС	тис.од.	159,9	182,8	114,3	125,6	145,6	115,9
в т.ч. на регулярних рейсах	тис.од.	121,4	140,3	115,6	95,0	111,5	117,4
Пасажиропотоки	тис.чол.	16498,9	20545,4	124,5	14591,1	18357,5	125,8
в т.ч. на регулярних рейсах	тис.чол.	12646,1	15811,1	125,0	10770,3	13658,7	126,8

В той же час мало місце розширення діяльності на українському ринку іноземних авіакомпаній, до України започаткували виконання регулярних польотів 5 нових іноземних авіакомпаній. 2018 рік відзначився також розвитком маршрутної мережі іноземних авіакомпаній, якими розпочато експлуатацію 27 міжнародних повітряних ліній. Загалом упродовж 2018 року до нашої країни виконували польоти 38 іноземних авіакомпаній з 37 країн світу. Їх послугами скористались 6857,3 тис. пасажирів, що на 37,8 відсотка більше, ніж за 2017 рік та складає 50,2 відсотка загального обсягу регулярних пасажирських перевезень між Україною та країнами світу.

Значне зростання (на 23,1 відсотка) спостерігалось в такому секторі ринку пасажирських авіаперевезень, як міжнародні польоти на нерегулярній основі, за звітний період 16-ма українськими авіакомпаніями перевезено 4649,9 тис. пасажирів. При цьому, майже 84 відсотки таких перевезень було здійснено п'ятьма вищезгаданими авіакомпаніями - лідерами.

Протягом року продовжувалась активізація регулярних перевезень у межах України. Внутрішні пасажирські перевезення на регулярній основі виконували чотири вітчизняні авіакомпанії, які забезпечили повітряним сполученням десять міст України. За звітний рік перевезено 1071,4 тис. авіапасажирів, що на 15,1 відсотка більше, ніж за попередній 2017 рік. При цьому, середній коефіцієнт зайнятості пасажирських крісел на внутрішніх регулярних рейсах зріс з 73,5% за 2017 рік до 79,3% за 2018 рік.

За підсумками 2018 р. можна відзначити незначне збільшення виїзного туристичного потоку на 5,2 %, у порівнянні з 2017 роком (табл. 2) [2].

Табл. 2.

Інформація щодо кількості українських громадян, що виїхали до інших країн в 2015-2018 рр.; млн. осіб

	2015 рік	2016 рік	2016/2015, %	2017 рік	2017/2016, %	2018 рік	2018/2017, %
I кв	4,8	5,3	9,8	6,9	30,9	5,8	-15,5
II квартал	5,7	6,5	13,0	5,6	-14,1	7,1	26,7
III квартал	6,8	6,9	1,2	7,8	12,8	8,2	5,5
IV квартал	5,8	6,0	3,5	6,2	2,7	6,7	8,7
Всього	23,2	24,7	6,5	26,4	7,2	27,8	5,2

У зв'язку з тим, що найбільш значущими і такими, що багато в чому визначають як цілі і конкурентні переваги, так і ціну туристичного пакета, є перевезення туристів і пропонується готельна база, а також внаслідок того, що у сфері надання цих послуг спостерігається найбільш висока конкуренція серед фірм - постачальників, найретельнішу увагу туроператор приділяє ідентифікації транспорту, засобів розміщення туристів і приймаючих туроператорських компаній.

Ідентифікація – це визначення найменування, юридичної і фактичної адреси, телефонів, адреси електронної пошти, відповідальної особи і

первинне формування власної думки про імідж суб'єкта туристичного ринку, що ідентифікується.

Ідентифікація транспорту – це визначення транспортної компанії (авіакомпанія, пароплавство, автогосподарство, залізниця), продукти якої будуть задіяні під час організації планованого туру. Вона проводиться на підставі:

- досвіду роботи туроператора з транспортом у минулому;
- відгуків колег і конкурентів про роботу того або іншого транспорту;
- конкурентних переваг транспорту, а саме ціна продукту, комфортабельність транспортного засобу, особи обслуговуючих працівників (рис. 1).

Рис. 1. Основні елементи ідентифікації перевізника

У рамках організації туристичних подорожей існує кілька схем взаємодії фірм - туроператорів і авіакомпаній: бронювання місць і викуп авіаквитків через агентства авіакомпанії або через GDS; договір з авіакомпанією на квоту місць на регулярних авіалініях; агентська угода і робота в якості агентства з продажу авіаквитків для власних туристів; організація чартерних авіарейсів для перевезень туристів (рис. 2) [3].

Турфірми найчастіше укладають з авіакомпаніями договори двох видів: договір про квоту місць та агентську угоду.

Квота може бути жорсткою або м'якою, від цього залежать спеціальні пільги і знижки. При жорсткій квоті вся відповідальність за неповну реалізацію місць лягає на туристичну фірму, при м'якій квоті встановлюються терміни можливої відмови турфірми від квоти або частини квоти місць, що передбачає можливість подальшого продажу цих місць самою авіакомпанією або її агентами.

Міжнародні авіаперевезення регулює Міжнародна асоціація повітряного транспорту (International Air Transport Association – IATA), що об'єднує 230 авіакомпаній, які забезпечують левову частку регулярних міжнародних авіаперевезень пасажирів (93%) та вантажів. Турфірми беруть участь в діяльності IATA через її спеціальне відділення – Міжнародну організацію агентів авіакомпаній (International Airlines Travel Agents Network – IATAN). Кожній турфірмі, що пройшла акредитацію і відповідає певним вимогам, надається спеціальний номер, що використовується для здійснення розрахунків з авіакомпаніями. Міжнародна організація агентів авіакомпаній регулює дотримання правил і стандартів діяльності, єдиних вимог до фінансового положення турфірм, що продають авіаквитки на міжнародні рейси, і виконує функції сполучної ланки між турфірмами й авіакомпаніями – членами IATA. Але все ж розглянемо кожен із зазначених схем взаємодії турфірми і авіакомпанії.

Бронювання місць і викуп авіаквитків	<ul style="list-style-type: none"> • через агентства авіакомпаній • через GDS
Договір з авіакомпанією на квоту місць на регулярних авіалініях;	<ul style="list-style-type: none"> • жорстка квота • м'яка квота
Агентська угода і робота в якості агентства з продажу авіаквитків для власних туристів	<ul style="list-style-type: none"> • фіксований план продажу • відсутність плану продажів
Організація чартерних авіарейсів для перевезень туристів.	<ul style="list-style-type: none"> • абсолютний флайтер • відносний флайтер • нон-флайтер

Рис. 2. Основні варіанти співпраці туроператора та авіаперевізника

До недавнього часу для бронювання місць і викупу авіаквитків представникам турфірм необхідно було особисто відвідувати агентства авіакомпаній. Зі створенням автоматизованих, а пізніше і комп'ютерних систем бронювання авіаквитків, процедура значним чином спростилася і прискорилося. Зараз комп'ютерні мережі бронювання авіаквитків переросли у глобальні дистриб'юторські системи (GDS – Global Distribution System), де окрім авіаквитків можна забронювати номер в одному з готельних ланцюгів або каюту на круїзному лайнері, взяти автомобіль напрокат, замовити квитки на культурно-розважальні заходи. В Європі і в Україні, зокрема на міжнародних і внутрішніх перевезеннях лідером є система Amadeus. Крім того, туристичні агентства користуються системою Galileo або Serena. Для бронювання і продажу авіаквитка агенту необхідно мати інформацію про номер рейсу, клас перельоту (обслуговування), дати відправлення і повернення, місця (аеропорти) відправлення і призначення, необхідну кількість місць, прізвища, ініціали пасажирів та серії і номери паспортів, ім'я

агента або назва турагентства, що формує маршрут, необхідність трансферу чи інших послуг наземних служб та наявність умов для знижок.

Договір на квоту місць на регулярних авіарейсах може укладатись на умовах жорсткої чи м'якої квоти (блоку місць). При жорсткій квоті передбачаються строгі договірні зобов'язання по термінах продажу і оплачування. Замовник вносить передоплату, розмір якої звичайно включає суму вартості двох парних рейсів. У ся відповідальність за не реалізацію місць блоку лягає на туристську фірму незалежно від причини не реалізації.

При м'якій квоті замовник не має ніякої фінансової відповідальності перед авіакомпанією і має право в наперед обумовлені терміни повністю або частково відмовитись від своїх місць. Такий спосіб замовлення місць більш зручний для фірми-туроператора. Проте, якщо відмова відбудеться пізніше встановленого терміну, то замовнику належить виплатити штраф. Квотна співпраця туроператора та авіакомпанії має певні особливості, які представлено на рис. 3.

Договір з авіакомпанією на квоту місць на регулярних авіарейсах включає: графік турів за напрямком із зазначенням місць призначення, кількість туристів у кожній групі (квота місць), терміни подачі заявок і викупу авіаквитків, терміни зняття замовлень на квитки без утримання штрафів (у випадку м'якого блоку чи застосування спеціальних тарифів), види тарифів на квитки, пільгові тарифи та умови їх надання, знижки і пільги на квоту місць, порядок і терміни повернення викуплених, але невикористаних квитків, матеріальна відповідальність, що впливає з термінів повернення (у разі м'якого блоку).

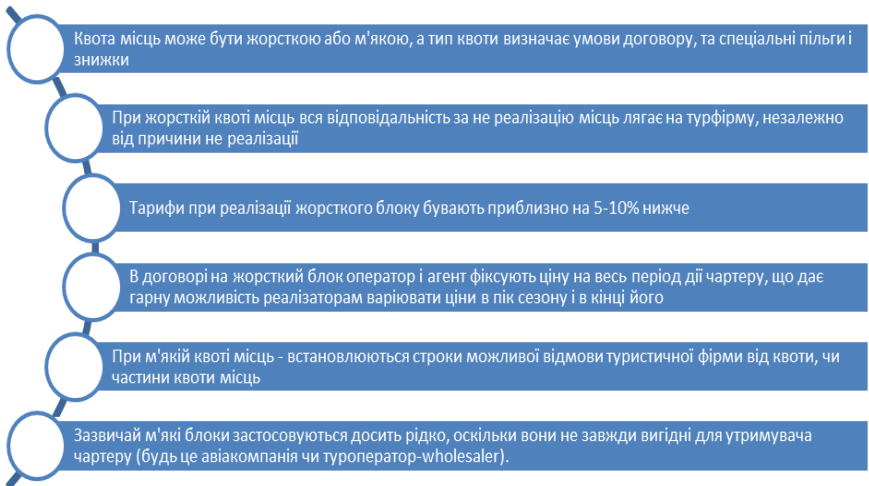

Рис. 3. Особливості квотної співпраці туроператора та авіакомпанії

В разі укладання агентської угоди з авіакомпанією туристична фірма дістає можливість самостійно виступати як агентство авіакомпанії з продажу авіаквитків, що суттєво спрощує процес туроперейтингу. Отримавши доступ до мережі бронювання (найбільші комп'ютерні системи резервування в світі належать авіакомпаніям), маючи відповідне комп'ютерне забезпечення (система резервування, через яку працює турфірма, забезпечує її спеціальним устаткуванням) і права на реалізацію квитків даної авіакомпанії, спеціалісти турфірми самостійно виписують і реалізують авіаквитки [4].

Така схема взаємодії сторін передбачає, що фірма-туроператор виступає в якості «каси з продажу квитків» авіакомпанії, тобто сама виписує квитки, має відповідне комп'ютерне устаткування і право доступу до мережі бронювання даної авіакомпанії. При цьому туристична фірма одержує можливість самостійно виступати як агентство авіакомпанії з продажу авіаквитків не тільки для своїх туристів, що спрощує і прискорює процедури бронювання і оформлення проїзних документів. Авіакомпанія ж в особі даної турфірми має додатковий пункт продажу своїх послуг. Особливості співпраці за агентською угодою представлено на рис. 4.

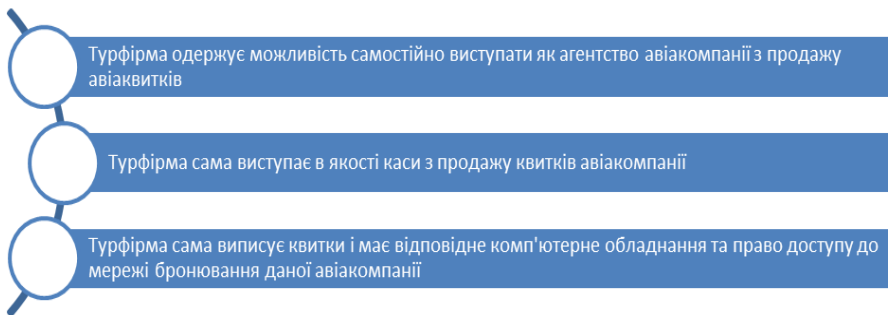

Рис. 4. Особливості роботи за агентською угодою

Агентська угода з авіакомпанією включає наступні моменти:

- хто і на яких умовах забезпечує наявність обладнання для оформлення авіаквитків та їх бланків;
- питання про підготовку кадрів для обслуговування цього обладнання;
- обсяги продажу (найчастіше встановлюються індивідуально - за кількістю квитків на місяць або з виручки від продажів);
- межі можливих продажів (регіонально або за сегментами споживачів);
- ціни і тарифи продажів авіаквитків;
- умови оплати авіаквитків - передоплата або оплата по мірі продажу;
- розмір комісійної винагороди за продаж авіаквитків (до 3-5% від проданого тарифу);
- терміни і регулярність подачі звітів авіакомпанії, їх форма і необхідна в додатку документація;

- розмір банківських гарантій на користь авіакомпанії чи Міжнародної асоціації повітряного транспорту (ІАТА) (від 20 тис. дол);
- членство в ІАТА.

Особливим феноменом авіаційних перевезень, виникнення якого безпосередньо зумовлено характером розвитку туристичної індустрії, є чартерні перевезення. У 1956 р. було укладено багатосторонню угоду про комерційні права на здійснення нерегулярних повітряних перевезень у Європі, після чого окремі туристичні фірми стали активно практикувати фрахт літаків для організації подорожей закордон. Авіатранспортні підприємства поряд з регулярними рейсами, що виконуються у відповідності з опублікованим розкладом, здійснюють чартерні перевезення [5].

Чартер - це нерегулярне перевезення, яке виконується на основі фрахтування замовником повітряного судна в цілому або частини його місткості. Чартерні перевезення виконуються як за маршрутами, що співпадають з існуючими на внутрішніх і міжнародних лініях, так і за будь-якими іншими. Вони організовуються, якщо з туристським потоком у сезон не справляються планові рейсові літаки або у випадку перевезення туристів у місця, де рейсові маршрути відсутні або доставка туристів пов'язана з пересадками чи незручними стикуваннями.

Замовником чартеру звичайно виступає туристська фірма або група фірм. Співоренда (фрахт) чартерного рейсу літака може здійснюватись і декількома туроператорами. Проте, перевізники вважають за краще мати справу з одним замовником, який фрахтує літак цілком і несе ризик з продажу квитків і завантаженню літака. Туроператор, який виступає від декількох замовників, називається консолідатором. Саме цей оператор здійснює діяльність по організації сумісного використання декількох турфірмами одного чартерного рейсу, організації продажу різних турів, співпадаючих за датою відправлення.

Чартерні перевізники приваблювали партнерів з туристичного бізнесу більш вигідними тарифами – на 30-40% нижчими ніж у авіакомпаній, що здійснюють регулярні рейси. На відміну від регулярних авіаліній чартерні авіакомпанії повністю зорієнтовані на перевезення туристів, тому часто стають власністю туристичної фірми або ж створюються як дочірні авіакомпаніями, що виконують регулярні рейси і не бажають втрачати клієнтів-туристів через високу вартість своїх послуг. Чартерні авіаційні перевезення є безпосередньою частиною туристичного пакету і здійснюються у відповідності з географією і термінами туристичної подорожі.

У світовій практиці розрізняють такі комерційні різновиди чартерів:

1. Закритий чартер – перевезення оплачується організацією, що купує чартер для своїх співробітників за маршрутом, що не входить в регулярні повітряні лінії. Пасажирів перевезення не оплачують. Чартери такого типу займають незначну частку в об'ємі чартерних перевезень.

2. Ефініті чартер – це цільове перевезення групи пасажирів, об'єднаних за професійною ознакою: члени аматорських, спортивних і спеціальних клубів, союзів ветеранів, професійних асоціацій. Замовником чартеру виступає відповідна організація.
3. Інклюзив - тур - чартер. Це також чартерне перевезення туристів. Вартість чартеру оплачується туристською фірмою. Чартерний тариф перевезення оплачується туристом в пакеті з вартістю туру. Цей тариф, природно, нижче ніж тариф «інклюзив-тур» при регулярних перевезеннях.
4. Блок-чартер. Замовник купує частину комерційної місткості літака - блок місць (30-40 місць на регулярному рейсі). Замовник платить за блок в цілому незалежно від фактичного використання, тобто зайнятості крісел в даному блоці. Блок – чартерні перевезення вигідні авіакомпаніям тільки в період попиту, оскільки блок місць продається за ціною, істотно меншою, ніж його вартість за нормальними тарифами.
5. Нецільовий комерційний чартер (нон-ефініті). Група пасажирів в цьому випадку формується без жодних обмежувальних ознак за професійною єдністю. Турфірма – замовник чартеру повністю оплачує вартість чартеру і з розрахунку мінімальної кількості пасажирів, рівної 40-50 чоловік.
6. Спліт-чартер. Це змішане перевезення, при якому на різних ділянках маршруту пасажирів перевозять регулярними і чартерними рейсами. На спліт-чартері дозволяється комбінувати різні групи пасажирів, які прямують з різною метою і навіть в різні кінцеві пункти маршруту.
7. Разовий чартер: «туди» або «туди й назад». Здійснюється у разі, коли замовник замовляє чартер на певні дати вильоту, а в проміжку між чартерними рейсами авіакомпанія використовує цей літак на свій розсуд.
8. Тайм-чартер. Літак фрахтується на певний тимчасовий період, на протязі якого знаходиться в повному розпорядженні замовника, незалежно від його використання для перевезень. Тайм-чартер вигідний авіакомпанії, яка одержує гарантовану платню за фрахт, і зручний замовнику, якщо останньому необхідно організувати масові перевезення у певному періоді.
9. Чартерний ланцюг. Це вид чартеру, при якому зафрахтований літак прибуває в пункт початку чартерних перевезень і з цього пункту здійснює чартерні рейси в один або декілька пунктів призначення по схемі «туди – назад». Після закінчення чартерних перевезень літак використовується за розсудом авіакомпанії. Перегін літака в пункт початку чартерних перевезень і з цього пункту замовником не оплачується: ці польоти для авіакомпанії є холостими прогонами або завантажуються нею на свій розсуд. При чартерних перевезеннях

укладається контакт-договір чартеру (фрахтування повітряних суден), який і є правовим документом [3].

Найбільш поширені варіанти організації чартерів представлено на рис. 5.

За даними IATA, Європа є лідером за обсягами чартерних перевезень, на неї припадає 80% усіх пасажирів чартерних рейсів. Усього ж чартерні компанії оперують у 130 країнах світу, об'єднуючи 650 аеропортів, перевозячи щороку біля 120 млн. пасажирів, здійснюючи 12% загальної кількості міжнародних авіарейсів (здійснених і регулярними і чартерними авіакомпаніями разом).

Інтенсивно зростає ринок чартерних перевезень у країнах Північної Африки (Єгипет, Туніс), країнах Східної та Південно-Східної Європи (Хорватія, Болгарія), країнах Карибського басейну. Створені спеціально для переміщення туристів з країни їхнього постійного проживання на відпочинок, чартерні компанії найчастіше репрезентують країну походження туристів. Це може стати проблемою для країн з потужним туристично-рекреаційним потенціалом, оскільки більшість туристів до країни приїжджатимуть, користуючись послугами домашньої чартерної авіакомпанії. Традиційно, укладаючи договори про організацію авіаційних перевезень між країнами, національні авіакомпанії домовляються про однакову частку ринку. Чартерні ж перевізники можуть суттєво знизити доходи національних авіаперевізників, що пояснює небажання деяких країн відкривати свій повітряний простір для іноземних чартерних компаній.

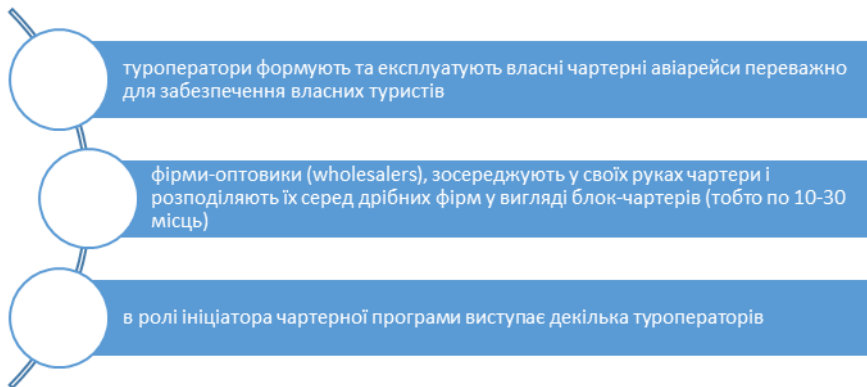

Рис. 5. Найбільш поширені варіанти чартерів

Вирішенням цієї проблеми стали спеціальні методи державного регулювання, що дозволяли чартерним авіакомпаніям обслуговувати курортні напрямки, резервуючи подорожі до столиць, найбільших міст, промислових центрів, портів для авіакомпаній, переважно національних, що здійснюють регулярні авіарейси.

У період літнього сезону 2018 р. виконання чартерних рейсів декількох авіакомпаній відбувалось із затримками, які становили від кількох годин до кількох днів.

В якості основних причин можемо зазначити наступне:

- незбалансована польотна програма деяких туроператорів;
- переоцінка авіакомпаніями власних можливостей щодо надання послуг перевезення;
- занадто щільне планування рейсів, внаслідок чого затримка одного рейсу призводила до порушення графіку виконання інших рейсів;
- відсутність резервних літаків в авіакомпаніях.

Така ситуація не могла не позначитися на реакції влади, внаслідок чого в Мінекономрозвитку хочуть посилити умови ліцензування туроператорів, а саме: змусити туркомпанії звітувати про репутацію керівництва (відсутність судимостей, освіта тощо); забезпечувати мінімальний розмір фінансової гарантії на весь термін дії ліцензії та інше.

Проблему, також, можна вирішити шляхом збільшення штрафів за невиконання зобов'язань перед туристами, посилення фінансового контролю за турагентами та вимог до договірних відносин між туроператорами та авіакомпаніями.

Безумовні переваги чартерних компаній у сфері цінової конкуренції, які неможливо було реалізувати на внутрішньо-національних рейсах, маршрутах, що з'єднують аеропорти найбільших міст, ділових і культурних центрів світу, були генеровані новим типом авіаційних компаній, які отримали загальну назву бюджетні авіалінії (Low Cost Carriers, LCCs). До категорії бюджетних належать компанії, що здійснюють регулярні авіаперевезення з обмеженим набором послуг на борту і на землі. Це дає їм змогу суттєво знизити ціни. Вони мають власну схему маршрутів, з'єднуючи другорядні аеропорти столиць, міста-центри регіонального значення з вигідним транспортно-географічним положенням, обминаючи при цьому великі аеропорти - хаби. Бюджетні авіалінії нині є найшвидше прогресуючим сектором ринку авіаперевезень. Якщо раніше це стосувалося лише польотів на невеликі та середні відстані, то LCC-компанії нової генерації (зокрема, Air Asia X, Jetstar, що почали використовувати потужний Airbus A330-200) мають переконливі перспективи і на ринку авіаперевезень великої дальності. Запропоновані ними суттєво знижені ціни активізували туристичний ринок, забезпечивши значну кількість місць на різні туристичні напрями. Значна частина місць на рейси бюджетних авіаліній продається через мережу Інтернет. Такі переваги виявилися найбільш вагомими для ділового туризму, подорожей з метою відвідування родичів, а також для людей, що самостійно організовують відпочинок.

З 2000 року все більша частина приросту кількості пасажирів авіалінії припадає саме на бюджетні авіалінії. Нині вже 16% усіх здійснених за рік у світі авіарейсів та 20% місць забезпечили бюджетні авіалінії. В Європі ці показники найвищі - біля 22% рейсів, у Північній Америці - 18%, у АТР -

12%. Більшість провідних бюджетних авіакомпаній, таких як Ryanair, EasyJet, Vueling, SkyEurope, Norwegian, Clickair, Southwest Airlines, Allegiant, WestJet, AirTran, JetBlue, AirAsia, Virgin Blue, Jetstar and Tiger Airways, не є членами IATA. За прогнозами ICAO, саме ці компанії до кінця 2020 р. будуть контролювати вже 25% світового ринку авіаційних перевезень (за підсумками 2008 р. їхня частка на ринку міжнародних авіаперевезень становила 7%, на ринку внутрішніх - 33%, що відповідно становило 20% світового ринку пасажирських авіаперевезень). Зростання ролі бюджетних авіаліній може спричинити суттєві зрушення у системі міжнародного регулювання авіаперевезень [6].

Висновки. Транспортна послуга є однією з основних у комплексі туристичних послуг, особливо, коли мова йде про переміщення на значні відстані. Отже, розвиток авіаційного транспорту стає вирішальним фактором розвитку туризму, його рушійною силою. Для ефективної спільної діяльності авіакомпаній з туристичними підприємствами необхідно розробити такі способи їх взаємодії, які дозволять їм узгоджено функціонувати в межах єдиного ланцюга надання туристських послуг.

Список використаних джерел:

1. *Статистичні дані про діяльність авіатранспорту в 2017-2018 рр. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mtu.gov.ua/.../statistichni-dani-v-galuzi-aviatransportu>.*
2. *Інформація щодо відвідування України іноземцями та виїзду громадян України за кордон (2015-2018 рр.) (за даними Адміністрації Держприкордонслужби) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.me.gov.ua/Documents/Download?id=8b7135d9.*
3. *Гуменюк Г. М. Організація туристичних подорожей: навч.-метод. посіб. / Г. М. Гуменюк - Івано-Франківськ: НАІР, 2014. - 364 с.*
4. *Герасименко В. Г. Організація транспортних подорожей і перевезень туристів: навч. посіб. / В. Г. Герасименко, А. В. Замкова:[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://schooled.ru/pdf/97.pdf>*
5. *Арїон О. В. Організація транспортного обслуговування туристів: навч. посіб. / О. В. Арїон. – К.: Альтерпрес, 2008. – 192 с.*
6. *Балабанов Г. В., Ткачук Л. Н. Анализ процессов взаимодействия в системе авиация–туризм : [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/viewFile/2966/2924>*

Саркісова Олена, Козир Інна
Льотна академія Національного авіаційного університету
Мамедова Ельвіра
Туристичне агентство «Aviatour» (Баку, Азейбарджан)

Вплив «Low cost» авіакомпаній на розвиток міжнародного туризму

У статті обґрунтований вплив «лоукост» авіакомпаній на розвиток міжнародного туризму. Проаналізовано стан авіаційної транспортної інфраструктури України та темпи її розвитку. Обґрунтовано актуальність дослідження та перспективи розвитку лоукост авіакомпаній в Україні.

Ключові слова: лоукост авіакомпанія, міжнародний туризм, авіаційна інфраструктура, авіакомпанії, авіаційні перевезення.

Саркісова Е., Козьрь І., Мамедова Э. Влияние «Low cost» авиакмпаний на развитие международного туризма. В статье обосновано влияние «лоукост» авиакмпаний на развитие международного туризма. Проанализировано состояние авиационной транспортной инфраструктуры Украины и темпы ее развития. Обоснована актуальность исследования и перспективы развития лоукост авиакмпаний в Украине.

Ключевые слова: лоукост авиакмпания, международный туризм, авиационная инфраструктура, авиакмпании, авиационные перевозки.

Sarkisova O., Kozyr I., Mamedova E. Influence of Low cost airlines on the development of international tourism. The article substantiates the impact of low-cost airlines on the development of international tourism. The state of aviation transport infrastructure of Ukraine and the pace of its development are analyzed. The relevance of the research and the development prospects of low-cost airlines in Ukraine are substantiated.

Keywords: low-cost airline, international tourism, aviation infrastructure, airlines, air transportation.

Постановка проблеми. Сучасний період характеризується стрімким розвитком туризму у світі. Результати багатьох досліджень вказують на те, що в структурі вартості туристських продуктів значна частка належить такій складовій, як транспортна послуга, а саме авіаційна її складова. Роль авіаційного транспорту в розвитку туризму є безумовною, про що свідчать результати досліджень українських і закордонних вчених.

Бюджетні авіакомпанії зробили справжню революцію в індустрії подорожей, запропонувавши принципово нову бізнес-модель, яка дала можливість подорожувати мільйонам людей за надзвичайно низькими цінами у порівнянні з цінами традиційних авіаперевізників. Основний принцип діяльності таких авіакомпаній дозволяє отримати менше витрат на кожне пасажирське крісло і більше доходу на кожного працівника.

Тому актуальність даної теми полягає у динамічному розвитку бюджетних авіакомпаній та їх вплив на розвиток міжнародного туризму.

Аналіз останніх публікацій. Теоретичні проблеми та практичні аспекти розвитку транспортної інфраструктури як складової туристичної індустрії, стали предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених: О. Акімова, Н. Алешугіна, Г. Андрєєва, М. Біржаков, Р. Вернигора, О. Захарова, І. Зорін, Т. Каверіна, О. Карась, В. Квартальнов, П. Коваль, Р. Коробйова, В. Никифоров, О. Пшінько, О. Савчук, Л. Ткачук, та ін.

Питання транспортного обслуговування і перевезення туристів, організації транспортних подорожей розглядали у своїх роботах такі фахівці як: Аріон О., Антоненко І., Бабарицька В., Кусков А., Остова О., Одінцова Т., Сенін В., Чудновський В. та ін.

В публікаціях вказаних авторів висвітлено багато важливих аспектів роботи авіаційного транспорту та їх зв'язок з міжнародним туризмом, але, практично відсутня інформація про вплив низькобюджетних авіакомпаній на розвиток міжнародного туризму.

Мета статті полягає у виявленні особливостей авіаційного транспорту і туризму, розгляд тенденцій розвитку авіаційного транспорту в Україні, та вплив лоукост авіакомпаній на розвиток міжнародного туризму.

Результати дослідження. Транспорт є однією з найважливіших галузей економіки будь-якої держави. При визначенні ролі транспорту у розвитку економічної системи країни перш за все звертають увагу на перевезення вантажів. Однак не менше, а може і більше значення для розвитку будь якої держави мають пасажирські перевезення, які дозволяють не тільки переміщати робочу силу від місця постійного мешкання до місця роботи і назад, а й вирішувати безліч соціальних проблем, пов'язаних з культурним та діловим обміном, відпочинком, освітою, медичним обслуговуванням, тощо. Таким чином, рівень розвитку транспортної системи держави можна вважати один із найважливіших ознак її технологічного розвитку й цивілізованості.

Міжнародний туризм - це подорожі людей з однієї країни до іншої, що передбачають перетин державного кордону та часто зростання дальності переміщення. Такі подорожі потребують високої швидкості транспортних засобів та комфорту, особливо за умови, коли туризм став невід'ємною складовою життя більшості людей, методом відновлення їхніх фізичних і духовних сил та способом проведення вільного часу (вихідних, оплачуваної відпустки). Тому одним з вирішальних чинників зростання масових міжнародних подорожей став розвиток саме авіаційного транспорту.

За допомогою авіаційного транспорту є можливість не тільки швидко і комфортно подолати просторовий розрив між місцями проживання туристів і туристичними дестинаціями, але й є важливим чинником розвитку туристичних центрів та зон. Значну частку у переміщенні туристичних потоків займають чартерні перевезення, дещо меншу регулярні рейси [2].

Слід відмітити, що починаючи з 2016 року ринок пасажирських авіаперевезень розвивався досить динамічно. Так, кількість пасажирів, що скористались послугами українських авіакомпаній, зростала щороку в середньому на чверть. Поступово за три роки обсяги пасажирських перевезень збільшилися майже вдвічі в порівнянні з показником 2015 року та разом з цим більш як у півтора рази перевищили рівень „докризового” 2013 року.

У 2018 році більше половини (54,2 відсотка) всіх пасажирських перевезень вітчизняних авіакомпаній склали міжнародні регулярні перевезення. У 2018 році відповідно до затвердженого розкладу руху регулярні міжнародні польоти здійснювали 10 вітчизняних авіакомпаній до 46 країн світу, кількість пасажирів, що скористались послугами українських авіаперевізників, зросла на 16,4 відсотка та становила 6796,2 тис. осіб. Одночасно зі збільшенням інтенсивності польотів на багатьох опанованих напрямках розвивалась мережа маршрутів вітчизняних авіакомпаній. Так, упродовж року українськими авіаперевізниками відкрито 17 нових регулярних маршрутів. При цьому, середній коефіцієнт зайнятості пасажирських крісел на міжнародних регулярних рейсах українських авіакомпаній зріс з 77,7% за 2017 рік до 78,8% за звітний рік.

В той же час мало місце розширення діяльності на українському ринку іноземних авіакомпаній, до України започаткували виконання регулярних польотів 5 нових іноземних авіакомпаній. 2018 рік відзначився також розвитком маршрутної мережі іноземних авіакомпаній, якими розпочато експлуатацію 27 міжнародних повітряних ліній. Загалом упродовж 2018 року до нашої країни виконували польоти 38 іноземних авіакомпаній з 37 країн світу. Їх послугами скористались 6857,3 тис. пасажирів, що на 37,8 відсотка більше, ніж за 2017 рік та складає 50,2 відсотка загального обсягу регулярних пасажирських перевезень між Україною та країнами світу.

Значне зростання (на 23,1 відсотка) спостерігалось в такому секторі ринку пасажирських авіаперевезень, як міжнародні польоти на нерегулярній основі, за звітний період 16-ма українськими авіакомпаніями перевезено 4649,9 тис. пасажирів. При цьому, майже 84 відсотки таких перевезень було здійснено п'ятьма вищезгаданими авіакомпаніями - лідерами.

Протягом року продовжувалась активізація регулярних перевезень у межах України. Внутрішні пасажирські перевезення на регулярній основі виконували чотири вітчизняні авіакомпанії, які забезпечили повітряним сполученням десять міст України. За звітний рік перевезено 1071,4 тис. авіапасажирів, що на 15,1 відсотка більше, ніж за попередній 2017 рік. При цьому, середній коефіцієнт зайнятості пасажирських крісел на внутрішніх регулярних рейсах зріс з 73,5% за 2017 рік до 79,3% за 2018 рік [1].

Але найбільші перспективи викликані появою авіаційних компаній, які отримали загальну назву бюджетні авіалінії (Low Cost Carriers, LCCs).

Перспективи бюджетних авіакомпаній зумовлені перш за все валютними коливаннями, тому що за останні роки відбулося значне

зростання курсу долара, а відтак тарифи у гривневному еквіваленті суттєво зросли та збільшили ціну квитка. До того ж, якщо раніше недорогий рейс навіть за 150 євро був цілком прийнятним для середньостатистичного українського мандрівника при ціні у гривні в 1,5 тис., то на разі при курсі в середньому 26 грн. за євро ціна за такий «дешевий» квиток майже 4000 грн. вже не є доступною для багатьох. Тому для багатьох пересічних українців, вирішенням проблеми, що склалася на ринку авіаційних перевезень є розвиток ринку лоу-костерів.

Бюджетна авіакомпанія (інші назви - дискаунтер, лоу-кост-авіакомпанія) – авіакомпанія, яка пропонує вкрай низьку плату за проїзд в обмін на відмову від більшості традиційних пасажирських послуг [3].

Родина концепції лоу-кост – США, звідки вона поширилася в Європі на початку 1990-х і в подальшому в багатьох країнах світу.

Типова бізнес-модель «low cost» авіакомпанії зазвичай (але не завжди) включає наступні положення: один пасажирський клас; один тип літака (зазвичай Airbus A320 або Boeing 737), що дозволяє скорочувати витрати на підготовку персоналу і обслуговування техніки; мінімальний набір додаткового обладнання в літаку, відсутність розважальних відеопанелей, систем цифрового зв'язку пілотів з землею і т.д., що робить вартість машини нижче і зменшує її вагу, а значить, і витрата палива; проста схема плати за проїзд, використання одного бланка для проїзду в обидва кінці, а останнім часом звичайним є повна відсутність паперових квитків при переході на електронні квитки; акцент на прямих продажах квитків, особливо через Інтернет (з метою уникнення виплат комісійних агентам і системам резервування); типово збільшення ціни квитка в міру заповнення літака з метою заохочення раннього резервування; використання дешевих, менш заповнених вторинних аеропортів і відправлення рано вранці або пізно ввечері з метою уникнення можливих затримок через завантаження повітряного простору («повітряних заторів»), а також з метою економії за рахунок більш низьких аеропортових зборів; виконання протягом дня багатьох рейсів одним літаком (швидкий оборот літаків в аеропортах); прості маршрути, маршрути будуються за принципом з точки в точку (point-to-point) (прямі рейси між аеропортами) замість використання проміжних посадок в «хабах» (також з метою максимального використання літака і уникнення затримок, пов'язаних із запізненням транзитних пасажирів і втрат багажу між рейсами); орієнтація на прямі перельоти (багаж не переміщують автоматично з рейсу на рейс навіть якщо це рейси однієї компанії); скорочення набору послуг, що надаються пасажирам на борту літака, виключення з цього набору послуг, які в інших авіакомпаніях є стандартними (наприклад, роздача пасажирам прохолодних напоїв і харчування), перехід таких послуг в розряд платних; отримання додаткового доходу від продажу додаткових послуг і товарів на борту літака; службовці виконують відразу кілька функцій, наприклад стюарди, крім прямих обов'язків, також займаються прибиранням салону, реєструють пасажирів на рейс (з метою економії фонду оплати праці

без урізання зарплат); зменшення ролі особливих сервісів (наприклад, підвищення віку дітей, починаючи з якого можна літати самостійно), що знижує витрати на них; агресивні програми хеджування вартості палива.

Можна виділити наступні переваги лоу-кост авіакомпаній: низькі тарифи, висока частота польотів (високий обіг повітряного судна), мінімальний час обслуговування в аеропорту, продаж квитків через Інтернет, висока конкурентоздатність; а до недоліків віднесемо: щільне розташування крісел, польоти на короткі та середні відстані, мінімальна інформаційна забезпеченість, відсутня можливість повернення квитків, використання другорядних аеропортів.

Зваживши переваги та недоліки бізнес моделі лоу-кост авіакомпаній та з урахуванням сучасних тенденцій світової глобалізації, особливостей географічного положення України як «сполучного мосту» між Європою та Азією для вітчизняного авіаційного транспорту є перспективи подальшого розвитку та зміцнення позицій у світовій системі повітряних перевезень. З появою на ринку авіаційних перевезень лоукост-компаній традиційні авіакомпанії, які використовують загальноприйняті методи побудови авіаційного бізнесу, відчували значну конкуренцію.

Згідно з даними IATA на частку лоукостів к 2018 році припадає близько 35% світового пасажиропотоку. Відзначається також, що низька ціна на нафту, а отже, і авіаційне паливо дала змогу компаніям стримати зростання цін і таким чином стимулювати перевезення.

В умовах глобальної конкуренції авіакомпанії-лоукости використовують досить широкий набір прийомів, які дають змогу тримати низькі тарифи на авіаперевезення. По-перше, це зменшення традиційних видів сервісу на борту, по-друге, відсутність поділу салону на класи. Так, середньостатистичний звичайний літак перевозить 128 пасажирів, а лоукост – 148 осіб. По-третє, лоукост-літаки звільняються від зайвого вантажу, оскільки це істотно впливає на тариф перельоту, а також розважальної інфраструктури для пасажирів. Згідно з даними аналітиків в Європі 30% пасажирів бюджетних авіаліній, які щойно вийшли на ринок, складають колишні клієнти традиційних перевізників, а решта 70% – люди, які через свій невисокий достаток взагалі раніше не літали [4].

Серед бюджетних авіакомпаній у 2018 році перше місце у світі, згідно з результатами британської консалтингової компанії “Skytrax”, посіла “Air Asia” (в Європі найкращим лоукостером є “Norwegian”). Низькотарифні авіаперевізники також запровадили систему управління доходами, адже заздалегідь наявні найдешевші тарифи, а вартість перевезення зростає з наближенням дати вильоту. Цей підхід відрізняється від підходу традиційних авіаперевізників, на основі якого продаються місця за різними тарифами одночасно, а тариф залежить від умов, дійсних для певного типу придбаного квитка.

Варто зазначити, що на ринку України працюють декілька компаній-авіаперевізників з низькими цінами на квитки, які можуть використовувати

українці з невисоким рівнем доходу. Наприклад, угорський лоукостер “WizzAir”, компанія “Air Arabia” з Об’єднаних Арабських Еміратів, ізраїльський авіаперевізник “UP”, іспанська “Vueling Airlines”, грецький “Aegean Air”, латвійський “Air Baltic”, турецькі “Atlas Global” і “Pegasus Airlines”, азербайджанський “AZAL jet”, австрійська “Laudamotion”, ірландський “Ryanair”, італійська компанія “Earnest Airlines” і українські “Yanair”, “SkyUp” та “Jonika Airlines”

Також поява на українському ринку бюджетних авіакомпаній стала стимулом до введення нових low-cost-тарифів у провідного українського авіаперевізника «Міжнародні авіалінії України». Авіакомпанія має намір продавати в рік близько 500 тис. авіаквитків за LC-концепцією. Зараз на сайті МАУ можна купити квитки на деякі рейси за тарифами, які іноді вдвічі або втричі дешевші, ніж попередній бюджетний тариф «тільки ручна поклажа».

Висновки. Отже, розвиток авіаційної транспортної системи має значний вплив на розвиток міжнародного туризму, а прихід на український ринок лоукост авіакомпаній дає можливість підвищувати кількість туристів, які віддають перевагу саме авіаційному сполученню за рахунок привабливої ціни.

Для України та розвитку міжнародного туризму перспективи бюджетних авіакомпаній зумовлені перш за все валютними коливаннями, низкою платоспроможністю населення. Тому для багатьох пересічних українців, вирішенням проблеми, що склалася на ринку авіаційних перевезень є розвиток ринку лоукостерів, тому що така авіакомпанія, пропонує вкрай низьку плату за проїзд в обмін на відмову від більшості традиційних пасажирських послуг. Також поява на українському ринку бюджетних авіакомпаній стала стимулом до введення нових low-cost-тарифів у українських авіаперевізників, що також дає змогу населенню користуватися більш авіаційним транспортом та здійснювати більше подорожей.

Список використаних джерел:

1. *Бюджетная авиакомпания* // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org>
2. Карась, О. С. *Розвиток транспортної інфраструктури України в умовах активізації міжнародного туризму : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02 / О. С. Карась ; Терноп. нац. екон. ун-т. – Тернопіль, 2013. – 20 с.*
3. *Офіційний сайт Державної авіаційної служби України. [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.avia.gov.ua>*
4. Савчук, О. В. *Стратегічні напрямки розвитку потенціалу національної транспортної системи України / О. В. Савчук, О. В. Захарова // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка. – 2011. – Вип. 2. – С. 42-52.*

Коваленко Надія, Черногор Наталія
Льотна академія Національного авіаційного університету
Коваленко Діана
Естонська школа готельного та туристичного менеджменту (Естонія)

Освітній туризм: можливості застосування досвіду Естонії в Україні

Стаття присвячена вивченню феномену освітнього туризму, розкрито чинники розвитку, проаналізовано географію, визначено можливості застосування досвіду Естонії в Україні, виявлено тенденції ринку подорожей з освітньою метою.

***Ключові слова:** освітній туризм, соціальна мобільність, кампус, польові дослідження, стажування, мовні курси, екскурсійно-ознайомлювальні подорожі*

Коваленко Н., Черногор Н., Коваленко Д. Образовательный туризм: возможности применения опыта Эстонии в Украине. *Статья посвящена изучению феномена образовательного туризма, раскрыты факторы развития, проанализирована география, определены возможности применения опыта Эстонии в Украине, выявлены тенденции рынка путешествий в образовательных целях.*

***Ключевые слова:** образовательный туризм, социальная мобильность, кампус, полевые исследования, стажировки, языковые курсы, экскурсионно-ознакомительные путешествия.*

Kovalenko N., Chernogor N., Kovalenko D. Educational tourism: the possibility of applying the experience of Estonia in Ukraine. *The article is devoted to the study of the phenomenon of educational tourism, the development factors are revealed, the geography is analyzed, the possibilities of applying the Estonia experience in Ukraine are identified, and the trends in the travel market for educational purposes are revealed.*

***Key words:** educational tourism, social mobility, campus, field research, internships, language courses, sightseeing tours.*

Постановка проблеми. Тривалий час міжнародний туризм є однією з найшвидше прогресуючих галузей світового господарства. В ХХІ столітті туризм перетворився ще й на дівий інструмент пізнання навколишнього світу і міжкультурного діалогу. Прагнення, поєднуючи відпочинок та освіту, розширити власний світогляд, зануривши себе у вир життя в інших країнах і регіонах світу, збільшити свою соціальну мобільність і професійну універсальність стають основною мотивацією нової генерації туристів.

Аналіз останніх публікацій. Провідні вітчизняні й іноземні вчені приділяють багато уваги моніторингу кон'юнктури та виявленню актуальних трендів розвитку світового туристичного ринку. Зокрема, тенденції розширення пізнавальної функції туризму та зростання попиту на освітні

подорожі наголошуються в працях Любіцевої О.О., Бейдика О.О., Кіфяка В.Ф., Ільїної О.М., Олександрової А.Ю., Квартального В.О., Зоріна І.В. [1] Мотиваційні аспекти освітніх подорожей висвітлені у дослідженнях з андрагогіки, зокрема в працях Колеснікової І.А.[2].

За кордоном основним напрямком досліджень у цій сфері є виявлення технологічних особливостей організації освітніх турів та аналіз тенденції розуміння туризму як специфічної форми освіти. Його розробляють Brent W. Ritchie, Neil Carr, Christopher P. Cooper, якими було запропоновано цікаву колективну монографію «Managing educational tourism » [3], де розкрито різні аспекти взаємодії туристичного бізнесу та освітніх установ, проаналізовано регіональні особливості та обґрунтовано перспективні напрями розвитку освітнього туризму у ХХІ столітті. В Україні таких досліджень досі не проводилося.

Мета дослідження. Дана стаття є спробою конкретизувати зміст поняття «освітній туризм», виявити особливості його сучасного розвитку, розкрити тенденції ринку освітніх турів в Естонії та перспективи використання її досвіду в Україні.

Результати досліджень. Сучасний туризм визначається як суспільне явище, суттю якого є самовдосконалення в процесі освоєння культурного та природного різноманіття під час відпочинку та дозвілля. Ознайомлення з природою, культурною спадщиною і традиціями різних народів під час туристичних подорожей – є важливим чинником забезпечення миру і збереження життя на нашій планеті. Таке розуміння туризму акцентує важливість просвітницько-виховної, екологічної й культурної його функцій та підкреслює його роль у формуванні повноцінної гармонійно розвинутої особистості. Найповніше ці завдання реалізуються в межах освітнього туризму.

Освітній туризм це поїздки, під час яких турист поєднує відпочинок та навчання: відвідує заняття, здійснює екскурсії з метою розширення світогляду, задоволення цікавості і досягнення інших пізнавальних цілей. Відмінною рисою освітнього туризму є те, що він сприяє формуванню соціальної мобільності, професійної універсальності, навичок самоосвіти, стимулює інтелектуальний розвиток.

Усесвітньою туристською організацією туризм визначається як «діяльність осіб, які подорожують і перебувають у місцях поза межами їхнього звичного середовища протягом періоду, що не перевищує одного року поспіль, в будь-яких цілях, окрім здійснення діяльності оплачуваною з джерел в місцях тимчасового перебування». Спираючись на цю дефініцію, можна стверджувати, що сфера освітнього туризму охоплює різні види навчання і освіти, які здійснюються поза постійним місцем проживання і тривають безперервно не більше року. Мотиви освітніх подорожей дуже різноманітні: від бажання з користю для саморозвитку провести вільний час, перебуваючи на відпочинку за межами звичного середовища, до прагнення реалізувати власні пізнавальні інтереси, набутти нових знань та умінь,

спеціально переміщуючись для цього у ті країни і регіони, де можна задовольнити ці потреби з максимальною ефективністю.

Естонія – один з лідерів освітнього рейтингу PISA. На відміну від Фінляндії, в якій будували свою систему освіти близько 40 років, естонці будували «нову школу», починаючи з 1990-х років, як і Україна. Досвід Естонії цінний для нас тим, що наші країни мали однакову «радянську спадщину» і загальні проблеми (брак фінансування, демографічна криза і криза підходів). І нинішній шлях української школи дуже нагадує естонський [3].

Система вищої освіти Естонії включає два напрямки – академічний та вищу професійну освіту. Вищу академічну освіту дають університети. В результаті реформи системи вищої освіти і перегляду навчальних програм вперше в історії естонського вищої освіти у 2002/2003 академічному році в університетах була введена дворівнева структура вищої освіти (бакалавр-магістр).

Ступінь бакалавра присвоюється після трьох років навчання (у рамках деяких програм період навчання для отримання ступеня бакалавра становить 4 роки). Нещодавно введена ступінь бакалавра порівнянна з традиційною кваліфікацією бакалавра в рамках більшості відомих європейських навчальних програм бакалаврського циклу.

Закінчивши програму бакалаврського циклу, студенти можуть продовжити навчання за програмою магістерського циклу і отримати ступінь магістра (magistrikraad). Програми магістратури спрямовані на фундаментальну підготовку у більш вузькій, спеціалізованій області. Тривалість навчання за магістерськими програмами складає 2 роки. Кваліфікація магістра є необхідною умовою для подальшого працевлаштування за такими спеціальностями, які вимагають вищої освіти: викладач, інженер, економіст, юрист і т.п.

Нова дворівнева система вищої освіти діє в рамках більшості дисциплін, за винятком медицини, стоматології, фармацевтики, ветеринарної медицини, архітектури та цивільного будівництва. Ці тривалі навчальні програми одного циклу називаються інтегрованими програмами бакалаврату та магістратури, і їх тривалість складає 5 або 6 років. В кінці навчання студентам присвоюється кваліфікація магістерського рівня.

Ступінь доктора (doktorikraad), що відповідає європейській ступені доктора філософії (PhD), присвоюється після 3-4 років навчання в докторантурі та проведення відповідного рівня наукового дослідження [4].

Всі видані в Естонії дипломи про вищу освіту і наукові ступені є остаточними і не підлягають перегляду. Всі ліцензовані державні та громадські вищі навчальні заклади мають право видавати дипломи державного зразка, тобто відповідають певному стандарту за формою та змістом. Приватні вищі навчальні заклади мають право видавати дипломи державного зразка тільки тим випускникам, які пройшли навчання за акредитованою державою навчальній програмі. Стандарти, що визначають

форму і зміст диплома державного зразка, регулюються положеннями «Закону про диплом», прийнятого урядом Естонії.

Викладання в Естонії, як правило, ведеться естонською мовою. Проте все більше число курсів та навчальних програм читаються англійською, а іноді й на інших мовах. У деяких вищих навчальних закладах існують програми навчання російською мовою, призначені для російськомовних студентів. В Естонії діють шість громадських і п'ять приватних університетів, вісім державних і тринадцять приватних вищих навчальних закладів професійної освіти, сім державних та один приватний професійний навчальний заклад, що пропонує навчальні програми вищої прикладної освіти.

Естонія одна з Топ країн Європи й світу з розвитку Інтернет-технологій та це є одним з її пріоритетів. В Естонії найвідкритіший Інтернет в світі. 98% країни покриває Бездротове з'єднання з Інтернетом мережу, причому вже навіть не Wi-Fi, а WiMax. За рівнем розвитку цієї технології в Європі Естонію обганяє тільки Данія. Інтернет є в абсолютно кожній естонській школі. І цих висот країна домоглася, отримавши незалежність від СРСР всього на 4 дні раніше за Україну.

Продовжуючи активний розвиток технологій, Естонія привертає все більше молодих фахівців технічних спеціальностей. У Таллінському технічному університеті українські студенти-технарі можуть вчитися безкоштовно, причому, на англійській мові. Це відкриває безліч перспектив. Адже якщо ви хочете стати найкращим у сфері високих технологій, то найкраще місце для цього – країна-лідер в high-tech. Освіта в Естонії – це відмінний шанс побудувати кар'єру в Skure.

90% іноземних студентів, які навчаються в естонських вузах, повністю задоволені якістю навчання в цій країні. І характерно, що більшість студентів, розповідаючи про освіту в Естонії, підкреслюють дивовижну доброзичливість викладачів. Студенти з Великобританії, Канади та Китаю стверджують, що в Естонії немає стіни між викладачем і студентом. Кожному студенту приділяється увага і заохочується самостійність мислення.

Серед найважливіших передумов, що визначають обставини розвитку освітнього туризму у Естонії нині виокремимо наступні [5]:

1. Лібералізація сфери міжнародних відносин та стиснення географічного простору за рахунок прогресу на транспорті визначають зростання мобільності людей, розкриваючи можливості осягнути природне різноманіття та культурну спадщину людської цивілізації.
2. Глобалізація світового інформаційного простору сприяє збільшенню обсягів доступної для засвоєння сучасною людиною інформації, створюючи плідне підґрунтя для саморозвитку.
3. Утвердження англійської мови в якості мови інтернаціонального спілкування дозволило різко збільшити комунікативність сучасної

цивілізації. Знання англійської мови нині є необхідною умовою саморозвитку та успішної кар'єри.

4. Поширення масової культури та уніфікація вимог професійної майстерності відкриває сучасній людині можливості реалізовуватися в будь-якій країні світу. Прагнення здобути якнайкращу освіту та постійно розширювати свої знання є особливо актуальним для мешканців країн, що розвиваються та постсоціалістичних держав в світлі політики «відсмоктування мізків», яку проводять розвинуті країни.
5. Інтенсифікація стилю життя примушує використовувати час максимально раціонально, стимулюючи практику поєднання відпочинку та навчання.

Нині найбільш популярними стали наступні види освітнього туризму [6]:

- учбові поїздки з метою вивчення іноземної мови, інших загальноосвітніх чи спеціальних предметів;
- ознайомлювальні поїздки до установ, організацій, підприємств, наукові і учбові стажування;
- участь в семінарах, конференціях, з'їздах, конгресах, творчих майстернях і майстер-класах, мета яких обмін досвідом і отримання нової професійно важливої інформації;
- екскурсійно-ознайомлювальні подорожі по різних містах, природних зонах і країнах.

Учбові поїздки є найпоширенішим продуктом на ринку освітнього туризму у всьому світі. Учбові подорожі дуже різноманітні, в основному орієнтовані на підлітків та молодь, їх можна поділити на декілька груп: поїздки до літніх дитячих і молодіжних таборів, короткострокові та довгострокові мовні курси, академічні курси.

Відпочинок у літніх дитячих і молодіжних таборах можна цілком умовно віднести до освітнього туризму, оскільки освоєння якихось знань та навичок не є домінуючою мотивацією. Йдеться про ті табори, програмою перебування в яких, передбачена певна кількість годин викладання англійської мови та/або інших предметів. Іншим популярним варіантом «корисного відпочинку» є короткострокові мовні курси тривалістю від двох тижнів. Освітні послуги надаються спеціалізованими учбовими закладами: приватними мовними школами, відповідними відділеннями коледжів та університетів. Зазвичай, такі подорожі приурочені до канікулярних дат, орієнтовані на дітей старшого шкільного віку та молодь, для яких навчальна мотивація є свідомим вибором.

При підборі курсу враховується вік, рівень володіння мовою і особисті характеристики клієнта. Існує можливість вибору країни відвідування, учбового закладу, варіантів помешкання: кампус (студентське містечко) або проживання в сім'ї, в якій ніхто не говорить на рідній для студента мові. Довгострокові мовні курси – це курси тривалістю від одного семестру і довше. Такими програмами передбачено більш ґрунтовне вивчення мови

зазвичай у країні, де ця мова є рідною. Найчастіше основною мотивацією вибору такого варіанту «відпочинку» є підготовка до вступу у вищі навчальні заклади закордоном [7].

Такого роду пропозиції на вітчизняному ринку освітніх подорожей України тільки починають з'являтися: школи на співпрацю з новими і неперевіреними партнерами йдуть неохоче, послуги дуже дорогі, продукт орієнтований на вузький ринковий сегмент. Мовні програми середнього цінового діапазону та відносно дешеві продаються у складі масового та індивідуально диверсифікованого туристичного продукту. Це, зазвичай, групові тури переважно до країн Центральної та Південної Європи або в інші регіони масового туризму, «мовна» складова яких забезпечується як спеціалізованими учбовими закладами (школами, мовними відділеннями університетів та коледжів), так і організовується на базі готелів та інших рекреаційних комплексів групою спеціально винайнятих висококваліфікованих спеціалістів.

Окрему, нині швидко зростаючу, нішу на ринку освітнього туризму займають поїздки на навчання в школу або університет. Такі подорожі вимагають ретельного планування відповідно до того, як бачить своє майбутнє клієнт, в який інститут збирається поступати, де працювати. Послуги з організації освіти закордоном цілком об'єктивно відносимо до сфери освітнього туризму, оскільки організаторам доводиться повністю формувати туристичний пакет: збирати необхідні для подачі заяви на навчання та візу документи, отримувати запрошення з учбового закладу, домовлятися про умови розміщення, бронювати авіаквитки, здійснювати розрахунок вартості та оплати освітнього курсу.

Бажаючи навчатися за кордоном можуть обирати різні варіанти: отримання середньої освіти у престижних приватних школах та коледжах, навчання в університетах за програмою освітніх рівнів бакалавр і магістр, магістерські програми та програми післядипломної професійної освіти в області ділового адміністрування (МВА).

Окрім учбових поїздок до сфери освітнього туризму відносять наукові і учбові стажування та організацію ознайомлювальних поїздок до установ та підприємств. Учбові та наукові стажування організовуються через відповідні навчальні заклади, центри післядипломної професійної освіти. Закордоном стажування на відміну від роботи не оплачується, а їх організація вимагає значних витрат. Зокрема, в сфері туристичного бізнесу цікаві програми стажувань пропонують «International Hotel Management Institute», «Les Rohes International School of Hotel Management», «Glion Institute of Higher Education» (Швейцарія), «Estonian School of Hotel and Tourism Management» (Естонія).

Віднесення до сфери освітнього туризму екскурсійно-ознайомлювальних подорожей по різних містах, природних зонах і країнах, відвідування мастер-класів та конференцій обумовлено в першу чергу домінуванням відповідної мотивації та тенденціями розвитку світового та національних туристичних ринків. В умовах жорсткої конкуренції, в

контексті розширення географії туристичних подорожей, традиційні екскурсійні тури трансформувалися за рахунок доповнення програми перебування різноманітними курсами, в межах яких, туристам пропонують не просто споглядати, але й поглиблювати свої знання та опанувати певні навички.

Освітній туризм в усій його різноманітності явище ненове, але усе ще недостатньо масове. Проте, в світлі сучасної динаміки розвитку світової економіки та лібералізації сфери міжнародних відносин популярність «корисного відпочинку» істотно зросла. За даними Всесвітньої молодіжної і студентської освітньої туристичної конфедерації та Всесвітньої туристичної організації за останні п'ять років загальне число туристів готових сумістити пригоди і відпочинок з користю для власного розвитку зросло на 40% і склало 32% від загальної кількості туристів.

Все більше саме молодих людей в Україні і світі схилиються у бік «корисного відпочинку» і вільного стилю подорожі. Більше 70% молодих мандрівників відмовляються називати себе туристами і шукають в поїздках не стандартних туристичних розваг утворюваними екскурсійними маршрутами, а можливість побачити країну зсередини, очима місцевих жителів, відчувши на собі місцеві соціальні і культурні умови, поглибити свої знання про країну, а також сумістити відпочинок з вивченням або підтримкою існуючого рівня іноземної мови. При цьому, вік 57% таких мандрівників складає 20-25 років. Але за останні п'ять років подорожі, домінуючим мотивом яких є саморозвиток, стають все більш популярними і у людей вікової категорії від 25 до 35 років – з 2012 по 2019 рік їх кількість зросла з 23% до 31%. Одночасно, оскільки в сучасному інтенсивному ритмі життя кожна хвилинка на вагу золота, час використовується гранично раціонально, тож поняття розвитку і відпочинку все частіше змішуються. Мандрівники по всьому світу, прагнучи раціонально використовувати час, внести баланс між корисним і приємним, вибирають так званий «корисний відпочинок».

В Естонії і світі наймасовішим сегментом ринку освітнього туризму є екскурсійно-пізнавальні подорожі та короткотривалі програми з відвідуванням майстер-класів та організацією «польових досліджень». Згідно TripAdvisor.com серед європейців, що планують "корисний відпочинок", 52% – вчитимуться кулінарії, 35% – планують займатися спортом, решта – відвідуватимуть мистецькі майстер-класи [8].

Що стосується України, то на світовому ринку освітнього туризму наша держава досі виступає реципієнтом освітніх і туристичних послуг. Перспективи полягають у орієнтації на ринки СНД та азійський країн, що виправдано досвідом підготовки за радянських часів в Україні студентів з держав соціалістичного табору. Експертами освітнього агентства «DEC», одного з лідерів вітчизняного ринку освітнього туризму, були оприлюднені переваги українських студентів за 2018 рік та названа кількість тих, що відправилися на навчання закордон: Великобританія – 4820, США – 1716, Австралія – 39, Нова Зеландія – 68. За оцінками експертів криза стала

відмінним стимулом для розвитку преміум-сегменту ринку – кількість студентів, що вступають до приватних шкіл і університетів збільшилася на 30%. При цьому, «корисний відпочинок» в нашій країні – прерогатива наймолодших: більше половини таких мандрівників – школярі і іноді супроводжуючі їх батьки, біля 40% – студенти і лише 5% – старші за 25 років. Крім того, часто суміщаючи на практиці вивчення мови за кордоном з туристичним проведенням часу, відпочинок і розваги українцями сприймаються, швидше як додатковий, а не рівнозначний чинник. Таким чином, наші співгромадяни все ще мало знайомі з привабливими можливостями поєднання навчання з різноманітністю додаткових приємних і корисних видів відпочинку отже є перспективи розширення ринку екскурсійно-ознайомлювальних подорожей та спеціальних курсів для всіх вікових сегментів [9].

Основними тенденціями розвитку ринку освітнього туризму є урізноманітнення й ускладнення освітніх програм та розширення їхньої географії, що в свою чергу, зумовлює поступовий перехід освітніх подорожей з розряду продукту для еліти в категорію продукту для середнього класу.

На думку фахівців надалі зростатиме і інтерес до навчання за кордоном, особливо попит на літні мовні програми. Чітко фіксується тенденція розширення контингенту освітніх турів за рахунок дітей та людей похилого віку, що особливо важливо в контексті старіння населення в більшості розвинутих країн. Це дасть змогу частково компенсувати звуження даного ринкового сегменту від зменшення кількості випускників шкіл і студентів в цих країнах. Натомість ринок країн, що розвиваються, з традиційно високими показниками приросту населення, зокрема, азіатських (переважно східноазійських) країн зростатиме ще більш високими темпами.

Освітній туризм як чинник, що сприяє зростанню соціальної мобільності населення, вихованню толерантності та взаємоповаги до традицій і культури різних народів все більше набуває підтримки держави та наднаціональних інститутів. Прикладом цього є започаткована у 1987 р. програма обміну студентами університетів ЄС Erasmus (European Region Action Scheme for the Mobility of University Students), яка працює у всіх університетах Естонії. Erasmus є частиною грандіозного проекту Європейської Комісії у сфері вищої освіти Lifelong Learning Programme 2017–2019, що означає для європейців широкі можливості отримання освіти протягом всього життя. Планується, що до 2021р. кількість людей охоплених цією ініціативою досягне 3 млн.

Висновки. Україна може та повинна перейняти досвід від Естонії, оскільки якість освітніх послуг українських вищих навчальних закладів не поступається європейській, однак вартість навчання значно привабливіша. Розвиток освітнього туризму в Україні для студентів із країн пострадянського простору: Азербайджан, Туркменістан, Узбекистан; країн Азії, Близького Сходу є цілком перспективним, що розширює магістраль світової освітньої інтеграції та вирішує проблему наявності абітурієнтів.

Зважаючи на вищевикладене, Україна має перспективні шанси розвитку освітнього туризму використовуючи досвід Естонії, однак необхідна чітка державна стратегія розвитку даного напрямку.

Список використаних джерел:

1. Биржаков М. Б. Введение в туризм: Ученик / М. Б. Биржаков. – СПб., 2017. – 576 с.
2. Сокол Т. Г. Основи туризмознавства: Навчальний посібник / Т. Г. Сокол. – К., 2016. – 76с.
3. Смолій В.А. Енциклопедичний словник-довідник з туризму / В.А.Смолій, В. К. Федорченко, В. І. Цибух. – К., 2016. – 372 с.
4. Устименко Л. М. Основи туризмознавства. Навч. посібник /Л. М. Устименко. – К., 2017. – 380 с.
5. Устименко Л.М. Історія туризму: навч. посібник / Л.М. Устименко, І. Ю. Афанасьєв. – К. : «Альтерпрес», 2018. – 372 с.
6. Brent W. Ritchie Managing educational tourism / Brent W. Ritchie, Neil Carr, Christopher P. Cooper. – London: Cromwell Rpress, 2018. – 260p.
7. Greg Richards ALTO's Global Directions in Language Travel, 2008 / Greg Richards. – Amsterdam : WYSE Travel Confederation publishing office, 2019. – 36 p.
8. Greg Richards New HorizoNs II - The Young Independent Traveller, 2007 / Greg Richards. – Amsterdam : WYSE Travel Confederation publishing office, 2018 – 37 p.
9. Youth Travel Matters: Understanding the Global Phenomenon of Youth Travel / World Youth Student and Educational Travel Confederation and UNWTO Research Report. – Madrid: UNWTO publishing office, 2018. – 103 p.

УДК 338.001.36

Столярчук Наталія, Письменна Марія, Єрмоленко-Князєва Лілія
Льотна академія Національного авіаційного університету

Аналіз стану та перспективи розвитку медичного туризму в Україні

У роботі розглянуто поняття медичний туризм, обґрунтовано розподіл медичного туризму на внутрішній та міжнародний. Розкриваються відмінності виїзного та в'їзного міжнародного туризму. Проаналізовано напрямки виїзного медичного туризму для громадян України та визначено фактори, які впливають на вибір медичного туру медтуристами. Досліджено реальні та потенційні можливості розвитку в'їзного медичного туризму у країні. Охарактеризовано ринок медико-туристичних послуг України на даному етапі розвитку.

Ключові слова: *медичний туризм, міжнародний медичний туризм, виїзний медичний туризм, в'їзний медичний туризм.*

Столярчук Н., Письменная М., Ермоленко-Князева Л. Анализ состояния и перспективы развития медицинского туризма в Украине. В статье рассмотрено понятие медицинский туризм, обосновано разделение медицинского туризма на внутренний и международный. Раскрываются отличия выездного и въездного международного туризма. Проанализированы направления выездного медицинского туризма для граждан Украины и определены факторы, которые влияют на выбор медицинского тура медтуристами. Исследованы реальные и потенциальные возможности развития въездного медицинского туризма в стране. Охарактеризован рынок медико-туристических услуг Украины на данном этапе развития.

Ключевые слова: медицинский туризм, международный медицинский туризм, выездной медицинский туризм, въездной медицинский туризм.

Stolyarchuk N., Pismenna M., Ermolenko-Knyazeva L. Analysing of the state and prospect of developing medical tourism in Ukraine. In the article a concept is considered medical tourism, dividing of medical tourism is reasonable into internal and international. The differences of outbound and entrance international tourism open up. Directions of outbound medical tourism for the citizens of Ukraine are analysed and factors that influence at choice medical turn by medical tourists are certain. The real and potential possibilities of development inbound medical tourism in the country are investigational. The market of medical-tourist services in Ukraine on this stage of development is described.

Keywords: medical tourism, international medical tourism, outbound medical tourism, inbound medical tourism.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Туризм - це складна і багатогранна система, яка зачіпає такі науки, як економіка, історія, соціологія, географія, медицина і ряд інших. Медичний туризм - тільки прийшов до нас і починає формуватися в певний напрям, з точки зору аналізу і оцінки цього напрямку виникає необхідність розділяти його на внутрішній (локальний) і міжнародний (в'їзний та виїзний) [3]. Тому назріла необхідність детального дослідження відмінностей в'їзного і виїзного міжнародного туризму і уточнення особливостей для України як держави з величезним потенціалом розвитку медичного туризму. Сучасна медицина відіграє важливу роль в розвитку міжнародної індустрії туризму. При аналізі фактів підвищення якості медичної допомоги, можна орієнтуватися на ряд можливостей, які є тільки у медичного туризму. Для правильнішого і оптимальнішого розподілу людей на певний вид відпочинку - лікування потрібний взаємозв'язок агента і лікаря. Медичний туризм ґрунтується і пов'язаний на людських цінностях, таких як "життя" і "здоров'я", тому головними організаторами цієї галузі повинні виступати професійні кваліфіковані фахівці - медики, у співробітництві з туроператорами.

Розглядаючи поняття "медичний туризм" як міграцію пацієнтів в інші регіони або за межі країни, а також як сферу медицини і гостинності, необхідно враховувати, що ці два аспекти пов'язані в одну систему і зачіпають різні сфери бізнесу, такі як банківський сектор, допомогу юриста, страхування, транспорт і ряд інших [7].

Аналіз досліджень і публікацій. Проведений аналіз літературних джерел показав, що дослідженням поняття «медичний туризм», а також визначенням особливостей міжнародного медичного туризму займалась велика кількість вчених, перевагу складають праці зарубіжних дослідників, серед яких можна виділити Джона Коннелла (John Connell), Девіда Хенкока (David Hancock), Гленна І. Коена (I. Glenn Cohen), Клода Каспара (Claude Kaspar), Майкла Холла (C. Michel Hall), Н. Лунта (N. Lunt). Аналіз вітчизняної наукової і публіцистичної літератури показав, що лише нечисленні з робіт присвячені власне медичному туризму, а не охоплюють суміжні сфери або посилаються на синонімічні поняття. В деякій мірі теоретичні аспекти специфіки медичного туризму висвітлені в роботах А.І. Зоріна, І.В. Барчукова, В.А. Набедрик, М.Б. Биржакова, В.А. Алексеева, К.Н. Борисова, С.В.Рожецької.

Метою дослідження є визначення понять «медичний туризм», обґрунтованість розподілу міжнародного медичного туризму на виїзний і в'їзний, фактори впливу на виїзний медичний туризм українців та аналіз ринку медико-туристичних послуг України.

Для досягнення поставленої мети, необхідно вирішити наступні завдання:

- провести уточнення сутності понять «медичний туризм» та «міжнародний медичний туризм»;
- встановити напрями виїзного медичного туризму для громадян України;
- визначити фактори, що впливають на прийняття рішення про вибір клініки за кордоном;
- встановити соціальний портрет туристів, які здійснюють медичний туризм;
- визначити фактори за якими формується картина в'їзного медичного туризму України.

Виклад основного матеріалу. За останні роки туризм як вид відпочинку отримав широке поширення. Сьогодні послугами туристичної галузі користується велика кількість людей. Але і як будь-яка галузь індустрії, туризм має велику кількість видів та форм. Основні види туризму: міжнародний, спортивний, освітній, промисловий, культурний, духовний, релігійний, медичний і інші види. Медичний туризм – тимчасова міграція людей з метою лікування як всередині країни, так і за її межі. В випадку подорожей за кордон, люди отримують можливість користуватися медичними послугами інших країн, які вдома не доступні, заборонені, коштовні або законодавчо не врегульовані. Основним рушієм є вартість медичних послуг, яка у різних країнах сильно відрізняється, що спонукає людей для уточнення діагнозу хвороби та власне лікування виїжджати за межі своєї країни. Такий туризм, зокрема поширений серед громадян США, Великої Британії, і Канади [5].

Поява медичного туризму як самостійного підрозділу в усьому різноманітті видів і форм туризму є результатом тривалих трансформацій і змін. Цей вид туризму не можна назвати новим і сучасним, оскільки ще з глибокої старовини в основному багаті люди дозволяли собі їздити на лікування в інші країни, щоб зміцнити своє здоров'я або для профілактики різних захворювань. Так, в XIX столітті, багато хто віддавав перевагу поїздки "на води" на узбережжя Італії або Франції, популярністю користувалися грецькі острови. Серед тих, хто страждав анемією, нервовими розладами або ж захворюваннями дихальної системи, багато хто віддавав перевагу поїздкам в гори Австрії або Швейцарії. Адже саме там можна було оздоровитися і подихати найсвіжішим гірським повітрям. Широко відомий той момент, що здоров'я є важливим чинником для активної життєдіяльності і нормального існування людини. Від стану здоров'я залежить і розвиток суспільства [1].

В Україні виїзний медичний туризм отримав популярність порівняно недавно і успішно почав набирати оберти. На туристичному ринку з'явилося багато туристичних операторів, які організують для клієнтів туристичні поїздки, в яких можна отримати якісні і сучасні медичні послуги в клініках країн світу. Основними напрямками в медичному туризмі вважаються онкологія, кардіологія, трансплантологія, нейрохірургія і пластична хірургія:

- На поголи зазвичай вирушають в США або Німеччину.
- Пластичною хірургією може порадувати Швейцарія і Австрія.
- В кардіології відрізнялися Ізраїль, Туреччина, Японія, Німеччина, Литва.
- Клініки Австрії, Ізраїлю, Туреччини і Німеччини надають високоякісні послуги у сфері онкології.
- Найкращі термальні і СПА-курорти знаходяться в Угорщині, Чехії, Словаччині, Польщі, Румунії і Туреччині.
- Серед азіатських країн найбільшою популярністю користуються медичні установи Таїланду, Індії, Малайзія і Китаю.

Головним чинником в ухваленні рішення про лікування в клініці за кордоном являється його вартість. Треба пам'ятати про те, що загальні витрати включають не лише витрати на медобслуговування. До них треба ще віднести і немедичні витрати. Вони включають наступне:

- витрати на оформлення усіх необхідних для поїздки документів: закордонного паспорта і візи;
- вартість авіаквитків і трансфер в обидві сторони;
- проживання в готелі або на квартирі;
- проїзд від готелю до клініки і назад;
- перекладач (за потреби);
- витрати на харчування плюс чайові;
- витрати на користування інтернетом, телефонний зв'язок;
- оплата медичних препаратів, післяопераційна реабілітація;
- певна сума грошей на непередбачені витрати.

Усі ми прекрасно розуміємо, що наша вітчизняна медицина багато в чому відстає від медицини європейських держав, таких наприклад, як Німеччина або Австрія. У багатьох передових медичних клініках і центрах світу є новітнє прекрасне устаткування, яке дозволяє лікарям з точністю діагностувати ту або іншу хворобу ще на ранніх стадіях розвитку і провести профілактичне обслуговування. Туристичні оператори, які займаються медичним туризмом, надають клієнтові ряд різних варіантів таких медичних турів. Тут все залежить від побажань клієнта, поставлених в Україні діагнозів і фінансових можливостей людини. Кожен може вибрати ту країну, яка підходить вам для туристичної поїздки з медичним акцентом.

При виборі лікувального закладу необхідно звертати увагу на наступні сертифікати:

- Акредитація. Існує безліч міжнародних організацій, які займаються акредитацією лікувальних закладів. Тому, якщо лікарня, клініка, медичний центр мають акредитацію, це говорить про те, що пропоновані послуги там мають високу якість.
- Показником репутабельної клініки є її зв'язок з великими науково-дослідними і медичними університетами або компаніями, які надають послуги в області охорони здоров'я.
- Ліцензія на надання медичних послуг.
- Кваліфікація лікарів. Вибір хорошого лікаря - це одне з головних завдань пацієнта. Тому, поцікавтеся його дипломом, місцем навчання і місцем інтернатури, наявністю сертифікатів (національних або міжнародних), а так само членством лікаря в міжнародних товариствах.

Страховання і відповідальність лікарів - це теж важливий чинник при лікуванні. Адже будь-яка операція - це ризик для здоров'я. Перед поїздкою необхідно уточнити компенсацію за нанесення збитку пацієнтові (по лікувальній недбалості), в якому об'ємі вона виплачується, чи застрахована відповідальність лікаря, чи є страховка у разі медичної помилки, чи прописано усе це в контракті. І якщо так, то яка сума страхового покриття.

У різних країнах світу розташовані лікувально-діагностичні центри, які спеціалізуються на конкретних захворюваннях. І якщо ви хочете потрапити на лікування в конкретну країну, туристична фірма неодмінно врахує ваше побажання. Адже не даремно медичний туризм і називається "туризмом". Окрім отримуваних медичних послуг ви дістаете можливість побувати у вибраній вами країні і ознайомитися з місцевими пам'ятками. Медичний туризм припускає не лише якісне обстеження і лікування, але так само і знайомство з країною і її історичним минулим, з відвідуванням музеїв і театрів. Це і є сферою інтересів медичного туризму [8].

Нині досить популярним стає ще один новий напрям в туризмі - це медичний в'їзний туризм. Багато людей бажають отримати кваліфіковану медичну допомогу, яка дуже часто знаходиться за межами місць їх

постійного проживання. Медичний в'їзний туризм в Україні набирає все більше і більше оборотів.

Одночасно необхідно враховувати і той факт, що у всьому світі за останні п'ять років досить швидкими темпами став розвиватися медичний туризм. Так, за даними медичного журналу "Medical travel", щорічно у світі реалізується близько 30 млн. поїздок в рік з метою лікування і здійснюється 138 млн. запитів по цьому виду туризму [2].

Соціальний портрет туристів, що здійснюють медичний туризм:

- люди середнього класу з високим доходом;
- вік 40-65 років;
- більше жінок, ніж чоловіків;
- середня тривалість перебування за кордоном з метою лікування складає 12-18 днів.

В той же час в Україні є усі умови для розвитку в'їзного і внутрішнього медичного туризму.

Картина в'їзного медичного туризму формується в основному трьома чинниками:

- нижчою ціною туристських медичних послуг в порівнянні з високорозвиненими зарубіжними країнами;
- наявністю висококваліфікованих фахівців в певних секторах медичних послуг;
- високим природним рекреаційним потенціалом України.

З урахуванням тенденцій, що склалися, в цьому виді туризму Україна найближчими роками може стати найбільшим світовим центром медичного туризму. Звичайно, цьому більшою мірою посприє слабкість національної валюти, чим інші конкурентні чинники [4].

Вже який рік за кордоном росте інтерес до послуг українських лікувальних і оздоровчих установ. У 2017 році в країну приїхали близько 50 тис. медтуристів, кожен з яких "привіз" \$2, 5 тис.

Активний розвиток в'їзного медичного туризму в Україні почався близько п'яти років тому. Вже до кінця 2017 року в українських лікарнях лікувалося 50 тис. іноземних пацієнтів. За даними Української Асоціації Медичного Туризму (УАМТ) велика частина медтуристів їде до нас з СНД. Проте останнім часом послуги української медицини стають усе більш затребуваними серед жителів Західної Європи, США, Ізраїлю, Великобританії, Китаю, арабських країн, деяких африканських держав.

За даними УАМТ на сьогодні пацієнтів-іноземців приймають близько 200 українських медустанов - як приватних, так і державних. Як правило, це спеціалізовані клініки, які не відстають від всього світу. У них практикують інноваційні методи лікування, а у лікарів таких клінік великий досвід проведення операцій. При цьому левова частина іноземців віддає перевагу приватному сектору в першу чергу через сервісну складову. Адже якщо клініка вирішує працювати з медтуризмом, вони створюють спеціальні відділи по роботі з іноземними пацієнтами. Такі відділи не лише працюють з

пацієнтом в стінах клініки, але і контролюють усе перебування в Україні - замовляють квитки і готель, організують трансфери і дозволя. Усувають приватні клініки і мовний бар'єр, більшість лікарів відмінно володіють англійською, багато - німецькою, деякі - французькою, іспанською, італійською мовою.

Чим ще "беруть" приватні клініки пацієнтів-іноземців, так це відсутністю черг до кваліфікованих вузькоспеціалізованих лікарів. Якщо в Європі, в тій же Італії, пацієнт вимушений чекати операцію з приводу хронічного синуситу вісім-дев'ять місяців, то у нас він може прооперуватися буквально впродовж декількох днів з моменту звернення в клініку.

Що стосується послуг, то в першу чергу іноземці їдуть в Україну за репродуктивною медициною, стоматологією, офтальмологією, естетичною медициною і косметологією, пластичною хірургією, клітинною інженерією, у тому числі за можливістю використання банку пуповинної крові і лікуванням стовбуровими клітинами. Також за санаторно-курортним оздоровленням і реабілітацією.

Україну іноземці вибирають із-за оптимального співвідношення ціни і якості медичних послуг. В українських клініках на 30-70% дешевше, ніж за кордоном.

Це, безумовно, одна з головних переваг української медицини в очах іноземних медтуристів. При дотриманні тих же протоколів лікування і при тому ж рівні сервісу наші клініки виставляють в рази менші рахунки за послуги.

Декілька цифр для порівняння. Щоб лапароскопічно видалити жовчний міхур, в польському медцентрі "Енел-мед" доведеться витратити близько 31 тис. грн., в українській клініці хірургічне лікування такого рівня обійдеться в 22 тис. грн. Протезування тазостегнового суглоба в мережі академічних клінік "Асклепій" Гамбургського університету в Німеччині, за даними сервісу Bookimed, обійдеться мінімум в 550 тис. грн., тоді як в Україні - 120 тис. грн. Щоб зробити коронарне шунтування у Білорусі, пацієнтові треба заплатити мінімум 170 тис. грн., в нашій країні ця операція коштує до 150 тис. грн. На багатоетапне хірургічне лікування варикозу в Європі треба витратити близько 90 тис. грн., в Україні це буде одна операція, ціна якої - 26 - 33 тис. грн.

Слід зазначити, що у більшості вітчизняних клінік вартість послуг для іноземних пацієнтів вища, ніж для українців, що обумовлено більш високими витратами: плюсується юридичний супровід, переклад медичної документації і т. ін. Але є і такі клініки, де ціни для українців і іноземців не відрізняються. Адже в Україні немає державного регулювання цін на послуги, що дозволяє будь-якій клініці вести свою цінову політику.

Якщо раніше іноземці дізнавалися про наші медустанови в основному завдяки "сарафанному радіо", то сьогодні на перший план виходить реклама в інтернеті, в зарубіжних ЗМІ, зокрема у бортових журналах міжнародних авіа- і залізничних компаній. Добрий результат дає і участь в профільних

виставках і конференціях за кордоном. Часті випадки, коли пацієнти, особливо в Китаї і арабських країнах, особисто приходять до українського стенду, щоб дізнатися про можливості лікування в Україні.

Ще один важливий канал збільшення кількості медтуристів - співпраця з провайдером медичних послуг. Це професійні компанії, які беруть на себе усю організацію лікування або оздоровлення пацієнта за кордоном: не лише комунікують з медустановами в різних країнах, але і допомагають отримати візу, купити квитки, замовити трансфер, орендувати житло, знайти супроводжувача і перекладача, організувати дозвілля.

Співпрацювати з вітчизняними клініками готові і багато міжнародних страхових компаній, які оплачують лікування пацієнтів за кордоном. Проте для підписання контракту із страховою у медустанови має бути міжнародна акредитація в одній з глобальних акредитаційних компаній: JCI, QHR trend та ін. Провідні клініки України почали процес її отримання, деякі вже акредитовані.

Іноземець, що приїжджає лікуватися в нашу країну, витрачає до 7 разів більше, ніж звичайний турист, оскільки платить не лише за лікування, але і за проживання, трансфери, супровід, іноді за перекладача. В середньому медичний турист залишає в Україні біля \$2,5 тис., тобто за рік медтуризм приносить країні мінімум \$125 млн. [6].

Висновки. В запропонованому науковому дослідженні розглянуто теоретичні аспекти понять медичний туризм, міжнародний медичний туризм, виїзний медичний туризм і в'їзний медичний туризм.

У статті проведено оцінку впливу факторів на вибір медичного туру для лікування українців за кордоном. Встановлено, що медичний виїзний туризм для українців – це той вид туризму, що дозволяє не тільки отримати унікальну можливість користуватися інноваційними медичними послугами у кращих спеціалістів світу, але і відвідати вибрану для цієї цілі країну з метою знайомства з її історичним минулим, з відвідуванням театрів, музеїв та іншими пам'ятками культури.

На базі проведеного аналізу ринку медико-туристичних послуг України встановлено, що потенціал для зростання ринку в'їзного медичного туризму величезний, розвиток медтуризму підстєбне розвитку туристичної галузі, а також позитивно позначиться на логістичній і транспортній системах і економіці країни в цілому. Інтерес до України з боку пацієнтів-іноземців на руку і українцям, оскільки прискорить процес перетворення вітчизняної медицини. Клініки стають зацікавленими в залученні пацієнтів, з'являється здорова конкуренція, яка підштовхує медустанови надавати ще якісніші і унікальніші медичні і сервісні послуги, купувати інноваційне устаткування, залучати більш кваліфікований персонал. Виграють усі: і медтуристи, і медики, і українські пацієнти, і держава.

Список використаних джерел:

1. *История туризма и гостеприимства: учеб. пособие. 2-ое изд., испр. и доп. / Л.П. Воронкова. – М., 2014. – 304 с.*
2. *Проблемы здравоохранения США и предпринимаемая реформа. Алексеев В.А., Борисов К.Н., Рожецкая С.В. // Международное здравоохранение. 2011. Т. 2.*
3. *Skvortsova A.V., Skvortsov I.P. Tourism industry business activity innovative forecast // European conference on innovations in technical and natural sciences, 2014. pp 12-15 (in Vienna).*
4. *Журнал «Вестник МРАТ» 2017 г. А.С. Соколов, Н.П. Манько, В.Г. Гуляев. Теоретико-методологические аспекты медицинского туризма. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoretiko-metodologicheskie-aspekty-meditsinskogo-turizma>.*
5. *Медицинский туризм. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.*
6. *Медицинский туризм: перспективные направления развития в Украине. Экспертиза. Корреспондент. 2018 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <https://korrespondent.net/business/3944847-meditsynskiy-turizm-perspektivnyye-napravleniya-razvitiya-v-ukrayne>.*
7. *Туризм и медицина: Монография / Г.Ю.Щекина. - Волгоград: Изд-во ВолГМУ, 2013. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/meditsinskiy-turizm-kak-chast-sotsialnoy-meditsiny>.*
8. *Что такое медицинский туризм, его направления, услуги и расходы. Инесса Крикунова. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://triphints.ru/article/cto-takoe-meditsinskiy-turizm-ego-napravleniya-uslugi-i-rashodi>.*

УДК 338.486

Романів Павло

Львівський національний університет імені Івана Франка

Інвестиційна привабливість Жидачівського району Львівської області як туристичної дестинації

Мета статті полягає в дослідженні актуальних та потенційно можливих туристсько-рекреаційних ресурсів у межах Жидачівського району Львівської області (регіон Придністер'я). аналізуються природні, історико-культурні, біосоціальні активи району у контексті розвитку туристичної діяльності та інвестиційної привабливості. Одним із ключових завдань є провести SWOT-аналіз можливостей розвитку туристичного господарства регіону дослідження.

Ключові слова: туристична діяльність, SWOT-аналіз, Жидачівський район, Придністер'я.

Романив П. *Инвестиционная привлекательность Жидачевского района Львовской области как туристической дестинации. Цель статьи заключается в исследовании актуальных и возможных туристско-рекреационных ресурсов в пределах Жидачевского района Львовской области (регион Приднестерья). Анализируются природные, историко-культурные, биосоциальные активы района в контексте развития туристической деятельности, а также инвестиционной привлекательности. Одной из ключевых задач является провести SWOT-анализ возможностей развития туристического хозяйства региона исследования.*

Ключевые слова: туристическая деятельность, SWOT-анализ, Жидачевский район, Приднестерья.

Romaniv P. *Investment attractiveness of Zhydachiv district of Lviv region as a tourist destination. The purpose of the paper is to study actual and potentially possible tourist and recreational resources within the Zhydachiv district of Lviv region (the Prydnistriean region). Analyzes the natural, historical and cultural, biosocial assets of the region in the context of tourism development and Investment attractiveness. One of the key tasks is to conduct a SWOT analysis of tourism development opportunities in the research area.*

Key words: tourism activity, SWOT-analysis, Zhydachiv district, Prydnistr'ya.

Постановка проблеми. Місто Жидачів та Жидачівський район завдяки ряду якісних кроків з боку різноманітних інституцій (в попередні роки) намагаються заявити про себе як місце туристичного призначення в Україні через туристично-інформаційну політику. Але потенціал галузі все-таки потерпає через: відсутність чіткої стратегії туристичного розвитку, розвинутої туристичної інфраструктури та відповідно якісного рівня сервісу; невизначеність особливостей, притаманних місту та району з поміж міст-конкурентів України та Польщі (таких як: Стрий, Дрогобич, Івано-Франківськ, Сянок, Перемишль...).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження туристично-рекреаційного потенціалу регіону, його інвестиційної привабливості відображені у працях вітчизняних та зарубіжних авторів: Бейдик О.О., Бутко М.П., Дутчак С.В., Лось М.А. Зарубіжні економісти приділяють багато уваги дослідженням проблем організації туристичної діяльності, серед яких Луї Д'Аморе, Томас Л. Баргон, С. Каспар, Б. Рітчі, В. Хунцикер, Уільям Г. Шенкир та інші. Проблемам розвитку туризму та його інвестиційної привабливості на національному, регіональному і місцевому рівнях присвячені дослідження багатьох зарубіжних та українських учених, серед яких: В. Маракова (V. Marakova), Т. Дир (T. Dyr), А. Волак-Гузیمек (A. Wolak-Tuzimek); Б. Крстіч (B. Krstic), С. Йовановіч (S. Jovanovic), В. Янковіч-Міліч (V. Jankovic-Milic), Т. Станішіч (T. Stanisic); В. Лінг (W. Ling), Л. Лонг (L. Long).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Формулювання цілей статті. Для досягнення поставленої мети ми виконували наступні завдання: виявити природно-географічні та історико-культурні передумови розвитку туризму в Жидачівському районі; дослідити інфраструктуру Жидачівського району; дослідити та окреслити головні стратегічні цілі у розвитку туристичної галузі району; провести SWOT-аналіз інвестиційних можливостей розвитку туристичного господарства регіону дослідження.

Вклад основного матеріалу. Розвиток транскордонного співробітництва є одним із важливих аспектів формування регіональної політики кожної території. Жидачівський район – район, який знаходиться в безпосередній близькості до спільного кордону Львівської області з Польщею. Уже наявний досвід та подальша співпраця з польськими організаціями і компаніями може піти на користь економічному і культурному розвитку району. Сьогодні таке прикордонне співробітництво необхідно вдосконалювати та розвивати, наповнювати актуальними проектами та ініціативами. Таке співробітництво сприятиме підвищенню ролі району у зовнішньоекономічних відносинах, входженню до європейських організацій регіонального спрямування. Особливо це має значення у контексті конвергенції соціально-економічного (у тім числі туристичного) простору прикордонних регіонів. Прикладом такого співробітництва є те, що ГО «Асоціація польських підприємців Львівщини», започаткувала проект «Журавно – місто історичної та культурної спадщини двох народів – українського та польського», що реалізується із жовтня 2016 року.

Вже започатковано процес налагодження тісніших зв'язків між районом і країнами Європейського Союзу. Передбачається, що обсяги допомоги Україні зростуть, а отже зростатиме допомога і для району. Близькість розташування району до польських міст і регіонів дасть змогу використати безпосередній їх досвід щодо можливостей і перешкод на шляху реалізації програм ЄС.

Європейський Союз неохоче надає кошти країнам, які не є членами ЄС. Однак, польсько-українська співпраця може стати додатковим позитивним чинником в отриманні певної частини коштів для зміцнення прикордонного партнерства.

Співробітництво у рамках євро регіонів спрямоване на поєднання зусиль в економічній сфері, розбудову соціальної, інформаційної та виробничої інфраструктури, будівництво та розвиток транспортної мережі, наукової та культурної співпраці, охорону навколишнього природного середовища.

Прикладом культурної та туристичної співпраці є наміри про відкриття першого в Україні музею «батькові польської літератури» Миколаю Рею у смт Журавно.

8 вересня 2018 року у смт. Журавно, що у Жидачівському районі Львівської області, відбулась науково-практична конференція, проведена у

рамках літературно-мистецького форуму «Діалог двох культур», організована Міністерствами культури Польщі та України «Миколай Рей: великий син журавнівської землі, провісник польської літератури».

У рамках цієї події підписано декларацію намірів, щодо відкриття у вересні 2018 року музею Миколая Рея у Журавні. Перші експонати, зокрема, виставку інформаційних стендів двома мовами – українською та польською – з біографією Миколая Рея та короткими довідками про найвизначніші пам'ятки польської культури на теренах Галичини, передано у фонд майбутнього музею, що планується розмістити у стінах Ратуші (колишнє приміщення магістрату смт. Журавно).

У рамках цього проекту між ГО «Асоціація польських підприємців Львівщини» та Журавнівською селищною радою підписано меморандум про наміри щодо співпраці й популяризації історико-культурної спадщини українського та польського народів пов'язаної із Журавном. «Батько польської літератури» походить із містечка Журавна над Дністром. Саме тут 4 лютого 1505 року в сім'ї дрібного шляхтича Станіслава Рея та його другої дружини Барбари Гербурт, сестри львівського підкоморія Пйотра Гербурта-Одновського, вдови Якуба Клюша (Клюса), Яна (Івана) Журавінського судилося народитися Миколаю Рею – видатному діячові доби Ренесансу.

До найвідоміших творів письменника належать «Коротка бесіда між трьома: Паном, Війтом та Плебаном» (1543), «Життя Йосифа з єврейського року» (1545), «Псалтир Давида» (1546), «Звіринець» (1562) та інші.

Саме ж селище Журавно з історією Республіки Польща тісно єднає не лише постать Миколая Рея. Саме в Журавно 17 жовтня 1676 р. підписано договір про перемир'я між королем Яном III Собеським та Османською Портою. У світовій історії цей акт має назву «Журавнівський мир». Позаминулого року тут відзначили 340 років з часу цієї події.

Міжнародне співробітництво у туристичній галузі триває у межах Мікропроєкту № 8 «Спільне представлення туристичних, етнічних та культурних особливостей Жидачівського району (Україна) та Сяноцького повіту (Польща) на міжнародному туристичному ринку», який реалізовує Жидачівська районна рада в партнерстві з Сяноцьким повітом у складі парасолькового проєкту № ІРВU.03.02.00-76-820/12-00 «Спільна промоція туристичних можливостей та культурно-історичної спадщини Львівської області, Підкарпатського і Люблінського воєводств» за співфінансування ЄС в рамках Програми транскордонного співробітництва «Польща-Білорусь-Україна 2007-2013». У рамках мікропроєкту проводяться дослідження туристичної галузі району, різноманітні спільні навчання, майстер-класи, презентації, конференції.

Загалом, завданнями інвестиційної політики має бути:

- розробка та впровадження інвестиційної Концепції, направленої як на залучення додаткових внутрішніх та зовнішніх інвестицій, в т. ч. іноземного капіталу, так і на забезпечення їх максимально ефективного використання.

- застосування ряду сучасних організаційних та фінансових інструментів, які дозволять здійснити конкретні кроки зі стимулювання, розробки та втілення нових інвестиційних проєктів на всій території району, особливо у сільській території.
- підвищення інвестиційної привабливості району через призму урядових та неурядових інституцій, проєктів, грантів, інформаційної політики тощо.

SWOT-аналіз інвестиційної туристичної привабливості регіону дослідження представлений у табл. 1.

SWOT-аналіз проводився з використанням статистичних даних, стратегії соціально-економічного розвитку району, власних польових досліджень території Жидачівського району та окремих природно-географічних, історико-культурних, соціально-демографічних одиниць його потенціалу.

Результуючою дією SWOT-аналізу є розробка SWOT-матриці. SWOT-матриця дозволяє виявити взаємозв'язки між «внутрішніми» (сильні та слабкі сторони) та «зовнішніми» (можливості та загрози) факторами, які мають стратегічне значення для Львівської області та Жидачівського району. Саме ці взаємозв'язки дозволяють сформулювати порівняльні переваги, виклики і ризики, які є основою для стратегічного вибору – формулювання стратегічних та операційних цілей розвитку району на довгострокову перспективу.

Порівняльні переваги (визначені в результаті аналізу сильних сторін і можливостей).

- Сильними сторонами Жидачівського району є вигідне економіко-географічне розташування, зокрема наявність природно-географічних благ, котрі можливо трансформувати у ресурси.
- Жидачівщина має значний потенціал для інтенсивного розвитку туристично-рекреаційної сфери, зокрема курортів, та розвитку зеленого, спортивного, сентиментального туризму – це значна кількість історико-культурних й архітектурних пам'яток; велика кількість природних та рекреаційних ресурсів. Також для району характерний незначний ступінь антропогенного забруднення довкілля (у порівнянні з іншими регіонами України) та однорідний етнічний склад населення з високим почуттям патріотизму, релігійності, з орієнтуванням на українські традиції.
- Потенціал міжнародної співпраці.

Виклики (визначені в результаті аналізу слабких сторін і можливостей).

- Посилення міжрегіональної співпраці може допомогти консолідувати ресурси для вирішення пріоритетних проблем та сприяти усуненню значних диспропорцій у розвитку території, навіть попри брак фінансових ресурсів у місцевого бюджету.

Табл. 1.

*Результати SWOT-аналізу інвестиційної туристичної привабливості
Жидачівського району*

<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Наявна архітектурно-історична та культурна спадщина. 2. Наявні місцеві музеї, заклади культури. 3. Наявність природних та рекреаційних ресурсів (мінеральні води, природні копалини, пам'ятки садово-паркового мистецтва тощо). 4. Потенціал для «сентиментального», релігійного, водного, спортивно-пішогодного, екологічного, сільського зеленого та інших видів туризму. 5. Історичні зв'язки з українською діаспорою у світі. 6. Потенціал участі у міжнародних проєктах. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відсутність санаторно-курортних установ. 2. Відсутність узаконених природно-ландшафтних парків, за наявними територіями для цього (як приклад – Урочище «Бакоцино»). 3. Недостатня кількість готелів різних категорій. 4. Привабливість архітектурно-історичних будівель, споруд, визначних місць піддається ризику через соціальні патології та руйнування, недотримання умов їхньої експлуатації (Палац Скинських у смт Журавно після пожежі знаходиться у жалюгідному стані). 5. Незначна туристично-рекреаційна промоція регіону. 6. Відсутні місцеві та регіональна туристичні агенції. 7. Відсутність Жидачівщини у обласній туристичній мережі. 8. Недостатньо та неналежно розвинута інфраструктура охорони природи. 9. Екологічні проблеми (проблеми зникнення, руйнування русла та забруднення малих річок, проблеми викидів Жидачівського ЖЦПК). 10. Недостатнє фінансування культурних, освітніх закладів та організацій.
<i>Сприятливі можливості</i>	<i>Потенційні загрози</i>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Розвиток «сентиментального» туризму для українців, поляків, євреїв і т.д. 2. Результативна промоція країни, Львівщини та Жидачівщини. 3. Поліпшення міжнародного іміджу України та регіону, сприяння міжнародним зв'язкам. 4. Поліпшення екологічної ситуації району, збереження її цінного природного середовища. 5. Розвиток різних елементів туристичної та відпочинкової інфраструктури, зокрема на техногенних об'єктах. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Занепад архітектурних пам'яток та урбаністичної структури району. 2. Недостатньо активна та ефективна промоція району на рівні області, на рівні України та міжнародному рівні. 3. Стійкий негативний міжнародний імідж України та Львівської області. 4. Недостатнє поліпшення туристичної інфраструктури, розрахованої на різні цільові групи. 5. Складна екологічна ситуація. 6. Зменшення інвестицій в екологічну інфраструктуру та охорону навколишнього середовища.

- Інвестування коштів «заробітчан» у місцевий бізнес та розвиток сільського зеленого туризму сприятимуть підвищенню доходів сільських домогосподарств.
- Стан багатьох об'єктів історико-архітектурної спадщини може бути покращений завдяки таким можливостям, як інтенсивний розвиток туристично-рекреаційної сфери, а також розвиток державно-приватного партнерства.
- Децентралізація системи управління (від центру до громад) та розширення власних повноважень органів місцевого самоврядування збільшуватимуть фінансове забезпечення місцевих бюджетів, що призведе до покращення стану об'єктів соціальної інфраструктури та зменшення диспропорцій у розвитку територій.
Ризики (визначені в результаті аналізу слабких сторін і загроз).
- Негативні демографічні тенденції (скорочення населення, висока трудова міграція за кордон, підвищення демографічного навантаження) створюють ризик для подальшого «старіння» населення та поглиблення невідповідності між пропозицією і потребами регіонального ринку праці.
- Невирішеність проблеми поводження з відходами, зокрема зберігання та переробки хімічних засобів захисту рослин та інших небезпечних відходів, локальні екологічні проблеми (у т. ч. підтоплення, деградація земельних ресурсів) можуть бути загострені через інтенсивне природокористування.
- Периферійність регіону продовжуватиме тенденцію недостатньої уваги до промоціювання його туристично-рекреаційних активів, що з іншого боку мусить активізувати місцеве населення та громади, акцент на транзитність району у сенсі річки Дністер (водний туризм).

Висновки. Жидачівський район інтегрований у міжнародну співпрацю у різних галузях господарства. Прикладом такого співробітництва є те, що ГО «Асоціація польських підприємців Львівщини» яку очолює Тетяна Бойко, започаткувала проект «Журавно – місто історичної та культурної спадщини двох народів – українського та польського», що реалізується із жовтня 2016 року. Прикладом культурної та туристичної співпраці є наміри про відкриття першого в Україні музею «батькові польської літератури» Миколаю Рею у смт Журавно. У рамках цієї події підписано декларацію намірів, щодо відкриття у вересні 2018 року музею Миколая Рея у Журавні. Міжнародне співробітництво у туристичній галузі триває у межах Мікропроєкту № 8 «Спільне представлення туристичних, етнічних та культурних особливостей Жидачівського району (Україна) та Сяноцького повіту (Польща) на міжнародному туристичному ринку», який реалізує Жидачівська районна рада в партнерстві з Сяноцьким повітом у складі парасолькового проєкту № ІРВU.03.02.00-76-820/12-00 «Спільна промоція туристичних можливостей та культурно-історичної спадщини Львівської області, Підкарпатського і

Люблінського воєводства» за співфінансування ЄС в рамках Програми транскордонного співробітництва «Польща-Білорусь-Україна 2007-2013». У рамках мікропроєкту проводяться дослідження туристичної галузі району, різноманітні спільні навчання, майстер-класи, презентації, конференції.

Жидачівщина має значний потенціал для інтенсивного розвитку туристично-рекреаційної сфери, зокрема курортів, та розвитку зеленого, спортивного, сентиментального туризму – це значна кількість історико-культурних й архітектурних пам'яток; велика кількість природних та рекреаційних ресурсів. Посилення міжрегіональної співпраці може допомогти консолідувати ресурси для вирішення пріоритетних проблем та сприяти усуненню значних диспропорцій у розвитку території, навіть попри брак фінансових ресурсів у місцевого бюджету. Інвестування коштів «заробітчан» у місцевий бізнес та розвиток сільського зеленого туризму сприятимуть підвищенню доходів сільських домогосподарств.

Список використаних джерел:

1. *Інвестиції у Львівській області. Електронний ресурс. Режим доступу: www.invest-lvivregion.com.*
2. *Офіційний сайт Жидачівської РДА. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.zhydachivrada.org.ua.*
3. *Романів П. Актуальні та потенційні можливості туристичної діяльності у Наддністреському туристичному районі / П. Романів // Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід / Матеріали ІХ міжнародної конференції з міжнародною участю. - Львів, 2015. - С. 164-168.*
4. *Романів П. Гамкало М. Тенденції формування туристичного продукту на території Наддністрівського туристичного району. Географія і туризм: міжнародні виклики українському туризму / Матеріали V міжнародної наукової конференції. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – С. 174-178.*
5. *П. Романів. Розвиток туризму в басейні р. Дністер у контексті сталого розвитку / М. Гамкало, П. Романів, А. Манько // Сталий розвиток – стан та перспективи: Матеріали Міжнародного наукового симпозиуму SDEV'2018 (28 лютого–3 березня 2018 року, Львів-Славське, Україна). – Львів, 2018. – 343 с. С. 296-298.*
6. *М. Hamkalo, P. Romaniv, V. Rozhak. Active tourism development in the Carpathian region // Archives of tourism, hospitality and sport science – Vol. 1, Year 2017, Univ. Vincent Paul, Lublin - P. 41-54.*

Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку туристичної галузі в Україні

У статті проаналізовано сучасний стан туристичної галузі в Україні за допомогою статистичних даних, розглянуто динаміку головних показників за 2014-2017 рр. та зазначені негативні та позитивні фактори розвитку галузі.

Ключові слова: туризм, туристична галузь, інфраструктура.

Дорошенко Т. Современное состояние, проблемы и перспективы развития туризма в Украине. В статье проанализировано современное состояние туристической отрасли в Украине с помощью статистических данных, рассмотрена динамика основных показателей за 2014-2017 гг. , указанные негативные и позитивные факторы развития отрасли.

Ключевые слова: туризм, туристическая отрасль, инфраструктура.

Doroshenko T. Modern condition, problems and prospects of tourism development in Ukraine. The article analyzes the current state of the tourism industry in Ukraine with the help of statistical data, discusses the dynamics of the main indicators for 2014-2017 these negative and positive factors for the development of the industry.

Keywords: tourism, tourism industry, infrastructure.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Для багатьох країн світу туристична галузь є найбільш прибутковою й такою що постійно розвивається, а також основним джерелом доходів до бюджету. Туристична галузь входить до п'яти галузей, що приносять найбільші доходи у світі. За даними прогнозів Всесвітньої туристичної організації, туристична сфера вже в найближче десятиліття вийде на перше місце в обсязі світового експорту. Туристична індустрія має величезний потенціал для сталого розвитку, прогресу, вона тісно взаємодіє з іншими галузями народного господарства, відіграючи важливу роль у соціально-економічному житті країн та населення. Туризм є чинником економічного та культурного розвитку, захисту історико-культурної спадщини та навколишнього середовища, дотримання прав та свобод людей без різниці у статі, расі, мові та релігії. У зв'язку з цим питання проблем та перспектив розвитку туризму в Україні сьогодні стоїть особливо актуально.

Постановка проблеми. В сучасному світі за останні роки збільшилась інтенсивність життя, що впливає на напруження людини як фізично так і морально, а також з'являється бажання збагачуватися не тільки фінансово, але й духовно. У зв'язку з цим туризм стає все більш популярним та невід'ємною складовою частиною життя людини.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженнями у галузі туризму займалися й внесли вагомий внесок такі відомі вітчизняні вчені, як: Балабанов Г.В., Винниченко І.І, Воротіна Л.В., Кифяк В.Ф., Колотуха О.В., Корольчук О.П., Любіцева О.О., Мальська М.П., Сокол Т.Г., Ткаченко Т.І., Худо В. В., Цибух В. І., Шулгіна Л.М; проблеми досягнення ефективності туристичної діяльності, оцінки туристичних ресурсів та розвитку міжнародної туристичної діяльності досліджували Євдокименко В.К., Ігнатенко О.М., Куценко В.І., Пазенок В.С., Сарапіна О.А., Скляр Г.П., Федорченко В.К. та ін. З урахуванням швидкоплинних змін зовнішнього середовища, можна стверджувати, що актуальним залишається питання дослідження сучасного стану туристичної галузі в Україні та перспектив її розвитку в майбутньому.

Мета статті – дослідити сучасний стан розвитку туристичної галузі України, зазначити головні проблеми розвитку туристичної галузі та запропонувати напрями її покращення.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах міжнародний туризм представляє собою одну з найрозвиненіших галузей світового господарства і форм зовнішньоекономічної діяльності та є найдинамічнішою галуззю у світі. Так, за даними Всесвітньої туристичної організації ООН (UNWTO) у 1950 році кількість міжнародних туристів у світі становила 25 млн., у 2000 році - 674 млн., то в 2015 році -- перевищила 1,18 млрд. чол. У найближчі десятиліття цей показник зростатиме, і за прогнозами UNWTO до 2030 року очікується збільшення міжнародних туристичних прибутків до 1,8 млрд. [10]. Україна, маючи значний природний та культурний потенціал, володіє можливістю приєднатися до найбільш відвідуваних країн. Також необхідно зазначити, що туристична галузь в Україні, як і світі загалом, виступає важливою складовою соціально-економічного розвитку. За даними досліджень, позитивний вплив туризму на економічну діяльність постійно зростає [9].

Розвиток туризму відіграє важливу роль у вирішенні соціальних проблем. У багатьох країнах світу саме за рахунок туризму виникають нові робочі місця, підтримується високий рівень життя населення, створюються передумови для поліпшення платіжного балансу країни. У багатьох країнах світу туристична галузь є однією з провідних, її внесок у валовий національний дохід складає від 15 до 35%. До таких країн можна віднести Францію, Іспанію, Португалію, Австрію, Швейцарію, Італію, Чехію, Угорщину та інші країни. Туристична галузь у сучасній світовій системі господарювання займає провідну позицію та виступає невід'ємною складовою розвитку світового ринку. До чинників, які спричинили бурхливий розвиток туризму за останні десятиліття можна віднести наступні: зростання доходів населення і суспільного багатства; розвиток транспорту та транспортної інфраструктури; збільшення вільного часу у зв'язку зі зменшенням середньої

тривалості робочого часу; розвиток інформаційних технологій та засобів комунікації; зрушення у структурі матеріальних і духовних цінностей.

Туристична галузь є привабленою наступних причин: відносно невеликі стартові інвестиції; невпинно зростаючий попит на туристичні послуги; достатньо високий рівень рентабельності та мінімальний період окупності інвестицій.

Розвиток ринкових відносин та приватного підприємництва, процеси євроінтеграції у незалежній Україні вимагають посилення економічного та соціокультурного співробітництва між країнами світу. Одним із важливих напрямів активізації міждержавних комунікацій є саме розвиток міжнародного туризму. Міжнародний туризм також є вагомим джерелом надходжень іноземної валюти та чинником формування позитивного сальдо платіжного балансу. Туристичний бізнес сприяє розвитку інших галузей господарства: виробництва товарів народного споживання, торгівлі, транспорту, сільського господарства, будівництва, а також збільшуються доходи та створюються нові робочі місця; зростає життєвий рівень населення та інших. Сучасний міжнародний туризм стає глобальним чинником розвитку цивілізації і всіх її складових - економічної, соціальної сфери, духовної культури, істотно впливає на людей, їх ціннісні орієнтації, процеси самовдосконалення та самопізнання. Розбудова індустрії туризму в Україні і розвиток національного ринку туристичних послуг позитивно відзначиться на соціально-економічному становищі нашої держави.

За даними Міжнародної туристичної організації частка туризму у світовому ВВП становить близько 9% та близько 30% у світовому експорті послуг та 6% від обсягів світової торгівлі. В галузі туризму працює більш ніж 235 млн. осіб або кожний 12 працівник. В 2015 році послугами туристичної галузі скористалося близько 983 млн. іноземних туристів, у 2017 році їх кількість досягла 1 млрд. осіб. На період 2017 року товарообіг світового туризму досягнув понад 1,2 трильйонів дол. США [6]. У сфері українського туризму працює майже 10% жителів країни. Витрати на створення одного робочого місця в даній сфері в 20 разів менше, ніж в промисловості, а оборотність капіталу інвестицій в 4 рази вище [3]. Україна посідає одне з провідних місць в Європі щодо забезпеченості курортними та рекреаційними ресурсами. Серед них найбільш цінними є унікальні кліматичні зони морського узбережжя та Карпат, а також мінеральні води та лікувальні грязі практично всіх відомих бальнеологічних типів. Згідно з даними, курортні та рекреаційні території в Україні становлять близько 9,1 млн. га (15%) території. Оцінка потенціалу курортних та природних лікувальних ресурсів дає підстави розраховувати, що Україна має перспективу розвитку туристичної галузі [7].

В Україні існують всі передумови для розвитку туристичної галузі. Зручне географічне розташування, сприятливий клімат, різноманітний рельєф, унікальне поєднання природно-рекреаційних ресурсів, культурно-

історичної спадщини, розгалуження санаторно-курортної бази - всі ці фактори зумовлюють конкурентні переваги України в пропозиції туристичного продукту. Туристичний потенціал України на сьогодні розкрито не повною мірою, про що свідчить 1,5-2,5 % частка туристичної галузі в структурі ВВП країни. Основними перепонами, що перешкоджають розвитку туристичного сектору в Україні, сьогодні виступають переважно чинники військово-політичного, управлінського, економічного, екологічного та культурного характеру [7].

Табл. 1.

Туристичні потоки (тис. осіб)

Показники	2014	2015	2016	2017
Кількість громадян України, які виїжджали за кордон (включаючи одноденні відвідування)	22438	23142	24668	26437
Кількість іноземців, які відвідали Україну	12712	12428	13333	14230
Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами України	2425	2020	2550	2806
- іноземні туристи	17	15	35	40
- туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	2085	1647	2061	2290
- внутрішні туристи	323	357	454	477

Розвиток туризму в Україні безпосередньо залежить від таких секторів економіки, як транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів широкого вжитку і туристичного призначення.

Проаналізувавши дані статистичні показники, можливо зробити наступні висновки (табл.1), що оцінка динаміки туристичних потоків свідчить про те, що протягом 2014–2017 рр. мали місце негативні тенденції щодо розвитку туризму, кожного року збільшується кількість громадян України, які виїжджають за кордон і з загальне збільшення склало 17,6%. Але спостерігаються і позитивні зміни: збільшилась кількість внутрішніх туристів, кількість іноземців, які відвідали Україну [9].

Внутрішній туризм страждає через надмірну конкуренцію. Вона загострюється за рахунок присутності на ринку туристичних фірм з інших країн, у т.ч. Росії, Білорусі, Туреччини, Єгипту, Чехії. Фірми з іноземним капіталом підтримуються урядами своїх держав, а окремі одержують пряму підтримку з бюджету. В Україні ж такої практики немає. Наступною проблемою є інфраструктура. У нашій країні майже не зводиться нових готелів, темпи їхнього будівництва досить незначні через низьку інвестиційну привабливість багатьох потенційних і реальних туристичних проєктів. У той же час на закордонних ринках вкладення коштів у туриндустрію вигідне й має

довгострокову перспективу. Не просунулася Україна й у вирішенні ще однієї вічної проблеми – відсутність сервісу.

Завантаженість вітчизняних санаторно-курортних закладів становить до 40 %, в результаті чого не забезпечується комплексне відновлення основних фондів на рівні сучасних вимог і світових стандартів. З іншого боку, сезонність туристичної діяльності, яка визначається рамками теплового періоду року обмежує можливості існуючим оздоровчим закладам активно розвиватися, зміцнювати фінансові показники, які б були орієнтовані на поліпшення умов туристів і відпочиваючих, будівництво нових закладів, туристичної інфраструктури. Заповідні території використовуються стихійно, екосистеми терплять надмірні антропогенні навантаження, в результаті чого значна їх частина втратила своє функціональне призначення.

Сьогодні в Україні налічується понад 4,5 тис. закладів розміщення туристів та відпочиваючих на 620 тис. місць, але вони потребують кардинальних змін, які будуть відповідати міжнародним стандартам. Крім того, забезпечення належного стану також потребують рекреаційні зони, пам'ятки культури та архітектури України.

За даними Всесвітньої туристичної організації, щорічно подорожує більше 800 млн. чоловік. Примітним є той факт, що більш ніж в 40 країнах світу туризм є основним джерелом надходжень національного бюджету. Наприклад, в Іспанії частка прибутків від іноземного туризму в загальній сумі надходжень від експорту товарів та послуг складає 35%, на Кіпрі та в Панамі – понад 50%, на Гаїті – більш як 70% [5].

При вивченні ситуації, помітно виокремлюється проблема розвитку туристичної галузі в Україні протягом останніх років залишається слабка туристична інфраструктура. Так, кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України є незначною порівняно з масштабами в'їзного, виїзного та внутрішнього туризму. Пояснюється це недостатньою кількісно-якісного готельного фонду і дуже часто готельні не відповідають міжнародним стандартам на готельні послуги, які не завжди задовольняють потреби міжнародного туристичного потоку[6]. Також необхідно провести удосконалення будівництво нових кемпінгів, кав'ярень, АЗС, придорожніх ресторанів та зон відпочинку та ін. Вже зараз туристична галузь виробляє 8% ВВП і 20% зовнішньо-торгівельного обігу України. Сьогодні кожен турист, який відвідує нашу державу, в середньому залишає тут майже 500 доларів США за 3 дні перебування [4].

Організацію рекреаційного господарства України є незадовільною та неконкурентоспроможною, що пов'язано з застарілим матеріально-технічний комплекс, 70% його інфраструктури потребує реконструкції та відновлення, рівень сервісу не відповідає міжнародним стандартам, індустрія розваг фактично не розвинена та не організована, пам'ятки культури та історії занедбані, низку проблем екологічного, соціального та економічного характеру не вирішено.

Причинами нестабільності розвитку є ряд проблем, які сповільнюють розвиток туризму в Україні та гальмують розвиток туристичної індустрії:

- відсутність послідовної державної політики в галузі;
- стан транспортної інфраструктури характеризується низьким рівнем розвитку єдиної транспортної мережі, придорожнього сервісу та інформаційного облаштування, незадовільним станом дорожнього покриття і безпеки дорожнього руху;
- недосконалий технічний стан інженерної та комунальної інфраструктури в регіонах;
- низький рівень технологічний рівень;
- у курортних регіонах недостатньо використовуються енергозберігаючі технології, нерозвинені сучасні технології утилізації та переробки побутових відходів;
- незадовільний рівень сервісу і низька якість обслуговування, в тому числі гостро стоїть питання підвищення якості підготовки кадрів та вивчення іноземних мов;
- в незадовільному стані в Україні знаходиться в даний час близько 70% об'єктів культурної спадщини що вимагають реставрації або реконструкції;
- відсутня реклама внутрішнього туризму;
- велике податкове навантаження;
- відсутність належних умов для розвитку пріоритетних для держави в'їзного і внутрішнього туризму, податкового і фінансового стимулювання державою експорту туристичних послуг та вітчизняних туроператорів, які займаються цим видом діяльності;
- низький рівень формування та зміцнення туристичного іміджу України, розробки та просування національного туристичного продукту на міжнародному та внутрішньому ринках;
- відносно невеликий відсоток готелів та місць тимчасового проживання відповідає світовим стандартам;
- нестабільна політична ситуація.

Безпосередньо на розвиток туристичної галузі також впливає низка факторів, а саме: демографічна ситуація, матеріальний і соціальний стан населення, рівень освіти та культури, тривалість відпочинку, професійна зайнятість тощо. Існує чіткий зв'язок між тенденцією розвитку туристичною галуззю, загальним економічним розвитком та особистими доходами громадян. Туристична галузь дуже відчутна до змін в економіці. За стабільних цін зростання особистого споживання на 2,5% збільшує витрати на туризм на 4%, а зростання особистого споживання на 5% збільшує ці витрати на 10% [3].

Туристичний бізнес є найбільш прибутковим сектором економіки багатьох країн. Україна розпочала активну діяльність спрямування своїх зусиль на розвиток туризму: як внутрішнього, так і зовнішнього. На

сучасному етапі більш прибутковим та перспективним є саме зовнішній туризм. Також значно сприяє розвитку економіки в'їзний туризм. У багатьох країнах саме такий вид туризму займає основну частку національного ВВП, і Україна також цілком може досягти таких показників, якщо держава докладе певних зусиль у сферу розвитку туристичної діяльності. Отже, одними з найголовніших зовнішніх факторів, які гальмують розвиток туризму в Україні, є несприятливість існуючих умов для підприємництва взагалі та туристичного зокрема, недосконалість та застарілість інфраструктури. Необхідно розробити комплекс заходів, який буде спрямований на розвиток туристичного бізнесу і виходу України на міжнародний ринок туристичних послуг, він безпосередньо буде включати такі елементи, як створення цільових фондів, надання субсидій, виконання програм щодо розвитку туризму тощо.

Висновки. Таким чином, в Україні існують усі передумови для розвитку туристичної галузі, зручне географічне розташування, сприятливий клімат, різноманітний рельєф, унікальне поєднання природно-рекреаційних ресурсів, культурно-історичної спадщини, розгалужена санаторно-курортна база - ці фактори зумовлюють конкурентні переваги України в пропозиції туристичного продукту. Але сьогодні є ряд проблем, які не дають змогу розкрити туристичний потенціал України не повністю. Основними перепонами, що перешкоджають розвитку туристичного сектору в Україні, виступають переважно чинники нестабільності соціально-економічної сфери та правової бази, а саме невідповідності законодавства в сфері туризму міжнародним стандартам, низький рівень якості послуг. В туристичну галузь необхідно залучати інвестиції до найбільш привабливих туристичних напрямків у кожному регіоні країни, створювати сприятливі соціально-економічні умови співпраці, долучати високопрофесійних фахівців туристичної та суміжних галузей. Важливим інструментом є розвиток партнерських відносин держави й туристичного бізнесу, забезпечення дерегуляції підприємницької діяльності в туризмі та залучення інвестицій у галузь.

Список використаних джерел:

1. Дядечко Л. П. Економіка туристичного бізнесу. [Електронний ресурс] // – Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/dyadechko13.htm.
2. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні / В. Ф.Кифяк. – Чернівці : Книги-XXI, 2012. – С. 325. 8. В. Цибух. Туризм в Україні // «Економіст». – 2014. – № 6 (June). – С. 35–37.
3. Ляшкевич П. Туризм в Україні / П. Ляшкевич // Сучасний стан та пріоритети розвитку. – 2014. – С. 178.
4. Особливості розробки прогнозів розвитку туристичної галузі. [Електронний ресурс] // – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/orlova2.htm.

5. Пестушко В. М. Український туризм у контексті глобалізації: сучасний стан і перспективи/ В.М.Пестушко // *Географія та основи економіки*. – 2015. – С. 257.
6. Туризм в Україні: куди йдуть найбільше і які напрями потрібно розвивати. [Електронний ресурс] // – Режим доступу: <http://expres.ua/news/2017/10/05/265404-turizm-ukrayini-kudy-yidut-naybilshe-napryamypotribno-rozvyvaty>.
7. Туристичні потоки. [Електронний ресурс] // – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/tyr/tyr_u/potoki2006_u.htm.
8. Україна у цифрах. – Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2015/zb/07/zb_Uz14_uk.zip
9. Ціхановська В.М. Тенденції розвитку світового ринку туристичних послуг в умовах посилення глобалізаційних процесів / В.М. Ціхановська, С.Я. Ковальчук // *Глобальні та національні проблеми економіки*. - 2015. - №7. - С.86-89.

УДК 338.486.4

Бартош Лариса, Бондаренко Наталія

Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова

Технологія побудови іміджу туристичного підприємства

У статті проаналізовано основні аспекти формування іміджу туристичного підприємства. Сформульовано головну мету дослідження даної теми. Розглянуто особливості формування іміджу туристичної компанії. Зосереджено увагу на впливі конкурентного та споживацького середовища на імідж фірми.

Ключові слова: імідж, образ фірми, туристичне підприємство, конкурентне середовище, споживачі, туристичний продукт, туристичний ринок, технологія побудови іміджу.

Бартош Л., Бондаренко Н. Технология построения имиджа туристического предприятия. В статье проанализированы основные аспекты формирования имиджа туристического предприятия. Сформулирована главная цель исследования данной темы. Рассмотрены особенности формирования имиджа туристической компании. Сосредоточено внимание на влиянии конкурентной и потребительской среды на имидж фирмы.

Ключевые слова: имидж, образ фирмы, туристическое предприятие, конкурентная среда, потребители, туристический продукт, туристический рынок, технология построения имиджа.

Bartosh L., Bondarenko N. Technology of building a tourist enterprise image. The article analyzes the main aspects of forming a tourist enterprise image. The main goal of research on this topic is formulated. The features of forming a tourist

company image are considered. The attention is focused on the influence of the competitive and consumer environment on the company's image.

Keywords: *image, the image of the firm, tourism enterprise, the environment of competitors, consumers, tourism product, tourism market, technology of building a image.*

Постановка проблеми. В умовах сучасного туристичного ринку провідну позицію займає туристичне підприємство з ефективно побудованим іміджем. У середовищі з посиленою конкуренцією поняття «образу фірми» визначає не тільки зацікавленість серед цільової аудиторії, але і забезпечує стійкість і адаптивність до умов ринку. Споживачі туристичних послуг надають перевагу тій компанії, яка має позитивну репутацію, що гарантує добросовісний сервіс та якісну продукцію. Беззаперечно, імідж є визначальним фактором вибору того чи іншого підприємства, або ж туристичного продукту. Саме тому наразі досить актуальним стає побудова іміджу туристичного підприємства.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Дослідження в галузі іміджмейкінгу одержали широке розповсюдження, адже розвиток ринкових відносин ще більше загострює конкурентну боротьбу за споживача. Проблемам формування іміджу туристичного підприємства присвячено праці зарубіжних та українських вчених: Р. Брейлі, Р. Брум, Ф.Котлер, П.Сміт, Н.В. Барна, В.С Лозниця, Г.Б. Мунін, Ю.І. Палеха, Ф.І. Хміль та ін. Однак, не зважаючи на такі значні дослідження даної теми, залишається актуальним шукати оптимальні шляхи формування іміджу компанії, що міг би пристосовуватись до мінливих умов суспільства.

Метою статті є визначення технології побудови ефективного іміджу туристичного підприємства.

Виклад основного матеріалу. Сучасний розвиток суспільства вимагає нових підходів функціонування підприємницької діяльності, що могли б враховувати вплив конкурентного та споживчого середовища. Нові підприємства швидко з'являються на туристичному ринку України, але не мають можливості закріплювати стійкі позиції. Даний процес здійснюється під впливом ряду факторів, проте найсуттєвішим є те, що туристичні фірми не своєчасно формують ефективний імідж, який би міг стати підвалиною їх подальшого існування.

Аналізуючи наукові праці можна стверджувати про те, що існує значна кількість дефініцій іміджу. Як зазначає Н. Барна, поняття “імідж” походить від латинського слова “imago”, що пов’язане з іншим “imitare”, тобто імітувати або від слова “image”, що в буквальному перекладі з англійської чи французької мови означає образ [1, с.14]. У межах іміджології імідж розглядають як продукт особливої діяльності зі створення або перетворення образу, як результат докладання цілеспрямованих професійних зусиль. Побудова іміджу – процес багатфакторний, спеціально спроектований, який повинен будуватися за відповідними законами та технологіями [1,с.23].

На думку В. Сизоненка, імідж – це позитивний образ будь-якої фірми, що формує стабільну конкурентну перевагу через створення загального образу, репутації, думки громадськості, споживачів і партнерів про престиж підприємства, його товари та послуги, післяпродажний сервіс [3, с.420].

Імідж – це цілісне сприйняття (розуміння і оцінка) туристичної компанії різними групами громадськості, яка формується на основі інформації, що зберігається в їх пам'яті, про різні сторони туристичної діяльності організації [2,с.230]. Щоб передбачити реакцію споживачів потрібно повністю керувати поданням інформації, яка забезпечить заздалегідь очікуваним результатом її впливу. Розробка сильного іміджу потребує насамперед творчого підходу і кропіткої праці. Для того, щоб споживач зміг швидко асоціювати будь – яку інформацію з даним туристичним підприємством, необхідно створити фірмовий стиль, який сприйматиметься завдяки складовим, які впливають на органи чуттів – це звуки, кольори. Він також існує фізично, реалізуючись у турпродукті підприємства, в інтер'єрі, документації, фірмовому одязі, у всіх видах рекламних матеріалах.

Основними елементами якого є: знак турпродукту, логотип, фірмовий слоган, фірмові кольори, шрифт, та інші. Вибрані символи повинні використовуватися у рекламі, яка повинна підкреслити особливості підприємства. Рекламні звернення повинні бути в буклетах, каталогах, газетах, журналах, туристичних довідниках, на сувенірній продукції, тощо. Особливо свій логотип потрібно розміщувати на зовнішній рекламі, в мережі Інтернет, тощо.

Отже, імідж повинен постійно розповсюджуватися засобами всіх доступних каналів зв'язку зі споживачами.

Для проведення успішної рекламної кампанії насамперед потрібно зорієнтувати рекламні звернення на цільову аудиторію, для того, щоб уникнути розпилювання інформації. Цільова аудиторія визначається сегментацією ринку. Тобто поділ споживачів на групи відповідно до стійких ознак: демографічні (вік, стать, розмір та життєвий цикл сім'ї, рівень доходу, рід занять, освіта, релігійні переконання); географічні (регіон, місто, сільська місцевість, приміська зона); психографічні (тип особи, стиль життя, особисті якості споживачів); поведінкові (привід для здійснення покупки, призначення покупки, інтенсивність споживання, за первинністю покупки, ступінь лояльності та готовності до покупки, статус користувача). Тому, будь-яке туристичне підприємство ставить собі за ціль – досягнення довіри серед постійних та потенційних клієнтів. Такі зусилля визначаються, безпосередньо, якістю туристичного продукту, персональними характеристиками кадрового складу, виборами добросовісних постачальників послуг.

Імідж підприємства напряму залежить від вражень клієнтів, отриманих до і під час подорожі. В умовах значного розвитку технологій – кожен має можливість залишити свій відгук про отримані послуги на сайті компанії чи

на інших Інтернет-форумах. Відгуки можуть бути як позитивними, так і негативними, що формує образ про фірму у потенційних клієнтів.

В свою чергу не слід забувати і про конкурентне середовище фірми, що зазвичай формує «чорний» імідж підприємства, намагаючись ослабити його лідируючі позиції. Процес формування іміджу має бути не тільки тривалим, але і безперервним, що дозволяє своєчасно підлаштовуватись під динамічність туристичного ринку.

Для досягнення стійкого і тривалого ділового успіху туристичного підприємства керівнику необхідно створити потужний імідж. Це імідж організації загалом, який умовно поділяється на фундамент, або базис, відчутний, невідчутний, внутрішній та зовнішній.

Фундамент забезпечує створення, розвиток і зберігання позитивного іміджу компанії. Для побудови іміджу ретельно ревізують ділові принципи компанії, які потім відображаються в просторому і стислому варіанті філософії підприємства. Відчутний (перше враження від туристичного підприємства); невідчутний (реакція споживача на обслуговування).

Внутрішній імідж підприємства створюють відносини керівництва і персоналу, їх загальне спрямування та атмосфера, у широкому розумінні це: фінансове планування, кадрова політика, корпоративна культура, імідж керівника та персоналу, тренінги співробітників, фірмовий стиль.

Зовнішній імідж – це сприйняття підприємства суспільством, партнерами, споживачами, ЗМІ. Складові якого є: соціальний імідж, бізнес – імідж, імідж тупродукту, його якість, тощо. Соціальний імідж – уявлення широкої громадськості про соціальні цілі і роль туристичної компанії в економічному, соціальному і культурному житті суспільства. Він формується за допомогою інформування громадськості про соціальні аспекти діяльності туристичної компанії, таких як спонсорство, меценатство, підтримка громадських рухів і т.д.. Бізнес – імідж це уявлення про організацію як суб'єкт певної діяльності, детермінанти якого є ділова репутація (дотримання етичних норм поведінки) в обслуговуванні, а також ділова активність, індикатором якої є: обсяг продажу; відносна частка ринку; інноваційність технології і ступінь її освоєння; патентний захист; різноманітність турпродуктів; гнучкість цінової політики; доступ до мереж просування і продажу тур продуктів [2, с.234-235].

Усі складові іміджу спрямовані на досягнення високого рівня компетентності та ефективності в роботі зі споживачами; забезпечення стійкого положення на конкурентному ринку, тобто збільшує життєвий цикл туристичного продукту, зростає кількість потенційних споживачів, захищає туристичну компанію від атак конкурентів.

Створення іміджу має ґрунтуватись на аспектах, які оптимально визначають його призначення. Так, основними аспектами формування іміджу туристичного підприємства повинні бути:

1. Образ фірми, який створюють фахівці повинен опиратися на реальні переваги підприємства, які мають бути підтверджені. Підприємство, яке не

надає якісні послуги клієнтам та не виконує перед ними своїх зобов'язань, може втратити довіру клієнтів та імідж надійного партнера. А втратити набагато легше ніж поновити. Навіть один невдоволений клієнт може зруйнувати напрацьований роками імідж, або ж значно його похитнути. Підприємство повинно мати оригінальний, впізнаваний образ, який буде вигідно виділяти його на фоні інших конкурентних підприємств. Назва та зовнішнє оформлення фірми повинно бути легко впізнаваним завдяки рекламним засобам, тобто застосування візуальних елементів іміджу – товарних знаків, логотипів, певних кольорів, тощо.

2. Імідж підприємства повинен залучати в діяльність певні сегменти ринку, групи споживачів, тобто мати певну адресність. Туристичне підприємство використовуючи цей аспект має сконцентрувати свою увагу на розробці продукції саме для певної цільової аудиторії, тобто для певного споживача орієнтуючись на їх потреби та вподобання (корпоративні тури, учнівські, молодіжні).

3. Імідж повинен бути простим і зрозумілим, не перевантаженим інформацією, щоб легко запам'ятовувався і зводив до мінімуму можливі його спотворення.

4. Імідж повинен бути пластичним. Повинен, залишатись незмінним у сприйнятті споживачів і легко впізнаваним, швидко пристосовуватись до впливу факторів зовнішнього середовища.

5. Імідж повинен бути якісним і виконувати саме конкретну функцію. Отримані послуги завжди мають відповідати запропонованим [5].

Таким чином, імідж створює конкурентну перевагу підприємства на туристичному ринку. Він допомагає, як зазначає, Сміт П.Р.: підняти об'єм продажу; підтримати розробку нового продукту; зміцнити фінансові відносини; гармонізувати відношення з працівниками; вирішувати кадрові проблеми; управляти кризою, тощо [4, с.603].

У ході дослідження технологій побудови ефективного іміджу було проаналізовано туристичне підприємство «Join UP!» – багатопрофільний український туроператор. Компанію було засновано 2009 року як профільний оператор по ОАЕ, Таїланду та Домініканській республіці. На сьогоднішній день займає перші позиції на ринку, входячи в число найбільш успішних туристичних компаній України .

Туристична компанія здійснює всі необхідні заходи щодо формування позитивного іміджу серед споживачів. Зокрема, в рамках проекту «Контроль якості» спільно з лідируючої маркетинговою групою OS-Direct туроператором було проведено масштабне дослідження, в якому взяло участь понад 1500 турагентів. Мета опитування - виявити сильні і слабкі сторони компанії, і максимально поліпшити якість послуг, що надаються [6].

Компанія постійно створює сприятливі умови купівлі власних турпродуктів, застосовуючи різноманітні спеціальні пропозиції, знижки, програми лояльності і т.д. В рамках діяльності туроператора діє ранне бронювання Fairytale. «Join UP!» має власний фірмовий стиль, якого

дотримуються у всій турагентській та туроператорській мережі. Компанія щорічно приймає участь у туристичній виставці UITT, яка проходить в Києві, де має можливість продемонструвати нові туристичні напрямки, пропозиції та зарекомендувати себе як надійного партнера. У 2013 р. сайт туроператора зазнав хакерської атаки, в результаті якої стався збій системи. Такі дії були спрямовані на формування негативного образу туристичної фірми, з метою ослаблення її позицій на ринку. Нині туроператор продовжує свою діяльність щодо формування позитивного іміджу серед клієнтів, використовуючи при цьому різноманітні заходи від рекламної діяльності до рівня обслуговування.

Висновки та перспективи майбутніх досліджень. Отже, сучасні наукові публікації щодо технологій побудови іміджу туристичного підприємства потребують вдосконалення відповідно до умов ринкового середовища. Формування іміджу потребує своєчасної реакції підприємства на зміни туристичного середовища і підбору ефективних засобів щодо підтримки позитивного образу.

При формуванні іміджу підприємства слід враховувати основні аспекти його створення, на пряму, що відбивається на якості наданих послуг, рівні обслуговування, надійності постачальників і т.д. Залежно від конкурентного та споживачького середовища іміджу може бути як позитивного, так і негативного спрямування. Чим кращу позицію займає фірма на туристичному ринку, тим потребує якісніших методів підтримки іміджу серед потенційних та постійних споживачів, а також конкурентів.

Таким чином, для збереження високого іміджу туристичного підприємства, керівникам потрібно впроваджувати такі заходи:

- підбір висококваліфікованих фахівців;
- формування позитивного іміджу підприємства;
- підвищення рівня корпоративного іміджу підприємства ;
- створення яскравого та впізаного образу фірми;
- позиціонування та реалізацію соціального та бізнес – іміджу;
- створення унікального конкурентноспроможного туристичного продукту;
- організація та проведення престижної реклами;
- забезпечення постійної комунікації зі споживачами та партнерами;
- врахування інтересів цільової аудиторії;
- підтримку зв'язків з громадськістю та ЗМІ, тощо.

Список використаних джерел:

1. Барна Н. В. *Іміджологія: Навч. посіб. для дистанційного навчання / За наук. ред. В. М. Бебика. – К.: Університет «Україна», 2008. – С. 19.*
2. Мунін Г.Б., Тимошенко З.І., Самарцев Є.В., Зміюв А.О. *Маркетинг туризму: Навч. посіб. – К.: Вид-во Європ. Ун-ту – 2006. – 427 с.*
3. Сизоненко В.О. *Сучасне підприємництво: довідник. – К.: Знання – Прес, 2007. – 440 с.*

4. Смит П.Р. Маркетинговые коммуникации: комплексной подход: Пер. Со 2-го англ. изд.- К.: Знание – Прес, 2003. – 796 с.
5. Лозовський О.М., Баранова Ю.А. Основні аспекти формування позитивного іміджу туристичних підприємств. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ [Електронний ресурс].
6. Join UP [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://joinup.ua/>.

СЕКЦІЯ 2

Географія туризму та рекреації

УДК 911.3 : 379.85

Любіцева Ольга

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Географія туризму: сучасний зміст, місце в системі наук

Розглядаються питання трансформації предмету географії туризму та її сучасного змісту, місця в системі географічних наук і наук про туризм.

Ключові слова: туризм, географія туризму, туризмологія

Любіцева О. География туризма: современное содержание, место в системе наук. *Рассматриваются вопросы трансформации предмета географии туризма и её современного содержания, места в системе географических наук и наук про туризм.*

Ключевые слова: туризм, география туризма, туризмология

Liubitseva O. Tourism geography: modern content, place in the system of sciences. *The article deals with the transformation of the subject of tourism geography and its modern content, its place in the system of geographical sciences and sciences about tourism.*

Keywords: tourism, tourism geography, tourismology

Постановка проблеми. Географія туризму належить до однієї з перших наук, які звернули увагу на туризм, який на той час (друга половина XIX ст..) почав тільки набирати ознак масовості і формуватися як особлива форма проведення дозвілля переважно середнім класом. Оскільки на той час основна увага приділялась «місцю», тобто території з її природними та історико-культурними ресурсами, які приваблюють або мають привабити туриста (людину, яка обрала такий спосіб дозвілля як подорож у вільний час), то саме географія вбачалася тією наукою, яка володіє інформацією про властивості «місця»: регіону (наприклад, Середземномор'я), країни, її окремих районів, міст, інших поселень та місцевостей. Й. Страднер у своїй книзі «Економіка туризму» (1905 р.) навіть запропонував новий науковий напрям з досліджень можливостей розвитку туризму назвати «географія туризму», включивши до її предмету дослідження території щодо наявності ресурсів і можливості їх експонування (відвідування), розвитку інфраструктури, в першу чергу транспортної, закладів розміщення і харчування та оцінки економічного зиску від туризму на конкретній території, яку пропонував назвати «туристичний район». З того часу, здавалося б, географія туризму має зайняти чільне місце в дослідженнях з розвитку туризму. Однак реалії туристичної практики та розвитку

географічної науки, увійшовши в певну суперечливість, не сприяли належному розвитку географії туризму як однієї з ключових наук у дослідженнях туризму. Тому й по сьогодні виникають питання щодо предмету і змісту географії туризму, її місця в системі географічних наук та наук про туризм - туризмології, яка почала активно формуватися на сучасному етапі розвитку туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які опирається автор, включає переважно монографічні твори та підручники, словники, статті в наукових фахових виданнях. Слід зазначити, що у дослідженнях туризму чітко виділяються західний та радянський підходи. В західних (переважно європейських) дослідженнях увага туризму приділялась практично на всіх етапах його розвитку: від початкового до масового, коли з географічних позицій ці дослідження особливо активізувалися стосовно екологічного стану та стійкості території до туристичних навантажень і можливостей зменшення негативного впливу туризму на довкілля, особливо в туристичних районах і центрах (нині – дестинаціях). Особлива увага завжди приділялась вразливим ландшафтам морських узбережь, гірським, острівним, пізніше – урболоандшафтам. Другий напрямок зарубіжних досліджень туризму є виключно бізнесовим, економічним підходом, який чітко означив, наприклад, Дж.К. Холлоуей: «Дать четкое концептуальное определение понятию «туризм» практически невозможно. Гораздо легче найти техническую формулировку, которую можно использовать в статистических исследованиях. До тех пор, пока нам ясно, что означают те или иные данные, и мы можем их сопоставить, дискуссии насчет концептуальных понятий можно оставить ученым» [6, с.22]. Таким чином, в західних дослідженнях туризму більше уваги приділяли практичній, бізнесовій його складовій, ніж розвитковій «науки про туризм» та її структурним складовим. Відповідно, серед наукових напрямів, які досліджують туризм, передують економічні науки, маркетинг і менеджмент. У радянській науці поняття «туризм» не розглядалось до другої половини ХХ ст., коли наприкінці 1970-х років саме в географії виник новий напрям досліджень – рекреаційна географія (В.С. Преображенський), складовою якої розглядався туризм як активна форма рекреаційної діяльності. Так сформувався підхід до досліджень туризму з точки зору суспільної (соціально-економічної) географії – рекреаційної географії як її складової, яка вивчає формування та функціонування територіальних рекреаційних систем – географії туризму як складової рекреаційної географії, яка вивчає рекреаційно-туристичне господарство (за М. Крачилом).

З розвитком туризму до його дослідження долучилися історія (історія туризму), економіка (економіка туризму, маркетинг та менеджмент туризму), педагогіка (виховання засобами туризму), архітектура та будівництво (планування рекреаційно-туристичних зон та об'єктів), державне управління

(організація туристичної діяльності певного рівня, регіональна туристична політика) та інші науки, яких сьогодні налічується 20 [1].

Дослідження з географії туризму часів незалежності також характеризується певною ритмікою: сплеском у 1990-ті роки, позначеним активізацією самого туризму і необхідністю підготовки кадрів для галузі, що стимулювало наукові дослідження з туристичної проблематики в усіх науках, які мали його за предмет дослідження, і в першу чергу, в географії туризму. Вітчизняна географія туризму базується на радянській науковій школі у поєднанні із зарубіжними підходами. У 1990-ті роки саме географією туризму (наукова школа Київського національного університету) було сформоване поняття «індустрія туризму», розроблена її структура (Яценко Б., Любіцева О., Бейдик О.), методична база для оцінки рекреаційно-туристичних ресурсів і туристичного районування (Бейдик О., Винниченко І.), що на початку 2000-х років вилилось в обґрунтування: 1) закономірностей розвитку світового туристичного процесу і напрямків включення до нього України, оцінки її конкурентних позицій на ринку туристичних послуг; 2) територіальної диференціації України за рівнем забезпеченості рекреаційно-туристичними ресурсами та мірою їх використання; 3) нового напрямку досліджень в краєзнавстві – туристичному краєзнавстві, що акцентує організацію інформації по країнах і регіонах на туристичних принадах і специфічних ознаках розвитку туристичного ринку, та краєзнавстві – туристичному краєзнавстві як напрямку краєзнавчої діяльності з метою розвитку туризму. Переважання туристичної проблематики над рекреаційною поставило питання ієрархізації географічного знання, що й було відображене у новітніх навчальних освітніх програмах, зокрема з підготовки магістрів за ОП «географія рекреації і туризму» в ряді класичних університетів (наприклад, Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна).

З іншого боку, розвиток туризму гостро поставив питання підготовки кадрів на основі узагальненого знання про туризм як суспільний феномен сучасності. Так почала формуватися туризмологія – міждисциплінарний напрямок досліджень туризму, що має на меті наукові узагальнення здобутків наук, які мають туризм за предмет дослідження. Певним узагальненням наукових здобутків у дослідженні феномену туризму стала колективна монографія «Туризмологія: концептуальні засади теорії туризму» (2013), в якій, зокрема, розкрито розвиток географічних досліджень з туризму і внесок географії туризму до туризмології (стор.60 – 87) [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття: саме з розвитком системи підготовки кадрів для туризму, з розвитком туризмології як системи наукового знання про туризм знову постало питання змісту географії туризму та її місця в системі географічних наук і в туризмології. З іншого боку, становище географії, особливо у вітчизняній системі підготовки кадрів, залишається нестабільним. Географія в останні десятиріччя зазнала тиску на свій об'єкт і предмет

дослідження з боку інших, часто «суміжних», наук, що в ряді країн призвело до звуження предметно-об'єктної сфери географічних досліджень до фізико-географічних і розуміння географії виключно як «науки про Землю» - науки описової, що склалася на ранніх етапах відокремлення наукового знання і формування наукових напрямів, а в сучасному інформаційному суспільстві вже втрачає свій сенс. Європейське та північно-американське трактування географії як природничої науки відбите й у класифікації наук, на що зараз орієнтується національна система науки і освіти. Таке звужене трактування сутності географії вже призвело в ряді центрально-європейських країн (Польщі, Болгарії, Хорватії, наприклад) до руйнування єдності географічного знання, до руйнування системи географічної освіти, до недооцінки ролі і значення географії в сучасному суспільстві. В Україні зберігалася єдина географічна наука, яка об'єднує природничу і суспільну географію, однак зараз такий підхід зазнає адміністративного тиску, що проявилось у зникненні географії як спеціальності з підготовки кадрів, її штучному розірванні і «влитті» до «наук про Землю» з відокремленням суспільної географії до поведінкових наук. Таке адміністрування негативно позначилось на розвитку географічної науки і освіти, починаючи зі шкільної. Водночас, екологізація суспільного життя, парадигма сталого (збалансованого) розвитку ставить саме перед географією як синтетичною наукою, актуальні завдання, які саме єдина географія може вирішити, спираючись на свій теоретико-методологічний апарат і значні наукові доробки. Приниження статусу географії з одного боку, і зростання потреб у науковому супроводі з боку туризму, що розвивається швидкими темпами, робить актуальним висвітлення сучасного стану географії туризму, її змісту і ролі у формуванні як географічного, так і туризмологічного знання, чому й присвячена дана стаття.

Мета дослідження – розкрити сучасний зміст географії туризму і її роль в туризмології та географії.

Методи дослідження – переважно аналітичні дослідження наявних літературних джерел, матеріалів МОНУ з організації вищої освіти з туризму та географії.

Вклад основного матеріалу. Географія туризму – галузь географічних знань, складова наук про туризм, яка вивчає просторові особливості розвитку і функціонування туризму як суспільного феномену. В чому проявляється ця феноменальність? Як феноменальне явище сучасності туризм був визначений на Манільській конференції Всесвітньої туристичної організації у 1982 р. Феномен туризму розглядався і розглядається у поліаспектності його суспільних проявів і зростаючому впливові на різні сторони людського життя: від виховання підростаючого покоління, наочно обізнаного зі своєю країною, її пам'ятками природи, історичними, культурними, технологічними здобутками – до міжнародної політики з формування позитивного іміджу країни, до формування потужної галузі світової економіки, якою є індустрія туризму. Саме динамізм,

геоторіальність, глобальність впливів на економіку, політику, культуру і освіту, участь у формуванні сучасного інформаційного суспільства роблять туризм феноменальним явищем, яке могло виникнути тільки завдяки розвиткові науково-технічного прогресу на певному індустріальному етапі розвитку людства і динамічно розвиватись на основі використання новітніх інформаційно-технологічних досягнень у сучасну добу. В основі туризму лежить свобода: свобода волі, бажань, самореалізації. А саме прагнення свободи - суспільної та особистої – стало гаслом сучасної цивілізації. Свобода, що проявляється в можливості подорожувати, забезпечена економічним добробутом, якістю життя, політико-правовими механізмами сучасного світу, стимулює розвиток туризму не тільки як галузі економіки, а як прояву саморозвитку особистості. Сімнадцять цілей сталого розвитку, проголошені як кроки у напрямку стабілізації сучасного світопорядку, цілком реалізуються в тому числі й засобами туризму. Таким чином, мова не йде вже про сталий туризм, мова йде про туризм, який стабілізує суміжні сфери людського буття і є засобом досягнення соціо-еколого-економічної стабільності світосистеми. Такий глобалістичний підхід характерний для географічних, і в першу чергу, суспільно-географічних, досліджень, що розглядають розвиток в даному разі туризму на конкретній території як глокалізаційний процес або процес часткового прояву глобальних процесів в умовах конкретної території з її специфічними особливостями як природного, так і соціально-економічного характеру.

Географічна наука пережила (і ще не подолала) явище розриву єдиного об'єкту дослідження, яким була земна оболонка в єдності її різноманіття як результат коеволуційного розвитку природи і суспільства, як наслідок освоєння природи людськими спільнотами. Тривалий час, незважаючи на окремі заклики до об'єднання навколо нових парадигм (наприклад, раціональне природокористування чи геосистема) географія перебувала у розірваному стані, пов'язаному з ускладненням об'єктно-предметних зв'язків, диференціацією наукового знання (частковим проявом такої диференціації стала рекреаційна географія і географія туризму). Сьогодні географи, відчуваючи значний тиск на предметно-об'єктну сферу і її «розтягування» по інших науках (наприклад, регіональна економіка, соціальна екологія, історична географія, географічна археологія тощо), гуртуються, висуваючи нові парадигми єдиної географії. Наприклад, авторський колектив на чолі з д.геогр.н., проф.. Топчієвим О.Г. обґрунтовує цілісність географічної науки цілісністю її об'єкту дослідження – ландшафтної оболонки Землі як соціо-природного об'єкту. «Ландшафтна оболонка Землі – об'єкт географії, і ми наголошуємо необхідність її цілісного та інтегрованого вивчення як єдиної соціо-природної геосфери чи геосистеми поряд з поширеними на даний час компонентними і галузевими підходами. Довкілля ми представляємо як об'єкт прикладних конструктивно-географічних досліджень, як розроблення концепції ландшафтної оболонки для запитів практики» [4, с.11]. Саме на цьому підході ми пропонуємо

обґрунтування підходу до визначення сутності географічних досліджень туризму. По-перше, географію туризму слід розглядати у формулюванні «географія рекреації та туризму» - галузь знань, міждисциплінарний напрямок, який сполучає знання природно- та суспільно-географічні про умови і можливості території щодо розвитку туризму на засадах сталості. Цю ж думку поділяють такі науковці як С. Кузик, який до того ж спирається на твердження польських географів Я. Варшинської та А. Яцковського [2, с.9] та І. Смаль, який визначає географію туризму як «суспільно-природничу науку, яка вивчає просторові (регіональні) закономірності виникнення, формування, функціонування, розміщення і територіальної організації туристичних просторово-часових утворень» [3, с. 60].

Таким чином, рекреаційна складова географії туризму забезпечує знання про умови і ресурси території (умови природні, соціокультурні, демографічні, економічні, екологічні, інфраструктурні, управлінські; ресурси природно-рекреаційні та історико-культурні), а географія туризму, аналізуючи просторовий розподіл туристичних потоків (Король О., 2018), має зосередитися на формуванні туристичних дестинацій: від розробки поняття до методів планування території, управління та організації туристичного процесу.

Поняття туристичної дестинації як місцевості, спеціально облаштованої для безпечного та комфортного перебування туриста, споживання ним туристичних послуг певної якості і кількості, вживається зараз як усталений термін туризмології, який запозичується іншими науками. Термін був запропонований Н. Лейпером при характеристиці туристичних потоків. У вітчизняній науці категорія «туристична дестинація» обґрунтовувалась в роботах Т. Ткаченко з точки зору економічного механізму забезпечення сталого розвитку, та Т. Божук при розробці суспільно-географічної методології моделювання структури туристичних дестинацій різного виду і типу. Географія туризму має значний доробок з теорії та методології рекреаційно-туристичного природокористування, з практичного застосування підходів районного планування, яке сьогодні краще називати ландшафтним рекреаційно-туристичним плануванням, оскільки такий підхід більше відповідає сутності проектування туристичних дестинацій (Т. Панченко). Тобто, туристичні дестинації можуть розглядатися як конкретні об'єкти дослідження географії рекреації і туризму, як «продукт – територія», який формується відповідно до кон'юнктури туристичного ринку і функціонує як його суб'єкт.

Таким чином, ми можемо стверджувати, що географія рекреації і туризму є складовою географії, синтезуючою географічною дисципліною, яка вивчає геопросторові особливості розвитку туризму в конкретних природних і соціально-економічних умовах території. Географія туризму забезпечує туризм знаннями про особливості території в усій багатогранності таких особливостей (від природних до глокалізаційних) і методологічною базою

для конструктивних перетворень території на туристичну дестинацію, що може функціонувати на засадах сталого розвитку.

У цьому зв'язку варто зауважити про співставлення понять «територія – простір» і про доведену геоторіальність туризму (О. Любіцева), що розвивається як на території, так і в частині акваторії, повітряного простору та верхнього шару літосфери (без урахування космічного туризму).

Місце географії туризму в системі географічних наук визначається її міждисциплінарністю, «об'єднавчою» роллю в системі географічних наук, сполучника складових природничої і суспільної географії, що й відображене на схемах С. Кузика, І. Смаля, О. Любіцевої. Виходячи з місця і ролі географії рекреації і туризму в системі географічних наук, майбутнім фахівцям з туризму слід надавати знання з ландшафтознавства (наприклад, з естетики ландшафтів), з рекреаційної кліматології, з географії населення і розселення, з географії культури і релігії, оскільки ці дисципліни формують просторове уявлення про територію в її різноманітні, озброюють методичним апаратом з аналізу і оцінки просторових процесів, необхідних в туристичній діяльності (наприклад, при проектуванні турів, маркетинговому аналізі ринку попиту тощо).

Ще один напрям розвитку географії туризму – дослідження його стану в світі, в різних країнах (туристичне країнознавство) та на локальному рівні (туристичне краєзнавство). Виділення цих напрямів як окремих обумовлене в першу чергу «перевантаженням» об'єктно-предметної сутності географії туризму, бажанням надати упорядковану для організації туристичного процесу інформацію про країни та народи, сформовану на методологічних підходах країнознавства, та вміння використовувати методи краєзнавчої роботи для інтенсифікації туризму на локальному рівні. Саме з освітньою метою були виділені як окремі дисципліни «Туристичне країнознавство» та «Туристичне краєзнавство». Водночас, досить поширеною є думка, що географія туризму вивчає умови і ресурси розвитку туризму на різних ієрархічних рівнях: від локального, обмеженого поселенням або певним об'єктом (наприклад, природно-заповідного фонду) до світового (ресурси і туристичні дестинації різних країн), що й становить предмет географії туризму (О. Бейдик, В. Крстєв, А. Александрова). Можливо, на теоретико-методологічному рівні такий підхід і можна вважати слушним, але на рівні забезпечення освітнього процесу такий підхід сьогодні є деструктивним.

Географія рекреації і туризму надає знання про просторово-часові закономірності туристичного процесу від глобального до локального рівня, озброюючи фахівців туристичної галузі компетентностями, необхідними для забезпечення сталого розвитку туризму, а саме знаннями про особливості конкретних територій і можливості розвивати там туризм відповідно до кон'юнктури світового туристичного ринку, оскільки туризм є ресурсно-орієнтованою галуззю економіки і навіть створення штучних рекреаційно-туристичних атракцій і локацій обумовлене рівнем соціально-економічного розвитку території. Таким чином, ми розглядаємо географію рекреації і

туризму як галузь наукових знань, що одночасно входить до структури географічного і туризмологічного знання, об'єднуючи географію і туризмологію. Яким є і яким має бути співвідношення географії та туризмології в дослідженнях просторового буття туризму? Відповідь на це питання – в сутності географії туризму, об'єктом дослідження якої є туризм, а предметом – його просторові форми (наприклад, туристичні destinations різного виду і типу, зв'язки між ними, які формують туристичний простір певного порядку і т.п.). Можна стверджувати, що сьгодні запити на геотуристичні дослідження з боку туризмології більш активні, ніж від географії. Таким чином, географія рекреації і туризму, використовуючи теоретико-методологічний апарат географії, впливає на формування туризмології як системи наук «про туризм».

Сьгодні, незважаючи на активність туристичної громадськості (як науковців, так і практиків туризму) щодо необхідності об'єднання надбань різних наук, які досліджують туризм, в певну єдність, спрямовану на розвиток туризму – у науковий міждисциплінарний напрям «туризмологія», - ця думка ще не стала пануючою. То в чому «Pro et contra» щодо наукового напрямку з вивчення туризму? «Pro» полягає в 1) єдності об'єкту дослідження, в його феноменальності, складності, поліаспектності, що само по собі передбачає міждисциплінарність підходів; 2) комплексність туризму, комплексність сприйняття туристичного продукту, об'єкту, атракції як певної єдності, хоча ця єдність складається з різних послуг, прямих та опосередкованих дій, результатом яких є сприйняття, враження в оцінках якісних характеристик, а це передбачає синтез знань, вмінь, навичок при створенні туристичного продукту, туристичної destinations, технологічного забезпечення туристичного процесу як процесу безперервного споживання туристичних благ, послуг та товарів; 3) забезпечення парадигми сталого розвитку туризму і цілей сталого розвитку територій засобами туризму також передбачає синергетичний ефект від сполучення наукового надбання різних наук, спрямованих на розвиток туризму, який саме й уособлює туризмологія. Щодо «contra», то ще слабо обґрунтованим виглядає предмет туризмології. Задекларований «homo viator» як подорожуюча особистість в усій багатогранності його зв'язків і станів, що виникають в процесі подорожування, як наукова категорія розроблена недостатньо, що дає підстави для твердження, що туризмологія не має предмету дослідження та не винайшла свій власний метод. А саме наявність об'єкту, предмету та методу є ознакою сформованості науки. Такий шлях свого часу пройшла географія, яка винайшла свій об'єкт дослідження – земну оболонку або геосистему, предмет – територіальні утворення різної генези, структури та форми, та метод просторового аналізу. Використання в туристичній практиці передусім методів статистичного аналізу, синтез результатів якісного та кількісного аналізу, в тому числі територіального, широке залучення картографічних методів синтезу інформації, графічних та інформаційних технологій формує певну систему специфічних методів, які поки що не можна назвати

туризмологічними. Водночас, в наукових і прикладних дослідженнях туризму вже чітко виділяються напрямки з туризмографії (туризм сформував цілий специфічний пласт літератури, мистецтва, специфічну літературну форму – довідники, які ще потребують своїх досліджень), туризмометрії (математико-статистичні дослідження, обчислення, проектування та інші конструктивно спрямовані напрямки), туризмознавства (певним чином організована інформація про туризм, його види, форми, туристичні дестинації, ресурси, туристичний ринок, його суб'єктів та туристичний продукт, інші особливості діяльності в індустрії туризму, громадської діяльності, спрямованої на розбудову туризму тощо). Тому часто можна почути (і прочитати) думку про те, що туризм не може сформувати окремого наукового напрямку, оскільки він є певною формою діяльності і «покривається» менеджментом, тобто туризм за сутністю є організаційно-управлінською діяльністю: діяльністю з організації інформації щодо формування попиту і пропозиції, діяльністю з організації подорожей і екскурсій, діяльністю з організації споживання туристичного продукту, діяльністю з управління технологічними і сервісними процесами, діяльністю з управління якістю туристичних дестинацій тощо.

Однак динамічний розвиток туризму, сформована туристична галузь світової економіки ставить перед наукою такі проблеми, на які треба знайти відповідь:

- сутність туризму як феноменального явища і напрями його розвитку як суспільного і цивілізаційного феномена у всій багатогранності суспільних впливів;
- систематизація наукових підходів і методів, формування поняттєво-термінологічного апарату, діалектичне узгодження структурних складових;
- виявлення суперечностей у розвитку туризму і запобігання ризикам і конфліктам, підтримка позитивних впливів туризму як соціокультурного феномену;
- осмислення діалектики теорії і практики туризму з метою оптимізації туристичної діяльності і прогнозування його розвитку у певних видах і формах, що мають перманентно розвиватися.

Таким чином, можна визначити туризмологію як міждисциплінарний напрямок наукових досліджень, соціогуманітарну науку, спрямовану на прогнозування розвитку туризму як «суспільного феномена, складної соціо-еколого-економічної системи, яка охоплює різноманітні географічні, екологічні, соціо-культурні, економічні, організаційно-правові аспекти, процеси і явища, пов'язані з комфортним та безпечним подорожуванням, відпочинком і лікуванням» (з проекту стандарту вищої освіти спеціальності 242 «Туризм» третього освітнього рівня «доктор філософії в галузі туризму»).

Висновки. Географія туризму сформувалась як галузь географічних знань, географічна дисципліна, яка в своїх дослідженнях і науковому доробку спирається на теоретико-методологічну базу географії (природничої і суспільної) і є міждисциплінарною географічною дисципліною. Потреби

сучасного туризму і логіка наукового пошуку трансформували назву географії туризму в географію рекреації і туризму. Предметом дослідження географії рекреації і туризму є виявлення просторово-часових закономірностей формування та функціонування туристичного процесу, що знаходить свій прояв в різних геопросторових формах буття туризму як соціокультурного феномену. Феномен туризму в різних його суспільних проявах вивчає туризмологія – міждисциплінарний напрям наукових досліджень, спрямований на узагальнення здобутків наук, які мають туризм об'єктом свого дослідження. Сьогодні таких наук налічується в Україні двадцять і найбільш розвиненими з них можна вважати економічні, зокрема, світове господарство і міжнародні економічні відносини, економіка та управління національним господарством, економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності), розвиток продуктивних сил і регіональна економіка; географічні, а саме економічна і соціальна географія, конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів; педагогічні (теорія та методика навчання (з галузей знань); з державного управління (публічне управління та адміністрування).

Список використаних джерел:

1. Балабанов Г.В. Динаміка і структура наукового пошуку в галузі туризму і рекреації в Україні: аналітична доповідь /Г.В.Балабанов, В.С.Сайчук.- К.: НАУ, 2017. – 100 с.
2. Кузик С. Теоретичні проблеми туризму: суспільно-географічний підхід /С.Кузик.-Львів: Видавничий центр ЛНУ ім.Івана Франка, 2010.- 254 с.
3. Смаль І. Географія туризму: [навч.посіб.] /І.Смаль – Ніжин: Видавець П.П.Лисенко М.М., 2011. – 576 с.
4. Топчієв О.Г. Методологічні основи географії: Ландшафтна оболонка Землі. Довкілля : навч.посіб. /О.Г.Топчієв, Д.С.Мальчикова, І.О.Пилипенко, В.В.Яворська.- Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018.- 348 с.
5. Туризмологія: концептуальні засади теорії туризму: монографія / [В.К.Федорченко, В.С.Пазенок, О.А.Кручек та ін.]. – К.: ВЦ «Академія», 2013.- 368 с
6. Холлвей Дж.К., Тейлор Н. Туристичний бізнес: Пер. з 7-го англ. вид.-К.: Знання, 2007.- 798 с.

УДК 911.3

Денисик Григорій

Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського

Художнє ландшафтознавство у сучасному туризмі

Розглянуто можливості популяризації та застосування нових підходів у процесі розвитку сучасного й майбутнього туризму в Україні; зазначено, що

серед нових підходів, які можуть перерости у своєрідний напрям, є й художнє ландшафтознавство. Значимість художнього ландшафтознавства розглянуто у розвитку шкільного туризму, удосконалені якості туристичних послуг упродовж проведення екскурсій, підготовці фахівців туристичної сфери тощо. У майбутньому необхідно детальніше розглянути проблему «ландшафт у туризмі» і «туризм у ландшафті».

Ключові слова: ландшафт, туризм, художнє ландшафтознавство, новий напрям, туристична сфера, якість туристичних послуг.

Денисюк Г. Художественное ландшафтоведение в современном туризме. Рассмотрено возможности популяризации и применения новых подходов в процессе развития современного и будущего туризма в Украине; подчеркнута, что среди новых подходов, которые могут оформиться в своеобразное направление, есть и художественное ландшафтоведение. Значение художественного ландшафтоведения рассмотрено в процессе развития школьного туризма, усовершенствовании качества туристических услуг при проведении экскурсий, подготовке специалистов туристической сферы. В будущем необходимо подробнее исследовать проблему «ландшафт в туризме» и «туризм в ландшафт».

Ключевые слова: ландшафт, туризм, художественное ландшафтоведение, новое направление, туристическая сфера, качество туристических услуг.

Denysyk G. Artistic landscape studies in modern tourism. The possibilities of popularization and application of new approaches in the development of contemporary and future tourism in Ukraine are considered; it is noted that among the new approaches that can develop into a particular direction there is also artistic landscape studies. The significance of artistic landscape studies is considered in the development of school tourism, improved quality of tourist services during excursions, training tourism specialists, etc. In the future, it is necessary to in more detail consider the problems of «landscape in tourism» and «tourism in the landscape».

Keywords: landscape, tourism, art landscape science, new direction, tourist field, quality of tourist services.

Наявність проблеми. Активний розвиток туризму в Україні на початку ХХІ ст. стимулює появу нових форм його популяризації та обґрунтування значимості у розбудові економіки будь-якого регіону або окремої країни. У цьому процесі необхідно використовувати можливості всіх дотичних до туризму наук, або нових наукових напрямів, серед яких і художнє ландшафтознавство. Загалом можливості ландшафтознавства, особливо антропогенного, поки-що мало використовуються у розвитку туризму. Зокрема екскурсоводи основну увагу звертають на пам'ятки історії або архітектури, а також об'єкти, переважно, заповідної природи. Поза увагою часто лише унікальне поєднання цих пам'яток і об'єктів – ландшафт. Натуральний чи антропогенний, незалежно від того в якому регіон розвивається туризм, ландшафт є однією з його основних складових і явно впливає на якість туристичних послуг. Це вимагає не лише звертати особливу

увагу на ландшафт, але й показати його красу, виокремити оригінальні ознаки, інколи й унікальні властивості. За допомогою звичних для ландшафтознавства понять – це зробити майже неможливо, а застосування можливостей художнього ландшафтознавства явно покращить якість туристичних послуг, особливо екскурсійних.

Аналіз попередніх досліджень. Аналітичний огляд літератури з географії та ландшафтознавства, а також частково туризму, дає можливість зробити висновок, що тема «Ландшафт і туризм», як не дивно, залишається поза увагою науковців. З цього приводу є лише окремі роздуми, вірніше побажання, у працях Бейдика О.О. та ін., щодо використання поняття «ландшафт» і Денисика Г.І. «антропогенний ландшафт» у туризмі, частково його значення та можливі шляхи кращого сприйняття у процесі проведення екскурсій [2]. Щодо художнього ландшафтознавства, то є публікації щодо його значення у розвитку художньої літератури і географії [1,4,3], а можливості використання у туризмі не розглядалися.

Завдання: здійснити аналіз застосування можливостей художнього ландшафтознавства у поліпшенні стану сучасного й майбутнього туризму, зокрема розвитку шкільного туризму, покращенні сфери послуг, якості проведення екскурсій тощо.

Мета: розглянути місце і значення художнього ландшафтознавства у розвитку сучасного і майбутнього туризму.

Організація і методи досліджень. Основним методом досліджень і одержання результатів був сумісний аналіз значної кількості літературних художніх творів вітчизняних і зарубіжних авторів, географічної, ландшафтознавчої і туристичної літератури, картографічних джерел, фото-і космознімків, а також матеріалів одержаних упродовж особистого проведення туристських екскурсій.

Результати дослідження. *Художнє ландшафтознавство у сприйнятті ландшафту.* Класичні зразки географічних праць відрізняє не лише простота і ясність викладу, але й художня образність. Остання органічно властива науковій творчості В. Докучаєва та його учням А. Краснову, Г. Танфільєву, В. Вернадському тощо. Багато сторінок однієї з монографій В. Докучаєва «Наши степи прежде и теперь» хочеться перечитувати не один раз як істинно гарну прозу. Ось зразок описаних ним маловодних степових річок колишньої Полтавської губернії (цитуємо в оригіналі): «Однако же необходимо заметить, что далеко не все малороссийские Слелороды, Супои, Оржицы, Золотоноши, Ирклей, Голтвы и пр. могут действительно похвастаться своим цветущим прошлым, силой, мощью и энергией своей молодости. У многих из них, наверное, никогда не было ничего подобного, не было ни детства, ни юности, ни возмужалости, - они родились стариками». В цій же книзі про степові блюдця сказано: «Местами они пестрили здесь степ (в общем совершенно ровную), как *оспа* – лицо». І це у науковій монографії!. Хіба не можна ці описи використовувати

екскурсоводам знайомлячи туристів з минулим українських майже натуральних степів.

Для екскурсоводів класичними прикладами художнього ландшафтознавства є твір М. Гоголя «Ночь перед Рождеством», оповідання О. Кобилянської «Битва». Вражена катастрофічними наслідками суцільних вирубок лісів у Карпатах, вона, значно раніше науковців, підняла питання екології цього регіону, персоніфікувала природу у боротьбі за своє існування. Оригінальний опис степу можна прочитати в оповіданні М. Гоголя «Тарас Бульба», природа Полісся опоетизована в «Лісовій пісні» Лесі Українки. А ось як описав антропогенний ландшафт Середнього Придніпров'я М. Стельмах у романі «Чотири броди»: «І знов пшениці та жита, білопінні гречки та губаті соняшники, і погойдування місячних неводів, і загадковість долини. А ось дрімливі верби позначають шлях дрімотної річечки, і кладка, що попискує, як в'юн і дикі півники, які гарно підвели жовті свічада цвіту, і ошатні в напатланих спідничках копиці, і прив'ялений смуток татарського зілля». Такими доповненнями характеристик різних об'єктів упродовж подорожі, екскурсовод не лише зацікавить людей, але й покаже свою ерудицію.

Художнє ландшафтознавство і шкільний туризм. Свідоме сприйняття і розуміння туризму людиною починається із шкільних років. Для дітей туризм – найцікавіша сфера їх практичної діяльності. Однак, як не дивно, саме в цей шкільний період, ми найбільше втрачаємо в плані теоретичної підготовки учнів з туризму. Назвіть хоча б один підручник або посібник з географії, краєзнавства і туризму для учнів шкіл де природа чи ландшафти Землі, окремих її частин або країн були б описані з позицій художньої географії або художнього ландшафтознавства: описані так, щоб дитині захотілося обов'язково у майбутньому там побувати і побачити натуральну красу описаного регіону. Немає таких описів і в хрестоматіях. Скрізь лише стандартні відповіді на програмні питання, що не викликають жодних емоцій. Жива, художня мова, художнє краєзнавство, художній опис ландшафтів і туристських маршрутів відсутні.

Можна заперечити сказане. враховуюче те, що поняття «ландшафт» надто складне ля розуміння дітей. Це дійсно так, якщо його вивчати у такому ж типово шкільному стилі, як і компоненти природи. Разом з тим, до вивчення ландшафтів будь-якого регіону, особливо рідного краю, можна підійти використовуючи можливості художнього ландшафтознавства; тоді його зрозуміти буде не важче, ніж поняття «клімат», «грунт» тощо. Це важливо ще й тому, що саме в дитинстві на все життя формується цільний, ландшафтний, а не геокомпонентний образ, зокрема рідного краю. І не важливо, що його природа, на перший погляд, може здатися неоригінальною або не досить унікальною. важливо, як писав К. Паустовський, «чим більше знаєш про неї, тим усе більше, майже до болі у серці, починаєш любити цю звичайну землю» [4].

Аналіз опублікованих за минулі роки підручників та посібників з географії рідного краю і туризму показує, що їх автори зовсім не використовують художню образність. Тут є звичайні як правило – відомі, дані про геологічну будову і корисні копалини, річки та озера, клімат, ґрунти, рослинний і тваринний світ, населення - а його господарство, частково заповідні об'єкти. Все викладено в академічному, типовому для підручників та посібників вишів і шкіл, силі і не викликає жодних емоцій. Чому? Причини різні: підручники та посібники з краєзнавства і туризму готують, здебільшого, на замовлення, за потребою, що рідко викликає справжнє хвилювання душі, яке відчуває істинний краєзнавець, описуючи свій край; не кожен автор підручника з краєзнавства і туризму «хоч трохи художник», а тому художні образи природи рідного краю йому створити не під силу; в краєзнавчій і туристичній літературі не введено поняття, а відповідно і не вивчається ландшафт рідного краю; не завжди і обсяг підручника дозволяє розглядати заплановані теми з позицій художньої географії або художнього ландшафтознавства.

Висновок. У сучасному і майбутньому розвитку туризму в Україні, однією з основних складових був, є і буде ландшафт: натуральний, натурально-антропогенний і антропогенний. У туристичній діяльності знання про ландшафт (в Україні переважно антропогенний) є такими ж необхідними, як знання історії, архітектури, економіки й екології окремої країни або її регіону. Враховуючи складність пізнання й популяризації ландшафту у процесі туристичної діяльності, доцільним є використання можливостей художнього ландшафтознавства. При цьому необхідно чітко визначити у яких туристичних послугах можна використовувати художнє ландшафтознавство. Вважаю, що художню зацікавленість до пізнання краси ландшафту необхідно прививати дітям із шкільного віку, суттєво розширювати таке пізнання у молодому і виокремлювати найбільш оригінальні особливості ландшафту для людей старших вікових категорій. Це дасть можливість людям як зараз, так і у майбутньому краще зрозуміти різноманіття подій та явищ, що відбуваються у сучасному світі або окремих його регіонах та країнах.

Джерела та література:

1. Бейдик О.О. Рекреаційні ресурси України / О.О. Бейдик – Київ: «Алькатерпрес», 2010.
2. Денисик Г.І., Лобченко В.С. Подільське Побужжя. – Вінниця: ЕкоБізнесЦентр, 1999. – с.7-10.
3. Денисик Г.І. Туризм в антропогенному ландшафтознавстві / Г.І. Денисик, Л.І. Стефанков // Туризм як фактор розвитку регіону. - Вінниця: Теза. 2010. – с.3-8.
4. Колотуха О.В. Геопросторова організація спортивного туризму: монографія / О.В. Колотуха. – Кіровоград: ФО-П. Александрова М.В., 2015. – с. 448 с.

Геопросторові особливості трекінгового туризму

В статті досліджено геопросторові особливості трекінгового туризму як виду активної рекреаційної діяльності через реалізацію світового проекту туристських стежок. Досліджено мережу європейських туристських маршрутів, всесвітньо відомі туристські стежки, перспективи розвитку трекінгового туризму в Україні.

Ключові слова: спортивний туризм, трекінговий туризм, трекінг, туристська стежка, туристський маршрут.

Колотуха А. Геопространственные особенности трекингового туризма.

В статье исследованы геопространственные особенности трекингового туризма как вида активной рекреационной деятельности через реализацию мирового проекта туристских троп. Исследована сеть европейских туристских маршрутов, всемирно известные туристские тропы, перспективы развития трекингового туризма в Украине.

Ключевые слова: спортивный туризм, треккинг, туризм, треккинг, туристская тропа, туристский маршрут.

Kolotukha O. Geospatial features of trekking tourism. *The article explores the geospatial features of trekking tourism as a type of active recreational activity through the implementation of a global project of tourist paths. A network of European tourist routes, world-famous hiking trails, and prospects for the development of trekking tourism in Ukraine have been studied.*

Keywords: sports tourism, trekking tourism, trekking, tourist path, tourist route.

Вступ. Постановка проблеми. Системний аналіз туристської діяльності як важливої та соціально значимої складової рекреаційної діяльності дає право стверджувати, що активна складова туризму – спортивний туризм є специфічною територіальною рекреаційною системою – територіальною системою спортивного туризму. В цьому контексті специфічними лінійними соціально-економічними системами виступають туристські стежки, які дають можливість здійснювати піші трекінгові походи в горах світу, і формують новий напрям пішохідного туризму – трекінговий туризм, який набирає величезної популярності в світі.

Мета дослідження – дослідити геопросторові особливості трекінгового туризму як виду активної рекреаційної діяльності через реалізацію світового проекту туристських стежок, в т.ч. і в Україні.

Виклад основного матеріалу. *Трекінговий туризм (трекінг)* (англ. *trekking* – похід) – піший похід в гори з ночівлями у спеціальних гірських хатинах або обладнаних таборах, наймасовіший підвид пішохідного туризму, особливо на Заході. Трекінг може виступати і як самостійна подорож, і може

бути частиною маршрутів інших видів туризму чи активної рекреації (альпінізму, спелеотуризму, водного туризму та ін.), де трекінг застосовується для підходів до визначених об'єктів. Він простий в організації, економічно доступний для широкої вікової категорії бажаючих, може бути зовсім нескладним у виконанні, при цьому надаючи надзвичайно позитивні враження від споглядання навколишніх краєвидів. У туриста немає ніякого ризику заблукати, рух за маршрутом не залежить від уміння учасників трекінгу орієнтуватися в горах, проходження туристської групи за маршрутом контролюють професійні гіди. Як правило, більшість трекінгових маршрутів в горах проходить на висотах до 3000 м. Спорядження турист або несе із собою, або це здійснюють спеціальні носильники – портери. Сезонність не особливо впливає на трекінг, а ось географія його – чи не найширша. Переважна більшість трекінгів здійснюється спеціально розробленими та облаштованими туристськими стежками [1, с. 279].

На сьогоднішній день **проект туристських стежок** можна вважати найбільш масовим світовим туристсько-спортивним проектом. *Туристська стежка* – це пішохідна стежка або стежка з екологічним способом пересування контрольованої протяжності та незначними фізичними навантаженнями, яка має позначення на місцевості (маркування), обладнані місця зупинок, оглядові майданчики. Такі стежки зазвичай є самопутівними, що призначені для самостійних походів туристів за принципом: рухатись – спілкуватись (дивитись, слухати, відчувати) – пізнавати. Туристська стежка дає можливість вийти на туристський маршрут не тільки підготовленим туристським спортивним групам, а й туристам-аматорам, туристам-одинакам. Стежка не дає можливість заблукати – на ній є маркувальні позначки, вказівники руху з відстанями до визначених об'єктів, обладнані місця зупинок, прихистки від негоди, місця водопостачання, вказані безпечні відходи зі стежки. Усю необхідну інформацію туристи отримують зі спеціальних буклетів з картосхемами та детальними описами, інформаційних аншлагов, пояснювальних стендів, маркувальних і вказівних знаків. Ці стежки враховують всі екологічні вимоги щодо мінімізації збитків, яких може бути завдано природному середовищу, а також вимоги безпеки туристів, що є особливо актуальним для національних парків та інших природоохоронних територій [2].

Туристська стежка – це унікальна форма поєднання активної рекреації, пізнання, оздоровлення та відпочинку, спорту, екологічної освіти. Порівняно з іншими туристськими продуктами її створення вимагає значно менших початкових капіталовкладень, вона може бути доступною в будь-яку пору року, не надто протяжною, такою, щоб відвідувачі могли рухатися вздовж неї зі швидкістю власної ходи. Для зручності спостереження та відпочинку організовуються спеціальні природні оглядові майданчики та пейзажні галявини. Актуальність організації мережі туристських стежок на сьогодні полягає не тільки в їх потенційному економічному та природоохоронному зиску, а й в тому, що вони є чи не єдиним дієвим механізмом забезпечення

середовищевідтворюючих та урбокомпенсаційних потреб жителів великих міст та найбільш доступною формою екологічної освіти.

На основі створеної мережі туристських стежок потужно розвивається підвид пішохідного туризму – *трекінговий туризм*. Все більшою популярністю починають користуватися трекінгові маршрути, спрямовані до визначних туристських дестинацій. Центрами формування дестинацій при цьому виступають атракційні пункти – це «точки», які формуються й існують у географічному просторі, що притягають до себе потоки речовини, енергії та інформації. Дійсно, такі атракції – це «центри притягання». Тому маршрути прокладені до таких атракційних центрів, які уособлюють різноманітне наповнення (релігійне, паломницьке, високоестетичне, природно-унікальне, туристсько-спортивне, пізнавальне тощо), користуються найбільшою популярністю. Журнал National Geographic щорічно визначає 20 найкращих «епічних» трекінгових маршрутів світу в номінації Epic Trail, які можна віднести до найграндіозніших туристсько-спортивних проєктів світу [6].

Розвиток світових туристських стежок розпочався зі знаменитої Аппалацької стежки в США – першої в світі спеціально обладнаної пішохідної стежки, навіки вилученої з господарського користування для пішохідного туризму. Ідея стежки належить американському лісничому Б. Маккею. Незадоволений поведінкою містян в лісі, він задумався як організувати відпочинок людей на природі. Б. Маккей запропонував заснувати щось на кшталт «заповідника для пішоходів». У 1923 р. за планом Б. Маккея була розмічена перша невелика ділянка, після чого довжина стежки постійно зростала і остаточно сформувалася тільки у кінці ХХ ст. Становлення стежки збіглося з роками Великої депресії, коли президентом США був Ф. Рузвельт, який дав від імені уряду США зобов'язання – в межах Аппалацької стежки всі державні організації підзвітні Раді стежки. І відтоді, традиційно всі президенти США звітують перед Радою стежки про те, що вони зробили для її розвитку.

Аппалацька стежка (Appalachian trail) – це стежка, яка йде вершинами і хребтами Аппалачів. Протяжність стежки становить понад 3500 км від г. Катадін (1685 м) на північному сході до г. Спрінгер (1152 м) на південному заході. Стежка промаркована на місцевості відмітками у вигляді білих смуг. Приблизно через кожні 10-15 миль розташовуються шелтери – туристські притулки, де можна переночувати і сховатися від дощу. Поруч з шелтером завжди є місце, де можна поставити намет, розводити багаття. Джерела води обладнані трубами або спеціально поглиблені. Через більшість струмків й річок прокладені містки. На крутих схилах побудовані сходинокки з крупних каменів. Все, що є на стежці, – безкоштовно [4].

Аппалацька стежка є глибоко соціальним проєктом – вона облаштована силами туристських клубів на громадських засадах. Кожен клуб розробляє свій маршрут, а потім ділянки зістикувалися. Згодом туристські клуби почали отримувати доходи від продажу маршрутних карт, описів, буклетів, значків та іншої атрибутики. В наші дні за станом стежки стежать

30 туристських клубів. Аппалацька стежка це, мабуть, найбільший в світі добровольчий проект. На сьогоднішній день Аппалацька стежка функціонує як єдиний господарський комплекс. Це найбільш прибуткове «підприємство» і найбільший роботодавець в США – місцевий бізнес заробляє на туристах більше 200 млрд. доларів на рік [4].

Згодом подібні стежки стали виникати в національних парках Америки. Найбільш відомі – Тихоокеанська стежка на західному узбережжі США та Континентальна стежка в Скелястих горах.

Міжнародна Тихоокеанська стежка (Pacific Crest Trail) – друга за довжиною стежка в США від кордону з Мексикою до Канади протяжністю 4286 км, включаючи 128 км набору висоти. Ідея Тихоокеанської стежки народилася в 30-х рр. ХХ ст., як відповідь на існуючу на східному узбережжі стежку через Аппалачі. З 1932 р. волонтери, федеральний уряд і тисячі місцевих організацій займалися «склеюванням» разом дрібних регіональних стежок, намагаючись уникати населених місць і проводити маршрут через атрактивні об'єкти гір і заповідників. Титанічна праця була офіційно оголошена закінченою у 1993 р., після більш ніж 60 років роботи.

Такі ж стежки стали створювати в інших країнах світу: Канаді, Франції, Великобританії, Швеції, Швейцарії, Кенії, Індії, Японії та ін. На сьогоднішній день, подібні стежки створені майже в усіх розвинених країнах Європи. Так у Великій Британії всі види діяльності вторинні по відношенню до туризму. Якщо 500 англійців підписалися під тим, що така-то територія їм подобається, місце викупується державою з приватної власності на користь туристів. Тільки в Англії прокладено 230 тис. км стежок, не рахуючи Уельсу і Шотландії. На всі гори заввишки більше 600 м відкрито доступ тільки для туристів. 19 маршрутів Англії, Уельсу і Шотландії загальною протяжністю 5 тис. км мають особливий статус – їх утримання фінансується центральним урядом. Описи і карти в масштабі 1:25000 для всіх стежок, видані спеціально для туристів, продаються повсюдно та викладені в Інтернеті. В Шотландії вся територія країни призначена тільки для туризму. Якщо господар маєтку не обгородив садибу так, щоб не псувати ландшафт, і не провів стежку в обхід, на його ґрядках дозволено ставити намети.

В Австрії близько 44 тис. км туристських стежок, побудовано 700 туристських притулків, більшість з них високо в горах. Для більшості стежок створені карти в масштабі 1:25000 і для всіх стежок карти в масштабі 1:100000. У Німеччині прокладено 200 тис. км маркованих стежок і побудовано більше 500 гірських хатин. В Норвегії крім 20 тис. км стежок створено мережу лижних маршрутів з 450 гірськими хатинами. Всі стежки мають відмінні описи і карти англійською та німецькою мовами. Франція має мережу стежок протяжністю 178 тис. км. Для планування маршруту створені карти в масштабі 1:100000, для руху маршрутом – карти в масштабі 1:50000 і 1:25000. У Чехії створено мережу туристських стежок загальною протяжністю 37 тис. км. Особливо цікаві вони в гірських районах Богемії та Північної Моравії, а також в Правіцьких скелях. У Швейцарії розвинена

мережа туристських стежок загальною протяжністю 60 тис. км. Всі вони добре промарковані і обладнані, мають карти і описи німецькою та французькою мовами. На півночі Швеції прокладені 1000 км стежок. Більшість з них через кожні 10-25 км мають хатини для ночівлі. Навіть Люксембург має 5000 км стежок. Польща в 90-ті рр. зуміла створити 65 тис. км стежок, при цьому 50% інвестицій на їх створення взяв на себе ЄС.

Все це дало можливість Європейській Асоціації пішохідного туризму (European Ramblers Association) розробити ряд тривалих пішохідних маршрутів Європою (Е-маршрути), що охоплюють майже всі європейські країни [5]. До цієї організації входять національні асоціації пішохідного туризму (National Ramblers Associations), які відповідають за ділянки маршрутів, що проходять територіями їх країн. Тому, крім національних стежок функціонує 12 транс'європейських стежок, прокладених територіями декількох країн (рис. 1). Їх загальна протяжність більше 60 тис. км.

Стежка Е1 проходить з півночі на південь Європи від мису Нордкап у Норвегії до м. Салерно в Італії (7000 км) через Данію, Німеччину та Швейцарію. Маршрут Е2 – теж з півночі на південь, але західніше: через всю Великобританію до Середземноморського узбережжя Франції, через країни Бенілюксу (4850 км). Маршрут Е3 – від чорноморського узбережжя Болгарії через Угорщину, прикордонні райони Словаччини, Польщі та Чехії, Німеччини, Франції і до м. Сантьяго в Іспанії (6950 км). Один з найцікавіших піших маршрутів – Е4, який пролягає із заходу на схід від Гібралтару до Криту (11800 км), уздовж середземноморського узбережжя Іспанії та Франції, через Альпи Швейцарії, Німеччини та Австрії, Угорщину до Румунії. Далі маршрут Е4 продовжується в горах Болгарії, проходить територією материкової Греції з півночі на південь і захоплює о. Крит. Крім цього є ділянка маршруту Е4 на Кіпрі, між Пафосом і Ларнакою. Маршрут Е5 пов'язує Атлантичне узбережжя Франції та північ італійської Адриатики (2900 км). Маршрут Е6 – з самої півночі Фінляндії – Лапландії до Родоп (6300 км) через Швецію, Данію, Німеччину, Австрію, Словенію і після поромної переправи продовжується вздовж північного кордону Греції. Маршрут Е7 – від Португалії до Сербії (4330 км), Е8 – від Ірландії до Болгарії (4390 км). Цікавий прибережний маршрут Е9 (5200 км) пролягає вздовж узбережжя Португалії (з півдня на північ), уздовж Біскайської затоки Іспанії, Атлантичного узбережжя Франції, Бельгії і Нідерландів, є окремі ділянки у Великобританії (вздовж Ла-Маншу), німецьким і польським узбережжями, а також уздовж естонського узбережжя аж до кордону з Росією. Естонську ділянку поки не до кінця розроблено. Маршрут Е10 прокладений з півночі Фінляндії через Німеччину, Чехію, Австрію до італійського м. Больцано (2880 км). Маршрут Е11 проходить трьома країнами – з Нідерландів через Німеччину в Польщу. І новий маршрут Е12 прокладається від іспанського м. Сеута в Марокко середземноморським узбережжям Іспанії, Франції та Італії до м. Салерно (1600 км) [5].

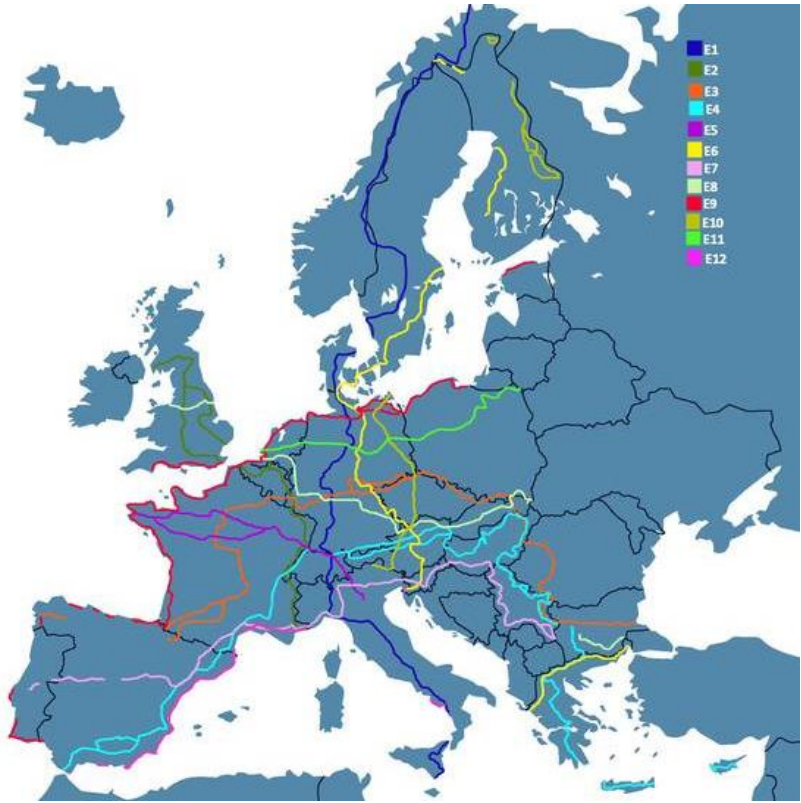

Рис. 1. Транс'європейські пішохідні стежки [5]

- E1 – Нордкап (Норвегія) – Салерно (Італія), 7000 км*
- E2 – Інвернесс (Велика Британія) – Ніцца (Франція), 4850 км*
- E3 – Сантьяго (Іспанія) – Несебр (Болгарія), 6950 км*
- E4 – Тарифа (Іспанія) – Ларнака (Кіпр), 11800 км*
- E5 – Поїнт ду Раж (Франція) – Верона (Італія), 2900 км*
- E6 – Кіліс'ярві (Фінляндія) – Александрополіс (Греція), 6300 км*
- E7 – Ел-Хієро (Португалія) – Нові Сад (Сербія), 4330 км*
- E8 – Дублін (Ірландія) – Свіленград (Болгарія), 4390 км*
- E9 – Лісабон (Португалія) – Таллінн (Естонія), 5200 км*
- E10 – Нуоргам (Фінляндія) – Больцано (Італія), 2880 км*
- E11 – Шевенінген (Нідерланди) – Огороднікі (Польща), 2070 км*
- E12 – Сеута (Іспанія) – Салерно (Італія), 1600 км*

В даний час Європейська Асоціація пішохідного туризму визначає 3 види туристських трас в межах Європи:

- великі туристські маршрути або GR – тури представляють собою мережу доріг і стежок, придатних для пішохідного туризму територією Європи в усіх напрямках;
- малі маршрути або PR – траси маршрутів є місцевими чи районними та їх шлях не перевищує 50 км;
- місцеві стежки або SL – це невеликі місцеві маршрути, які, як правило, не перевищують 10 км [5].

Серед інших всесвітньо відомих туристських стежок можна виділити такі:

- *Ізраїльська національна стежка*, що перетинає країну майже на 1000 км з півночі на південь. Досвідчені мандрівники можуть подолати її за 30 днів, але зазвичай перехід займає вдвічі більше часу. На стежці встановлені модульні місця відпочинку. В ході маршруту можна відвідати біблійні пам'ятки, а також великі міста, такі як Тель-Авів і Єрусалим;
- *Лікійська стежка* проходить Анатолійським узбережжям Туреччини і вважається одним з найкрасивіших пішохідних маршрутів в світі, найбільш різноманітна за природними визначними пам'ятками і багата руїнами міст та храмів, що залишилися від минулих цивілізацій. Протяжність всього маршруту – 505 км. Потрібно враховувати те, що похід Лікійським шляхом піднімається від моря до висоти понад 2000 м і проходить через кілька кліматичних зон;
- *Стежка інків* або *Стежка Такесі* розташована в Перу і веде з м. Куско в стародавню фортецю Мачу-Пікчу. Стежка інків користується неабиякою популярністю. Вона проходить дуже красивою місцевістю, перетинаючи різні ландшафтні зони. Однак при цьому, стежка входить до складу історичного заповідника Мачу-Пікчу та оголошена ЮНЕСКО охоронюваним історичним пам'ятником, тому будівництво туг туалетів, сміттєзбірників та інших санітарних споруд заборонено, що створює певні екологічні проблеми;
- *Тур де Монблан* – унікальний туристський спортивний маршрут, що огинає найвищу вершину Європи, проходячи територіями трьох країн: Франції, Італії та Швейцарії довжиною 160 км і тривалістю 7-10 днів. Один з найпопулярніших маршрутів в Європі та світі;
- знаменита *Непальська стежка на Еверест* має суто спортивний характер і є надзвичайно популярною. Цей напрямок спортивного туризму можна охарактеризувати як гірський трекінг;
- *Велика Океанська стежка* в Австралії увібрала в себе 91 км узбережжя штату Вікторія між хребтом Отуей і водами Бассової протоки. Тут треба враховувати періодичність припливів і відливів, які часто диктують розклад руху стежкою;

- *Стежка смерті* розташована між північною та південною вершинами г. Хуашань в Китаї довжиною 12 км, яка вважається найнебезпечнішою в світі. Стежка проходить на висоті 200 м над прірвою, представляє собою 2 лише скріплені дошки, весь маршрут забезпечений перилами самостраховки;
- *Стежка Довбуша* – популярна туристська стежка в Україні, розташована в урочищі Дрібка поблизу м. Яремче, довжиною 4 км з перепадом висот 230 м, яка веде до популярних скель Довбуша.

Але найграндіознішим мегапроектом світового масштабу після свого завершення стане *Трансканадська стежка* (Trail Trans Canada), яка простягнеться на 23 тис. км (з відгалуженнями) від Атлантичного до Тихого і Північного Льодовитого океанів. Це буде найдовша і найбільша рекреаційна стежка в світі. Маршрут приваблює все більше національної та міжнародної уваги, стаючи обов'язковим місцем для відвідування у туристів, які приїжджають до Канади. Trail Trans Canada є одним з найбільших волонтерських проектів, який колись проводилися в Канаді з більш ніж 100 тис. добровольців. Поряд з приватним спонсорством, федеральний уряд країни виступив головним прихильником появи маршруту і пожертвував 10 млн. \$ через національні парки Канади. Основна частина маршруту Trail Trans Canada проходить уздовж південних районів Канади, приєднуючись до густонаселених міст. Існує також довгий північний рукав, який проходить через Альберту до м. Едмонтон, а потім тягнеться через північ Британської Колумбії до Юкону. Стежка пролягає вздовж занедбаних і діючих залізничних колій, включає в себе діючі гірські маршрути, паркові системи. Вона багатofункціональна – залежно від ділянки для руху нею допускаються як піші туристи, велосипедисти, лижники, так і навіть всюдиходи й снігові мотоцикли. Стежка обладнана регулярно розташованими притулками з питною водою.

До туристських стежок відносять також маршрути для лижного, водного, велосипедного, авто- та мототуризму. Так, для європейських велотуристів створена мережа високоякісних туристських маршрутів EuroVelo, прокладена територіями багатьох країн Європи.

Отже, все більше країн світу розвиває цей напрямок активного туризму, створюючи мережу туристських стежок на своїх територіях. Відзначаємо, що більшість таких стежок припадає на розвинені країни світу – США, Канаду, Німеччину, Японію, Скандинавські країни, Альпійські країни, Австралію, Нову Зеландію тощо. Однак при цьому й економічно слабкорозвинені країни усвідомлюють той факт, що цей напрямок туризму, використовуючи природні рекреаційно-туристські ресурси територій, може приносити значну економічну вигоду. Тому у переліку країн, які вже розвивають мережу туристських стежок, представлені Перу, Болівія, Непал, Бутан, Йорданія, Уганда та ін.

В Україні ж, на сьогоднішній день, немає жодної туристської стежки європейського класу, через її територію не проходять транс'європейські

стежки. При цьому надзвичайно високі потенційні можливості мала би *Кримська* (а в перспективі – *Навколочорноморська*) *стежка*. Але цей проект стане можливим лише після деокупації Кримського півострову. На статус транс'європейської стежки могла би претендувати, на думку автора, *Транскарпатська стежка*, яка би пройшла територіями Чехії, Словаччини, Польщі, України та Румунії. Цей проект ще чекає своїх розробників [3].

Висновки. Таким чином, *трекінговий туризм* – це наймасовіший підвид пішохідного туризму, піший похід в гори з ночівлями у спеціальних гірських хатинах або обладнаних таборах, який є простим в організації, економічно доступним для широкої вікової категорії бажаючих, може бути зовсім нескладним у виконанні, при цьому надаючи необхідну, в першу чергу, – містянам, фізичну активність та надзвичайно позитивні враження від споглядання навколишніх краєвидів. Більшість трекінгових маршрутів проходять в горах спеціально розробленими та облаштованими туристськими стежками – це пішохідні стежки контрольованої протяжності, які мають позначення на місцевості (маркування), обладнані місця зупинок, оглядові майданчики. На сьогоднішній день *проект туристських стежок* можна вважати найбільш масовим світовим туристсько-спортивним проектом, тобто напрямком геопросторового масштабу. Все більше країн світу розвиває цей напрямок активного туризму, створюючи мережу туристських стежок на своїх територіях, більшість яких припадає на розвинені країни світу. Однак при цьому й економічно слабозвинені країни усвідомлюють той факт, що цей напрямок туризму, використовуючи природні рекреаційно-туристські ресурси територій, може приносити значну економічну вигоду. На статус транс'європейської стежки могла би претендувати, *Транскарпатська стежка*, яка би пройшла через територію України.

Список використаних джерел:

1. Колотуха О.В. Словник-довідник зі спортивного туризму та активної рекреації: географія, систематизація, практика. – Кропивницький: Видавництво Льотної академії НАУ, 2017. – 392 с.
2. Колотуха О.В. Геопросторова організація спортивного туризму: Монографія. – Кіровоград: ФО-П Александрова М.В., 2015. – 448 с.
3. Колотуха О.В. Транскарпатська туристська стежка як лінійна соціально-економічна система // *Географія, екологія, туризм: теорія, методологія, практика. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21-23 травня 2015 р.)* – Тернопіль: СМП «Тайп», 2015. – С. 304-307.
4. Офіційний сайт Аппалацької стежки. – Режим доступу: www.appalachiantrail.org
5. era-ewv-ferp.com – European Ramblers Association (ERA) – сайт Європейської асоціації пішохідного туризму
6. natgeomagazine@cdsfulfillment.com – National Geographic Magazine

Сучасний стан та перспективи розвитку оздоровчого туризму в Україні

Дані проведеного дослідження свідчать про високий потенціал України, з огляду на такі чинники як сприятливий клімат, розташування поблизу двох морів, багаті природні ресурси, які доцільно максимально використовувати в лікувально-оздоровчому напрямку туризму. Виявлено значні слабкі сторони, які полягають в застарілій інфраструктурі лікувально-оздоровчих підприємств і вузький асортимент надаваних ними послуг. Із загальної кількості закладів санаторно-курортного комплексу підрозділи сфери сервісу мають тільки 67 % установ, проте навіть за наявності таких, більшість оздоровчих закладів згідно вимог Національного стандарту до засобів розміщування не відповідають навіть категорії I. В ході проведеного дослідження для вивчення динаміки кількості санаторно-оздоровчих закладів в Україні, кількості рекреантів були застосовані методи статистичного аналізу.

Ключові слова: оздоровчий туризм, санаторно-курортний бізнес, СПА-бізнес, кластер лікувально-оздоровчого типу.

Заставецкая Л., Дударчук Е. Современное состояние и перспективы развития оздоровительного туризма в Украине. Данные проведенного исследования свидетельствуют о высоком потенциале Украины, учитывая такие факторы как благоприятный климат, расположение вблизи двух морей, богатые природные ресурсы, целесообразно максимально использовать в лечебно-оздоровительном направлении туризма. Выявлены значительные слабые стороны, которые заключаются в устаревшей инфраструктуре лечебно-оздоровительных предприятий и узкий ассортимент предоставляемых ими услуг. Из общего количества учреждений санаторно-курортного комплекса подразделения сферы сервиса имеют только 67% учреждений, однако даже при наличии таких большинство оздоровительных учреждений в соответствии с требованиями Национального стандарта к средствам размещения не соответствуют даже категории I. В ходе проведенного исследования для изучения динамики количества санаторно-оздоровительных учреждений в Украине, количества рекреантов были применены методы статистического анализа.

Ключевые слова: оздоровительный туризм, санаторно-курортный бизнес, СПА бизнес, кластер лечебно-оздоровительного типа.

Zastavetska L., Dudarchuk K. Current state and prospects of development of health tourism in Ukraine. The data of the conducted research testify to the high potential of Ukraine, taking into account factors such as favorable climate, location near the two seas, rich natural resources that are expediently used in the healthcare

and wellness area of tourism. Significant weaknesses have been identified, which consist of an outdated infrastructure of healthcare and wellness enterprises and a narrow range of services provided by them. Only 67% of the total number of establishments of the sanatorium and resort complex have service departments inside, but even if they are available, most of the health-improving facilities according to the requirements of the National Standard for accommodation do not even correspond to category I. In the course of the conducted research methods of statistical analysis were applied to study the dynamics of the number of sanatoria and health facilities in Ukraine, the number of tourists.

Key words: *healthcare and wellness tourism, sanatorium and resort business, spa business, sanatoria-resort cluster.*

Постановка проблеми. У наш час оздоровчий туризм є одним з головних складових туристичної галузі, оскільки він значно збільшує доходи жителів економічно розвинених країн, розвиток транспорту, забруднення навколишнього середовища внаслідок промислового розвитку та активне просування транспорту. Здоровий спосіб життя означає, що багато людей шукають здоров'я та відпочинку в інших, екологічно чистих регіонах. Оздоровчий туризм базується на використанні природних ресурсів: мінеральна вода, лікувальні грязі і кліматичні умови, що в поєднанні один з одним позитивно впливають на лікування різних захворювань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти дослідження оздоровчого туризму в Україні знайшли відображення у працях: І.С. Барчукова, В.С. Бовкуна, К.Д. Бокова, М.О. Бокової, О.М. Вегитнева, М.В. Вачевського, А.А. Геги, Б.І. Аксентійчука, С.В. Івасівки, П.В. Гудза, О.Р. Зав'ялової, Л.Б. Журавльової, О.М. Нікелова, С.В. Леонова, О.Г. Матрошиліна, О.М. Жданова, А.М. Тучак, В.І. Поляковського, І.В. Котова, Ю.М. Федотова, І.В. Востокова, В.Д. Дехтяра, В.І. Дубовського, Ю.Я. Роголя, М.В. Одрехівського, Р.П. Шологона, М.І. Алексєєва, О.І. Чебаненка та ін.

Мета дослідження. Вивчити сучасний стан функціонування галузі та окреслити перспективи подальшого розвитку.

Методи дослідження. При проведенні дослідження було застосовано загально-наукові методи дослідження: аналіз та синтез, порівняння, дедукція, так і конкретно-наукові: порівняльно-географічний, класифікація і типологія тощо.

Виклад основного матеріалу. Розвиток оздоровчо-лікувального туризму тісно пов'язаний із станом санаторно-курортної індустрії, і в сучасних умовах він стикається з певними труднощами. Скорочується кількість санаторних комплексів та курортів, бракує фінансування, фізичний знос медичного обладнання тощо. Але, незважаючи на це, Україна має багатий рекреаційний туристичний потенціал і важливі передумови для створення високорозвинених туристичних об'єктів.

Політична нестабільність в країні, глибока фінансова та економічна криза призвели до збільшення вартості послуг з низькою якістю обслуговування, що є причиною до зниження попиту та зменшення наповненості санаторіїв, що сьогодні становить близько 40%.

Інша проблема, про яку свідчать дослідження, полягає в тому, що зараз існує реальна загроза національній безпеці України через низький рівень народжуваності, високу захворюваність та смертність населення.

Найважливішими критеріями, які характеризують стан здоров'я населення, є:

- 1) частота нещодавно встановлених випадків захворювання на рік;
- 2) поширеність захворювання (тобто всі випадки захворювання, виявлені протягом року, включаючи перші виявлені та хронічні випадки, які існували раніше).

За даними Держкомстату, загальний рівень захворюваності на 100 тис. населення за період 1995–2017 рр. в Україні зріс на 58,4 %, а в 2017 році було зафіксовано 67 998 епізодів захворюваності проти 42 947 випадків у 1995 році. Кількість зареєстрованих вперше випадків залишається практично однаковою (табл. 1). Для порівняння – рівень захворюваності в європейських країнах становить приблизно в 40 000 випадків на 100 тис. населення [2].

Табл. 1.

Динаміка захворюваності населення України

Роки	Кількість випадків захворювань на 100 тис. населення, осіб	Кількість вперше зареєстрованих випадків захворювань, осіб
1995	42937	32547
2000	59439	33471
2005	81916	32912
2010	78148	33080
2015	68558	26881
2017	67998	26789

З огляду на вищезгадані проблеми, організація ефективного відпочинку, охорони здоров'я та рекреації, запобігання та зменшення захворюваності та інвалідності, а також зміцнення здоров'я населення всіх вікових груп мають особливе значення в період напруженої соціально-економічної та екологічної обстановки.

За давніх часів загальновідомими є кліматичні курорти Південного узбережжя Криму, бальнеологічні курорти Передкарпаття та Закарпаття, Поділля, Полтавщини, грязьові курорти Криму та Одещини. Перші заклади, що використовували для лікування мінеральну воду, почали функціонувати у Шклі (1576 р.), Саках (1799 р.), Трускавці (1827 р.), Одесі (1829 р.), Березовському (1862 р.), Моршині (1877 р.); лікувальні властивості грязей – на узбережжі Куяльницького лиману (1833 р.), поблизу Голої Пристані (1895 р.).

В останні десятиліття відчутною стала тенденція до зменшення кількості санаторно-курортних закладів (табл. 2), що пов'язано із рядом проблем, які існують в країні (соціально-економічні, ведення воєнних дій на сході країни, окупація території АР Крим та ін.).

Табл. 2.

Санаторно-курортні та оздоровчі заклади

Роки	Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії-профілакторії		Будинки та пансіонати відпочинку		Бази та інші заклади відпочинку		Дитячі оздоровчі табори	
	всього	у них ліжок, тис.	всього	у них ліжок, тис.	всього	у них місць, тис.	всього	у них місць, тис.	всього	у них місць, тис.
2010	510	141	234	19	290	60	1920	217	17342	196
2011	508	141	224	19	280	59	1947	216	17703	194
2012	484	133	185	18	286	60	1925	208	17744	188
2013	477	132	165	15	271	57	1916	202	18549	191
2014	320	79	118	17	90	17	1400	157	13977	126
2015	309	78	79	12	76	15	1399	165	9743	113
2016	291	70	63	10	73	14	1295	146	9669	112

У 2017 році у порівнянні з 2010 роком кількість лікувально-оздоровчих закладів зменшилась майже у 2 рази у всіх видах оздоровчих закладів. Особливо це стосується дитячих оздоровчих таборів (зменшилось із 17,3 тис. закладів до 9,6 тис.), санаторіїв та пансіонатів з лікуванням (із 510 у 2010 р. зменшилось до 290 у 2017 р.), а також санаторіїв-профілакторіїв (234 заклади у 2010 р. та 63 – у 2017 р.). Це пояснюється тим, що величезна їх кількість була зосереджена на території АР Крим. У зв'язку з окупацією даної території Україна втратила ці оздоровчі заклади.

За останні 5 років кількість споживачів курортних послуг теж суттєво зменшилася. Цей факт можна пояснити збільшенням цін на надавані послуги в оздоровчих закладах.

За роки незалежності санаторно-курортна сфера в Україні практично залишилася без державних дотацій. Відсутність бюджетного фінансування стала наслідком скорочення ряду державних програм (санаторно-курортне лікування хворих туберкульозом, травматичних хвороб спинного мозку, після інфарктних хворих тощо).

Значна кількість здравниць згорнула лікувальні бази і перейшла в статус установ відпочинку з низьким рівнем сервісного обслуговування [7]. Загальні проблеми лікувально-оздоровчого туризму України зумовлені:

- неузгодженою регуляторною політикою;
- несистемним використанням природних лікувальних ресурсів;
- недосконалою інфраструктурою;
- цінами на паливно-енергетичні ресурси;

- низькою якістю водозабезпеченням.

Санаторно-курортна діяльність регулюється Законом України «Про курорти», чинною нормативно-правовою базою, яка регламентує її функціонування, економне і раціональне використання природних лікувальних ресурсів та їх охорону, декларуючи доступність санаторно-курортного лікування для громадян всіх вікових груп, першочергово, для інвалідів, ветеранів війни і праці, учасників бойових дій, громадян, постраждалих в результаті аварії на Чорнобильській АЕС, хворих на туберкульоз, дітей та жінок репродуктивного віку (Запотоцький С.П., 2013). Проте недосконалість системи законодавчого регулювання є істотною перешкодою цілорічної роботи санаторно-курортного комплексу: в бюджетах всіх рівнів не тільки не передбачаються дотації в оздоровчу систему, але і при виплаті податків вона прирівнюється до промислових підприємств. Такі умови призводять до удорожчання санаторно-курортних послуг, знижують можливості завантаження оздоровчих установ, і, отже, обумовлюють низку соціально-економічних втрат (Запотоцький С.П., 2013).

Розвиток лікувально-оздоровчого туризму безпосередньо пов'язаний з раціональним використанням природних лікувальних ресурсів на територіях оздоровчого призначення. Проте значна кількість оздоровчих закладів споживають поклади природних лікувальних ресурсів з незатвердженими й неоціненими запасами. Більшість експлуатованих свердловин мінеральних вод технічно та технологічно застарілі і використовуються, як правило, для промислового розливу у пластикову тару. При цьому фасовані мінеральні води не застосовують згідно медичного зонування в інших оздоровчих закладах та у лікарнях. З метою порівняння ефективності рекреаційного та нерекреаційного використання територій курортів, проведення медико-біологічної оцінки якості природних лікувальних ресурсів, еколого-економічної оцінки природних територій курортів та для формування ринку природних лікувальних ресурсів, впровадження системи платного природокористування в Україні створено Державні кадастри природних лікувальних ресурсів та природних територій курортів.

Державний кадастр природних територій курортів є дієвим інструментом проведення моніторингу, раціонального поточного і перспективного використання природних територій курортів відповідно до затвердженої містобудівної документації у санаторно-курортному лікуванні, медичній реабілітації, розвитку туризму та рекреації; забезпечення ефективного збирання, оброблення, збереження та аналізу інформації про стан довкілля і природних лікувальних та рекреаційних ресурсів на територіях курортів та прогнозування їх змін під впливом господарської діяльності; ефективного проведення природоохоронних заходів, розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо використання природних територій курортів.

Установлення пріоритетних напрямків використання природних лікувальних ресурсів, облагородження культурно-історичної спадщини,

охорона та збагачення природного середовища потребує збалансування міжгалузевих інтересів щодо розміщення курортних, житлових, соціальних, інженерно-транспортних, комунальних та інших об'єктів. Отже, розвиток інфраструктури територій курортів та лікувально-оздоровчих місцевостей потребує розв'язання комплексних територіальних проблем і завдань. При цьому індустріальні зони ставлять реальну загрозу покладам мінеральних вод, грязей та інших природних лікувальних ресурсів. Інтенсифікація господарської діяльності, близькість магістральних шляхів при низькому рівні сервісу, завищених цінах, недосконалій інфраструктурі зводять нанівець репутацію оздоровчих закладів.

Розвиток лікувально-оздоровчого туризму значною мірою залежить від цін на паливно-енергетичні ресурси, оскільки вони прямо пропорційно впливають на вартість путівок. Таким чином, мінімізації енергетичної залежності оздоровчих закладів сприяє інтенсифікація впровадження енергозберігаючих технологій, відтворюваних і нетрадиційних джерел енергії, що є дієвим інструментом утримання сталої екологічної ситуації та предметом державної політики.

Сталий розвиток лікувально-оздоровчого туризму унеможливлений без модернізації водогосподарських, водоочисних та каналізаційних споруд; розвідування та мобілізації покладів підземних вод для питного водопостачання та раціонального використання наявних джерел. Наразі державним пріоритетом є будівництво замкнених систем водозабезпечення оздоровчих закладів, незалежно від їх форми власності та підпорядкування, як частини безвідходних технологій (Запотоцький С. П., 2013). Варто підкреслити розмаїту підпорядкованість оздоровчих закладів. Санаторії, пансіонати, будинки та бази відпочинку функціонують у складі різних відомств: системи професійних союзів, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства транспорту, Державного управління справами, Міністерства промислової політики, палива і енергетики тощо. Також є заклади, що знаходяться на балансі великих підприємств і об'єднань. Проте дослідженнями доведено, що криза санаторно-курортного комплексу, значною мірою спричинена відсутністю коштів на утримання здравниць у відомств, на балансах яких вони закріплені (Запорощенко А. С., 2017).

Висновки. Таким чином, розвиток лікувально-оздоровчого туризму має характерні ознаки кризових ситуацій: відсутність дієвих економічних механізмів функціонування при низькому рівні обслуговування; практичну відсутність внутрішніх і зовнішніх інвестицій при завищеному рівні зношеності основних фондів; несистемний розвиток територій оздоровчого призначення при неефективних управлінських і маркетингових стратегіях, практиках, методах і способах на макро-, мезо- та мікрорівнях.

Список використаних джерел:

1. Гонгало П.Ф. Проблеми відтворення ресурсного комплексу України // *Економіка і екологія*. – 2004. – №15. – С.125-127.
2. Закон України «Про курорти» (№2026-III від 05.10.2000 р.) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.kmi.gov.ua>.
3. Запорощенко А. С. Статистична оцінка рівня захворюваності та якості медичного обслуговування населення України [Текст] / А.С. Запорощенко, Ю.О. Ольвінська // *Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень: збірник наукових студентських праць*. Випуск 3. Частина 1 – Одеса, ОНЕУ. –2017. –С. 77–81.
4. Заптоцький С.П. Регіональна конкурентоспроможність як стратегічний напрям сучасної регіональної політики / С.П. Заптоцький // *Економічна та соціальна географія*, 2013 – С.79-86.
5. Інформаційний потрал для професіоналів фармацевтичної та медичної сфери України та інших країн. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://medpharmconnect.com/Ukrainian_market/Ukrainian_Healthcare.
6. Колодій В.В., Спринський М.І. Мінеральні води карпатської провінції // *Проблеми мінеральних вод: Зб. наук. праць*. – 2005 р. – 458 с.
7. Концепція розвитку санаторно-курортної галузі, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 231-р. від 23.04.2003 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.kmi.gov.ua>
8. Лебедева В.В. Стратегія розвитку підприємств санаторно-курортного комплексу: дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / Лебедева Віра Василівна. – Одеса, 2011. – 167 с.
9. Постанова КМУ від 26 липня 2001 р. №872 «Про затвердження Порядку створення і ведення Державного кадастру природних лікувальних ресурсів» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
10. Постанова КМУ від 23 травня 2001 р. №562 «Про затвердження Порядку створення і ведення Державного кадастру природних територій курортів» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
11. Савоста О. Ефективність державного управління // *Збірник наукових праць*. – 2008. – Вип. 16/17. – С.365-371.
12. Послуги туристичні. Класифікація готелів: ДСТУ 4269:2003. – [Чинний від 2003-12-23]. – К.: Держспоживстандарт України, 2004. – 17 с.

УДК 379.85

Жиделєва Анастасія, Пацюк Вікторія
Криворізький державний педагогічний університет

Аналіз туристичних потоків між Україною та Туреччиною

У статті здійснюється аналіз сутності поняття «туристичні потоки» та підходів щодо їх статистичного вимірювання. Аналізується динаміка та цілі

туристичних потоків між Україною та Туреччиною, визначаються чинники, що впливають на розвиток міжнародного туризму між країнами-сусідами, а також здійснюється аналіз перспектив розвитку українсько-турецьких відносин в контексті розвитку міжнародного туризму.

Ключові слова: туристичні потоки, міжнародний туризм, динаміка туристичних потоків.

Жиделева А., Пацюк В. Анализ туристических потоков между Украиной и Турцией. В статье проводится анализ сущности понятия «туристические потоки» и подходов к их статистическому измерению. Анализируется динамика и цели туристических потоков между Украиной и Турцией, определяются факторы, влияющие на развитие международного туризма между странами-соседями, а также осуществляется анализ перспектив развития украинско-турецких отношений в контексте развития международного туризма.

Ключевые слова: туристические потоки, международный туризм, динамика туристических потоков.

Zhydelieva A., Patsiuk V. Analysis of tourist flows between Ukraine and Turkey. The article analyzes the essence of the concept of "tourist flows" and approaches to their statistical measurement. The dynamics and goals of tourist flows between Ukraine and Turkey are analyzed, factors determining the development of international tourism between neighboring countries are determined, as well as an analysis of the prospects of the development of Ukrainian-Turkish relations in the context of the development of international tourism.

Key words: tourist flows, international tourism, dynamics of tourist flows.

Постановка проблеми. Початок ХХІ ст. характеризується інтенсифікацією розвитку туристичного бізнесу. Налагодження міжнародного туризму сприяє не лише економічному розвитку країн, а й міждержавному співробітництву у зовнішньополітичній сфері, у сфері налагодження міжкультурних зв'язків, сприяє обміну досвідом у веденні туристичного бізнесу тощо.

Туреччина – це одна з найпопулярніших країн відпочинку для туристів з усього світу, яка гармонійно комбінує східний колорит та західний сервіс відпочинку. Сьогодні одним із пріоритетних завдань Міністерства культури та туризму Турецької Республіки є створення світового бренду – «Туреччина-курорт» та зайняття лідируючих позицій на світовому туристичному ринку. Згідно даних Адміністрації Державної прикордонної служби України Туреччина є країною, яка входить до ТОП-10 країн, громадяни якої найчастіше в'їжджають до України [8].

Україна, будучи державою-сусідом Туреччини, є однією з країн Європи, яка має вигідне географічне розташування та володіє цілою низкою історичних, природних та етнічних ресурсів для формування різноманітних туристичних маршрутів, проте туризм як окремий економічний сектор потребує інтенсивного розвитку та інвестицій. У зв'язку із декларуванням в положеннях Закону України «Про туризм» пріоритетності туризму як одного

з напрямів розвитку економіки та культури, досвід Туреччини у розвитку туристичної інфраструктури є корисним для нашої країни.

Саме тому на сьогодні Україна та її південний сусід інтенсивно налагоджують міжнародну співпрацю як у сфері туризму, так і в інших сферах суспільного життя. Надзвичайного значення набуло укладення Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про умови взаємних поїздок громадян від 01 серпня 2012 р. [15], якою було встановлено безвізовий режим для громадян України та Туреччини, що значно інтенсифікувало туристичні потоки між нашими країнами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування туристичних потоків, їх структуру та методику статичного вимірювання досліджували Т. Афонченкова, Е. Вільямс, Р. Зелінські, М. Мальська, Н. Матвієнко, О. Карягін, С. Медлік. Серед науковців, які в своїх наукових працях досліджували різні аспекти туристичної діяльності в Турецькій Республіці, можна відзначити: В. Воскресенського, Т. Горячкіну, С. Романцову, О. Романова, О. Погорєлова, С. Юрченко та ін. Дослідженням тенденцій та перспектив розвитку туристичних потоків між Україною та Туреччиною займалися вчені та аналітики: О. Бордун, Т. Вітенько, М. Воротнюк, О. Лів, Н. Матвієнко, Ю. Самойлов та інші.

Формування мети дослідження. Метою дослідження є аналіз динаміки та цілей туристичних потоків між Україною та Туреччиною, визначення чинників, які впливають на розвиток міжнародного туризму між країнами-сусідами, а також аналіз перспектив розвитку українсько-турецьких відносин в контексті розвитку міжнародного туризму.

Методи та організація дослідження. В рамках даного дослідження були використані наступні методи: формально-логічні методи (аналіз, синтез, дедукція, індукція (використані для розкриття поняття «туристичні потоки» та його сутності); формально-правовий (був застосований при дослідженні нормативно-правової бази, яка регулює туристичні формальності між Україною та Турецькою Республікою); статистичні та математичні методи аналізу (були застосовані з метою вивчення динаміки туристичних потоків між Україною та Туреччиною за певний проміжок часу).

Виклад основного матеріалу. Сьогодні міжнародний туризм – це пріоритетний напрямок сучасної економіки переважної більшості країн світу. У міжнародній практиці прийнято виділяти два основних типи туризму [2]: в'їзний, або іноземний (*inbound*), та виїзний, або зарубіжний (*outbound*), основними відмінностями між якими є напрямки туристичного потоку.

Під поняттям «туристичний потік» прийнято розуміти напрямок переміщення певної кількості туристів в рамках певного проміжку часу [7]. Слід зазначити, що проведення обліку потоків туристів між окремими регіонами – це найважливіший фактор, що дає можливість розглядати окремі структурні елементи туристичної індустрії як цілісної системи, а не як низку деяких не пов'язаних між собою частин. З цього випливає, на думку Т.М. Афонченкової, що туристичний потік є формою взаємодії між місцем

призначення, де є пропозиція туристичних послуг і товарів, та місцем відправлення, де є попит або дефіцит послуг та товарів [1]. Більш того, туристичним потокам не є характерним стихійне виникнення та існування, оскільки вони підпорядковані сукупності певних правил, знаходячись під постійним впливом первинних та вторинних факторів.

Так, первинні фактори пов'язуються з економічним станом того регіону, звідки відправляються туристи, і включають в себе такі показники, як рівень добробуту населення, його мобільність та право на відпочинок. До вторинних факторів слід відносити доступність дестинації призначення, наявні пам'ятки, рівень сервісу, що надається в місцях призначення. Т.М. Афонченкова зазначає, що вартість поїздки має таке ж важливе значення, як і маркетингова та рекламна стратегії приймаючої дестинації [1].

Слід підкреслити, що туристичні потоки є досить складним явищем, на яке впливають і безліч інших взаємопов'язаних факторів. Серед науковців було зроблено багато спроб проаналізувати їх та встановити правила, що регулюють розмір потоків між країнами. Так, в 1970 році було відібрано 14 країн, які протягом декількох років мали відносно стабільний потік туристів і на які припадала основна частина світової туристичної діяльності. Американські вчені Е. Вільямс та Р. Зелінські визначили чинники, які допомогли пояснити стабільність цих потоків, до яких були віднесені:

- по-перше, відстань між країнами (чим більше відстань, тим менше обсяг потоку);
- по-друге, міжнародні контакти (ділові, культурні зв'язки між країнами);
- по-третє, привабливі переваги однієї країни для жителів іншої.

Наступною спробою пояснити закономірності туристичних потоків стала побудова гравітаційної моделі, суть якої була визначена двома основними показниками. Перший з них включає в себе первинні і вторинні чинники, що пояснюють походження туристичних потоків. На думку М.П. Мальської, гравітаційна модель показує, що чим більше регіонів, що дають імпульс для утворення первинних і вторинних факторів, тим більшим потоки туристів між ними [7]. Другий показник носить стримуючий характер, оскільки ґрунтується на відстані між місцем відправлення та місцем призначення. При цьому тривалість і вартість поїздки значно впливають на розміри потоків. При збільшенні відстані і вартості поїздки скорочується кількість туристів, які відвідують дестинацію.

О.І. Карягін зазначає, що існує певна кількість основних статистичних показників, якими характеризуються всі туристичні потоки [4]:

- по-перше, кількість прибуттів на територію тієї чи іншої країни;
- по-друге, показники туристичних доходів та витрат;
- по-третє, тривалість перебування туристів на території тієї чи іншої країни.

Для характеристики туристичних потоків важливими є як кількісні, так і якісні показники, які відображають особливості туристичних потоків та

їх соціально-економічне значення для розвитку міжнародного туризму в регіоні. Ці показники повинні враховувати такі характеристики туристичних потоків:

- 1) співвідношення між кількістю прибулих іноземних туристів з досліджуваної країни та кількістю громадян, які виїхали у цю ж країну з туристичною метою;
- 2) частку відповідних категорій туристів у загальному обсязі міжнародних туристів у регіоні;
- 3) загальні соціально-економічні тенденції відповідних міжнародних туристичних потоків.

На теперішньому етапі існує цілий комплекс методів вимірювання туристичних потоків, серед яких [7].

1. Статистичні дані імміграційних служб можна використати для аналізу розміру туристичного потоку за показниками чисельності людей при в'їзді або виїзді з певного місця. Природним є те, що зазначені дані характеризують лише міжнародний туризм та не враховують потоки внутрішнього туризму. Так, у місцях призначення ведення кількісного обліку туристів здійснюється в готелях та інших засобах розміщення шляхом заповнення туристами відповідних реєстраційних карток. Практика свідчить про те, що зазначений метод є неефективним, оскільки не враховує тих туристів, розміщення яких передбачає зупинку у родичів та друзів.

2. Опитувальні листи є розповсюдженим методом для збору статистичних даних про туристичні потоки, який використовується переважно у внутрішньому туризмі шляхом проведення опитування населення за місцем проживання. Результати таких опитувань надають інформацію про характер та тривалість поїздки, що вже відбулася, а також про витрати туристів та маршрути їх пересування. Крім того, в туристських зонах здійснюються опитування задля визначення кількості туристів, які відвідали ту чи іншу культурну пам'ятку.

3. Реєстраційні картки готелів із рядом додаткових питань, що цікавлять фахівців з туризму. Слід зазначити, що такі опитування організовуються серед вибіркової групи туристів, що надають відомості про себе, свій відпочинок та про те, яке враження на них справило місце відпочинку.

4. Статистичні дані про витрати отримуються в результаті безпосереднього опитування туристів, службовців готелів та постачальників туристичної продукції та послуг. Більш того, в процесі вивчення потоків міжнародного туризму відомості про витрати можуть бути надані банками, пунктами обміну іноземної валюти тощо.

5. Дані туристично-інформаційних центрів щодо кількості відвідувачів.

Отже, під поняттям «туристичний потік» прийнято розуміти напрямок переміщення певної кількості туристів в рамках певного проміжку часу. Характерними рисами туристичних потоків є наступні: 1) співвідношення

між кількістю прибулих іноземних туристів з досліджуваної країни та кількістю громадян, які виїхали у цю ж країну з туристичною метою; 2) частка відповідних категорій туристів у загальному обсязі міжнародних туристів у регіоні; 3) загальні соціально-економічні тенденції відповідних міжнародних туристичних потоків.

Україна та Туреччина є країнами-сусідами, які тісно співпрацюють в різних сферах економічного, політичного та культурного життя, та в сфері туризму зокрема. Так, туристичні формальності між Україною та Туреччиною регулюються такими міжнародними двосторонніми угодами, як: Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки про взаємну відмову від оформлення віз для власників дипломатичних, службових або спеціальних паспортів від 07 квітня 1994 р., Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки про співробітництво в сфері туризму від 30 травня 1994 р., Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про умови взаємних поїздок громадян від 01 серпня 2012 р. [13, 14,15], а також актами національного законодавства обох країн.

Станом на 2018 р. між Туреччиною та Україною встановлено взаємний безвізовий режим для подорожей українських та турецьких громадян відповідно до положень ст. 3 Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про умови взаємних поїздок громадян від 01 серпня 2012 р. [15].

Туреччина вважається однією з найбільш привабливих країн для відвідування українцями. Так, відповідно до офіційних даних Міністерства інфраструктури України, Адміністрації Державної прикордонної служби України та Міністерства культури та туризму Турецької Республіки туристичні потоки з України до Туреччини за 2012-2017 рр. регулярно зростають, що відображено на рис. 1.

Зокрема, у 2017 р. спостерігався найбільший приріст українських туристів до Туреччини – 26,95%, склавши 1 024 095 чол. за 2017 р., що на 217 465 туристів більше, ніж у 2016 р.

Також спостерігається позитивна тенденція щодо динаміки зросту показників в'їзду громадян Туреччини в Україну протягом 2012-2017 рр. Так, у 2015 р. туристів із Турецької Республіки до України в'їхало 132 217 чол., що на 34,62% більше у порівнянні із 2014 р. (98 211 чол.). У 2016 р. спостерігається незначне збільшення приросту туристів – всього 8,63% порівняно із 2015 р., склавши 143 622 чол. Проте за офіційними даними Адміністрації Державної прикордонної служби України у 2017 р. спостерігається найбільший приріст турецьких відвідувачів до України – 40,97%, склавши 202 478 чол. за 2017 р., що на 54 228 туриста більше, ніж у 2016 р. (143 622 чол.). Загалом за період з 2012 по 2017 роки чисельність туристів з Туреччини до України зросла майже втричі – на 179,73% з 72382 чол. до 202478 чол.

Щодо мети подорожей з України до Туреччини (табл. 1), то 95,8% припадає на приватні цілі, до яких відносяться і подорожі у форматі

неорганізованого туризму, шопінг-тури, поїздки у особистих цілях (відвідування друзів та родичів) тощо.

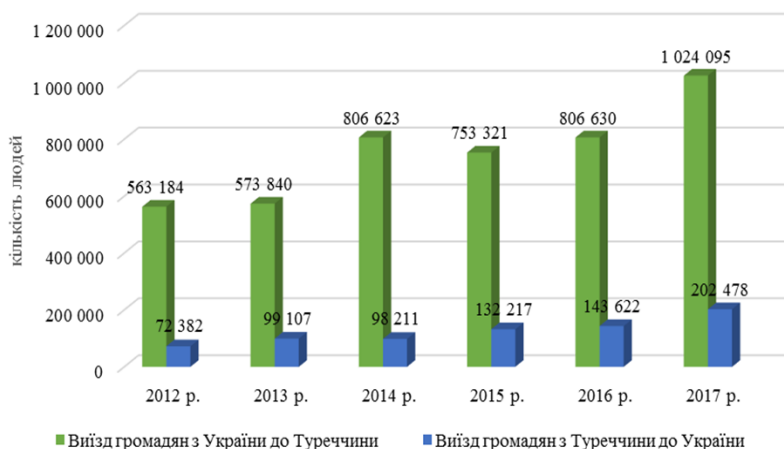

Рис. 1. Динаміка туристичних потоків між Туреччиною та Україною

Табл. 1.

Аналіз туристичних потоків з України до Туреччини за метою поїздки за 2012-2017 рр., чол. [8, 9]

Мета виїзду з України до Туреччини	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	% у 2017 р.	Приріст, % 2012/2017
Службова	6 035	5328	7213	6911	7003	14384	1,4	138,3
Туризм	17 694	19308	16711	24381	45211	28754	2,8	62,5
Приватна	539455	549204	782699	722029	754416	980957	95,8	81,8
Всього:	563184	573840	806623	753321	806630	1024095	100	81,8

На другому місці в структурі туристичних потоків до Туреччини громадян України складають поїздки з метою туризму. Слід зазначити, що у 2017 р. туристичні потоки до Туреччини склали 28754 чол., що свідчить про негативну тенденцію спаду приїжджих з метою туризму на 57,2% у порівнянні із 2016 р. (45211 чол.). Однак високі показники організованих туристичних потоків у 2016 році були пов'язані з політичним протистоянням між Туреччиною та Росією внаслідок чого туристичні поїздки з Російської Федерації були згорнуті, а турецька сторона демпінгуючи активно залучала наших співвітчизників.

Проте найбільш інтенсивно за останні роки зростають поїздки зі службовою метою, що підтверджується загальнодержавними тенденціями розвитку партнерських відносин в різних галузях економіки.

Аналіз динаміки туристичних потоків з України до Туреччини свідчить про тенденцію ескалації показників виїзду українців протягом 2012-2017 р., в цілому за означений період приріст туристичних потоків з України до Туреччини зріс на 460911 осіб (81,8%).

Аналізуючи офіційні статистичні дані Адміністрації Державної прикордонної служби України щодо мети поїздок з Туреччини до України (табл. 2), можна констатувати, що майже половина поїздок здійснюється з приватною метою, сюди належить відвідування друзів та родичів. Однак домінуючу більшість в приватних поїздках складають особи чоловічої статі, які дуже часто відвідують Україну з метою знайомства з молодими жінками. В цілому кількість поїздок з приватною метою зросла втричі, на 199,7%.

Табл. 2.

Аналіз туристичних потоків з Туреччини до України за метою поїздки (за 2012-2017 рр.), чол. [8, 9]

Мета в'їзду до України	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	% у 2017 р.	Приріст, % 2012/2017
Службова	8 588	12 381	12 483	17 804	16 881	17 301	8,54	101,5
Ділова	1 452	3 478	2 254	970	130	2 203	1,09	51,7
Туризм	8 851	7 813	7 344	9 218	9 109	11 312	5,59	27,8
Приватна	33 367	48 789	56 736	72 892	69 443	100006	49,40	199,7
Навчання	982	1 205	1 321	1 085	1 560	1 977	0,97	101,3
Релігійна	128	824	1 080	719	90	1 208	0,60	843,7
Культурний та спортивний обмін	9	18	19	6	9	15	0,01	66,7
Транзит	13 877	12 354	10 854	24 782	31 784	44 172	21,81	218,3
Інше	5 128	12 245	6 120	4 741	14 211	24 284	11,99	373,6
Всього:	72 382	99 107	98 211	132 217	143217	202478	100	179,7

Значну вагу мають транзитні поїздки (21,8% від загальної чисельності), що обумовлено тим, що громадяни Туреччини часто транзитом через Україну здійснюють поїздки до Білорусії, Польщі, Прибалтики та країн Північної Європи. Доволі чисельною є частка службових поїздок (8,54%). Слід зазначити, що в цілому туристичні потоки із службовою метою у 2017 р. зросли на 101,5% у порівнянні із показниками 2012 р. Незначними є туристичні потоки з діловою, релігійною метою та з метою навчання. Надзвичайно низькими є подорожі до України з метою культурного та спортивного обміну – всього від 6 до 19 туристів протягом 2012-2017 рр.

Наявні значні коливання у структурі туристичних потоків з діловою метою між Туреччиною та Україною, оскільки найбільші показники спостерігаються у 2013 р. – 3 478 чол., однак до 2016 р. характерним є

стрімке падіння показників турпотоків – 130 чол., що є найнижчим показником за 2012-2017 рр. Так, у 2015 р. негативна динаміка порівняно із 2014 р. склала – 132,4%, а в 2016 р. негативне значення турпотоків порівняно із 2015 р. склало аж 646%. У 2017 р. спостерігається стрімке зростання туристичних потоків з діловою метою – 2203 чол., що в 17 разів більше, ніж у 2016 р. (130 чол.).

За період 2012-2017 рр. найбільш високі темпи зростання характерні для поїздок з релігійною метою – 843,7%, однак на фоні загального туристичного потоку їх чисельність не настільки висока – 1208 осіб (0,6% від загальної кількості) для того, щоб говорити про якісь сталі тенденції. Доволі високими темпами зростають транзитні потоки (218,3%), потоки з приватною метою (199,7%). Динамічно також зростають потоки зі службовою метою (101,5%) та задія навчання (101,3%).

Потоки власне з туристичною метою у загальній структурі туристичних потоків обіймають п'яту позицію, їх частка складає 5,59%, однак темпи зростання цих потоків є найнижчими – 27,8%, хоча це також є дуже позитивним показником.

Можна дійти висновку, що в цілому з 2012 р. спостерігається позитивна динаміка туристичних потоків з Туреччини до України з незначними коливаннями у 2016 р. За даний період загальні темпи зростання туристичних потоків склали 179,7%.

Якщо ж порівнювати чисельність туристів з між Україною та Туреччиною, то потоки з України вищі в більш ніж 5 разів, ніж з Туреччини до України, в той же час як для потоків з України до Туреччини, так і з Туреччини до України спостерігається стрімке динамічне зростання.

Переважає більшість українських туристів (понад 99%) потрапляє до Туреччини за допомогою авіаційного транспорту. Пасажирські перевезення морськими поромми, які час від часу запускає українська поромна компанія Ukrferry (наприклад, 9 квітня 2017 року між Чорноморськом та стамбульським портом Хайдарпаша розпочато регулярні рейси), а також пасажиропотоки наземним транспортом із сусідніх Болгарії та Греції, хоча й існують, але значного вкладу в загальну картину не вносять.

Значна кількість громадян України, які відвідують Туреччину, перевозяться чартерними авіарейсами, що здійснюються на замовлення туроператорів. Однак такі рейси виконуються лише в сезон масових туристичних потоків, тобто у теплу пору року. Відтак туристам, які прагнуть відвідати Туреччину в поза сезонний період, доводиться розраховувати на регулярні авіарейси як українських, так і турецьких авіакомпаній, що здійснюють перевезення між Україною та Туреччиною.

Міжурядову угоду про авіаційне сполучення між нашими державами складено так, що для регулярних рейсів на території Туреччини передбачено лише 2 пункти прибуття: Стамбул та Анкара. Отже, при подорожах до всіх інших турецьких аеропортів пасажиром, що слідує авіатранспортом із України до Туреччини, доведеться робити пересадку, наприклад, у Стамбулі.

Наразі регулярне авіаційне сполучення між нашими державами здійснюють 4 авіакомпанії: 2 Turkish Airlines та Atlasglobal, та 2 українські: МАУ та Атласджет Україна – дочка турецької авіакомпанії Atlasjet, що здійснює рейси під брендом Atlasglobal. Всі 4 авіакомпанії літають до Стамбула, три з них здійснюють хабові перевезення через стамбульські аеропорти ім. Ататюрка (Turkish Airlines, Atlasglobal) та Сабіхі Гьокчен, розташованому в азійській частині колишньої столиці Оттоманської Порти (Pegasus) [11].

В рамках двосторонніх українсько-турецьких міжнародних форумів було окреслено сукупність перспективних напрямків розвитку туристичного сектору Україною за сприяння турецьких партнерів. Серед них:

1. Впровадження екскурсій для туристів із Туреччини турецькою мовою. Це є одним із пріоритетних напрямків українсько-турецьких відносин в контексті розвитку туризму, який потребує опрацювання. Так, практика свідчить про те, що сьогодні відвідування українськими туристами Туреччини можливе навіть без знання англійської мови, оскільки турецький туристичний сектор (готелі, працівники туристичних фірм тощо) володіють російською мовою, яку розуміють та вільно володіють українці. Проте значною проблемою для турецьких громадян під час відвідування України є мовний бар'єр, з яким вони стикаються: українці не спілкуються англійською мовою, а тим паче турецькою. Саме тому впровадження екскурсій турецькою мовою в найбільш відвідуваних історико-культурних центрах України є надзвичайно доцільним та сприятиме притоку туристів із Туреччини.

2. Розповсюдження інформації про Україну. Сьогодні проблемою туристичного сектору України є недостатня популяризація країни та її туристичних принад, як результат зменшення або відсутність бажаного потоку туристів до тих міст, які є туристичними візитівками нашої країни – Львова, Одеси, Києва, Чернівців тощо.

3. Розвиток туристичної інфраструктури. В рамках міжнародного форуму «Україна-Туреччина: сусідство та партнерство» було зазначено, що однією із найважливіших проблем України у галузі туризму є неналагоджена туристична інфраструктура, яка б була розрахована на відпочинок туристів з урахуванням різноманіття смаків гостей [5]. Саме тому перспективним для України є розбудова великих готельних комплексів, які б надавали максимальну кількість послуг, які б викликали бажання у гостей якомога більше часу проводити в межах території відпочинку.

Для розвитку українсько-турецьких відносин в сфері туристичного бізнесу перспективним є влиття інвестицій турецьких компаній в об'єкти туристичної інфраструктури, для чого, як показує досвід Турецької Республіки, необхідним є впровадження пільгових умов оподаткування, які б розповсюджувалися на період розвитку та будівництва об'єктів туристичної інфраструктури, що, по-перше, сприятиме стимулюванню іноземних інвестицій із Туреччини для фінансування проектів, по-друге, надасть

можливість українським компаніям пережити «перехідний період» – від моменту капіталовкладень до моменту отримання прибутку від проектів.

4. Впровадження державних програм. На сьогодні в Україні майже відсутні державні програми у туристичній сфері, саме тому одним із напрямків міжнародного українсько-турецького співробітництва є розробка та впровадження спільних програм у галузі туризму, або хоча б отримання досвіду від їх впровадження.

Слід зазначити, що ще одним напрямком українсько-турецьких відносин є медичний туризм. Так, спільною програмою Міністерства економіки та Міністерства здоров'я Турецької Республіки та за підтримки Української асоціації медичного туризму «Сучасні тенденції та перспективи розвитку медичного та оздоровчого туризму та туристичної галузі між Україною та Туреччиною» було запроваджено можливість отримання українськими громадянами якісного та ефективного медичного обслуговування, а також проходження реабілітації та оздоровлення на термальних курортах Туреччини [3].

Висновки і перспективи подальших пошуків у цьому напрямку. Досвід розвитку в'їзного туризму в Туреччині може бути корисним для України щодо залучення потоків іноземних туристів. Саме тому протягом останніх років між Україною та Турецькою Республікою все інтенсивніше зміцнюється співробітництво в економічній сфері, де туристичному сектору приділяється особлива увага.

Серед перспективних напрямків розвитку українсько-турецьких відносин в контексті туризму можна назвати: по-перше, розвиток медичного туризму; по-друге, обмін досвідом між Україною та Туреччиною щодо впровадження державних програм з розвитку туристичної інфраструктури; по-третє, впровадження екскурсій для турецьких громадян їх рідною мовою в найбільших туристично-привабливих центрах – Львові, Києві, Одесі тощо та популяризація інформації про Україну як туристичну країну; по-четверте, розвиток туристичної інфраструктури України за допомогою впровадження пільгового оподаткування на туристичні проекти та залучення турецьких іноземних інвестицій.

Список використаних джерел:

1. Афонченкова Т.М. *Менеджмент і маркетинг туризму: навчальний посібник / за ред. Т.М. Афонченкової.* – К.: Видавництво «Ліра-К», 2015. – 364 с.
2. Бордун О. *Аналіз міжнародних туристичних потоків України / О. Бордун // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка.* – 2013. – Випуск 43. – Ч. 2. – С. 137-146.
3. Вітенько Т. *Туреччина: лікування, оздоровлення, туризм / Т. Вітенько // [Електронний ресурс].* – Режим доступу: <http://svoboda.te.ua/turechchyna-likuvannya-ozdorovlennya-turyzm/> (Дата звернення: 09.03.2018 р.).
4. Карягін Ю.О. *Маркетинг турпродукту: підручник / за ред. Ю.О. Карягіна.* – К.: Кондор, 2016. – 394 с.

5. Комарова О. Чому Україна потрібна Туреччині? / О. Комарова // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28198006.html> (Дата звернення: 09.03.2018 р.).
6. Лієв О.С. Основні напрям державної політики Турецької республіки у сфері туризму / О.С. Лієв // Економіка Криму. – 2014. – № 38 (43). – С. 18-24.
7. Мальська М.П. Міжнародний туризм і сфера послуг: підручник / М.П. Мальська, Н.В. Антонюк та інші. – К.: Знання, 2014. – 661 с.
8. Офіційний сайт Державної прикордонної служби України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dpsu.gov.ua/> (Дата звернення: 10.03.2018 р.).
9. Офіційний сайт Посольства України в Турецькій Республіці // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://turkey.mfa.gov.ua/ua/ukraine-tr/tourism> (Дата звернення: 09.03.2018 р.).
10. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 р. № 324/95-ВР // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр> (Дата звернення: 26.02.2018 р.).
11. Самойлов Ю. Зима й міжсезоння в Туреччині // Український туризм. – 2017. - №6. – С. 34-39.
12. Туристична стратегія розвитку Туреччини до 2023 року / Міністерство культури і туризму Туреччини. Офіційний сайт // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kultur.gov.tr/genel/text/eng/TST2023.pdf> (Дата звернення: 08.03.2018 р.).
13. Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки про взаємну відмову від оформлення віз для власників дипломатичних, службових або спеціальних паспортів від 07 квітня 1994 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/792_078 (Дата звернення: 09.03.2018 р.).
14. Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки про співробітництво в сфері туризму від 30 травня 1994 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/792_010 (Дата звернення: 09.03.2018 р.).
15. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про умови взаємних поїздок громадян від 01 серпня 2012 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/792_078 (Дата звернення: 09.03.2018 р.).

УДК: 911.3

Скриль Ірина

КЗ «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради

Сучасні тенденції розвитку туризму в Україні

У статті розглядаються тенденції розвитку туризму в Україні за період 2001-2017рр. Основну увагу приділено аналізу динаміки в'їзного, виїзного та

внутрішнього туристичних потоків за цей період. Детально охарактеризовані коливання туристичної активності та причини цього явища, а також зміни у структурі туристичних потоків. Виявлені певні позитивні та негативні тенденції у роботі туристичних підприємств за досліджуваній період.

Ключові слова: туризм, туристи, туристичні потоки, туристична активність, внутрішній туризм, іноземний туризм.

Скрыль И. **Современные тенденции развития туризма в Украине.** В статье рассматриваются тенденции развития туризма в Украине за период 2001-2017гг. Основное внимание уделяется анализу динамики въездного, выездного и внутреннего туристических потоков за данный период. Детально охарактеризованы колебания туристической активности и причины этого явления, а так же изменения в структуре туристических потоков. Выявлены некоторые позитивные и негативные тенденции в работе туристических предприятий за исследуемый период.

Ключевые слова: туризм, туристы, туристические потоки, туристическая активность, внутренний туризм, иностранный туризм.

Skril I. **Modern trends of tourism development in Ukraine.** This article is telling about the features of development of tourism in Ukraine for the period of 2001-2017. The main attention is paid to the analysis of the dynamics of inbound, outbound and internal tourist flows for a given period. The fluctuations in tourism activity and the reasons of this phenomenon, as well as changes in the structure of tourist flows, are described in detail. Some positive and negative tendencies in the work of tourist enterprises for the period under study were revealed. The influence of socio-political processes on the development of tourism is shown.

Key words: tourism, tourists, tourist flows, tourist activity, domestic tourism, foreign tourism.

Актуальність теми дослідження. Туристична галузь в Україні виступає важливою складовою соціально-економічного розвитку. Кабінет Міністрів України ухвалив Стратегію розвитку туризму та курортів на період до 2026 року, яку підготувало Міністерство економічного розвитку і торгівлі. Стратегія визначає державну туристичну політику у таких напрямках: безпека туристів; нормативно-правове забезпечення; розвиток туристичної інфраструктури; розвиток людських ресурсів; маркетингова політика розвитку туризму та курортів. У 2017 році у зв'язку з тим, що цей рік був оголошений роком сталого розвитку туризму, до бюджету вперше за останні п'ять років було закладено 30 мільйон гривень. Проте, всі ці гроші були спрямовані на організацію поїздок на туристичні виставки. Туристичний потенціал України на сьогодні розкрито не повною мірою, про що свідчить 1,5 % частка туристичної галузі в структурі ВВП країни. Згідно з рейтингом туристичної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму, Україна посідає 88 місце з 146 місць.

Основними перепонами, що перешкоджають розвитку туристичного сектору в Україні, сьогодні виступають переважно чинники політичного,

управлінського, економічного, екологічного, соціального та культурного характеру.

Вищезазначені аспекти визначили актуальність даного дослідження.

Метою статті є дослідження сучасних тенденцій розвитку туризму в Україні.

Теоретико-методологічну основу дослідження становили основні положення теорії суспільної географії, теоретичні і прикладні розробки провідних вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі географії туризму і рекреації, викладені у працях М. Барановського, О. Бейдика, В. Кіптенко, О. Колотухи, М. Крачила, О. Любіцевої, К. Мезенцева, Я. Олійника, М. Паламарчука, М. Пістуна, В. Руденка, М. Рутинського, В. Стафійчука, І. Смаля, А. Степаненка, О. Топчієва, О. Шабля та інших вчених.

Виклад основного матеріалу. Туристична галузь є важливим чинником стабільного й динамічного збільшення надходжень до бюджету та сприяє активізації і стимулюванню роботи цілої мережі галузей господарства: будівництва, торгівлі, сільського господарства, виробництва товарів народного споживання, транспорту та зв'язку тощо.

У цілому туризм впливає на економіку держави трьома позитивними чинниками:

- забезпечує надходження іноземної валюти й впливає на такі економічні показники, як платіжний баланс і сукупний експорт;
- підвищує зайнятість населення (туризм прямо або побічно впливає на розвиток 32 галузей економіки);
- стимулює розвиток інфраструктури країни.

Виступаючи складним, багатограним міжгалузевим комплексом, туризм характеризується інтенсивним використанням людських ресурсів у виробничому процесі. За даними Всесвітньої туристичної організації (далі – ЮНВТО), перебування та обслуговування одного іноземного туриста в країні генерує в сукупності близько дев'яти робочих місць. Кількість робочих місць у сфері туризму зростає в 1,5 рази швидше, ніж у будь-якому іншому секторі економіки.

Сучасна туристична індустрія у світовій господарській системі посідає провідні позиції, її частка складає близько 10% від світового ВВП, 37% - від світової торгівлі послугами, 11% - від загального обсягу світових інвестицій, 11% - від світових споживчих витрат. Сьогодні сфера туризму забезпечує один трлн. \$ експортних надходжень.

За даними ЮНВТО, за останні 16 років доходи від міжнародного туризму зростали в середньому на 9% на рік. Майже для 40 країн світу туристична галузь є основним джерелом надходжень до національного бюджету, а для 70 – однією з трьох основних статей.

Необхідно відзначити, що саме Європа посідає провідне місце на туристичному ринку і є найбільш відвідуваним регіоном світу, приймаючи 51% від загальної кількості міжнародних подорожей і більше ніж у 2 рази перевищуючи показники найближчих конкурентів.

Високі темпи розвитку ринку туристичних послуг, помітне зростання ролі туризму в житті суспільства супроводжуються неабияким загостренням конкуренції в галузі. У таких умовах виникає об'єктивна необхідність цілеспрямованого впливу на процеси розвитку туристичної сфери, що реалізується через механізми державної та регіональної туристичної політики.

Індустрія туризму, як і будь-яка інша сфера господарської діяльності, є складною багатофункціональною системою, ступінь розвитку якої залежить від рівня розвитку економіки країни в цілому.

Туристична галузь в Україні формується за рахунок трьох складових: виїзний (зарубіжний) туризм; внутрішній туризм; в'їзний (іноземний) туризм.

З метою виявлення сучасних тенденцій розвитку туризму в Україні було проаналізовано статистичні дані за період 2001 – 2017 роки (табл.1).

Табл.1.

Туристичні потоки на території України (2001-2017рр.)

Рік	Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України	Із загальної кількості туристів		
		іноземні туристи	туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	внутрішні туристи
2001	2013998	377871	285353	1350774
2002	2175090	416186	271281	1487623
2003	2856983	417729	302632	1544956
2004	2265317	590641	344332	1922010
2005	1890370	436311	441798	1012261
2006	1825649	326389	566942	932318
2007	2206498	299125	868228	1039145
2008	3041655	372455	336049	2155316
2009	2863820	372752	1282023	1386880
2010	2290097	282287	913640	1094170
2011	2280757	234271	1295623	649299
2012	3000696	335835	1250068	715638
2013	3454316	270064	1956662	773970
2014	2199977	232311	2519390	702615
2015	2019576	17070	2085273	322743
2016	2425089	15159	1647390	357027
2017	2806426	39605	2289854	476967

За даними Державної служби статистики, у 2017 році в Україні налічувалося 3469 суб'єктів туристичної діяльності, у порівнянні з 2015

роком відбулося зростання на 10,9 %, але це на 17 % менше, ніж у 2011 році. Із загальної кількості 1743 суб'єкти – юридичні особи, 1726 – фізичні особи-підприємці. Більшість з цих туристичних фірм є турагентами – 2802 (84,3%), 498 (15,7%) – туроператори. Найбільше їх працює у м. Києві (888), Дніпропетровській (294), Львівській (221), Харківській (264), Одеській (245) областях. Аналіз динаміки туристичних потоків в Україні свідчить про наступне.

Починаючи з 2001 року і до 2008 року, відбувалося постійне збільшення кількості туристів на території України (2,01 млн. у 2001 р., 3,04 млн. у 2008 р.). Проте, світова фінансова криза значно вплинула на динаміку туристичних потоків, у 2009 році загальна кількість туристів зменшилася майже на 10%, а у 2010 р. ще на 18% (у порівнянні з 2008 р.). Але після 2011 року можна спостерігати позитивну динаміку, загальна кількість туристів в Україні у 2013р. становила 3, 45 млн. осіб, що майже на 40,0% більше, ніж у 2011 році. Проте, значні політичні та економічні зміни останніх років призвели до значного зменшення туристичного потоку в нашій державі. За даними Державної служби статистики України, у 2015 році суб'єктами туристичної діяльності було обслуговано 2,02 млн. осіб, тобто у порівнянні з 2013 роком відбулося скорочення майже на 40,0 %. У 2017 році кількість обслугованих туристів збільшилася до 2,80 млн. осіб (на 17%), отже спостерігаємо збільшення туристичного потоку.

Головною метою подорожуючих у 2015 році були дозволля та відпочинок (84,3%), з діловою та навчальною метою подорожували 9,1% громадян, лікувальною – 1,8% , у 2017 році найбільший відсоток громадян подорожував з метою дозволля та відпочинку (89,6%), діловою та навчальною – 7,0%, лікувальною – 2,8%.

Кількість іноземних туристів, які відвідали Україну у досліджуваній період, також коливалася і залежала від рівня привабливості нашої держави. Найбільше таких туристів відвідали Україну у 2003 році – 590,6 тис. Згідно даних Державної служби статистики, у 2009 році потік в'їзних туристів скоротився на 18,3 % по відношенню до 2008 року, також зменшення на 30% відбулося у 2011 році. У 2012 році кількість іноземних туристів збільшилася на 13% у порівнянні з 2011р. У 2014 році почався різкий спад, спочатку до 232,3 тис. осіб, у 2015 році – до 17,0 тис, у 2016 році – до 15,2 тис. осіб. У 2017 році цей показник дещо зріс до 39,6 тис. осіб. Якщо у 2003 році кількість іноземних туристів складала 20,7 % від загальної кількості туристів, то у 2017 році – лише 1,4%. Це негативні явища у розвитку вітчизняного туризму, адже в'їзний туризм поповнює державний бюджет України. Найбільша кількість туристів, які були обслуговані суб'єктами туристичної діяльності України, прибули з Великої Британії, Туркменістану, Туреччини, Польщі, Молдови.

Складовим елементом туристичної галузі України є також внутрішній туризм, який є пріоритетним у розвитку туристичної галузі України. Цим видом туризму у 2017 році скористалися 476,9 тис. громадян, що становить 17,0% від усіх подорожуючих.

Найбільший популярним серед громадян України залишається виїзний туризм. Така тенденція спостерігається з 2010 року. Так, у період 2000 – 2003 рр. цим видом туризму було охоплено 12 - 14 % подорожуючих. Починаючи з 2004 року, відбувається поступове збільшення виїзного потоку, і у 2010 році він перевищив 56 % від усієї кількості туристів. Найбільших значень цей показник набув у 2014 році – 85,9 %, у 2017 році – 81,7 %. Це вкрай негативні факти, які свідчать про дуже низьку привабливість українського турпродукту, його значну вартість при часто досить низькій якості. Ті українці, що мають кошти на подорожування, витрачають їх за кордоном, підтримуючи туристичні галузі інших країн. Найбільш популярними серед наших співвітчизників були такі країни: Туреччина (957,4 тис. осіб), Єгипет (708,2 тис. осіб), Греція (49,4 тис. осіб).

Таким чином, ми можемо говорити про наступні сучасні тенденції розвитку туризму в Україні. У 2017 році туристичний потік був на рівні 2004 року і склав 2,8 млн. осіб. Уповільнилися темпи скорочення турпотоків. У порівнянні з 2015 роком турпотік зріс на 17 %. По відношенню до 2015 року зросла кількість іноземних туристів у 2,6 разів. Навпаки, кількість громадян країни, що виїжджали подорожувати за кордон, залишається дуже високою і перевищує 80%. Низькою залишається кількість внутрішніх туристів – на рівні 17%.

Стимулювати розвиток туристичної галузі в Україні націлена Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року, у якій наголошується про необхідність удосконалення державної політики у зазначеній сфері, пріоритетів і принципів її реалізації, повноважень і компетенції суб'єктів туристичної діяльності, впровадження ефективних організаційно-правових, економічних, інформаційних механізмів розвитку сфери туризму та курортів як високорентабельної галузі національної економіки.

Список використаних джерел:

1. *Концепція розвитку туризму до 2020 року. Затверджена рішенням Харківської обласної ради від 5 березня 2013 року.*
2. *Любіцева О.О. Ринки туристичних послуг (геопросторові аспекти): Монографія / О.О. Любіцева. – К.: Альтерпрес, 2002. – 436 с.*
3. *Рутинський М.Й. Географія туризму України: Навчально-методичний посібник / М.Й. Рутинський. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 160 с.*
4. *Стратегія розвитку туризму і курортів на період до 2026 року. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017р. № 168-р.*
5. *Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Підручник для студ. географ. спеціальностей вищих навч. закладів / О.І. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с.*
6. *Туризм в Україні. Словарь-справочник / [Авторы-составители В.О. Соловьев, Л.Д. Божко, М.Н. Поколотная] – Х.: Мачулин, 2008. – 224 с.*

Особливості класифікації та просторового розподілу туристичних ресурсів Кіровоградської області

Сформована база даних туристичних ресурсів Кіровоградської області, яка включає 1054 об'єкти. Проведена класифікація туристичних ресурсів – виділено 4 надгрупи, 7 груп та 13 класів об'єктів. Найбільш розповсюдженими є природно-заповідні та архітектурно-історичні об'єкти місцевого значення. На основі аналізу побудованих 13 картосхем встановлено, що найбільш перспективи розвитку туризму мають території м. Кропивницького, а також Олександрійського, Світловодського та Гайворонського районів, де зосереджена значна кількість атрактивних туристичних ресурсів.

Ключові слова: туристичні ресурси, база даних, просторовий розподіл, Кіровоградська область.

Вовк В., Кудряков А. Особенности классификации и пространственного распределения туристических ресурсов Кировоградской области. Сформирована база данных туристических ресурсов Кировоградской области, которая включает 1054 объекта. Проведена классификация туристических ресурсов – выделено 4 надгруппы, 7 групп и 13 классов объектов. Наиболее распространенными являются природно-заповедные и архитектурно-исторические объекты. На основе анализа созданных 13 картосхем установлено, что наибольшие перспективы развития туризма имеют территории г. Кропивницкого, а также Александрійского, Светловодского и Гайворонского районов, где сосредоточено значительное количество атрактивных туристических ресурсов.

Ключевые слова: туристические ресурсы, база данных, пространственное распределение, Кировоградская область.

Vovk V., Kudriakov A. Peculiarities of classification and spatial distribution of tourist resources in Kirovohrad region. The database of tourist resources of Kirovohrad region was created, which includes 1054 objects. Classification of tourist resources was made where 4 main groups, 7 groups and 13 classes were defined. The most popular are nature reserve, historical and architectural local objects. On the basis of this analysis 13 maps were created and it is defined that the most promising for tourism development are territories of Kropyvnytskyi city, Oleksandriyskyi, Svitlovodskiy and Haivoronskyi districts, where the most part of attractive tourist objects are located.

Key words: tourist resources, database, spatial distribution, Kirovohrad region.

Постановка проблеми. Сфера туризму зорієнтована на використання туристичних ресурсів – матеріальних і нематеріальних об'єктів і засобів, здатних задовольнити потреби споживачів туристичних послуг. У сучасному

розумінні поняття «туристичні ресурси» слід розглядати у широкому трактуванні, як сукупність об'єктів різного генетичного та функціонального призначення. Ці об'єкти є предметами зацікавленості туристів і можуть бути використані з метою задоволення їх фізичних, духовних і пізнавальних потреб. Важливість дослідження туристичних ресурсів обумовлена тим, що вони є мотиваційною підставою – базовим фактором розвитку туризму в регіоні.

Проблеми вивчення туристичних ресурсів присвячені праці багатьох науковців. Помітний внесок у розробку ресурсної тематики у туризмі серед українських дослідників належить О.О. Бейдику [2], О.О. Любіцевої [16], С.П. Кузику [14,15], І.В. Смалю [23], М.П. Крачилу [13], Н.М. Паньків [21], М.П. Мальській [17], О.В. Колотусі [10, 11] та ін.

Регіональні аспекти туристичних ресурсів висвітлювали у своїх дослідженнях О.В. Колотуха [11,12], А.О. Домаранський [5], Ю.Ю. Онойко [20], В.М. Вовк [3], О.Л. Миргородська [19], І.М. Волошин [4], Ф.П. Топольний і О.Ф. Гелевера [25] та ін.

Серед нагальних регіональних проблем дослідницького характеру, що потребують першочергового вирішення, є відсутність просторової бази даних туристичних ресурсів Кіровоградської області. На вирішення даної проблеми переважно і спрямоване дане дослідження.

Мета дослідження – класифікація та встановлення особливостей просторового розподілу туристичних ресурсів у межах Кіровоградської області.

Матеріали та методи дослідження. Збирання просторових даних щодо туристичних об'єктів Кіровоградської області проводилось із використанням різноманітних джерел: туристичних збірників, сайтів, публікацій, картографічних матеріалів, опитувань тощо. В результаті було виділено близько 3000 об'єктів, що мали туристичний потенціал і розглядалися в якості ресурсної бази. За наслідками оцінювання туристичних ресурсів за критеріями атрактивності (з використанням підходів О.О. Бейдика [2] і С.П. Кузика [14,15]) було залишено для подальшого аналізу 1054 об'єкти.

Наступним кроком було здійснення групування (класифікації) виділених ресурсів. Використовувалась методика О. Бейдика [2], О. Любіцевої [16], Н. Паньків [21]. Проведена класифікація дала змогу створити просторову базу даних туристичних ресурсів території області.

З використанням геоінформаційних технологій було здійснено картографування території з метою встановлення закономірностей просторового розподілу туристичних ресурсів за групами і класами.

Основні результати дослідження. В межах території Кіровоградської області виділено 1054 об'єктів, що відповідають сучасним критеріям атрактивності (привабливості) і розглядаються як ресурсна база розвитку туризму. Вони розподілені на 4 надгрупи, 7 груп і 16 класів (табл. 1).

Табл. 1.

Класифікація туристичних ресурсів Кіровоградської області
(з використанням матеріалів О. Бейдика [2], О. Любіцевої [16], Н. Паньків [21])

№	Надгрупа	Група	Клас	Кількість
1.	Природні	Ландшафтно-кліматичні	Ланшафтно–кліматичні	32
2.		Біосферні	Біосферні	105
3.		Бальнеологічні	Бальнеологічні	1
4.	Природоохоронні	Природно-заповідні	Природного походження	205
5.			Антропогенного походження	10
6.	Антропогенні	Культурно-історичні	Архітектурно-історичні	389
7.			Археологічні	32
8.			Біосоціальні	10
9.			Події	12
10.			Сакральні	15
11.		Ідейно-тематичні	Технологічні об'єкти	23
12.			Брендові	1
13.	Соціально-економічні	Туристська інфраструктура	Заклади розміщення	43
14.			Заклади харчування	58
15.			Дозвілля та розваги	15
16.			Спеціалізована сфера	103
Усього				1054

Надгрупа туристичних ресурсів об'єднує ресурси за їх функціоналом, напрямом використання та походженням, група виділяється на основі узагальненого типу походження та можливостей їх використання, а клас виокремлюється в межах груп на основі використання і походження із врахуванням властивостей і якостей.

Результати порівняння між класами засвідчили (рис. 1) значну перевагу архітектурно-історичних туристичних ресурсів (близько 390 одиниць), а також природно-заповідних територій місцевого значення (близько 200). Порівняно велика кількість біосферних туристичних ресурсів (близько 100).

Кіровоградська область має незначну кількість археологічних (близько 30), біосоціальних (10), подієвих (близько 10), сакральних (15) ресурсів. Є проблеми щодо закладів розміщення (близько 40), харчування (близько 60), дозвілля та розваг (15), які зорієнтовані на туристів.

За групами значно переважають культурно-історичні ресурси, природні та природо заповідні займають другу позицію. Найменше туристичних ресурсів ідейно-тематичного спрямування. (табл. 1, рис. 1).

За результатами геоінформаційного картографування для території Кіровоградської області побудовано 12 тематичних (за класами туристичних

ресурсів) та одну узагальнену картосхему. Їх аналіз дозволив встановити наступні закономірності просторового розподілу об'єктів туризму.

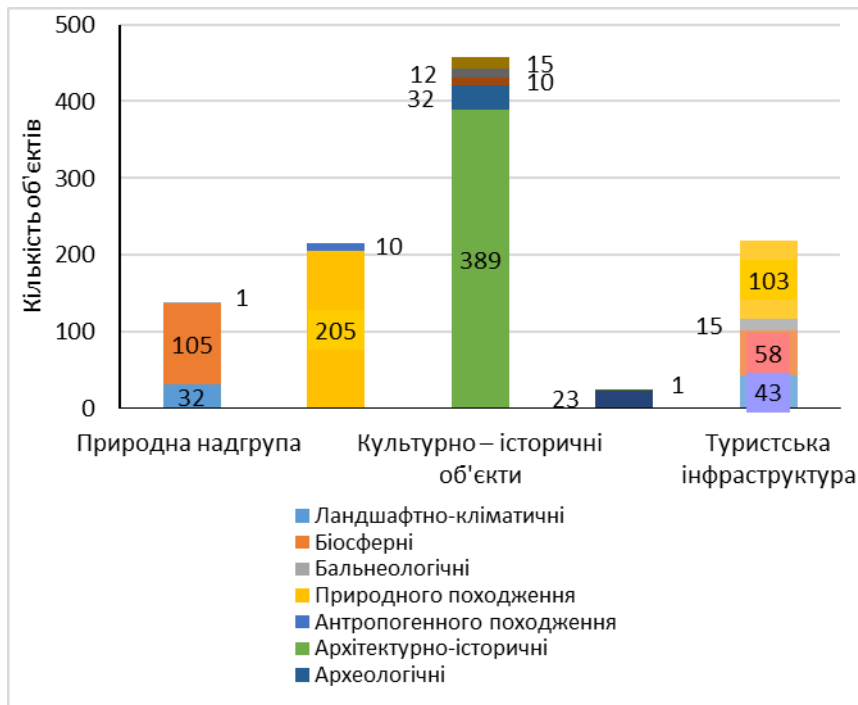

Рис. 1. Порівняльна діаграма туристичних ресурсів Кіровоградської області за виділеними класифікаційними одиницями

Переважає більшість архітектурно-історичних ресурсів зосереджена у м. Кропивницькому, а також у Олександрійському та Гайворонському районах. Природні біосферні та природно-заповідні ресурси розподілені відносно рівномірно, але найбільше атрактивних об'єктів розташовано у Долинському, Онуфріївському та Новомиргородському районах. Значна кількість археологічних туристичних об'єктів розміщена у Добровеличківському, Новоархангельському, Компаніївському, Світловодському та Вільшанському районах. Спеціалізовані об'єкти туристичної інфраструктури та закладів харчування переважно розміщені у межах Кропивницького, Світловодського, Петровського районів, найменша їх кількість зосереджена у Компаніївському, Устинівському, Маловисківському районах.

Загалом, найбільше атрактивних туристичних ресурсів зосереджено у Світловодському, Олександрівському, Гайворонському районах та м.

Кропивницькому. Просторово виділяються (рис. 2) три центри концентрації туристичних ресурсів: західний, центральний і східний, які можуть розглядатися як кластери для розвитку туризму в регіоні.

Рис. 2. Просторовий розподіл туристичних ресурсів Кіровоградської області

Висновки. Зібрано, оцінено, класифіковано 1054 атрактивних туристичних ресурсів в межах території Кіровоградської області. Переважна більшість з них розглядається як ресурс місцевого туризму. Виділено 4 надгрупи, 7 груп і 16 класів туристичних ресурсів. Сформована база даних туристичних ресурсів області. Найбільш розповсюдженими є ресурси антропогенного походження (близько 50%), дещо менше природних ресурсів (35%), соціально-економічні ресурси складають близько 15%. Серед класів переважають архітектурно-історичні, природно-заповідні та біосферні ресурси.

Територіально туристичні ресурси розподілені нерівномірно. На основі створених картосхем встановлені закономірності просторового розподілу для кожного класу ресурсів. В межах території області пропонується виділяти три туристичних кластери: Центральний (Олександрійський, Новомиргородський, Знам'янський і Кропивницький райони з центром у м. Кропивницький), Східний (Олександрійський, Світловодський, Онуфрієвський і Петровський райони із центром у м. Олександрії) і Західний (Гайворонський, Благовіщенський, Голованіський райони з центром у м. Гайвороні).

Список використаних джерел:

1. Безручко Л.С. *Поняття рекреаційно-туристичний ресурс та підходи до класифікації* / Л.С. Безручко // *Вісник Львівського інституту економіки і туризму* – Львів: ЛІЕТ, 2016. - № 11. – С. 54 – 58.
2. Бейдик О.О. *Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія* / О.О. Бейдик. – К.: ВПЦ «Київ. ун-т», 2001. – 298 с.
3. Вовк В.М. *Об'єкти геологічної спадщини та перспективи розвитку геотуризму в межах Середнього Дніпро-Бузького межиріччя* / В.М. Вовк // *Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України».* – Кропивницький. – КЛА НАУ, 2017. – С. 133-144.
4. Волошин І.М. *Туристичні ресурси Кіровоградщини та їх геопросторове поширення* / І.В. Волошин // *Матеріали науково-практичної конференції «Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України»* Кіровоград: КЛА НАУ, 2015. – С. 6-14.
5. Домаранський А.О. *Туризм в Кіровоградській області: проблеми розвитку та основні принципи реорганізації* / Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України». – Кропивницький. – КЛА НАУ, 2017. – С. 45 – 54.
6. Закон України “Про туризм» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.
7. Ілляшенко С.М. *Аналіз потенціалу ринку туристичних послуг Сумської області* / С.М. Ілляшенко, В.О. Щербаченко // *Вісник Нац. техн. ун-ту "ХПІ"* : зб. наук. пр. Темат. вип. : Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків : НТУ "ХПІ". – 2012. – № 14. – С. 65-67.
8. *Кіровоградщина туристична* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tourism.kr-admin.gov.ua/>. – Назва з екрана.
9. *Кіровоградщина туристична* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tourism.kr-admin.gov.ua/>. – Назва з екрана.
10. Колотуха О.В. *Геопросторова організація спортивного туризму: Монографія* / О. В. Колотуха. - Кіровоград: ФО-П Александрова М. В. , 2015. - 448 с.
11. Колотуха О.В. *Рекреаційно-туристські ресурси Кіровоградської області: монографія* / О.В. Колотуха. - Кропивницький: ТОВ “Поліграфічні послуги, 2016. - 144 с.
12. Колотуха О.В. *Ресурсно-туристський потенціал Кіровоградської області* / О.В. Колотуха. - Кіровоград: РВЦ КДПУ, 2002. - 68 с.
13. Крачило М.П. *Краєзнавство і туризм* / М.П. Крачило. - К.: Вища школа, 1994. - 191с.
14. Кузик С.П. *Географія туризму: навч. посібник* / С.П. Кузик. – К.: Знання, 2011. – 271 с.

15. Кузик С.П. *Теоретичні проблеми туризму: суспільно-географічний підхід: монографія* / С.П. Кузик. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. – 254 с.
16. Любіцева О.О. *Туристичні ресурси України: навч. посібник* / О.О. Любіцева, С.В. Панкова, В.І. Стафійчук. – К.: Альтерпрес, 2007.-372 с.
17. Мальська М.П. *Основи туристичного бізнесу: Навчальний посібник* / М. П. Мальська, В. В. Худо, В.І. Цибух. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 360 с.
18. Матвійчук Л.Ю. *Теоретичні основи типології та специфіки туристичних ресурсів* / Л.Ю Матвійчук // *Економіка. Управління. Інновації.* - 2011. - №1 (5). Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/matvijchuk2.htm
19. Миргородська О.Л. *Соціально-економічні фактори розвитку туризму та рекреації в Кіровоградській області* / О.Л. Миргородська // *Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України».* – Кропивницький. – КЛА НАУ, 2017. – С. 145 – 150.
20. Онойко Ю.Ю. *Передумови, проблеми та перспективи розвитку сільського туризму на території Кіровоградської області.* / Ю.Ю. Онойко // *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Географічні науки.* – Херсон, 2017. – № 7. – С. 221- 225.
21. Паньків Н. *Туристичне ресурсознавство: Навчальний посібник* / Н. Паньків. – Львів: Український бестселер, 2011. – 238 с.
22. Сеух І.В. *Концептуальні основи формування системи туризму в Україні* / І.В. Сеух // *Вісник ЖДТУ. Серія: економічні науки.* 2016. №1 (75). – С. 113-122.
23. Смаль І.В. *Туристичні ресурси світу* / І.В. Смаль. Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010. - 336 с.
24. *Створення нової бази даних [Електронний ресурс].* – Режим доступу: https://stud.com.ua/53365/informatika/stvorenya_novoyi_bazi_danih.
25. Топольний Ф.П. *Клімат як унікальний рекреаційний ресурс нашого краю.* / Ф.П. Топольний, О.Ф. Гелевера // *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України».* – Кропивницький. – ЛА НАУ, 2018. – С. 297-303.

УДК 911.3

Воловик Володимир
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Поняття туристичного місця

У статті розглядаються особливості поняття туристичного місця у географії туризму. Розкриті загальні особливості місць, які мають зв'язок з різними видами туризму. Розкрито значення культури як основного впливу на

ідентифікацію туристичних місць. Проаналізовано тематизацію туристичного місця. У статті зазначено вплив ландшафтного місця у географії туризму. Проаналізовано, що використання ландшафтних місць у географії туризму, впливають на необхідність розкриття сучасних дискурсів, які висвітлюють аспекти взаємозв'язку між ними.

Ключові слова: туристичне місце, ландшафтне місце, туризм.

Воловик В. **Понятіе туристического места.** В статье рассматриваются особенности понятия туристического места в географии туризма. Раскрыты общие особенности мест, которые имеют связь с различными видами туризма. Раскрыто значение культуры как основного влияния на идентификацию туристических мест. Проанализированы тематизации туристического места. В статье указано влияние ландшафтного места в географии туризма. Проанализировано, что использование ландшафтных мест в географии туризма, влияют на необходимость раскрытия современных дискурсов, которые освещают аспекты взаимосвязи между ними.

Ключевые слова: туристическое место, ландшафтное место, туризм.

Volovyk V. **The concept of a tourist place.** The article deals with the peculiarities of the concept of a tourist place in the tourism geography. The general features of places connected with different kinds of tourism are revealed. The value of culture as the main influence on the identification of tourist sites is revealed. The thematic analysis of the tourist site is analyzed. The article describes the influence of the landscape in the geography of tourism. It is analyzed that the use of landscape places in the tourism geography influences the need for the discovery of modern discourses that cover the aspects of the relationship between them.

Key words: tourist place, landscape place, tourism.

Наявність проблеми. Місця та візуалізація місць є фундаментальними поняттями для практики туризму. Такий походить від індивідуального та колективного сприйняття туристичного досвіду, пов'язаного з визначеними місцями різної генези. Відповідно, просування і маркетинг туристичних дестинацій залежить від формування та поширення позитивних і привабливих образів місць (туристичних, географічних, ландшафтних). Однак, оскільки ці сприйняття та образи трансформуються у відповідь на зміни суспільних очікувань, смаків, моди, мобільності, з'являються нові географічні місця в туризмі. Змінюючи або замінюючи попередні моделі, різні форми туризму формуються навколо нових напрямів.

Аналіз попередніх публікацій. Концепція місця сформувалася у культурній географії, до основоположників якої віднесено Yi-Fu Tuan (1977, вводить поняття місця та простору, формує напрям топофілії) [9], John Agnew (1987, виділяє фундаментальні аспекти місця: локація, локаль, відчуття місця), Denis E. Cosgrove (1984, аналізує зв'язок місця і ландшафту) [4], J. E. Malpas (2011, феноменологічне сприйняття місця) [7], Joël Vonnemann (2005, місце як нова парадигма гуманістичної географії) [2] тощо. Дослідження місця у туризмі проаналізовані у працях географів, культурологів: Edward Relph (1976), James Duncan (1993), Dolores Hayden

(1995), Stephen Williams (2015). Значну увагу у географічних дослідженнях приділено вивченню «сакрального місця» яке окрім духовно-емоційного забарвлення, має важливе туристичне значення [3, 4, 6]. Більшість представлених праць не мають повного висвітлення зв'язків місця у географії туризму, що вимагає поглибленого аналізу.

Мета – аналіз поняття туристичного місця.

Результати дослідження. Культурна географія з її традиціями вивчення регіональних культур і різноманітних народів має тенденцію позиціонувати «туризм» як проблему, яка гомогенізує місцеві етнокультури по відношенню до недиференційованого середовища. Щоб адаптувати цей аргумент до такого підходу, туристів розглядають як людей без історії або культури; ставши агентами антикультури, що руйнує культуру, з якою вона вступає в контакт. Таким чином, культурна географія була класично антитуристичною. Таким чином, туризм можна розглядати як логічне продовження загального принципу індустріального капіталізму до сфери дозвілля. Можливо, корисно нагадати, що терміни «культурна індустрія» та «індустрія туризму» почалися як оксюморон: культура не могла бути промислово розвиненою, а місця відпочинку переважно уникали індустріалізації. Зараз туризм розташований на передньому краї культурної економіки, де не тільки економіка використовує культурні процеси та практики як ресурси, а й економічна діяльність здійснюється через культурні практики. Це бачення не протидіє економіці культури [8].

Культурна база *місць* у географії туризму проявляється кількома способами, два з яких варто відзначити. По-перше – це ролі, які ми приписуємо туристичним місцям. Вони повинні служити меті, будь то місця відпочинку або місця видовищ, або як місця пам'яті. Проте жодна з цих ознак не існує ізольовано. Вони є культурними конструктами. По-друге, такі місця, як правило, відрізняються відомою туристичною практикою. Ряд авторів (наприклад, Crouch, 2001; Edensor, 2000, 2001) [10] звернули увагу на ритуальну, перформативну природу туризму, спільні звичаї та припущення про відповідну туристичну поведінку та туристичні умови. Тому місця у туристичному процесі активно трансформуються через сприйняття туристів, які збираються у визначних місцях і чия присутність і дії, у свою чергу, посилюють характер цих об'єктів як вже туристичних місць.

Також корисно відзначити, як еволюція туристичних місць у часі формується в основі соціокультурних процесів і безпосередньо реагує на зміни етнокультурних маркерів, таких як кулінарія і мода. Таким чином, потрібно визнати, що хоча ми можемо спочатку оцінювати туристичні напрями з погляду їхніх фізико-географічних і культурних ресурсів, оцінка та подальший розвиток туристичних місць зазвичай залежить як від соціальних та інституційних структур, так і від організацій, які є впливають на розробку продукції та інновації в транспортній технології.

Визнання значення культури як основного впливу на ідентифікацію туристичних місць, дозволяє почати розуміти їх дивовижний діапазон, які

тепер представляють себе як місця призначення для сучасного мандрівника / дослідника. Сучасні суспільства формуються в умовах надзвичайної мобільності, оскільки ми постійно стикаємося з вибором того, що відвідати і що там робити. Різноманітність туристичних місць у сучасному світі виникає з того простого факту, що люди використовують різні критерії у вирішенні вибору, що є в їх розпорядженні. Проте важливо визнати, що туристичні рішення, які ми робимо, часто формуються на рівні індивідууму і таким чином відображають особисті схильності і диспозиції, які опосередковуються в важливих напрямках. Зазвичай, частина такого посередництва впливає з культур, в яких турист перебуває, і які впливають на наші переваги та інформують кодекси поведінки, які ми демонструємо як туристи. Наше визнання та ідентифікація з туристичними місцями також опосередковується діями інших дослідників, чия роль полягає в тому, щоб навмисно впливати на наші сприйняття і сприяти формуванню місць як об'єктів туристичної уваги [10].

Спосіб, яким туристи формують свій досвід, є важливим аспектом у створенні туристичних місць, але ми повинні визнати, що він є частиною ширшого процесу взаємодії, який називають туристичною «продуктивністю» і включає дії, поведінку, культурні коди та уподобання, які туристи демонструють під час відвідування туристичного місця. Інтерес до діяльності туристів є відносно новою критичною позицією, що склалася через нові культурні перспективи в географії і відображає визнання спостереження, що туризм не може існувати незалежно від туристів, які його розвивають [10]. Іншими словами, в той час як туристична індустрія може виробляти та просувати будь-яку кількість туристичних місць, вони залишаються інертними суб'єктами до того часу, поки не будуть заселені людьми (туристами), чия взаємодія з об'єктами та одного з одним створює інституційні основи, відносини та практики які визначають місцевість як місце туризму.

Туризм формує і змінює місця. Хоча такі висновки потрібно застосовувати з обережністю, бо потрібно перейти від уявлень про мобільних туристів і туристичні «впливи» на фіксовані місцеві етнокультури. Якщо цього принципу не дотриматися, можемо стати замкненими в «примусовій концептуальній схемі», яка бачить локальну культуру у противазі глобальній індустрії, де «культурні зміни, що виникають внаслідок туризму, створюються втручанням вищої соціокультурної системи в нібито слабшому середовищі» [Picard, 1996, с. 104, за 8]. Це, по-перше, має на меті відобразити «позитивних» туристів, як тих, хто цікавиться особливостями місця і проаналізувати місцеве суспільство, що у свою чергу схоже на самооцінку географів. По-друге, це загрожує позиціонуванню «господарів» як обмеженої, статичної, неподільної та щасливої культури перед туристами. Продуктивнішим буде використовувати більш культурне комплексне представлення «споживання» туризму у місцях, які бачать не лише глобалізаційний рушій, а й динамічні способи місцевих культурних

елементів. Вони є продуктом діалогу між місцевими і позакультурними системами культури / етнокультури [8], і виражені у відповідній тематизації.

Тематизація туристичного місця – це планований процес, який прагне надати певному місцю відчуття як ідентичності, так і упорядкування [5] через поєднання фізичного дизайну (або редизайну) простору та розробки асоційованого набору культурних нарративів, які з'єднуються із загальним темою або набором відповідних тем. Обрана тема / теми можуть стосуватися відмінностей між часом і / або місцем та, як правило, перекривається складними асоціаціями економічної, соціальної, історичної або культурної практик. У туристичному просторі, тематизація активно підсилюються через матеріальні та символічні засоби для заохочення як безпосередньої, так і підсвідомої участі туристів. Заходи можуть включати:

- розвиток ландшафтно-архітектурних елементів (або, в історичному середовищі, вибір окремих елементів з реліктового ландшафту);
- назви місць, вулиць, громадських приміщень з назвами, які підключаються до тематизації;
- використання та охорона визначних пам'яток (музеї, туристичні стежки, місця розваг тощо), які розкривають вибрану тему;
- включення стилів і видів роздрібної торгівлі (або інших підприємств), які стосуються лематизації туристичного місця;
- маркетинг сувенірів з профільної теми;
- включення теми до місця просування (наприклад, брошури) [10].

Ландшафтне місце у туризмі. На підставі своєї перцепційності та відчутного, емпіричного характеру, ландшафт є найважливішим простором в аналізі відносин, які формуються між туристичним та відвідуваним місцем. Його, зазвичай, легка доступність, а також репрезентативність та реляційні властивості, роблять ландшафт і справжньою структурою для рекреації, а також цінним засобом і інструментом аналізу географічних змін через туризм (Terkenli, 2002) [1]. Відмінність від інших просторових структур аналізу полягає в різниці між баченням і поглядом, де останній представлений діяльністю, необхідною для контексту ландшафту, емоційно обтяжений, на відміну від бачення, і, таким чином, центральним для туристичної діяльності. Проте складний характер стосунків туриста з відвідуваним ландшафтом має бути встановлений на початку. Ця складність, яка розкривається місцем, часом і культурним контингентом, який представляє конкретні соціальні та культурні сприйняття в певні історичні страти. Таким чином, ландшафт як місце у географії туризму вимагає контекстуальної інтерпретації і не може бути відсторонений від питань позиціонування та його історичного та соціокультурного контексту – його стосунків зі спостерігачем [1].

Індустрія туризму неодноразово розглядалася як значний експлуататор ландшафтних комплексів, а також як суттєве сучасне середовище глобалізації стандартів ідентичності та розвитку сучасних ландшафтів (Sack, 1992; Уггу, 1995) [11]. З іншого боку, турист, як сучасний дослідник / відпочивальник / паломник, прагне регенерації в царині задоволення, традицій, мистецтв і

спорту, які спонукають пошуки нових туристичних ландшафтів та місць. Механізми цього зв'язку між туризмом і ландшафтом, однак, залишаються в значній мірі невивченими.

Як образ або репрезентація місця, ландшафт є першим і найстійкішим середовищем контакту між туристичним і перспективним місцем подорожі; за допомогою створених фотографій та відео вона стає своєрідними мемуарами туриста / мандрівника. Ландшафтні місця за допомогою пропаганди, підтримки та трансформації їхніх специфічних функцій, є одними з найважливіших культурних елементів регіону, де відображається частина сучасних соціокультурних диспропорцій. Аналіз європейських культурних ландшафтів було здійснено до XVII століття, застосовуючи визначення ландшафту з уявленням про перспективу або аналогом пейзажу. Ці поняття супроводжували розвиток ландшафтів аж до XX століття, – в панорамних краєвидах, морфології ландшафтів, перцепційно-когнітивних моделях; характерних для індустрії туризму – фотографії, листівки, реклами і іконографія туроператора. У цих випадках ландшафт організований ініціативами з планування туризму та розвитку з метою туристичного споживання [1].

Зв'язок між ландшафтним місцем і туризмом поширюється на задоволення потреб, який розкривається у досвіді, який є компонентом туризму і переважаючим у формах туризму XX століття. З XVII століття туристична індустрія розвинула нові форми туристичної привабливості, «вона розробила виробничі ділянки гедонізму – прекрасні вихідні, незабутні події, тиждень сімейного відпочинку, захоплюючу пригоду» [1]. Безперервна інтенсивність задоволення, яку шукали і знаходили у ландшафтному місці, де нерозривно поєднується ландшафт і привабливість, підкреслювалося значення людської емоційної складової у відносинах туриста з ландшафтом.

Висновок. На соціально-географічний розвиток туризму вплинули численні елементи, але існують чотири чинники, які особливо важливі для розуміння того, як і чому розвивалися моделі та формувався відповідний характер туристичних місць.

По-перше, потрібно визнати важливість змін у часі щодо відношення та мотивації. У сучасному світі туристичні подорожі стають, здавалося б, природною і звичною частиною життя, і в більшості західних країн мільйони людей сподіваються стати туристами принаймні на щорічній основі. Однак це не завжди було так. Упродовж відомої історії подорож була важкою, дорогою, незручною і часто небезпечною, тому спочатку прагнення до подорожей спонукали серйозні мотиви. Тому не дивно, що серед ранніх «туристів» ми знаходимо релігійних паломників, мотивованих сильним почуттям духовної мети, або мандрівниками, які мандрували у пошуках здоров'я (одна з фундаментальних людських проблем). Оскільки подорожі стали менш складними і доступними, стало легше визнати інші мотиви як основу для туризму, особливо прагнення до задоволення власних потреб [10].

По-друге, соціально-економічна емансипація міського середнього класу і (особливо) пролетаріату досить важлива. Для того, щоб звичайні люди впровадили туризм у свій спосіб життя, потрібні були серйозні та фундаментальні зміни. Центральним елементом цієї трансформації є вивільнення часу, щоб дозволити туристичні поїздки і, що не менш важливо, здатність накопичувати резерви доходу, які можуть бути витрачені на дискреційну покупку, таку як туристична путівка.

По-третє, масові форми туризму стали можливими лише при розробці ефективних і доступних систем транспорту. Залізниця, зокрема, зробила масові подорожі реальністю у другій половині XIX століття, розширивши діапазон, через який люди могли подорожувати для задоволення і стимулювали розвиток нових туристичних регіонів. Аналогічно, розвиток цивільної авіації у другій половині XX століття підкріпив появу популярних форм міжнародного туризму.

По-четверте, сучасний туризм також потребує організаційних систем і підприємств, пов'язаних з такими системами, для забезпечення підтримуючої інфраструктури об'єктів і персоналу, здатного керувати туристичним бізнесом і розвивати туристичні місця для потенційних відвідувачів. Основні засоби включають: розміщення, транспорт, розваги, роздрібні послуги та форми пакетного туризму, в яких всі ці елементи можуть бути придбані в рамках однієї операції. Такий підхід дозволяє комплексно дослідити вибрані туристичні місця, у тому числі і ландшафтні. У контексті амбівалентних і суперечливих процесів, що становлять сучасні ландшафтні місця у географії туризму, виникає необхідність розкриття сучасних дискурсів, які висвітлюють аспекти взаємозв'язку між туризмом / туристами і ландшафтом. Ця міждисциплінарна сфера досліджень поки що не була у повному обсязі охоплена географами.

Список використаних джерел:

1. *A companion to tourism* / Edited by Alan A. Lew, C. Michael Hall, Allan M. Williams. – Malden : Blackwell Publishing Ltd, 2004. – 622 p.
2. *Bonnemaison Joël. Culture and Space. Conceiving a new cultural geography* / Joël Bonnemaison. – London : Tauris & Co. Ltd, 2005. – 154 p.
3. *Bremer T. Sacred spaces and tourist places. In D. Timothy & D. Olsen (eds.) Tourism, Religion and Spiritual Journeys.* – New York : Routledge, 2006. – pp. 25-35.
4. *Cresswell Tim. In place/out of place : geography, ideology, and transgression* / Tim Cresswell. – Minneapolis : University of Minnesota Press, 1996. – 201 p.
5. *Cresswell Tim. Place: a short introduction* / Tim Cresswell. – Malden: Blackwell Publishing Ltd, 2004. – 153 p.
6. *Sacred Places Europe: 108 Destinations* / Brad Olsen. – Published by the Consortium of Collective Consciousness, 2007. – 320 p.
7. *The Place of Landscape. Concepts, Contexts, Studies* / edited by Jeff Malpas. – Cambridge : The MIT Press, 2011. – 369 p.

8. *The Wiley Blackwell companion to tourism / edited by Alan A. Lew, C. Michael Hall, and Allan M. Williams. – Chichester : John Wiley & Sons Ltd, 2014. – 650 p.*
9. Tuan Y.F. (1977) *Space and Place. The Perspective of Experience. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1977. – 235 p.*
10. Williams Stephen. *Tourism geography : a new synthesis / Stephen Williams. – 2nd ed. – Abingdon : Routledge, 2009. – 309 p.*
11. Williams Stephen. *Tourism geography: critical understandings of place, space and experience / Stephen Williams and Alan A. Lew. – Third edition. – New York : Routledge, 2015. – 327 p.*

УДК 911.2: 551.481.1 (477)

Львів Леонід

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Природні та штучні водойми України: поширеність та перспективи використання у рекреації

Розглянуті особливості поширення природних та штучних водойм України, їх просторова диференціація. Здійснені розрахунки найважливіших показників. Заозереність території України становить 0,15 %, з урахуванням штучних водойм – 2,15 %. В умовах України озера та штучні водойми та їх узбережжя є важливими об'єктами рекреаційної діяльності.

Ключові слова: *водойми, озера, водосховища, ставки, рекреація*

Ильин Л. Природные и искусственные водоемы Украины: ресурсы и перспективы использования в рекреации. *Рассмотрены особенности распространения природных и искусственных водоемов Украины, их пространственная дифференциация. Рассчитаны важнейшие показатели. Озёрность территории Украины составляет 0,15%, с учетом искусственных водоемов – 2,15%. В условиях Украины озера и искусственные водоемы и их побережья являются важными объектами рекреационной деятельности.*

Ключевые слова: *водоемы, озера, водохранилища, пруды, рекреация.*

Pyin L. Natural and artificial reservoirs of Ukraine: resources and prospects for use in recreation. *The features of the distribution of natural and artificial reservoirs of Ukraine, their spatial differentiation are considered. The most important indicators are calculated. The area of lakes occupies 0,15 % of Ukraine, taking into account artificial water bodies – 2,15%. Lakes and artificial reservoirs as well as their shores are important objects of recreational activity in Ukraine*

Keywords: *reservoirs, lakes, reservoirs, ponds, recreation.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Велике значення належить водоймам у формуванні системи рекреації. Під рекреацією слід розуміти вид діяльності й набір послуг, пов'язаний із тимчасовою міграцією і перебуванням в інших місцях з метою відпочинку, лікування, фізичного й

духовного розвитку, підвищення культурно-пізнавального рівня та спортивної майстерності, що супроводжується споживанням природних, економічних і культурних цінностей та послуг. Рекреація спрямована на відновлення й покращення здоров'я, фізичних і духовних сил людини, її працездатності, реалізується в період короткочасного і тривалого відпочинку в оздоровчих закладах, турпоходах, екскурсіях, прогулянках. Основою для розвитку рекреації слугують рекреаційні ресурси, що включають місцевість зі сприятливим кліматом, мальовничими ландшафтами, узбережжями водойм, лісом, джерелами мінеральних вод і родовищами лікувальних грязей. Озера та штучні водойми є ключовими об'єктами рекреації, що формують так звані озерні рекреаційні території (місця відпочинку, рекреаційні зони). Кількість водойм, їх морфометричні характеристики, естетична цінність узбереж є вихідними величинами визначення рекреаційної ємності зони й рекреаційного навантаження на об'єкти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Водоймам України присвячено ряд географічних досліджень, переважно регіональних – гідрологічного, гідробіологічного, геоморфологічного, загального фізико-географічного змісту. Науково-популярна книга Г.І.Швеця подає загальний огляд сучасних природних озер території нашої країни [11]. Поміж пізніших довідкових видань про водойми України природного та антропогенного походження: Ільїн Л.В., Мартинюк В.О. Озера України: Довідник [5]; Ільїн Л. В., Мольчак Я. О. Озера Волині: Лімнологіко-географічна характеристика [4]; Водне господарство в Україні / за ред. Яцика А.В., Хорева В.М. [1]; Паламарчук М.М., Закорчевна Н.Б. Водний фонд України: Довідковий посібник [8]; Швебс Г.І., Ігошина М.І. Каталог річок і водойм України: Навчальний посібник [10]; Тімченко В.М. Екологічна гідрологія водойм України [9] та ін.

Раціональне використання рекреаційних ресурсів водойм потребує зараз усесторонніх знань процесів, які відбуваються у водоймах, і природних тенденцій розвитку їхніх екосистем. В умовах України озера, ставки і водосховища та їх узбережжя є важливими об'єктами рекреаційної діяльності.

Мета роботи полягає у оцінюванні ресурсів водойм України як перспективних ресурсів для організації рекреаційної діяльності. Досягнення мети зумовило виконання таких завдань: здійснити оцінку природних та штучних водойм, з'ясувати їхню просторову диференціацію; окреслити перспективи рекреаційного використання водойм.

Виклад основного матеріалу. Господарське використання водойм залежить від кількох визначальних чинників: географічного розміщення, фізико-географічних особливостей водойм, рівня і напрямів розвитку господарства на водозборах, запасів і кількості природних ресурсів водойм та узбережжя, біопродуктивності. Регіональні узагальнення у цьому плані мають велике прикладне значення. Інформацію про розподіл водойм у розрізі адміністративних областей наведено у працях [1–8, 10, 12].

Дані про наявність і розподіл штучних водойм (водосховищ і ставків) наводять М. Паламарчук та Н. Закорчевна за матеріалами анкетних запитів, надісланих обласними управліннями водного господарства Держводгоспу України. На цей час на території України налічувалося 1157 водосховищ і 28,8 тис. ставків. Із загальної кількості водосховищ 90 % мають об'єм менший за 10 млн м³, 8 % – від 10 до 100 млн м³ і тільки 19 водосховищ – більше 100 млн м³ [8].

На території України домінують водосховища від 1 до 10 млн м³ – 862 водойми, за сукупними об'ємами і площею – понад 1000 млн м³. Найбільші ресурси зосереджені у водосховищах Дніпровського каскаду.

Як зазначають М. Паламарчук і Н. Закорчевна, до 1950 р. загальна площа штучних водойм не перевищувала 100 тис. га, а їх повний об'єм – 1,4 км³, тобто було зарегульовано близько 3 % місцевого річкового стоку України. Вже через 10 років площа водної поверхні водосховищ і ставків збільшилась удвічі, а їхній об'єм – майже утричі. Нині, навіть без водосховищ на Дніпрі й Дністрі, площа штучних водойм порівняно з 1950 р. зросла у 5 разів, а їхній загальний об'єм – у 8 разів. Загальна акумулююча ємність водосховищ і ставків на 11 % перевищує об'єм середніх багаторічних ресурсів місцевого річкового стоку України. Загальна площа земель, вкритих водою, становить 2415 тис. га; гідротехнічними та іншими водогосподарськими спорудами зайнято 54 тис. га; відкритими заболоченими землями – 939 тис. га. Площу водної поверхні компенсують річки і струмки (10 %), озера і прибережні замкнуті водойми (26 %), водосховища і ставки (47 %), канали, колектори, канали (7 %), лимани (10 %) [8].

Нами здійснено оцінювання водойм України за адміністративними утвореннями, природно-господарськими районами, фізико-географічними країнами (зонами) та ін. Виконане узагальнення засвідчує, що на території України зосереджено 30838 природних і штучних водойм, які займають площу 1298,7 тис. га. Загальний об'єм водної маси, заакумульованої в них, сягає 60,98 км³.

Регіональні особливості розподілу водойм (озер, водосховищ, ставків) у межах адміністративних областей та їхні найважливіші показники узагальнені у табл. 1–2. Проведені дослідження свідчать про нерівномірне поширення природних та штучних водойм на території України.

Заозереність території України становить 0,15 %, з урахуванням штучних водойм – 2,15 %. Найбільш заозереними є Одеська (1,43 %), Волинська (0,69 %) та Херсонська (0,23 %) області. Незначний цей показник у Донецькій (0,001 %), Дніпропетровській (0,01 %) та Запорізькій (0,01 %) областях. З урахуванням штучних водойм найбільшим цей показник є для Одеської (3,96 %) та Чернівецької (2,20 %) областей, найменшим – для Закарпатської (0,21 %), Івано-Франківської (0,33 %) та Чернігівської (0,34 %) (табл. 3).

Табл. 1.

Природні та штучні водойми України (за адміністративними областями)

Адміністративні області	Усього водойм, шт.	у тому числі, кількість/%		
		ставки	водосховища	озера
АР Крим	935	875/91,8	22/2,3	56/5,8
Вінницька	3326	3216/96,7	73/2,2	37/1,1
Волинська	687	439/63,9	13/1,9	235/34,2
Дніпропетровська	1570	1432/91,2	131/8,3	7/0,4
Донецька	1164	1010/86,7	151/12,9	3/0,25
Житомирська	907	826/91,0	43/4,7	38/4,2
Закарпатська	83	59/71,08	9/10,8	15/18,0
Запорізька	929	897/96,5	28/3,0	4/0,4
Івано-Франківська	657	620/94,4	3/0,4	34/5,1
Київська	2478	2389/96,4	58/2,3	31/1,2
Кіровоградська	2281	2185/95,8	84/3,6	12/0,5
Луганська	450	352/78,2	65/14,4	33/7,3
Львівська	1300	1220/93,8	24/1,8	56/4,3
Миколаївська	926	865/93,4	44/4,7	17/1,8
Одеська	898	828/92,2	55/6,1	15/1,6
Полтавська	1350	1272/94,2	67/4,9	11/0,8
Рівненська	750	656/87,4	13/1,7	81/10,8
Сумська	1276	1199/93,9	46/3,6	31/2,4
Тернопільська	901	874/97,0	27/2,9	0/0,0
Харківська	1990	1910/95,9	51/2,5	29/1,5
Херсонська	409	360/88,0	31/7,5	18/11,7
Хмельницька	1905	1803/94,6	61/3,2	41/2,1
Черкаська	2366	2312/97,7	37/1,5	17/0,7
Чернівецька	545	482/88,4	2/0,3	61/11,1
Чернігівська	724	683/94,3	15/2,1	26/3,5
Водосховища Дніпровського каскаду	6	–	6	–
Дністровське водосховище	1	–	1	–
Разом	30838	28764/93,3	1160/3,7	914/2,9

Табл. 2.

Площі та об'єми водойм України (за адміністративними областями)

Адміністративні області	Площа (усього), тис. га	у тому числі, тис. га			Об'єм (усього), млн. м ³	у тому числі, млн. м ³		
		ставки	водосховища	озера		ставки	водосховища	озера
АР Крим	11,36	4,46	4,10	2,8	504,17	102,47	390,5	11,2
Вінницька	35,5	22,5	12,4	0,6	612,7	275,6	326,0	11,1
Волинська	20,14	3,99	2,25	13,9	1043,41	57,8	42,01	943,6
Дніпропетровська	34,55	12,6	21,6	0,35	1186,0	220,3	963,6	2,1
Донецька	28,248	8,53	19,68	0,038	1087,2	194,8	891,2	1,2
Житомирська	18,78	9,81	6,97	2,0	296,63	115,08	163,13	18,42
Закарпатська	2,65	0,29	1,28	1,08	65,0	8,7	51,8	4,5
Запорізька	11,34	8,57	2,48	0,29	264,46	189,32	73,74	1,4
Івано-Франківська	4,55	2,37	1,64	0,51	104,66	30,99	63,47	10,2
Київська	27,06	16,4	9,46	1,2	454,1	259,1	185,7	9,3
Кіровоградська	26,03	16,05	9,58	0,4	500,41	221,21	276,6	2,6
Луганська	10,6	3,0	6,28	1,32	312,4	73,09	229,41	9,9
Львівська	11,24	5,84	4,2	1,2	191,74	86,86	93,68	11,2
Миколаївська	15,8	8,77	6,52	0,51	414,5	110,07	297,63	6,8
Одеська	133,28	6,83	78,33	48,12	3233,13	66,43	1963,3	1203,4
Полтавська	22,82	15,9	6,37	0,55	427,77	278,07	146,4	3,3
Рівненська	11,94	6,4	3,77	1,77	171,59	72,25	75,04	24,3
Сумська	16,04	9,32	5,12	1,6	287,43	164,6	111,13	11,7
Тернопільська	9,45	5,65	3,8	–	139,02	57,83	81,19	–
Харківська	43,74	9,89	32,4	1,45	1653,38	115,18	1529,5	8,7
Херсонська	40,13	6,19	27,4	6,54	338,9	107,8	225,7	5,4
Хмельницька	22,82	12,2	10,02	0,6	316,55	147,2	157,05	12,3
Черкаська	23,54	17,0	5,86	0,68	365,53	246,3	117,13	5,1
Чернівецька	3,66	2,92	0,14	0,6	58,01	41,28	4,53	12,2
Чернігівська	10,75	7,78	1,93	1,04	146,8	102,51	36,49	7,8
Водосховища Дніпровського каскаду	688,1	–	688,1	–	43800	–	43800	–
Дністровське водосховище	14,2	–	14,2	–	3000	–	3000	–
Разом	1298,7	223,26	986,3	89,14	60979,52	3344,82	55297	2337,7

Табл. 3.

Заозереність території України

Адміністративні області	Заозереність, %	Заозереність (з урахуванням штучних водойм), %
АР Крим	0,10	0,39
Вінницька	0,02	1,34
Волинська	0,69	0,99
Дніпропетровська	0,01	1,08
Донецька	0,001	1,07
Житомирська	0,07	0,62
Закарпатська	0,08	0,21
Запорізька	0,01	0,42
Івано-Франківська	0,04	0,33
Київська	0,04	0,94
Кіровоградська	0,02	1,06
Луганська	0,04	0,38
Львівська	0,06	0,52
Миколаївська	0,02	0,64
Одеська	1,43	3,96
Полтавська	0,02	0,79
Рівненська	0,09	0,59
Сумська	0,07	0,67
Тернопільська	0,04	0,69
Харківська	0,05	1,39
Херсонська	0,23	1,41
Хмельницька	0,03	1,11
Черкаська	0,03	1,13
Чернівецька	0,07	2,20
Чернігівська	0,03	0,34
Дніпровський каскад	–	–
Україна	0,15	2,15

Курортно-рекреаційне освоєння водойм є особливим видом водокористування. Хоча кількість води, яка використовується цією галуззю для питних і лікувальних цілей у санаторіях, будинках відпочинку, пансіонатах, турбазах, порівняно невелика, проте розвиток курортно-рекреаційного господарства потребує значних додаткових об'ємів свіжої води для підтримування глибини водойм у зоні купання, певного санітарного й температурного режимів водойм.

Для оцінювання рекреаційних ресурсів водойм слід використовувати два підходи: 1) паспортизація водойм території, які включені до існуючих рекреаційних зон; 2) комплексне оцінювання рекреаційної придатності акваторії водойм, яка ґрунтується на диференціації якості води для різних

видів відпочинку за сукупністю цільових критеріїв і показників, їх граничних значень, що забезпечують безпеку відпочинку на воді.

Комплексне оцінювання ступеня придатності акваторій вивчених водойм для рекреаційного використання конкретних видів здійснюється за сукупністю цільових критеріїв і показників, їх граничних значень, які забезпечують безпеку відпочинку на воді. За цільові показники використовуються: загальні (величини завислих речовин, колірності, прозорості, рН, БПК₅, біхроматної окислюваності, перманганатної окислюваності, розчинного O₂, біомаси фітопланктону, тривалості комфортного кліматичного періоду); особливі (величини радіаційного забруднення (Cs – 137, Sr – 90 та ін.), токсичного (Hg, Pb, As, Ni, Cd, Cu, Zn, Cr–VI) і мікробного; індивідуальні (величини площ мілководдя з надводною рослинністю, глибини, площі заростання підводними макрофітами, площі водойми, ширини водойми, довжини водойми); специфічні (поширеність видового різноманіття іхтіофауни, величини біомаси підводних макрофітів).

Для організації водно-спортивно-туристських і купально-пляжних видів рекреації оцінка водойм здійснюється на основі аналізу природних особливостей водойм (за морфометричними й гідрохімічними показниками).

Морфометричні показники використовуються для визначення напрямів рекреаційного використання водойм: площа водойми, довжина, ширина. Найсприятливіші умови для організації рекреаційної діяльності масових видів мають водойми площею від 1 до 5 км². Відносно великі водойми (> 5 км²) мало поширені і є унікальними ресурсами для розвитку рекреації в літній період.

При використанні водойм для водно-вітрильних і гребних видів спорту їх ширина повинна становити 0,5 км і більше, для водно-лижного спорту – 0,2 км і більше. Це обґрунтовано тим, що більшість зон відпочинку місцевого значення формуються на невеликих (1–3 км²) водоймах, кількість великих водойм (понад 5 км²) обмежена, і крім того, інтенсивно використовується для інших видів господарської діяльності (рибне господарство, водокористування й ін.). Це значною мірою обмежує їх раціональне використання.

На базі штучних водойм і невеликих озер створюються, зазвичай, і рекреаційні зони місцевого значення. Аналіз тенденцій рекреаційного освоєння засвідчує, що на озерних системах і великих водосховищах формуються сучасні територіально-рекреаційні системи озерно-річкового й озерно-лісового типів. У них можна реалізувати великий набір рекреаційних занять із різноманітними функціями (наприклад, озера Світязь, Пісочне мають курортно-оздоровчу спеціалізацію).

Висновки та перспективи подальших досліджень. В умовах України озера та штучні водойми та їх узбережжя є важливими об'єктами рекреаційної діяльності. Цікавість до тієї чи іншої території як потенційного об'єкта рекреаційної діяльності пов'язана з потребою оцінювання їх рекреаційних ресурсів. Перспективами подальших досліджень природних та штучних водойм слід вважати: оцінювання природно-ресурсного потенціалу

водоїм України та розробка критеріїв і показників для різних видів рекреаційно-туристичного використання.

Список використаних джерел:

1. *Водне господарство в Україні / За ред. А. В. Яцика, В. М. Хорева. – К.: Генеза, 2000. – 456 с.*
2. *Ильин Л. В. Водоемы замедленного водообмена Украины: ресурсы и проблемы рационального использования / Л. В. Ильин // Прикладная лимнология. – 2002. – Вып. 3. – С. 265–271.*
3. *Ильин Л. В. Пространственная дифференциация водоемов Украины / Л. В. Ильин // Основные направления развития современной географии: Сб. науч. тр.–Владимир: ВГПУ, 2006. – С. 243–249.*
4. *Ільїн Л.В. Озера Волині: Лімнологічно-географічна характеристика / Л.В.Ільїн, Я.О.Мольчак. – Луцьк: Вежа, 2000. – 140 с.*
5. *Ільїн Л. В. Озера України: Довідник / Л. В. Ільїн, В. О. Мартинюк.– Л.: Ред.-вид. від. Львів. держ. ун-ту ім. І. Франка, 1998. – 52 с.*
6. *Ільїн Л. В. Лімнокомплекси Українського Полісся: Монографія: У 2-х т. Т. 1.: Природничо-географічні основи дослідження та регіональні закономірності / Л. В. Ільїн. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 316 с.*
7. *Ільїн Л. В. Ставки України: ресурси й особливості поширення / Л. В. Ільїн // Наук. зап. Вінниць. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Сер.: Географія. – 2007. – Вып. 13. – С. 89–94.*
8. *Паламарчук М. М. Водний фонд України: Довідковий посібник / М.М.Паламарчук, Н.Б.Закорчевна [за ред. В. М. Хорева, К. А. Алієва]. – К.: Ніка-Центр, 2001. – 392 с.*
9. *Тимченко В. М. Экологическая гидрология водоемов Украины / В. М. Тимченко. – К.: Наукова думка, 2006. – 384 с.*
10. *Швебс Г. І. Каталог річок і водоїм України: Навч.-довід. посібник / Г. І. Швебс, М. І. Ігошина. – Одеса: Астропринт, 2003. – 392 с.*
11. *Швець Г. І. Голубі перлини України / Г. І. Швець. – К.: Радянська школа, 1969. – 176 с.*
12. *Яцык А. В. Экологические основы рационального водопользования / А. В. Яцык. – К.: Генеза, 1997. – 640 с.*

Миргородська Олена
Льотна академія Національного авіаційного університету
Аркан Олександра
Кіровоградське територіальне відділення МАН України

Подієвий туризм в Кіровоградській області: сучасний стан та перспективи розвитку

У статті розглянуто сучасний стан розвитку подієвого туризму в Україні загалом, і в Кіровоградській області зокрема. Визначено потенційні можливості, переваги та недоліки розвитку цього напрямку туристичної діяльності в регіоні. Запропоновані можливі шляхи сприяння розвитку подієвого туризму на Кіровоградщині.

Ключові слова: подієвий туризм, Кіровоградська область, культурно-мистецькі події, агропромислова виставка, виставка квітів, авіафестиваль.

Миргородская Е., Аркан А. Событийный туризм в Кировоградской области: современное состояние и перспективы развития В статье дан анализ современного состояния развития событийного туризма в Украине и конкретно в Кировоградской области. Определены потенциальные возможности, преимущества и недостатки развития этого направления туристической деятельности в регионе. Предложены возможные пути поддержки развития событийного туризма на Кировоградщине.

Ключевые слова: событийный туризм, Кировоградская область, события творческого характера, агропромышленная выставка, выставка цветов, авиафестиваль.

Myrgorodska O., Arkan O. Event tourism in Kirovograd region: current status and perspectives of development. This article examines the current status of event tourism in Ukraine and in Kirovograd region. Determined potential opportunities, advantages and disadvantages of the development of the tourist activity in the region. Suggested possible ways to promote the development of event tourism in Kirovograd area.

Keywords: event tourism, Kirovograd region, cultural events, agricultural exhibition, exhibition of flowers, aviafestival.

Вступ. Сучасний розвиток світового господарства доводить, що частка послуг у створенні світового валового продукту постійно зростає. Туризм і пов'язані з ним сфери діяльності стають для багатьох країн важливим джерелом валютних надходжень, залучення інвестицій, розвитку культурного потенціалу, збереженню безпечного довкілля, гармонізації відносин між різними народами.

Державна «Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2016 року» одним із важливих завдань визначає необхідність розвитку саме

внутрішнього туризму, як важливого джерела наповнення місцевих бюджетів, створення нових робочих місць, розвитку людського капіталу [10].

Кіровоградська область тривалий час вважалась регіоном аграрно-індустріальним і туристично недостатньо привабливим. Однак зміна загальних векторів економічного розвитку регіонів в Україні загалом, стимулювала зміни у напрямках економічного розвитку нашої області. Протягом останніх років досить чітко вимальовується зацікавленість органів місцевого самоврядування щодо розвитку сільського зеленого туризму. Якщо у 2016 році в області пропонували відпочинок 42 зелені садиби у 17 районах, то у 2018 році таких садиб було вже 47 [2].

У своїй роботі ми спробуємо визначити можливості для іншого напрямку розвитку туристичної діяльності – подієвого туризму.

Виклад основного матеріалу. *Подієвий туризм* – напрям у туризмі порівняно молодий і доволі цікавий. Поступово, він набуває все більшої популярності. Основна мета такої мандрівки прив'язується до певної події. Такого роду тури, поєднують у собі традиційний відпочинок і участь в найбільш видовищних заходах планети.

У «Словнику-довіднику зі спортивного туризму та активної рекреації» *подієвий туризм* – це різновид туризму, метою якого є відвідування будь-яких яскравих і неповторних подій в культурній, спортивній, соціальній, діловій сферах у масштабах країни або всього світу. Синонім – *івент-туризм* [5].

Смаль І.В. розглядає *подієвий туризм* як заплановану соціально-суспільну подію чи захід, що відбувається в певний час, із певною метою і має резонанс для суспільства. На його думку «подія», яка використовується в туризмі значною мірою залежить від суспільних вподобань, моди, уяви про престижність заходу [9].

До особливостей подієвого туризму можна віднести такі: – щорічне поповнення новими заходами, які із разових перетворюються на регулярні; – масові гучні події привертають увагу не лише спільноти, а й потенційних інвесторів; – стимулювання розвитку туристичної інфраструктури; – сприяння відродження «депресивних» територій; – формування позитивного іміджу міста, регіону, країни тощо [9].

Подієвий туризм можна класифікувати за масштабом події та за тематикою події.

Залежно від масштабу події розрізняють *міжнародний, національний, регіональний та місцевий туризм* [11].

Залежно від тематики пропонують виділяти такі види подієвого туризму [11]: – *національні фестивалі і свята* (наприклад парад військових татувань у столиці Шотландії місті Единбург); – *театралізовані шоу* (наприклад фестиваль "Цирк майбутнього" у столиці Франції, місті Париж); – *фестивалі кіно і театру* (Каннський фестиваль, м. Канни (Франція); – *гастрономічні фестивалі* (пивний фестиваль у м. Мюнхен (Баварія, Німеччина); – *фестивалі і виставки квітів* (фестиваль хризантем у Японії

або виставка тюльпанів у Нідерландах); – *модні покази* (у місті Париж, у місті Мілан); – *аукціони* (аукціон Сотбі, аукціон Крісті); – *фестивалі музики і музичні конкурси* (фестиваль джазу у швейцарському місті Монтре, музичний конкурс "Євробачення"); – *спортивні події* (Олімпіади, міжнародні змагання); – *міжнародні технічні салони* (авіасалон в Ле Бурже); – *карнавали* (в італійському місті Венеція, карнавал у Бразилії тощо).

На думку більшості українських науковців подієвий туризм як явище почав розвиватися в нашій країні лише у 90-х роках ХХ століття. Туристичні фірми почали пропонувати послуги пов'язані із подієвим поїздками лише на початку двохтисячних років. Нині подієвий туризм в Україні задовольняє приблизно 5% потреб потенційних туристів. Вважається також, що більшість подій в Україні носить місцевий або ж регіональний масштаб, тому не надто приваблюють українських і іноземних туристів.

Питання, пов'язані із розвитком подієвого туризму в різних регіонах України висвітлювали у своїх працях Д. Каднічанський, Л. Коржилов, Н. Корнілова, П. Тищенко та інші.

З метою популяризації подієвого туризму в Україні інтернет-портал «This is Ukraine – путівник по Україні» у 2011 році започаткував проведення рейтингу подій (фестивалів) за кількома номінаціями: – *кращий етнічний фестиваль*, – *кращий гастрономічний фестиваль*, – *кращий історичний фестиваль*, – *кращий мистецький фестиваль*, – *кращий музичний фестиваль*, – *кращий тематичний фестиваль* [7].

Значна кількість подій, що приваблюють не лише українців, а й іноземних гостей, відбувається у столиці країни – місті Києві. Зокрема: День Києва, «КиївМузикФест», Столичне Автошоу, Кубок Дерюгіної, «Український тиждень моди» (єдиний на теренах Східної Європи захід фешн-індустрії, який відповідає світовим стандартам) та інші [11].

Окремо варто відмітити місто Львів, яке у 2009 році, на основі експертних оцінок Державної служби туризму і курортів та «Ради з питань туризму і курортів» отримало статус культурної столиці України. Щороку у Львові проводиться понад 100 фестивалів. Найбільш відомими з них є Міжнародний театральний фестиваль «Золотий лев», щорічний Книжковий форумом, різноманітні гастрономічні фестивалі [3].

Чимала кількість гастрономічних і тематичних фестивалів відбувається у західному регіоні України. Найбільш відомими серед них є тематичний фестиваль «Сакура фест» у м. Ужгород (Закарпатська обл.) міжнародний гуцульський фестиваль у м. Яремча (Івано-Франківська область), фестиваль історичних реконструкцій «Стародавній Меджибіж» (Хмельницька обл.), гастрономічний фестиваль «Закарпатське Божоле» у м. Ужгород (Закарпатська обл.) [7].

Ми з'ясували потенційні можливості для розвитку подієвого туризму в Кіровоградській області, оскільки на думку Л. Коржилова, в області представлені лише культурно-пізнавальний та рекреаційний напрямки туристичної діяльності [6].

Кіровоградська область вважається батьківщиною корифеїв українського театру. Саме тому у вересні 1970 року з нагоди святкування 125-ї річниці від дня народження Івана Карповича Тобілевича (Карпенка-Карого) було вперше проведено Всеукраїнське свято театрального мистецтва «Вересневі самоцвіти», яке у подальшому стало традиційним. Метою свята є пропаганда українського класичного та сучасного театрального мистецтва. До участі у фестивалі запрошуються колективи з різних регіонів України.

Щороку, у березні місяці, на базі Кіровоградського музичного училища проводиться Всеукраїнський фестиваль виконавців на народних музичних інструментах «Провесінь». Мета його проведення – популяризація національної школи виконавства на народних музичних інструментах.

Із 1992 року у місті започатковано проведення фестивалю-конкурсу вокально-хорового мистецтва «Калиновий спів». Метою якого є розвиток і популяризація народно-пісенної творчості, відродження і збереження національних співочих традицій України.

З метою збереження та подальшого розвитку фольклору області із 1984 року проводяться місцеві, районні та обласні свята фольклору «Невечерпні джерела». Під час проведення таких свят відбувається показ фрагментів із традиційних на Кіровоградщині обрядових весіль, українських вечорниць, колядок, шедрівок, свят врожаю, Калити, Івана Купала. Свято будеться за принципом календарно-обрядових циклів. Популярними є також є етнофестиваль «Дика груша», фестиваль української народної творчості «Степограй» тощо.

Місто Кропивницький здобуло в Україні славу танцювальної столиці. Підтвердженням цього факту є проведення з 1993 року Обласного конкурсу хореографічного мистецтва «Весняні ритми». Конкурс проводиться з метою популяризації та розвитку хореографічного мистецтва, розкриття творчих здібностей балетмейстерів та учасників колективів, підвищення виконавської майстерності.

Найбільш перспективним для розвитку подієвого туризму в області ми вважаємо Національний мистецький фестиваль «Кропивницький-фест». Цей фестиваль започаткований у 2017 році. До участі у фестивалі залучаються представники різних напрямків мистецтва (на відміну від інших, які мають більш вузький профіль і орієнтовані лише на конкретну аудиторію). Серед учасників – відомі українські гурти і окремі виконавці, що може приваблювати не лише жителів різних куточків нашої області, а й жителів із сусідніх областей.

Яскравими подіями туристичного спрямування стали також у місті Кропивницькому – Центральнотурецький музейно-туристичний фестиваль, туристичний фестиваль «Світле місто» у місті Світловодськ, етнографічне свято «Компаніївські гостини» у Компаніївському районі, фестиваль народної творчості «Folk Долинська» у – м. Долинська [2].

У 2013 році в м. Кропивницькому (на той час м. Кіровоград) відбулась перша Всеукраїнська агропромислова виставка «АгроЕкспо», яка нині має

статус Міжнародної. Її відкриття стало важливою подією для України, адже в ній беруть участь компанії-виробники техніки, обладнання, матеріалів, засобів та послуг для АПК, а також аграрні й технічні ВНЗ. Особливістю виставки є польова демонстрація техніки та технологій для АПК [1].

Про інтерес до виставки свідчить той факт, що кількість її учасників і відвідувачів щороку зростає. Якщо у 2013 році на виставці були представлені трохи більше 300 компаній, то у 2018 році майже у двічі більша кількість – 592. Постійно зростає і кількість відвідувачів. У 2018 році виставку відвідали майже 35 тисяч осіб (для порівняння, у 2014 році – близько 18 тисяч). У 2018 році виставку відвідали 160 представників Турецької республіки, які займаються аграрним бізнесом. На сьогодні Міжнародна агропромислова виставка «АгроЕкспо» увійшла до ТОП-10 найбільших виставок Європи аналогічного профілю. Організатори виставки пропонують відвідувачам цікаву культурно-розважальну програму. Зокрема у 2017 році до участі були запрошені Василь Верастюк та інші учасники спортивних змагань зі стронгмену. А вже у 2018 році, за ініціативи самого Василя Верастюка, в межах виставки спільно з Федерацією стронгмену України були проведені міжнародні змагання – Етап Кубка світу «AGROEXPO strongman CUP 2018», де українські богатирі змагалися із силачами з Польщі, Грузії, Латвії, Білорусі. Такі змагання зацікавили уже іншу цільову аудиторію.

Ще однією родзинкою м. Кропивницький є його дендропарк. Він був закладений у 1958 році і завжди був популярним місцем відпочинку серед місцевих жителів. Нині дендропарк став достойною альтернативою Голландії. Навесні тут можна насолоджуватись цвітінням 100 тисяч тюльпанів, найцікавіші сорти яких були завезені із Нідерландів. Щороку колекція тюльпанів поповнюється. У період цвітіння тюльпанів дендропарк приймає найбільшу кількість відвідувачів із багатьох міст України. Наприклад за період травневих свят у 2015 році дендропарк відвідали близько 200 тисяч туристів. Доволі цікавим є й розважальний комплекс парку [8].

У 2016 році на аеродромі у м. Мала Виска, районному центрі Кіровоградської області, було проведено перший авіафестиваль «Вись». Організаторами фестивалю стали Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету та Маловісківська міська рада. Мета проведення фестивалю – розвиток і пропаганда досягнень авіації України. Програмою фестивалю передбачено демонстрацію стрибків із парашутом, показові виступи літаків, виставку авіаційної техніки, виставку авіамоделей, чемпіонат України з дрон-рейсингу, концертну програму.

Цікаве театралізоване дійство «Весілля Нестора Махна і Галини Кузьменко» можна відвідати у с. Піщаний Брід Добровеличківського району Кіровоградської області. Дійство пов'язане з реальними подіями під час визвольних змагань на теренах України.

Одне із завдань цього проекту – популяризація історії та культури краю. У проведенні театралізованого дійства беруть участь працівники та

учасники художньої самодіяльності Помічянського міського Палацу культури.

У селі Протопопівка Олександрійського району проходить, поки що єдиний в області, гастрономічний фестиваль «Свято сала – всім на славу» [2].

Таким чином, на сьогодні, абсолютна більшість подієвих заходів, що відбуваються на території Кіровоградської області – це заходи *культурно-мистецького характеру*: театральні свята, етнографічні свята та фестивалі, музичні фестивалі та конкурси, конкурси хореографічного та вокально-хорового мистецтва. Більшість заходів такого спрямування відбуваються переважно на території міста Кропивницький і мають загальнонаціональний або регіональний (обласний) масштаб. (табл. 1).

Регулярні заходи культурно-мистецького характеру відбуваються також на території населених пунктів Кіровоградського, Компаніївського, Добровеличківського, Світловодського та Долинського районів.

Єдиний в області подієвий захід *міжнародного* масштабу – це *агропромислова виставка «АгроЕкспо»*, яка проходить у м. Кропивницькому.

Табл. 1.

Основні подієві заходи на території Кіровоградської області

<i>№ з/п</i>	<i>Назва заходу</i>	<i>Тематика заходу</i>	<i>Місце проведення заходу</i>	<i>Масштаб заходу</i>
1	Агропромислова виставка «АгроЕкспо»	економічна	м. Кропивницький	<i>міжнародний</i>
2	Свято театального мистецтва «Вересневі самоцвіти»	культурно-мистецька	м. Кропивницький	<i>всеукраїнський</i>
3	Фестиваль камерної та симфонічної музики «Травневі зустрічі»	культурно-мистецька	м. Кропивницький	<i>всеукраїнський</i>
4	Фестиваль виконавців на народних музичних інструментах «Провесінь»	культурно-мистецька	м. Кропивницький	<i>всеукраїнський</i>
5	Фестиваль-конкурс «Нейгаузівські музичні зустрічі»	культурно-мистецька	м.Кропивницький	<i>всеукраїнський</i>
6	Мистецький фестиваль «Кропивницький-фест»	культурно-мистецька	м. Кропивницький	<i>всеукраїнський (національний)</i>
7	Свято цвітіння тюльпанів	виставка квітів	м. Кропивницький	<i>всеукраїнський</i>
8	Авіафестиваль	технічна	м. Мала Виска – м. Кропивницький	<i>всеукраїнський</i>
9	Фестиваль національних культур	культурно-мистецька	м. Кропивницький	<i>обласний</i>
10	Конкурс хореографічного мистецтва «Весняні ритми»	культурно-мистецька	м. Кропивницький	<i>обласний</i>

11	Центральноукраїнський музейно-туристичний фестиваль	культурно-мистецька	м. Кропивницький	обласний
12	Фестиваль-конкурс вокально-хорового мистецтва «Калиновий спів»	культурно-мистецька	м. Кропивницький	обласний
13	Свято духовного співу «Молось за тебе, Україно»	культурно-мистецька	м. Кропивницький	обласний
14	Фестиваль української народної творчості «Степограй»	культурно-мистецька	с. Карбівка Добровеличківський р-н	районний
15	Свята фольклору «Невечерпі джерала»	культурно-мистецька	районні центри області	районний
16	Етнофестиваль «Дика груша»	культурно-мистецька	с. Овсяниківка Кропивницького району	районний
17	Туристичний фестиваль «Світле місто»	культурно-мистецька	м. Світловодськ	районний
18	Етнографічне свято «Компаніївські гостини»	культурно-мистецька	Компаніївський район	районний
19	Фестиваль народної творчості «Folk Долинська»	культурно-мистецька	м. Долинська	районний
20	Фестиваль «Свято сала – всім на славу»	астрономічна	с. Протопопівка Олександрійського р-ну	районний
21	«Весілля Нестора Махна і Галини Кузьменко»	театралізоване дійство	с. Піщаний Брід, Добровеличківського р-ну	місцевий
22	Вечори духовної музики «Різдвяні передзвони»	культурно-мистецька	м. Кропивницький	місцевий

Національний рівень мають «Свято цвітіння тюльпанів» у дендропарку обласного центру та *авіафестиваль*, який відбувається у місті Мала Виска або у місті Кропивницькому.

Поки що єдиний в Кіровоградській області *гастрономічний фестиваль* фестиваль «Свято сала – всім на славу» проходить у селі Протопопівка Олександрійського району і має регіональний рівень.

Крім того, за допомогою SWOT-аналізу, ми з'ясували головні переваги, недоліки, можливості й загрози для розвитку подієвого туризму в Кіровоградській області.

Потенційними внутрішніми перевагами для розвитку подієвого туризму в Кіровоградській області можна вважати сприятливе географічне положення у центрі України, можливість залізничного та автобусного сполучення з іншими регіонами, відновлення роботи аеропорту в обласному центрі вже у статусі міжнародного, багату історико-культурну спадщину, толерантне ставлення жителів області до її гостей (у тому числі й іноземних громадян). (табл. 2).

Табл. 2.

SWOT-аналіз можливостей Кіровоградської області щодо розвитку подієвого туризму

<i>Потенційні внутрішні переваги</i>	<i>Потенційні внутрішні недоліки</i>
<ul style="list-style-type: none"> - Багата історико-культурна спадщина регіону (Скіфія, козаччина, український театр тощо); - Сприятливе географічне положення – в центрі країни; - Відновлення роботи аеропорту м. Кропивницький в статусі міжнародного; - Можливість автобусного та залізничного сполучення з іншими регіонами країни; - Наявність унікальних археологічних та історичних пам'яток національного та міжнародного значення; - Толерантне відношення населення до іноземців, гостей міста та області. 	<ul style="list-style-type: none"> - Гранично високий рівень антропогенного освоєння території області; - Недостатньо розвинена транспортна інфраструктура в межах області; - Недостатньо розвинена матеріально-технічна база системи туризму області; - Недостатня кількість місць розміщення для туристів у засобах розміщення міста та області; - Відсутність підготовки кваліфікованих туристських кадрів у ВНЗ області; - Нестача креативу щодо створення івент-продукту області; - Відсутність туристського брендингу території області, недостатня розкрутка в Україні та світі.
<i>Потенційні зовнішні можливості</i>	<i>Потенційні зовнішні загрози</i>
<ul style="list-style-type: none"> - Розвиток туризму в розрізі позиції «Кіровоградщина – центр України»; - Наявність потенційних трудових ресурсів та кваліфікованих кадрів для туристської галузі; - Створення технопарків на базі колишніх та діючих підприємств області (завод Ельворті, Льотна академія тощо); - Використання можливостей для розвитку індустріального туризму; - Розвиток матеріально-технічної бази системи туризму області за рахунок сільського (зеленого) туризму; - Створення дієвого інформаційного туристського центру на засадах клубної діяльності. 	<ul style="list-style-type: none"> - Складна суспільно-політична та економічна ситуація в країні; - Майже повна відсутність державної підтримки туристської діяльності, недосконалість, а, в окремих випадках, і відсутність сучасної нормативно-правової, методичної та інформаційної бази, яка б враховувала його реалії; - Неналежна увага до питань розвитку туризму в області, невиконання програм розвитку туризму в області та в районах; - Нерозуміння та ігнорування проблем розвитку подієвого туризму керівниками підприємств, навчальних закладів області.

До потенційних внутрішніх недоліків слід віднести гранично високий рівень антропогенного освоєння території Кіровоградської області, недостатньо розвинену транспортну інфраструктуру та матеріально-технічної бази системи туризму в її межах, відсутність підготовки в межах області

кваліфікованих туристських кадрів, відсутність туристського брендингу території області в Україні та в світі тощо.

Потенційними зовнішніми можливостями можна вважати зокрема розвиток туризму області у контексті «Кіровоградщина – центр України», створення технопарків на базі колишніх і діючих підприємств (завод Єльворті, Льотна академія НАУ), використання можливостей для розвитку індустріального туризму, створення дієвого інформаційного туристського центру тощо.

Серед *потенційних зовнішніх загроз* такі: складна суспільно-політична та економічна ситуація в країні, майже повна відсутність державної підтримки туристської діяльності, неналежна увага до питань розвитку туризму в самій Кіровоградській області, нерозуміння проблем розвитку подієвого туризму керівниками підприємств і навчальних закладів області. Узагальнена інформація представлена у таблиці 2.

Висновки. Таким чином ми стверджуємо, що Кіровоградська область має потенціал для розвитку подієвого туризму. Для підтримки розвитку такого напрямку туристичної діяльності пропонуємо наступне: – шляхом координації спільних зусиль органів Виконавчої влади, науковців, працівників туристичної галузі зосередитись на *розробці і просуванні* туристичного брендингу Кіровоградської області (у тому числі числі і шляхом залучення Internet простору); – шляхом залучення органів місцевого самоврядування і зацікавлених представників бізнесу *модернізувати* вже існуючі заклади розміщення для туристів та *створювати нові*, відповідно до світових стандартів; – фахівцям у галузі туризму *внести пропозиції* органам Виконавчої влади щодо *реальних шляхів розвитку* індустріального туризму та створення *дієвого інформаційного туристського центру* в місті Кропивницькому та в інших населених пунктах Кіровоградської області.

Список використаних джерел:

1. «АгроЕкспо». Офіційний веб-сайт / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.ukragroexpo.com
2. Департамент культури, туризму та культурної спадщини Кіровоградської ОДА. Офіційний веб-сайт / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.kultura.kr.ua
3. Каднічанський Д.А., Грицюк І.М. Стан та перспективи розвитку подієвого туризму у Львівській області / Д.А. Каднічанський, І.М. Грицюк // *Географія та туризм*. – 2012. – Випуск 20. – С. 174-184.
4. Кляп М.П. Сучасні різновиди туризму: навч. посіб. / М.П. Кляп, Ф.Ф. Шандор. – К.: Знання, 2011. – 334 с.
5. Колотуха О.В. Словник-довідник зі спортивного туризму та активної рекреації: географія, систематизація, практика / О.В. Колотуха. – Кропивницький: Видавництво Льотної академії НАУ, 2018. – 392 с.
6. Коржилов Л.І. Туризм в Україні. Класифікація та види / Л.І. Коржилов // *Ефективна економіка: електронний журнал* – 2014. – Випуск №9.

7. Корнілова Н.В. Подієвий туризм в Україні / Н.В. Корнілова // *Географія та туризм*. – 2012. – Випуск 22. – С. 112-119.
8. Кропивницький дендропарк. Офіційний веб-сайт / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.dendropark.com.ua
9. Сміль І. *Географія туризму та рекреація: Словник-довідник*. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. – 208 с.
10. *Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року*. Урядовий портал / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmi.gov.ua/ua/npras/249826501>
11. Тищенко П.В. Теоретичні аспекти та розвиток подієвого туризму регіону / П.В. Тищенко // *Науковий вісник Ужгородського університету*. – 2011. – Серія Економіка. – Спецвипуск № 33. – Частина 4. – С. 124-128.

УДК 914/919

Соколовський Віктор

Льотна академія Національного авіаційного університету

Особливості рекреаційного потенціалу та районування Іспанії

В статті подано країнознавчу і туристичну характеристику Іспанії та розглянуто її рекреаційно-туристичний потенціал. Проаналізовано туристичну інфраструктуру, передумови й фактори розвитку туристичної галузі країни. Розглянуто специфіку функціонування курортів та туристичних центрів у Іспанії, значення туризму для економіки країни. Запропоновано схему рекреаційного районування території країни на підставі багатфакторного аналізу районуотворюючих чинників.

Ключові слова: рекреаційне районування, мікрорайон, туристичний центр.

Соколовский В. Особенности рекреационного потенциала и районирование Испании. В статье представлены страноведческая и туристическая характеристики Испании, и рассмотрен её рекреационно-туристический потенциал. Проанализирована туристическая инфраструктура, предпосылки и факторы развития туристической отрасли страны. Рассмотрена специфика функционирования курортов и туристических центров в Испании, значение туризма для экономики страны. Предложена схема рекреационного районирования территории страны на основании многофакторного анализа районообразующих факторов.

Ключевые слова: рекреационное районирование, микрорайон, туристический центр.

Sokolovskiy V. Features recreational potential and zoning Spain. The article describes the regional geographic and tourism characteristic of Spain and examined its recreational and tourism potential. Analyzes tourism infrastructure, conditions and factors of development of tourism industry in the country. The specificity of functioning

of resorts and tourist centers in Spain, the importance of tourism to the economy. The scheme recreational zoning of the country on the basis of multivariate analysis of factors that make up the area.

Keywords: recreational zoning, microrayon, tourist center.

Постановка проблеми. Іспанія – відносно молода туристична країна, що почала розвивати рекреаційно-туристичне господарство тільки в 50-х рр. ХХ ст. і цьому є досить переконливі пояснення: країна, що за 180 років пережила 6 революцій, громадянську війну, економічну кризу, не мала змоги приділяти багато уваги цій справі. Але все змінилося після другої світової війни, коли намагаючись відбудувати зруйновану економіку, уряд звернув увагу на туризм як перспективне джерело прибутку. В країні почали будуватися готелі, популярними у туристів стали прибережні містечка та крупні екскурсійні центри. Ще у давнину Іспанія була місцем зустрічі Сходу та Заходу. Різні народи приходили сюди і залишилися на цій землі, створивши тут своєрідну й оригінальну культуру. Саме самотність народу Іспанії чудові пам'ятки історії, архітектури, а також золоті пляжі узбережжя Середземного моря, м'який клімат і гостинність іспанців, виважена державна політика у сфері туризму – все це вивело Іспанію на третє в світі місце за числом туристів, які відвідали країну.

Про те, яке велике значення для економіки Іспанії має індустрія туризму, свідчать наступні цифри: 2018 року країну відвідала рекордна кількість іноземних туристів - 82,6 мільйони, а іноземні туристи витратили в Іспанії майже 90 мільярдів євро. Туризм дає 9,3% ВВП (причому на Канарських і Балеарських островах надходження від туризму складають 50% ВВП). Туризм забезпечує робочими місцями 8% зайнятого населення та близько 6,5% економічно активного населення. Близько 2,2 млн. чол. працює в сферах діяльності, пов'язаних з туризмом, з них – 60% безпосередньо зв'язані з туризмом і 40% – побічно чи індуктивно.

Завдяки ефективній державній туристичній політиці, країні вдалося розвинути практично всі види туризму: рекреаційний, лікувально-оздоровчий, пізнавальний, гірськолижний, діловий, спортивний, освітній. На сьогодні рекреаційний потенціал та територіальна диференціація рекреаційних ресурсів недостатньо досліджені, а схеми районування переважно враховують недостатню кількість факторів.

Аналіз останніх публікацій. Питання дослідження рекреаційного потенціалу та районування світу і окремих країн відображені в працях О. Бейдика, В. Воскресенського, А. Глушка, О. Любіцевої, П. Масляка, М. Мироненка, А. Романова, Р. Саакянца, А. Сазикіна, А. Самойленко, І. Твердохлебова, І. Філіппової, В. Юрківського та інших.

Мета дослідження. Детальний аналіз рекреаційного потенціалу Іспанії, з подальшим визначенням спеціалізації окремих територій країни та її районування, є важливою передумовою для виявлення сучасного стану

рекреаційного господарства і прогнозування майбутніх рекреаційних потоків та тенденцій розвитку рекреаційних територій.

Результати досліджень. Серед проаналізованих схем рекреаційного районування, найбільш повно відповідає географічному підходу та принципам цілісності схеми, що розглянуті у працях О. Бейдика та П. Масляка.

О. Бейдик при рекреаційно-туристичному районуванні світу виділяє чотириступеневу систему рекреаційних одиниць: макрорайони, мезорайони, підрайони, мікрорайони [1, с. 59-64]. До макрорайонів належать: Європейський із тринадцятьма мезорайонами, Азійський (включає 7 мезорайонів), Африканський (6 мезорайонів), Північно-Американський (2 мезорайони), Центрально-Американсько-Карибський (2 мезорайони), Південноамериканський (об'єднує 4 мезорайони), Австралійсько-Океанський (2 мезорайони), Антарктичний. Аналогічного розподілу території світу при рекреаційному районуванні дотримується й П. Масляк [3, с. 49-52].

Вищезазначена схема рекреаційного та рекреаційно-туристського районування охоплюють лише верхній та середній рівень таксономічних одиниць до підрайонів, якими виступають окремі країни мезорайонів. Згідно з нею Іспанія належить до Європейського макрорайону, Піренейського мезорайону і виступає в його складі підрайоном. Для виділення мікрорайонів Іспанії необхідно детально проаналізувати показники розвитку рекреаційно-туристичного господарства, особливості його територіальної організації відповідно до наявного рекреаційного потенціалу.

До Іспанії приїждять туристи майже з усіх частин світу, проте найбільшим є туристичний потік з Європи. Рекреаційно-туристична індустрія і, особливо, готельне господарство належать до галузей, що розвиваються найбільш інтенсивно. В Іспанії на межі ХХ-ХХІ ст. відбулося значне зростання готельних і мотельних місць. Поза сумнівами, Іспанія має найкращу інфраструктуру та найбільш розвинену мережу готелів серед країн Середземноморського басейну.

Основними центрами залучення туристів в Іспанії є: Мадрид, Барселона, Севілья, Валенсія, Гранада, Кордова, курорти Середземноморського і Атлантичного узбережжя, Балеарські та Канарські острови. Безумовно, саме купально-пляжний та екскурсійно-пізнавальний напрямки туризму є провідними в країні, але все більш динамічно розвиваються релігійний, подієвий, екологічний, лікувально-оздоровчий, гірськолижний.

В країні багато джерел мінеральної, переважно термальної, води та лікувальних грязей. Останнім часом з метою подолання проблеми сезонності Іспанія популяризує власні бальнеологічні курорти. Серед них варто зазначити наступні: Алама-де-Арагон, Арчена, Верін, Вільятоя, Кальдас-де-Малавелья, Кальдас-де-Монбюї, Кальдас-де-Рейес, Кальдас-де-Естрак, Карратрака, Ланхарон, Мондаріс, Онтанеда, Пантікосо, Сестоне, Трільйо.

Більшість гірськолижних курортів знаходиться в Піренейських горах, недалеко від кордону з Францією та Андоррою. Також розвиваються лижні курорти в Іберійських, Андалусійських та Кантабрійських горах, а також в межах Месети. Звичайно, іспанські курорти поступаються за складністю та популярністю альпійським і навіть сусіднім андоррським, але за розвитком інфраструктури та кількістю додаткових послуг, майже ні в чому не поступаються. Найвідомішими гірськолижними курортами Іспанії є Сьера-Невада, Масела, Ла Молінаї, Супер Моліна, Валь-де-Нурія, Вальделінарес, Вальдескарай, Астун, Порт-дель-Комте, Бакейра-Бере, Саларді, Формігал та інші.

Висока концентрація туристів на Середземноморському узбережжі сприяє загостренню проблем навколишнього середовища, але неоднозначне ставлення автономних областей до них стало однією з причини доволі пізньої організації в Іспанії заповідників та національних парків. Серед найцікавіших національних парків: Ордеса-Монте-Пердідо, Айгустортес і Лаго-Сан-Маурісімо, Лас-Канадас, Тубур'енте, Каді-Мойшера, Лос-Вальєс, Вігнемале, Тейде тощо. На окрему увагу заслуговують національні парки Гарахонай в центрі о. Гомера з рештками традиційної субтропічної рослинності Південної Європи, найбільший в Іспанії парк Кото-Доньяна в гірлі Гвадалквівіра, національний парк Тіманфайя на о. Лансероте, що являє собою суцільну вулканічну пустелю.

В межах Іспанії, відповідно домінуючих факторів рекреаційно-туристичного районування варто виділяти сім крупних мікрорайонів – Північно-Західний, Східний, Центральний, Західний, Південний, Балеарські та Канарські острови (рис.1).

Формування мікрорайонів країни зумовлене адміністративними, природно-кліматичними, історичними факторами та особливостями рекреаційних ресурсів і особливостями туристсько-рекреаційних цільових потоків.

Північно-Західний регіон країни для туристів – це, перш за все, узбережжя Атлантичного океану та Біскайської затоки, мальовничі Кантабрійські гори пізнавальні та релігійні центри. Неповторні природні ландшафти та унікальні етнокультурні ресурси властиві для Наварри, Ла Ріохи, Країни Басків, Кантабрії, Астурії та Галісії, які займають північний захід Іспанії. Провідними туристичними центрами регіону є Сантьяго-де-Компостела, Ла-Корунья та Сан-Себастьян.

Курортні зони Північно-Західної Іспанії: Коста-Верде, Коста-Васка, Коста-Кантабрія, Ріас Бахас, Ріас Альтас – менш сприятливі за кліматичними умовами, порівняно з курортами східної частини Іспанії, але є перспективними для залучення до комбінованих багатоцільових подорожей. Серед найвідоміших курортів, варто відзначити Сан-Себастьян, Сараус, Сумайя, Дева, Лекейтьо, Луарка, Сантандер, Суанес, Комільяс, Сада, Ла-Лансада, Віго, пляжі Астурії та ін.

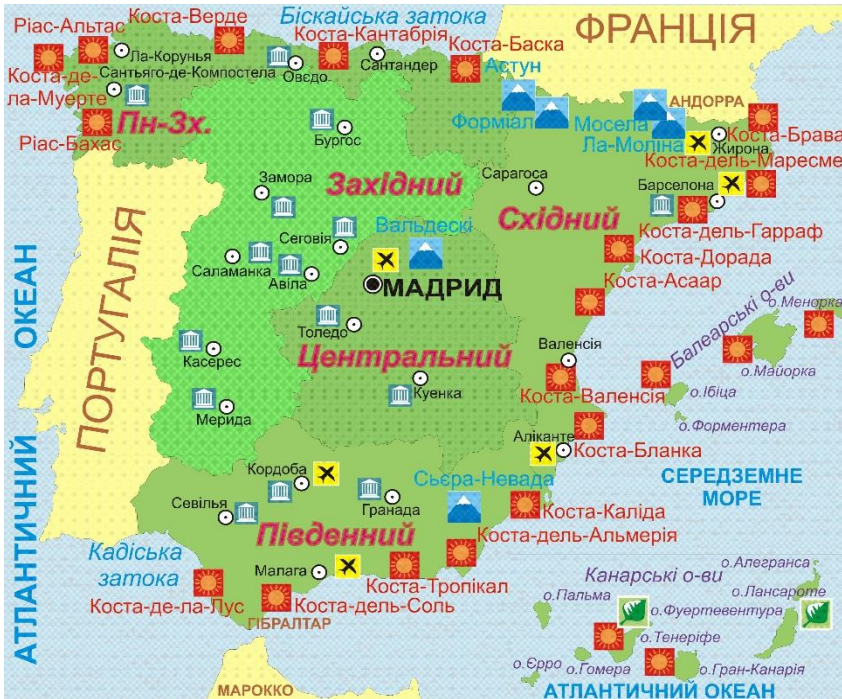

Рис. 1. Картохема рекреаційних районів та центрів Іспанії

Популярним туристичним маршрутом є «Зелена Іспанія», який проходить по чотирьох областях, розмічених на півночі Іспанії. Початковий і завершальний відрізки шляху проходять центральними областями країни.

Цікаві архітектурні ансамблі мають старовинні центри Памплони, Естельї, Оліти, Тудели, Сарагоси, Уески, Альбаррасіна, Сан-Себастьяна, Більбао, Віторії, Сантандеру, Ов'єдо. Ла-Коруньї (в т.ч. найстаріший з діючих маяків), Сантьяго-де-Компостели, Оренсе, Понтеведри, Камбадоса, Сан-Вісента-де-ла-Баркери тощо.

Цілу сторінку в історії європейського туризму і паломництва займає "Шлях Святого Якова". Шлях до святині пролягав із Скандинавії чи Британських островів, але був і лишається найбільш виразним на території Франції та Іспанії. Шлях Святого Якова почав активно формуватися з початку IX ст., а вже у XII ст. папа Калікаст II дарує паломникам до міста право на отримання індульгенції, що привіняло Сантьяго-де-Компостелу до Єрусалиму та Риму. З того часу шлях до Сантьяго перетворюється на головну паломницьку дорогу Європи. Паломництво до Сантьяго-де-Компостела –

явище унікальне і нині, але зараз для більшості цей шлях перетворився на популярний туристичний маршрут.

Східний регіон Іспанії охоплює Арагон Валенсію та Каталонію, а його головними центрами є міста Барселона, Сарагоса, Валенсія, Аліканте.

Орографічні ресурси району – це, перш за все, Піренейські гори з найвищою континентальною точкою Іспанії піком Ането (3404 м). Каталонські Піренеї густо покриті лісами з численними озерами, долинами і є притулком від літньої спеки. Нині в цій першій гірськолижній області Іспанії, розташованій в районі Леріди-Жерони, функціонують 9 гірськолижних центрів. Серед них найбільш відомими в міжнародному туризмі є Масел, Ла Молінаї, Супер Моліна, Валь-де-Нурія, Порт-дель-Комте, Бакейра-Бере і Саларді.

Водні ресурси каталонського узбережжя Середземного моря дуже сприятливі для формування потужних рекреаційних територій. Основні курортні зони: Коста Брава, Коста дель Маресме, Коста де Гафрал, Коста Дорада, Коста Азахар (Коста-дель-Асаар), Коста Валенсія, Коста Бланка.

На північному сході Іспанії, в Каталонії, від містечка Бланес до кордону з Францією сформувався курортний регіон Коста-Брава з численними заглибленими бухтами і піщаними пляжами (Паламос, Пляя-де-Аро, Сан-Феліу-де-Гішольс, Льорет-де-Мар, Тоса-де-Мар, Тамаріу, Фігерас, Айгуафреду, Емпурія-Брава, Бланес та ін.).

Коста-дель-Маресме – узбережжя, розташоване між Коста-Брава і Коста-де-Гарраф. Характеризується протяжними пляжами зі сріблястим піском, омиваються ідеально чистим і спокійним морем. Основні курортні центри цього узбережжя: Мальграт-де-Мар, Санта-Сусанна, Пінеда-де-Мар, Калелла.

Коста-дель-Гарраф – відносно невелика ділянка узбережжя, розташований на південь від Барселони і межує з Коста Дорада. Має просторі з золотистим відтінком піску пляжі. Найбільш відомим курортним містом цієї ділянки узбережжя є Сітчес з пляжами Кастельдефельс і Кольє, а також Калафель і Торредембарра.

Узбережжя південніше Барселони отримало назву Коста-Дорада та відоме курортами Таррагона, Салоу, Ла Пінеда, Кастельдефельс, Сітжес, Камбрільс, Л'Ампола і Ель-Трабукадор.

Коста-дель-Асаар простягається на північ від Валенсії до провінції Кастельон-де-ла-Плана в затоці Валенсії. Найбільш відомими туристичними центрами є Вінарос, Бенікарло, Пеньїскола, Алькосебер, Оропеса і Бенікасім.

Коста Валенсія примикає безпосередньо до столиці автономної області, недалеко від якої є кілька великих пляжів, тут же знаходяться такі туристичні центри, як Кульєра, Гандія і Олива.

Курортна зона Коста-Бланка лежить між Валенсією і затокою Мар-Менор та охоплює курорти Аліканте, Бенідорм, Бенікосім, Денія, Альтея й ін.

Барселона – найвідоміший туристичний центр Східної Іспанії, заснований в II ст. до н. е., зберігся майже недоторканим весь історичний

центр у готичному стилі, а також безліч архітектурних пам'яток. Тут знаходяться собор Святого Сімейства і комплекс будівель, створені знаменитим архітектором Антоніо Гауді, футбольний стадіон "Ноу Камп", пам'ятник Христову Колумбу, який вважається одним із найвищих у світі, інші визначні пам'ятки.

Визначними пам'ятками Барселони є: Готичний квартал – Старе місто, де збереглися пам'ятки давньоримської епохи та середньовічні будівлі: каплиця св. Люції, церква Сант Пау дель Камп; Пагорб Монжуїк – один з найбільших міських парків Європи, на вершині якого збереглася фортеця, де розміщено Військовий музей; окрасами Монжуїка є Національний палац, в якому діє Національний музей мистецтва Каталонії, "Чарівний фонтан" (світломузичний), архітектурний музей під відкритим небом – "Іспанське село", де зібрані копії будівель з різних регіонів країни; Пагорб Тібдабо з парком атракціонів і храмом Святого Серця; Палац і парк Гуель, будинок Бальо, собор Святого Сімейства, будинок Вісенс, будинок Кальвет – пам'ятки архітектури, створені А.Гауді.

Валенсія – затишне іспанське місто на узбережжі Середземного моря. поступається гігантам Мадриду та Барселоні за кількістю населення, туристичними напливами та "піаром". Проте, це не робить місто менш автентичним та привабливим для відвідування. Місто мистецтв і наук – грандіозний та сучасний, архітектурний музейно-виставковий комплекс, спроектований Сантьяго Калатравою та Феліксом Кандела. У Музеї образотворчого мистецтва на вас чекають роботи місцевих художників та картини Ван Дейка, Веласкеса і Гойї. Серед головних пам'яток Валенсії також виділяється – Будинок гільдії ткачів шовку та інші архітектурні пам'ятки.

Центральний регіон Іспанії займає південну частину Месети та Іберійських гір, що визначає його природні особливості. Центральна Іспанія охоплює територію столичної автономної області та Кастилья Ла-Манча орієнтована переважно на пізнавальний туризм, а її головними центрами є міста Мадрид, Толедо та Куенка.

Зародження міста Мадрид пов'язане з будівництвом фортеці арабським еміром Мохамедом для захисту від можливих спроб іспанців відвоювати свої землі і звільнитися від влади арабів. У результаті реконквісти до кінця XV ст. увесь Піренейський півострів було звільнено. Вирішальним у долі Мадрида став 1561 р., коли король Філіп переніс сюди із Толедо столицю держави і Мадрид став центром політичного і культурного життя Іспанії. Визначні пам'ятки Мадрида: Пласа Майор, на якій розташовані 136 будинків, збудовані у стилі мадрридського бароко з 437 балконами, з яких у минулому спостерігали за королівськими церемоніями, рицарськими турнірами, коридою й аутодафе; у центрі площі – пам'ятник королю Філіпу III; площа Пуерта дель Соль, з центру якої ведеться відлік дорожніх відстаней у країні; на площі встановлено пам'ятник «Ведмежа і полуничне дерево», який є символом міста і пам'ятник королю Карлу III; Площа Сіберіс, у центрі якої

розташовано фонтан із колісницею богині Кібели, запряженою левами і пантерами; Королівський палац в оточенні садів Сабатіні і парку Кампо дель Моро; Східна площа зі сквером із скульптурами іспанських королів і кінною скульптурою короля Філіпа IV; арена для кориди «Лас Вентас»; площа Іспанії; парк Ретіро та інші. Музейний трикутник Мадрида утворюють музей Прадо, музей королеви Софії і музей Тіссена-Борнеміси, розташовані в одному районі. Світовою популярністю користується музей Прадо, де зібрані полотна художників іспанської, італійської, нідерландської, фламандської і німецької шкіл. Тут можна побачити полотна Ель Греко, Веласкеса, Гойї та інших великих майстрів. У Мадриді також можна відвідати Національний музей прикладного мистецтва, Національний архітектурний музей, Королівський палац та ін.

Історичний центр міста Толедо – цілісний ансамбль середньовічного міста із численними рідкісними пам'ятками архітектури XII-XV ст. Фортеця Толедо – унікальна фортифікаційна споруда, де майже в первісному вигляді збереглися стіни, 8 башт-воріт і 2 мости.

Дуже цікавими об'єктами архітектури володіють Чінчон, Аранхуес та Куенка зі знаменитими «висячими будинками» та природною пам'яткою – «Зачароване місто».

Західний регіон – це, як і Центральний, найбільш традиційно іспанський в культурному відношенні екскурсійно-пізнавальний регіон Іспанії. Він охоплює Естремадуру та Кастилью-Леон, з головними центрами Саламанка, Замора та Сеговія.

Неповторна атмосфера властива провінції Леону та Кастилії. Головні пам'ятки району: Кафедральний собор, церква Сан Ісідоро, Пантеон королів, Каса-де-лос-Ботінес, квартали і площі Старого міста. Собор в Бургосі є домікантою Старого міста і шедевром, який поєднує в собі багато стилів та легенд. Важливими туристичними об'єктами міста є монастирі Мірафлорес, Сан Педро де Карденья, Уельгас; середньовічні ворота і міські мури. Колись потужна єврейська присутність в Іспанії чи не найбільшою мірою збереглася в архітектурі Ерваса.

У 1988 році старе місто Саламанки оголошене ЮНЕСКО частиною всесвітньої спадщини людства. Пласа Майор, збудована в XVIII ст., відноситься до найгарніших в Іспанії, не поступаючись своїй мадридській тезці. На ній знаходяться дві ратуші, на більшій з них розміщений годинник, а дзвіниця і фасад прикрашені медальйонами з зображеннями героїв Іспанії. Комплекс будівель Університету Саламанки (XVI століття), вважається одним з найкращих в Іспанії, його фасад прикрашений скульптурами Геркулеса і Венери, а також великою кількістю геральдичних щитів і барельєфів. Старий собор XII століття у романському стилі, Новий собор – останній готичний собор в Іспанії, будівництво якого тривало від приблизно 1500 до 1733 року та Домініканський монастир Святого Стефана – побудований у роках 1524-1610 є найвідомішими пам'ятками сакральної архітектури міста.

З 1985 року історичний центр Сеговії занесений до списку Світової спадщини ЮНЕСКО. Туристичні пам'ятки міста: пізньоготичний Сеговійський собор, закладений в 1525 році за наказом Карла V Габсбурга; Акведук Сеговії завдовжки 728 м і заввишки 28 м, що здіймається над містом і його околицею; Алькасар у Сеговії – одна з найграндіозніших резиденцій іспанських правителів; Церква Ла Вера Крус, що була однією з резиденцій ордену тамплієрів з 1208 року до ліквідації ордену; Монастир Санта-Крус-ла-Реаль; Монастир Ель-Парраль; Музей Сеговії; Музей Сучасного Мистецтва імені Естебана Вісенте; Музей Солоага; Будинок-музей Антоніо Мачадо.

Замора – іспанське місто і муніципалітет на річці Дуеро, через яку тут перекинутий 16-арочний міст XIV століття. Завдяки великій кількості споруд в романському стилі Замору часто називають «романським музеєм». У Старому місті збереглося більше 10 церков X-XIII століть. Руїни фортеці в парку Кастільо, закладеної в X столітті арабами. Заморський собор – найстаріший в окрузі, Кріпосна стіна з воротами Пуерта-Траісьон (Воротами зради), біля яких змовники вбили короля Санчо II.

Південний регіон Іспанії охоплює Андалусію та Мурсію з туристичними центрами Севілья, Кордова та Гранада приваблює туристів неповторними пам'ятками і водними ресурсами узбережжя Середземного моря та Атлантичного океану зі сформованими курортними зонами Коста Каліда, Коста де Альмерія, Коста Тропікал, Коста-дель Соль та Коста де Ла Лус.

Узбережжя Мурсії відоме як туристська зона Коста-Каліда. Має дуже м'який клімат і пляжі з дрібним піском. Найбільш значними туристичними центрами є: Сантьяго-де-ла-Рібера, Пуерто-де-Масаррон, Агілас.

Андалусія має кілька шикарних узбережь, а всі місцеві курорти зосереджені в чотирьох основних регіонах: на атлантичному узбережжі – Коста де Ла Лус та на Середземному морі - Коста-де-Альмерія, Коста-дель-Соль, і Коста-Тропикаль.

Коста-Тропікаль – оточена національним парком Сьєрра-Невада, що поєднує в собі природні особливості високогір'я з середземноморськими пейзажами півдня Іспанії. Найвідомішими туристичними центрами є: Мотріль, Салобрена та Альмунекар.

Коста-дель-Альмерія – славиться великими пляжами, це один з наймолодших курортів Іспанії. Готелів тут небагато, але всі вони побудовані за найсучаснішими технологіями. Найвідомішими туристичними центрами є: Адра, Аквадульсе, Кабо де Гата, Мохакар і Рокетас де Мар.

На півдні Іспанії, на узбережжі моря Альборан, простягається курортний регіон Коста-дель-Соль із курортами Малага, Торремолінос, Марбелья, Естепоне, Фуенхіроле, а північніше Малаги - Нехра. Район між Пуерта-Банус та Марбельєю отримав назву Золотої милі, тому що тут полю-бляють відпочивати найбільш знамениті люди світу.

На атлантичному узбережжі між Уельвою та Таріфою (чудове місце для віндсерфінгу) сформувалася курортна зона Коста-де-ла-Лус. Узбережжя

Коста-де-ла-Лус тягнеться від півострова Пунта-де-Тарифу (найпівденніша точка Іспанії в Європі) до Португалії. Найбільш розвинена з туристичної точки зору прибережна смуга до Кадіса, відома своїми курортними зонами: Енсенада-де-Болонья, Саара-де-лос-Атюнес, Каньос-де-Мека, Коніль-де-ла-Фронтера.

Справжньою перлиною півдня є Севілья. Іспанці говорять: «Хто не бачив Севільї, той не бачив дива». Це диво поєднує в собі мавритансько-цигансько-іспанський дух із чудовими зразками архітектури: Кафедральний собор (3-й за розмірами у світі і найбільший в готичному стилі; Тут, як стверджують, похований Х. Колумб), Гіральда, монастир Санта Марія де лас Куевас (саме тут спочатку був похований Х. Колумб), палац-Фортеця Алькасар, квартал Санта-Крус та площа Іспанії, Золота вежа, будинок Пілата тощо. Свій неповторний колорит мають Кордова; старовинні квартали Гранади і Ронди; батьківщина Пікассо – Малага із замком-маяком Гібральфаро та мавританською фортецею Алькасаба; найдревніше місто Іспанії Кадіс та найпівденніше на півострові - Тарифа; затишні білі містечка Аркос-де-ла-Фронтера, Херес-де-ла-Фронтера, Грасалема, Саара, Міхас, Вехер-де-ла-Фронтера, Медіна-Асахара.

Сьерра Невада – найпівденніший із усіх європейських гірськолижних курортів, за 32 км від Гранади. У гарну погоду з гірськолижних схилів можна побачити Середземне море і обриси Африки. Гірськолижний сезон на курорті триває з грудня по квітень. Зона катання розташована на висотах 2120-3142 м, а максимальний перепад висот 1022 м. На курорті прокладено 22 синіх, 18 червоних і 5 чорних трас, обладнаних сніговими гарматами загальною протяжністю 64 км.

Балеарські острови – один з провідних рекреаційно-туристичних регіонів Іспанії. Його головними ресурсами є піщані бухти, оточені скелястими берегами, курортів Пальма, Ібіца, Сьюдадела, Порто-Крісто, Алькудія, Сольер, Таламанка, Сан-Антоніо та інших.

Острів Майорка, що входить до складу Балеарського архіпелагу, відоме передусім як традиційне місце відпочинку іспанського короля і членів його родини. Серед урочистих заходів і визначних подій, що супроводжують візит королівської особи на Майорку, особливо виділяється вітрильна регата на Кубок Короля. Визначні пам'ятки острова: літня королівська резиденція – палац Марівент, печери Драк і Хамс, Парк Сафарі, Музей воскових фігур.

Ібіца – третій за величиною острів Балеарського архіпелагу, відомий як місце для розважального молодіжного відпочинку.

Канарські острови є найвіддаленішим регіоном Іспанії, що територіально розташований за межами Європи. Провідними туристичними центрами регіону є міста Санта-Крус-Тенеріфе та Лас-Пальмас.

Острови Канарського архіпелагу унікальні за кліматичними умовами і географічними положеннями, їхні флора і фауна незвичайно різноманітні. Завдяки постійному пасатному вітру, погода на островах незмінно сприятлива і нічим не поступається знаменитим Гавайям. Канарські острови

знаходяться в тропічному кліматичному поясі поблизу африканського континенту, тому тут відчутний вплив Сахари.

Найбільше цікавих об'єктів для туристів є на острові Тенеріфе. На схилах вулкану Тейде (3718 м) розміщений національний парк Тейде, заснований іспанським урядом на початку 50-х років. У північній частині, на морському узбережжі долини Ортава, є один зі найвідоміших курортів острова – Пуерто де ла Крус. Південь острова відомий прекрасними пляжами Лос Крістіанос, Коста дель Сіленсіо і Плайя де Лас Америкас. Варто відвідати парк Мартіанес, на його території є вісім басейнів, заглянути в найстаріший сад на Тенеріфе – Ситіо Літрі, в якому зібраний найбільший орхідарій на острові та знаменитий Лоро Парк – парк папуг. Парк атракціонів Фан-Феар – краший розважальний центр острова.

Висновки. Отже, аналізуючи стан та розвиток за останні роки туристично-рекреаційного потенціалу Іспанії, як одного з провідних рекреаційно-туристичних адресатів світу, необхідно зазначити, що туризм тут перетворився в провідну галузь міжнародного бізнесу з багатьма напрямками свого розвитку, особливими фінансовими інструментами, сприяє розвитку багатьох пов'язаних з ним галузей економіки; допомагає створювати робочі місця і, таким чином, вирішує проблему зайнятості працездатного населення; потребує державної підтримки для свого, подальшого розвитку як індустрії, яка ефективно організує не тільки купально-пляжний відпочинок, паломництво та екскурсії, але й розваги та оздоровлення туристів.

Проведення районування території Іспанії є важливим підсумком дослідження її рекреаційного потенціалу. На підставі визначених критеріїв на території країни виділено 7 крупних мікрорайонів, що мають суттєві відмінності цільових рекреаційних потоків і просторово-територіальної організації рекреаційно-туристичного господарства.

Список використаних джерел:

1. Бейдик О.О. *Словник-довідник з географії туризму, рекреології та рекреаційної географії.* - К.: Палітра, 1997. - 130с.
2. Любіцева О.О. *Туристичне країнознавство: країни лідери туризму. Навчальний посібник.* – К.: Альтерпрес, 2008. – 436 с
3. Масляк П.О. *Рекреаційна географія: Навчальний посібник.* - К.: Знання, 2008. - 343 с.
4. *Turespana.* [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.tourspain.es> – Назва з екрану

Організація лікувально-оздоровчого туризму в Черкаській області

У статті розглядаються особливості лікувально-оздоровчого туризму. Підкреслюється його унікальність і обґрунтовується актуальність цього виду туризму в сучасному світі. Аналізуються види курортів лікувально-оздоровчого туризму, природні лікувальні фактори, які використовуються для загартовування, культурно-дозвільні заходи (походи, прогулянки, купання, катання на катамаранах, верхова їзда, екскурсії). На прикладі санаторію «Аквадар» в статті наводяться варіанти оздоровчих програм, невід'ємною частиною якої є різноманітні спа-програми.

Ключові слова: *бальнеологія, терапія, грязелікування, курорти, музикотерапія, психоемоційна корекція.*

Козинская И. Организация лечебно-оздоровительного туризма в Черкасской области. *В статье рассматриваются особенности лечебно-оздоровительного туризма. Подчеркивается его уникальность и обосновывается актуальность этого вида туризма в современном мире. Анализируются виды курортов лечебно-оздоровительного туризма, природные лечебные факторы, используемые для закаливания, культурно-развлекательные мероприятия (походы, прогулки, купание, катание на катамаранах, верховая езда, экскурсии). На примере санатория «Аквадар» в статье приводятся варианты оздоровительных программ, неотъемлемой частью которой являются разнообразные спа-программы.*

Ключевые слова: *бальнеология, терапия, грязелечение, курорты, музыкотерапия, психоэмоциональная коррекция.*

Kozinska I. Organization of medical and health tourism in Cherkasy region. *The article describes the features of health-improving tourism. It emphasizes its uniqueness and substantiates the relevance of this type of tourism in the modern world. The health resort types, natural therapeutic factors used for hardening, cultural and leisure activities (hiking, walking, swimming, catamaran rides, horseback riding, excursions) are analysed. As an example of the sanatorium "Aquadar" variants of recreational programs are presented in the article, an integral part of which is a variety of spa programs.*

Key words: *balneology, therapy, mud therapy, resorts, music therapy, psycho-emotional correction.*

Вступ. У зв'язку з підвищенням психоемоційним навантаженням, високою стомлюваністю, посиленням напруженості у виробничій сфері і ускладненням екологічної ситуації, в сучасному цивілізованому суспільстві зростає усвідомлення значущості здорового способу життя. Турбота про здоров'я, підвищення життєвої активності стають невід'ємною частиною сучасної системи цінностей. Входить в моду гармонійний розвиток

особистості. Повсюдно росте число людей, що прагнуть підтримувати хорошу фізичну форму і віддають перевагу розвиваючим видам відпочинку та оздоровлення. У зв'язку з цим виникає і набуває широкого поширення такий напрямок як лікувально-оздоровчий туризм.

Лікувально-оздоровчий туризм – специфічний вид відпочинку, який передбачає перебування людини в певній місцевості з природно-кліматичними умовами, сприятливими для здоров'я. Можна сміливо назвати його головним видом туризму, оскільки в його основі лежить турбота про здоров'я людини, відновлення і розвиток фізичних, духовних та інтелектуальних сил.

Важливо зауважити, що лікувально-оздоровчий туризм в світовому масштабі є одним з найважливіших видів туризму, що стрімко розвиваються. Згідно з прогнозом Всесвітньої організації охорони здоров'я, до 2022 року лікувально-оздоровчий туризм, і взагалі сфера оздоровлення, стануть однією з визначальних і надприбуткових світових галузей. За оцінками Всесвітньої туристської організації, кількість поїздок в світі, пов'язаних з лікуванням та оздоровленням збільшилася на 10%.

Виклад основного матеріалу. Лікувально-оздоровчий туризм має низку визначальних ознак. Перш за все, перебування на будь-якому курорті, незалежно від захворювання повинно бути достатньо тривалим (не менше трьох тижнів), інакше бажаного оздоровчого результату (ефекту) не досягнути; лікування на курорті є задоволенням не з дешевих (оскільки у путівку включають різні медичні послуги, процедури), цей вид туризму розрахований переважно на заможних клієнтів, звичайно орієнтованих не на стандартний набір медичних послуг, а на індивідуальну програму лікування; вік відпочиваючих – на курорти їдуть люди старшої вікової групи, коли загострюються хронічні хвороби або ослаблений організм не може справлятися із щоденними стресами на роботі і в побуті.

Спеціалізацію будь-якого курорту визначають певні природно-лікувальні чинники, використовувані для цілей профілактики, терапії і медичної реабілітації хворих на курортах. Основні курортні чинники: ландшафтно-кліматичні умови; лікувальні грязі; мінеральні води. Всі курорти можна розділити на такі типи: бальнеогрязьовий курорт – тип курорту, де як основні лікувальні чинники домінують мінеральні води і лікувальні грязі; бальнеокліматичний курорт – тип курорту, де як основні лікувальні чинники виступає клімат і мінеральні води; бальнеологічний курорт – тип курорту, де як основні лікувальні чинники використовуються мінеральні води (для внутрішнього і зовнішнього застосування); грязьовий курорт – тип курорту, де як основні лікувальні чинники виступають лікувальні грязі; кліматокумисолікувальний курорт – тип курорту, де як основні лікувальні чинники використовуються степовий і лісостеповий клімат і кумис – кисломолочний напій з кобилячого молока; кліматичний курорт: - приморський кліматичний курорт; - гірський кліматичний курорт [1].

На бальнеологічному курорті в якості головного лікувального фактору використовуються природні мінеральні води. Вони рекомендуються як для зовнішнього застосування (ванни, душі, басейни), так і для внутрішнього (інгаляції, пиття, полоскання і зрошення) вживання.

За складом води найбільш широко використовуються: сульфідні (сірководневі) ванни (концентрація загального сірководню від 10 до 300 мг/л); радонові; вуглекислі (вміст вільної вуглекислоти від 0,25 до 2 г/л); хлоридно-натрієві (концентрація солі – від 3–5 до 100–200 г/л); кисневі (насичення води киснем до концентрації 30–40 г/л); озонові; азотні; скипидарні ванни; йодо-бромні (особливо при судинних синдромах); магній-сульфідно-натрієві; шлакові; пінисто-медові; із трав'яними коктейлями (кропива, лопух й ін.). Вуглекислі, кисневі, озонові, азотні ванни відносяться до газових ванн; сірководневі, хлоридні натрієві (соляні), йодо-бромні, магній-сульфідно-натрієві, шлакові – до мінеральних. Хоча цей поділ дещо умовний.

Газові ванни – ванни з води, перенасиченої газом, в якій він знаходиться у вигляді бульбашок. Хімічна дія відбувається при вдиханні і всмоктуванні газів в кров. Гази проникають в організм головним чином через слизову легень і через шкіру. Взагалі з водного середовища газу проникають в організм через шкіру в кілька разів краще, ніж з повітря. Мінеральні ванни – це ванни, у воді яких розчинені мінеральні речовини. Тут поруч з температурним і механічним впливом, має значення хімічне подразнення шкіри розчиненими у воді мінеральними речовинами.

Мінеральні води допомагають вилікуватися від багатьох хвороб. Серед пацієнтів, які приїжджають на бальнеологічні курорти, в основному люди із захворюваннями шлунково-кишкового тракту, серцево-судинної і нервової систем, дихальних шляхів і опорного рухового апарату.

Грязьові курорти прив'язані до родовищ лікувальної грязі (пелоїдів). Грязелікування показане переважно при патології суглобів, нервової системи травматичного походження, а також при гінекологічних і деяких інших захворюваннях.

Використання лікувальних грязей має багатотисячову, а можливо, і багатотисячну історію. Існує кілька різних видів лікувальних грязей, склад яких може досить сильно відрізнятися. Серед них можна виділити такі як, торф'яні грязі, сапропелі, сульфідні мулові грязі, мулові глинисті грязі з прісноводних водойм, а також грязі з гідротермальних джерел.

В наш час грязелікування досить широко використовується як самостійний метод, так і в складі підтримуючої терапії, переважно при патології суглобів, нервової системи травматичного походження, при лікуванні переломів, травм спинного мозку, виразці шлунку, гепатитах, колітах, виразкової хвороби шлунку, при ураженнях м'язів, сухожиль, кісток, переломах уповільненої консолидації, при міозиті, фіброміозиті, бурситі, при шкірних захворюваннях, гінекологічних та інших захворюваннях, при реабілітації, а також в косметології.

Косметологічний ефект від грязелікування (пелоїдотерапії) виявляється в нормалізації всіх функцій шкіри, поліпшенні кровообігу, зменшенні подразнень і запальних процесів, знятті м'язової напруги, омолодженні і підвищенні імунітету.

Грязелікування допомагає усунути лупу, повернути волоссю блиск і силу, зміцнити коріння волосся. При боротьбі з целюлітом показані загальні аплікації, які мають виражений механічний тиск на шкіру, що діє як масаж, розширюючи судини і покращуючи відтік лімфи. Підвищується тонус шкіри, прискорюються метаболічні реакції, спалюється підшкірний жир.

Кліматичні курорти такі ж різноманітні, як і сам клімат. Клімат має найпотужніший терапевтичний вплив і повинен розглядатися як сильнодіючий фактор. Навіть звичайний типовий переїзд в чужу місцевість з іншими, зміненими кліматичними умовами, нехай навіть сприятливими для здоров'я, завжди супроводжується такою реакцією організму, як адаптація. У структурі кліматичних курортів світу лісові (рівнинні) складають приблизно 11,3%, гірські – 24,2%, кліматокумисолікувальні – близько 4,2%. Кожному з них властива унікальна комбінація кліматопогодних чинників (температура, атмосферний тиск, сонячне випромінювання і т. д.), які використовуються з лікувально-профілактичною метою. Від поєднання цих чинників залежить профіль курорту. Якщо лісові курорти з континентальним кліматом показані людям, страждаючим захворюваннями верхніх дихальних шляхів, астмою, розладами нервової системи, то перебування на гірських курортах рекомендується при початкових формах туберкульозу і недовкрів'ї.

Найбільш поширений і популярний тип кліматичного курорту – приморський. Ці курорти складають 60,3% у структурі кліматичних курортів світу. Все більша кількість туристів відкривають для себе можливість поєднання відпочинку на морі з ефективним лікуванням. Морський клімат має сприятливий вплив на людей із захворюваннями крові, кісткової тканини, лімфатичних залоз, при хворобах шкіри [1].

Крім розглянутих нами типів курортів - бальнеологічних, грязьових і кліматичних, досить часто зустрічається змішаний тип курортів, що поєднує в собі відразу кілька природних лікувальних факторів. Так, лікування може ґрунтуватися на використанні лікувальних грязей в поєднанні з купанням в мінеральних водах. Такі курорти користуються великою популярністю і попит на них завжди великий. На базі традиційних курортів все частіше з'являються нові форми оздоровлення - велнес (wellness), фітнес (fitness), SPA. Такі курорти організуються не тільки в рекреаційних зонах, але і у великих мегаполісах, навіть в готелях, призначених для ділового туризму.

Поняття SPA відомо з часів Стародавнього Риму, де для зцілення від недуги використовували термальні джерела та термальні ванни. Сьогодні SPA – це оздоровчий комплекс процедур з використанням будь-якої води – і мінеральної, морської і прісної, а також морських водоростей і солі, лікувальних грязей і цілющих рослин [3]. Відповідно, spa-готелі і готелі зі spa-комплексами розташовані на бальнеологічних курортах поруч з

термомінеральними джерелами, що дає можливість використовувати воду певного хімічного складу і температури для різних лікувальних, оздоровчих і косметичних цілей. Гостям пропонують традиційні spa-послуги, такі, як: сауна, басейн, масаж, різні види душів, ванн, лазні (фінська, турецька, японська), обтирання, обгортання, укутування, компреси, аплікації з лікувальною гряззю, глиною або відварами трав. Spa-послуги доповнюються спеціальними дієтами і фізичними вправами: теніс, фітнес, гольф, плавання, піші та велосипедні прогулянки. Гостям готелів spa-спрямованості пропонують косметологічні послуги та ряд оздоровчих програм (тонізуючі, розслаблюючі, антицелюлітні, детоксикаційні, антистресові, омолоджуючі та інші).

Дія SPA-процедур направлена на оздоровлення і релаксацію всього організму в цілому. Впливаючи через шкірний покрив, SPA-компоненти активізують процеси обміну речовин, покращують кровообіг, виводять токсини і шлаки з організму, покращують загальне самопочуття і насичують організм життєвою енергією [3].

Останніми роками в світі широкого поширення набули spa-курорти. Це ціла курортна індустрія, яка охоплює практично всі країни і континенти.

Невід'ємною частиною SPA процедур, метою яких є звільнення нервової та м'язової напруги пацієнта, є музикотерапія. "Музика - то є могутня збуджуюча зброя, подібна до медикаментів. Вона може отруїти, а може й зцілити. Як медикаменти повинні бути під владою спеціалістів, так і музика" (К. Цюлковський). Музика допомагає посилити розслаблюючу атмосферу, створити відповідний настрій у відвідувача, підтримує і покращує його емоційний, психологічний і фізіологічний стан. Доведено, що будь-яка спа-процедура, яка проводиться при музичному супроводі, дає ще більший ефект. Після спа-процедури клієнт не тільки отримує результати у вирішенні окремих косметичних недоліків, але й стає бадьорим, повним сил, зарядженим позитивною енергією. Багаторічні клінічні випробування і спостереження показують, що правильно підібрана музика забезпечує відновлення порушених функцій організму практично без пігулок та ін'єкцій [2].

У медицині існує чимало захворювань, при яких хворим показана музикотерапія: захворювання органів дихання, в тому числі бронхіальна астма, хронічні бронхіти; захворювання серцево-судинної системи; функціональні захворювання нервової системи: неврози, неврастенія, перевтома, безсоння; захворювання шлунково-кишкового тракту: гастрити, спастичний коліт, виразкова хвороба шлунку і 12-ти палої кишки; для осіб, які страждають психосоматичними розладами; захворювання сечостатевої системи і сексопатології, включаючи імпотенцію і фригідність і т.д.

При використанні методу музикотерапії, застосовуються популярні твори західноєвропейських класиків. Найчастіше для музикотерапевтичних досліджень використовується музика В. А. Моцарта [4][5]. Проте відомі застосування музики різних типів. Італійській доктор Лучано Бернарді

досліджував властивості італійської оперної музики і знайшов, що арії Верді прекрасно синхронізуються з серцево-судинним ритмом [2].

Заспокійливо і розслабляючи діють на пацієнтів звуки «Місячної сонати» Л. Ван Бетховена, Фантазії ре мінор І.С. Баха, а також, сучасна музична класика. Крім зазначеного вище, в арсеналі SPA-комплексу санаторіїв містяться фрагменти, пов'язані з передачею звуків природи, східна музика. Крім того, музика володіє стимулюючою дією на настрій і емоції, дозволяючи підтримувати спортивний дух і тим самим довгостроково впливаючи на фітнес-досягнення [2]. Таким чином, музикотерапія - це прекрасний і м'який метод психоемоційної корекції пацієнта, що добре вписується в комплекс курортної медицини.

Лікувально-оздоровчий туризм завойовує популярність і у мешканців Черкаської області. Перейдемо до розгляду, напевно, найбільш відомого санаторно-оздоровчого закладу області – "Аквадар". Курорт "Віта Парк Аквадар" – сучасний лікувально-оздоровчий комплекс, розташований в оточенні чудової природи. Установа спеціалізується на лікуванні захворювань опорно-рухового апарату, нервової системи, органів дихання. Тут лікують серцево - судинні захворювання, проводять реабілітацію хворих після операцій на серці, інфаркту міокарда. У лікуванні вдало поєднуються традиційні і нетрадиційні методи курортного лікування. Санаторій відрізняється багатою діагностичною та лікувальною базою. «Віта Парк Аквадар» оснащений прекрасним медичним обладнанням. Перелік послуг, що надаються вражає: інгаляції із застосуванням ультразвукових інгаляторів (в тому числі небулайзерні інгаляції); лазеротерапія, аерозольотерапія; дієтотерапія, мікрохвильова терапія, фонофорез, електрофорез, Д'Арсонваль, СВЧ-терапія, електросонотерапія, тубус-кварц, діадинамотерапія, ампліпульстерапія, низькочастотна і високочастотна імпульсна магнітотерапія, пневмомасаж кінцівок, УВЧ. До послуг відпочиваючих спелео-кабінет, стіни, стелі та підлога якого викладені пластами кам'яної солі. Мікроклімат тут максимально наближений до мікроклімату соляних шахт Солотвино (унікальна Закарпатська оздоровниця для хворих на бронхіальну астму). Радонотерапія (зокрема радонові ванни) посідає особливе місце в системі лікувальної бази санаторію. Такі ванни зміцнюють нервову систему і судини, дають помітне полегшення при захворюваннях опорно-рухового апарату, шкірних, легеневих, алергічних захворюваннях. У санаторії застосовуються лікувально-оздоровчі та реабілітаційні програми, що включають в себе науково-обґрунтовані, ефективні комплекси курортних методів лікування, розроблені для вирішення конкретних проблем зі здоров'ям [7, 8].

У санаторії передбачені такі лікувальні відділення: бальнеологічне, фізіотерапевтичне, гідротерапевтичне, відділення лікувальної фізкультури та масажу, відділення медичної реабілітації, лікувально-діагностичне.

Бальнеологічне відділення санаторію одне з найбільших в Україні. Навіть кілька днів проведених в «Аквадарі», дають цілющий ефект.

Бальнеологічне відділення: ванни радонові, гідромасажно-озонові, скипидарні, йодобромні, перлинні, морські і хвойні, 4-х камерні гальванічні та вихрові контрастні, лікувальні і тонізуючі ванни з функцією підводного масажу високого тиску; лікувальні душі – циркулярний, ш'Арко, лазерний, висхідний; лікувальні грязі – грязь Куяльницького лиману, Сакські грязі та озокерито-парафінові аплікації. Вода, збагачена радоном, озоном, хромом, морськими солями, хвойними або іншими екстрактами знімає втому, омолоджує і додає сил [7, 8].

Відділення лікувальної фізкультури та масажу має відмінну базу і необхідне обладнання для лікування і відпочинку: масажні кабінети (класичний ручний масаж, рефлекторний масаж, вакуумний, хіромасаж, чампі-масаж); пресотерапія; спортивні майданчики (футбольне поле, баскетбол, волейбол, настільний теніс); фітнес-зал, більярд, зали ЛФК для індивідуальних занять; тренажерний зал (в тому числі профілактор Євмінова) з різними тренажерами, вібраційним кріслом; закритий басейн-купель з мінеральною водою; японська лазня «Офуро», фінська та інфрачервона сауни, кисневі коктейлі [6, 8].

Крім лікування відпочиваючим пропонується широкий спектр додаткових послуг. Серед яких послуги кіноконцертного залу, бібліотеки, спортивного та тренажерного залу, фітнес-залу, більярду, спа-комплексу, косметичного салону, перукарні. Відпочиваючі із задоволенням проводять час в аквапарку, мінізоопарку. У головному корпусі санаторію розташований ресторан «Колиба». У його сучасний дизайн органічно вписуються справжні старовинні предмети домашнього вжитку наших предків. Харчування в ресторанах і кафе санаторію здатне задовольнити запити найвимогливіших гостей [6, 7].

Для відпочиваючих доступні риболовля, верхова їзда, велосипедні прогулянки, пляжна зона у озера, обладнана навісами, лежачками для прийняття повітряних і сонячних ванн, з пляжним павільйоном (медичний пункт, рятувальник, бар), майданчиком для пляжного волейболу; човнова станція для бажуючих покататися на човні, водному велосипеді, катамарані; басейн з невеликим водоспадом (в теплу пору року працює ще і басейн під відкритим небом); верхова їзда; екскурсійне бюро.

Висновки. Останнім часом в світі спостерігається зростання інтересу туристів до лікувально-оздоровчого туризму. Це обумовлено швидким темпом життя, великим потоком інформації, несприятливою екологічною обстановкою, та й просто тим, що зараз стало модним вести здоровий спосіб життя. Населення прагне підтримувати хорошу фізичну форму і потребує відновлювальних антистресових програм. На думку багатьох експертів, споживачі такого типу будуть головними клієнтами санаторних курортів і гарантією процвітання лікувально-оздоровчого туризму в ХХІ столітті.

Список використаних джерел:

1. Колотова Е.В. Рекреационное ресурсоведение / Е.В. Колотова // Учеб. пособие. – М., 1998. – С.73.
2. Музыка повышает физическую выносливость [Электронный ресурс] // Режим доступа : <http://www.likar.info/zdorovye-vsey-semyi/news-16511-muzyka-povyshaet-fizicheskuyu-vynoslivost>
3. Шаповалова О.О. Сучасні тенденції розвитку «SPA» і «WELLNESS» туризму / О.О. Шаповалова, Ю.А. Сапа // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. - № 1042, - 2013. - С.154-158.
4. Campbell, Don (1997). *The Mozart Effect: Tapping the Power of Music to Heal the Body, Strengthen the Mind, and Unlock the Creative Spirit.*
5. «Arousal, mood, and the Mozart Effect.» Thompson, W.F.; Schellenberg E.G.; Husain, G (2001). *Psychological Science.* pp. 12(3)248-251.
6. http://www.hamalia.ua/Info/Ukraina/Cherkasskaja_oblast/Aquadar_sanatorij_p_gt_Mankovka/
7. <https://www.zdravnica-ua.com/rus/san/cherk/mankovka/aquadar/>
8. http://www.doroga.ua/hotel/Cherkasskaya/Manjkovka/Vita_Park_Akvadar/1064

УДК 911.3: 338.48

Соколовський Віктор

Льотна академія національного авіаційного університету

Аналіз ресурсного потенціалу для формування регіонального рекреаційного комплексу Середнього Придніпров'я

У статті проаналізовано ресурсний потенціал для формування регіонального рекреаційного комплексу Середнього Придніпров'я, виявлено основні рекреаційні ресурси, що є основою формування регіонального рекреаційного комплексу. Проаналізовано просторово-територіальні особливості розміщення та загальні запаси основних рекреаційних ресурсів в межах Середнього Придніпров'я. Визначено площі потенційних земель рекреаційного господарства регіону. Розглянуто основні характеристики, розташування та властивості найбільш перспективних рекреаційних ресурсів, а також напрямки їх використання для організації рекреаційної діяльності.

Ключові слова: ресурсний потенціал, рекреаційні ресурси, регіональний рекреаційний комплекс, Середнє Придніпров'я.

Соколовський В. Аналіз ресурсного потенціалу для формування регіонального рекреаційного комплексу Середнього Придніпров'я. В статті проаналізовані ресурсний потенціал для формування регіонального рекреаційного комплексу Середнього Придніпров'я, виявлені основні рекреаційні ресурси, являючіся основою формування регіонального рекреаційного комплексу. Проаналізовані просторово-

территориальные особенности размещения и общие запасы основных рекреационных ресурсов в пределах Среднего Приднепровья. Определены площади потенциальных земель рекреационного хозяйства региона. Рассмотрены основные характеристики, расположение и свойства наиболее перспективных рекреационных ресурсов, а также направления их использования для организации рекреационной деятельности.

Ключевые слова: ресурсный потенциал, рекреационные ресурсы, региональный рекреационный комплекс, Среднее Приднепровье.

Sokolovskiy V. Estimation of the resource potential for the formation of the regional recreational complex of the Middle Pridniprovya. *The article analyzes the resource potential for the formation of the regional recreational complex of the Middle Pridniprovya, revealing the main recreational resources that are the basis of the formation of the regional recreational complex. The spatial and territorial characteristics of the placement and general stocks of the main recreational resources within the Middle Pridniprovya are analyzed. The area of potential lands of the recreational economy of the region is determined. The main characteristics, location and properties of the most perspective recreational resources, as well as directions of their use for the organization of recreational activities are considered.*

Key words: resource potential, recreational resources, regional recreational complex, Middle Pridniprovya.

Постановка проблеми. Для формування регіонального рекреаційного комплексу в сучасних ринкових умовах визначальними є наявність рекреаційних ресурсів як вагомої складової ресурсного потенціалу території, рекреаційні потреби населення, економічний потенціал регіону, а також екологічний стан, демографічна ситуація, особливості розселення, кон'юнктура ринку, здобутки науково-технічного прогресу тощо.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню рекреаційно-туристських ресурсів України, їх районуванню і оцінці, факторам використання рекреаційно-ресурсного потенціалу присвячені праці М. Багрова, Л. Багрової, О. Бейдика, П. Гудзя, М. Крачила, С. Кузика, В. Мацоли, Н. Недашківської, В. Побірченко, М. Поколодної та інших. Проблему виявлення рекреаційних ресурсів та підвищення ефективності їх використання також досліджувало достатньо вчених в галузі рекреації, зокрема В. Бабарицька, М. Блага, В. Гетьман, В. Єна, Г. Казачковська, В. Мацола, Н. Сажнева, І. Смаль, Д. Стеченко – в Україні; М. Гіоргієвські, Г. Гобілато, Д. Боуен, С. Кожухаров, Д. Мейкенз, Д. Наковські, С. Пейдж, К. Холл – за кордоном.

Дослідженням ресурсного рекреаційного потенціалу та окремим напрямкам туризму і рекреації, що розвиваються на їх основі в межах Кіровоградської та Черкаської областей присвячено праці багатьох вчених різних напрямків О. Браславської, А. Домаранського, О. Колотухи, С. Конякіна, П. Курмаєва, В. Липчанського, В. Новикової, К. Побиванець, Ю. Савченко, Л. Скрипник, О. Сонька, Т. Стрижевської, В. Шикеренця.

Одночасно мало уваги приділяється ресурсному потенціалу та іншим факторам формування регіонального рекреаційного комплексу вищого

масштабного рівня та характеристиці рекреаційних ресурсів в Середньому Придніпров'ї.

Мета дослідження – проаналізувати ресурсний потенціалу для формування регіонального рекреаційного комплексу Середнього Придніпров'я. Виходячи з цього, були поставлені та вирішувалися наступні задачі:

- визначити основні види рекреаційних ресурсів Середнього Придніпров'я;
- провести загальну оцінку рекреаційних ресурсів регіону;
- проаналізувати загальні запаси та особливості рекреаційного використання рекреаційних ресурсів.

Дослідження природного рекреаційного потенціалу регіонального рекреаційного комплексу, проводилося за допомогою порівняльно-географічного, картографічного та аналітико-статистичних методів.

Виклад основного матеріалу. Ресурсне забезпечення Середнього Придніпров'я, характеризується значними запасами різноманітних рекреаційних ресурсів при невисокій частці території суто рекреаційного призначення. В регіоні загальна площа земель можливого рекреаційного використання близько 550 тис. га, що складає всього 16% його загальної території, наближаючись до середнього показника по Україні. Особливо важливими рекреаційними ресурсами регіону є кліматичні, ландшафтні, флористичні, фауністичні, орографічні, гідрологічні, бальнеологічні природні ресурси, а також дуже різноманітні природно-антропогенні ресурси.

Кліматичні рекреаційні ресурси слід розглядати як окремі метеорологічні елементи та їх поєднання, які зазвичай визначають місце, час та напрямок рекреаційної діяльності. В даному ракурсі, кліматичні ресурси розглядаються як додатковий вид для організації різних видів рекреаційної діяльності в комплексі з іншими рекреаційними ресурсами. Також кліматичні ресурси варто розглядати як основну ресурсну базу кліматолікувальної діяльності, адже комфортні погодні умови, наявність сонячного сяяння, ультрафіолетової радіації, чистого насиченого фітонцидами та іонами повітря та інших кліматичних параметрів у сукупності сприяють проведенню різноманітних рекреаційних занять [1,5-7].

Кліматичні ресурси Середнього Придніпров'я сприятливі для створення тут оздоровниць для людей із хворобами органів дихання, травлення, нервової системи, з обмінними порушеннями та серцево-судинними хворобами, організм яких пристосований до чітко вираженої сезонної ритміки, а також для літнього оздоровлення дітей, які дуже вразливі до простудних захворювань. Найбільш сприятливим для відпочинку є теплий період, з травня по жовтень. В регіоні дуже слабо проявляється циклонічна діяльність у холодну пору року і практично повністю відсутня у теплий період. Значна тривалість сонячного сйява у квітні-червні та висока прозорість атмосфери є причинами поширення захворюваності на рак шкіри [7,11].

Із ландшафтних, флористичних та фауністичних рекреаційних ресурсів найбільше значення для рекреації і туризму мають об'єкти і території в межах лісових масивів та найбільших водних об'єктів регіону. Широкий розвиток відпочинку і туризму, пов'язаний з використанням лісів, привів до того, що останні, зберігаючи властивості продуцентів деревної сировини і побічних продуктів, набули нових властивостей – джерела рекреаційних послуг.

Для організації відпочинку є також сприятливі території, що зайняті лісовими масивами, яких в регіоні майже 526 тис. га. Ліси і лісонасадження становлять близько 11,4% території Середнього Придніпров'я, при середньому показнику по Україні 15,6%, що свідчить про певний дефіцит, особливо в межах степової зони. Ліси в значній мірі сприяють залученню рекреантів, виступаючи в якості складової частини комплексного ландшафтного, так і в якості провідного самостійного ресурсу. Окрім того, рослини суттєво впливають на цілющі якості клімату території, мають водоохоронне значення та сприяють формуванню пейзажного різноманіття. Також варто відзначити наявність на території регіону 179 видів рідкісних та зникаючих представників флори та 202 – фауни, що значно підвищують естетичні, пізнавальні та атрактивні характеристики природних ресурсів Середнього Придніпров'я [12].

В орографічному відношенні територія Середнього Придніпров'я поділяється на дві частини, що розділені р. Дніпро. Правобережжя займає переважну більшість території та представлене Придніпровською височиною з висотами переважно 150-250 м, що розчленована глибокими ярами і річковими долинами. На Правобережжі пізнавальною та спортивно-туристичною привабливістю особливо виділяються Мошногірський кряж в межах Канівського заповідника та горбогір'я в Звенигородському районі з єдиним в регіоні лижним курортом «Водяники», а також каньйони річок в межах кристалічного щита. На Лівобережжі можна спостерігати типовий низовинний рельєф, який є частиною Придніпровської низовини з абсолютними висотами, що не перевищують 150 м.

В сучасній практиці організації рекреаційної діяльності особлива роль належить гідрологічним ресурсам. Вони дають можливість займатися купально-пляжною та лікувально-профілактичною діяльністю, а також різноманітними видами спорту та спортивним туризмом. Серед рекреантів найбільш популярними є водойми з морською водою, але відсутність таких об'єктів можливо компенсувати прісноводними водоймами, яких на території Середнього Придніпров'я вдосталь. Річки, озера і водосховища значною мірою можуть задовольнити попит на відпочинок біля води, хоча й мають, в основному, місцеве рекреаційне значення. Крім того досить часто існують вікові та медико-кліматичні обмеження зміни клімату для рекреаційних цілей для окремих категорій споживачів, яким краще відпочивати в умовах звичного для них клімату.

На території регіону протікає 2 великих річки – Дніпро та Південний Буг, 12 середніх і 1348 малих річок загальною протяжністю 12,5 тис. км. За кількістю водосховищ (121) та ставків (5135) регіон займає провідне місце в Україні. Особливо варто відзначити наявність на території регіону Кременчуцького, Канівського та Кам'янського водосховищ, що є найбільшими в Україні. Крім традиційних водних видів рекреації, з кожним роком зростає популярність риболовлі як напряму промислово-прогулянкового відпочинку, а рибогосподарський потенціал водних об'єктів регіону суттєво впливає на масштаби їх використання.

Природні ресурси підземних вод є одним із основних джерел господарсько-питного водопостачання населених пунктів, а окремі родовища володіють лікувальними властивостями. Природні мінеральні води є одним з найважливіших факторів рекреації, особливо лікувальної (рис.1).

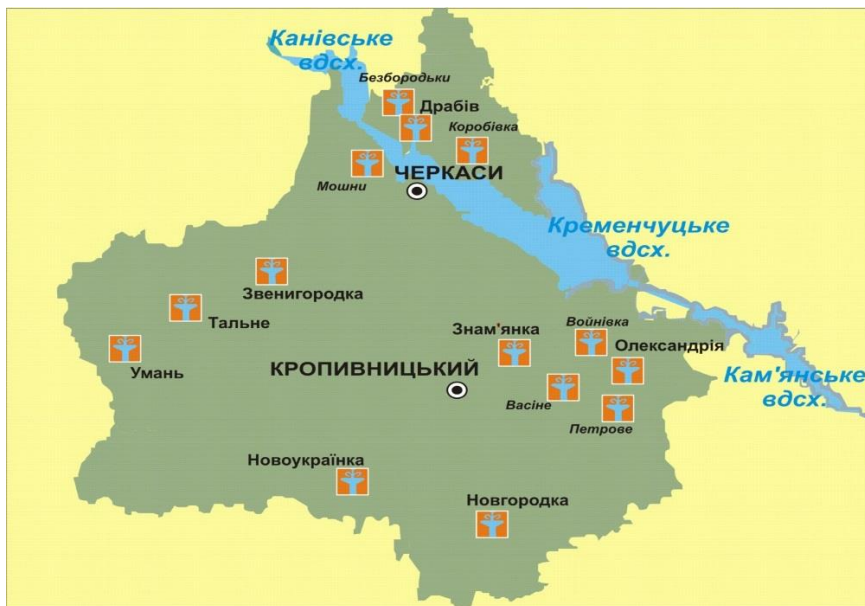

Рис.1. Бальнеологічні ресурси Середнього Придніпров'я

Запаси бальнеологічних ресурсів представлені переважно хлоридними та гідро-карбонатними слабо мінералізованими водами, з вмістом радону, заліза та марганцю (табл. 1). Наявні також прісні води, карбонатно-натрієво-кальцієвого типу, що мають бальнеологічну цінність як радонові, зустрічаються гідрокарбонатно-сульфатно-натрієві з вмістом радону, азотні сульфатно-хлоридні, натрієво-кальцієві з вмістом радону, бром, йоду, фтору

в невеликих кількостях. Мінералізація вод від 1,7 до 27 г/л. Дебіт свердловин 2-8 куб. м/год [8,9].

Багаті на радон, залізо, сірководнець води, використовується для лікування захворювань опорно-рухового апарату, периферійної нервової системи. Мінеральні води «Мошногірська», «Славутич» (с. Мошни) та води, що залягають біля смт. Драбів та с. Безбородьки Драбівського району, за дією подібні до «Миргородської», тобто застосовуються для лікування органів травлення. Води даного типу, з мінералізацією до 7,0 г/дм³ можуть застосовуватися для внутрішнього споживання, а для зовнішнього з мінералізацією від 14 до 27 г/дм³ [2,9,10].

Табл. 1

Мінеральні води Середнього Придніпров'я

Місцезнаходження родовища	Хімічний склад	Лікувальні властивості
Кіровоградська область	Новгородка	лікування захворювань опорно-рухового апарату
	Новоукраїнка	
	Войнівка	
	Олександрія	
	Знам'янка	лікування захворювань опорно-рухового апарату, периферійної нервової системи
	Петрове	лікування периферійної нервової системи
Васіне		
Черкаська область	Звенигородка	лікування захворювань опорно-рухового апарату, периферійної нервової системи
	Тальне	
	Умань	
	Безбородьки	лікування органів травлення
	Коробівка	
	Мошни	

Слід зазначити, що крім згаданих вище розвіданих родовищ на щиті відомо багато проявів радонових вод у вигляді джерел або в побутових колодязях. Зокрема, можна назвати смт. Голованівськ, м. Благовіщенське, і м. Гайворон Кіровоградської області, а також в межах Звенигородського та Маньківського районів Черкаської області. Ці райони є перспективними для

пошуку мінеральних вод, а родовища потребують детальної розробки та досліджень.

Особливу групу рекреаційних ресурсів сформували природоохоронні території – заказники, пам'ятки природи, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, дендропарки тощо. За результатами даних обліку територій та об'єктів природно-заповідного фонду, поданих органами виконавчої влади на місцевому рівні, що забезпечують реалізацію державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, станом на 01.01.2018 природно-заповідний фонд України має в своєму складі 8296 території та об'єктів загальною площею 4,3 млн. га в межах території України. З них на території Середнього Придніпров'я розташовано 737 об'єктів, що складає 8,88% загальнодержавного фонду (табл.2).

Найвідомішими об'єктами в межах Середнього Придніпров'я є Канівський заповідник, Нижньосульський та Білоозерський національний парк, дендропарки «Софіївка» та «Веселі Боковеньки», парки пам'ятки садово-паркового мистецтва: Тальнівський, Козацький, Корсунь-Шевченківський, Соснівський, парк Декабристів та інші. Загальна площа земель природно-заповідного фонду становить 161,8 тис. га., що становить 4,4% загальної площі ПЗФ України.

Табл. 2.

*Природо-заповідний фонд Середнього Придніпров'я
(одиниць, станом на 01.01.2018 року)*

Об'єкти природо заповідного фонду	Всього	в т.ч. значення	
		державного	місцевого
Заповідники	1	1	-
Національні парки	2	2	-
Регіональні ландшафтні парки	3	3	-
Заказники	321	26	295
Пам'ятки природи	242	8	234
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	59	8	51
Заповідні урочища	106	106	-
Зоопарки	1	1	-
Дендропарки	2	2	-
Разом	737	157	580

Особливу роль в розвитку рекреаційної галузі відіграють пам'ятки історії й культури як наочне свідчення таланту народу, його тисячолітньої історії. Пам'ятниками історії і культури є споруди, пам'ятні місця і предмети, пов'язані з історичними подіями в житті народу та розвитком суспільства і держави, витвори матеріальної й духовної творчості, які мають історичну, наукову, художню або іншу культурну цінність.

Середнє Придніпров'я має значну кількість культурно-історичних пам'яток різних епох, які охоплюють період від палеоліту до наших днів. З

цією землею тісно пов'язані сторінки Трипільської культури, корені зародження волелюбного козацтва. Тут Богдан Хмельницький творив першу незалежну Українську державу. Саме ця земля дала Україні її духовного пророка – Тараса Шевченка.

Нині в межах регіону взято під охорону держави більше 14731 нерухомої пам'ятки історії, археології, містобудування та архітектури, монументального мистецтва. З них, 14614 – пам'ятки місцевого значення та 117 – національного значення. Найбільша кількість припадає на пам'ятки археології – 9743 та пам'ятки історії – 3738 одиниць. Також на території регіону наявні близько 1 тисячі пам'яток архітектури та містобудування, а всі інші відносяться до пам'яток монументального та садово-паркового мистецтва.

Найбільший інтерес для розвитку пізнавально-екскурсійного туризму становлять пам'ятки містобудування і архітектури, а також створені на їх основі історико-культурні заповідники (табл. 3).

Табл. 3.

Історико-культурні заповідники Середнього Придніпров'я
(станом на 01.01.2018 року)

№ з/п	Назва	Рік заснування	Розташування
1	Шевченківський національний заповідник	1989	м. Канів
2	Національний заповідник «Батьківщина Тараса Шевченка»	2006	Звенигородський район
3	Національний історико-культурний заповідник «Чигирин»	1995	Чигиринський район
4	Державний архітектурно-історичний заповідник "Стара Умань"	2005	м. Умань
5	Державний історико-культурний заповідник «Трипільська культура»	2003	Гальнівський район
6	Державний історико-культурний заповідник «Трахтемирів»	1994	Канівський район
7	Корсунь-Шевченківський державний історико-культурний заповідник	1994	м. Корсунь-Шевченківський
8	Кам'янський історико-культурний заповідник	1995	м. Кам'янка

Різноманітність видів історико-культурної спадщини відбилася в організації таких різновидів історико-культурних заповідників, як історико-архітектурні, історико-археологічні, історико-меморіальні, садово-паркові, музеї-заповідники. На території регіону діють 7 історико-культурних заповідників, 65 державних і 500 громадських музеїв. Серед них найвідомішими є музей-заповідник «Могила Т.Г. Шевченка» в м. Каневі, «Батьківщина Тараса Шевченка» в с. Моринці, «Чигирин», «Трахтемирів»,

«Корсунь-Шевченківський», дендрологічний парк «Софіївка» в м. Умані державний музей-заповідник І.К. Тобілевича (Карпенка-Карого) – хутір «Надія» в Кропивницькому районі.

Значну цікавість туристів та екскурсантів викликають земляні укріплення та фортеці регіону – Святої Єлизавети (1754 р.), Монастирище, Суботів та ін. Цікавими є також пам'ятки культури на Кіровоградщині – приміщення першого українського професійного драматичного театру, будинок І. К. Тобілевича (Карпенка-Карого), багьківщина Сухомлинського та ін., пам'ятні місця пов'язані з життєдіяльністю чи перебуванням видатних осіб на Черкащині – Шевченка, Нечуй-Левицького, Пушкіна, Хмельницького та багато інших.

Надзвичайно важливим напрямком активізації використання суспільно-історичних рекреаційних ресурсів є розвиток музейної мережі Середнього Придніпров'я. На сьогодні в його межах наявні більше 550 музейних закладів архітектурно-історичного, біосоціального та подієвого спрямування різної форми власності та підпорядкування.

В останній час до мережі туристсько-екскурсійних маршрутів почали включатися монастирські комплекси, собори, церкви – пам'ятки кам'яної та дерев'яної архітектури XVI-XIX століть, які користуються популярністю на лише у місцевому населення, а й у іноземних туристів, яких стає все більше в передмістях м. Канева, с. Моринців та с. Шевченкове Звенигородського району, с. Суботів Чигиринського району, с. Розумівка Олександрівського району. Останніми роками масового розмаху набуло щорічне паломництво євреїв-хасидів з Ізраїлю та інших країн до Умані на могилу засновника релігійної течії в іудаїзмі, а також до таких пам'яток, як велика хоральна синагога (XIX ст.) в м. Кропивницькому та багато інших. Серед культових пам'яток регіону на увагу туристів і паломників-християн заслуговують також найстаріший Георгіївський (Успенський) собор в м. Канів (XII ст.), Львівська церква в с. Суботів Чигиринського району (XVII ст.), Преображенська церква Красногірського монастиря в м. Золотоноша, Львівська церква м. Новомиргород (XVIII ст.), Успенський костюл в м. Умань (XIX ст.), Грецька церква в м. Кропивницький (XIX ст.), Вознесенський собор в м. Бобринець (XIX ст.) та багато інших культових об'єктів.

З кожним роком зростає рівень залучення до рекреаційно-туристичної діяльності більш сучасних подієвих ресурсів в сфері івент-туризму, особливо це стосується фестивальної активності. Найвідомішими фестивалями Середнього Придніпров'я є «ШЕ.Fest», «Vira Fest», «Монгольф'єрія. Квітуха країна», «Кропивницький Фест», «Вересневі самоцвіти», «Холодний Яр», «Степограй», «ГайдаFest», «Kavafest», «Центрально-український музейно-туристичний фестиваль», «Фестиваль Святого Миколая», «Трипільські зорі», «Дика груша», мотофестивалі «Тарасова гора» та «Дорога на Січ», а також інші подібні заходи різного спрямування і тематики, яких загалом проводиться більше 30 щороку. Така різноманітність заходів сприяє активізації внутрішньо-регіональних та зовнішніх рекреаційно-туристичних

потоків, залученню максимальної кількості підприємств рекреаційного комплексу до надання всього спектру рекреаційних та супутніх послуг.

Висновки. Середнє Придніпров'я характеризується наявністю значної кількості природних та природно-антропогенних ресурсів, що є, поряд з суспільно-історичними ресурсами, основою для формування рекреаційного комплексу в регіоні.

Для досягнення стійкого розвитку рекреаційного комплексу Середнього Придніпров'я, максимального залучення потенційних можливостей регіону необхідно визначити насамперед пріоритети і тенденції його розвитку, відповідно до наявних природних та природно-антропогенних рекреаційних ресурсів. Виходячи з наявного природно-рекреаційного потенціалу, серед них можна виділити такі:

- подальше залучення наявних природно-антропогенних ресурсів до господарського використання шляхом розвитку пізнавальних видів рекреаційної діяльності та екологічного туризму;
- детальне дослідження запасів мінеральних вод для збільшення обсягів використання бальнеологічних ресурсів з метою санаторно-курортного лікування;
- більш активне використання акваторії Дніпра та інших річок регіону для купально-пляжного відпочинку, організації річкових круїзів, спортивно-оздоровчого туризму тощо;
- подальше залучення наявних пам'яток – Шевченківських святинь, місць козацької слави, культових споруд до господарського використання шляхом розвитку пізнавальних видів рекреаційної діяльності;
- подальший розвиток мережі рекреаційних закладів і рекреаційної інфраструктури з метою активнішого освоєння ресурсів;
- покращення інформаційного забезпечення рекреаційної діяльності в регіоні та реклами рекреаційних послуг сформованих підприємствами регіонального рекреаційного комплексу тощо.

Проведена оцінка природно-ресурсного потенціалу дає нам право стверджувати, що він є достатнім для формування регіонального рекреаційного комплексу з метою розвитку лікувально-профілактичної, оздоровчої, спортивно-туристичної та пізнавальної рекреаційної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія / О. О. Бейдик. – К.: Київський ун-тет, 2001. – 395 с.
2. Браславська О. В. Регіональні особливості рекреаційних ресурсів Черкащини / О. В. Браславська // Рекреаційні ресурси та послуги гостинності в регіонах України: матер. III Всеукр. Інтернет-конф. (17 травня 2018 р., м. Черкаси). – Черкаси : Ю. А. Чабаненко, 2018. – С. 11-14.

3. Волошин І. М. Туристичні ресурси Кіровоградщини та їх геопросторове поширення / І. М. Волошин // Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України: Зб. наук. праць / Ред. кол.: С. М. Неділько та ін. – Кіровоград: КЛА НАУ, 2015. – С.125-138.
4. Домаранський А. О. Туризм в Кіровоградській області: проблеми розвитку та основні принципи реорганізації / А. О. Домаранський // Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції – Кропивницький: КЛА НАУ, 2017 – С. 45-54.
5. Колотуха О. В. Використання рекреаційно-туристського потенціалу Кіровоградської області для розвитку регіонального туризму / О. В. Колотуха // Кіровоградщина – 2025: пріоритети і можливості розвитку: збірник тез доповідей науково-практичної конференції, 7 червня 2017 року, м. Кропивницький. – Кропивницький: “Ексклюзив-Систем”, 2017. – С.207-211.
6. Колотуха О. В. Рекреаційно-туристські ресурси Кіровоградської області / О. В. Колотуха – Кропивницький, [б. в.], 2016. – 144 с.
7. Лобода М. В. Курортні ресурси України. / М. В. Лобода та інші – К.: ЗАТ “Укрпрофоздоровниця”, “Тамед”, 1999. – 344с.
8. Мінеральні ресурси України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://minerals-ua.info/> – Назва з екрану.
9. Побиванець К. В. Проблеми управління використання курортно – рекреаційного потенціалу Черкаської області [Електронний ресурс] / К. В. Побиванець. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.
10. Савченко Ю. В., Сонько С. П. Екологічний туризм Кіровоградської області: проблеми і перспективи розвитку. / Ю. В. Савченко, С. П. Сонько // Екологія – шляхи гармонізації відносин природи та суспільства. Збірник тез IV Міжсвузівської науково-практичної конференції 16 - 17 жовтня 2014 року. Ред. Непочатенко О. О. – Умань: Ред-вид. центр УНУС, 2014. – С.76-78.
11. Топольний Ф., Гелевера О. Клімат як унікальний рекреаційний ресурс нашого краю/ Ф. Топольний, О. Гелевера // Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України: Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції 5-6 квітня 2018 року / Ред. кол.: С. М. Неділько та ін. – Кропивницький: ЛА НАУ, 2018. – С.297-303.
12. Червона книга України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://redbook-ua.org/> – Назва з екрану.

СЕКЦІЯ 3

Теоретичні, методичні та організаційні основи спортивного туризму та активної рекреації

УДК 910.4

Божук Тетяна, Тучапєць Анастасія
Львівський інститут економіки та туризму

Фітнес-туризм як складова фізичної рекреації

У статті акцентовано увагу на важливість фізичної рекреації у сфері туризму, проаналізовано розвиток фітнес-туризму як одного із видів фізичної рекреації. Визначено напрямки фітнес-туризму, їхні особливості та вплив на формування нових понять у сфері туризму. Охарактеризовано розвиток і диверсифікацію туристичного ринку завдяки новим спеціалізованим туроператорам. Обґрунтовано зростання кількості пропозицій фітнес-турів та загалом набирає популярності цього нового напрямку в туризмі, який все більше набирає популярності серед населення планети, завдяки своїй комплексності і поєднанню трьох ключових елементів: активності, рекреації та туризму.

Ключові слова: фізична рекреація, туризм, фітнес-туризм, фітнес-тури, здоровий спосіб життя, активність.

Божук Т., Тучапєць А. Фитнес-туризм как составляющая физической рекреации. *В статье сосредоточено внимание на важности физической рекреации в сфере туризма, проанализировано развитие фитнес-туризма как одного из видов физической рекреации. Определены направления фитнес-туризма, их особенности и влияние на формулирование новых понятий в отрасли туризма. Охарактеризовано развитие и диверсификация туристического рынка, благодаря появлению специализированных туроператоров. Обосновано возростание количества предложений фитнес-туров и вообще важность исследования этого нового направления в туризме, который все более становится популярным среди населения планеты, благодаря своей комплексности и сочетанию трех ключевых элементов: активности, рекреации и туризма.*

Ключевые слова: физическая рекреация, туризм, фитнес-туризм, фитнес-туры, здоровый образ жизни, активность.

Bozhuk T., Tuchapets A. Fitness tourism as a component of physical recreation. *The article focuses on the importance of physical recreation in the field of tourism. The development of fitness tourism as one of the types of physical recreation was analyzed. The directions of fitness tourism, their features and influence on the creation of new concepts in the field of tourism were identified. The development and diversification of the tourism market due to the new specialized tour operators were characterized. The increase in the number of fitness tour offers and, in general, the*

research importance of this new direction in tourism which is gaining popularity among the planet's population thanks to its complexity and combination of three key elements: activity, recreation and tourism, were substantiated in the article.

Key words: *physical recreation, tourism, fitness tourism, fitness tours, healthy lifestyle, activity.*

Вступ. У статті порушується проблема важливості надання туристичних послуг новітнього характеру зі збереженням рекреаційних територій, підтримки здорового способу життя, задоволення потреб туристів у поєднанні рекреації та активності, а також важливість диверсифікації не лише туристичного ринку, а й пропозицій фітнес-туризму та виокремлення спеціалізованих туроператорів цього напрямку.

Питаннями фізичної рекреації та фітнес-туризму як нового вектора розвитку в XXI столітті, їхніх особливостей становлення та розвитку, зміну потреб туристів та, як наслідок, збільшення напрямків даного виду туризму займалися Б.П. Пангелов, Д.С. Зінченко, Е.І. Бабичева, А.А. Сомкін, К. Кордес (K. Cordes), Г. Ібрахім (H. Ibrahim).

Мета проведеного дослідження полягала у визначенні впливу здорового способу життя, потреб туристів у поєднанні активності, фітнесу, туризму та відпочинку в одному туристичному пакеті на розвиток та диверсифікацію напрямків фітнесу-туризм у контексті фізичної рекреації.

Методи, які були використані під час дослідження: метод аналізу та синтезу, метод порівняння, метод узагальнення, метод індукції.

Виклад основного матеріалу. З активним розвитку туризму та пропагандою здорового способу життя, все більше набирає популярності фізична рекреація, формуючи нові напрямки та види туризму, розширюючи туристичний ринок, залучаючи нові території, впливаючи на формування нових туристичних продуктів. Фізична рекреація включає в себе різноманітні підвиди, одним із яких є фітнес-туризм. Саме даний напрямок туризму стає все більш популярним серед любителів фізичної рекреації, адже погіршення стану довкілля у містах, напруження, швидкий ритм життя та бажання бути здоровим, мотивує людей до вибору такого виду рекреації, яка дала б можливість оздоровитись, відпочити, при цьому займатися активністю серед природи.

Фітнес-туризм є новим напрямком, який динамічно розвивається, охоплює різні цільові спрямування в галузі фітнесу та залучає все більшу кількість туристів, а також комплексно вирішує проблему збереження природних та екологічно чистих територій, проблему малорухливого способу життя та неправильного і незбалансованого харчування, проблему економічного розвитку територій.

Фітнес-тури, як один із видів фізичної рекреації, включає в себе активний відпочинок на екологічно чистих територіях, щоденні тренування у супроводі професійних тренерів, збалансоване здорове харчування під наглядом дієтологів-нутриціологів, а також програму дозвілля за вибором

туриста: екскурсії, дискотеки, лекції тощо. Більше того, саме даний вид туризму сприяє розвитку туристичної інфраструктури, а саме готельної, адже все частіше у пропозиціях місць розміщення туристів стає фігурувати такий вид готелю як «фітнес-готель» [2, 3].

Фітнес-туризм як вид фізичної рекреації до 2016 року на світовому ринку пропонував лише незначну кількість напрямків: йога, пілатес, схуднення, аеробіка та класичні види спортивного туризму (велосипедний, гірський, трекінговий, гольф, теніс, дайвінг, віндсерфінг, каякінг тощо) [4, 6]. На сьогодні, варіативність фітнесу дає можливість збільшити перелік пропозицій для цього виду туризму та залучити більшу частку клієнтів, адже, враховуючи фізіологічні особливості та побажання майбутніх рекреантів, туристичні компанії можуть запропонувати тур, який підійде все більшій кількості людей.

Особливістю даного виду туризму є те, що вся активність відбувається не у спортивних залах чи закритих приміщеннях, а, навпаки, на свіжому повітрі, тому має додатковий оздоровчий ефект, адже турист тренується на узбережжі морів чи океанів, де повітря насичене йодом, або у лісах (для прикладу, соснових), що слугує фітотерапією. Кожен фітнес-тур розробляється під егідою «Підтримка сталого туризму» [5].

За даними провідних туроператорів світу, які спеціалізуються лише на фітнес-туризмі, виділяють такі напрямки: Детоксикація; Схуднення; Силові тренування; Тай-бо; TRX; Bootcamp; Fusion Fitness; De-stress; Mindful Triathlon; Йога; Пілатес; Аюрведа; «Стоп паління!»; Anti-ageing; Покращення сну; Однорічна FitnessПодорож; Pre-wedding health retreats; «Активний медовий місяць»; Екологічно чисті канікули [1].

Тип відпочинку за програмою «Детоксикація» полягає у виведенні з організму шкідливих речовин, токсинів, шлаків, завдяки правильному харчуванню, яке підбирається дієтологом-нутриціологом перед початком програми, та фізичним навантаженням, яке розробляється тренером відповідно до стану здоров'я туриста та його побажань. Після завершення програми туристам надаються поради для подальшого підтримання здоров'я або за додаткову плату розробляється програма харчування.

Програма «Схуднення» передбачає розробку індивідуального дієтичного плану харчування, включаючи велику кількість клітковини та білків, а також широкий спектр класів фітнесу, що призначені для підвищення частоти серцевих скорочень та покращення метаболізму. До таких класів відносяться кардіо-тренування (аеробіка, аквааеробіка, степ-аеробіка, тай-бо), а також силові та TRX тренування. Перебуваючи у спеціалізованих засобах розміщення, напр., фітнес-готелях, гість має вільний доступ до різноманітних тренувань під контролем тренера, який призначається на початок програми, інутриціолога, який проводить консультації щодо харчування. При таких готелях функціонує ресторан, в якому готуються страви, спеціально розроблені дієтологами-нутриціологами для учасників даної програми.

Силові тренування є поширеним типом тренінгу для розвитку сили і розміру скелетних м'язів. Використовується сила тяжіння у вигляді зважених барів, гантель, сендбегів тощо. Такий туристичний фітнес-пакет користується популярністю серед людей, які хочуть відпочити та додатково збільшити м'язову частину, покращити рельєфність тіла або збільшити вагу за рахунок м'язів. Додатково розробляється програма харчування, яка збагачена вуглеводними та білковими стравами, а також можуть бути задіяні продукти спортивного харчування.

«Тай-бо» – це програма для тих туристів, які люблять бойові мистецтва та хочуть втратити зайві кілограми, зміцнити серцево-судинну систему, покращити імунітет, розвинути витривалість. Тай-бо – це суміш аеробіки та елементів східних бойових мистецтв. Тренування включає боксерські удари, елементи тайського боксу та хореографічні рухи. Програма може додатково охоплювати контактні види бойових мистецтв, для прикладу, кікбоксинг або тайський бокс.

Програма «TRX» є новинкою у сфері фітнес-туризму. Функціональні петлі TRX вже декілька років використовують тренажерні зали як комплексний тренажер. І лише нещодавно була розроблена спеціальна програма з використанням цього інвентарю. TRX є інструментом для ефективного метаболічного тренінгу. Гнучка конструкція петель перетворює найпростіші віджимання в найскладнішу комбінаційну вправу, що задіює велику кількість м'язових груп одночасно. Завдяки цьому, а також через підвищену координаційну складність більшості вправ, тренування на петлях TRX сприяє більш активній витраті енергії під час заняття і створенню високого рівня метаболічного еха, який дозволить витратити калорії ще довго після тренування. Крім того, TRX корисний як знаряддя, що дозволяє тренувати практично все тіло без ударного або прямого навантаження на хребет. Побачивши результати учасників, тренери вирішили запровадити нову програму у сфері фітнес-туризму, яка включає щоденні дворазові тренування на петлях TRX та відповідну програму харчування, що збалансує енерговитрати та дасть можливість схуднути.

Програма «Bootsamp» розроблена для втрати надлишкової ваги та отримання хорошої спортивної форми тіла. Вона є інтенсивною, адже туристи приймають участь у різноманітних заходах, включаючи тренування на велосипеді, піші та вело-прогулянки, трекінг, пілатес і силові тренування. Кожен день розписаний від ранку до вечора з високою інтенсивністю та різноманітністю тренувань з невеликими перервами. Тому, охоплює лише 3-7 днів перебування і дозволяє досягнути бажаного результату. Проте, туристи повинні пройти ретельний медичний огляд перед придбанням даного туру, оскільки існує велика кількість протипоказань для даної програми.

Програма «Fusion Fitness», розроблена британським туроператором «Healthand Fitness Travel», дозволяє вибрати від 4 до 10 персоналізованих заходів та процедур з чотирьох елементів, що включають: кардіо-, силові тренування і спорт, розум і тіло та відновлення. Програма пропонує гнучкість

у виборі улюблених занять відповідно до цілей та інтересів туристів, щоб об'єднати їх разом та створити ідеальну особисту програму, яка включає тренування у групах або індивідуально [1].

Програма «De-stress» спрямована на зняття стресу і користується великою популярністю серед жителів урбанізованих територій та мегаполісів. Акцент робиться на спокійних видах фітнесу, таких як йога, пілатес; на плаванні, спа-процедурах та правильному харчуванні. Проте, за бажанням туристів йога та пілатес можуть бути замінені на силові тренування, бойові напрямки фітнесу тощо, адже значна категорія людей належить до такого особистісного типу, який знімає стрес через інтенсивні тренування.

Програма «Mindful Triathlon» створена туроператором «Healthand Fitness Travel» і полягає у тому, що турист обирає заходи з поєднанням трьох елементів: активність, уважність та рівноваженість. Турист обирає одну фітнес-програму, один лекційний курс (життєвий коучинг, лекції з дієтології, мотивуючий курс тощо) та один із видів спокійної діяльності (йога, пілатес, медитація тощо) [1].

Аюрведа – це цілісний підхід до здоров'я, що виник в Індії і діє як всеосяжна система психічного, фізичного та духовного догляду. Ці традиційні методи зцілення допомагають вилікувати емоційні дисбаланси і омолодити все тіло та дух. Додатково програма включає детоксикацію та спа-процедури.

Програма «Стоп паління!» ефективно та комплексно працює для тих туристів, які вже довгий час не можуть кинути цю погану звичку. Вона включає в себе експертну медичну консультацію та подальший нагляд, відповідне харчування, спеціалізовану терапію, елементи з програми «De-stress» та фітнес-програми за бажанням туриста.

«Anti-ageing» – програма розроблена для боротьби з ознаками старіння, яка включає в себе відповідне харчування (адже саме їжа відіграє важливу роль у відновленні та регірації шкіри), стретчинг (розтяжка підтримує еластичність шкіри), йога для обличчя (для боротьби зі зморшками), на вибір активний вид фітнесу (дозволяє стабілізувати роботу м'язів та суглобів, покращити загальний стан організму) та спа-процедури.

Програма «Покращення сну» розроблена спеціально для людей, які страждають від безсоння або мають порушення сну. Ця проблема стала дуже поширеною через інтенсивну зайнятість населення, напружене робоче життя, відсутність фізичних вправ і залежність від гаджетів тощо. Окрім неминучих почуттів млявості та втоми, регулярне порушення сну може призвести до довгострокового негативного впливу на здоров'я. Завдяки комбінації методів зняття стресу, природних методів лікування, спокійних видів фітнесу, прогулянок та плаванні, правильно підбраному харчуванні, що включає продукти, які покращують сон та заспокоюють центральну нервову систему, діагностичним методам і цілісному лікуванні, програма ефективно працює і туристи забувають про безсоння та неспокійний сон навіть після повернення

до свого напруженого способу життя, безумовно, дотримуючись порад експертів.

«Однорічна Fitness Подорож» – програма розроблена для туристів, які бажають радикально змінити себе та свій спосіб життя. Це індивідуальний тур-пакет, який включає поєднання різних видів вище названих програм згідно з побажаннями та фізіологічними особливостями туристів або вибір окремих видів фітнесу за циклами (для прикладу, 3 місяці – кардіотренування та пілатес, 3 місяці – TRX та стретчинг, 3 місяці – силові тренування та плавання; 3 місяці – тай-бо та кікбоксинг); лекції, семінари, тренінги про здоровий спосіб життя; лікувальні терапії та спа-процедури; збалансоване харчування. Паралельно туристи відвідують 20 країн, зупиняючись у кращих фітнес-готелях на кращих курортах, пізнають культуру, кухню та історію країни-дестинації, а також програма насичена великою кількістю екскурсій на вибір туриста.

Програма «Pre-wedding health retreats» є одною із найбільш популярних серед молодих людей, адже дає можливість підготуватись до свого весілля завдяки фізичним навантаженням, що приведуть у бажану фізичну форму, та здорового харчування. Від занять йогою на пляжах Карибського басейну до цілісних аюрведичних спа-процедур в Азії та детоксикації в Європі, які допоможуть зробити ідеальний відпочинок, туристи зможуть фізично покращити свій стан здоров'я та досягнути бажаних форм. Додатковими послугами є парубочі та дівочі вечорниці, а також організація весілля у стилі «Здоровий спосіб життя» та відповідною анімацією. Тренування проводяться індивідуально з кожною парою або у парних групах зі спеціально розробленою методикою, що передбачає виконання різних фізичних вправ удвох (один партнер працює статично, інший – динамічно).

«Активний медовий місяць» – це програма для проведення медового місяця для новостворених сімейних пар, які вирішили розпочати сімейне життя у здоровому та активному стилі. Передбачено, що туристи займаються обраними видами фітнесу у парі з персональним тренером, харчуються згідно з індивідуально розробленим планом харчування та відвідують різні романтичні заходи, які узгоджуються перед прибуттям.

«Екологічно чисті канікули» – програма розроблена для шанувальників екологічно чистих дестинацій, еко-прогулянок, екскурсій у національні парки для споглядання дикої природи, флори та фауни характерних для обраного регіону, харчування органічними продуктами місцевих ферм, спа-процедури з органічних інгредієнтів, і, звичайно, індивідуально підбраного тренування серед недоторканої природи [7].

В умовах обмеженого часу, поєднання трьох складових (активності, рекреації і туризму) є необхідністю XXI століття. З постійним зростанням попиту на інноваційні форми туризму, освоюються нові території, залучається все більша кількість рекреаційних ресурсів. Завдяки фізичній рекреації, що спрямована на відновлення здоров'я в екологічно чистих

місцевостях, природні ресурси зберігаються, території – економічно розвиваються, а завдяки фітнес-туризму все більша кількість населення ознайомлюється з різними напрямками фітнесу та нутріціології, починає комплексно вивчати свій організм, його особливості та усвідомлювати значущість правильного харчування та фізичної активності у своєму житті як для досягнення певної цілі (напр., схуднення), так і для підтримки здорового стану організму протягом всього життя. Завдяки пропагуванню здорового способу життя і потребам населення на нові і цікаві пропозиції на туристичному ринку, туроператори повинні збільшувати варіативність послуг, а також розширювати або ж змінювати свою спеціалізацію. Таким чином, раніше фітнес-тури були елементом спортивного туризму, і лише нещодавно спорт і фітнес у сфері туризму почали чітко відокремлювати, тому і виокремився такий вид туризму як фітнес-туризм, який почав розвиватися, розширюватися та завойовувати свій сегмент туристичного ринку.

Висновки. У перспективі, фітнес-туризм буде залучати все більшу кількість туристів, збільшуватимуться та зберігатимуться території для організації фізичної рекреації, покращуватиметься інфраструктура, зростатиме різноманіття пропозицій щодо напрямків із залученням відомих та нових видів фітнесу, пропозицій фітнес-дестинацій та цікавих фітнес-програм.

Список використаних джерел:

1. Сайт туроператора «Health and fitness travel» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.healthandfitnesstravel.com/>
2. Ibrahim, H. *Leisure, idleness and Ibn Khaldun. Leisure Studies*, 51-58.
3. K. Cordes. *Applications in recreation and leisure for today and the future* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sagamorepub.com/sites/default/files/2018-07/applicationsinrecli.pdf>
4. Бабичева Е.И. *География фитнес-туризма // Современные тенденции развития науки и технологий.* – Белгород, 2015. – С. 120-121.
5. Дембіцька О.О. *Фітнес-тури як засіб оздоровлення населення / Туристичний, готельний і ресторанный бізнес: інновації та тренди: тези міжнародної науково-практичної конференції.* – Київ, 2017. – С. 353-354.
6. Пангелов Б.П., Заруба О.В. *Фітнес-туризм як різновид спортивно-оздоровчого сервісу // Молодий вчений, 2018.* – № 4.2 (56.2) – С. 184-187.
7. Сомкин А.А. *Фитнес-туризм как актуальный вид туристического сервиса // Мир человека.* – Обнинск, 2009. – С. 104-109.

Соколов Володимир
Федерація спортивного туризму України
Колотуха Олександр
Льотна академія Національного авіаційного університету

Методика розподілу бюджетних коштів на змагання зі спортивного туризму

В статті представлений та обґрунтований авторський підхід та методика розподілу бюджетних коштів на Всеукраїнські змагання зі спортивного туризму з державних джерел фінансування.

Ключові слова: змагання, спортивний туризм, бюджетні кошти, кошторис.

Соколов В., Колотуха А. Методика распределения бюджетных средств на соревнования по спортивному туризму. *В статье представлен и обоснован авторский подход и методика распределения бюджетных средств на Всеукраинские соревнования по спортивному туризму из государственных источников финансирования.*

Ключевые слова: соревнования, спортивный туризм, бюджетные средства, смета.

Sokolov V., Kolotukha O. Methods of allocating budget funds to competitions in sports tourism. *The article presents and substantiates the author's approach and the method of allocating budgetary funds to the All-Ukrainian competitions in sports tourism from state sources of financing.*

Keywords: competitions, sports tourism, budget funds, estimates.

Вступ. Спортивний туризм в Україні є невід'ємною складовою як туризму, так і системи фізичної культури й спорту і спрямований на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини шляхом її залучення до участі у туристських спортивних походах різної складності та в змаганнях зі спортивного туризму. Спортивний туризм на сьогоднішній день є видом спорту, який включено до Спортивної класифікації України з відповідними званнями та спортивними розрядами – від масових юнацьких розрядів до звання «Майстер спорту». Це – не олімпійський вид спорту, який має всі офіційні атрибути виду спорту. Люди, що займаються спортивним туризмом, так само як спортсмени в інших видах спорту, мотивовані до зростання своєї спортивної майстерності, виконання розрядних вимог і отримання відповідних спортивних розрядів і звань. Спортивна майстерність, при цьому, зрозуміло, має свою специфіку. Насамперед, це майстерність володіння різноманітною туристською технікою і тактикою, яка застосовується для успішного подолання маршрутів туристських походів та дистанцій туристських змагань.

Головна особливість спортивного туризму полягає в тому, що він, на відміну від більшості інших видів спорту, не потребує відносно великих матеріальних видатків, так як, по-перше, розвивається в існуючому навколишньому природному середовищі і не вимагає значних капіталовкладень для підготовки та проведення туристсько-спортивних масових заходів та зведення спеціальних споруд для їх проведення, по-друге, матеріально-технічне та організаційне забезпечення зазначених заходів у значній мірі здійснюється силами та засобами самих туристів.

Як вид спорту спортивний туризм на сучасному етапі розвивається у двох напрямках: *маршрутний туризм* (проходження маршрутів туристсько-спортивних походів) та *змагальний туризм* (підготовка та участь в змаганнях із техніки видів спортивного туризму). В історії розвитку спортивного туризму в Україні ці два напрямки завжди були нероздільні. Але, якщо походи були основною формою туристсько-спортивної діяльності і давно запроваджені у спортивну класифікацію (уперше у 1949 році), то туристські змагання і зльоти носили характер допоміжний, другорядний. Нерідко вони використовувалися для перевірки готовності туристських груп для виходу на складні туристсько-спортивні маршрути різних видів спортивного туризму.

Таким чином, спортивний туризм в нашій країні, на сьогоднішній день, включає в себе два фактично самостійних види спорту, внесених в Єдину спортивну класифікацію України: маршрутний спортивний туризм та змагальний спортивний туризм.

Зміст змагального спортивного туризму – це подолання відносно коротких дистанцій на місцевості, що містять встановлений набір технічних етапів (природних і штучних перешкод), які долаються із застосуванням спортсменами різноманітної туристської техніки і тактики. Домінуючою метою участі у таких змаганнях є перемога над іншими суперниками, вдосконалення володіння технікою і тактикою туризму, зростання спортивної майстерності та спортивної кваліфікації. На сьогоднішній день туристсько-спортивні змагання в Україні можуть бути організовані з таких видів туризму: пішохідного, лижного, гірського, водного, велосипедного, автомобільного, мотоциклетного, спелеологічного, вітрильного, а також представляти їх комбінації [1]. Таке різноманітне об'єднання різнопланових видів активної туристської діяльності під егідою однієї федерації потребує унормування різних дій та заходів пропорційно до рівня розвитку того чи іншого виду туризму. Безумовно, що кожна комісія з виду спортивного туризму (СТ) повинна розвивати свій вид, збільшуючи кількість учасників змагань. Але, на сьогоднішній день, цей показник у СТ не впливає на розрахунок оптимального фінансування кожного туристського заходу. Все це потребує створення Методики розподілу бюджетних коштів на змагання з різних видів спортивного туризму.

Виклад основного матеріалу. Дана методика розроблена з метою ефективного використання бюджетних коштів на національні змагання, які щорічно проводяться Федерацією спортивного туризму України (далі ФСТУ

або Федерація) у відповідності до Календарних планів спортивних заходів України Міністерством молоді і спорту України (МінМСУ). Ці змагання проводяться з різних видів спортивного туризму (автомобілотуризму, велосипедного, вітрильного, водного, гірського, лижного та пішохідного).

Одним з основних завдань при проведенні вказаних національних змагань з туристських спортивних походів та змагань з видів спортивного туризму (СТ), так званих, змагань з техніки СТ, у відповідності до вимог Єдиної спортивної класифікації (ЄСКУ), є забезпечення достатньої кількості учасників (як в особистих так і в командних змаганнях) з метою присвоєння спортивних розрядів та звання «Майстер спорту України», а саме:

- Спортивні звання та розряди для туристських спортивних походів присвоюються за умови участі в офіційних всеукраїнських змаганнях не менше 6 команд;
- Спортивне звання «Майстер спорту України» присвоюється за умови участі в офіційних всеукраїнських змаганнях команд або спортсменів в особистих змаганнях у виді програми, які представляють не менше 8 регіонів України;
- Спортивне звання «Майстер спорту України» присвоюється за результатами змагань не нижче III рангу.

Але треба враховувати і те, що якщо в силу якихось об'єктивних причин в змаганнях бере участь навіть мінімальна кількість учасників, кошти на проведення заходу однаково потрібні.

Розглянемо основні умови та фактори, які впливають на збільшення або зменшення витрат на проведення змагань:

- обґрунтована кількість суддів змагань «**Н**», яка розраховується у відповідності до «Правил змагань зі спортивного туризму», затверджених МінМСУ 24.04.2008 року (з урахуванням кількості суддів на усіх перешкодах кожної дистанції) [2]. У відповідності до Наказу МінМСУ № 617 від 09.02.2018 року [3] до числа суддів відноситься і головна суддівська колегія (ГСК), до якої входить головний суддя спортивних змагань, його заступники, головний секретар, начальники дистанцій. Для допуску спортсменів до змагань утворюється мандатна комісія у складі представника організатора заходу, головного судді змагань, головного секретаря змагань та лікаря.
- змагання відбуваються в різні пори року, що пов'язане з умовами проживання або у туристських наметах або у стаціонарних умовах;
- залучення кваліфікованих суддів з місць безпосереднього проведення змагань замість суддів з інших регіонів України, що пов'язане з додатковою оплатою проїзду до місця проведення змагань і назад, а також з умовами проживання;
- змагання проводяться в природних умовах або в приміщеннях;
- змагання мають додаткові джерела фінансування;

- використання інших статей, передбачених у стандартній формі Кошторису витрат спортивного заходу на кожні змагання, який затверджується Управлінням Укрспортзабезпечення.

Для першого, орієнтовного, розподілення коштів треба:

1. Виходячи з поданих кожною видовою комісією **обґрунтованих** даних по кількості днів «**н**» змагань та числа суддів «**Н**», які кожна видова комісія повинна подавати разом з пропозиціями своїх змагань до Календарного плану кожного наступного року, треба вираховувати так званий показник людино-днів для кожного змагання **(н x Н)і**, бо саме ці два показники, значно впливають на витрати на змагання.
2. Далі треба підрахувати суму $\sum(\mathbf{n \times N})\mathbf{i}$ для усіх змагань і, прийнявши цю суму за 100%, визначити відсоток кожного змагання від цієї суми за формулою:

$$(\mathbf{n \times N})\mathbf{i \times 100\% / \sum(\mathbf{n \times N})\mathbf{i} = \%i \quad (1)$$

3. За відомою загальною сумою коштів, виділених МінМСУ (**S**), прийнятою за 100%, визначаємо попередню орієнтовну суму на кожні змагання (назвем її **Бсі**) за формулою:

$$\mathbf{Бсі} = \mathbf{S \times \%i / 100\% \quad (2)}$$

4. В подальшому треба зробити перерозподіл базової суми **Бсі** кожних змагань за участю усіх голів видових комісій з урахуванням умов проведення змагань, вказаних вище (зимовий чи літній період, у приміщенні чи на природі, необхідну кількість обслуговуючого персоналу, додаткові витрати, які можуть бути в подальшому документально підтверджені при звіті за змагання тощо).

Висновки. Видова комісія СТ повинна мати право перерозподілу коштів між своїми заходами, а саме: якісь змагання вимагають додаткової технічної підготовки дистанцій, транспортного обслуговування, наприклад, на водних змаганнях необхідність замовлення транспорту для вивезення засобів сплаву до місця старту на одній з дистанцій (до базової частини коштів, вводиться, наприклад, коефіцієнт 1,2) або, навпаки, якісь змагання в залі не вимагають жодних додаткових витрат (проживання суддів безкоштовне, транспорту не потрібно тощо) – вводиться, наприклад, знижуючий коефіцієнт 0,8.

На змагання, які мають додаткові джерела фінансування (юнацькі по лінії МОНУ), пропонується виділити дві третини від базової.

Підраховані таким чином суми на кожне змагання округлюються до цілих значень і таким чином пропонується формування кошторису змагань.

Представлений проект «Методика розподілу бюджетних коштів на змагання зі спортивного туризму» пропонується для обговорення на засіданні

Виконкому ФСТУ з подальшим затвердженням на Президії Федерації в першій половині 2019 року.

Список використаних джерел:

1. Колотуха О.В. Геопросторова організація спортивного туризму: Монографія / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – Кіровоград: ФО-П Александрова М.В., 2015. – 448 с.
2. Наказ Міністерства молоді і спорту України № 617 від 09.02.2018 р.
3. Правила змагань зі спортивного туризму. – К.: ФСТУ, 2008. – 148 с.

УДК 796.51

Кондратенко Олександр

Комунальний заклад «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради

Розвиток дитячого спортивного туризму на Харківщині

У статті висвітлені сторінки історії становлення дитячого спортивного туризму на Харківщині, сучасний стан та проблеми його подальшого розвитку.

Ключові слова: дитячий спортивний туризм, туристський похід, види спортивного туризму.

Кондратенко А. Развитие детского спортивного туризма на Харьковщине. В статье освещены страницы истории становления детского спортивного туризма на Харьковщине, современное состояние и проблемы его дальнейшего развития.

Ключевые слова: детский спортивный туризм, туристский поход, виды спортивного туризма

Kondratenko A. Development of child's sport tourism on Kharkiv Region. In the article the pages of history of becoming of child's sport tourism are lighted up on Kharkiv Region, modern state and problems of his further development.

Key words: child's sport tourism, tourist hike, types of sport tourism

Постановка проблеми. Важливість розвитку дитячого спортивного туризму як дієвого засобу формування фізично та морально здорової особистості актуальна в усі часи існування української школи. Життєві навички, які набувають діти у туристських походах, під час змагань з видів туризму зміцнюють, загартовують, виховують молоду людину. На сучасному етапі розвитку інформатизації та комп'ютеризації суспільства зростає проблема гіподинамії молоді, що приводить до усіляких захворювань, відсутності бажання вести активний спосіб життя. Саме залучення дітей та молоді до занять туризмом – шлях до вирішення окресленої проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи та практичні засади розвитку дитячого спортивного туризму сформульовані у

працях вітчизняних та зарубіжних науковців Бардіна К., Бейдика О., Булашева О., Дехтяра В., Квартальнова В., Колотухи О., Костриці М., Константинова Ю., Крачила М., Кулікова В., Остапця О., Соколова В., Штюрмера Ю. та інших. Однак зазначені науковці досліджували загальні питання розвитку дитячого спортивного туризму, за винятком досліджень Колотухи О., який вивчав цю проблему в цілому в Україні.

Метою даного дослідження є вивчення сторінок історії становлення дитячого спортивного туризму на Харківщині, сучасного стану та подальшого його розвитку.

Виклад основного матеріалу. Важливе місце в процесі формування національно свідомого покоління посідає позашкільна освіта і виховання, яке здійснюється в позаурочний час шляхом залучення учнівської молоді до туристсько-краєзнавчої, військово-патріотичної, фізкультурно-оздоровчої діяльності.

Туристські прогулянки, одноденні та багатоденні походи рідним краєм – все це – активні форми шкільного туризму і краєзнавства, які в силу особливостей дитячого і підліткового віку учнів є найбільш плідними, емоційно наповненими, дають довготривалий, стійкий моральний та освітньо-виховний ефект. Саме в походах, починаючи з найпростіших, засвоюється практичний курс самоствердження особистості, набувають вміння орієнтуватися в навколишньому середовищі, долати різноманітні перешкоди, оптимально оволодівати прийомами виживання, підсвідомо сприймаються засади валеології. Кожен похід дає учасникам необхідні життєві навички (облаштування свого побуту в польових умовах, розпалювання вогню, приготування на багатті їжі, надання при потребі першої долікарської допомоги та ін.), що вкрай важливо для майбутніх воїнів Збройних Сил України. Загальновідомо, що фізичні і технічні навантаження властиві активному (спортивному) туризму, фізично розвивають, зміцнюють і загартовують організм молоді людини. Особливо це питання дуже актуальне зараз, коли учнівська молодь годинами сидить за комп'ютерами, мало рухається. Саме спортивна складова шкільного туризму є дієвим засобом для успішного досягнення головної на наш час педагогічної мети – виховання повноцінного національно свідомого громадянина і патріота України.

Розвиток дитячого спортивного туризму є невід'ємною складовою розвитку позашкільля Слобожанщини і тісно пов'язане з діяльністю Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради.

Активний розвиток дитячого спортивного туризму серед учнівської молоді Харківщини розпочався у 50-ті роки ХХ століття, коли рішенням Харківської обласної ради № 1083 від 22 жовтня 1951 року була відкрита Харківська обласна екскурсійно-туристська база. Незважаючи на неодноразові зміни назви зазначеного закладу, головним завданням його діяльності було залучення дітей та юнацтва до проведення походів по рідному краю. Значно активізувалася ця робота, особливо у сільських

районах, у 70-х роках минулого століття, коли на Харківській обласній станції юних туристів був створений відділ туризму та спортивного орієнтування. З приходом у колектив станції інструкторів спортивного туризму Д. Тютюшева, Л. Фельдмана, В. Беспятова, Ю. Шестопалова, Л. Шапрана, Ю. Іванова, Ю. Мелешкова, К. Кравченка, В. Степаненка стали розвиватися види спортивного туризму, зокрема, пішохідний, гірський, лижний, водний. Відділ ініціював підготовку педагогічних туристських кадрів шляхом проведення туристських змагань серед педагогів, інструкторських походів тощо. Все це дало позитивні результати. Зросла кількість дітей, охоплених активними формами роботи, в першу чергу, ступеневими та категорійними походами. Школярі Харківщини здійснили у ці роки походи по Харківщині, Криму, Карпатах, Кавказу, Приполярному і Південному Уралу, Паміру, Тянь-Шаню, Фанських горах, Алтаю, Саянах, Прибайкаллі та Забайкаллі. Звіти юних туристів Харківської області про проведені походи щорічно посідали призові місця та Всесоюзних, Всеукраїнських конкурсів звітів на кращий похід року.

Організаторами туристсько-краєзнавчої роботи Харківщини є Комунальний заклад «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради, 109 закладів позашкільної освіти (в т.ч. дитячо-юнацькі спортивні школи). В області працюють 3 однопрофільні заклади позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку: Валківський районний центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді (заснований у 1995 році), Чугуївський районний центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді (заснований у 2001 році), Чугуївський міський центр туризму та краєзнавства учнівської молоді (заснований у 1995 році).

З метою активізації розвитку дитячого спортивного туризму в районах області працівниками відділу туризму та спортивного орієнтування станції юних туристів було започатковано проведення комплексної туристської спартакіади школярів, в програму якої входили змагання з техніки лижного, велосипедного, водного, пішохідного туризму, топографії, спортивного орієнтування та конкурс туристських подорожей. Проведення спартакіади тривало у період з 1989 по 2004 роки. Зараз спартакіада не проводиться з різних причин, в першу чергу, зменшенням фінансування на обласні заходи. По-друге, з проголошенням незалежності в Україні пріоритети в туристсько-краєзнавчій роботі серед учнівської молоді дещо змінилися на користь краєзнавства. Щорічний статистичний аналіз діяльності туристсько-краєзнавчих гуртків в Харківській області підтверджує цю тенденцію (табл.1).

Наведені у таблиці дані свідчать, що кількість дітей, залучених до занять спортивним туризмом, щорічно зменшується. Аналізуючи дану ситуацію, вбачаємо декілька причин такого явища. На сьогодні заклади позашкільної освіти пропонують безліч гуртків, які є більш привабливими для дітей ніж туризм (східні бойові мистецтва, сучасні танці, комп'ютерні ігри, робототехніка та ін.). Не слід забувати і про те, що з кожним роком

зменшується кількість учнів у школах, скорочується мережа закладів освіти. Досить складним питанням є наявність туристського спорядження у закладах освіти. Років 20-30 тому, практично кожна школа мала комплекти туристського спорядження (намети, рюкзаки, спальні мішки). Незважаючи на те, що в Україні діє наказ Міністерства освіти і науки України від 08.01.2002 року № 5 «Про затвердження Типових переліків навчально-наочних посібників і технічних засобів навчання для художньо-естетичних, еколого-натуралістичних, туристсько-краєзнавчих і науково-технічних позашкільних навчальних закладів системи Міністерства освіти і науки України», але, на жаль, він не виконується із-за відсутності фінансування на ці цілі, дорожнечі туристського спорядження. Наприклад, у зазначеному наказі для роботи гуртків водного туризму передбачається придбання 15 штук байдарок 1-3 місних, 8 штук байдарок полегшених, 8 штук катамаранів і т.д. Це нереальні завдання для будь-якого закладу освіти.

Табл. 1.

Діяльність гуртків туристсько-краєзнавчого напрямку у закладах позашкільної освіти Харківської області (за даними річної звітності)

№№ з/п	Роки	Туристсько-спортивний напрям		Туристсько-краєзнавчий напрям	
		кількість гуртків	в них дітей	кількість гуртків	в них дітей
1.	2014	279	4950	444	8049
2.	2015	225	4358	467	9314
3.	2016	257	4562	482	9441
4.	2017	219	4514	434	8014
5.	2018	204	3843	430	9976

З 1980 року при Комунальному закладі «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради діє обласна МКК (маршрутно-кваліфікаційна комісія) Департаменту науки і освіти Харківської обласної державної адміністрації, яка здійснює випуск туристських груп закладів освіти області в категорійні та ступеневі походи. На жаль, в цьому напрямі розвитку дитячого спортивного туризму теж спостерігаються негативні тенденції. На наш погляд, це пояснюється з погіршенням матеріального стану батьків (бо батьки, як правило, фінансують участь дітей у походах), воєнними подіями на Донбасі, анексією Криму. Аналіз статистичних даних МКК підтверджує існуючу ситуацію (табл.2,3).

Наведені дані свідчать про зменшення кількості походів взагалі, звуження географії подорожей. В основному це Харківська область, Карпати (пішохідні походи). Стосовно водних походів слід відзначити, що юні туристи-водники подорожують Сіверським Донцем, Ворсклою, Сеймом, Південним Бугом.

Табл.2.

Випуск дитячих туристських груп у категорійні походи обласною МКК (2013-2018 рр.)

Роки	Категорійні походи	Категорійні походи					Райони походів				
		гірський	пішохідний	водний	лижний	велосипедний	Крим	Карпати	Харківська область	Інші регіони	Близьке зарубіжжя
2013	14	3	6	5	-	-	1	4	1	3	5
2014	6	-	4	2	-	-	-	4	1	1	-
2015	6	-	4	2	-	-	-	3	1	1	1
2016	12	-	6	5	-	1	-	6	4	-	2
2017	9	-	5	3	-	1	-	3	4	2	-
2018	5	-	1	4	-	-	-	1	3	1	-

Табл.3.

Випуск дитячих туристських груп у ступеневі некатегорійні походи обласною МКК (2013-2018 рр.)

Роки	Некатегорійні походи	З них				Райони походів			
		пішохідний	водний	лижний	велосипедний	Крим	Карпати	Харківська область	Інші райони
2013	107	93	11	3	-	77	11	18	1
2014	35	22	10	3	-	2	16	12	5
2015	40	32	7	1	-	-	23	12	5
2016	41	31	9	1	-	-	21	11	9
2017	29	25	2	1	1	-	14	6	9
2018	25	23	1	1	-	-	11	7	7

Висновки. На підставі вищевикладеного можна зробити наступні висновки:

1. Дитячий спортивний туризм на Харківщині має свою історію і певні здобутки.
2. Розвиток дитячого спортивного туризму в регіоні на сьогодні сповільнений, що пояснюється соціальними, економічними факторами.

Список використаних джерел:

1. *Інформації про розвиток туристсько-краєзнавчої роботи в Харківській області за 2014-2018 рр. (щорічні звіти до Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді)*
2. *Статистичні матеріали обласної МКК Департаменту науки і освіти Харківської облдержадміністрації за 2013-2018 рр.*

УДК 796.57

Гуцалюк Максим

Комунальний заклад «Кіровоградський обласний центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді»

Індивідуальна підготовка велотуриста

Значна частина створеної роботи є перевіркою тих чи інших положень власним досвідом групових та самотніх мандрівок аматорського рівня – зокрема, таборування, підбору спорядження, вибору та підготовки велосипеда, фізичної та психологічної підготовки. Основною метою дослідження стало формування цілісного посібника для самопідготовки гуртківців центру в наступних напрямках: індивідуальне та гуртове спорядження; технічна підготовка; тактична підготовка; правила дорожнього руху; краєзнавча та топографічна підготовка; інженерна підготовка; фізична підготовка; медична підготовка; психологічна підготовка; кулінарна підготовка; організаторська підготовка. Підсумком є підготовка та проведення змагань та походів різних рівнів складності.

Ключові слова: велотуризм, індивідуальне та гуртове спорядження; змагання, походи.

Гуцалюк М. Індивідуальна підготовка велотуриста. *Значительная часть созданной работы является проверкой тех или иных положений собственным опытом групповых и одиночных путешествий любительского уровня - в частности, лагеря, подбора снаряжения, выбора и подготовки велосипеда, физической и психологической подготовки. Основной целью исследования стало формирование целостного пособия для самоподготовки кружковцев центра в следующих направлениях: индивидуальное и групповое снаряжения; техническая подготовка; тактическая подготовка; правила дорожного движения; краеведческая и топографическая подготовка; инженерная подготовка; физическая подготовка; медицинская подготовка; психологическая подготовка; кулинарная подготовка; организаторская подготовка. Итогом является подготовка и проведение соревнований и походов различных уровней сложности.*

Ключевые слова: велотуризм, индивидуальное и групповое снаряжения; соревнования, походы.

Gutsalyuk M. Individual training of cyclists. *Much of the work created is to test certain positions of their own experience of group and single-travel amateur-level - in particular, camping, selection of equipment, selection and preparation of bicycles,*

physical and psychological training. The main purpose of the study was to create a holistic manual for self-training of circles of the center in the following directions: individual and group equipment; technical training; tactical training; traffic rules; regional and topographical training; engineering training; callisthenics; medical training; psychological training; culinary preparation; organizational training. The result is the preparation and conduct of competitions and campaigns of various levels of complexity.

Keywords: *cycling, individual and group equipment; competitions, hikes.*

Індивідуальна або особиста підготовка велотуриста є запорукою успіху як в командних змаганнях та походах, так і в особистому заліку та самотніх мандрівках. В останньому випадку дії велотуриста полягають в системі «сам собі...» - пілот, штурман, механік тощо. Проте навіть у командній роботі від уміння бути «всім в одному» залежить загальний результат запланованого заходу.

Основною причиною, що спонукала до роботи над проблемою, є фактична відсутність повнорозмірного довідника з сучасної велотуристичної підготовки. Література часів СРСР створена на основі інших загальних цінностей, відомості щодо загальнотуристичної підготовки, зразків велосипедів та специфіки їзди на них також є далекими від реалій сьогодення. Що стосується сучасних джерел, то розвиток інтернету та телекомунікацій сприяв широкому розповсюдженню в Ю-тубі відеосюжетів та відеороликів з підбору спорядження, вибору велосипедів, техніки долаття тих чи інших перешкод. Періодична преса з цього питання в Україні відсутня, тому при роботі над проблемою довелося користуватися російськими журналами «Mountain biker», каталогами різноманітної туристичної продукції, а також адаптувати до велотуризму окремі посібники з підготовки військ спеціального призначення та розвідників. І, звичайно, моніторинг сайтів Центрів туризму різних областей України, де колеги діляться досвідом як з підготовки велотуристів, так і щодо організації та проведення власних походів чи змагань.

Слід відзначити, що значна частина створеної роботи є перевіркою тих чи інших положень власним досвідом групових та самотніх мандрівок аматорського рівня – зокрема, таборування, підбору спорядження, вибору та підготовки велосипеда, фізичної та психологічної підготовки.

Таким чином, основною метою дослідження стало формування цілісного посібника для самопідготовки гуртківців центру в наступних напрямках:

- індивідуальне та гуртове спорядження;
- технічна підготовка;
- тактична підготовка;
- правила дорожнього руху;
- краєзнавча та топографічна підготовка;
- інженерна підготовка;

- фізична підготовка;
- медична підготовка;
- психологічна підготовка;
- кулінарна підготовка;
- організаторська підготовка.

Підсумком є підготовка та проведення змагань та походів різних рівнів складності.

Отже, питання першого розділу – індивідуальне та гуртове спорядження. За спостереженнями автора – аксіоми в цьому питанні не існує. Тому при обговоренні теми на гурткових заняттях доцільно спільно шукати відповіді на наступні питання:

- велоформа, цивільний одяг чи спеціальний туристичний (в тому числі мілітарного зразка);
- велосипедний вибір за діаметром коліс, матеріалом рами та навісним обладнанням;
- вибір найлегшого та найякіснішого і водночас прийняттого за ціною спорядження;
- як все зібрати до купи, ретельно запакувати у велорюкзак та з цим усім рухатися під час походів.

Другий розділ присвячений підготовці велосипеда до велопогулянок, тренувань, змагань, походів. Мова йде про технічне обслуговування, контроль зносу вузлів та окремих компонентів та алгоритму їхньої заміни. Акцент робиться на індивідуальні навички, хоча в окремих випадках краще звернутись до професійних веломеханіків.

Третій розділ розповідає про специфіку долаття різноманітних природних та штучних перешкод під час змагань та походів, а також особливості руху різним шляховим покриттям, у різний час доби та різними порами року.

Загострюється увага на відпрацюванні практичних навичок до автоматизму, аби під час руху не було часу на тривалі роздуми. Водночас, враховуючи всі заборони, зазначені у Правилах проведення змагань зі спортивного туризму та Правилах проведення спортивно-туристичних походів, розповідається про випадки, коли доводиться від них відступати – якщо це єдиним способом вирішення проблеми.

Розділ четвертий дає загальні поняття Правил дорожнього руху та відповідний розділ, присвячений велосипедистам. Але, якщо вчитуватись в рядки тексту ПДР та порівнювати з реаліями нашої країни, то велосипедисти є фактично поза законом. Тому під час спілкування з гуртківцями доводиться і наполягати на максимальному виконанні Правил, і водночас шукати «золоту середину» в реаліях.

П'ятий розділ поділений на дві частини – красназвучу та топографічну. І якщо в другій особливо «Америку не відкриєш», то в першій частині пропонується власний алгоритм пошуку цікавих об'єктів з наступним

формуванням маршрутів походів вихідного дня та більш тривалих мандрівок. Також розповідається про особливості супутникової навігації саме у велотуризмі.

Назва розділу «Інженерна підготовка» має дещо мілітарний характер. Але, на думку автора, важливою складовою успіху велопоходу чи перебування на змаганнях на виїзді є комфортно облаштований табір, безпека при розпалюванні багаття та знезараженні води, грамотно зав'язані вузли та безпечно наведені переправи для долаття природних перешкод. Використаний досвід таборівок осередків «СЧ» та аматорських велопоходів місцевих велоклубів.

Розділ «Фізична підготовка» є найменш догматичним та найбільш ідеалізованим – адже виконувати всі запропоновані рекомендації об'єктивно маловірогідно. Зокрема, реалізація рекомендацій щодо здорового способу життя, режиму дня тощо є нормою життя або спортсменів, або фанатиків. Акцент робиться на тому, що дотримання цих норм є запорукою успіху як окремого велотуриста, так і всієї команди. Знову ж таки частину рекомендацій взято з досвіду підготовки груп спеціального призначення, але адаптовану відповідно до Державних стандартів з фізичної підготовленості населення України, перезатверджених у 2016 році. Основними компонентами власне фізичної підготовки є ранкова руханка або вечірнє тренування із загальної фізичної підготовки, силова підготовка на окремі групи м'язів, вправи для загальної витривалості та розвиток взаємодії під час руху групою.

Медична підготовка, а точніше, домедична, має за мету розповіді про складові медичної аптечки, документацію – допуски до походів чи змагань, перелік проблем зі здоров'ям, що обмежують чи забороняють заняття велотуризмом. Традиційною є інформація про надання першочергової допомоги при різних травмах та окремих раптових захворюваннях. Головним дискусійним питанням є евакуація потерпілих саме у велотуризмі – як транспортувати потерпілого і що робити з його велосипедом.

Психологічна підготовка є власною родзинкою, хоча окремі думки знову ж таки запозичені у спеціальній військовій літературі та відеофільмах. Зокрема, пропонується до обговорення з гуртківцями питання «музичного супроводу» мандрівок – як власним співом під час руху, так і індивідуальною фонотекою у навушнику в одному вусі. Спів може бути як гуртовий, так і індивідуальний.

Також наводяться рекомендації опанування себе при технічних проблемах з велосипедом, втраті орієнтування, погіршенні самопочуття тощо.

«Голодний турист – поганий турист». Тому основою розділу «Кулінарна підготовка» поряд із загальними вимогами щодо туристичного меню є рецепти найпростіших страв, які вже особисто випробовані в походах, таборівках та у повсякденному житті за принципом «швидко, дешево, просто й калорійно».

Організаторська підготовка передбачає так званий «Клуб-райдинг» та підготовку та проведення професійних змагань відповідно до правил змагань

зі спортивного туризму України. Клаб-райдинг є аматорським походом вихідного дня, в якому можуть брати участь велотуристи різного рівня підготовленості. Підготовка ж змагань передбачає постановку різних видів дистанцій, проведення змагань на них та суддівство відповідно до Правил туристських змагань.

Останній розділ присвячений організації та проведенню велосипедних походів. При цьому всі учасники велотуристичної групи мають бути належним чином підготовлені, пройти теоретичний курс та практичні зрізи протягом навчального року (якщо це офіційний гурток турцентру) або елементарний тренувальний вишкіл при аматорському велоклубі. В цьому розділі розглядається весь процес підготовки й проведення велопоходів з урахуванням власного досвіду.

Наостанок автор зазначає, що все викладене у цій роботі, як і у джерельній базі, не є хрестоматією. Тому пошук в цьому напрямку триватиме до остаточного формування відомостей та ретельно і неодноразово перевірено власним досвідом рекомендацій.

Список використаних джерел:

1. Булахтина Е. Байкер мускулистый, обезжиренный. – *Mountain biker*, 2003г., - №13.
2. В седле до самого дома. – *Mountain biker-action*, 2005г., - №5.
3. Гройдер В. Клаб-райдинг – покатушки или нечто большее. – *Mountain biker*, 2003г., - №13.
4. Гусаров Ф. Велосипедная зима. – Я, молодой, 1999г., - №25.
5. Жихарев А.М. Собираемся в поход.- Ярославль, Академия развития, - 2004г.
6. Казенас Е. Велосипедная соната. – Потребитель. «Экспертиза и тесты», 2003г., - № 30.
7. Казенас Е. Зимние покатушки. – Потребитель. «Экспертиза и тесты», 2003 г., - №30.
8. Как стать чемпионом за 1 год. 100 шагов вперед к пьедесталу. – *Mountain biker*, 2005г., - №5.
9. Нестеров О. Зима – не тюрьма. – *Mountain biker*, 2002г., - №8.
10. Петров А. Время суток – стрит. – *Mountain biker-action*, 2005г., - №5.
11. Разин Ю. Готовимся к зиме. – *Mountain biker*, 2002г., - №8.
12. Разин Ю. Зимовать так зимовать. *Mountain biker*, 2002г., - №8.
13. *Riders on the storm* . – *Mountain biker*, 2005г., - №5.
14. Рубинина А. Спортивная зима. – *Mountain biker*, 2003г., - №10.

СЕКЦІЯ 4

Психолого-педагогічні та правові аспекти туризму та рекреації, підготовка фахівців з туризму

УДК 378.018.8:364.4-051: [376:338.48

Кравченко Оксана, Коляда Наталія

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Каштан Сергій

Всеукраїнська асоціація

інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму України

Підготовка майбутніх соціальних працівників до надання соціальних послуг видами інклюзивного туризму

У статті схарактеризовано інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм як інноваційну соціальну послугу як комплекс заходів із соціально-психологічної реабілітації осіб з інвалідністю з метою відновлення соціальної активності, сприяння інтеграції у суспільство, формування життєстійкої позиції як повноправних учасників людських відносин. У цьому відношенні на базі факультету соціальної та психологічної освіти УДПУ імені Павла Тичини здійснюється підготовка фахівців – майбутніх соціальних працівників, здатних на професійному рівні надавати соціальні послуги видами інклюзивного туризму.

Ключові слова: соціальний працівник, професійна підготовка, соціальні послуги, інклюзивний туризм.

Кравченко О., Коляда Н., Каштан С. Подготовка будущих социальных работников к оказанию социальных услуг видами инклюзивного туризма. *В статье охарактеризован инклюзивный реабилитационно-социальный туризм как инновационная социальная услуга как комплекс мероприятий по социально-психологической реабилитации лиц с инвалидностью в целях восстановления социальной активности, содействие интеграции в общество, формирование жизнестойкой позиции как полноправных участников человеческих отношений. В этом отношении на базе факультета социального и психологического образования УДПУ имени Павла Тичины осуществляется подготовка специалистов – будущих социальных работников, способных на профессиональном уровне оказывать социальные услуги видами инклюзивного туризма.*

Ключевые слова: социальный работник, профессиональная подготовка, социальные услуги, инклюзивный туризм.

Kravchenko O., Kolyada N., Kashtan S. Preparation of future social workers for the provision of social services by types of inclusive tourism. *The article describes inclusive rehabilitation and social tourism as an innovative social service as a complex of measures for social and psychological rehabilitation of persons with disabilities with a view to restoration of social activity, promotion of integration into society, formation of a viable position as full participants of human relations. In this respect, on the basis of the Faculty of Social and Psychological Education of the UDUU named after Pavlo Tychyna, training of specialists – future social workers capable of exerting social services on the level of professionalism by types of inclusive tourism is carried out.*

Keywords: *social worker, vocational training, social services, inclusive tourism.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Для людей з інвалідністю туризм являється унікальним явищем, що включає в себе пізнавальний процес, який надає можливість сприяти людині в повноцінній соціалізації, яка відбувається упродовж усього життя. Туризм усуває почуття втрати гідності, неповноцінності та інтегрує в суспільство. Попит на інклюзивний туризм зростає.

Інклюзивний туризм (фр. *Inclusif* – що включає, лат. *Include* – роблю висновок, включаю) – процес розвитку туризму, який має на увазі доступність туризму для усіх, в плані пристосування інфраструктури туристичних центрів і об'єктів туристського показу до різних потреб усіх людей, у тому числі інвалідів, літніх, їх опікунів і членів сімей, людей з тимчасовими обмеженими можливостями, сімей з маленькими дітьми тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія активного відпочинку і туризму для неповносправних осіб як масового явища розпочинається з кінця 50-х – початку 60-х років, коли прийшло загальне усвідомлення прав людини. З цього часу звертається увага на осіб з інвалідністю, як на повноправних членів суспільства. Розпочався рух до залучення неповносправних у всі галузі суспільного життя, в тому числі і до відпочинку та туризму.

У системі світового туристського розвитку особливе і значне місце на сьогодні відводиться інклюзивному туризму, який знаходиться у структурі соціального туризму.

Серед вітчизняних науковців розробку питання інклюзивного туризму здійснюють Н. Белоусова, І. Борисова, В. Лепський, С. Макаренко, Ю. Науменко, М. Перфільєва та ін. Однак, малодослідженою залишається проблема можливостей інклюзивного туризму у контексті соціальної інтеграції людей з інвалідністю, забезпечення їхніх основних прав і свобод нарівні з іншими громадянами доступу до історико-культурної спадщини країни, включення до переліку соціальних послуг для вразливих категорій населення.

Мета статті – схарактеризувати зміст підготовки майбутніх соціальних працівників до надання соціальних послуг видами інклюзивного туризму.

Виклад основного матеріалу. Інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм для осіб з інвалідністю – це сучасний вид туризму, який дозволяє включити в туристичну діяльність будь-яку людину, незалежно від її фізичних можливостей, з урахуванням особливостей її фізично-психологічного стану і розглядається він, насамперед, як потужний засіб активної реабілітації, який структурно включає в себе медичні, психологічні, педагогічні, фізичні, професійні, трудові, фізкультурно-спортивні та соціально-побутові заходи з урахуванням доступності та інтеграції її в усі сфери життєдіяльності [6].

Інклюзивний туризм являє собою дієву мікромодель інтегрованого суспільства (люди з інвалідністю та їх рідні; фахівці; здорові люди), що опинилися в реальних умовах, завдяки чому створюються оптимальні умови для проведення ефективної соціалізації дезадаптивних людей та інтеграції їх у суспільство. Процес цей взаємовигідний – всі люди потребують спілкування, підтримки (інколи інвалід своїм прагненням до життя, волею, може надихнути здорову людину до кращого сприйняття і осмисленого прожиття кожної хвилини життя).

Основні реабілітаційні функції туризму: соціальна відновлювана, яка спрямована на відновлення сил, активне пізнання явищ природи, традицій, встановлення нових соціальних контактів, дружні і ділові зв'язки; психологічна забезпечує зміну середовища, звичного способу життя, активну форму відпочинку, що сприяє фізичному оздоровленню і психологічному розслабленню; особистісно орієнтована – позитивно впливає на розвиток особистості, володіє відновлювальною функцією і несе в собі змістовний гуманітарний потенціал; компенсаторна – забезпечує спеціальні потреби людей з інвалідністю; оздоровча – має високий потенціал для підтримання здоров'я і життєдіяльності в активній формі [8].

Існує низка факторів, які підтверджують доцільність соціально-психологічної роботи, серед яких: інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм забезпечує рухливу активність, обмеження якої знижують життєві можливості, слугують причиною суму, стресу, відчаю, невпевненості; інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм створює повноцінне середовище спілкування, встановлює незалежні та різнобічні соціальні контакти, формуючи різні соціальні ролі. Туризм знищує почуття неповноцінності, інтегруючи людей у суспільство, допомагає сформувати впевнену і ефективну життєву позицію; інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм носить активний характер, включаючи різнобічні забави, які дозволяють відволіктися від монотонності побуту; екологічні аспекти реабілітаційно-соціального туризму як виду діяльності сприяють позитивному психоемоційному настрою, являючись соціалізуючим фактором.

З огляду на вищезначене, інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм вмотивовано доцільно віднести до сфери надання соціальних послуг як комплекс заходів із соціально-психологічної реабілітації особам з інвалідністю з метою відновлення соціальної активності, сприяння інтеграції у суспільство, формування життєстійкої позиції як повноправних учасників людських відносин. Це стане позитивним зрушенням в процесі формування реабілітаційної та соціальної інфраструктури в різних регіонах України щодо соціально-психологічної реабілітації осіб з інвалідністю, в тому числі серед яких є учасники бойових дій, чорнобильці, ветерани і внутрішньо переміщені особи та інші категорії населення.

В Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини на факультеті соціальної та психологічної освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» за освітнім ступенем «бакалавр» здійснюється підготовка фахівців – майбутніх соціальних працівників, здатних на професійному рівні надавати соціальні послуги видами інклюзивного туризму.

У цьому відношенні випускова кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи розробляє програми нормативних і вибіркового дисциплін для всіх форм навчання, в яких знаходять відображення питання та проблеми, пов'язані з соціальною реабілітацією та інклюзивним туризмом, впроваджує окремі розділи до тих дисциплін, які мають логічний зв'язок з питаннями надання соціальних послуг; займається підготовкою підручників, посібників, іншої навчально-методичної літератури, пов'язаної з соціально-реабілітаційним напрямком в інклюзивному туризмі.

Задля посилення навчально-методичного та науково-практичного супроводу освітнього процесу в університеті створено та діє Центр соціально-освітньої інтеграції та інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму «Без бар'єрів», метою діяльності якого є консолідація зусиль відповідних структурних підрозділів університету, залучених органів виконавчої влади та громадських організацій, спрямованих на соціально-педагогічну підтримку осіб з обмеженими можливостями щодо їх адаптації до студентського та педагогічного колективу, інтеграції у освітнє та соціальне середовище, на створення умов для саморозвитку та самореалізації, розвитку соціальної активності, автономності, відповідальності та мобільності осіб з особливими потребами.

Поряд з цим ключовими завданнями Центру є: сприяння у підготовці висококваліфікованих фахівців, які володіють теоретичними та прикладними знаннями з інклюзивного туризму і здатні використовувати їх у своїй подальшій волонтерській і професійній діяльності, здійснювати наукову, науково-дослідну та науково-технічну діяльність за означеним напрямом з урахуванням реабілітаційно-соціального напрямку для осіб з обмеженими можливостями.

У цьому відношенні здійснюється координація наукових досліджень студентів, за погодження із закладами соціальної сфери, зокрема з Управлінням праці та соціального захисту населення, а також з керівниками

історико-культурних заповідників, природно-заповідних об'єктів, лікувально-оздоровчих закладів, туристичних фірм тощо. Поряд з цим поновлюється тематика курсових та випускних кваліфікаційних робіт з цього профілю.

27–29 жовтня 2016 р. на базі університету вперше в нашій країні відбувся I Міжнародний науково-практичний симпозиум «Актуальні проблеми впровадження інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму в Україні». Цій події передувало створення Асоціації «Інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму», засновниками якої є Комунальний заклад «Черкаський обласний центр медико-соціальної експертизи Черкаської обласної ради», Національний історико-культурний заповідник «Чигирин», Шевченківський Національний заповідник м. Канів, Національний дендрологічний парк «Софіївка», Громадська спілка «Всеукраїнське науково-практичне об'єднання Інклюзивного туризму інвалідів і чорнобильців України», Благодійний фонд «Підтримки програм соціального захисту осіб постраждалих від аварії на ЧАЕС та інвалідів», співзасновником виступив і Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (факультет соціальної та психологічної освіти).

Водночас студенти факультету долучаються до розробки науково-практичних засад соціально-психологічної реабілітації вразливих категорій населення засобами інклюзивного туризму. Відтак, студентка факультету Чупіна К.О. у II етапі Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт за 2017-2018 н.р. зі спеціальності «Соціальна робота» (Ужгородський національний університет) посіла I місце та у VI Всеукраїнському дистанційному конкурсі студентських та учнівських наукових робіт із соціальної педагогіки/соціальної роботи (Житомирський національний університет імені Івана Франка) – I місце; наукова робота студентки Бендерської К.В. у II етапі Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт за 2017-2018 н.р. зі спеціальності «Інклюзивна освіта» (Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна») ввійшла у 10 кращих студентських робіт.

Вже традицією стало проведення Центром та Всеукраїнською асоціацією інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму студентського конкурсу соціальних проектів «Подорожуємо без бар'єрів».

Серед студентської молоді проведення такого конкурсу спричинило зацікавленість та ініціативність щодо участі. Зокрема, якщо в 2017 році більше 14 студентських груп з різних курсів факультету соціальної та психологічної освіти взяли участь у розробці проектів для осіб з різними нозологіями, то у 2018 році було 18.

Тематику проектів, запропоновану студентами, умовно можливо поділити за напрямками:

- інклюзивний туризм за кордоном (головною метою цього напряму роботи є вивчення досвіду зарубіжних країн, визначення основних концепцій створення архітектурної доступності та створення

- суспільства «для всіх». Прикладами таких проєктів є: Інклюзивний туризм в Іспанії, Інклюзивний туризм в Люблянці);
- інклюзивний туризм визначними місцями України (розробка маршрутів інклюзивного туризму, спрямованого на реабілітацію людей з інвалідністю, що сприятиме знайомству з культурними традиціями українців, розширенню світогляду, гармонізації внутрішнього стану та самореалізації через такі форми роботи, як квести, тренінги, екскурсії, арт-реабілітації, майстер-класи, соціально-психологічні тренінги та ін. Прикладами таких маршрутів інклюзивного туризму є: «Карпати для всіх», Кропивницький дендропарк, Квест-подорож (Національний дендрологічний парк «Софіївка», м. Умань), Туризм для всіх (Державний дендрологічний парк «Олександрія», м. Біла Церква), Акваторії на березі Чорного моря, Подорож до м. Львова людей з вадами слуху та ін.).

Унікальність цього конкурсу полягає в тому, що участь у розробці та захисті проєктів також брали студенти з інвалідністю. Це підтверджує, що інклюзивний туризм – це не тільки цікаве та змістовне проведення часу для людей з інвалідністю, а й значна самостійна науково-пошукова робота, пізнавальна діяльність.

У ході розробки та презентації проєктів студенти шукали відповіді на запитання: «А що ми знаємо про Інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм для людей з інвалідністю?», «Чи мають вони можливість вільно подорожувати?», «Чи пристосовані туристичні об'єкти нашої держави до потреб такої особливої категорії суспільства?», «Як пристосовані туристичні об'єкти інших держав до потреб такої особливої категорії суспільства?». За результатами анкетування цікава думка учасниці Конкурсу: «Отож, ми вкотре переконалися в тому, що люди з інвалідністю можуть долати великі відстані, здійснювати сходження на найвищі вершини планети, здійснювати тривалі туристичні подорожі. Активні, цілеспрямовані люди з інвалідністю своєю твердою волею переконують у тому, що фізичні можливості людини можуть бути обмеженими, та сила духу – ніколи!» (Анна К., 3 курс).

На нашу думку, проведення такого Конкурсу дозволяє не лише актуалізувати теоретичну розробку наукової проблематики інклюзивного туризму як дієвого чинника соціально-психологічної реабілітації, а й забезпечує підготовку майбутніх фахівців до готовності надання соціальних послуг людям з інвалідністю видами інклюзивного туризму.

Усі автори проєктів отримали можливість відвідати один із маршрутів, а саме подорож до каньйону у смт. Буки (Маньківський район, Черкаська область). Поїздка мала як пізнавальну мету, так і реабілітаційну, адже на території каньйону проводився тренінг, головна мета якого – виявлення та розвиток лідерських якостей, визначення взаємостосунків в колективі.

Наразі продовжується реалізація програми Центру «Відкриваємо світ разом», основна мета якої – культурно-емоційний розвиток особистості молоді людини, її становлення на шляху до самовдосконалення. За цим

напрямок створено студентське Бюро інклюзивного туризму. Головною метою такого виду діяльності є створення маршрутів інклюзивного туризму Черкащиною.

Під час роботи у Бюро студентами розроблено 12 маршрутів інклюзивного туризму, які були поділено за нозологіями: 1) люди з інвалідністю загальних захворювань – маршрути, спрямовані на реабілітацію, екологічний туризм, залучення до майстер-класів, лекцій та тренінгів; 2) маршрути для учасників АТО та їх сімей, які передбачають активний відпочинок, проходження різноманітних квестів, тренінгів, змагань, майстер-класів, спрямовані на ресоціалізацію та адаптацію до нових умов життя; 3) маршрути для людей з інвалідністю, що пересуваються за допомогою візка, або інших допоміжних засобів. Такий вид реабілітації спрямований й на відновлення внутрішніх сил, знайомство з новими формами та методами арт-терапевтичної роботи.

Завдяки отриманню грантової допомоги Черкаської облдержадміністрації, студенти університету розробили і апробували маршрут інклюзивного туризму – екскурсійні поїздки до музею трипільської культури с. Легедзино, а також до міста Черкаси на перегляд вистави у Черкаському академічному обласному українському музично-драматичному театрі ім. Т. Г. Шевченка, для знайомства з Черкаським художнім музеєм та місцевими пам'ятками культури. Також молодь отримала нагоду прослухати концерт, присвячений І. Шуберту і доторкнутись до музичного мистецтва як слухачі.

Поїздки мали на меті не лише доторкнутися до прекрасного, а й допомогти студентам з інвалідністю навчитись взаємодіяти зі своїми колегами, адже у ході поїздки проводився тренінг, спрямований на комунікацію та створення сприятливого психологічного клімату в групі. Усі студенти з зацікавленням брали участь в тренінгу, а по його завершенні зазначили, що дізналися багато нового один про одного, навчилися знаходити виходи з складних та конфліктних ситуацій в групі.

Також важливим етапом реабілітації стала поїздка в Черкаський художній музей, адже студенти не тільки споглядали на картини, а й створювали свої, адже малювання є відомим арт-терапевтичним методом, мистецтво дозволяє в символічній прихованій формі реконструювати травматичну конфліктну ситуацію і відшукати її рішення через нове структурування самим студентом. Творчість виступає як один із засобів подолання страху, який з'являється у зв'язку з наявністю внутрішнього конфлікту. Під час проведення рефлексії кожен учасник описував свої відчуття під час виконання роботи та інтерпретував свій малюнок.

Традиційними також є соціально-психологічні тренінги на території Національного дендрологічного парку «Софіївка» (м. Умань), які сприяють згуртуванню колективу, визначенню лідерських якостей, рівня комунікації в групі, в тренінгах використовуються арт-терапевтичні техніки, елементи майстер-класів, робота з природними матеріалами. Соціально-психологічні

тренінги є невід'ємною частиною реабілітації, вони допомагають учасникам краще пізнати себе, своє оточення, навчають шукати вихід з кризових життєвих ситуацій та соціалізуватися в новому для себе середовищі.

Перед початком упровадження програми інклюзивного туризму для студентів було розроблено анкету та усі респонденти пройшли анкетування.

Табл. 1.

Порівняльна таблиця кореляційного аналізу анкетування

№	Питання	Варіанти відповідей	До	Після
1	Як Ви ставитесь до інших членів суспільства?	А. Спілкуюся відкрито, на рівних	57 %	87 %
		Б. Насторожено	39 %	12 %
		С. Прагну уникати контактів	4 %	1 %
2	Чи відчуваєте Ви негативне ставлення з боку суспільства?	А. Так	7 %	3 %
		В. Ні	93 %	97 %
3	Як Ви оцінюєте своє здоров'я?	А. Відмінне	3 %	8 %
		В. Добре	31 %	56 %
		С. Задовільне	54 %	32 %
		Д. Незадовільне	12 %	4 %
4	Як Ви оцінюєте свій психологічний життєвий настрій?	А. Оптимізм	21 %	46 %
		В. Песимізм	44 %	18 %
		С. По-різному	35 %	36 %
5	Чи задоволені ви своїм життям?	А. Так	32 %	54 %
		В. Ні	68 %	46 %
6	Чи відвідуєте Ви суспільні заходи, що проводяться у Вашому місті/селі? (свята, заходи і т.д.)	А. Завжди відвідую	21 %	43 %
		В. Відвідую час від часу	68 %	49 %
		С. Не відвідую ніколи	11 %	8 %
7	З ким Ви за звичай проводите свій вільний час?	А. Вдома з рідними	75 %	60 %
		В. З друзями	21 %	39 %
		С. Наодинці	4 %	1 %

Як видно з наведених вище даних, більшість студентів з інвалідністю готові до сприйняття засобів інклюзивного туризму, активних видів реабілітації, серед яких різні види туризму, що мають оздоровчо-соціально-реабілітаційний характер.

Кількісні показники проведеного дослідження засвідчили, що інклюзивний туризм є унікальним засобом для соціально-психологічної реабілітації студентів з інвалідністю, включає як пізнавальний процес, так і можливість для успішного проходження соціалізації в умовах освітнього середовища університету. При проведенні експериментального дослідження було виявлено, що інклюзивний туризм в поєднанні з тренінговою програмою

позитивно впливають на такі показники, як дезадаптивність, емоційний дискомфорт та загальна комунікація з одногрупниками.

Висновки. Таким чином, інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм виступає інноваційною соціальною послугою як комплекс заходів із соціально-психологічної реабілітації особам з інвалідністю з метою відновлення соціальної активності, сприяння інтеграції у суспільство, формування життєстійкої позиції як повноправних учасників людських відносин. У цьому відношенні на часі є питання підготовки фахівців – майбутніх соціальних працівників, здатних на професійному рівні надавати соціальні послуги видами інклюзивного туризму. Упровадження програми інклюзивного туризму на базі факультету соціальної та психологічної освіти УДПУ імені Павла Тичини передбачало: створення Центру соціально-освітньої інтеграції та інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму «Без бар'єрів»; заснування Асоціації «Інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму»; започаткування Міжнародного науково-практичного симпозиуму «Актуальні проблеми впровадження інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму в Україні»; проведення конкурсу наукових проєктів «Подорожуємо без бар'єрів»; створення студентського Бюро інклюзивного туризму; реалізація екскурсійних маршрутів; проведення тренінгових занять, спрямовані на соціально-психологічні аспекти реабілітації, що передбачає вирішення таких питань, як відновлення особистих якостей і здібностей студента з інвалідністю для його взаємодії з соціальним оточенням, а також психокорекцію його установок до виконання обов'язків громадянина, члена суспільства, колективу, сім'ї.

Список використаних джерел:

1. Закон України від 15.09.1995 р. № 324-95 ВР «Про туризм» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр> (дата звернення 17.01.2019)
2. Закон України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003 № 966-IV, зі змінами URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15> (дата звернення 19.01.2019)
3. Закон України від 06.10.2005 № 2961 IV “Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні”. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2961-15>. (дата звернення 12.01.2019)
4. Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів) ООН; Конвенція від 13. 12.2006. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_g71/paran233#n233 (дата звернення 16.01.2019)
5. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 11.01.2019)
6. Лепський В. В. Інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм: Журнал «Гетьман» / Вітчизняне громадсько-політичне, науково-популярне видання. №3(68) [редрада.: Т. Чухліб (голова) та ін.]. Київ, 2016. 8 с.

7. Лепський В. В., Макаренко С. В. Єдність науки та релігії в медичній практиці: реабілітаційні можливості «релігійного туризму»: Філософсько-гуманітарні читання. Збірка наукових праць. Вип. 41. 2017. Дніпро, 2017. 60 с.
8. Макаренко С. В. Інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм – новий вид реабілітації інвалідів в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://udpu.org.ua/files/news/2016/11/03/file/6-7-8-9.pdf>

УДК 37.037:796.5

Плачинда Тетяна

Льотна академія Національного авіаційного університету

Фізичне виховання як чинник якісної підготовки фахівців з туризму

Фізичне виховання як чинник якісної підготовки фахівців з туризму. У статті наголошується, що фахівець з туризму має пропагувати здоровий спосіб життя та сприяти творчому використанню засобів фізичного виховання. Уточняється, що під час проходження туристичного маршруту долаються різні специфічні природні переешкоди, що потребує від фахівця з туризму фізичної та психофізіологічної підготовки. У цьому контексті зазначається, що провідну роль під час професійної підготовки фахівців з туризму відіграє фізичне виховання в освітньому процесі ЗВО. Наводяться приклади застосування засобів фізичного виховання під час освітнього процесу.

Ключові слова: фахівець з туризму, фізичні та психофізіологічні якості, засоби фізичного виховання, якісна професійна підготовка.

Плачинда Т. Физическое воспитание как фактор качественной подготовки специалистов по туризму. В статье отмечается, что специалист по туризму должен пропагандировать здоровый образ жизни и способствовать творческому использованию средств физического воспитания. Уточняется, что во время прохождения туристического маршрута преодолеваются разные специфические естественные препятствия, что требует от специалиста по туризму физической и психофизиологической подготовки. В этом контексте отмечается, что ведущую роль во время профессиональной подготовки специалистов по туризму играет физическое воспитание в образовательном процессе учреждения высшего образования. Приводятся примеры применения средств физического воспитания во время образовательного процесса.

Ключевые слова: специалист по туризму, физические и психофизиологические качества, средства физического воспитания, качественная профессиональная подготовка.

Plachynda T. Physical education as a factor in the qualitative training of tourism professionals. The article emphasizes that a tourism specialist should promote a healthy lifestyle and the creative use of physical education. It is indicated that while passing of a tourist route, various specific natural obstacles that require a specialist in

tourism physical and psycho-physiological training are overcome. In this context, it is noted that the physical education in the educational process of Higher School plays a leading role in the training of tourism professionals. Examples are given of the use of physical education during the educational process.

Key words: *specialist in tourism, physical and psychophysiological qualities, means of physical education, qualitative professional training.*

Постановка проблеми. Основні напрями розбудови сучасної вищої школи вимагають пошуку ефективних шляхів здійснення професійної підготовки майбутніх фахівців, зокрема фахівців з туризму, завданням яких є не тільки оволодіння фундаментальними фаховими знаннями, а й сприяння становленню культури здоров'я, виховання фізично, психічно і духовно здорового громадянина держави. Фізичне виховання молоді на сучасному етапі розвитку суспільства має відображати нові підходи до формування особистості. активність у фізкультурно-оздоровчій діяльності – необхідна умова гармонійного розвитку студентської молоді, що набуває якості цілеспрямованого впливу на конкретну людину згідно її потреб.

Фахівець з туризму – це особа яка пропагує активний спосіб життя та сприяє творчому використанню засобів фізичної культури в організації здорового способу життя. Тому, під час професійної підготовки майбутнього фахівця з туризму у закладі вищої освіти важливу роль відіграє дисципліна «Фізичне виховання», адже саме під час занять з означеної дисципліни формуються необхідні компетенції для успішного провадження фахової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема якісної професійної підготовки фахівців, зокрема з туризму, є об'єктом дослідження багатьох наукових студій. Так, О. Колотуха у своїх роботах розкриває питання необхідності залучення до спортивного туризму молоді та зазначає, що «спортивний туризм можна віднести до тих видів спорту, для яких характерна активна рухова діяльність з проявом фізичних і вольових якостей» [4, с. 179]. О. Миргородська наголошує: «важливою умовою розвитку конкурентоспроможної туристичної галузі є підготовка фахівців відповідного профілю» [5, с. 156].

Я. Рабадонова вважає, що конкурентоспроможність фахівців у галузі туризму визначається отриманими ними навичками у сфері інформаційних технологій, іноземних мов, географії та організаційно-управлінської діяльності [8]. Науковці І. Гевко та О. Юсик говорячи про професійну підготовку кадрів з туризму акцентують: «Освіта і підготовка кадрів для туристичної галузі в майбутньому займає важливе місце, тому що туризм є і стає все більш високотехнічною, та досить контактною сферою, в якій кадри повинні бути добре освічені, комунікабельні, професійно підготовленні, повинні володіти декількома мовами і добре уявляти собі природу туризму, хоча сьогодні педагогіка туризму з урахуванням національних, географічних,

регіональних і етнографічних факторів розроблена ще недостатньо» [2, с. 243].

Зважаючи на багатоаспектний розріз даного контексту увага науковців є недостатньою щодо проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців з туризму, залишається відкритим питання ролі фізичного виховання під час фахової підготовки означених фахівців.

Метою статті є обґрунтування необхідності застосування засобів фізичного виховання під час професійної підготовки майбутніх фахівців з туризму, як чинник їх якісної фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу. Надважливе значення для економічної розбудови нашої держави відіграє туристична галузь, саме вона покликана залучити туристів та зацікавлених осіб в Україну. Складовими якості туристичного продукту є якість послуг та якість обслуговування, які, великою мірою, визначаються якістю підготовки кадрів, їх умінням вирішувати виробничі питання та спілкуватися зі споживачами.

Наразі туристична галузь потребує підготовки фахівців за такими основними напрямками:

- менеджери туризму та рекреації, які забезпечують розробку туристично-рекреаційного, оздоровчо-розважального обслуговування турів та організацію обслуговування на туристичних маршрутах;
- фінансові менеджери (економісти), які забезпечують бізнес-планування та організацію комерційної й підприємницької діяльності в туристичних установах та фірмах;
- аніматори (фахівці з організації та розробки програм спілкування та організації дозвілля, рекреаційно-оздоровчих та реабілітаційних заходів під час організації туристичної діяльності в окремих групах та установах;
- фахівці, які відповідають за розробку та реалізацію спеціальних циклів туристично-рекреаційних занять (інструктори-методисти, гідипровідники, тренери тощо);
- фахівці з культурно-пізнавального туризму, екскурсійної та музейної справи [9].

Удосконалення освітнього процесу під час професійної підготовки майбутніх фахівців з туризму, формування їх професійних якостей наразі є ведучим завданням як для подальшого розвитку туризму, так і для становлення вітчизняної вищої освіти. Більшість науковців наголошують на практичній складовій професійної підготовки фахівців з туризму. Зважаючи, що основним направленням туристичної галузі є активний туризм, можна стверджувати, що провідною ланкою щодо якісної професійної підготовки майбутніх фахівців з туризму є активне використання засобів фізичного виховання під час освітнього процесу у ЗВО. Адже специфіка туристичної галузі вимагає від фахівців достатньо сформовані фізичні та психофізіологічні якості. На що і зосередимо увагу у нашому дослідженні.

Оздоровчо-спортивна діяльність є однією з найдоступніших і наймасовіших форм рекреації, її роль буде постійно зростати, зважаючи на об'єктивно, зумовлене характером розвитку сучасного суспільства, зменшення фізичної рухливості та активності людей. Тому спортивно-оздоровчий туризм може вирішити цю проблему, яка дедалі загострюється. Зосередивши увагу на «активному» туризмі, зокрема спортивний, туристично-рекреаційний тощо, необхідно зауважити, що він полягає у подоланні маршруту – певного відрізка земної поверхні (грунтової, кам'яної, водної, повітряної тощо). Під час проходження маршруту долаються різні специфічні природні перешкоди.

До найпростіших перешкод, характерних для пішохідних походів у рівнинних районах, автор відносить схили пагорбів, ярів, балок, ділянки густого лісу, незакріплених пісків, болота, струмки, річки. В невисоких і середньої висоти гірських районах до цих перешкод додаються ділянки перевалів із схилами середньої крутизни – порослі травою, осипні, засніжені тощо. Складні в цих районах і водні перешкоди – як правило, неширокі, але швидкі струмки і річки. Відповідно складнішими є і технічні прийоми влаштування переправ. Під час походів у високогірних районах до перелічених перешкод додаються круті схили, дрібні, середні і великі осипи каміння, моренні утворення, скельні відслонення, фірнові схили, льодовики, стрімкі і холодні гірські річки тощо [1]. На наш погляд, для подолання цих перешкод фахівцям з туризму під час професійної підготовки необхідно формувати спеціальні фізичні та психофізіологічні якості.

Врахування специфіки професійної діяльності майбутніх фахівців з туризму, спонукало нас до впровадження в навчальний процес необхідних засобів фізичного виховання, що направленні на формування професійноважливих психофізіологічних якостей, зокрема витривалості, стійкості та розподілу уваги, швидкості реакції, стійкої працездатності тощо.

Під час занять з фізичного виховання студентам запропоновано використання наступних засобів: спортивні ігри (баскетбол, волейбол, футбол), легка атлетика, акробатика, рухливі ігри й естафети.

Кожен запропонований засіб фізичного виховання формує комплексно необхідні фізичні та психофізіологічні якості у майбутніх фахівців з туризму. Так, спортивні ігри направленні на формування координації, швидкості реакції, стійкості та розподілу уваги, емоційної стійкості, робота в ліміті часу тощо. Засоби легкої атлетики направленні на формування витривалості та, відповідно, стійкої працездатності. Акробатичні вправи формують координацію, вестибулярну стійкість, швидкість реакції тощо. Рухливі ігри та естафети комплексно впливають на формування професійноважливих психофізіологічних якостей: координація, стійкість і розподіл уваги, швидкість реакції, робота в обмеженому просторі та часі, робота в команді, емоційна стійкість, стійка працездатність, просторове орієнтування тощо.

Пропонуємо розглянути на прикладі доцільність використання рухливих ігор. Так, запропонувавши студентам рухливу гру «Вище землі»,

формується наступні фізичні та психофізіологічні якості: увага та її розподіл, спритність, витривалість, швидкість прийняття рішення у ліміті часу, координація тощо. Умови гри: гравці довільно займають місця на майданчику, чи у спортивному залі. Вибирають ведучого. За сигналом ведучий намагається наздогнати когось із гравців і доторкнутись до нього рукою. Той гравець, до якого доторкнулись, зупиняється і голосно говорить: «Я ведучий!». Щоб не впіймав ведучий, можна стати «вище землі» (тут у пригоді стануть гімнастичні лави, драбини, кінь, козел, перекладина, бруси тощо). Стояти «вище землі» можна 5 секунд, потім знову треба перебігати. Коли гравець стає «вище землі», ведучий відходить від нього на 2 м і говорить: «Раз, два, три з цього місця зійди!», і гравець має перебігти з цього місця на інше.

Також, нами широко застосовувалися вправи зі спортивних ігор з ускладненими умовами та виконанням додаткової інформації на тлі основної [3, с. 19-20]. Наприклад:

1. З вихідного положення основна стійка зробити два перекиди боком, два перекиди вперед, взяти два баскетбольних м'яча і вести їх одночасно двома руками з обведенням стійок.
2. Після виконання 10 обертів на платформі, що обертається, виконати 5 кидків у баскетбольне кільце з лінії штрафного кидка (м'ячі подає партнер).
3. Виконувати верхню передачу волейбольного м'яча над собою з виконанням обертів на 180° (360°) після кожної передачі.
4. Виконання волейбольних подач і передач через закриту волейбольну сітку.
5. Після п'яти обертів на 360° влучити у ворота футбольним м'ячем тощо.

Паралельно з впровадженням означених засобів фізичного виховання, використовувалися методи спеціальної фізичної підготовки, а саме: метод формування високого рівня працездатності; метод формування морально-вольових якостей; метод формування стійкості до гіпоксії; метод формування стійкості до перенавантажень, просторової орієнтації; метод формування емоційної стійкості, якості уваги, здатність працювати в ліміті часу, вміння прогнозувати розвиток ситуації тощо [7, с. 167-169].

З метою свідомого ставлення майбутніх фахівців з туризму до занять з фізичного виховання у контексті формування необхідних професійно-важливих фізичних і психофізіологічних якостей, студентам пропонувався й теоретичний курс. Так, під час лекції майбутнім фахівцям обґрунтовувалося чому саме заняття з фізичного виховання є важливими для формування означених якостей. Метою такої лекції було вивчення впливу чинників професійної діяльності на здоров'я фахівця з туризму, вивчення загальних завдань фізичної та психофізіологічної підготовки, ознайомлення з засобами та методами фізичної та психофізіологічної підготовки тощо [6].

Нами також наголошувалося на необхідності виконання фізичних вправ самостійно. Студентам пропонувалися комплекси фізичних вправ для ранкової гімнастики; для зняття втоми та нервової напруги після виконання фахових завдань; для виконання вправ під час заліково-екзаменаційної сесії тощо. У процесі виконання фізичних вправ самостійно, студентам необхідно стежити за станом свого здоров'я. З цією метою майбутнім фахівцям з туризму пояснювалися методи контролю за станом організму. Так, до об'єктивного спостереження відносять: частота серцевих скорочень, артеріальний тиск, потовиділення. До суб'єктивних – настрої, загальне самопочуття, втома, нічний сон, апетит, головні болі, серцебиття, задишка, біль у боці, болі у м'язах [6, с. 30-34].

Висновки. З огляду на важливе економічне значення туризму, прагнення України інтегрувати у світове туристичне суспільство актуалізації набуває модернізація професійної підготовки фахівців з туризму. У цьому контексті, нами проведене теоретичне дослідження щодо поглядів науковців з означеної проблеми, що надало змогу обґрунтувати необхідність упровадження в освітній процес засобів фізичного виховання.

Застосування засобів фізичного виховання (легка атлетика, спортивні та рухливі ігри, естафети тощо) під час професійної підготовки майбутніх фахівців з туризму сприяє формуванню у них необхідних професійно-важливих фізичних і психофізіологічних якостей, а саме: витривалість, координація, емоційна стійкість, швидкість реакції, робота в команді, увага та її розподіл, робота в ліміті часу тощо.

Подальше дослідження буде спрямоване на пошуки шляхів ефективної професійної підготовки фахівців в умовах євроінтеграції.

Список використаних джерел:

1. *Види спортивного туризму: пішохідний, гірський, водний, лижний, велосипедний та інші. Електронний ресурс // Режим доступу <https://helpiks.org/6-3333.html>. Дата звернення 01.02.2019 р.*
2. *Гевко І., Юсик О. Дослідження педагогічних аспектів професійної підготовки кадрів з туризму. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні і прикладні напрями розвитку туризму та рекреації в регіонах України» // Збірник наукових праць. – Кропивницький. – ЛА НАУ, 2018. – С. 242-249.*
3. *Иванов Э.С. Методические рекомендации по вестибулярной тренировке курсантов-пилотов. Кировоград: КВЛУ ГА; 1989. – 54 с.*
4. *Колотуха О.В. Спортивный туризм как вид спортивной деятельности: специфичные особенности та відмінності. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні і прикладні напрями розвитку туризму та рекреації в регіонах України» // Збірник наукових праць. – Кропивницький. – ЛА НАУ, 2018. – С.175-182.*
5. *Миргородська О.Л. Сучасний стан і перспективи розвитку регіонального туризму (на прикладі України). Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні і прикладні напрями розвитку*

- туризму та рекреації в регіонах України» // Збірник наукових праць. – Кропивницький. – ЛА НАУ, 2018. – С.152-159.
6. Плачинда Т.С. Професійна підготовка курсантів льотних навчальних закладів в умовах євроінтеграції: Навч.-метод. посіб. – Кіровоград: «ПОЛМЕД-Сервіс», 2013. – 102 с.
 7. Плачинда Т.С. Професійна підготовка майбутніх авіаційних фахівців: зарубіжний і вітчизняний досвід та шляхи підвищення якості: Монографія. Кіровоград: «Полімед-сервіс»; 2014. – 533 с.
 8. Рабаданова Я.М. Особливості підготовки фахівців туристичної галузі [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/rabadanova.htm. дата звернення 30.01.2019 р.
 9. Філоненко І.М. Особливості та структура системи підготовки кадрів для туристичної сфери [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/filonenko.htm. дата звернення 31.01.2019 р.

УДК 81'243+81'271:338.48-057.21

Чейпеш Іванна

Ужгородський національний університет

Іншомовна комунікативна культура фахівців туристичної сфери з позиції діяльнісного підходу до її формування

В статті розкриті окремі аспекти іншомовної комунікативної культури, дотичні до професійної діяльності фахівців туристичної сфери. З позиції діяльнісної концепції культури й мови поданий аналіз іншомовної комунікації в контексті завдань міжнародного туризму, зокрема: налагодження міжкультурних контактів народів і етносів, що різняться не тільки мовою, але й ментальними особливостями, національним характером, етнічними й соціальними стереотипами світобачення. Обґрунтована роль іншомовної комунікативної культури у формуванні акультурації як індивідуальної професійної якості фахівців нової генерації.

Ключові слова: іншомовна комунікативна культура, діяльнісний підхід, туристична сфера професійної діяльності, акультураційна модель взаємодії.

Чейпеш И. Иноязычная коммуникативная культура специалистов туристической отрасли с позиции деятельностного подхода. В статье раскрыты отдельные аспекты иноязычной коммуникативной культуры, касающиеся профессиональной деятельности специалистов туристической отрасли. С позиции деятельностной концепции культуры и языка дан анализ иноязычной коммуникации в контексте заданий международного туризма, в частности: установление межкультурных контактов народов и этносов, различающихся не только языком, но и ментальными особенностями, национальным характером, этническими и социальными стереотипами

мировосприяття. Обоснована роль іноязычної комунікативної культури в формуванні акультурації як індивідуального професійного качества спеціалістів нової генерації.

Ключевые слова: іноязычная комунікативная культура, діяльнісний підхід, туристическая сфера професійної діяльності, акультураційна модель взаємостосунків.

Cheypesh I. Foreign communicative culture of the tourism specialists based on the activity approach towards its formation. *The article reveals some aspects of the foreign communication culture, which are tangent to the professional activity of tourism specialists. From the standpoint of the active concept of culture and language, an analysis of foreign communication in the context of the tasks of international tourism is presented, in particular: the establishment of intercultural contacts between peoples and ethnic groups, differing not only in language but also in the mental, national, ethnic, and social stereotypes of the worldview. The role of foreign communication culture in formation of acculturation as an individual professional quality of the specialists of the new generation is substantiated.*

Keywords: foreign communicative culture, activity approach, professional tourism, acculturative interaction model.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Перед сучасною вищою освітою усе гостріше постає дилема пріоритетних домінувальних професійних якостей майбутніх поколінь фахівців. Однією з таких вважається іношомовна комунікативна культура. Тому розгляд туризму в аспекті комунікації культур потребує тлумачення цілого ряду складних питань, які стосуються перспектив розвитку людської культури і взаємодії, адже основна функція туристичної діяльності – розширення й закріплення каналів комунікації між різними соціумами в умовах відкритого інформаційного простору та полікультурного середовища життя. Ці проблеми намагається розв'язати педагогіка туристичної комунікації, яка досліджує комунікацію в процесі здійснення туристичної діяльності і її вплив на виховання та освіту особистості фахівця означеної сфери. В даному контексті актуалізується проблема діяльнісного підходу до формування іношомовної комунікації, зокрема таких її складових, як етика комунікації в туризмі, культура міжособистісної взаємодії, культура ділового іношомовного спілкування та ін., адже діяльнісне перетворення культури в індивідуальні домінувальні якості визначає ступінь духовності людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи генезу поняття «культура» на основі філософських праць М. Кагана, Є. Маркаріяна, В. Межуєва, А. Могильного, П. Флоренського та ін., спираємося на твердження вчених про те, що термін «культура» до ХУІІІ ст. вживався в словосполученнях, що означали функцію чого-небудь: *cultura juris* (вироблення правил поведінки), *cultura sciential* (набування знань, досвіду), *cultura literarum* (удосконалення мови) [5, с.7]. В пізніші періоди широкого вжитку набули словосполучення «культура праці», «культура

обслуговування», «культура мислення», «культура мови». Зазначені словосполучення підкреслюють діяльнісну природу культури й одночасно характеризують якісний показник або високий рівень оволодіння тим чи іншим видом діяльності. У нашому розумінні вислів «комунікативна культура» вказує на високий рівень володіння комунікацією як видом людської діяльності. Наведемо кілька дефініцій, які відображають діяльнісну концепцію культури, з якою тісно пов'язаний розвиток особистості людини, її активна творча діяльність, в тому числі й професійна: культура – це спосіб саморозвитку людини, розгортання й самореалізації її сутнісних сил (М. Злобін, Л. Коган, В. Межуєв); культура – це спосіб людської діяльності (Е. Маркарян); культура – це характеристика творчої діяльності людини, що визначається цілісністю та інтегративністю (В.Бажанов, Е.Верб, Л.Волович).

На діяльній природі мови й комунікації акцентують увагу автори лінгвістичних і психолого-педагогічних праць. До прикладу, Є. Шубін, досліджуючи іншомовну діяльність, вказує на важливість тих компонентів, які вирізняють людину, спроможну до мовленнєвої комунікації на певній мові, від людини, полишеної цієї здатності. А відмінність у здатності до іншомовної комунікативної діяльності називає «комунікативно навченістю» і розуміє її як сукупність психофізіологічних характеристик, які забезпечують участь в іншомовній мовленнєвій комунікації [11, с.18]. На його думку, комунікативна навченість – це те, що повинно бути розвинене в суб'єкта, який вивчає іноземну мову, щоб він міг стати учасником обміну інформацією на даній мові.

Цікавим є твердження О. Максименко про те, що сучасні умови життя (інтенсивні міжнародні контакти, розширення комунікативного простору) спонукають розглядати іншомовну комунікативну діяльність як узвичаєну складову трудової діяльності, яка здійснюється упродовж усього свідомого життя людини [4]. В будь-якій сфері діяльності, за переконанням О. Семенюка, мовна комунікація полягає в створенні, обміні та інтерпретації повідомлень за допомогою мови та позамовного контексту з метою досягнення змін у поведінці чи свідомості суб'єктів комунікації, необхідних для спільної діяльності [8, с.230].

Здійснюючи проєкцію значених положень на професійну туристичну діяльність, іншомовну комунікативну культуру доцільно розглядати в якості обов'язкової передумови міжкультурного та міжособистісного спілкування, професійно й гуманістично зорієнтованого, що забезпечує самодостатність фахівців відповідної галузі в полікультурному комунікативному просторі.

Метою статті є аналіз іншомовної комунікативної культури з позиції діяльнісного підходу до її формування та проєкція структурних компонентів на професійну туристичну діяльність.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що регуляторами будь-якої діяльності особистості завше виступають культурні цінності, оскільки людина, з одного боку, є їх споживачем, а з іншого, – творцем. Тому «кожній людині необхідно самій зрозуміти, в межах якої культури вона

здійснює свою життєдіяльність» [12, с.255]. В іншомовній комунікації цілком закономірною є рефлексія щодо диференціації культурних цінностей на «свої» і «чужі». Орієнтування індивіда в культурних цінностях можливе за наявності двох позицій:

а) споглядально-пізнавальної (людина вивчає світ у його багатоманітності);

б) активно-перетворювальної (збереження і примноження культурних цінностей) [2].

У міжкультурній дидактиці діяльнісний підхід вперше обґрунтувала І. Зимня. Його суть полягає в тому, щоб, «вивчаючи іноземну мову, навчати іншомовної діяльності в сукупності засобів і способів її реалізації» [1, с.35]. Тобто мова йде про вивчення іноземної мови як засобу комунікації.

Отже, якщо діяльність є способом взаємодії людини з навколишнім світом, то процес формування іншомовної комунікативної культури є, на нашу думку, комунікативною діяльністю особистості, спрямованою на пізнання світу крізь призму особливостей нерідної мови й культури. Водночас іншомовна комунікативна культура є предметом дослідження педагогіки міжнародного туризму, мета якої – вивчення загальних закономірностей і локальних особливостей туристичної діяльності в різних країнах світу. В коло проблем зазначеної галузі входять питання міжкультурної комунікації, налагодження міжкультурних контактів народів і етносів, що різняться не тільки мовою, але й ментальними особливостями, етнічними й соціальними стереотипами світобачення. Однак цим та іншим питанням міжкультурної комунікації, як підкреслюють дослідники, поки що не надається достатньої наукової уваги [7].

Між тим, аналізуючи іншомовну комунікативну культуру в контексті міжнародного туризму, доречно звернутися до поняття «етноконтактна ситуація». Основою останньої є суб'єкт-суб'єктна взаємодія, у якій суб'єктами комунікативної діяльності та пізнання виступають етнічні групи або ж їх представники [9]. Етноконтактна ситуація поєднує щонайменше дві групових позиції, кожна з яких спирається на власний соціокультурний досвід, в тому числі й на етнічні стереотипи. Зазвичай етнічний стереотип виступає чинником консолідації. Якщо ж у його структурі відбуваються зрушення в результаті накопиченого негативного емоційного досвіду, то це призводить до етнічних упереджень і забобонів.

Етнічні упередження – це перехідні утворення між такими стійкими структурами, як етнічний стереотип та етнічний забобон. Передумовою формування упереджень є тенденція до перебільшення розбіжностей між своєю та чужими культурами, в результаті чого, як правило, має місце зміщення позитивного балансу у сфері соціальної перцепції на користь власного етносу.

Прикладом упередженого ставлення до представників чужої культури на основі ustalених стереотипів слугує епізод міжкультурної комунікації, описаний С. Тер-Мінасогою у книзі «Війна і мир мов і культур»: «На

фуршеті в перерві конференції з міжнародних відносин навпроти американця сидів чоловік, що виглядав як представник Азії. Щоб розпочати дружню розмову, американець дуже голосно і на дуже примітивній англійській вигукнув: «Like food?» Азіат кивнув і промовчав, після чого його запросили до виступу, представивши як відомого вченого-економіста з престижного університету. Після виступу, виголошеного бездоганно англійською, він повернувся на місце і спитав американця дуже голосно: «Like talk!» [10, с.44].

Аналіз ситуації спонукає до лаконічного висновку: неадекватна комунікативна поведінка американця в міжкультурному діалозі спричинена неправильними стереотипами про «іноземців» з Азії як про людей примітивних, з якими слід говорити на примітивні теми, не дотримуючись ритуальної комунікації. Крім того, з епізоду стає зрозуміло, що в міжкультурних контактах синхронізуються два основних засоби комунікації – мова й культура.

Педагогічний аспект досліджуваної проблеми вимагає відповіді на закономірне запитання: яким чином наявність упереджень в самосвідомості особистості впливає на рівень взаємсприйняття та взаєморозуміння у процесі іншомовної комунікації? Насамперед вони можуть викликати такі форми поведінки суб'єктів, як уникнення спілкування з представниками певних етнічних спільнот чи ухилення від міжетнічних контактів у поокремих сферах життєдіяльності. Їх основна причина – накопичення негативного стимулу і важливість або ж соціальна значущість етноконтактної ситуації.

В контексті професійної діяльності в туристичній сфері стереотипи цікаві не лише як соціально-груповий феномен, але й як феномен індивідуального рівня через те, що зустріч кожного конкретного індивіда з новою культурою вимагає від нього певного ставлення до цього факту і певних форм адаптації до умов перебування в новому середовищі або, інакше кажучи, вироблення певної акультураційної стратегії.

Варто зазначити, що акультураційна стратегія – це форма прийняття носіїв чужої мови й культури. Дослідники виокремлюють три різних аспекти цієї проблеми:

а) акультураційні аттітюдні – це ставлення й оцінки, що формуються в індивіда щодо власної та нової культур і визначатимуть вибір поведінкової моделі в міжкультурній комунікації;

б) зміни в поведінці, які вже сталися завдяки вибору певної акультураційної стратегії;

в) акультураційний стрес – це суб'єктивні наслідки, які виникають у процесі реалізації певної акультураційної стратегії, і способи їх подолання.

В професійній туристичній діяльності позитивний акультураційний досвід забезпечується рівнем сформованості у фахівців іншомовної комунікативної культури, що виявляється в «умінні здійснювати комунікацію відповідно до норм, які історично склалися в даній мовній спільноті, із врахуванням психологічних механізмів впливу на адресата з допомогою

лінгвістичних засобів і способів реалізації комунікації з метою досягнення спрогнозованого найефективнішого прагматичного результату» [7, с.24].

Зауважимо, що, виробляючи нову акультураційну модель, не варто забувати про те, що в процесі психічної діяльності людина передусім підпорядковується нормам традиційності, не завжди усвідомлюючи власну практичну діяльність як традиціоналізований досвід. За переконанням В. Куєвди, традиційні норми «потрібно сприймати як життєзабезпечуючий чинник існування, тому що їх нехтування гальмує повноцінну самореалізацію людини, приводить її до глибинних суперечностей із власною ментальною природою» [3, с.17].

Отже, іншомовна комунікативна культура з позиції діяльнісного підходу розкриває кілька важливих для туристичної професійної діяльності аспектів готовності фахівців означеної сфери до комунікації на високому культурному рівні.

Висновки. Дослідження діяльнісного підходу і наш власний досвід викладання іноземної мови за фаховим спрямуванням дозволяють стверджувати, що іншомовна мовленнєва діяльність, представлена усними і писемними формами спілкування (говоріння, аудіювання, читання, письмо) слугує основою для формування іншомовної комунікативної культури. Іншомовна комунікативна культура в туристичній сфері діяльності – це важлива особистісна якість фахівців нової генерації, що передбачає не тільки знання мовних засобів вираження та культурологічних знань, але й здатність та готовність розуміти ментальність носіїв іноземної мови для адаптивної поведінки в різних комунікативних ситуаціях. Складність полягає в тому, що іншомовна культура за своєю природою завжди зберігає національно-специфічні ознаки, засвоєння яких для представників інших культур навіть за умови достатнього володіння мовними засобами викликає чималі труднощі. Мета діяльнісного підходу у формуванні іншомовної комунікативної культури полягає в трансформації професійної діяльності в основу, засіб і вирішальну умову становлення особистості фахівця щодо вироблення акультураційної моделі взаємодії в туристичній сфері діяльності.

Перспективи подальших пошуків у дослідженні даного напрямку пов'язані з дослідженням механізмів ефективного іншомовного спілкування в професійній туристичній діяльності для досягнення необхідного рівня згоди та співпраці.

Список використаних джерел:

1. Зимняя И.А. *Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке* / И.А.Зимняя. – М., 1978. – 162 с.
2. Крылова Н.Б. *Очерки понимающей педагогики* / Н.Б.Крылова, Е.А.Александрова. – М.: Народное образование, 2003. – 448 с.
3. Куєвда В.Т. *Традиційність як спосіб буття людини* / В.Т.Куєвда. – К.: Знання, 1998. – 23 с.

4. Максименко О. Принципи професійно орієнтованого навчання іноземних мов у Західній Європі / О.Максименко // Рідна школа. – 2005. – № 9 –10. – С.78 – 80.
5. Могильний А.П. Культура і особистість / А.П.Могильний. – Культура і особистість. – К.: Вища школа, 2002. – 304 с.
6. Мудрик А.В. Общение как фактор воспитания школьников / А.В.Мудрик. – М.: Педагогика, 1984. – 112 с.
7. Сакун Л.В. Теория и практика подготовки специалистов сферы туризма в развитых странах мира: Монография / Л.В.Сакун. – К.: МАУП, 2004. – 399 с.
8. Семенюк О.А. Основи теорії мовної комунікації: Навч. пос. / О.А.Семенюк, В.Ю.Паращук. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 240 с.
9. Солдатова Г.У. Установочные образования в этноконтактной ситуации / Г.У.Солдатова //Духовная культура и этническое самосознание. – Вып. 1. – М., 1990. – С. 221–241.
10. Тер-Минасова С.Г. Война и мир языков и культур: Вопросы теории и практики межъязыковой и межкультурной коммуникации / С.Г.Тер-Минасова. – М.: Слово/Slovo, 2008. – 344 с.
11. Шубин Е.П. Языковая коммуникация и обучение иностранным языкам / Е.П.Шубин. – М.: Просвещение, 1972. – 349 с.
12. Якса Н.В. Основи педагогічних знань. Навчальний посібник / Н.В.Якса – К.: Знання, 2007. – 358 с.

УДК 796. 51

Баранов Віталій

Льотна академія Національного авіаційного університету

Організація та проведення туристичного походу студентів як елемент практичного навчання

У статті розглянуто організацію туристичної діяльності у ВНЗ на прикладі організації десятиденної літньої практики для спеціальності менеджмент туристичної індустрії яка включає: похід на Говерлу, проведення різних екскурсій та відвідування значної кількості пам'яток історико-культурної спадщини Карпатського регіону. Розкрито методика підготовки та проведення туристського походу та організацію побуту і дозвілля студентів під час мандрівки. Акцентується увага на значущості розвитку туристско-краєзнавчої діяльності у ВНЗ не лише туристичного профілю. Процес залучення до туристичної діяльності розглядається як динамічно-функціональна система, що покликана створювати умови для використання краєзнавчого матеріалу в навчально-виховній роботі освітніх закладів та забезпечувати застосування набутих знань, умінь і навичок.

Ключові слова: туризм, спортивно-оздоровчий туризм, пізнавальна діяльність, туристичний напрям, туристські маршрути.

Баранов В. Организация и проведение туристического похода студентов как элемент практического обучения. В статье рассмотрены организация туристической деятельности в вузе на примере организации десятидневной летней практики для специальности менеджмент туристической индустрии которая включает: поход на Говерлу, проведение различных экскурсий и посещения большого количества памятников историко-культурного наследия Карпатского региона. Раскрыта методика подготовки и проведения туристского похода и организации быта и досуга студентов во время путешествия. Акцентируется внимание на значимости развития туристско-краеведческой деятельности в вузах не только туристического профиля. Процесс привлечения к туристической деятельности рассматривается как динамично-функциональная система, которая призвана создавать условия для использования краеведческого материала в учебно-воспитательной работе образовательных учреждений и обеспечивать применение приобретенных знаний, умений и навыков.

Ключевые слова: туризм, спортивно-оздоровительный туризм, познавательная деятельность, туристическое направление, туристские маршруты.

Baranov V. Organizing and conducting a tourist trip for students as an element of practical training. The article deals with the organization of tourism activity in universities on the example of organization of ten-day summer practice for the specialty tourism industry management, which includes: a trip to Hoverla, various excursions and visits to a considerable number of monuments of the historical and cultural heritage of the Carpathian region. The method of preparation and carrying out of a tourist campaign and organization of life and leisure of students during a journey is revealed. The emphasis is placed on the importance of the development of tourist and linguistic activity in universities not only in the tourism profile. The process of involving tourism is considered as a dynamic functional system designed to create conditions for the use of ethnographic material in the educational work of educational institutions and to ensure the application of acquired knowledge, skills and abilities.

Key words: tourism, sports and health tourism, cognitive activity, tourist destination, tourist routes.

Вступ. Теперішній час висуває перед навчальними закладами нові вимоги щодо ролі освіти в розвитку особистості, формування громадянина і патріота України. Одним з пріоритетів сучасної системи освіти є саме соціальний і культурний розвиток студента, виховання фізично розвиненої, духовно багатой, культурно зорієнтованої особистості. В Льотній академії Національного авіаційного університету (ЛНАУ) виховання студентської молоді є невід'ємною і найважливішою частиною всієї педагогічної роботи. Одним з ефективних засобів є залучення інструментарію організації активного туризму з метою розвитку особистості студентів.

Переоцінити місце та роль активного туризму в сучасному світі дуже важко. В останній час масове використання туризму в освітньому процесі дозволяє студентам значно розширити не лише знання з історії, географії, та

багатьох профільних дисциплін, а й здобути цікавий досвід подорожей, організації туристичних походів, опанувати нові навички та вміння, підвищити свій культурний та духовний рівень.

Крім того, спортивно-оздоровчий туризм та активна рекреація набувають популярності як в нашій країні так і в усьому світі. Все більше людей прагнуть проводити вільний час в активний спосіб, на природі. Допомогти їм в цьому покликані майбутні фахівці з менеджменту туристичної індустрії, які спеціалізуються з рекреаційно-туристської діяльності. Проте, у зв'язку з тим, що індустрія туризму в даний момент в Україні знаходиться на стадії розвитку, постає проблема розробки, моделювання та інформаційного забезпечення туристських походів для якісного їх проведення. Організуючи туристський похід, керівник стикається з низкою проблем щодо: обрання маршруту; розрахунку витрат на проїзд і харчування; добору спорядження; карт маршруту; оформлення необхідних документів для проведення походу; розподілу обов'язків у групі.

Мета цієї статті – дослідити особливості організації туризму для студентської молоді в Карпатському регіоні України на прикладі літньої практики студентів спеціальності «Менеджмент туристичної індустрії» кафедри менеджменту, економіки, права та туризму, проаналізувати його стан і перспективи розвитку.

Проблемам розвитку туризму в Україні присвячені праці В.І. Гетьмана, О.Ю. Дмитрука, О.О. Бейдика, О.О. Любіцевої та ін. Питанням розвитку туризму та наслідками його впливу на природні комплекси на території Чорногірського масиву, та й у Карпатах загалом, займались львівські науковці, серед них Стойко С.М., Рожко І.М., Зінко Ю.В., Брусак В.П., та інші. Проте на сьогоднішній час ця проблема надзвичайно важлива й вимагає подальшого всебічного вивчення. Крім того, потребує розроблення стратегія розвитку пізнавального туризму в Карпатському регіоні України.

Виклад основного матеріалу. В останній час все більшої популярності набуває активний туризм по пересічній місцевості або на рельєфних територіях [1]. Однією з найбільш привабливих місцевостей в Україні для такого типу туризму є Карпатський регіон, який має багато відповідних маршрутів для гірського, пішого, велосипедного та лижного туризму.

Туризм у Карпатах – це один із видів активного відпочинку, оздоровлення, а також пізнання історичної спадщини регіону. Карпатський регіон характеризується значними відмінностями серед інших регіонів України у туристичних пропозиціях. Усі туристичні ресурси Українських Карпат можна поділити на дві великі групи: природні й історико-етнокультурні ресурси.

До природних належить навколишнє природне середовище з мережею сільських поселень, наявними природними об'єктами (гідрологічними,

геоморфологічними, геоботанічними), які мають рекреаційні властивості, та ареалами малозмінених людиною природних екосистем.

Під історико-етнокультурними ресурсами розуміємо об'єкти та явища матеріальної й духовної культури життєдіяльності етносу на території його історичного розвитку (фортеці, вали), матеріальної етнокультури (традиційне бойківське, гуцульське житло, млини, колиби, продукція народних ремесел – ліжники, кераміка, різьба по дереву, вироби з лози), сакральної архітектури (монастирі, церкви, каплиці, старожитні пам'ятні хрести), духовної етнокультури (побутові та культові обряди й народні традиції).

Найвисокогірнішим і одним з найцікавіших масивів Українських Карпат є масив Черногора. Черногірський хребет знаходиться в північно-східній частині 700-кілометрового Карпатського лука, у географічному центрі Європи. Сорокакілометровий хребет Черногори, що простягнувся з північного заходу на південний схід, є найвищою частиною Українських Карпат з вершинами Петрос (2020 м), Говерла (2061 м), Брескул (1911 м), Пожижевська (1 822 м), Туркул (1 933 м), Ребра (2 001 м), Гутин-Томнатик (2016 м), Бребенескул (2 036 м), Чорна Гора (Піп Іван) (2028 м). Він є однією з ланок транскордонного природного об'єкту «Букові праліси Карпат», до складу якого входить десять окремих масивів, які розташовані вздовж осі завдовжки 185 км. Простягається від Рахівських гір і Черногірського хребта в Україні на захід Полонинським хребтом, до гір Буковські Верхи та Вигорлат у Словаччині. Являється об'єктом Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Унікальний ландшафт, який представлений шістьма найвищими вершинами України, найвисокогірнішими озерами льодовикового походження, та гарна транспортна система, спонукає приріст рекреантів в цій місцевості. Загалом близько 1 млн туристів кожного року відвідують Карпатський регіон [2].

Найбільшого рекреаційного навантаження зазнають околиці спортивної бази «Заросляк», схили та вершина Говерли, озера Несамовите і Бребенескул, вершини гір Піп Іван та Петрос, гребенева частина Головного Черногірського хребта, околиці хутора Завоєля, території вздовж дороги Ворохта – спортивна база «Заросляк». Щорічне масове сходження на г. Говерла – «Говерляна» та інші мандрівки за маршрутом спортивна база: «Заросляк» – Говерла активізує розвиток активного туризму в цьому регіоні.

Сучасний стан туризму Карпат показує, що була проведена велика робота щодо розвитку екологічних видів туризму. В межах Карпатського біосферного заповідника, на території якого знаходяться Черногора, є вісімнадцять екотуристичних маршрутів загальною протяжністю біля 200 км. На даний момент найбільшою популярністю користуються науково-пізнавальні стежки, серед них: «На озеро Несамовите» (селище Ворохта, протяжність, 6 км), «На гору Говерла» (селище Ворохта, протяжність 10,5 км), «Село Дземброня – гора Піп Іван» (село Дземброня, протяжність 9,6 км). На більшості з цих стежок облаштовано місця для відпочинку та розведення вогню, є інформаційні стенди на яких міститься інформація про

історію регіону, загрози які можуть спіткати туристів та застереження щодо правил відпочинку в біосферному заповіднику.

З урахуванням унікальної специфіки Карпатського регіону України нами проведено дослідження туристичного аспекту, оскільки він є одним з найважливіших факторів розвитку пізнавального туризму серед студентів, який набуває широкого поширення в останні роки. Під пізнавальним туризмом розуміємо вид туризму, який включає подорожі та поїздки з пізнавальними цілями. Особливої актуальності у системі навчально-виховної роботи в освітніх закладах набуває нині туристсько-краєзнавча діяльність. Вона передбачає дослідження рідного краю у взаємозв'язку із вивченням глобальних і регіональних особливостей довкілля, створює умови для використання краєзнавчого матеріалу в навчально-виховній роботі освітніх закладів, забезпечує застосування набутих знань, умінь і навичок.

Туризм включає і краєзнавчий аспект як комплексний засіб гармонійного розвитку студентів, що полягає в активному пізнанні і покращенні навколишнього середовища і самих себе в процесі туристичних подорожей; пошуку, обґрунтуванні і розкритті у взаємозв'язках і взаємозалежностях сукупності особливостей певної території, комплексному оцінюванні її у природно-історичному і соціально-економічному відношеннях. Об'єктом туристської діяльності є сукупність географічних, історичних об'єктів і явищ суспільного життя та їх взаємозв'язків на певній території; суспільно-територіальний комплекс. Це включає також знання історії, демографічного складу, духовної і матеріальної культури населення певної території. Об'єктом краєзнавчого туризму є соціально-економічний, політичний, історичний і культурний розвиток мікрорайону, села, міста, району, області, їх природні умови. Предметом туристсько-краєзнавчої діяльності є територія, етнічний простір історико-географічних одиниць [3].

Кафедра менеджменту, економіки, права і туризму ЛА НАУ проводить різноманітні заходи зі спортивного орієнтування, спортивного туризму, організовує наукові конференції, круглі столи. Велика увага приділяється спортивному орієнтуванню та спортивному туризму. Студенти протягом року відвідують мальовничі куточки України завдяки екскурсіям, походам, навчальним практикам [3].

Найбільш масштабним туристичним проектом кафедри є організація літньої практики для студентів спеціальності «Менеджер туристичної індустрії», яка включає багатоденну подорож областями західної України. Під час практики відбувається традиційне сходження студентів на найвищу вершину України г.Говерла. Слід сказати що у минулі роки, навчальна практика проводилася за схожою програмою у Криму.

Викладачі факультету менеджменту ЛА НАУ кожного року організовуючи туристські походи аналізують багато інформації про подорож, яку збираються здійснити. Частина інформації обробляється викладачами кафедри, інша – студентами. Інформація часто розпорошена, та не систематизована. Традиційно кожного року підготовка до походу

починається з самого початку і потребує багато зусиль студентів та викладачів.

Для дослідження обрано піший туристський похід на г. Говерлу. Першим важливим кроком для створення інформаційного забезпечення пішого походу є застосування Інтернет технологій. Формування туристичної групи, карти, погода, маршрут, спорядження, організація харчування у туристському поході, проїзд, законодавча база – ці основні інформаційні блоки повинні бути створені на основі обробки інформації з Інтернету та аналізу літературних джерел. Особливо це стосується погоди, бо часто студенти в поході потрапляють у несприятливі погодні умови в горах. Цю проблему частково можна вирішити, ознайомившись із прогнозом погоди в Інтернеті. Не менш важливою є проблема добору необхідних речей, оскільки спорядження туриста повинно бути компактним та зручним у використанні та відповідати погодним умовам.

Крім того, обробляється інформація щодо формування групи, списків учасників походу, документація, харчування, маршрут, походи проведені раніше, звіти про туристські походи. Також проводяться розрахунки калорійності, складу та вартості продуктів на похід, а також розподіл продуктів між учасниками походу, розраховуються витрати на проїзд, формуються списки необхідного особистого та групового спорядження, списки учасників групи та розподіл обов'язків між ними. Перед початком практики відбувається презентація за допомогою технологій PowerPoint та проводиться інструктаж з техніки безпеки. Презентація ілюструється за такими інформаційними блоками: організація походу; безпека походу (подаються раніше сфотографовані складні ділянки походу, правильне оснащення); організація харчування та інше.

Тривалий переїзд під час літньої практики дає змогу побачити красу і велич Закарпаття, проїнятися любов'ю до рідного краю, свого трудолюбивого народу. Популярними серед студентської молоді є різнобічні екскурсії з пізнавальною чи навчальною метою для загального культурного розвитку. Екскурсія що проводиться під час практики є цілеспрямованим ознайомленням екскурсантів із пам'ятками історії, культури, природи, місцями історичних подій, предметами, процесами тощо під керівництвом екскурсовода. Методика проведення екскурсії дає змогу враховувати такі чинники: час проведення екскурсії; вікові особливості екскурсантів; ступінь їх поінформованості; мета проведення екскурсії.

Для всіх першокурсників (менеджерів туристичної індустрії) в рамках практики проводяться оглядові пішохідна екскурсія містами Кам'янець-Подільський, Чернівці, Львів, які об'єднують такі підтеми: історія міста; історико-культурна спадщина міста; культурний розвиток міста (видатні діячі культури, які народилися в місті чи творчість яких із ним пов'язана); розвиток науки в місті (стисла характеристика вищих навчальних закладів, дослідницьких установ; природа міста (ландшафт, характеристика парків,

скверів та ін.). Протягом проходження практики організуються виїзні автобусні екскурсії майже по всій території Карпатського регіону.

Слід відмітити що для ЛА НАУ важливим є постійний розвиток туристської діяльності, якісне й кількісне вдосконалювання, це не щось раз і назавжди задане, одномірне, цей рух уперед, постійне відновлення. Для збереження й розвитку туристсько-краєзнавчої діяльності у вищому навчальному закладі необхідно вирішити багато завдань, у тому числі:

1. Віддати пріоритет розвитку спортивно-оздоровчому туризмові. Самодіяльний (спортивний і пізнавальний) туризм потрібний вищому навчальному закладу, тому що в його основі лежать самостійні дії студентів, а вони і є та база, той фундамент, на якому успішно здійснюється процес навчання й виховання. Туристично-краєзнавчу діяльність у вищих навчальних закладах необхідно розуміти як спільну роботу викладачів і студентів, і чим більше частка праці самих студентів в організації та проведенні туристських походів і екскурсій, тим краще для справи.

2. Викладач-організатор – головна діюча особа й основне джерело ініціативи в спортивній й туристично-краєзнавчій роботі. Тому необхідно постійно й енергійно піклуватися про ідеологічну, фізичну та технічну туристичну підготовку викладачів-організаторів.

3. Не можна впроваджувати у вищі навчальні заклади туризм адміністративно-командними, насильницькими способами. Також не слід нав'язувати учасникам походів і екскурсій непосильні для них поки фізичні й розумові навантаження. Завжди треба виходити із сьогоденного рівня розвитку туристських інтересів і здібностей. Однак, слід не тільки враховувати інтереси студентів, але й формувати їх.

Система туристичної роботи не буде успішно розвиватися без міцного активу студентів-туристів. Актив (секційна частина туристсько-краєзнавчої діяльності) повинен якісно рости з випередженням розвитку масового туризму. Обидві ці частини тісно взаємозв'язані: масові одноденні походи, прогулянки й екскурсії стимулюють гурткову роботу, а вихованці секцій – кваліфікований актив мандрівників і краєзнавців, які дуже потрібні для розвитку та зміцнення масової туристської роботи [4].

Але помилкою буде, якщо обмежитися тільки розвитком мережі секцій для любителів туризму та не займатися туризмом у групах. Адже мінімальний обсяг спортивно-оздоровчого туризму потрібний усім студентам.

4. Усіляко треба розвивати зовнішні зв'язки студентського туризму з іншими вищими навчальними закладами й організаціями: зі станціями юних туристів, з музеями, різними товариствами, редакціями газет, туристськими клубами, секціями туризму підприємств і лісництвами, відділами культури, санепідемстанціями, досвідченими краєзнавцями тощо.

5. У суспільстві вважається, що туризм – це відпочинок, але для вищих навчальних закладів він – частина навчально-виховного процесу. Захоплення студентів туризмом поступово переростає в їх різноманітну діяльність, але не

тільки для особистої користі, для своєї групи, а й на загальне благо свого навчального закладу.

Висновки. Туризм, в різних його проявах, став частиною стилю життя більш як третини людства, тому участь у туристичній діяльності можна розглядати як важливу складову навчання для студентів спеціальності менеджмент туристичної індустрії. Усіляко треба розвивати зовнішні зв'язки студентського туризму з іншими вищими навчальними закладами й організаціями: з станціями та центрами юних туристів, з музеями, різними товариствами, редакціями газет, туристськими клубами, секціями туризму підприємств, відділами культури, досвідченими краєзнавцями тощо. У вищих навчальних закладах активний туризм повинен стати частиною навчально-виховного процесу, який є складовою частиною патріотичного виховання студентів.

Практика показує, що з підвищенням рівня туристично-краєзнавчої діяльності у студентів зростає і потреба в туризмі. Інтереси студентів не стоять на місці, вони бурхливо розвиваються. Межу насичення потреб у туризмі треба вміти визначати вчасно та планувати роботу адекватно рівню сьогоденних інтересів студентів, можливо перевершуючи його.

Список використаних джерел:

1. Гетьман В.І. Екотуризм на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду / В.І. Гетьман // Український географічний журнал. – 2007. – № 4. – С. 48–51.
2. Головчан А.І. Теоретико-методичні підходи до оптимізації розвитку туризму в дестинаціях / А.І. Головчан // Вісник ДІТБ. – 2011. – №15. – С. 139-145.
3. Карпатський національний природний парк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.cnppr.if.ua
4. Рожко І.М. Географо-екологічні маршрути Чорногори : навч. посіб. / І.М. Рожко, В.П. Матвійв, В.П. Брусак. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка. – 224 с.
5. Пангелов Б.П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей: реком. МОНУ як навч. посібник для студ. ВНЗ / Б.П. Пангелов. – К : Академвидав, 2010. – 248 с.

УДК 380.8

Зеленський Сергій

Льотна академія Національного авіаційного університету

Міжнародно-правове співробітництво у туристичній галузі

Стаття присвячена визначенню міжнародно-правових засад співробітництва у туристичній галузі. В статті наголошується на тому, що

співробітництво розглядається в аспекті забезпечення права людини на подорожі.

Ключові слова: туристична галузь, міжнародне співробітництво, право.

Зеленский С. **Международно-правовое сотрудничество в туристической отрасли.** *Статья посвящена определению международно-правовых основ сотрудничества в туристической отрасли. Подчеркивается, что сотрудничество рассматривается в аспекте обеспечения права человека на путешествия.*

Ключевые слова: туристическая отрасль, международное сотрудничество, право.

Zelensky S. **International legal cooperation in the tourism industry.** *The article is devoted to the definition of international legal framework for cooperation in the tourism industry. It is emphasized that cooperation is considered in the aspect of ensuring the human right to travel.*

Key words: tourism industry, international cooperation, law.

Постановка проблеми. Туристична діяльність є однією з найважливіших галузей економіки і складовою частиною в розвитку міжнародного співробітництва та інтеграції в світову економіку для будь-якої держави. В свою чергу, туризм є галуззю, надзвичайно залежною від низки опосередкованих чинників - внутрішньополітичної ситуації в країні та сусідніх країнах, економічної та політичної ситуації в країнах - «постачальниках» туристів, зміни кліматичних умов та природних катаклізмів [1, с. 53]. Для України негативна дія дестабілізуючих обставин може спричинити втрату конкурентних переваг на світовому ринку туристичних послуг [2, с. 17]. У даному випадку особливого значення набувають національні програми підтримки та розвитку туризму і міжнародного туристичного співробітництва, а також заходи щодо координації і регулювання міжнародної туристичної діяльності, зокрема: конференції, асамблеї, зустрічі, форуми, конгреси, семінари проведені міжнародними організаціями; декларації, конвенції, резолюції, угоди, протоколи, рекомендації, прийняті на міжнародних конференціях і форумах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що останніми роками значно активізувалася розробка проблематики розвитку туризму і міжнародного туристичного співробітництва. Вирішенню цих питань присвячено чимало праць видатних українських і зарубіжних вчених, зокрема: Александрова А., Антонюк Н., Ганич Н., Квартальнов В., Кицяк В., Козловський Є., Любіцева О., Мальська М., Малярчук І., Мотузенко О., Новицький В., Прейгер Д., Слободенюк Е., Федорченко В. та інші.

Метою дослідження є розкриття міжнародно-правових форм регулювання діяльності держав у сфері туризму. Згідно мети дослідження визначено **завдання:** проаналізувати національну програму підтримки та розвитку туризму в Україні та заходи щодо координації і регулювання міжнародної туристичної діяльності; визначити сутність організаційно-

правових форм туризму та механізми регулювання міжнародної туристичної діяльності у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Питання розвитку туризму і міжнародного туристичного співробітництва на сучасному етапі є дуже актуальним, оскільки туризм є невід'ємною складовою розвитку міжнародного співробітництва та інтеграції в світову економіку для будь-якої держави. Однак, туризм є досить «вразливий» - негативна дія дестабілізуючих обставин, таких як нестабільність політичної та соціально-економічної ситуації в країні, природні чи техногенні катастрофи тощо, може обмежити в'їзний туризм і спричинити втрату конкурентних переваг цієї країни на світовому ринку туристичних послуг [3, с. 151].

Міжнародне співробітництво передбачає співпрацю і координацію дій з розвитку туристичної діяльності між кількома країнами. Формами такого співробітництва є міжнародні конференції, асамблеї, конгреси, форуми, наради та інші організаційні заходи.

Міжнародна конференція - це зустріч офіційних представників кількох держав для обговорення питань, що становлять взаємний інтерес. Як правовий інститут міжнародні конференції мають багато спільного з міжнародними організаціями. Конференції скликаються за ініціативою одного або декількох держав або міжнародної організації. Скликанню конференції передують переговори, під час яких узгоджуються час і місце проведення, коло учасників, попередній порядок денний. Організація роботи конференції визначається регламентами, які затверджуються учасниками конференції або керівництвом певної міжнародної організації.

Залежно від мети проведення міжнародні конференції можна розділити на наступні види:

1. Конференції скликане виключно для розробки міжнародного договору. Такі конференції завершуються прийняттям міжнародного договору або прийняттям резолюції про його відкритість до підписання. У цьому випадку юридична природа акта конференції має разовий характер, оскільки джерелом міжнародного права стає договір як результат дій суб'єктів міжнародного права з його розробки, підписання та подання обов'язкової в силу.

2. Конференції присвячені контролю за станом виконання вже чинного міжнародного договору. У цьому випадку завдання конференції полягає у заслуховуванні інформації або звітів, внесення змін або доповнень до міжнародного договору, підведенні підсумків і формулюванні рекомендацій державам, які беруть участь в міжнародному договорі.

3. Конференції, організовані для виявлення, розгляду, аналізу та вирішення нових проблем. Результатом цього виду конференцій є прийняття підсумкового документа певного змісту, наприклад: рекомендації державам-учасникам, розробка правил поведінки або діяльності, рекомендації щодо взаємовідносин окремих держав тощо.

Юридична природа підсумкових актів міжнародних конференцій також різна. Акти міжнародних конференцій можуть:

- носити рекомендаційний характер для держав-учасниць (такі акти допомагають в процесі подальшої розробки міжнародних договорів, однак не є джерелами міжнародного права);
- свідчити про відкритість міжнародного договору до підписання (призначення такого акту розкривається тільки в процедурному супроводі вступу міжнародного договору в силу);
- виступати самостійним джерелом міжнародного права.

Розглянемо основні положення найважливіших міжнародних нормативно-правових документів, які є гарантією поступального розвитку міжнародного співробітництва в сфері туризму.

Манільська декларація по світовому туризму (1980) вперше на міжнародному рівні визначила важливу роль туризму в міжнародних відносинах. У прийнятому документі зазначено, що:

- туризм перетворюється в одну з провідних галузей світової економічної діяльності;
- туризм в процесі встановлення нового економічного міжнародного порядку відіграє позитивну роль і сприяє рівності, співробітництва, взаєморозуміння і солідарності між країнами.

Зокрема, в Манільській декларації по світовому туризму відзначено, що національна і міжнародна туристична діяльність є невід'ємною частиною життя сучасного суспільства і міжнародної спільноти, і цей факт необхідно обов'язково враховувати при визначенні напрямків майбутнього соціального, культурного і економічного розвитку людства.

Документ Акапулько (1982) визначив першочергові завдання держав по реалізації наступних рекомендацій Всесвітньої туристичної організації:

- загальне визнання права на вільний час і відпочинок для всіх верств населення і особливо на оплачувані відпустки для найманих працівників;
- спрощення формальностей, пов'язаних з подорожами, в контексті в'їзду і виїзду за межі території, а отже, митних формальностей, валютних норм і медичних правил;
- поліпшення умов перевезень (повітряних, залізничних, морських, автомобільних) шляхом розробки пільгових тарифів для туристів із середнім і низьким доходом, зокрема: молоді, людей похилого віку, людей з обмеженими фізичними можливостями;
- адаптація інфраструктури гостинності для категорій населення з низьким рівнем доходів, а також дотримання при будівництві туристичних об'єктів концепцій, які відповідають звичаям і традиціям країни;

- оптимальне використання туристичних ресурсів країни, що включають природне, культурне, мистецьке, історичне та духовне надбання, оберігаючи його від спотворення і фальсифікації;
- охорона навколишнього середовища, а також природного, історичного і культурного надбання країни;
- включення туристичних дисциплін в програми навчання всіх категорій молоді, підкреслюючи таким чином нові принципи і можливості туризму;
- прийняття фінансових і технічних програм, спрямованих на збільшення купівельної спроможності громадян;
- випуск рекламно-інформаційного матеріалу туристичного характеру, його поширення в суспільстві через сучасні засоби комунікації і зв'язку [112, стор. 73].

Хартія туризму (1985) визнала право кожної людини на відпочинок і дозвілля. Державам було запропоновано проводити політику, спрямовану на забезпечення гармонійного розвитку внутрішнього і міжнародного туризму, займатися організацією відпочинку на користь всіх громадян, а також:

- сприяти упорядкованому і гармонійному зростанню внутрішнього і міжнародного туризму;
- проводити державну політику в галузі туризму спільно з політикою загального розвитку на всіх рівнях: місцевому, регіональному, національному та міжнародному, поглиблювати співпрацю в галузі туризму на двосторонній і багатосторонній основі;
- приділяти належну увагу принципам Манильської декларації по світовому туризму і Документу Акапулько "при розробці та здійсненні державної політики, а також планів і програм розвитку туризму;
- сприяти участі кожної людини у внутрішньому і міжнародному туризмі за регулювання робочого часу і дозвілля, встановлення або поліпшення системи щорічних оплачуваних відпусток, а також рівномірного розподілу днів таких відпусток протягом року;
- захищати в інтересах нинішнього і майбутнього поколінь екскурсійне середу, яке є надбанням всього людства і включає в себе людину, природу, суспільні відносини, культуру.

Кодекс туриста (1985) визначив загальні права та обов'язки іноземних туристів в країнах перебування. Згідно з цим документом, туристи повинні своєю поведінкою сприяти взаєморозумінню і дружнім відносинам між народами і таким чином сприяти збереженню миру. У місцях транзиту і тимчасового перебування туристи повинні поважати існуючий політичний, соціальний, моральний і релігійний уклад і підкорятися діючим законам і правилам держави перебування. Туристи повинні утримуватися від прикладів економічних, соціальних і культурних відмінностей, що існують між ними і місцевим населенням, перешкоджати експлуатації інших людей з метою

проституції, утримуватися від торгівлі, провозу і вживання наркотиків і / або інших заборонених препаратів.

Гаазька декларація по туризму (1989) затвердила принципи, якими повинні керуватися парламенти, уряди, державні та приватні організації, установи та установи, що регулюють туристичну діяльність.

Сучасні реалії засвідчують, що останніми роками виняткового значення набули національні програми розвитку туризму та підтримки міжнародного туристичного співробітництва а також заходи щодо координації і регулювання міжнародної туристичної діяльності.

Однією з важливих міжнародно-правових форм регулювання і координації діяльності держав в області туризму є конференції, асамблеї, зустрічі, форуми, конгреси, семінари проведені міжнародними організаціями по туризму та форуми міжнародних туристських організацій. Їх діяльність направлена на вироблення і впровадження умов і принципів співробітництва, правил здійснення міжнародної туристської діяльності, а також інформування, просування і реалізації на практиці ідей, концепцій та стратегій. Крім того, авторитет кожної держави і її місце на світовому ринках визначається рейтингом міжнародних виставок і ярмарків, оскільки діяльність з організації та проведення міжнародних виставкових заходів сприяє розвитку зовнішньої торгівлі і просуванню товарів і послуг національних товаровиробників на ринки інших країн, підвищує імідж країни [4, с. 347].

Невід'ємною складовою світового туристичного процесу є вітчизняна туристична галузь. Сучасне законодавство України про туризм репрезентує Конституція України, Закони України «Про туризм», «Про курорти», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд України», постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку створення і ведення Державного кадастру природних територій курортів», «Про затвердження порядку створення і ведення Державного кадастру природних лікувальних ресурсів», національні стандарти «Послуги туристичні. Засоби розміщення. Загальні вимоги», «Послуги туристичні. Класифікація готелів» та інші законодавчі акти України, що видаються відповідно до міжнародних договорів і угод, у яких бере участь Україна. Крім того, діяльність у галузі туризму і діяльність курортів регулюється Водним, Лісовим та Земельними кодексами України, Кодексом України про надра, Законами України.

Діяльність Державної служби туризму і курортів України щодо реалізації державної туристичної політики у сфері міжнародних відносин направлена на вирішення таких питань, як розбудова договірно-правової бази міжнародного туристичного співробітництва, укладання та виконання міжурядових і міжвідомчих угод про співробітництво в галузі туризму, розширення міжнародної туристичної співпраці та забезпечення Дійсного членства України у Всесвітній туристській організації ЮНВТО, робочих груп по туризму Центральноєвропейської ініціативи (ЦЕІ), Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) тощо. Важливим

напрямок роботи Державної служби туризму і курортів України залишається розбудова договірно-правової бази зовнішніх відносин із країнами, що є для України «постачальниками» туристів, зокрема, країн-сусідів та європейськими державами.

Передумовою подальшого розвитку національного туризму відповідно до тенденцій світового туристичного ринку є впровадження стандартів якості туристичного обслуговування, прогресивних технологій, передових систем і методів підготовки та підвищення кваліфікації туристичних кадрів, використання можливостей світового інформаційного простору, обмін досвідом щодо державного регулювання та стимулювання розвитку туризму.

Міжнародний туристичний бізнес для України є одним із джерел наповнення бюджету країни і засобом забезпечення зайнятості населення. Туристські прибуття складають приблизно одну чверть від світового рівня, а надходження від туризму - десяту частину доходів від експорту. З урахуванням євроінтеграційних завдань та збільшенню обсягів іноземного (в'їзного) туризму в Україну, що є найбільш економічно вигідним для національної економіки (валютні надходження, створення нових робочих місць тощо), вжито дієвих заходів по спрощенню туристичних формальностей, пов'язаних з в'їздом в Україну іноземців [5, с. 67].

Висновки. Продумана та цілеспрямована державна соціально-економічна політика в галузі туризму є особливим важелем у механізмі регулювання міжнародної туристичної діяльності. У свою чергу, туристична діяльність, як одна з найважливіших галузей економіки, є невід'ємною складовою в розвитку міжнародного співробітництва та інтеграції в світову економіку.

Сучасні реалії свідчать, що індустрія туризму стала тією галуззю економіки України, яка стабільно, без залучення державних дотацій, з року в рік нарощує обсяги виробництва, однак гостро потребує державної підтримки.

Проведення міжнародних акцій надає додаткового імпульсу розвитку туристичної інфраструктури, а також в цілому зміцнює позитивний міжнародний імідж України.

Активна участь України в різного роду міжнародних туристичних об'єднаннях не виключає проблеми обмеження права українських громадян на вільні подорожі та свободу пересувань. З метою формування сприятливого туристичного клімату та міжнародного іміджу України цілком очевидним є потреба ретельного вивчення позитивного досвіду розвинених європейських країн у плані формування власного туристичного ринку, організаційно-правової підтримки, високого рівня туристичної рекламно-маркетингової діяльності за кордоном.

Список використаних джерел:

1. *Проблеми міжнародного туризму: Збірник наукових статей.* - Київ: ТОВ «ЧАС ПІК», 1997. - 264 с.

3. Туризм України: економічні та організаційні механізми розвитку. - Тернопіль: Терно-Граф, 2008. - 976 с.
4. Енциклопедичний словник-довідник з туризму. / Укладачі Смолій В.А, В.К.Федорченко, В.І.Цибух. - Київ: Видавничий дім «Слово», 2006. - 372 с
5. Мальська М.П., Антонюк Н.В., Ганич Н.М. Міжнародний туризм і сфера послуг: Підручник. - К.: Знання, 2008. - 661 с.
6. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. - Чернівці: Книги-XXI, 2003. - 300 с.

УДК 338.46

Москаленко Сергій, Арапов Олексій

Льотна академія Національного авіаційного університету

Метрук Ростислав, Лелакова Ева

Жилінський університет, Словацька Республіка

Правове регулювання безпеки туризму в Україні

В статті проаналізоване правове регулювання безпеки туризму в Україні. На сьогодні в Україні є розвинена нормативно-правова база туристичного законодавства. Нагальною є проблема, пов'язана із забезпеченням безпеки туристів та відповідальності за її незабезпечення. Важливою є проблема забезпечення безпеки туристів. Необхідним є забезпечення відповідальності зазначених суб'єктів, шляхом запровадження страхування відповідальності.

***Ключові слова:** туризм, турист, безпека, страхування, безпека туризму, правове регулювання.*

Москаленко С., Арапов А., Метрук Р., Лелакова Е. Правове регулювання безпеки туризму в Україні. *В статті проаналізовано правове регулювання безпеки туризму в Україні. На сьогодні в Україні існує розвинена нормативно-правова база туристичного законодавства. Нагальною є проблема, пов'язана з забезпеченням безпеки туристів та відповідальності за її незабезпечення. Важливою є проблема забезпечення безпеки туристів. Необхідним є забезпечення відповідальності зазначених суб'єктів, шляхом запровадження страхування відповідальності.*

***Ключевые слова:** туризм, турист, безопасность, страхование, безопасность туризма, правовое регулирование.*

Moskalenko S., Arapov A. Metruk R., Leláková E. Legal regulation of tourism safety in Ukraine. *The article analyzes the legal regulation of tourism security in Ukraine. Today, Ukraine has a well-developed regulatory framework for tourism legislation. An urgent problem is the safety of tourists and the responsibility for its failure. An important issue is the safety of tourists. It is necessary to ensure the liability of these entities by introducing liability insurance.*

***Key words:** tourism, tourist, safety, insurance, tourism safety, legal regulation.*

Актуальність проблеми. Безпека туризму на сьогодні є однією з найважливіших проблем туристичної галузі. Потрібно відзначити, що Механізм державно-правового впливу, його зміст, спрямованість, динамізм та ефективність залежать від безлічі соціально-економічних, політико-правових, міжнародних, екологічно-культурних та інших факторів і умов, які не залишаються незмінними в різні періоди існування і розвитку сфери туризму, а також суспільства і держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами правового регулювання туристичної діяльності висвітлені в працях Н. Гостевої, З. Варналія, А. Дуровича, В. Кифяка, Т. Коляди та інших.

Метою дослідження є аналіз правового регулювання забезпечення безпеки туризму в Україні.

Виклад основного матеріалу. У спеціальній літературі зазначено, що безпека – це такі умови, у яких перебуває складна система, коли дія зовнішніх факторів і внутрішніх чинників не призводить до процесів, що вважають негативними стосовно складної системи відповідно до наявних потреб, знань та уявлень [1].

Закон України «Про туризм» у розділі VIII надає гарантії безпечного перебування туристів на території України та зобов'язує органи влади та суб'єктів туристичної діяльності розробити комплекс заходів з безпеки туристів. Зокрема, в статті 26 Закону визначено, що: «Місцеві органи державної виконавчої влади в галузі туризму розробляють і організовують виконання регіональних програм забезпечення захисту та безпеки туристів, особливо в місцях туристичної активності.

Згідно з Законом України «Про туризм» суб'єктами туристичної діяльності є підприємства, установи, організації, незалежно від форм власності, фізичні особи, що зареєстровані у встановленому чинним законодавством України порядку і мають ліцензію на здійснення діяльності, пов'язаної з наданням туристичних послуг. В такому контексті туристичні послуги визначаються як кінцевий продукт діяльності туристичного підприємства по задоволенню відповідних потреб та реалізації діяльності людей у вільний: час: відпочинок, екскурсії, подорожі.

Суб'єкти туристичної діяльності розробляють конкретні заходи щодо забезпечення безпеки туристів, екскурсантів, які беруть участь у туристичних подорожах, походах, змаганнях, запобігання травматизму та нещасним випадкам і несуть відповідальність за їх виконання.

До переліку основних способів та цілей державного регулювання в галузі туризму належить також безпека туризму, захист прав та законних інтересів туристів, інших суб'єктів туристичної діяльності та їх об'єднань, прав та законних інтересів власників або користувачів земельних ділянок, будівель та споруд [2].

В Україні діє міждержавний стандарт (ГОСТ 28681.1-95) «Туристично-екскурсійне обслуговування», який передбачає порядок проектування туристичних послуг, включаючи розгляд можливих ризиків, які

можуть викликати негативні наслідки та спричинити шкоду здоров'ю туриста та його майну [3].

Гаазька декларація Міжпарламентської конференції з туризму 1989 р. є інструментом міжнародного співробітництва та партнерства, об'єднання народів і чинником, що сприяє розвитку індивідуального й колективного туризму. Її головні положення зводяться до того, що безпека і захист туристів, повага їхньої гідності – найважливіші умови розвитку туризму; держави повинні вживати заходів у боротьбі з тероризмом, удосконалювати якість туристичних послуг, планувати розвиток туристичної інфраструктури [4].

Відправляючись у подорож, турист стикається з проблемами, які за певних обставин можуть призвести до несприятливих наслідків для його здоров'я і майна, зробити туристичну поїздку неможливою або негативно вплинути на отримані враження. Турист постійно перебуває під впливом обставин підвищеної небезпеки в незнайомому довкіллі, що відрізняється від звичайного середовища його проживання. Він не знає досконало звичаїв, мови, традицій, типових побутових небезпек, не має імунітету до хвороб, поширених у цій місцевості, тощо.

Безпека в галузі туризму – сукупність факторів, що характеризують соціальний, економічний, правовий та інший стан забезпечення прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та держави в галузі туризму. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи в межах своїх повноважень вживають заходів, спрямованих на:

- забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля при здійсненні туристичних подорожей, захист громадян України за її межами;
- забезпечення особистої безпеки туристів, збереженість їх майна, незавдання шкоди довкіллю;
- інформування суб'єктів туристичної діяльності про загрозу безпеці туристів у країні (місці) тимчасового перебування;
- надання необхідної допомоги туристам, які опинилися у надзвичайній ситуації;
- забезпечення туристам (екскурснтам) можливості безперешкодного одержання медичної, правової та інших видів невідкладної допомоги, доступу до засобів зв'язку;
- заборона використання туризму з метою незаконної міграції, сексуальної, трудової та інших видів експлуатації громадян; охорону туристичних ресурсів України, встановлення гранично припустимих навантажень на об'єкти культурної спадщини та довкілля;
- забезпечення безпеки об'єктів туристичних відвідувань з урахуванням ризику виникнення природних і техногенних катастроф та інших надзвичайних ситуацій тощо.

Специфічні чинники ризику в туризмі зумовлені: можливістю виникнення природних і техногенних катастроф у зоні розміщення

туристичного підприємства або маршруту, а також інших надзвичайних ситуацій (зокрема, пов'язаних зі станом громадського порядку в районі обслуговування туристів); технічним станом використовуваних об'єктів матеріально-технічної бази (туристичних готелів, баз, кемпінгів, канатних доріг і бугельних підйомників, туристичних трас, серед них гірсько-пішохідних, лижних, гірськолижних, водних, верхових і в'ючних тварин, різноманітних транспортних засобів, велосипедів, маломірних і гребних суден, архітектурних, природних пам'яток); складним рельєфом місцевості (річковими порогами, гірськими схилами, скельними, льодовими ділянками туристичних трас); рівнем професійної підготовленості персоналу (інструкторів, екскурсоводів); підготовкою туристів до пересування за маршрутом певного виду і категорії складності (інструктаж, екіпірування); інформаційним забезпеченням (гідрометеорологічні прогнози, маркування трас туристичних маршрутів).

Варто зазначити, що безпека туристів на території України гарантується державою. Так, Державне агентство України з туризму та курортів (Держтуризмкурорт України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра інфраструктури України, входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері туризму та курортів. Згідно Закону України «Про туризм» суб'єкти туристичної діяльності розробляють конкретні заходи щодо забезпечення безпеки туристів, екскурсантів, які беруть участь у туристичних подорожах, походах, змаганнях, запобігання травматизму та нещасним випадкам і несуть відповідальність за їх виконання [5].

З метою забезпечення безпеки туристів суб'єкти туристичної діяльності, здійснюючи відповідний вид діяльності, зобов'язані: інформувати туристів про можливі небезпеки під час подорожі, необхідність виконання загальнообов'язкових вимог та запобіжних чи попереджувальних заходів (медичних щеплень тощо); створювати безпечні умови в місцях надання туристичних послуг, забезпечувати належне облаштування трас походів, прогулянок, екскурсій тощо; забезпечувати спеціальні вимоги безпеки під час надання туристичних послуг з підвищеним ризиком (автомобільний, гірський, лижний, велосипедний, водний, мотоциклетний, пішохідний туризм, спелеотуризм тощо); забезпечувати туристів кваліфікованими фахівцями туристичного супроводу, спеціальним спорядженням та інвентарем; забезпечувати навчання туристів засобам профілактики і захисту від травм, попередження нещасних випадків та надання першої медичної допомоги; забезпечувати надання оперативної допомоги особам, які постраждали під час подорожі, транспортування потерпілих; оперативно інформувати органи місцевої влади та відповідальних осіб про надзвичайні ситуації, в яких опинилися туристи, подавати відомості про зниклих осіб. Безпека в галузі туризму проявляється у трьох основних формах:

- 1) особиста (фізична) безпека;

- 2) майнова безпека;
- 3) зовнішня безпека.

Потрібно зазначити, що в багатьох випадках туристи самі порушують регламентовані правила поведінки і потрапляють в складні ситуації, відстають через неухважність від груп на екскурсіях, відправляються в райони, не рекомендовані для відвідування туристів, беруть участь у ризикових заходах, купуються у заборонених місцях, відвідують сумнівні розважальні заклади та ін.

Варто зазначити, що з метою збереження життя і здоров'я учнівської та студентської молоді під час проведення навчальними закладами, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України, навчально-виховної роботи з туристсько-краєзнавчого напрямку позашкільної освіти розроблені Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України (далі - туристські подорожі). Надання необхідної допомоги туристам, які опинилися у надзвичайній ситуації в межах території України, здійснюється спеціалізованими державними, комунальними та приватними службами, а також рятувальними командами, що утворюються відповідно до законодавства. Організація рятувальних команд і порядок здійснення рятувальних заходів визначаються Кабінетом Міністрів України. Рятувальні заходи здійснюються Державною службою з надзвичайних ситуацій. Порядок проведення пошуково-рятувальних робіт на об'єктах туристичних відвідувань врегульовано наказом Міністерства надзвичайних ситуацій України від 12.06.2012 р. № 891 [6]. Цей Порядок визначає вимоги до організації та виконання Оперативно-рятувальною службою цивільного захисту, державними та комунальними аварійно-рятувальними службами, аварійно-рятувальними службами підприємств, установ та організацій, яким належать чи які обслуговують об'єкти туристичних відвідувань (далі - аварійно-рятувальна служба), пошуково-рятувальних робіт на таких об'єктах та надання необхідної допомоги туристам (екскурсантам), що опинилися в надзвичайній ситуації техногенного або природного характеру. Цей Порядок розроблено відповідно до порядку здійснення рятувальних заходів на об'єктах туристичних відвідувань, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 травня 2009 року № 507 (зі змінами) [7].

Здійснення туристичної діяльності має низку особливостей і потребує урахування при визначенні підстав відповідальності її суб'єктів. Перелік порушень законодавства в галузі туризму визначено згідно ст. 30 Закону України «Про туризм». Так, порушеннями законодавства в галузі туризму є: 1) Проведення туроператорської діяльності без отримання відповідної ліцензії або недодержання ліцензійних умов; 2) залучення до надання туристичних послуг осіб, які не відповідають встановленим законодавством відповідним кваліфікаційним вимогам; 3) ненадання, несвочасне надання або надання туристові інформації, що не відповідає дійсності; 4) порушення вимог стандартів, норм і правил у галузі туризму; 5) незаконне використання

категорії об'єкта туристичної інфраструктури; 6) порушення умов договору між туристом і суб'єктом туристичної діяльності з надання туристичних послуг; 7) невиконання розпоряджень уповноважених органів та осіб про усунення порушень ліцензійних умов; 8) порушення правил щодо охорони чи використання об'єктів туристичної інфраструктури, знищення або пошкодження об'єктів відвідування; 9) створення перешкод уповноваженій на те законом посадовій чи службовій особі у здійсненні контролю за туристичною діяльністю, у проведенні перевірки якості надаваних (наданих) туристичних послуг або додержанні ліцензійних умов, стандартів, норм і правил щодо здійснення туристичної діяльності; 10) незаконне втручання у здійснення туристичної діяльності; 11) розголошення відомостей, що становлять конфіденційну або іншу охоронювану законом інформацію.

Законами може передбачатися відповідальність і за інші порушення у сфері туристичної діяльності. Статтею 31 зазначеного Закону, передбачено, що за неналежне виконання своїх зобов'язань туроператор, турагент, інші суб'єкти туристичної діяльності несуть майнову та іншу відповідальність, визначену в договорі відповідно до чинного законодавства. Розмір майнової відповідальності туроператора, турагента чи іншого суб'єкта туристичної діяльності не може перевищувати фактично завданих замовнику збитків з їх вини.

Спори майнового характеру між суб'єктами туристичної діяльності та споживачами туристичних послуг вирішуються у встановленому порядку з дотриманням вимог цього Закону. За порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності до суб'єктів господарювання органи державної влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень та в порядку, встановленому законом, застосовують заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення суб'єктом господарювання правопорушення та ліквідацію його наслідків[2].

Суб'єкт туристичної діяльності, який порушив законодавство в галузі туристичної діяльності при наданні туристичної послуги, що завдало шкоду, зобов'язаний відшкодувати туристу збитки у повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі.

Заподіяна туристу моральна (немайнова) шкода, якою порушені його законні права, відшкодовується суб'єктом туристичної діяльності в порядку, встановленому законом.

На нашу думку, на сьогодні є нагальною проблема, пов'язана із забезпеченням безпеки туристів та відповідальності за її незабезпечення. Досить часто, суб'єкти туристичної діяльності надають неперевірену інформацію щодо туристичних турів, в тому числі в регіонах України. На нашу думку, необхідним є забезпечення відповідальності зазначених суб'єктів, шляхом страхування відповідальності суб'єктів туристичної діяльності та внесення відповідних змін до діючого законодавства. Дійсне, дозволить захистити права туристів, як споживачів. Крім того, посилення

відповідальності призведе до гарантій забезпечення прав фізичних осіб, - туристів та в окремих, випадках – суб'єктів туристичної діяльності.

Висновки. На сьогодні в Україні є розвинена нормативно-правова база туристичного законодавства. Важливою є проблема забезпечення безпеки туристів. Необхідним є забезпечення відповідальності зазначених суб'єктів, шляхом посилення страхування відповідальності суб'єктів туристичної відповідальності та внесення змін до діючого законодавства.

Список використаних джерел:

1. *Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. 668 с.*
2. *Закон України «Про туризм». № 324/95-ВР в редакції від 04.11.2018 р.- Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, N 31, ст.242.- Інформаційний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/>*
3. *Міждержавний стандарт (ГОСТ 28681.1-95) «Туристично-екскурсійне обслуговування». Інформаційний ресурс. Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/MoreDetails>.*
4. *Гаазька декларація Міжпарламентської конференції з туризму від 14.04.1989 р.- Інформаційний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/>.*
5. *Про Положення про Державне агентство України з туризму та курортів.- Затверджено Указом Президента України від 8 квітня 2011 року N 444. Інформаційний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/444/2011>.*
6. *Порядок проведення пошуково-рятувальних робіт на об'єктах туристичних відвідувань врегульовано наказом Міністерства надзвичайних ситуацій України від 12.06.2012 р. № 891.-Наказ МНС України № 891 від 12.06.2012 р. Інформаційний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1098-12>.*
7. *Порядок здійснення рятувальних заходів на об'єктах туристичних відвідувань, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 27 травня 2009 року № 507.-Інформаційний ресурс. Режим доступу: Електронний ресурс.-Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/507-2009-n>.*

УДК 338.483.13:392.72:164

Романенко Олександр

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Логістика у сфері гостинності

У статті розглядається питання формування та розробки нового науково-навчального продукту «Логістика у сфері гостинності» для підготовки бакалавра, галузі знань 24 «Сфера обслуговування» спеціальності 242 «Туризм».

Логістику у сфері гостинності доцільно розглядати як важливу складову обслуговування, яка дає можливість забезпечити необхідний рівень задоволення потреб туристів за як найнижчих сукупних витрат і гарантованого отримання певного відповідного товару, послуги відповідної кількості й асортименту в певному місці, в певний час і за певною ціною. Актуальність, важливість і необхідність застосування логістичних засад в діяльності тур підприємств дозволяє значно підвищити прибутковість тур бізнесу за рахунок скорочення витрат та підвищення рівня логістичної координації всіх операцій з обслуговування туристів.

Ключові слова: логістика, сфера гостинності, обслуговування, прибутковість, туристичний бізнес, турист, тур підприємство, потокові процеси.

Романенко А. Логистика в гостинничной сфере. В статье рассматривается вопрос формирования и разработки нового научно-учебного продукта «Логистика в сфере гостеприимства» для подготовки бакалавра, области знаний 24 «Сфера обслуживания» специальности 242 «Туризм». Логистику в сфере гостеприимства целесообразно рассматривать как важную составляющую обслуживания, которая дает возможность обеспечить необходимый уровень удовлетворения потребностей туристов за низких совокупных расход и гарантированного получения гостем соответствующего товара, услуги соответствующего количества и ассортимента в определенном месте, в определенное время и по определенной цене. Актуальность, важность и необходимость применения логистических принципов в деятельности тур предприятия позволяет значительно повысить доходность турбизнеса за счет сокращения расходов и повышения уровня логистической координации всех операций по обслуживанию туристов.

Ключевые слова: логистика, сфера гостеприимства, обслуживание, прибыль, туристический бизнес, турист, тур предприятие, потоковые процессы.

Romanenko O. Logistics in the hotel industry. The article deals with the issue of the formation and development of a new scientific and educational product “Logistics in the field of hospitality” for the preparation of a bachelor’s, field of knowledge 24 “Sphere of service” specialty 242 “Tourism”. Logistics in the field of hospitality should be considered as an important component of the service, which makes it possible to provide the necessary level of meeting the needs of tourists for low total consumption and guaranteed receipt by the guest of the relevant product, service of the appropriate quantity and range in a certain place, at a certain time and at a certain price. The relevance, importance and necessity of applying logistic principles in the activities of a tour of an enterprise can significantly increase the profitability of the travel business by reducing costs and increasing the level of logistical coordination of all tourist service operations.

Keywords: logistics, hospitality, service, profit, tourism business, tourist, tour company, streaming processes.

Постановка проблеми. В сучасних умовах як науковий базис, що обумовлює стратегічний розвиток України в доступній для огляду перспективі, виступає концепція розвитку сфери гостинності як комплексної

діяльності, заснованої на використанні ініціативи, економічної самостійності і інноваційних можливостей бізнес-суб'єктів національного ринку і його територіально-галузевих складових. Механізмом, здатним ініціювати широкий розвиток сфери гостинності, активізувати діяльність у ній, що забезпечує досягнення її результативності в динамічних умовах ринкової кон'юнктури, є впровадження в управлінську практику принципів і методів сучасної логістики у сфері гостинності. На сьогодні дисципліну «Логістика...» викладають у Національному університеті «Львівська політехніка», Національному транспортному університеті, Національному авіаційному університеті, Київському національному університеті будівництва та архітектури, Дніпровському університеті митної справи та фінансів, Київській державній академії водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, Харківському національному університеті ім. В. Н. Каразіна, Київському національному університеті імені Тараса Шевченка та ін. Та саме «Логістика у сфері гостинності» як дисципліна поки що перебуває у стадії формування і її базова термінологія, науково-методологічна складова ще не уніфікована.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення дисципліни «Логістика у сфері гостинності» покликане необхідністю реалізації основних напрямів структурної перебудови галузей національної економіки та державного управління ними. Теоретичні положення і конкретні рекомендації курсу активно впроваджуються в практичну діяльність тур фірм і компаній у багатьох країнах.

У підготовці менеджера туризму важливе значення має вивчення питань логістичної організації та управління в туризмі, а також логістичних основ сталого розвитку туризму та проблем транспортно-логістичного обслуговування в галузі, зокрема в контексті розбудови мережі міжнародних транспортних коридорів в Україні та інтеграції нашої держави у світову та європейську транспортно-логістичні системи [1, с. 21]. Внесок у вирішенні проблем професійної підготовки студентів та організації навчального процесу у вищому закладі освіти внесли вчені В.Андрущенко, В.Бондар, І.Бех, І.Зязюн, М.Євтух, В.Кремень, М.Шкіль та ін.

Теорія та практика професійної туристичної освіти розглядалися в працях Л.Лук'янової, Я. Олійника, Л. Поважної, І. Смирнова, В.Обозного, О.Любіцевої, Н.Хмілярчук, Г. Цехмістрової та ін. Рациональне використання туристичних ресурсів у професійній освіті майбутнього фахівця з туризму представлено в дослідженнях І.Смирнова, О. Бейдика, В. Стафійчука, Є. Панкової, О. Малиновської та ін. Питання логістики досліджували такі вчені, як: Смирнов І.Г., Бауэрсокс Д.Д., Клосс Д.Д., Джонсон Дж.С., Вуд Д.Ф., Вордлоу Д.Л., Мерфи П.Р., Чухрай Н.І., Григорак М.Ю., Карпунь О.В., Крикавський Є.В., Миротин Л.Б. Табишев І.Є., Касенов А.Г., Баско І.М., Бороденя В.А., Карпенко О.І., Полещук І.І., Миротин Л.Б., Касенов А.Г. та ін. Питання гостинності в туризмі досліджували: Котлер Ф., Боуэн Д., Мейкенз Д., Браймер Р.А., Саак А.Э., Абрамов В.В., Федорченко В.К., Агафонова

Л.Г., Агафонова О.С., Архіпов В.В., Бабарицька В.К., Любіцева О.О., Байлик С.І., Біржаков М. Б., Кабушкін Н. І. та ін.

Участь освітян країни у європейських перетвореннях спрямована на розвиток системи освіти і набуття нових якісних ознак, а не на втрату кращих традицій та зниження національних стандартів якості. При цьому еволюцію системи освіти не можна відокремлювати від інших сфер суспільства [2. стор. 205].

Стратегічний напрямок на безперервність розвитку туризму та надання послуг вимагає глибоких перемін у системі підготовки кваліфікаційних фахівців у цьому напрямку. Одним із важливих понять, які застосовуються в історії подорожей та туризму, є «гостинність». Властивість характеру людини, яка відрізняється привітністю і хлібосольством, а також традиції зустрічі гостей у різних культурах. В контексті вивчення туризму як розділу культури - це збірна назва системи обслуговування гостей, які знаходяться у подорожі, на відпочинку, далеко від своєї домівки. Гостинність – це саме той елемент, що робить спогади приємнішими і враження що запам'ятовуються [3. стор. 15].

Мета статті – впровадження розробленої варіативної програми «Логістика у сфері гостинності» для студентської тур освіти пед університету як чинника формування життєвої і професійної самореалізації та подальшого аналізу обслуговування тур потоків логістики у сфері гостинності.

Виклад основного матеріалу. Із промови президента від 29 січня 2019 року: «Перетворення України у транспортно-логістичний хаб Європи потребує модернізації транспортної інфраструктури. Україна вже, нарешті, увійшла до двадцятки країн за кількістю нових авіаційних ліній. Покращення ситуації з дорогами вже позитивно вплинуло на туристичну галузь. Море, гори, унікальні історичні пам'ятки – дуже важливо, що Україна має таку кількість привабливих маршрутів. Світ лише зараз відкриває для себе Україну. Туризм – це є колосальний ринок для малого та середнього бізнесу. Відповідальна економічна стратегія диктує нам необхідність чітко визначити пріоритети і зробити акцент на тих секторах економіки, де ми можемо вийти на лідерські позиції. Вони стануть точками прориву, які підштовхнуть нас вперед. Вони принесуть кошти для того, щоби забезпечити відчутне підвищення рівня життя людей. До таких секторів відношу агропромисловий комплекс, ІТ, машинобудування, туризм, логістику».

За науковцем Сергєєвим В.І. «..логістика — це наука про управління матеріальними потоками, пов'язаними з ними інформацією, фінансами і сервісом у певній мікро-, мезо або макроекономічній системі для досягнення поставлених перед нею цілей з оптимальними затратами ресурсів». Донедавна поняття «логістика» було відоме лише вузькому колу спеціалістів, але в останні роки до логістики як основи управління потоковими процесами починають звертатися і у сфері послуг у зв'язку з розвитком комунікаційних технологій та інформаційних систем. Предметом вивчення логістики є оптимізація поточкових процесів в наскрізному ланцюгу від «постачання-

виробництва- розподілі- споживання». Мету логістичної діяльності буде реалізована, якщо будуть виконані правила логістики: забезпечення доставки необхідного товару, необхідної якості, в потрібній кількості, доставка в потрібний час, у необхідне місце, конкретному споживачу за певною системою обслуговування для кожного замовлення та з мінімальними витратами. Головна мета логістики є вираженням ідеальної ситуації, якої необхідно намагатися досягти. Логістичне управління базується на виборі найкращого варіанту із множини можливих. Головна мета логістики конкретизується в завданнях, це досягнення з найменшими витратами максимальної пристосованості тур підприємств, закладів гостинності до мінливих ринкових умов, отримання переваг перед конкурентами, підвищення прибутку.

Викладання дисципліни «Логістика у сфері гостинності» за розробленою програмою надає студентам науково-професійних знань, практичних вмінь і навичок, які дозволять їм самостійно організувати й планувати туристопотоки на внутрішньому тур ринку гостинності, яка стає основним напрямом задоволення соціально-економічних потреб подорожуючих не тільки у процесі споживання певних товарів та наданні послуг, але й привітності, доброзичливості, що мають супроводжувати всі сфери життя. Основними завданнями вивчення дисципліни є теоретична та практична підготовка студентів спеціальності «Туризм» з наступних питань: ознайомитися з основами обслуговування туристопотоків; гостинністю як матеріально-технічну, фінансову та організаційну базу, що забезпечить її ефективне функціонування; економічної логістики на макро- та мікрорівні, основними поняттями та характеристиками торгово-збутової логістики, виробничої логістики. Студенти повинні отримати знання логістичних прийомів з підвищення ефективності функціонування систем; оптимізації матеріальних запасів; прискоренню процесу отримання інформації; підвищенню рівня сервісу.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студенти повинні знати: поняття і принципи виникнення логістики у сфері гостинності; цілі і етапи розвитку логістики; концепції логістики; принципи системного підходу до управління матеріальним потоком; функції логістики у сфері гостинності і відповідні ним типи підприємств; поняття, види і ознаки матеріальних потоків; види логістичних операцій; поняття, властивості, структуру і цілі логістичних систем; основні методи, вживані для вирішення наукових і практичних завдань в області логістики; достоїнства і недоліки експертних систем; функціональні області логістики поняття і функції розподільної логістики; принципи взаємодії логістики і маркетингу; суть і завдання транспортної логістики; поняття і види матеріальних запасів; поняття логістичного сервісу. Вміти: розрізняти різницю між різними логістичними операціями; розрізняти логістичні системи по видах; виявляти межі логістичних систем; здійснювати моделювання в логістиці; розраховувати величину проведених витрат; досліджувати позицій наукової категорії та

систематизації процесів гостинності як суспільного явища; досліджувати гостинність як соціальне, культурне та морально-етичне явище та з точки зору виробничої діяльності; обґрунтовувати сутність та визначення гостинності як наукової категорії; обґрунтувати гостинність як сукупність матеріальних, трудових, фінансових ресурсів необхідних для розвитку економіки вражень; досліджувати гостинність як хлібосоцтво, привітність, зустріч гостей та ознайомлення їх з місцевими традиціями.

Визначення поняття «компетентність» науковці інтерпретують як термін «компетенції» єдину (погоджену) мову для опису академічних і професійних профілів, рівнів вищої освіти, вважаючи, що компетенції є найбільш адекватною мовою для опису результатів в освіті.

Одним із головних завдань вищої школи є розвиток пізнавальної активності студентів, виховання у них вимогливості до себе, бажання і потреби працювати творчо, постійно поповнювати і удосконалювати свої знання. Вміння самостійно засвоювати і творчо застосовувати знання на практиці є важливим показником загальної і професійної підготовки бакалаврів. Від організації самостійної роботи багато в чому залежать результати навчання студентів та їх майбутня практична діяльність. Самостійна робота передбачає всю активну розумову діяльність студентів у навчальному процесі, є внутрішньою основою зв'язку різних видів і форм занять між собою. За своєю суттю самостійна робота є активною розумовою діяльністю студента, пов'язаною з виконанням навчального завдання. Наявність завдання і цільової установки на його виконання вважають характерними ознаками самостійної роботи. Самостійна робота – це один з видів навчання, що відбувається без викладача. Основною метою самостійної роботи студентів є поглиблення набутих теоретичних знань та практичних навиків в рамках програми, оволодіння навичками самостійної роботи над навчальною літературою та нормативно-правовими документами, аби на основі їх аналізу та узагальнення студенти могли робити самостійні висновки теоретичного і практичного характеру, обґрунтовуючи їх належним чином. Це досягається за допомогою збалансованої методики, яка поєднує вивчення теоретичних проблем з їх практичним опрацюванням на практичних шляхом вирішення ситуаційних задач, тестування, індивідуального опитування, ділової гри та консультацій.

Самостійне виконання завдань та вирішення ситуацій дає студентам змогу в повному обсязі оволодіти комплексом логічних знань. Самостійна робота студентів передбачає роботу з такими темами: зміст сучасних концептуальних положень логістики у сфері гостинності, структуризація логістики за характером зон управління, межі логістичної системи у сфері гостинності, властивості логістичних систем у сфері гостинності, логістична мережа у сфері гостинності, загальна характеристика методів вирішення логістичних завдань у сфері гостинності, моделювання в логістиці сфери гостинності, експертні системи логістики у сфері гостинності, принципова відмінність логістичного підходу від передуючого йому управління рухом

матеріальних ресурсів у сфері гостинності, функції системи логістичної інформації у сфері гостинності, використання логістичних технологій автоматизації у сфері гостинності, значення логістичної інформаційної системи у сфері гостинності, інформаційна логістична піраміда організації у сфері гостинності, планові інформаційні системи у сфері гостинності, диспозитивні інформаційні системи у сфері гостинності, виконавчі інформаційні системи у сфері гостинності, логістика сервісного відгуку — SRL (Service Response Logistics) у сфері гостинності, основні принципи логістичного сервісу у сфері гостинності, сегментація споживчого тур ринку у сфері гостинності, види логістичних тур послуг у сфері гостинності, предмет логістичного сервісу у сфері гостинності, сервіс як засіб підвищення конкурентоспроможності учасників логістики у сфері гостинності, логістичне сервісне обслуговування туристів у сфері гостинності, концептуальні основи логістики тур послуг у сфері гостинності, характеристика обслуговуваних потоків у сфері гостинності, туристопотік як головний об'єкт дослідження у сфері гостинності.

Приклади індивідуального завдання: Розкрити зміст структури і взаємозалежності логістичних витрат у сфері гостинності. (Література: Григорак М.Ю., Карпунь О.В. Логістичне обслуговування: Навчальний посібник. – К.: НАУ, 2007. – 160 с. Джонсон Дж.С., Вуд Д.Ф., Вордлоу Д.Л., Мерфи П.Р. Современная логистика. - М.: Изд. дом «Вильямс», 2002. - 624 с.). Розкрити зміст логістичного циклу та його тривалість. (Література: Смирнов І.Г. Логістика туризму: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2009. – 444 с. Козловский В.А., Козловская Э.А. Савруков Н.Т. Логистический менеджмент: Учебное пособие. 2-е изд. доп. – СПб.: Издательство «Лань», 2002. – 272 с.) Розкрити зміст співпраці з тур підприємствами в сфері гостинності. (Література: Романенко О.В. Системи гостинності в туризмі //Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія №4, 2009. - Випуск 10 (20). С.85-89. Романенко О.В. Співпраця з туристськими організаціями: проблеми та перспективи //Гуманітарний вісник ДВНЗ: Збірник наукових праць – Переяслав-Хмельницький, 2012. – Вип. 21. С 153-163.). Розкрити зміст закордонного досвіду і перспективи впровадження логістики в Україні. (Література: Полещук І.І. Оценка логистического потенциала государства в условиях глобализирующейся экономики //И.И. Полещук, Т.Ш. Зорина, П.А. Лаврентьев, Е.С.Шершунович //I Междун. заочн. науч.-практ. конф. «Логистические системы и процессы в современных экономических условиях» (1–15 ноября 2013 г., Минск). – Минск, 2013. – С.18–28.

Саак А.Э. Менеджмент в индустрии гостеприимства (гостиницы и рестораны): уч. пос. /А.Э.Саак, Н.Г. Якименко. - Спб.: Питер, 2007. - 129 с.). Розкрити зміст корекційного туризму в інформаційній системі глобальної логістичної мережі. (Література: Романенко О.В. Системи гостинності в туризмі. Навчальний посібник. – К.: Видавництво НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2016. – 321 с. Романенко О.В. Туризм: корекційна педагогіка, фізичне виховання. Практикум наукових досліджень. Навч. посіб. для студ.

пед. вищ. навч. закл. – К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2012 - 345 с.). Фахівець туризму повинен вміти аналізувати оточуючу дійсність і діяти, спираючись на основні закони та принципи філософії, соціології, етики й естетики, права, екологічну свідомість [4, стор. 159]. Менеджерам туризму недостатньо знань та навичок з підготовки, прийняття і реалізації рішень щодо узагальнення методики логістичної розробки тур маршруту у сфері гостинності. Отже, як висновок та пропозиція: основою змісту підготовки майбутнього менеджера туризму має бути проєктувальна діяльність туристопотоку на внутрішньому тур ринку та логістична оцінка гостинності що дає змогу розкритися їхньому творчому потенціалу і втілитися в конкретному тур продукті, послугі. Таким чином формування, розробка та впровадження варіативної програми з дисципліни «Логістика у сфері гостинності» для туристичної освіти педагогічного університету сприятиме систематичній і динамічній роботі студентів над засвоєнням матеріалу, з використанням модульної технології навчання, впровадженню нових підходів підприємницької освіти, формування життєвої і професійної самореалізації та логістичного світогляд у сфері гостинності на сучасному етапі.

Список використаних джерел:

1. *Смирнов І.Г. Транснаціональні корпорації в туризмі: галузеві та регіональні особливості /І.Г. Смирнов // Географія та туризм. – Вип. 21. – 2013. – С. 20-32.*
2. *Обозний В.В., Романенко О.В., Брюховецька Н.В. Краєзнавчо-туристичне навчання і виховання як підґрунтя формування життєвої і професійної самореалізації учнів. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України» //Збірник наукових праць. -Кропивницький. - Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету, 2017. – 336 с. С. 203-209.*
3. *Романенко О.В. Системи гостинності в туризмі. Навчальний посібник. – К.: Видавництво НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2016. – 321 с.*
4. *Романенко О.В. Теоретичні та методичні засади підготовки студентів спеціальності «Туризм» в умовах педагогічного університету. //Туризм і краєзнавство: Збірник наукових праць. – Додаток до Гуманітарного вісника ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, ФОП Лукашевич О.М., 2013. – 516 с. С.158-161.*

Особенности внедрения профессиональных стандартов в систему подготовки специалистов экскурсионного обслуживания

Особливості впровадження професійних стандартів у систему підготовки фахівців экскурсійного обслуговування. У статті дається аналіз сучасного професійного стандарту «Туризм». Особливу увагу приділено фахівцям экскурсійної справи як важливій складовій економіки вражень. Також розглядаються особливості застосування даного стандарту в рамках навчального процесу у системі підготовки екскурсоводів у Республіці Казахстан.

Ключові слова: професійний стандарт, екскурсовод, туризм, экскурсійне обслуговування, навчання.

Имангулова Т., Губаренко А. Особенности внедрения профессиональных стандартов в систему подготовки специалистов экскурсионного обслуживания. В данной статье дается анализ современного профессионального стандарта «Туризм». Особое внимание уделяется специалистам экскурсионного дела, как важным элементом экономики впечатлений. Также рассматриваются особенности применения данного стандарта в рамках обучающего процесса в системе подготовки экскурсоводов в Республике Казахстан.

Ключевые слова: профессиональный стандарт, экскурсовод, туризм, экскурсионное обслуживание, обучение.

Imangulova T., Gubarenko A. The particular implementation of professional standards in the training of specialists of excursion service. This article analyzes the modern professional standard "Tourism". Special attention is paid to specialists of excursion business as an important element of the economy of impressions. The features of the application of this standard in the framework of the training process in the training of guides in the Republic of Kazakhstan are also considered.

Keywords: professional standard, guide, tourism, excursion service, training.

Постановка проблемы. В настоящее время, подготовка специалистов – это инвестирование в научный, интеллектуальный, профессиональный капитал страны, где человек – важнейший фактор развития многих отраслей экономики. Особенно это актуально в системе «человек-человек», где от качества предоставляемых кадров зависит существование самой деятельности. Так, туризм, как контактная сфера деятельности, где профессионал формирует представление о целой стране, ее облике, особенностях и традициях, должен отвечать высоким стандартам его профессии.

Анализ последних исследований и публикаций. Основу современных требований к профессиональным компетенциям специалистов индустрии гостеприимства в Республике Казахстан, составляет профессиональный стандарт «Туризм», разработанный к приказу Председателя Правления Национальной палаты предпринимателей Республики Казахстан «Атамекен» № 3 от 17 января 2017 г. Изучением вопросов подготовки специалистов экскурсионного дела занимались многие казахстанские и зарубежные специалисты: Квартальнов В.А., Сенин В.С. («Организация туристско-экскурсионного обслуживания»), Савина Н.В. («Экскурсоведение»), Дурович А.П., Кабушкин Н.И., Сергеева Т.М. («Организация туризма»), Ганский В.А., Вовнейко Е.В. («Экскурсоведение»), Емельянов Б.В. («Экскурсионное дело»), Лютерович О.Г., Ягофаров Г.Ф. («Экскурсионная деятельность в республике Казахстан»). В настоящее время особую роль в подготовке специалистов экскурсионного обслуживания играют ВУЗы, центры подготовки и международные организации United Nations World Tourism Organization и World Federation of Tourist Guide Associations и др. [1].

Целью исследования является повышение качества экскурсионного обслуживания в Республике Казахстан, а также внедрение профессиональных стандартов в систему подготовки специалистов экскурсионного дела.

Методы исследования, использованные в работе: метод сбора и анализа информации, метод индукции и дедукции, метод библиографического поиска, практические методы.

Изложение основного материала с анализом полученных научных результатов. Сегодня главными факторами, обуславливающим качество подготовки кадров для сферы туризма, являются Государственный общеобязательный стандарт образования Республики Казахстан и Профессиональный стандарт «Туризм». Они формируют единые требования содержанию образования и уровню подготовки по специальности «Туризм».

Профессиональный стандарт «Туризм» был разработан с целью системного и структурированного описания трудовых функций, соответствующих требованиям к знаниям, умениям, навыкам и личностным компетенциям работников. Стандарт предназначен для формирования образовательных программ, в том числе для обучения персонала на предприятиях, для сертификации работников и выпускников образовательных учреждений, для решения широкого круга задач в области управления персоналом. На основании настоящего профессионального стандарта организации могут разрабатывать для внутреннего применения корпоративные профессиональные стандарты на работников с уточнением уровня профессионального образования, перечня трудовых функций, знаний, умений и навыков с учетом особенностей организации производства, труда и управления, их ответственности [2].

Профессиональный стандарт определяет требования к уровню квалификации специалистов, их профессиональному образованию и содержанию выполняемой ими деятельности. В настоящее время ведётся

активная работа по внедрению данного стандарта в образовательный процесс в вузах и на курсах подготовки специалистов экскурсионного обслуживания.

Так, в карточках профессий включены: экскурсовод – 4-5 уровни квалификации по отраслевым рамкам квалификации (ОРК) и экскурсовод-лектор – 5-6 уровни по ОРК. Каждый из уровней имеет основные характеристики. Карточки профессий включают в себя следующие позиции:

1. Код профессии;
2. Наименование профессии;
3. Уровень квалификации по ОРК (отраслевая рамка квалификации – структурированное описание квалификационных уровней, признаваемых в отрасли);
4. Уровень квалификации по КС (квалификационный справочник должностей руководителей, специалистов и других служащих);
5. Трудовые функции (набор взаимосвязанных действий, направленных на решение одной или нескольких задач процесса труда), включают в себя знания, умения и навыки, которые необходимы в осуществлении трудовой деятельности на представленном уровне.

Данные элементы позволяют наиболее четко сформировать представления не только о профессии экскурсовода, но и дают четкие градации по уровням данной профессии. Так, экскурсовод может быть:

- 1) «Экскурсовод» без категории;
- 2) «Экскурсовод» 2-й категории;
- 3) «Экскурсовод» 1-й категории;
- 4) Экскурсовод среднего уровня квалификации высшей категории;
- 5) «Экскурсовод (лектор)» высшего уровня квалификации без категории;
- 6) «Экскурсовод (лектор)» высшего уровня квалификации 2-й категории;
- 7) «Экскурсовод (лектор)» высшего уровня квалификации 1-й категории;
- 8) «Экскурсовод (лектор)» высшего уровня квалификации высшей категории.

В зависимости от уровня экскурсовода, формируются требования к его деятельности. К примеру, расширяются и дополняются его трудовые функции, а также появляются дополнительные элементы в «карточке профессии». Так, к профессии «Экскурсовод (лектор)» высшего уровня квалификации высшей категории предъявляются требования не только к профессиональным, но и к личностным компетенциям.

Также стандарт определяет уровень квалификации по КС, в соответствии с которым, происходит так называемое «продвижение» по карьерной лестнице и формирование основных трудовых функций:

«Экскурсовод» без категории. Уровень квалификации по КС: Среднее техническое и профессиональное образование (среднее специальное, среднее

профессиональное) (туризм, экология и природопользование, лесохозяйственное, биологическое, географическое) без предъявления требований к стажу работы согласно квалификационным характеристикам должностей работников природоохранных организаций Республики Казахстан, утвержденным приказом Министра сельского хозяйства Республики Казахстан от 5 августа 2011 г. № 25-02-01/451. Зарегистрирован в реестре нормативных правовых актов Республики Казахстан от 22.09.2011 г. № 7196.

Трудовые функции: 1. Организация экскурсий посетителей по особо охраняемой природной территории и его охранной зоне. 2. Участвует в подготовке и проведении лекций, бесед, выступлений в организациях по экологической тематике.

«Экскурсовод» 2-й категории. Уровень квалификации по КС: Среднее техническое и профессиональное образование (среднее специальное, среднее профессиональное) (туризм, экология и природопользование, лесохозяйственное, биологическое, географическое) и стаж работы в должности экскурсовода среднего уровня квалификации без категории не менее одного года или стаж работы по специальности не менее трех лет согласно квалификационным характеристикам должностей работников природоохранных организаций Республики Казахстан, утвержденным приказом Министра сельского хозяйства Республики Казахстан от 5 августа 2011 г. № 25-02-01/451. Зарегистрирован в реестре нормативных правовых актов Республики Казахстан от 22.09.2011 г. № 7196.

Трудовые функции: Работа по созданию и функционированию экскурсионных и туристских троп и маршрутов, обзорных площадок, информационных пунктов.

«Экскурсовод» 1-й категории. Уровень квалификации по КС: Среднее техническое и профессиональное образование (среднее специальное, среднее профессиональное) (туризм, экология и природопользование, лесохозяйственное, биологическое, географическое) и стаж работы в должности экскурсовода среднего уровня квалификации второй категории не менее двух лет или стаж работы по специальности не менее четырех лет согласно квалификационным характеристикам должностей работников природоохранных организаций Республики Казахстан, утвержденным приказом Министра сельского хозяйства Республики Казахстан от 5 августа 2011 г. № 25-02-01/451. Зарегистрирован в реестре нормативных правовых актов Республики Казахстан от 22.09.2011 г. № 7196.

Трудовые функции: 1. Участие в эколого-просветительских мероприятиях, в разработке экскурсионных и туристских маршрутов. 2. Занятие экскурсоводческой деятельностью.

Экскурсовод среднего уровня квалификации высшей категории/ «Экскурсовод (лектор)» высшего уровня квалификации без категории. Уровень квалификации по КС: 1) Среднее техническое и профессиональное образование (среднее специальное, среднее профессиональное) (туризм,

экология и природопользование, лесохозяйственное, биологическое, географическое) и стаж работы в должности экскурсовода среднего уровня квалификации первой категории не менее трех лет или стаж работы по специальности не менее пяти лет; 2) высшее (или послевузовское) образование (туризм, экология и природопользование, лесохозяйственное, биологическое, географическое) без предъявления требований к стажу работы согласно квалификационным характеристикам должностей работников природоохранных организаций Республики Казахстан, утвержденным приказом Министра сельского хозяйства Республики Казахстан от 5 августа 2011 г. № 25-02-01/451. Зарегистрирован в реестре нормативных правовых актов Республики Казахстан от 22.09.2011 г. № 7196.

Трудовые функции: 1. Подготовка экскурсии. 2. Обеспечение безопасности и соблюдение правил безопасности экскурсантами в стандартных и нестандартных ситуациях. 3. Проведение экскурсии. 4. Осуществление экскурсионного сопровождения индивидуальных и групповых туристов. 5. Оказание доврачебной помощи экскурсантам

«Экскурсовод (лектор)» высшего уровня квалификации 2-й категории. Уровень квалификации по КС: Высшее (или послевузовское) образование (туризм, экология и природопользование, лесохозяйственное, биологическое, географическое) и стаж работы в должности экскурсовода (лектора) высшего уровня квалификации без категории не менее одного года или стаж работы по специальности не менее трех лет согласно квалификационным характеристикам должностей работников природоохранных организаций Республики Казахстан, утвержденным приказом Министра сельского хозяйства Республики Казахстан от 5 августа 2011 г. № 25-02-01/451. Зарегистрирован в реестре нормативных правовых актов Республики Казахстан от 22.09.2011 г. № 7196.

Трудовые функции: 1. Поддержание тесной связи с научными работниками, с туристскими и образовательными учреждениями и общественностью. 2. Проведение лекций, беседы, показ слайдов и научно-популярных видеofilmов о природе среди местного населения и посетителей, разрабатывает экскурсионные тексты по научно-познавательным, туристско-экскурсионным маршрутам.

«Экскурсовод (лектор)» высшего уровня квалификации 1-й категории. Уровень квалификации по КС: Высшее (или послевузовское) образование (туризм, экология и природопользование, лесохозяйственное, биологическое, географическое) и стаж работы в должности экскурсовода (лектора) высшего уровня квалификации второй категории не менее двух лет или стаж работы по специальности не менее четырех лет согласно квалификационным характеристикам должностей работников природоохранных организаций Республики Казахстан, утвержденным приказом Министра сельского хозяйства Республики Казахстан от 5 августа 2011 г. № 25-02-01/451. Зарегистрирован в реестре нормативных правовых актов Республики Казахстан от 22.09.2011 г. № 7196. Трудовые функции: 1. Занятие

экскурсоводческой деятельностью. 2. Освещение в местных средствах массовой информации проблемы и события, связанные с местной природой и особо охраняемой природной территорией.

«Экскурсовод (лектор)» высшего уровня квалификации высшей категории. Уровень квалификации по КС:Высшее (или послевузовское) образование (туризм, экология и природопользование, лесохозяйственное, биологическое, географическое) и стаж работы в должности экскурсовода (лектора) высшего уровня квалификации первой категории не менее трех лет или стаж работы по специальности не менее пяти лет согласно квалификационным характеристикам должностей работников природоохранных организаций Республики Казахстан, утвержденным приказом Министра сельского хозяйства Республики Казахстан от 5 августа 2011 г. № 25-02-01/451. Зарегистрирован в реестре нормативных правовых актов Республики Казахстан от 22.09.2011 г. № 7196.

Трудовые функции: 1. Участие в подготовке систематических выступлений специалистов в средствах массовой информации. 2. Ответственность за осуществление работы по туризму, разработку экскурсионных текстов, распространение информации о работе туристских маршрутов.

Профессиональный стандарт «Туризм» предназначен для рекомендаций по:

- разработке государственных образовательных стандартов и программ на всех уровнях профессионального образования;
- проведению квалификационной оценки и сертификации действующих работников, а также выпускников учреждений профессионального образования;
- проведению процедур стандартизации и унификации в рамках вида (видов) экономической деятельности (установление и поддержание единых требований к содержанию и качеству профессиональной деятельности, согласование наименований должностей, упорядочение видов трудовой деятельности и проч.).

Выводы исследования. Таким образом, профессиональный стандарт является крайне важным содержательным документом, представляющим собой особо значимую информацию для органов управления образованием в сфере туризма, работников туристской индустрии представителей профессиональных сообществ (работодателей), образовательных учреждений. Он позволяет наиболее точно определять основные задачи специалистов экскурсионного дела, в то же время, наиболее продуктивно работать в направлении подготовки высококвалифицированных кадров, как в ВУЗах, так и на курсах подготовки и повышения квалификации экскурсоводов разного уровня.

Список использованных источников:

1. *Имангулова Т. Туристско-краеведческие исследования в формировании профессиональных компетенций экскурсовода / Т. Имангулова,*

А. Губаренко // Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції : зб. наук. пр. – Кропивницький : ЛА НАУ, 2018. – 386 с.

2. *Профессиональный стандарт «Туризм». Приказ Председателя Правления Национальной палаты предпринимателей Республики Казахстан «Атамекен» № 3 от 17 января 2017 г.*
3. *Приказ Министра сельского хозяйства Республики Казахстан от 5 августа 2011 года № 25-02-01/451. Зарегистрирован в реестре нормативных правовых актов Республики Казахстан от 22.09.2011 года № 7196.*

УДК 374.11

Шестопалова Ірина

*Комунальний заклад «Харківська обласна станція юних туристів»
Харківської обласної ради*

Система науково-методичної діяльності з туризму і краєзнавства у закладах позашкільної освіти Харківщини

Стаття розглядає сучасний стан та проблеми розвитку науково-методичної діяльності з туризму у закладах позашкільної освіти. Основну увагу приділено розгляду системи науково-методичної та інноваційної діяльності, накопиченого в закладах освіти Харківщини і, зокрема, у Комунальному закладі «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради. Детально охарактеризовані напрями науково-методичної роботи з туризму і краєзнавства. Визначені позитивні тенденції розвитку науково-методичної роботи у закладах позашкільної освіти Харківщини.

Ключові слова: науково-методична діяльність, заклади позашкільної освіти, інноваційна діяльність, науково-методична рада, методичне об'єднання, туристсько-краєзнавчий педагогічний актив.

Шестопалова И. Система научно - методической работы по туризму и краеведению во внешкольных учреждениях образования Харьковщины. *Статья рассматривает современное состояние и проблемы развития научно-методической работы по туризму и краеведению в учреждениях внешкольного образования. Основное внимание уделено рассмотрению системы научно-методической и инновационной деятельности, накопленной в учебных заведениях Харьковщины и, в частности, в Коммунальном учреждении «Харьковская областная станция юных туристов» Харьковского областного совета.*

Подробно охарактеризованы направления научно-методической работы по туризму и краеведению. Определены положительные тенденции развития научно-методической работы в учреждениях внешкольного образования Харьковщины.

Ключевые слова: научно-методическая деятельность, учреждения внешкольного образования, инновационная деятельность, научно-методический совет, методическое объединение, туристско-краеведческий педагогический актив.

Shestopalova I. System of scientific-methodical activities of tourism and citizenship in institutions of extracurricular education of Kharkiv Region. *The article examines the current state and problems of the development of scientific and methodological tourism activities in non-school educational institutions. The main attention is paid to the consideration of the system of scientific-methodical and innovative activity accumulated in the educational institutions of the Kharkiv Region and, in particular, at the Kharkiv Regional Station of Young Tourists in the Kharkiv Regional Council Public Institution. Detailed directions of scientific and methodological work on tourism and regional studies are described. Positive tendencies of development of scientific and methodical work in institutions of extracurricular education of the Kharkiv region are determined.*

Key words: scientific-methodical activity, institutions of extracurricular education, innovative activity, scientific-methodical council, methodical association, tourist-local lore pedagogical asset.

Постановка проблеми. Наука в сучасних умовах є важливим чинником, що обумовлює прогресивні перетворення в суспільстві у всіх областях, в тому числі в туризмі і краєзнавстві.

З часу прийняття Закону України «Про позашкільну освіту» у 2001 році заклади позашкільної освіти змогли продемонструвати свою цінність та значність як невід'ємної складової освіти України у поєднанні з унікальністю свого призначення і методів роботи.

В закладах позашкільної освіти Харківщини велика увага приділяється проблемам підвищення якості позашкільної освіти, яка залежить від рівня науково-методичного забезпечення діяльності закладів освіти різних типів.

Для досягнення ефективності удосконалення науково-методичної та інноваційної діяльності заклад позашкільної освіти:

- організовує активну участь членів педагогічного колективу в плануванні, розробці та реалізації програми розвитку закладу, в інноваційних та дослідно-експериментальних процесах;
- сприяє підвищенню професійної компетенції, росту педагогічної майстерності і розвитку творчого потенціалу педагогів.

Аналіз попередніх досліджень. Останні десятиріччя значно підвищилися вимоги до позашкільної освіти як рівноправного інституту в загальній системі освіти, відповідно до чого постало питання щодо переосмислення стратегічних питань оновлення або реформування діяльності закладів позашкільної освіти. При цьому головним залишається визначення, що позашкільна освіта - це спеціально організована діяльність, яка має яскраво виражену власну специфіку впливу, що дає їй певні переваги перед іншими засобами виховання. Це, передусім, добровільність участі дітей у позашкільній роботі; диференціація її за інтересами і спрямованістю на

певний тип діяльності; постановка конкретних практичних завдань перед кожним вихованцем у його творчому становленні; оволодіння знаннями та уміннями за індивідуальними планами тощо.

Особливостями, притаманними тільки позашкільній освіті визнаються завдання і зміст організаційно-методичної, науково-методичної діяльності закладів позашкільної освіти в регіоні і безпосередньо цієї діяльності в самому колективі. Сьогодні навчально-виховний процес у закладах позашкільної освіти передбачає охоплення таких галузей знань і практичної діяльності, які виходять за межі заняття, навчального плану закладу освіти. А це, в свою чергу, підвищує вимоги до педагогічних працівників цих закладів. У статті 21 Закону України «Про позашкільну освіту» визначено, що педагогічним працівником цих закладів повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має належний рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи.

Інформаційно-методична робота у закладах позашкільної освіти має сприяти удосконаленню навчально-виховного процесу, програмно-методичному оновленню, запровадженню нових форм і методів діяльності, підвищенню майстерності педагогічних працівників тощо.

Головним залишається завдання задовольнити потреби працівників закладів позашкільної освіти. Керівники гуртків, секцій, клубів, інших творчих об'єднань переймаються питаннями оволодіння передовими технологіями навчання і виховання. Отже, у закладі позашкільної освіти має бути створена система підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, яка покликана розвивати творчий потенціал сучасного педагога, вдосконалювати його методичну культуру.

Певний багаторічний досвід системи науково-методичної та інноваційної діяльності накопичений в закладах освіти Харківщини і, зокрема, у Комунальному закладі «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради. Організаторами науково-методичної роботи з туризму і краєзнавства в області є науково-методична рада та методичні об'єднання КЗ «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради.

Метою діяльності методичного об'єднання з туризму є створення умов для творчої роботи та підвищення професійної майстерності, впровадження інновацій у практику діяльності педагогів.

Основними завданнями методичного об'єднання є:

- вивчення нормативно-правового забезпечення та здійснення навчально-методичного супроводу роботи керівників гуртків туристсько-спортивного профілю;
- вивчення методики реалізації освітніх програм, їх аналіз, розробка авторських навчальних програм гуртків туристсько-спортивного профілю;

- проведення індивідуальних та колективних форм науково-методичної роботи з педагогами МО;
- організація підвищення кваліфікації педагогічних кадрів шляхом проведення відкритих занять, семінарів, удосконалення методики проведення занять гуртків;
- залучення керівників гуртків до науково-дослідної роботи;
- ознайомлення педагогів із досягненнями педагогічної науки;
- пропаганда досвіду творчих педагогів позашкільних закладів освіти Харківської області, України, європейського досвіду;
- розвиток самоосвіти керівників гуртків з метою збагачення знань, робота над методичною темою, узагальнення матеріалів, виступи на методичних об'єднаннях, педагогічній та методичній радах, тощо;
- підвищення рівня професійної майстерності педагогів.

Робота методичного об'єднання передбачає моніторинг діяльності педагогів і вибір форм підвищення кваліфікації на основі аналізу потреб; розробку рекомендацій про зміст, методи та форми організації, підвищення ефективності освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. В закладах освіти Харківщини створено і активно працюють методичні об'єднання туристсько-краєзнавчого педагогічного активу. За роки тісної співпраці склалася система роботи, з'явилися сталі традиції. Комунальний заклад «Харківська обласна станція юних туристів» супроводжує роботу педагогічного активу області за такими напрямками: інформаційно-організаційний, науково-методичний, пропагандистський, координаційний, супровід інноваційної діяльності, соціально-психологічний.

1. **Інформаційно-організаційний**, метою якого є забезпечення ефективного супроводу освітнього процесу.

Одним із завдань позашкільного закладу є своєчасне накопичення, аналіз нормативної документації різних рівнів з питань організації освітнього процесу в системі позашкільної освіти і своєчасне ознайомлення з ними педагогічних працівників. Постійно оновлюється і корегується банк нормативної документації закладу.

Педагогічні працівники КЗ «Харківська обласна станція юних туристів» у своїй діяльності керуються Законами України «Про освіту» від 05.09.2017; «Про позашкільну освіту» від 22.06.2000; наказу «Про затвердження нормативно-правових актів, які регламентують порядок організації туристсько-краєзнавчої роботи» (наказ Міністерства освіти і науки України від 02.10.2014 р. №1124); Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, затвердженої Указом Президента України від 25.06.2013 №344/2013; обласною Програмою розвитку освіти «Новий освітній простір Харківщини» на 2019-2023 роки, затвердженою рішенням XVIII сесії Харківської обласної ради від 06.12.2018; проектом «Виховний простір Харківщини», схваленим рішенням розширеної Колегії Департаменту науки і освіти Харківської обласної державної адміністрації 19.10.2016;

обласним освітнім проектом «Розвиток інклюзивної освіти в Харківській області» затвердженим рішенням Методичної ради КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» від 16.02.2017 № 1; Положенням про методичне об'єднання керівників гуртків, затвердженим рішенням науково-методичної ради КЗ «Харківська обласна станція юних туристів».

Сформовано оновлений банк навчальних програм з позашкільної освіти. Освітня діяльність у КЗ «Харківська обласна станція юних туристів» відбувається відповідно до чинних навчальних програм. Проте програма не обмежує творчу ініціативу: педагог застосовує гнучкість у відборі та розподілі навчального матеріалу відповідно до потреб вихованців, вибирає доцільні методи і засоби навчання (навчально-методичні комплекти, посібники, аудіо-, відеоматеріали тощо).

У межах Харківської області активно впроваджується STEM-навчання через компетентісно орієнтовані форми та методи, системно-діяльнісний підхід, інноваційні, ігрові технології навчання, технології case-study, інтерактивні методи групового навчання, проблемні методики з розвитку критичного і системного мислення тощо.

2. **Науково-методичний**, метою якого є супровід педагогічних працівників у підвищенні їх професійної компетентності. В рамках даного напрямку використовуються різні моделі професійної підготовки і перепідготовки. Педагоги своєчасно проходять курси підвищення кваліфікації, атестацію.

Методичний супровід включає різні форми роботи, які організуються в рамках діяльності методичних об'єднань: консультації (очні, дистанційні; індивідуальні та групові); науково - практичні семінари з проблем організації освітньої та методичної діяльності тощо. Тема і місце проведення семінарів щорічно змінюється.

Педагогічні працівники є активними учасниками, співорганізаторами різноманітних професійних обласних заходів у системі позашкільної освіти.

Тісна співпраця з закладами вищої освіти Харкова дозволяє КЗ «Харківська обласна станція юних туристів» діяти ефективно і успішно. Співробітництво з вищою школою розглядається як можливість залучати людські та матеріальні ресурси для підтримки закладу. Вони виступають у вигляді реалізації неперервної освіти, формуванні активної життєвої позиції, дослідницької, проектної діяльності. Співпраця педагогів усіх рівнів системи освіти дає можливість поєднувати їх знання, вміння, навички та досвід для ефективного вирішення нагальних проблем освіти та підвищення рівня професіоналізму педагогів.

КЗ «Харківська обласна станція юних туристів» підготовлено і надруковано значну кількість науково-методичних матеріалів. Педагоги постійно узагальнюють досвід провідних фахівців з позашкільної освіти Харківщини, публікують наукові статті про напрями діяльності закладу в різних фахових виданнях. Педагогами КЗ «Харківська обласна станція юних

туристів» створено банк даних науково-методичної літератури, який нараховує 153 статті і 134 методичні рекомендації.

Педагогічні працівники є постійними учасниками і переможцями професійних заходів: фестивалів, форумів, конкурсів, конференцій, зльотів, чемпіонатів, семінарів обласного, всеукраїнського рівнів.

У закладі ведеться моніторинг кадрового потенціалу педагогів, за результатами якого створено банк даних педагогічних працівників.

3. **Пропагандистський**, метою якого є інформування громадськості про інноваційну діяльність закладу.

КЗ «Харківська обласна станція юних туристів» веде активну роботу з висвітлення освітньої інноваційної діяльності. Сайт закладу приведено у відповідність до вимог і на ньому своєчасно розміщується інформація про діяльність закладу. Створюються електронні банки даних по накопиченню досягнень педагогів для подальшого узагальнення досвіду.

Наші педагоги співпрацюють з різними засобами масової інформації. Взаємовідносини із ЗМІ – необхідна умова створення іміджу закладу позашкільної освіти.

4. **Координаційний**, метою якого є організація співпраці з різними установами, організаціями області.

У Комунальному закладі «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради створена та активно працює протягом багатьох років система партнерства, яка полягає у співпраці з закладами освіти міста та області, закладами вищої освіти, громадськими організаціями, музеями та ін.

Ця система працює з метою досягнення конкурентоспроможності закладу, який має активну громадську позицію, високий і стійкий авторитет, працює в умовах сталого розвитку та інноваційних змін у суспільстві.

Концепція партнерства КЗ «Харківська обласна станція юних туристів» передбачає здійснення постійного пошуку нових ресурсів для задоволення освітніх потреб учнів та їх батьків, запровадження інновацій; розробку проєктів, програм, що враховують інтереси закладу і є корисними для соціального розвитку партнерів.

5. **Супровід інноваційної діяльності**, основною метою якого є організація і супровід експериментальної діяльності.

Організація інноваційної діяльності здійснюється відповідно до плану роботи закладу. Педагогічний колектив КЗ «Харківська обласна станція юних туристів» працює над науково-методичною проблемою «Формування професійної компетентності педагога-шлях до особистісного розвитку вихованця та його соціалізації в сучасному суспільстві». З метою реалізації зазначеної проблеми здійснюється науково-методичний супровід туристсько-красназавчої роботи в закладах освіти Харківщини. Проводяться педагогічні ради на засіданнях яких висвітлюються питання інноваційної діяльності: патріотичне виховання і формування історичної свідомості у вихованців гуртків через технології педагогічної підтримки розвитку особистості у позашкільному закладі освіти та ін.

На засіданнях науково-методичної ради розглядаються питання: інноваційна діяльність у творчих об'єднаннях краєзнавчого напрямку; шляхи формування професійної компетентності керівників гуртків туристського профілю та ін.

У методичних об'єднаннях закладу реалізуються програми інноваційної діяльності за темами: «Особистісно зорієнтований підхід до організації освітнього процесу в позашкільному закладі як засіб розвитку творчих здібностей вихованців»; «Формування професійної компетентності керівників гуртків – важливий чинник у формуванні життєвих компетентностей вихованців». У методичних об'єднаннях створений банк даних інноваційних педагогічних технологій, що впроваджуються педагогами КЗ «Харківська обласна станція юних туристів».

6. **Соціально-психологічний супровід**, основною метою якого є створення найбільш комфортних психологічних умов для всіх учасників освітнього процесу. У рамках даного напрямку включені наступні види робіт: супровід учнів (діагностика, організація тренінгової роботи, індивідуальна взаємодія з дитиною, формування мотиваційної сфери та ін.), Супровід педагогів (вивчення особистості педагога, його професійної компетенції, труднощів в освітній діяльності; організація тренінгової роботи , індивідуальна взаємодія та ін.), супровід батьків (діагностика запитів та ін.), складання соціального паспорту закладу, взаємодія зі сторонніми організаціями (освітніми, громадськими та ін.).

Безумовно, результати науково-методичної роботи в закладі розглядаються тільки у зв'язку зі змінами, динамікою підсумкових результатів всього педагогічного процесу, тобто з рівнем освіченості, вихованості та розвитку дітей, з позитивними результатами цих показників.

Висновки. Враховуючи багаторічний досвід роботи КЗ «Харківська обласна станція юних туристів» на ниві позашкілля України, маючи певні напрацювання з організації науково-методичної роботи, вважаємо за доцільне рекомендувати впровадження у практику діяльності закладів позашкільної освіти наступні питання.

1. Створювати умови для безперервного підвищення рівня професійної компетентності педагогів і вдосконалення їх діяльності з урахуванням основних напрямів інноваційної роботи закладів.
2. Забезпечувати методичний супровід роботи з молодими педагогами;
3. Створювати необхідні умови для впровадження інновацій в освітній процес, реалізації освітньої програми, програми розвитку закладу.
4. Удосконалювати систему моніторингу і діагностики успішності освіти, рівня професійної компетентності та методичної підготовки педагогів.
5. З метою підвищення якості освіти забезпечувати впровадження нових освітніх технологій, в тому числі розвиваючих, здоров'язберігаючих, інформаційних, особистісно-орієнтованих.

6. Удосконалювати вміння керівників гуртків щодо застосування нетрадиційних форм занять, самоаналізу, самоконтролю своєї діяльності.
7. Активізувати роботу з виявлення, узагальнення і поширення передового педагогічного досвіду творчо працюючих педагогів.
8. Урізноманітнювати форми методичної роботи, "оживити" практику проведення семінарів, науково-практичних конференцій з проблеми закладу, профільного навчання, інших напрямках методичної роботи закладу освіти.

Усе вищезазначене дасть можливість підняти рівень позашкільної освіти України на новий якісний рівень.

Список використаних джерел:

1. Редіна О.В. Позашкільна освіта Харківщини: стан, проблеми, перспективи / О.В. Редіна [та ін.] // *Регіон – 2003: стратегія оптимального розвитку : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* / Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2003. – С. 19-
2. Редіна В.А. Туризм Харківщини: проблеми та перспективні шляхи їх вирішення / В.А. Редіна, І.А. Скриль // *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія : Геологія. Географія. Екологія / Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2010. – № 924, Вип. 33. – С. 163–169.*
3. Редіна В.А. Історія становлення та розвитку дитячого туризму і краєзнавства на Харківщині / В.А. Редіна, В.І. Редін, В.Г. Лаптев // *Часопис соціально-економічної географії : міжрегіон. зб. наук. пр. / Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2010. – Вип. 9(2). – С. 76–82.*
4. Редіна О.В. Шляхи підвищення професійної майстерності педагога-позашкільника / О.В. Редіна [та ін.] ; Харківська облСЮТур. – Харків: ПП «Стиль-Іздат», 2012.
5. Грицюта В.М., Редіна О.В. Збірка нормативно-правових актів, інструктивно-методичних матеріалів з питань туризму, краєзнавства, екскурсій: працівнику позашкільного закладу / В.М. Грицюта [та ін.]; Харківська облСЮТур. – Харків: ПП «Стиль-Іздат», 2014.
6. Грицюта В.М. Цікаве та корисне методисту позашкільного навчального закладу / уклад. В.М. Грицюта [та ін.]; Харківська облСЮТур. – Харків: ПП «Стиль-Іздат», 2015. – Вип. 2.
7. Редіна О.В. Цікаве та корисне методисту позашкільного навчального закладу / уклад. О.В. Редіна [та ін.]; Харківська облСЮТур. – Харків: ПП «Стиль-Іздат», 2015. – Вип. 3.
8. Редіна В.А. Розвиток дитячого туристсько-краєзнавчого руху на Харківщині / В.А. Редіна, В.І. Редін // *Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України : матеріали 4-ї Міжнар. наук.-практ. конф.* – Кропивницький, 2018. – С. 328–333.

Аналіз професійної підготовки фахівців спортивно-оздоровчого туризму у закладах вищої освіти

У статті проаналізовано особливості професійної підготовки фахівців спортивно-оздоровчого туризму у закладах вищої освіти. Схарактеризовано сучасний стан підготовки фахівців туристичної сфери в Україні на засадах оновлення змісту, форм і засобів навчання, удосконалення освітніх програм і доповнення нормативних актів. Зазначено, що причиною цього є динамічний розвиток туризму, що висуває нові вимоги до рівня підготовки кадрів для сфери туризму на основі компетентнісного підходу.

Ключові слова: професійна освіта, сфера обслуговування, туризм, стратегія розвитку туризму, спортивно-оздоровчий туризм, компетентісний підхід.

Петрова А. Анализ профессиональной подготовки специалистов спортивно-оздоровительного туризма в высших учебных заведениях. В статье проанализированы особенности профессиональной подготовки специалистов спортивно-оздоровительного туризма в высших учебных заведениях. Охарактеризовано текущее состояние подготовки профессионалов в Украине с учетом обновления содержания, форм и способов обучения, усовершенствования образовательных программ и дополнения нормативных актов. Указано, что причиной этого является активное развитие сферы туризма, которая, в свою очередь, выдвигает новые требования к уровню подготовки кадров на основе компетентностного подхода.

Ключевые слова: профессиональное образование, сфера обслуживания, туризм, стратегия развития туризма, спортивно-оздоровительный туризм, компетентностный подход.

Petrova A. Analysis of sports and health tourism specialists' professional training in higher educational institutions. The article analyzes peculiarities of specialists' professional training of sports and health tourism in higher educational institutions. The current state of professionals' training in Ukraine has been characterized. Updating of content, forms and methods of training, improvement of educational programs and addition of regulations have been taken into account. It is stated that the reason of this is the active development of the tourism area, which, in its turn, puts forward new requirements for the level of personal training based on the competence approach.

Key words: professional education, services, tourism, tourism development strategy, sports and health tourism, competence approach.

Постановка проблеми. Головний закон ринкових відносин «попит народжує пропозицію» беззаперечно діє і в сфері обслуговування, що проявляється в постійному підвищенні вимог ринку праці до випускників

закладів вищої освіти. Наслідком цього є потреба до підготовки конкурентноспроможних фахівців туристичної сфери, що відповідають сучасним вимогам роботодавців, головною вимогою яких є наявність основних професійних компетенцій, отриманих під час теоретичного навчання та навчально-виробничої практики. На сьогодні більшість роботодавців відмічають недостатній рівень підготовки випускників та їх навичок практичної роботи.

Таким чином, успіх подальшого розвитку туристичної галузі залежить від того, чи будуть працювати в туризмі конкурентноспроможні, затребувані, професійно мобільні, висококваліфіковані фахівці, підготовлені за вимогами міжнародних стандартів. Головне завдання освітніх організацій полягає в забезпеченні якісної професійної підготовки майбутніх фахівців спортивно-оздоровчого туризму, які будуть затребуваними на ринку туристичних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проаналізувавши наукові дослідження з окресленої тематики, можна стверджувати, що актуальність проблеми професійної підготовки фахівців зі спортивно-оздоровчого туризму є значною. Грунтовними дослідженнями в галузі туристичної діяльності є праці В. Квартальнова, Є. Писаревського, В. Федорченка, В. Цибуха та ін., де розкрито зміст, мету, завдання і методику підготовки фахівців туристичної галузі.

Концептуальні засади професійної підготовки майбутніх фахівців спортивно-оздоровчого туризму досліджувалися в працях науковців В. Зігунова, А. Коноха, В. Шафранського, які особливої уваги надавали саме спортивній практичній підготовці.

Фахова підготовка повинна ґрунтуватися на використанні сучасних методів і технологій навчання - стверджують О. Алексєєва, В. Євдокимов, С. Єрмаков, О. Кабацька, Ж. Козіна, П. Олійник, І. Прокопенко та ін.

Організаційно-методичні засади туристичної освіти досліджували Б. Пангелов, Н. Фоменко, Г. Цехмістрова та ін.

Не зважаючи на наявність значної кількості психолого-педагогічних досліджень, та беручи до уваги актуальні питання зазначені у «Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» можна зазначити, що проблемі професійної підготовки майбутніх фахівців спортивно-оздоровчого туризму приділено недостатньо уваги у наукових дослідженнях.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати сучасні підходи до професійної підготовки фахівців зі спортивно-оздоровчого туризму, виявити проблеми та визначити напрями подальшого удосконалення процесу фахової підготовки професіоналів сфери обслуговування.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

- проаналізувати нормативні документи з туристичного напрямку для виявлення актуальних потреб держави та суспільства у вищезазначеній сфері;

- ознайомитись із сучасними науковими доробками професійної освіти в туристичній галузі та на основі аналізу виокремити головні особливості підготовки фахівців зі спортивно-оздоровчого туризму;
- на основі порівняння потреб суспільства та наявних проблем у професійній освіті, враховуючи специфіку професії, виокремити основні напрями удосконалення фахової підготовки спеціалістів зі спортивно-оздоровчого туризму.

Для розв'язання поставлених завдань та досягнення мети використовувались такі **методи**: вивчення та аналіз фахової та психолого-педагогічної літератури з окресленої проблеми; ознайомлення з нормативною документацією щодо професійної підготовки фахівців сфери туризму; порівняння, систематизація та узагальнення даних.

Виклад основного матеріалу дослідження. Швидкий розвиток туристичної галузі в Україні обумовив оновлення змісту «Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» від 16 березня 2017 р., який має на меті перетворення туристичної галузі в Україні на високоефективну та інтегровану у світовий ринок, що вимагає забезпечення умов для створення прискореного розвитку сфери туризму і курортів [9]. Слід зауважити, що одним із завдань стратегії є організація системи якісної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців туристичного супроводу. В документі визначено шляхи удосконалення системи професійної підготовки фахівців сфери туризму для сприяння підвищенню рівня професійної освіти та перепідготовки спеціалістів, а саме:

- комплексного дослідження ринку праці у сфері туризму та курортів з метою визначення потреби у фахівцях відповідного профілю, розроблення відповідних базових компетентностей та підготовки освітніх програм з професійного навчання у сфері туризму та курортів з урахуванням виявлених потреб;
- гармонізації кваліфікаційних вимог та стандартів вищої освіти у вищих навчальних закладах, які забезпечують підготовку фахівців у сфері туризму та курортів, і стандартів професійної підготовки;
- затвердження кваліфікаційних вимог до фахівців туристичного супроводу [9].

Також зазначається необхідність забезпечення наукового супроводу та досліджень у сфері туризму та запровадження прогресивних інноваційних розробок шляхом заохочення молоді до активної діяльності, розроблення інноваційних продуктів і започаткування бізнесу у туристичній сфері.

Отже, беручи до уваги вищезазначені факти можна стверджувати, що існує потреба сфери туризму у висококваліфікованих фахівцях міжнародного рівня, а її вирішення необхідно здійснювати шляхом удосконалення програм підготовки професіоналів із застосуванням останніх досягнень інноваційних технологій та інтеграційних процесів.

Г. Лещенко потрактовує професійну підготовку як цілеспрямований процес опанування знань та вмінь, набуття необхідних навичок, виховання

особистісних якостей, розвиток інтелектуальних та фізичних здібностей майбутніми фахівцями для їх застосування у конкретній професійній діяльності. Реалізацію поставлених завдань здійснюють різними формами навчання: безпосереднє отримання кваліфікації у вищих та спеціалізованих закладах освіти, удосконалення професійних навичок під час роботи за фахом, а також підвищення кваліфікації на курсах [5].

У «Законі про професійну (професійно-технічну) освіту» зазначено «Професійна (професійно-технічна) освіта є комплексом педагогічних та організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення оволодіння громадянами знаннями, уміннями і навичками в обраній ними галузі професійної діяльності, розвиток компетентності та професіоналізму, виховання загальної і професійної культури» [1, с. 215].

Тенденції формування змісту професійної туристичної освіти в нових соціально-економічних умовах визначаються загальними рамками реформи освіти, де відбувається зміна державних освітніх стандартів. Професійна освіта стає більш гнучкою та прагне до відповідності потребам роботодавців та інтересам особистості. Швидкі зміни в розвитку туристичної галузі вимагають, щоб професійна підготовка забезпечувала можливість подальшого саморозвитку фахівця та його успішну соціальну та професійну адаптацію. Особливу увагу на цю тенденцію звертає В. Федорченко у своїй концепції неперервного навчання [10].

Специфіка ринку праці в туризмі визначається особливими функціями та своєрідністю туристичного продукту. Туризм, з точки зору системного аналізу, є складною соціально-економічною системою, що неперервно трансформується на сучасному етапі, у зв'язку з активним періодом становлення туристичної галузі. На думку В. Гуляєва та І. Селіванова туризму, як особливому виду сфери послуг, притаманні специфічні особливості, оскільки він одночасно виконує економічні, соціальні, політичні, культурні та гуманітарно-комунікаційні функції [6, с. 157].

Найбільш істотною специфічною рисою туризму є його мультиплікативний ефект, що виражено у потужному економічному та соціальному впливі на розвиток інших галузей економіки країни, а саме на транспорт, торгівлю, побутові послуги, виробництво товарів народного споживання, сільське господарство та ін.

До специфіки туризму слід також віднести фактор найбільш ризикових видів діяльності, які безпосередньо залежать від економічної, політичної та соціальної стабільності в країні, наявності розвинутої інфраструктури, високоаттрактивних та доступних туристичних ресурсів, кваліфікованих кадрів і т. ін.

Фактором ризику для туристичної діяльності є також яскраво виражений сезонний характер попиту на туристичні послуги, що в основному є наслідком періодичної зміни кліматичних умов, сезону відпусток, ustalених традицій тощо.

А. Конох відмічає, що окремою специфічною рисою спортивно-оздоровчого туризму є формування здорового способу життя, фізичне оздоровлення та задоволення потреб людини в активному дозвіллі [4].

Слід зауважити на необхідності врахування вищезазначених своєрідних аспектів під час професійної підготовки фахівців сфери туризму, зокрема спортивно-оздоровчого напрямку. Оскільки система професійної туристичної освіти розвивається у сучасному світі в умовах ринкових відносин, що висувають нові вимоги до випускників закладів вищої освіти та визначають попит та пропозицію, конкуренцію та конкурентоспроможність.

Проблема конкурентоспроможності пов'язана з переходом від процесу отримання освіти молодими фахівцями до безпосередньої трудової діяльності в умовах вільного ринку праці, що має свої закони та певні вимоги. Висококваліфікований фахівець – це професіонал, який здатний досягати поставленої мети у швидкоплинних ситуаціях шляхом вирішення великої кількості професійних завдань та наявності окремих особистісних якостей.

Проблему конкурентоспроможності зараз намагається вирішити компетентісний підхід в освіті, сутність якого полягає в тому, що метою навчання є формування у студентів здатності до активної праці у всіх її проявах. Відповідно відбуваються і зміни завдань освіти, особливістю яких є не лише засвоєння мінімальних необхідних професійних знань та вмінь, а й засвоєння прийомів самостійного пошуку інформації, вирішення невідомих раніше та нестандартних завдань, потенційного переучування на інші напрямки професійної діяльності. Саме зараз в Україні в сфері туризму існує потреба у цьому вмінні, оскільки відбувається активний розвиток внутрішнього та регіонального спортивного туризму, популяризація нових видів туризму та реорганізація закладів дитячо-юнацького спортивного туризму з державного підпорядкування на громадське.

Досить важливий крок у реформуванні системи професійної освіти вже зроблено: сформовано нові стандарти на основі компетентісного підходу до навчання. Тепер головне завдання педагогів полягає в тому, щоб майстерно сформувати ці компетентності у майбутніх фахівців, організувати навчально-виробничу практику студентів з урахуванням потреб роботодавців та запропонувати ринку висококваліфікованих, конкурентоспроможних фахівців сфери обслуговування в галузі спортивно-оздоровчого туризму. Компетентісний підхід виявляє сутність соціальних вимог щодо кінцевих результатів професійної підготовки майбутніх фахівців з спортивно-оздоровчого туризму, його загальної та фахової ерудиції, спортивної майстерності відповідно до визнаних у суспільстві державних стандартів якості вищої освіти [8].

Проаналізувавши нормативні документи та ознайомившись із сучасними науковими доробками з професійної освіти в туристичній галузі виокремили головні особливості підготовки фахівців зі спортивно-оздоровчого туризму, а саме:

- мультидисциплінарність туристичної освіти;

- тісний взаємозв'язок між теоретичним навчанням та практичною діяльністю;
- високий рівень спортивної кваліфікації майбутніх фахівців спортивно-оздоровчого туризму.

На основі порівняння потреб суспільства та наявних проблем у професійній освіті, враховуючи специфіку професії, виокремили основні напрямки удосконалення фахової підготовки спеціалістів зі спортивно-оздоровчого туризму:

- використання інтерактивних методів навчання з метою підвищення рівня мотивації до майбутньої професійної діяльності;
- застосування інноваційних технологій для інтенсифікації та інтернаціоналізації освіти; формування у майбутніх професіоналів фахових компетентностей, що відповідають потребам сучасного світового ринку;
- активне залучення практикуючих фахівців до викладацької діяльності;
- поступове удосконалення фізичної підготовки та підвищення рівня спортивної кваліфікації майбутніх фахівців під час спортивних практик.

Висновки. Отже, особливості сучасної туристичної освіти обумовлені тим, що вона охоплює безліч дисциплін: гуманітарні, економічні, природничі, загальнонаукові з одного боку, та одночасно має суто практичний характер з іншого боку. З'ясовано, що міждисциплінарний та мультидисциплінарний підходи забезпечують якісно новий рівень організації освітньо-методичного комплексу та забезпечують високі стандарти професійної підготовки фахівців туристичної сфери. З іншого боку компетентісний, підхід та інтеграція освітніх систем з туристичним виробництвом дають змогу зробити професійне навчання відповідним до вимог ринку праці. Підготовку майбутніх фахівців спортивно-оздоровчого туризму розглядаємо як цілісний навчальний процес, спрямований на формування у студентів системи знань, умінь і навичок, необхідних досягнень результату в професійній освіті туристичного напрямку.

Перспективи подальших пошуків. Новизна, комплексність, інтеграція освітніх систем та туристичного виробництва припускають використання переважно інноваційних методів та методичних прийомів під час організації процесу професійної підготовки майбутніх фахівців зі спортивно-оздоровчого туризму, серед яких особливої уваги набуває дистанційне навчання, використання мобільних додатків а також активне ознайомлення під час навчання із сучасними інтернет ресурсами туристичного спрямування.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998. № 32. С 215.

2. Зігунова І. С. Сутність інноваційної системи професійної підготовки інструкторів гірсько-пішохідного туризму в університеті. Молодий вчений. 2018. № 4.2 (56.2). С. 122-125.
3. Зігунов В. М. Професійна підготовка майбутніх менеджерів з туризму до організації туристсько-спортивної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2015. 20 с.
4. Конох А. П. Професійна підготовка майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму у вищому навчальному закладі: монографія. Запоріжжя: ЗДУ, 2006 494 с.
5. Леценко Г. А. До питання професійної підготовки майбутніх фахівців. Молодий вчений. 2017. № 3 (43). С. 421-426.
6. Основы туризма: учебник / под ред. Е. Л. Писаревского. Москва: Федеральное агентство по туризму, 2014. 384 с.
7. Педагогіка туризму: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. В. К. Федорченка. Київ: Слово, 2004. 296 с.
8. Савченко Л. О. Компетентнісний концепт формування якості підготовки майбутніх учителів. Науковий збірник Педагогіка вищої та середньої школи. КДПУ 2012. Вип. 36. С. 43–50.
9. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року (16 березня 2017 року № 168-р.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/168-2017>.
10. Федорченко В. К. Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму: монографія. Київ: Слово, 2004. 465 с.
11. Шафранський В. В. Педагогічні умови формування готовності у майбутніх фахівців зі спортивно-оздоровчого туризму до професійної діяльності. Педагогіка і психологія: Науковий збірник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. 2009. № 491. С. 191-200.

УДК 908 : 913 + 379.85 : [374 – 057.874]

Копилець Євгеній

Полтавський обласний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді

Географічне краєзнавство у чинних навчальних програмах із позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку

Проаналізовано нову навчальну програму гуртка «Географічне краєзнавство» та розділ «Географічне краєзнавство» у навчальних програмах із видів спортивного туризму. Встановлено, що, попри окремі сильні сторони програм порівняно з аналогічними програмами попереднього покоління, доцільно продовжити роботу над ними, щоб усунути певні методичні прорахунки.

Ключові слова: географічне краєзнавство, гурток географічного краєзнавства, туристсько-спортивний гурток, навчальна програма з позашкільної освіти.

Копилець Е. Географическое краеведение в действующих учебных программах внешкольного образования туристско-краеведческого направления. Проанализировано новую учебную программу кружка «Географическое краеведение» и раздел «Географическое краеведение» в учебных программах по видам спортивного туризма. Установлено, что, несмотря на отдельные сильные стороны программ в сравнении с аналогичными программами предыдущего поколения, целесообразно продолжить работу над ними для устранения некоторых методических просчетов.

Ключевые слова: географическое краеведение, кружок географического краеведения, туристско-спортивный кружок, учебная программа внешкольного образования.

Kopylets E. The geographical regional studies in current curricula for the tourist and local lore direction of out-of-school education. The new curriculum of the circle "Geographical study of local lore" and the section "Geographical study of local lore" in curricula by types of sports tourism have been analyzed. It has been found out that, despite the individual strengths of the curricula in comparison with similar curricula of the previous generation, it is advisable to continue working on them to further improve.

Key words: geographical regional studies, circle of geographical regional studies, circle of sports tourism, curriculum for out-of-school education.

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх десятиліть методичні засади створення навчальних програм із географічного краєзнавства для туристсько-краєзнавчих гуртків не обиралися предметом спеціального дослідження і розроблялися лише побіжно. Так, посібник С. Бабкової та В. Обозного «Географічне краєзнавство у Малій академії наук: навчання і пошукова робота» [1], як видно вже з його назви, виконаний у руслі дослідницько-експериментального напрямку позашкільної освіти. Кілька гурткових програм із географічного краєзнавства проаналізовано у монографії В. Бугрія [2]. Проте, оскільки автор розглядав роботу гуртків у контексті дослідження розвитку системи вітчизняного шкільного краєзнавства другої половини ХХ – початку ХХІ ст., вони репрезентували позапрограмне (не передбачене навчальними програмами з шкільних предметів) шкільне краєзнавство; особливості позашкільної географічної освіти залишилися поза увагою науковця. У низці публікацій ми характеризували навчальні програми туристсько-краєзнавчих гуртків із географічного краєзнавства попередніх поколінь [3; 7] та піддавали аналізу окремі аспекти географічної підготовки юних туристів-спортсменів за навчальними програмами попередніх поколінь [4; 5].

Останні роки ознаменувалися появою низки нових навчальних програм із позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку, схвалених на загальнодержавному рівні. Зокрема, було оновлено як навчальну програму

з географічного краєзнавства, так і розділ «Географічне краєзнавство» у навчальних програмах із видів спортивного туризму. Це зумовлює потребу у бодай побіжній їхній характеристиці.

Мета статті – стисло викласти власне бачення сильних та слабких сторін чинної навчальної програми з географічного краєзнавства та розділу «Географічне краєзнавство» у нових навчальних програмах із видів спортивного туризму.

Виклад основного матеріалу. Конструктивною відповіддю Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді (УДЦТКУМ) на наші критичні зауваження щодо навчальної програми «Географічне краєзнавство» попереднього покоління [7] стала пропозиція долучитися до створення нової програми. Вона була розроблена спільно із заступником директора УДЦТКУМ Д. Омельченком. Програма схвалена до видання з грифом «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (лист МОН № 1/11-7084 від 14.07.2017), розміщена на офіційних сайтах УДЦТКУМ (нині Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді) та Інституту модернізації змісту освіти (ІМЗО) [8].

Програма основного рівня передбачає навчання дітей у гуртку протягом трьох років. На опрацювання навчального матеріалу щороку відводиться 216 год. (6 год. на тиждень), які розподіляються між двома блоками – власне «Географічним краєзнавством» та «Туристсько-спортивною та фізичною підготовкою». Оскільки другий блок (його автор – заступник директора УДЦТКУМ О. Наровлянський) є уніфікованим для всіх програм туристсько-краєзнавчого напрямку, які одержали гриф МОН у 2017 р., надалі, говорячи про особливості програми, ми будемо мати на увазі лише блок географічного краєзнавства. Першого року навчання на нього припадає 166 год., другого – 170 год., третього – 174 год.

У пояснювальній записці не зазначено вік вихованців, на яких розрахована програма. УДЦТКУМ обстоює, що навчання в гуртках основного рівня, як правило, розпочинається після опанування програми початкового рівня «Юні туристи-краєзнавці», тож у розробці програми ми орієнтувалися насамперед на молодший та середній підлітковий вік (6–8 класи).

Оскільки програма готувалася в рамках загального підходу УДЦТКУМ до навчальних програм [12], ми зберегли формулювання основних завдань програми через пізнавальну, практичну, творчу та соціальну компетентності. З цієї ж причини прогнозований результат подано для вихованців, які закінчили трирічне навчання в гуртку, а не по кожному рокові навчання окремо. Проте порівняно з попередньою програмою ці елементи суттєво змінені. Зокрема, усунуто певну невідповідність між характеристиками компетентностей у пояснювальній записці та уміннями, передбаченими прогнозованим результатом. Сам же прогнозований результат структурований не просто за знаннями та вміннями, а відповідно до завдань

географічно-екологічної освіти (з огляду на сприятливість молодшого та середнього підліткового віку до екологічного виховання та ековиховний потенціал географічного краєзнавства), краєзнавчо-географічної підготовки та підготовки до забезпечення життєдіяльності.

Як у структуруванні прогнозованого результату, так і в доборі змісту програми ми певною мірою спиралися на власний досвід створення програм із географічного краєзнавства [6; 9]. Нова програма відрізняється від попередньої введенням низки нових тем. Наприклад, запропоновано вивчати основні віхи розвитку вітчизняного географічного краєзнавства (в основу покладено періодизацію М. Костриці), здійснювати фенологічні спостереження, облаштувати краєзнавчу географічну експозицію (або ж географічний куточок чи принаймні тематичну виставку) у навчальному закладі. Уводиться поняття «цінності природи». Взято до уваги особливості антропогенно зміненого (грунт як «пам'ять ландшафту», парк як специфічна геосистема), урбанізованого середовища (міський «острів тепла», місто як водозбірний басейн).

Фізико-географічний аспект краєзнавства представлений у програмі об'ємніше, ніж вивчення населення та господарства рідного краю. До цього спонукали вікові психологічні особливості вихованців, на яких насамперед зорієнтована програма, та зміст синхронних шкільних географічних курсів. Проте керівник гуртка може організувати детальніше та глибше вивчення суспільно-економічних особливостей регіону під час підготовки пошуково-дослідницьких робіт на третьому році навчання.

З огляду на те, що вихованцями гуртка можуть бути 13-річні підлітки, а програма – не вищого, а основного рівня, зміст третього року навчання дещо спрощено порівняно з попередньою програмою. Вихованцям запропоновано виконувати не науково-дослідницькі, а пошуково-дослідницькі роботи з їхньою подальшою презентацією у рамках Всеукраїнських експедицій учнівської молоді «Моя Батьківщина – Україна», «Мій рідний край». На підготовку вихованців до участі у традиційних краєзнавчих масових заходах спрямоване посилення уваги до конференцій учнівської молоді та зльотів юних туристів-краєзнавців. Загалом під час розподілу навчального часу збільшено частку практичних занять. Орієнтовне співвідношення теоретичних і практичних годин упродовж трьох років опанування програми становить 1:4; частка практичних занять кожного навчального року зростає, оскільки вихованці набувають дедалі більшого досвіду.

До 2017 р. шкільна географія спиралася на загальносоюзний класифікатор галузей народного господарства. Впровадження в економічну та статистичну практику національного класифікатора України «Види економічної діяльності», який відповідає Класифікації видів економічної діяльності Статистичної Комісії Євросоюзу, зрештою обумовило відповідні зміни у вивченні шкільного курсу географії «Україна і світове господарство».

На жаль, завчасно про ці зміни не повідомлялося, тому вони належним чином не відображені у новій навчальній програмі з географічного краєзнавства.

У 2018 р. схвалено для використання в позашкільних навчальних закладах навчальні програми з позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку з видів спортивного туризму: «Пішохідний туризм», «Водний туризм», «Велосипедний туризм», «Лижний туризм», «Гірський туризм», «Мотоциклетний туризм», «Спелеологічний туризм» (лист Інституту модернізації змісту освіти № 22.1/12-Г-315 від 06.06.2018). Вони розміщені на офіційному сайті ІМЗО [10]. Програми основного рівня розраховані на 3 роки навчання та спрямовані на учнівську молодь віком від 11 до 15 років (в гуртках велосипедного туризму – від 13 до 17 років, мотоциклетного туризму – 15–18 років). На опанування навчального матеріалу відводиться 216 год. у перший рік навчання та 216 або 324 год. у наступні роки.

Програми побудовано за блочним принципом. Одним із блоків є краєзнавча підготовка; автора краєзнавчого блоку у версії програм, розміщених на сайті ІМЗО, не зазначено. У перший та другий роки навчання керівник гуртка має обрати один із варіантів краєзнавчого, 4 розділу програми – історичне або географічне краєзнавство; при цьому можливе як послідовне опанування одного виду краєзнавства упродовж двох років, так і оволодіння щороку новим видом краєзнавства із зазначених.

Як і у програмах 2013 р. [13, с. 70–71], на блок географічного краєзнавства відведено 28 год. – по 14 год. у перший та другий роки навчання. Першого року навчання передбачено вивчення тем «Географія – наука про Землю» (що вивчає географія, географічні дослідження, «розділи географічної науки», поняття про географічне краєзнавство), «Методи географічних досліджень», «Географія рідного краю» (фізико-географічна характеристика рідного краю, рельєф та корисні копалини, ґрунти, рослинний і тваринний світи краю, водні ресурси, поняття про погоду і клімат та їхні складові). Якщо керівник обирає географічне краєзнавство і наступного року, вихованці вивчатимуть теми «Краєзнавчі експедиції» (організація експедиції, польові та камеральні роботи) та «Географія рідного краю» (економіко-географічна характеристика краю, розселення населення, види господарської діяльності населення на території краю, транспорт, особливо охоронювані природні території).

Порівняно з програмами попереднього покоління (автор блоку географічного краєзнавства В. Мельник, УДЦТКУМ) виклад матеріалу з географічного краєзнавства став дещо систематичнішим: розширено перелік методів географічних досліджень, водні ресурси та рослинний і тваринний світ краю вивчаються першого, а не другого року, що дає змогу цілісніше опанувати географію рідного краю у випадку її однорічного вивчення.

Проте не можна не відзначити, що запропонований обсяг географічного краєзнавства лишається надто малим – а важливою передумовою повноцінної реалізації освітнього потенціалу дитячо-юнацького туризму є атрибутивне вивчення території, якою здійснюється мандрівка. На тему «Краєзнавчі

експедиції» відведено всього 4 години (теоретичних і практичних порівну), що робить проблематичним виконання повноцінних досліджень із географічного краєзнавства, наприклад, під час передбаченого програмою гуртка «Пішохідний туризм» походу 3 ступеня чи I категорії складності. Певно, така поверхова підготовка ускладнить і результативну участь у Всеукраїнському конкурсі на крашу туристсько-краєзнавчу експедицію учнівської молоді з активним способом пересування «Мій рідний край».

Навчання у гуртках велосипедного туризму починається з 13, а мотоциклетного туризму – з 15 років, але підліткам пропонують вивчати матеріал, уже опанований ними на уроках загальної географії у 6 класі. Зрештою, викликає сумнів оптимальність уніфікованої підготовки з географічного краєзнавства для гуртків, які мають виразну специфіку – лижного, водного, гірського, спелеологічного туризму.

Як і у програмах попереднього покоління, прогнозовані результати опанування програм не корелюють зі змістом блоку географічного краєзнавства: для розділу 4 не сформульований прогнозований результат (!), лише у прогнозованому результаті до розділу 1 («Загальнотуристська підготовка») першого року навчання зазначено, що вихованці мають знати основні методи простих краєзнавчих спостережень і досліджень та природоохоронної діяльності у поході.

Висновки. Таким чином, попри окремі сильні сторони навчальних програм із позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку порівняно з аналогічними програмами попереднього покоління, доцільно продовжити роботу над ними, щоб поліпшити якість їхнього географічно-краєзнавчого наповнення. Для програми гуртка «Географічне краєзнавство» перспективними напрямками удосконалення вважаємо насамперед подальшу конкретизацію основних завдань програми та прогнозованого результату, тіснішу кореляцію з підходами шкільної географії до вивчення господарства. Стосовно ж блоку «Географічне краєзнавство» програм із видів спортивного туризму вважаємо, що його розробку потрібно здійснювати у загальному контексті планування географічної підготовки з конкретних видів туризму. Має бути визначений прогнозований результат краєзнавчо-географічної підготовки. Більше уваги варто приділити краєзнавчій експедиційній підготовці юних туристів-спортсменів. Викликає занепокоєння скорочення навчальних годин, які відводяться на географічне краєзнавство у туристсько-спортивних програмах. Якщо за програмами 1996 р. у гуртках туристсько-спортивного профілю географічне краєзнавство було представлене упродовж трьох років навчання в обсязі відповідно 24, 36 та 36 год. [11, с. 135–143], то за програмами 2013 та 2018 рр. – лише у першій та другий роки навчання по 14 год. [10; 13, с. 70–71].

Список використаних джерел:

1. Бабкова С. В., Обозний В. В. *Географічне краєзнавство в Малій академії наук: навчання і пошукова робота*. К. : ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1998. 337 с.
2. Бугерій В. С. *Шкільне краєзнавство в Україні (друга половина XX – початок XXI ст.) : монографія*. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. 340 с.
3. Копилець Є. В. *Вимоги до програм з географічного краєзнавства у контексті організації екологічно орієнтованої діяльності учнів // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії : зб. наук. пр. К. : Інститут передових технологій, 2006. Вип. 6. С. 111–114.*
5. Копилець Є. В. *Географічна підготовка у гуртках туристсько-спортивного профілю // «Полтавщина – земля моя свята» : збірник країчних наукових статей IV обласної науково-практичної краєзнавчої конференції учнівської молоді. Полтава : ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2013. С. 48–61.*
6. Копилець Є. В. *До проблеми географічної підготовки вихованців туристсько-краєзнавчих гуртків спортивного профілю // Туризм і краєзнавство: зб. наук. праць : дод. до «Гуманітарного вісника ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький : ПП «СКД», 2012. С. 104–110.*
7. Копилець Є. В. *«Міські природознавці». Орієнтовна програма географічного гуртка. 6 клас (216 год.) // Краєзнавство. Географія. Туризм. 2010. № 24. С. 15–22.*
8. Копилець Є. В. *Навчальна програма гуртка «Географічне краєзнавство» нового покоління: досягнення і невирішені проблеми // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії : зб. наук. пр. X. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. Вип. 20. С. 63–66.*
9. Копилець Є. В., Омельченко Д. Г. *Навчальна програма з позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку «Географічне краєзнавство» [Електронний ресурс]. URL: <http://ukrjuntur.org.ua/nasha-biblioteka/programi-gurktiv.html>. Доступний також: URL: <https://drive.google.com/file/d/0B0kHwvQLtSb5clBhaGJEVEIETkk/view>*
10. Копилець Є. В. *Програма гуртка географічного краєзнавства. 6 клас (216 год.) // Географія. 2007. № 17. С. 31–38.*
11. *Навчальні програми з позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку з видів спортивного туризму («Пішохідний туризм», «Водний туризм», «Велосипедний туризм», «Лижний туризм», «Гірський туризм», «Мотоциклетний туризм», «Спелеологічний туризм») [Електронний ресурс]. URL: <https://drive.google.com/file/d/12ESa1Q2l6bkGe0kh2uxpNs0oM2rUnzAT/view>*
12. *Орієнтовні навчальні програми туристсько-краєзнавчих об'єднань учнівської молоді / за заг. ред. Ю. В. Штангея. – К. : ІЗМН, 1996. – 368 с.*
13. *Програми з позашкільної освіти: туристсько-краєзнавчий напрям. Вип. 1 / [упоряд. О. Д. Наровлянський, Д. Г. Омельченко]. К. : [б.в.], 2013. 134 с.*
14. *Програми з позашкільної освіти: туристсько-краєзнавчий напрям. Вип. 2 / [ред. О. Д. Наровлянський, Н. В. Савченко]. К. : [б.в.], 2015. 116 с.*

Трансформація принципів сучасної педагогіки в позашкільній туристсько-краєзнавчій діяльності

В статті досліджуються методичні засади учнівської туристсько-краєзнавчої діяльності. Розглядається як основні принципи сучасної педагогіки своєрідно трансформуються в туристсько-краєзнавчій діяльності, аналізується розвиток понятійно-термінологічного апарату з даної проблеми.

Ключові слова: позашкільна діяльність, туристсько-краєзнавча діяльність, дитячо-юнацький туризм, принципи педагогіки.

Михалевская Р., Лисота А. Трансформация принципов современной педагогике во внешкольной туристско-краеведческой деятельности. В статье исследуются методические основы ученической туристско-краеведческой деятельности. Рассматривается как основные принципы современной педагогики своеобразно трансформируются в туристско-краеведческой деятельности, анализируется развитие понятийно-терминологического аппарата по данной проблеме.

Ключевые слова: внешкольная деятельность, туристско-краеведческая деятельность, детско-юношеский туризм, принципы педагогики.

Mikhalevska R., Lisota A. Transformation of the principles of modern pedagogy in out-of-school tourist-country study activity. In this article we explore methodical base of pupil's tourist-country study work. In the article we touch upon the problems of modern pedagogical principles and how this principle transform into tourist-country study activity, analyze the development of intelligible-terminological apparatus of this problem.

Key words: out-of-school activity, tourist-country study activity, youth tourism, principles of pedagogy.

Постановка проблеми. Позашкільна туристсько-краєзнавча діяльність, як і будь-яка людська діяльність, підкорюючись законам діалектики, в ході своєї історії розвивається по спіралі, кожний новий виток якої, повторюючи попередній на новому рівні, вносить елементи удосконалення. Туристсько-краєзнавча діяльність поширюється на дидактику, теорію виховання і пронизує своїми різноманітними функціями весь багатогранний навчально-виховний процес загальноосвітньої школи та позашкільного закладу. Проте ефективність цієї діяльності гальмується через недостатній розвиток теорії, наукового узагальнення здобутків практики й розробки методики краєзнавства.

Методологічні засади позашкільної освіти і виховання, позашкільної роботи визначені в працях українських науковців І. Беха, О. Биковської, В. Вербицького, Г. Пустовіта, Т. Сущенко та ін.

Мета статті – дослідити методичні засади позашкільної туристсько-краєзнавчої діяльності, розглянути як основні принципи сучасної педагогіки своєрідно трансформуються в цій діяльності.

Виклад основного матеріалу. Туристсько-краєзнавча діяльність спирається на загальні принципи позашкільної і самої туристсько-краєзнавчої діяльності: зв'язок з навчально-виховним процесом школи; комплексний підхід у вихованні; демократичність і гуманізм відносин; добровільність участі в діяльності; самовизначення у виборі її видів і форм; суспільно корисну направленість; спільну діяльність школярів і дорослих; романтику і різноманіття діяльності; врахування особистого інтересу школяра та інші.

Ідейно-моральне виховання та розумовий розвиток в дитячо-юнацькому туризмі здійснюється в безпосередньому пізнанні природного та соціального середовища, збагачуючи новими знаннями та соціальним досвідом, і цим сприяє розширенню загального світогляду школярів. Специфічні умови похідної життєдіяльності : тривале перебування в автономних і не завжди цивілізованих умовах існування, тимчасова локалізація від суспільства і відсутність його підтримки, контакти тільки в середині своєї групи, або навпаки – тісні контакти з місцевим населенням, що має інший уклад життя, неочікувані природні перешкоди, що потребують вольових рішень, рішучих дій, значних фізичних та психологічних зусиль, тісне спілкування з природою та інші складності – створюють обстановку для постійного прояву у відкритій перед усім колективом формі широкого спектру самих різних моральних якостей особистості.

Трудове виховання в туристсько-краєзнавчій діяльності здійснюється через необхідну і різноманітну самообслуговуючу і побутову працю, значиму суспільно корисну роботу, дослідницьку та іншу виробничу працю по вивченню та опису районів своїх подорожей для наступних груп юних туристів-краєзнавців для безпечного і комфортного проходження ними даного маршруту, трудові десанти та інші трудові процеси.

Естетичне виховання здійснюється в туристсько-краєзнавчій діяльності перш за все через безпосереднє спілкування з живою природою – “великим творцем”, через спілкування з пам'ятками історії і культури, музеями, картинними галереями, іншими визначними місцями, через спілкування з цікавими людьми, через моральні закони спілкування в туристській групі. Ознайомлення з природою, витворами мистецтва та народною творчістю розвиває уяву і можливість сприймати та цінувати прекрасне.

Оздоровчий вплив в туристсько-краєзнавчій діяльності відбувається в активному русі на природі, самому екологічно чистому місці життєдіяльності людини. Вихід навіть на кілька годин на тиждень із загазованих міст і селищ в лісову зону цілющій.

Фізичне виховання здійснюється через похідні навантаження при подоланні перешкод маршруту (природних та штучних) та впливу різних, іноді незвичних кліматичних умов. Наш багаторічний досвід підтверджує, що одноденний похід знімає тижневе навчальне перевантаження, а багатоденний канікулярний – цілої учбової чверті.

Економічне виховання в туристсько-краєзнавчій діяльності здійснюється через знайомство з господарством своєї країни, його розвитком і можливостями; через безпосереднє економічне забезпечення школярами своєї життєдіяльності, конкретними розрахунками по фінансовому та матеріальному забезпеченню своїх подорожей, що сприяє ліквідації споживацьких звичок та появи почуття господаря, відповідального за громадське майно.

Екологічне виховання в туристсько-краєзнавчій діяльності відбувається в процесі пізнання та вивчення природного середовища, розумінні загрози антропогенного тиску на нього і безпосередній участі школярів в активній роботі по захисту природи та відтворенню природних багатств, захисті самої людини та покращенні якості життя.

Особливе значення має *інтелектуальний, розумовий розвиток школярів*, які отримують в процесі краєзнавчої діяльності широкі знання, в їх між предметних зв'язках, що значно розширюють світогляд і створюють більш реальне, діалектичне, природно наукове уявлення про навколишній світ.

Туристсько-краєзнавча діяльність сприяє *професійній орієнтації підлітків*, тому що під час подорожі кожен з них зобов'язаний виконувати рольовий функціонал визначених туристських та краєзнавчих посад, аналогічних життєвим професіям (санітар, ремонтний майстер, штурман, редактор, завідуючий харчуванням та спорядженням, геолог, географ, історик, ботанік, зоолог та інші).

В основі туристсько-краєзнавчої діяльності лежать такі основні принципи сучасної педагогіки :

Інтелектуально-моральна та суспільно корисна спрямованість. Туристсько-краєзнавча діяльність підпорядкована завданням відродження духовності і національної свідомості, формування високої громадянськості.

Науковість туристсько-краєзнавчої діяльності. Вона передбачає уникнення в проведенні краєзнавчо-дослідницькій роботи (незважаючи на доступні для школярів методи дослідження) спрощенства, поверховості і схематизму. Методика краєзнавчих досліджень повинна ґрунтуватися на глибокому вивченні наукової літератури, картографічного матеріалу, широким зв'язкам і консультаціях із спеціалістами.

Добровільність, захопленість та загальнодоступність. Туристсько-краєзнавча діяльність як і будь-яка позашкільна діяльність вибирається школярами за власним бажанням, за покликом душі і є демократичною і загальнодоступною для різних вікових категорій тому, що вона не розділяє дітей на здібних та обдарованих, з одного боку, та нездібних, необдарованих

– з іншого, як це часто буває в навчальному процесі та в багатьох інших видах діяльності школярів.

Комплексність і систематичність. Туристсько-краєзнавча діяльність має здійснюватися одночасно за всіма напрямками і протягом року. Реалізація цього принципу передбачає неперервність педагогічного процесу в туристській роботі, потребує наступності у виховному впливі.

Плановість і наступність у роботі. Розпочинаючи туристсько-краєзнавчу діяльність, слід мати продуману програму досліджень і складені на певні відрізки часу деталізовані календарні плани. Цією діяльністю треба займатися безперервно. Чим довше триватимуть спостереження природних і соціально-економічних явищ, тим достовірніші будуть результати. Наступність у туристсько-краєзнавчій діяльності здійснюється встановленням зв'язків між різновіковими туристсько-краєзнавчими об'єднаними школярів.

Реалізація потреб дітей і молоді в романтиці, новизні вражень, у грі. Лише туристсько-краєзнавча діяльність здатна у повній мірі задовольнити ці потреби, що притаманні кожній дитині без винятку.

Поєднання дитячого самоуправління з педагогічним керівництвом туристсько-краєзнавчою діяльністю. Самодіяльність цієї діяльності полягає в самостійному вирішенні школярами під керівництвом педагогів усіх організаційних питань проведення туристсько-краєзнавчої та пошукової роботи і оформлення матеріальних результатів досліджень.

Природодоцільність, активність та ініціативність. Саме туристсько-краєзнавча діяльність надає школярам можливість активного, неформального спілкування з природою, зі своїми товаришами, проявляти здорову ініціативу, знаходити шляхи її реалізації.

Колективізм. Туристсько-краєзнавча діяльність має величезні можливості в розвитку колективу школярів. Її перевага перед іншими засобами в тому, що залучення до туризму прискорює темпи розвитку колективу за рахунок постійної і різнобічної за своїм характером діяльності. Будь-яке відхилення від вимог, норм і правил поведінки будь-кого з учасників туристського заходу вступає в протиріччя з інтересами колективу, гальмує просування до визначеної мети, а це викликає природну реакцію протесту більшості і, як правило, колектив сам швидко і правильно вирішує непорозуміння і спори.

Поєднання наглядності навчання з розвитком абстрактного мислення. Навколишня дійсність, що бачать школярі під час походів та екскурсій, дає можливість вочевидь побачити об'єкти, які важко, а іноді і неможливо уявити повністю за описом, поясненням, розповіддю. Наглядність значно збільшує глибину сприйняття об'єкту.

Єдність освітньо-виховної і корекційно-оздоровчої роботи. Туристсько-краєзнавча діяльність є найуніверсальнішою формою діяльності в тому плані, що поєднує в собі і освіту, і виховання, і активний відпочинок та оздоровлення, і спорт з притаманними йому атрибутами – розрядами, званнями.

Таким чином, на достатніх підставах можна стверджувати, що туристсько-краєзнавча діяльність школярів регулюється всіма, без винятку, принципами сучасної педагогіки в їх своєрідному переломленні.

Висновки. Отже, туристсько-краєзнавча діяльність, поєднуючи два ефективних засоби виховання – туризм і краєзнавство, складає одну з комплексних підсистем цілісного навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи та позашкільного закладу туристсько-краєзнавчого профілю, що здатна інтегрувати на індивіда всі основні напрямки виховання, що дозволяє формувати всебічно розвинуту соціально активну особистість учня при умові: активного творчого включення учня в комплексне освоєння навколишньої дійсності на принципах спіралі пізнання навколишнього світу, що розширюється і поглиблюється, від свого населеного пункту до віддалених міськ Батьківщини, інших країн (природи, історії, економіки та культури); побудова цієї діяльності на основі змінюючи один одного туристсько-краєзнавчих циклів, що постійно ускладнюються; постановки в кожному циклі комплексу виховних, освітніх та оздоровчих завдань, що охоплюють всі основні сфери особистості – інтелектуальну, духовну, морально-вольову та фізичну; суспільно-корисну направленість туристсько-краєзнавчої діяльності; широкої самодіяльності та самоуправління в туристсько-краєзнавчому колективі через комплекси туристських та краєзнавчих посад та на їх основі – самовиховання учнів. Така комплексна система туристсько-краєзнавчої діяльності загальноосвітньої школи та позашкільного закладу інтенсифікує процес всебічного розвитку особистості учня, значно підвищує його ефективність.

Список використаних джерел:

1. Винниченко І.А. Педагогіка. За редакцією М.Д. Ярмаченка // К. Вища школа. – 1986. – 541 с.
2. Колотуха О.В. Позашкільна учнівська туристсько-краєзнавча діяльність як засіб формування особистості дитини / Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Випуск № 23, Кіровоград, 2000. – С. 107-112.
3. Остапець А.А. Педагогика туристско-краеведческой работы в школе // М. Педагогика. – 1985. – 104 с.
4. Остапець-Свейников А.А. Система туристско-краеведческой деятельности общеобразовательной школы. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора педагогических наук // М. – 1989. - 20 с.
5. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям // К.: Радянська школа. – 1981. – 384 с.
6. Ушинський К.Д. Біографічні матеріали / Твори: у 6 т.// К. Радянська школа. – Т.6.- 558 с.

Глядченко Ганна, Юношева Ілона, Чернявський Сергій
*Комунальний позашкільний навчальний заклад «Центр туризму,
краєзнавства та екскурсій учнівської молоді Інгулецького району»
Криворізької міської ради*

Сучасний стан та розвиток туризму в позашкільному закладі

У статті проаналізовано стан та тенденції розвитку дитячого туризму, його основні принципи та завдання. Визначено роль поєднання навчання та виховання дітей та підлітків у забезпеченні національних інтересів української держави. Вся ця робота доповнює процес виховання новим поштовхом, залучаючи молоде покоління до вивчення їх коріння, історію невеликої батьківщини, проведення пізнавальних екскурсій, походів, експедицій, розвиток дітей фізично і морально. Дітей навчають формуванню національного почуття патріотизму. Зрештою, це може стати забезпеченням розвитку здібностей, талантів дітей, задоволення їхніх інтересів, духовних потреб та потреб професійної ідентифікації, об'єднання української нації в цілому. Ці заходи сприяють висвітленню основної проблеми реформування сучасної освіти: забезпечення педагога позашкільної освіти навиками і здібностями саморозвитку особистості, які значною мірою вирішуються шляхом впровадження нових технологій організації процесу навчання та виховання.

Ключові слова: дитячий і молодіжний туризм, оздоровчий туризм, туристсько-краєзнавча робота, походи, експедиції, освітня діяльність, педагогічна спрямованість, активний відпочинок.

Глядченко А., Юношева И., Чернявский С. Современное состояние и развитие туризма во внешкольном учреждении. В статье анализируются состояние и тенденции развития детского и молодежного туризма и краеведения, его основные принципы и задачи. Определена роль совмещения образования и воспитания детей и подростков в обеспечении национальных интересов украинского государства. Вся эта работа добавляет процессу воспитания новый импульс, вовлекая подрастающее поколение в изучение своих корней, истории малой родины, проведение познавательных экскурсий, походов, экспедиций, развитие детей физически и морально закаливание. Детей учат формировать гражданские чувства патриотизма. В конце концов, это может стать обеспечением развития способностей, талантов детей, удовлетворения их интересов, духовных потребностей и потребностей в профессиональной идентификации, объединения украинской нации в целом. Эти мероприятия способствуют отображению основной проблемы реформирования современного образования: предоставление учителю внешкольного образования навыков и умений саморазвития личности, которые в значительной степени решаются путем внедрения новых технологий для организации процесса обучения и воспитания.

Ключевые слова: детский и молодежный туризм, оздоровительный туризм, туристско-краеведческая работа, походы, экспедиции, образовательная деятельность, педагогическая направленность, активный отдых.

Glyadchenko A., Junosheva I., Chernyavsky S. Current state and development of tourism in an out-of-school institution. *The modern tendencies of development of childrens tourism are considered in this article. The article analyzes the state and trends of development of childrens and youth tourism and regional studies, its main principles and tasks. The role of the combination of education and upbringing of children and adolescents in providing national interests of the Ukrainian State is determined. All this work adds to the process of education a new impetus, involving the younger generation to study their roots, the history of a small homeland, carrying out cognitive excursions, hikes, expeditions, children develop physically and harden morally. Children are taught the formation of civilian feelings of patriotism. In the end, it can become the provision of development of abilities, talents of children, meeting their interests, spiritual needs and the needs for professional identification, uniting of the Ukrainian nation as a whole. These activities contribute display the main problem to reforming of modern education: supplying the teacher of extracurriculum education the skills and abilities of self-development of personality, which to a large extent, is solved by introducing new technologies for the organization of the process of education and upbringing.*

Keywords: childrens and youth tourism, health tourism, tourist-lore work, hikes, expeditions, educational activity, pedagogical orientation, active rest.

Вступ. Постановка проблеми. На сучасному етапі туризм вважається за одну з високо розвинутих галузей світової економіки. Період перебудови і економічні реформи внесли істотні зміни в туристську галузь. Перехід до ринкової економіки дав розвитку туризму безперечну перевагу. Дитячий туризм отримав визнання як важлива галузь сучасної економіки країни і упевнено увійшов до світового туристського ринку. На жаль, за роки економічних реформ руйнівному удару піддалася система дитячо-юнацькому туризму.

На державному рівні різко, майже повністю, скоротилося фінансування дитячих подорожей та змагань всіх видів – екскурсійно-туристських, спортивних, тощо. Різко подорожчали екіпіровка, спорядження для участі дітей у змаганнях та спортивно-туристських походах. В нашому місті та практично і області майже припинилося видання методичної літератури по туризму, картографічних матеріалів і описів популярних маршрутів. А вони так необхідні.

Наша мета проаналізувати стан дитячо-юнацького туризму на сьогоднішній день, показати актуальність питання, що вивчається. Завдання полягає в тому, щоб проаналізувати етапи історичного розвитку дитячо-юнацького туризму в Інгулецькому районі м. Кривого Рогу, розглянути сучасний стан індустрії дитячо-юнацького туризму, проблеми, пов'язані з ним, і перспективи його розвитку.

Результати дослідження. В останні роки все частіше і частіше доводиться повертатися до теми педагогічної сутності позашкільної освіти, а значить, і дитячо-юнацького туризму, про їх роль у вихованні молодого покоління. Причому, на жаль, це доводиться робити вже в нашому освітньому середовищі, серед керівників органів освіти, доводячи їм начебто елементарні істини про необхідність розвитку різних напрямків діяльності, про згубні системні ліквідації профільних установ. Однією з основних причин, на наш погляд, в цьому є посилення в нашому педагогічному середовищі непрофесіоналів, так званих «менеджерів від освіти», які бачать тільки миттєву вигоду, забуваючи про головну місію системи освіти - навчання, виховання і розвитку молодого людини - громадянина своєї Батьківщини.

Життя безперечно довело, що формування повноцінної особистості дитини неможливе без нетрадиційного мікросередовища позашкільного соціуму. Діти, а особливо підлітки, інтуїтивно це відчують. Вони тягнуться до спілкування з однолітками, їм необхідно себе реалізовувати, розкривати і стверджувати власне «Я». Вони конче потребують місця, де на них чекають, де б вони змогли відчутти себе особистостями, змогли розслабитися від муштри, наказового тону, де б змогли перевірити свої потенційні здібності.

Перебуваючи сьогодні на важливому етапі розвитку, заклади позашкільної освіти є складовою системи безперервної освіти, яка надає знання, формує вміння та навички за інтересами, забезпечує потреби особистості у творчій самореалізації, сприяє інтелектуальному, духовному і фізичному розвитку, готує до активної професійної та громадської діяльності.

Досвід роботи нашого закладу у вихованні особистості дитини дозволив досягти престижу у цій ланці освіти. Наш педагогічний колектив зорієнтований на творчий підхід до організації навчально-виховного процесу.

Провідна ідея педагогічної діяльності або мета роботи нашого закладу полягає у створенні умов для самореалізації, соціальної адаптації, оздоровлення, творчого розвитку особистості засобами туризму та краєзнавства. Наше завдання полягає в розширенні кругозору, в розвитку умінь і навичок в роботі з компасом і картою, у формуванні спеціальних знань по туризму та орієнтуванню, долікарської медичної допомоги, у вихованні різнобічного розвитку особистості, продовженню формування життєвої самостійності і вольових якостей дітей, виробляти організаторські навички, вміння вести себе в колективі.

Технологія реалізації провідної педагогічної ідеї нашого закладу, полягає в різноманітній туристичній роботі.

Наша діяльність присвячена питанню професійної майстерності, як складової компетентності працівників закладу позашкільної освіти. Наша робота відображає головну проблему реформування сучасної освіти: озброєння умінням і навичками саморозвитку особистості, яке значною

мірою вирішується шляхом упровадження нових технологій організації процесу навчання та виховання.

Сучасний портрет педагога-позашкільника ми бачимо так, це:

- ентузіаст, надихаючий та мотивуючий на досягнення мети;
- спеціаліст, що володіє знаннями й уміннями в кількох областях;
- консультант, організуючий доступ до інформаційних ресурсів;
- керівник, особливо в питаннях планування часу;
- «Людина, яка ставить запитання» - організатор обговорення різних способів подолання труднощів;
- координатор групового процесу;
- експерт, що аналізує результати.

Провідна ідея роботи центру туризму полягає в тому, щоб довести, як компетентність впливає на визначення шляхів підвищення ефективності навчально-виховної та розвиваючої роботи в контексті формування компетентностей особистості.

Робота закладу, полягає в оригінальному створенні культурно-оздоровчого та соціально-виховного середовища, що представляє можливості для розвитку особистісного механізму освоєння світових культурних цінностей, реалізації планів життєвого і соціально-професійного самовизначення і самовиживання, забезпечення «простору вибору», можливості «першої проби» діяльності у дитячих об'єднаннях; надання дитячому дозвіллю певної педагогічної цілеспрямованості з метою задоволення особистих інтересів дитини; розвитку пошуково-дослідницької діяльності вихованців; вивчення соціально-культурних норм та потреб навколишнього соціуму; оновлення змісту освіти на принципах варіативності, впровадження програм та навчально-методичних посібників нового покоління; правове, організаційне, науково-методичне забезпечення освітнього простору.

Актуальність роботи закладу, ми бачимо в тому, що на сучасному етапі розвитку освіти та суспільних відносин зростають вимоги до особистості як суб'єкта всіх соціальних процесів. Виникає необхідність врахування фактору психологічної готовності людини до здійснення тих чи інших дій у сучасних умовах, забезпечення педагогічного та учнівського колективів ефективним інструментарієм самореалізації та самовираження для досягнення життєвого успіху, а не тільки оволодіння сумою знань.

Сутність роботи центру туризму полягає в особливостях проектування педагогічного процесу, який базується на основі раціонального поєднання інноваційних технологій та традиційних засобів навчання та розвитку особистості.

Реалізація компетентнісного підходу дозволяє підняти на якісно новий рівень педагогічний процес, підвищити рівень навчальних досягнень, забезпечити психолого-емоційну комфортність і подальшу соціальну адаптованість педагогів. На сьогоднішній день у закладі працює 9

висококваліфікованих педагогів, з них 5 основних працівників, що протягом останніх років продемонстрували високий рівень професійної майстерності. Про це свідчить присвоєння звання «керівник гуртка-методист» трьом працівникам. Один педагог нагороджений нагрудним знаком «Відмінник освіти України» (2010 р.) та нагрудним знаком «Василь Сухомлинський» (2017 р.). Починаючи з 2010 року у нас не має плінності кадрів, якщо хтось і звільняється то це за рахунок оптимізації годин та сумісників. Цінним є те, що всі педагоги закладу мають єдине цільове спрямування – забезпечити соціалізацію вихованців для повноцінного виконання на здобутих знаннях соціальних і професійних функцій після завершення навчання в закладі. Це збігається з потребами вихованців і їхніх батьків.

Важливою умовою ефективного забезпечення навчально-виховного процесу є безперервне вдосконалення фахової освіти і кваліфікації педагогічних працівників закладу. Чотири роки поспіль ми тісно співпрацюємо з міжнародним центром фінансово-економічного розвитку з журналом «Кадровик».

Технологія нашої роботи містить у собі багатий арсенал різнонаправлених форм, методів традиційної та інноваційної діяльності. Особливо цінним є творчий підхід до принципів, якими ми керуємося, вони можуть бути сформульовані наступним чином:

- Кожна людина унікальна. Прийми її такою, якою вона є, з усіма її почуттями та емоціями.
 - Створи ситуацію успіху! Посміхайся! Посмішкою нічого не можна зіпсувати, а от виправити можна.
 - Працівник - це людина зростаюча. А я - доросла. Двоє людей здатні зрозуміти один одного.
 - Не змушуй працівника відчувати нерівність. Спілкуйся з ним «очі в очі».
 - Простягни руку допомоги! Не буває поганих людей, бувають люди, які потребують допомоги.
 - В нашому колективі відсутні терміни «не можу», «не хочу», «не входить в мої посадові обов'язки». Є тільки одне слово «треба», «можу», «обов'язково зроблю» та «отримаю перемогу». Якщо проводяться, наприклад, змагання зі спортивного орієнтування то на КП сидить технічний персонал закладу.
- Практична значимість роботи закладу полягає в:
- актуальності та перспективності, тобто сприяє вирішенню завдань сучасного етапу розвитку позашкільної освіти, задовольняє потреби педагогічної освіти, допомагає в подоланні труднощів при здійсненні навчально-виховного процесу;
 - високій результативності, стабільності показників, оптимальності - це означає, що використання досвіду сприяє підвищенню рівня навчальних досягнень вихованців, забезпечує постійну ефективність і

стабільність результатів протягом тривалого часу за менших витрат часу й зусиль;

- науковій обґрунтованості, тобто відповідності основним принципам, законам педагогічної діяльності;
- існуванні елементів новизни й оригінальності;
- можливості творчого наслідування досвіду іншими педагогами, з нього можна вичленити те суттєве, що може стати надбанням основної маси педагогів-позашкільників.

Поль Бурже казав «наші вчинки йдуть за нами» [2]. Це дійсно так, хочемо ми того чи ні. Кожен наш вчинок луною відгукується в нашому житті та житті тих, хто поряд. Напевно, кожному педагогу, так важливо завжди думати про наслідки, хоча це і нелегко.

На цьому варто зауважити, що не тільки адміністрація закладу, а й працівники мають бути підготовленими до наслідування, сприйняття, розуміння. З цього приводу видатний педагог П.П. Блонський писав: «Шляхом практики мистецтву виховання може навчитися лише той, хто засвоїв та задалегідь вивчив теорію та підготовлений до тих вражень, які має дати йому досвід» [1]. Інакше кажучи, якісне зерно, висіяне в поганий ґрунт, не проросте. Це стосується не тільки адміністрації закладу, а й педагогів по відношенню до дітей.

Тому педагог повинен уміти розпізнавати особливості й основні причини протилежностей, знаходити компроміс, поєднувати інтереси, будувати партнерство з вихованцем. Лише за умов взаємоповаги, бажання та уміння вірити одне одному взаємодія педагога і вихованця стає досяжною. Це є найбільш надійним «соціальним клеєм» говорив А.С. Макаренко, людською основою педагогічного процесу, якщо він прагне бути людським [3].

Відомо, що суспільство, у тому числі й найбільш активна його частина, яка розбудовує місцеве територіальне самоврядування, не досить значну увагу приділяє розвитку партнерських відносин з освітою. Однак, наш заклад, шукаючи ефективні методи і технології подальшого власного розвитку, все частіше опановує нову для себе роль - агента змін у місцевій громаді й суспільстві та поширює практику соціальної активності.

Соціальне партнерство сьогодні – це принципова необхідність, бо очевидно, що успішно розвивається той заклад освіти, який відкритий для співпраці, швидше реагує на суспільні зміни, шукає нові ресурси для просування вперед. На сьогодні у нас налагоджена якісна взаємодія з навчальними закладами району, молодіжним комітетом Інгулецького гірничо-збагачувального комбінату, державним центром туризму, педагогічним музеєм України, обласними центрами туризму. Ми намагаємося завжди дотримуватися принципів взаємовигідності та рівноправного партнерства.

Налагоджено плідне соціальне партнерство з районною ветеранською організацією. Гуртківці включились в роботу волонтерського руху, який діє на Інгульці.

Один із головних наших партнерів – це батьки наших вихованців. В цьому напрямку наша діяльність передбачає створення сприятливих умов для добровільного партнерства і корисної співпраці вихованців та їх родин, як рівноправних суб'єктів навчально-виховного процесу. Співдружність із сім'єю набуває нового педагогічного змісту. Спільна соціально значуща діяльність збагачує родинні стосунки, дає змогу батькам краще пізнати своїх дітей, підвищує психолого-педагогічну компетентність батьків, запобігає конфліктним ситуаціям і непорозумінням, що виникають у родині через обмеженість спілкування. Перед кожним керівником гуртка стоїть завдання вибудувати перспективу співробітництва з батьками, заохочувати батьківське самоуправління, знайти механізм зближення з батьками у досягненні головної педагогічної мети – всебічного і гармонійного розвитку особистості вихованця.

На сьогодні, ми тісно співпрацюємо з засобами масової інформації. Починаючи з 2011 р. наші педагоги щорічно беруть участь у Всеукраїнських конкурсах та друкуються у журналах та газетах видавництва «Шкільний світ». Три педагоги направили свої матеріали на участь у Всеукраїнському конкурсі «Освітній Оскар» за номінаціями: «Директор», «Заступник директора» та «Керівник гуртка». У номінації керівник гуртка ми отримали перемогу.

Можна сказати, наш педагогічний колектив - це об'єднання однодумців, дієздатних, творчих, активних, працездатних особистостей. Саме ці якості спонукають органи місцевого самоврядування до співпраці з нашим закладом.

Ефективність нашої роботи підтверджується тим, що протягом цих років, педагоги та вихованці, показують хорошу згуртованість колективу та результативність, що дозволяє підвищувати культуру вирішення завдань, сприяє розвитку мислення, виховує такі якості особистості як цілеспрямованість, наполегливість у досягненні мети, воля та ін. І хоча до «палаючого факела», висловлюючись словами відомого педагога Анатолія Лутошкіна, центру туризму ще далеко, але це точно не «піщана розсип». На основі особистого споглядання явищ, об'єктів і речей здійснюється сприйняття, розкриваються закономірності, проводяться узагальнення, робляться висновки і в результаті формуються необхідні для практичної діяльності знання.

Таким чином, виникає необхідність вивчення і узагальнення досвіду розвитку дитячо-юнацького туризму не тільки з погляду додаткової освітньої діяльності, але і з позицій економічної ефективності цього напрямку. Нові економічні стосунки, що виникли в даний час в нашій країні, загострили проблеми в дитячо-юнацькому туризмі, вимагають змін в підходах і

механізмах організації діяльності по розвитку масового дитячо-юнацького туризму.

Але на жаль, за останні роки дитячий туризм занепав. Все складніше і складніше стає туристам які проводили свої категорійні походи і їх команди були лідерами на змаганнях. Перед нами стояла проблема: в районі, як і в місті мізерна кількість спеціалістів, які б могли проводити категорійні походи, мали б фахову підготовку. І знову проблема, що робити, щоб не дати загинути гірському, вело, водному туризму. Ми зрозуміли, що цю проблему можна вирішити тільки шляхом відродження походів, змагань та зльотів для педагогічних працівників шкіл району. Ми сподіваємось, що у вирішенні цієї проблеми нам допоможуть педагогічні університети. Молоді спеціалісти, які будуть приходити до нас будуть добре знати що таке туризм, краєзнавство, спортивний туризм. Матимуть навички у проведенні походів вихідного дня, будуть учасниками категорійних походів, матимуть суддівську кваліфікацію та посвідчення інструкторів дитячо-юнацького туризму. А наше завдання допомогти в встановленні та придбанні молодими педагогами туристських навичок. І надалі співпрацювати з педагогічними університетами з питання підготовки педагогічних кадрів з туристсько-краєзнавчого та туристсько-спортивного напрямків. У нашій практиці якість краєзнавчої та спортивної роботи залежить від багатьох педагогічних чинників. Рівень методичної підготовки керівників гуртків з краєзнавства та туризму, його взаємини з батьками, допомога громадськості, позитивне ставлення адміністрації до організації краєзнавчої та туристсько-спортивної роботи – все це в єдиному комплексі забезпечує успіх навчально-виховного процесу під час вивчення рідного краю

Вважаємо за потрібне зупинитися на деяких проблемах, які перешкоджають розвитку дитячо-юнацького туризму. Ми вже говорили, що не забезпечені кадрами та необхідним туристсько-спортивним інвентарем, а тепер поговоримо про дитяче оздоровлення і відпочинок. Перш за все, масовий дитячий відпочинок не має бути дорогим. Діти не такі вимогливі до рівня комфорту: вони згодні жити учотирьох і шістьох, подорожувати в плацкартному вагоні. Це допомагає понизити собівартість такої поїздки. Для здешевлення дитячого відпочинку необхідно також понизити витрати на обслуговування. На це можуть піти тільки центри туризму, краєзнавства та екскурсій, тому що це позашкільний заклад, і він не займається комерційною діяльністю, не ставить перед собою завдання заробити як можна більше коштів.

Але є проблема, це – відсутність законодавчої бази. Повинен бути закон який буде примушувати заклади загальної середньої освіти співпрацювати з центрами туризму. Адже комерційні фірми пропонують цілий спектр пропозицій для клієнтів будь-якого достатку, а ось відносно дитячого відпочинку такої гнучкості немає. Частка батьківських грошей в оплаті літнього відпочинку дітей сьогодні дуже висока, але є серйозний потенціал, це центри туризму, з якими потрібно співпрацювати.

Особливостями роботи центрів туризму є те, що вони мають яскраво виражену педагогічну спрямованість. Дитячий туризм в них оцінюється тільки як один з видів додаткової освіти і в програмах розглядаються, насамперед, соціально-педагогічні функції і принципи виховної роботи в дитячому туризмі. За 19 років пріоритетними напрямками діяльності центру туризму вважалися наступні: робота туристських гуртків, проведення масових заходів для учнів області, міста, району, прийом учнів в літніх наметових містечках, проведення туристських заходів в школах, проведення для учнів міста та району учбових і пізнавальних екскурсій, участь центру туризму в реалізації міських та обласних комплексно-цільових програм виховання.

У найближчій перспективі наявні програми, методичні розробки, педагогічні кадри і ресурси дозволять нам щорічно проводити заходи з охопленням в 10 тисяч чоловік. Випускники нашого закладу є бажаними студентами вузів країни. Наші випускники стали майстрами спорту України зі спортивного туризму - Пігарьова Юлія у 2017 році, Мовчан Михайло у 2018 році, об'їздили всю Європу, побували в Альпах, в горах Туреччини, на Ельбрусі.

Предметом діяльності нашого закладу є: профілактика антигромадської поведінки дітей, організація змістовного дозвілля дітей, допомога дітям, що знаходяться в соціально неблагополучному середовищі, навчання дітей техніці і тактиці рятувальних робіт в умовах гірської місцевості, впорядкування рекреаційних зон регіону, здобуття дітьми навичок взаємодопомоги, співпраці і взаємодії в звичних і екстремальних умовах, підготовка кадрів для роботи в педагогіці дитячого туризму.

Висновки. На закінчення хочемо відзначити, що у центрів туризму центрів туризму є хороші передумови для успішного і економічно обґрунтованого розвитку. Вважаємо, що дитячий туризм – один з наймасовіших видів туризму. Він представлений екскурсіями для школярів, спортивним туризмом в т.ч. туристсько-спортивними змаганнями, обмінами досвіду, пізнавальними і рекреаційними екскурсіями, оздоровленням і відпочинком в наметових містечках, а також виїзним туризмом тобто заохочувальними виїздами для талановитих підлітків, виїздами в інші дитячі центри туризму тощо.

Варто зауважити, що й педагоги мають бути підготовленими до наслідування, сприйняття досвіду. З цього приводу видатний педагог П.П. Блонський писав: «Шляхом практики мистецтву виховання може навчитися лише той, хто засвоїв та задалегідь вивчив теорію та підготовлений до тих вражень, які має дати йому досвід» [1]. Інакше кажучи, якісне зерно, висіяне в поганий ґрунт, не проросте.

Ефективність нашої роботи підтверджується тим, що протягом цих років, педагоги та вихованці, за результатами соціометрії показують хорошу згуртованість колективу, що дозволяє підвищувати культуру вирішення

завдань, сприяє розвитку мислення, виховує такі якості особистості як цілеспрямованість, наполегливість у досягненні мети, воля та ін.

Список використаних джерел:

1. Блонский П.П. Избранные педагогические и психологические сочинения. – В 2 томах. – Том 1. – 304 с.
2. Бурже Поль. Ученик. – М.: Просвещение, 1958.
3. Макаренко А.С. Книга для родителей / А. С. Макаренко – М.: «ИТРК», 2014. – 54 с.

УДК 372: 379.85

Каргополова Оксана

КЗ «Кіровоградський обласний центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді»

Виховання дошкільнят засобами туризму і краєзнавства

Соціально-політичні, економічні, екологічні зміни в житті нашої країни, що інтенсивно реформуються, неоднозначно впливають на підростаюче покоління. В одній його частині спостерігається ріст прагматизму, підприємництва, ранньої соціальної зрілості, а в іншій, навпаки, зростає замкненість, нерішучість, виявляється інфантилізм тощо. У цих умовах залучення дітей та учнівської молоді до цікавого, корисного і творчого життя є необхідною умовою виховання особистості з новим поглядом на життя. У цьому форматі музеї як осередки культурного виховання у закладах освіти, зокрема у дошкільних закладах освіти вкрай важливі та необхідні.

Ключові слова: туризм, краєзнавство, музейний простір, заклади дошкільної освіти.

Каргополова О. Воспитание дошкольников средствами туризма и краеведения. *Социально-политические, экономические, экологические изменения в жизни нашей страны, что интенсивно реформируются, неоднозначно влияют на подрастающее поколение. В одной его части наблюдается рост прагматизма, предпринимательства, ранней социальной зрелости, а в другой, наоборот, растет замкнутость, нерешительность, оказывается инфантилизм и др. В этих условиях привлечение детей и молодежи к интересной, полезной и творческой жизни является необходимым условием воспитания личности с новым взглядом на жизнь. В этом формате музеи как ячейки культурного воспитания в учебных заведениях, в том числе в дошкольных учебных заведениях крайне важны и необходимы.*

Ключевые слова: туризм, краеведение, музейное пространство, учреждения дошкольного образования.

Kargopolova O. Preschool education by means of tourism and regional studies. *Socio-political, economic, ecological changes in the life of our country, which are intensively reformed, ambiguously affect the younger generation. One part of it is*

the growth of pragmatism, entrepreneurship, early social maturity, and in the other, on the contrary, there is increasing seclusion, indecision, infantilism and so on. In these conditions, the involvement of children and students of young people in an interesting, useful and creative life is a prerequisite for the education of a person with a new look at life. In this format, museums are centers of cultural education in educational institutions, particularly in pre-school educational institutions, are extremely important and necessary.

Key words: *tourism, local lore studies, museum space, institutions of preschool education.*

Вступ. Постановка проблеми. Виховання учнів у сучасній школі здійснюється в контексті національної і загальнонародської культури, охоплює весь навчально-виховний процес, ґрунтується на свободі вибору мети життєдіяльності та поєднує інтереси особистості, суспільства, держави та нації. Нині необхідно виховувати творчу особистість із сучасним новим поглядом на життя, яка зуміє пристосуватися до соціальних умов, що постійно змінюються, яка буде зорієнтована на соціальну активність та відповідальність, на національну свідомість, патріотизм, на любов та дбайливе ставлення до природи. Це ефективно реалізується через активне залучення дітей до туристсько-краєзнавчої роботи, адже саме цей напрямок роботи сприяє розширенню загальноосвітнього кругозору дітей, підвищує інтерес до історії рідного краю, сприяє активізації пізнавальної діяльності школярів, розвиває їх творчу ініціативу, знайомить з найбільш доступними прийомами досліджень. І важливо цю роботу починати впроваджувати не в середню школу, а дошкільні заклади освіти.

Виклад основного матеріалу. Важливо те, що введення дитячого туризму в освітній процес сучасного дошкільного закладу дасть можливість вирішити питання, від яких залежить гармонійний розвиток дошкільника. Адже за даними останніх медико-педагогічних досліджень рухова активність дошкільнят в режимі дитячого садка становить 20-50% періоду неспання. І саме це не дозволяє забезпечити потребу дитини в русі [1]. Використовуючи фізкультурно-оздоровчий аспект туризму, його можна впровадити в ранкові та вечірні прогулянки кілька разів на тиждень у формі рухливих ігор з використанням пошукових ситуацій; ігрових комплексів у приміщенні, на території дитячого садку з використанням природних об'єктів; також можна проводити пішохідні переходи, прогулянки-походи, прогулянки-пошуки, заняття-тренування, ігрові заняття, колові тренування, сюжетно-рольові заняття та ігри. Таким чином, засобами туризму дитину знайомлять з навколишнім світом, розширюють її кругозір, виховують патріотичні почуття і позитивні риси характеру.

Проте туризм дає ефективні виховні, пізнавальні результати лише в поєднанні з краєзнавством. М. Костиця, В. Обозний наголошують, що «краєзнавство не існує без туризму, а туризм – без краєзнавства, адже тільки туризм надає краєзнавству дійового, творчого, суспільного характеру.

Краєзнавство у поєднанні з туризмом – це організована під керівництвом учителя багатогранна навчально-освітня, пошуково-дослідницька та суспільно корисна діяльність школярів у процесі комплексного вивчення рідного краю.» [2].

Краєзнавство в дошкільному закладі варто розглядати як організовану і керовану педагогом багатогранну, пізнавальну, науково-дослідницьку, суспільно-корисну працю дітей, спрямовану на посилене вивчення рідного краю (природа, побут, господарство, культура), з посиленою участю їх в охороні та збереженні здобутків національної культури і навколишньої природи.

У вихованні молоді засобами краєзнавства велику роль відіграють музеї освітніх закладів. Музей – зберігач Пам'яті, а історична пам'ять важлива і необхідна завжди. Вона завжди живе в народі і проявляється в годину випробування. Музей – це те місце в школі, гімназії, садочку, де виховуються почуття і формується особистісне емоційне ставлення до певних історичних подій, фактів, історико-культурної спадщини, побуту, звичаїв і традицій українського народу тощо.

Тому так важливо, аби вони там створювалися, особливо у дошкільних закладах освіти, адже такі музеї являють собою своєрідний осередок, який облаштований відповідно до певної теми і містить, крім «музейних експонатів», дитячі роботи, фотоматеріали, ілюстрації, короткі описи експонатів, відповідну дитячу літературу та ін. Вони є частиною освітнього простору дитячого садка, де відбуваються заняття, екскурсії, експериментально-дослідницька та самостійна діяльність дітей. Ці музеї здатні збагатити дитину враженнями від нових і незнайомих предметів, які вона не могла бачити в доступній їй дійсності, розвивати її пізнавальні здібності та уявлення про навколишній світ. Важливою особливістю музеїв як складової розвивального середовища ДНЗ є участь у їхньому створенні дітей, батьків, педагогів. Дошкільники мають змогу відчувати свою причетність до облаштування музею, адже вони беруть участь у обговоренні його тематики, по можливості беруть участь у збиранні експонатів, поповненні експозиції своїми малюнками, виробами, а найспритніші навіть можуть проводити екскурсії для молодших тощо. Музеї в дошкільному закладі — це особливий розвивальний простір, створений з метою долучення дитини до світу мистецтва, розширення її культурного й національного світогляду, формування різних якостей дитини.

Таким чином, музей у ДНЗ стають центром пробудження дитячої творчості. У сучасних дошкільних навчальних закладах вже стало доброю традицією створювати музеї, керуючись при цьому Положенням «Про музей при навчальному закладі, який перебуває у сфері управління Міністерства освіти і науки України», затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України 04.09.2006 № 640, Листом МОН від 25.07.2016 № 1/9-396 "Про організацію національно-патріотичного виховання у дошкільних навчальних закладах" та іншими нормативними документами.

На Кіровоградщині також поступово цей освітній процес набирає обертів. За підсумками обласного огляду музеїв при освітніх закладах області в місті Знам'янка у дошкільних навчальних закладах почали створюватися перші «міні-музеї», як вони їх називають. Надіслані узагальнені оглядові матеріали про музеї при закладах освіти засвідчили про те, що педагогами закладів дошкільної освіти №2 «Теремок», № 3 «Івушка» та №7 «Козачок» були поставлені завдання щодо здійснення нетрадиційних підходів до навчання, виховання та розвитку дошкільнят і налагодження дослідницької та проектної роботи в закладах. В рамках цього розпочалася робота із створення музейного освітнього середовища як джерела формування національної свідомості, духовного розвитку дошкільників. Так, у закладі дошкільної освіти №3 «Івушка» створені такі музеї, як: «Грашки», «Зернятко», «Хліба», «Чудо-гудзик», «Світ казок», «Креативне рукоділля». За словами вихователів ці музеї мають, зрозуміло, певні відмінності від класичних музеїв, експозиції яких створюються відповідно до чітких правил і норм. Проте саме в цьому і проглядається їх своєрідність і необхідність. У класичних музеях не можна торкатися експонатів руками, а в «міні-музеях» не просто можна, а навіть потрібно. Діти мають можливість брати вироби у руки, розглядати їх, обстежувати тактично, а також переставляти на інше місце, створювати власну експозицію. У звичайному музеї дитина – лише пасивний спостерігач, а тут вона – співавтор. Експозиції такого музею відповідають віковим особливостям їхніх відвідувачів та завдання, які поставлені для успішної роботи далеко не дитячі:

- збагачення розвивального середовища груп;
- формування в дітей уявлення про справжній музей;
- розвиток творчого мислення;
- поглиблення знань дітей про декоративно-прикладне мистецтво, народні ляльки; обереги рідного краю;
- формування освіченої та розвиненої особистості та сприяння вихованню в неї патріотизму, любові до України, поваги до народних звичаїв, традицій, національних цінностей українського народу.

Так, наприклад, у музеї Хліба дітки дізнаються важливу інформацію про те, як виготовляється хліб, наскільки це важливо і складно, і яке має бути ставлення до нього. У цьому музеї знаходяться зразки злакових культур, колекції хлібобулочних виробів. Представлені експозиції картин, що розповідають дітям, як сіяли, вирощували і збирали зерно в старі часи, і як це відбувається зараз, коли на полях використовується сільськогосподарська техніка. Діти з почуттям захоплення дізнаються, як овес і пшениця перетворюються на борошно, як із зернят вівса виходить вівсяне борошно, із зернят пшениці - пшеничне борошно, із зернят жита - житнє борошно. Діти можуть детально розглянути колоски жита і пшениці, порівняти їх між собою. Тут так само представлені мішечки з борошном, з крупами з жита, пшениці, ячменю. Ну, і звичайно ж декоративною прикрасою музею є роботи дітей та педагогів з солоного тіста.

У музеї патріотичного виховання діти можуть познайомитися з облаштуванням традиційної української оселі: піччю, скриненю з українським національним одягом, українським посудом, сімейними оберегами. Також для роботи з дітьми тут зібрана підбірка занять для всіх вікових груп, методичні папки: «Українська народна іграшка», «Дивовижна Україна», «Чарівний світ Петриківки», фотоальбом «Знам'янка – місто залізничників».

У закладі дошкільної освіти №7 “Козачок” діють: Кімната – музей “Берегиня”; Кімната – музей В. О. Сухомлинського.

Також у цих закладах дошкільної освіти представлені розділи, які є традиційними для цих закладів, враховуючи вікові особливості їх вихованців. Це здебільшого приклади декоративно-ужиткового мистецтва, оскільки дітям завжди цікаві іграшки, поробки, які яскраві, кольорові, до яких можна доторкнутися, погратися тощо. мова йде про «креативне рукоділля», «чудогудзик», «іграшки», «світ казок», «чарівний світ писанки», «вишиваночка» та ін. На полицях цих музеїв діти мають змогу побачити цікаву виставку гудзиків з підібраними цікавими фактами з їх виникнення, поробки педагогів, дітей та батьків вихованців із гудзиків, багато поробок, з бісеру, паперу, методом квільнг, аплікації тощо; різні види іграшок: дерев'яні, глиняні, порцелянові, ганчіркові, виготовлені майстрами, заводські і авторські, частина експонатів подарована сім'ями вихованців, деякі іграшки виготовлені вихователями і дітьми, деякі батьками з дітьми. При чому ці експонати використовуються для розвитку мови, уяви, інтелекту, емоційної сфери дитини. Будь-який предмет міні -музею може підказати тему для цікавої розмови.

Крім того в таких музеях і форми роботи підбираються, враховуючи своєрідність освітнього музейного простору, наприклад рольові ігри, театралізація, ляльковий театр, екскурсивод, що веде екскурсію у відповідному костюмі, актор або група акторів, що розігрують в музеї вистави тощо.

Висновки. Таким чином, музей у дитячому садку – це дуже цікаве й перспективне явище. Він інтегрований в освітній процес дошкільного закладу. Творці таких освітньо-виховних просторів добре усвідомлюють, що музей як спосіб пізнання світу містить великий потенціал для особистісного розвитку дошкільнят, він розширює "середовище існування" дитини вже з дошкільного віку, є місцем інтелектуального відпочинку.

Список використаних джерел:

1. *Зав'ялова Т. Дошкільний туризм: проблеми, пошуки, рішення / Зав'ялова Т.П. // Физическая культура: воспитание, образование. – 2007. – № 7. – С. 19.*
2. *Костриця М.Ю. Шкільна краєзнавчотуристична робота: навч. посіб. / М.Ю. Костриця, В.В. Обозний. – К.: Вища школа, 1995. – 223 с.*
3. *Круцевич Т.Ю. Оптимізація рухової активності дітей старшого дошкільного віку в процесі туристсько-краєзнавчої діяльності / Круцевич*

- Т.Ю. // Гуманітарний вісник ДВНЗ Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, ПП «СКД», 2008. – С.88-90.*
4. *Методика краєзнавчої роботи в національній школі / Ярослав Треф'як. – Івано-Франківськ, 2002. – 110 с.*
 5. *Шкільне краєзнавство: навч. посіб. / В.С. Прокопчу к. – К.: Вид-во «Кондор», 2011. – 338 с.*
 6. *Узагальнені оглядові матеріали про проведення огляд музеїв при закладах освіти Знам'янської міської ради Кіровоградської області;*
 7. *<http://leleka.rv.ua/znachennya-mini-muzeviv-u-doshkil-nomu-navchal-nomu-zakladi.html>*

Екологічні аспекти туризму та рекреації

УДК 911.3:911.6

Яворська Вікторія, Сич Віталій, Коломієць Катерина
*Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
 кафедра економічної та соціальної географії і туризму*

Перспективи розвитку екотуризму на природоохоронних територіях Одеського регіону

В статті розглянуто питання розвитку екотуризму в Одеській області в межах природно-заповідних територій державного рівня заповідності, в більшості з яких, згідно українського законодавства, передбачена туристично-рекреаційна діяльність. Таким чином, Дунайський біосферний заповідник та два національних природних парки "Нижньодністровський" та "Тузловські лимани" долучилися до прийому туристів та проводять роботу з облаштування екологічних стежок та організації туристичних маршрутів. Наголошено, що при плануванні екотуристичної діяльності першочергову увагу необхідно приділити питанням збереження природної "бази", виявленню рекреаційних можливостей окремих ресурсів та визначення величини рекреаційних навантажень на ландшафтні комплекси природоохоронних територій.

Ключові слова: екотуризм, екостежка, природоохоронні території, рекреація.

Яворская В., Сич В., Коломиец Е. Перспективы развития экотуризма на природоохранных территориях Одесского региона. *В статье рассмотрены вопросы развития экотуризма в Одесской области в пределах природно-заповедных территорий государственного уровня заповедности, в большинстве из которых, согласно украинскому законодательству, предусмотрена туристско-рекреационная деятельность. Таким образом, Дунайский биосферный заповедник и два национальных природных парка "Нижнеднестровский" и "Тузловские лиманы" присоединились к приему туристов и проводят работу по обустройству экологических троп и организации туристических маршрутов. Отмечено, что при планировании экотуристской деятельности первоочередное внимание необходимо уделить вопросам сохранения природной «базы», выявлению рекреационных возможностей отдельных ресурсов и определения величины рекреационных нагрузок на ландшафтные комплексы природоохранных территорий.*

Ключевые слова: экотуризм, экотропа, природоохранные территории, рекреация.

Yavorskaya V., Sych V., Kolomiyets K. Prospects of ecotourism development on the natural protected areas of the Odessa region. *The article discusses the development of ecotourism in the Odessa region within the natural reserve areas of the state level, most of which, according to Ukrainian legislation, provide for tourist and recreation activities. Thus, the Danube Biosphere Reserve and two national natural parks - Nizhnednistrovsky and Tuzlovsky Limani, have joined of tourists activities and are working on the arrangement of ecological trails and the organization of tourist routes. It was noted that when planning ecotourism activities, priority should be given to the issues of preserving the natural "base", identifying the recreational capabilities of individual resources and determining the magnitude of recreational loads on landscape complexes of nature reserves.*

Key words: *ecotourism, eco-trails, nature conservation areas, recreation.*

Постановка проблеми. На Одещині зосереджені унікальні природні комплекси і екосистеми, високо цінні водно–болотні угіддя міжнародного значення, на території яких зареєстровано велику кількість рідкісних і зникаючих видів рослин, ссавців і птахів, що визначає розвиток в регіоні екологічного туризму. Екотуризм - це туризм, що включає подорожі в місця з відносно незайманою природою, з метою отримати уявлення про природні і культурно-етнографічні особливості даної місцевості, який не порушує при цьому цілісності екосистем і створює такі економічні умови, при яких охорона природи і природних ресурсів стає вигідною для місцевого населення [6]. Метою дослідження є визначення проблем та перспектив організації екотуристичної діяльності в межах природно–заповідних територій Одеської області. Аналіз попередніх досліджень свідчить, що різноманітним аспектам туристично-рекреаційної діяльності на охоронюваних природних територіях присвячені праці Борейка В., Котенко Т., Миронової Л., Штильмарка Ф., Кекушева В., Сергєєвої Т., Любіцевої О., Дмитрука О. та ін. Проте деякі питання залишаються дискусійними та потребують подальшого вивчення.

Матеріали та методи досліджень. Матеріалами дослідження слугували літературні джерела, а також окремі напрацювання сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців з питань вивчення рекреаційно–туристичної діяльності в межах природоохоронних територій світу [7-9]. Картографічний метод застосовувався для оцінки територіальної особливості організації туристичної діяльності на Одещині в межах території ПЗФ загальнодержавного значення; метод польових досліджень використовувався для збору матеріалу з організації екотуристичної діяльності на території Дунайського біосферного заповідника, Нижньодністровського національного природного парку (НПП) та національного природного парку «Тузловські лимани».

Основні результати досліджень. Міжнародний союз охорони природи (МСОП) під природоохоронною (природно–заповідною) територією розуміє «ділянку суші та/або моря, що спеціально визначена для збереження

біорізноманіття, природних та пов'язаних з ними культурних ресурсів, природоохоронний режим в межах якої забезпечується законодавчими та іншими ефективними засобами» [4]. З 1992 р. МСОП визначає 6 категорій природоохоронних територій. Ці категорії визначаються залежно від спрямованості цілей управління (табл. 1).

Табл. 1.

Категорії природно–заповідних територій МСОП [4]

Індекс категорії	Назва		Характер управління й охорони
	англійською	українською	
категорія I	Strict Protection	Територія суворої охорони	–
	Ia	Strict Nature Reserve	управління спрямоване переважно на наукові дослідження
	Ib	Wilderness Area	здійснюється охорона дикої природи без втручання в природні процеси
категорія II	National Park	Національний парк	управління з метою збереження екосистем та для цілей рекреації
категорія III	Natural Monument	Пам'ятка природи	управління з метою охорони специфічних природних рис
категорія IV	Habitat/Species Management Area	Територія для збереження природних середовищ і видів	здійснюється охорона певних типів природних середовищ та/або окремих видів флори і фауни чи їх груп
категорія V	Protected Landscape/Seascape	Територія охорони ландшафту / морська акваторія	посилюється збереження ландшафтів та/або акваторій і рекреація
категорія VI	Managed Resource Protected Area	Територія охорони ресурсів	збереження природних цінностей забезпечується шляхом сталого використання природних ресурсів

Як видно із наведених цілей управління природно–заповідними територіями різних категорій МСОП, ці цілі для багатьох категорій

збігаються. Проте, вони мають для них різний ступінь важливості (пріоритетності). Табл. 2 дає уявлення про ці співвідношення.

Табл. 2.

Цілі управління природно-заповідних територій [1]

Мета управління	Категорія МСОП						
	Ia	Iб	II	III	IV	V	VI
Наукові дослідження	1	3	2	2	2	2	3
Охорона дикої природи	2	1	2	3	3	–	2
Збереження видів та генетичного різноманіття	1	2	1	1	1	2	1
Підтримання екологічних послуг	2	1	1	–	1	2	1
Охорона специфічних природних/культурних особливостей	–	–	2	1	3	1	2
Туризм і рекреація	–	2	1	1	3	1	3
Освіта	–	–	2	2	2	2	3
Стале використання ресурсів природних екосистем	–	3	3	–	2	2	1
Підтримка культурних/традиційних цінностей	–	–	–	–	–	1	2

Умовні позначення: 1 – основна мета, 2 – другорядна мета, 3 – потенційна мета, – – мета не ставиться.

Як видно з табл. 2 туристично-рекреаційна діяльність передбачена для практично всіх міжнародних категорій організації заповідних територій (за винятком категорії I). Пріоритетною рекреаційна діяльність визначена для категорій II, III, V.

В Україні всі природоохоронні території об'єднуються в природно-заповідний фонд, який поділяється на 11 категорій, три з яких – національні природні парки (НПП), природні і біосферні заповідники – мають загальнодержавний статус [3]. Категорія «біосферний заповідник» введена до списку категорій природно-заповідного фонду України – як аналог міжнародної категорії «біосферний резерват» та поєднує функції збереження біорізноманіття і сталого суспільно-економічного розвитку. На відміну від природних заповідників, які є вищою формою охорони природи, туристично-рекреаційна діяльність на території біосферних заповідників України може проводитись у межах зони антропогенних ландшафтів та зони регульованого заповідного режиму.

Національні природні парки України виконують ті ж функції та переслідують ті ж цілі управління, що й «Національні парки» за категорією II МСОП. Разом із тим, значні за площею господарські зони НПП України свідчать про наявність у них елементів категорії V «Охоронюваний ландшафт/морська акваторія», а та обставина, що кожен з українських НПП включає заповідну зону, дозволяє говорити про присутність тут елементу

першої категорії МСОП. Хоча на відміну від природних заповідників, згідно ст. 21 Закону України "Про природно-заповідний фонд України" [3] в національних природних парках, з метою збереження природи, здійснення оздоровчої, науково-освітньої роботи, екологічного виховання, крім заповідної та господарської зон виділяють зони регульованої рекреації та зони стаціонарної рекреації. В межах зони регульованої рекреації проводяться короткочасний відпочинок та оздоровлення людей, огляд особливо мальовничих і пам'ятних місць. У цій зоні облаштовуються екологічні стежки та організуються туристичні маршрути. В зоні стаціонарної рекреації проводяться довготривалий відпочинок, організований туризм, санаторно-курортне лікування.

Природно-заповідний фонд Одеської області станом на 01.01.2018 має в своєму складі 123 території та об'єктів, загальна площа яких становить 159970,847 га. З них – 16 об'єктів загальнодержавного значення площею 112718,67 га та 107 об'єктів місцевого значення площею 47252,177 га [5]. Отже, площа природно-заповідного фонду становить 4,57 % від площі Одеської області. У той же час, нормативними державними документами передбачено збільшення частки заповідності в Україні до 15 % у 2020 році, а в Одеській області – до 10,4 % – на 1 січня 2021 р. [2].

Із зазначених 123 об'єктів ПЗФ тільки 16 відносяться до об'єктів державного значення, з них всього 1 представлений біосферним заповідником (Дунайський біосферний заповідник), 2 – національними парками (Нижньодністровський і Тузлівський національні парки). Для рекреаційних зон зазначених вище об'єктів природно-заповідного фонду Одещини можливі види екологічних турів представлені в табл. 3.

Табл. 3.

Основні види екотуризму [6]

Види туристично-рекреаційної діяльності	Основні цілі
Наукові і пізнавальні тури та студентські практики	Географічні, орнітологічні, ботанічні, іхтіологічні, гідрологічні, етнографічні, бердвотчерінг, фото- і відеотури
Пасивна рекреація	Кемпінг, пікніки, прогулянки, агротуризм, оздоровчий туризм, тури на теплоходах
Активна рекреація	Водний туризм, пішохідні походи, кінні тури, велосипедний туризм, дайвінг
Діловий туризм	Поїздки на екологічні конференції, симпозиуми, участь у еколого-просвітницькій роботі

Особливості екотуристичної діяльності в межах Дунайського біосферного заповідника. На території України пониззя Дунаю відзначається своїм біологічним різноманіттям. Варто відзначити, що Кілійська дельта, на якій і знаходиться Дунайський біосферний заповідник, – наймолодше

творіння річки. Серед усіх великих дельт середземноморського та чорноморського басейнів вона найменше постраждала від людської діяльності. Сьогодні морська дельта рукава від міста Вилкове до впадання в Чорне море є найціннішою частиною заповідника. Тут переважають величезні водно-болотні угіддя, представлені очеретяними плавнями, покритими мережею проток, каналів, з численними озерами. Окрім того, в регіоні різноманітні й наземні екосистеми. На відносно невеликій за площею території є ділянки заплавлених лісів, луків, солончаків, пісків, залишки степів. У густонаселеній і вкрай освоєній Європі дельта Дунаю є справжнім оазисом живої природи серед розораних і порушених степів півдня України, який привертає до себе численних туристів. Для забезпечення охорони природних комплексів Придунайського регіону, відповідно до Указу Президента України від 10 серпня 1998 року №861/98, на базі природного заповідника "Дунайські плавні" було створено Дунайський біосферний заповідник.

До передбачених законом зон біосферного заповідника увійшли:

- морська дельта Кілійського рукава Дунаю (нижче за місто Вилкове) – заповідна, буферна зона і зона антропогенних ландшафтів;
- Жебріяньська гряда – зона антропогенних ландшафтів;
- Стенцівсько-Жебріянівські плавні – зона регульованого заповідного режиму;
- острів Єрмаков – один із найбільших островів в українській дельті Дунаю – має 9,6 км завдовжки та 3,6 км завширшки, площа складає близько 2300 га – буферна зона і зона антропогенних ландшафтів;
- територія прилеглої недіючої рибного господарства – зона антропогенних ландшафтів.

За своїм потенціалом Дунайський біосферний заповідник не тільки не поступається міжнародним резерватам, але і має перед ними багато переваг. Інтерес, що збільшується, до заповідника спостерігається не лише з боку міжнародної наукової громадськості. Значну популярність він здобуває серед вітчизняних і закордонних туристів, що вимагає звернути особливу увагу на такий вид туризму, як екологічний.

З метою залучення туристів до участі в охороні природи регіону різноманітними шляхами (науковий моніторинг, проекти по відновленню деградуючих ділянок, фінансова допомога, тощо) та забезпечення їх необхідною інформацією, а також їх вихованням, при ДБЗ створено інформаційно-туристичний центр в місті Вилково. Саме тут відвідувачів інформують про статус природоохоронної території, заходи, які забезпечують збереження розмаїття тваринного і рослинного світу, про те, як зменшити вплив на уразливі природні комплекси та надають багато іншої корисної інформації про історію краю та природокористування.

Екологічна просвіта екотуристів – це можливість впливу на їхню поведінку через збільшення розуміння природних і культурних цінностей, отримання туристами незабутніх вражень. Це ще і визначена гарантія того, що природні і культурні цінності, які є дуже важливі для місцевих жителів,

збережуться не тільки для нинішнього покоління, але і для нащадків. Щороку інформаційно–туристичний центр відвідують понад 3000 туристів (а в 2015 і 2017 роках – понад 5000) – тих, хто обрав місцем відпочинку та одержання нових знань і приємних вражень перлину Придунайського краю – Дунайський біосферний заповідник.

Туристичними підприємствами області розроблено низку різноманітних туристичних програм з популяризації екологічного туризму, які створювались на базі туристично–рекреаційного потенціалу районів українського Придунав'я. Серед пропонованих програм як одноденні, так і багатоденні екскурсії, фототури, тури для спостерігачів за птахами, адже в Дунайському біосферному заповіднику виявлено 255 видів птахів (62 % орнітофауни України), серед них на гніздуванні відмічено 124 види, 196 пролітних. До Червоної книги включено 41 вид: баклан малий, орлан–білохвіст, пелікан кучерявий, пелікан рожевий, лелека чорний, гага звичайна тощо. До Європейського Червоного списку включено 7 видів. Пропонується також акварекреація, в акваторії заповідника зареєстровано 90 видів риби, з яких 15 включено до Червоної книги України (стерлядь, лосось дунайський, лосось чорноморський, осетер атлантичний, умбра, йорж смугастий, білуга тощо), 7 – до Європейського Червоного списку. Також в зонах регульованої рекреації для туристів є можливість купально–пляжної рекреації. Завдяки поєднанню піщаних дюн, соснового лісу, плавнів та степової рослинності на відносно невеликій території в пониззі Дунаю туристи можуть займатися спостереженням за різноманітними ландшафтами.

Унікальність і неповторність Нижньодністровського НПП і його біотичне різноманіття. Національний парк також широко використовується в рекреаційній діяльності області. Сприятливі природно–кліматичні умови пониззя Дністра, наявність унікальних природних ландшафтів та біологічного різноманіття створили рекреаційну привабливість і стали основою створення на його території національного природного парку. Тут створено відповідні умови для формування дбайливого до природи світогляду, відпочинку та оздоровлення населення.

Достатня кількість великих і різноманітних біотопів водно–болотного комплексу, розвинена мережа природних, штучних, постійних і тимчасових дельтових річок і водойм, що живлять Дністровською водою територію Нижньодністровського національного природного парку, дають притулок та життєвий простір для більш ніж 1500 видам представників тваринного та рослинного світу. Крім природних і антропогенних біотопів водно–болотних угідь слід зазначити ще один тип природних біотопів для басейну Нижнього Дністра – це незначні залишки степових біоценозів на надзаплавних терасах ріки й Дністровського лиману. Їх загальна площа вкрай мала і не перевищує кількох сотень гектарів. Однак ці угіддя важливі як стації проживання ряду степових видів дрібних ссавців і птахів.

Визначення напрямків рекреаційної діяльності у межах Нижньодністровського НПП здійснено відповідно до вимог Наказу

Мінприроди України від 22.06.2009 р. № 330 «Про затвердження Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України». Рекреаційна діяльність проводиться відповідно до зонування території.

Станом на 1 січня 2018 р. в Нижньодністровському НПП розроблено та затверджено 4 екологічні маршрути, довжиною від 7 до 58 км та 1 екологічна стежка.

Еколого-пізнавальна стежка «Острів Гонтаренка» довжиною 3,5 км, проходить островом Гонтаренка, який розташований по правому березі Дністра, між ериками Олександрівським та Фестивальним, недалеко від села Маяки. Острів, яким проходить еколого-пізнавальна стежка, названо на честь вченого-гідролога та еколога – Вадима Миколайовича Гонтаренка, який багато років життя присвятив збереженню природи Дністра. Під час екскурсії відвідувачі ознайомляться з природними комплексами нижнього Дністра, характерними представниками рослинного і тваринного світу, багатою історією краю. Відвідають один із останніх заплавних луків, очеретяні зарості та побачать заплашний ліс. З острова відкривається краєвид на протилежний берег річки, де розташоване село Маяки. Човен доставить екскурсантів до останньої зупинки маршруту, де з оглядової вежі на березі Старого Турунчука вони зможуть роздивитися увесь розлив Дністровського лиману та неосяжні очеретяні зарості. Зворотній шлях пролягає по Олександрівській протоці та по Дністру до села Маяки.

«Дністровська амазонія» – річковий туристичний маршрут проходить в зоні регульованої рекреації по річці Дністер, руслу Турунчука, мальовничій протоці «Амазонка», знайомить з таємничим і неповторним заплавним лісом і величезним масивом очеретяних плавнів. На маршруті розташоване озеро Біле, до якого можна дістатись на плавзасобах з міста Біляївки та з села Маяки. Довжина маршруту від Біляївки – до 8 км, від с. Маяки – 20 км. Тривалість проходження маршруту від 3 до 6 годин. Цей екологічний маршрут знайомить з оточуючим ландшафтом та різноманіттям водно-болотних птахів, чудовими рослинними створіннями – білими лататтями, жовтими глечиками й водяним горіхом. Туристів на маршруті постійно супроводжують пернаті аборигени межиріччя Дністра та Турунчука – рибалочки, чаплі, чайки тощо.

«Царство птахів» – водний туристичний маршрут в зоні регульованої рекреації, який починається від села Маяки, проходить по руслу Дністра, потім по руслу Глибокого Турунчука з виходом на Дністровський лиман. Назад – по протоці «Киляри» з виходом у Глибокий Турунчук, а потім по Дністру до села Маяки. Довжина маршруту близько 20 км. Тривалість проходження маршруту від 3 до 5 годин. На маршруті зустрічаються велетні пелікани, граціозні лебеді, численні малі й великі баклани, витончені чаплі, в'юнкі болотні крячки, зарості найрідшої рослини – болотноцвітника цитолистного, а також сама велика в Європі плантація глечиків жовтих.

Мілководні ділянки лиману привабливі для літнього купання, як дорослих, так і дітей.

«Блискучий Ібіс» автомобільний (велосипедний, пішохідний) маршрут, який проходить через господарську зону і зону регульованої рекреації по автотрасі Маяки – Паланка. Його довжина 10 км. Тривалість проходження маршруту від 3 до 4 годин. Серед безлічі мешканців дельти можна назвати десятки видів, здатних давати людям можливість оцінювати екологічну ситуацію по їхній наявності або відсутності. Однак самим цікавим об'єктом є птах блискучий ібіс або коровайка. Цей граціозний і витончений птах найближча родичка, ймовірно відомого багатьом туристам, священного ібіса, якому поклонялися древні єгиптяни. Коровайка занесена до Червоної книги України. Якщо Дністровська гребля затримує воду під час весняної повені коровайки не гніздяться, або її дуже мало на гніздуванні. Гніздиться вона у віддалених від людських очей очеретяних заростях. Спостерігати цих загадкових птахів можна на заплавах луках у період повені – у квітні – травні.

Унікальність, неповторність НПП «Тузловські лимани» та організація екотуристичної діяльності в його межах. Причорноморські ландшафти найбільше постраждали саме внаслідок своєї великої рекреаційної привабливості. Внаслідок цього фактично в природному вигляді залишилися лише їх окремі фрагменти, одним з яких є район так званих Тузловських лиманів. В січні 2010 року тут було створено однойменний НПП. До складу його території включені: акваторія озер Бурнас, Алібей, Хаджидер, Шагани, Карачаус, Малий Сасик і Джантшейське, причорноморська коса, гирлові заболочені ділянки річок Алкалія, Хаджидер та малих річок, що впадають до озер Шагани і Карачаус, а також лісове урочище "Лебедівка" – штучно посаджений лісовий масив.

Як один з найцікавіших та пізнавальних маршрутів Одещини, що включає елементи екологічного, сільського, етнічного й екстремального туризму, для туристів пропонується пішохідний маршрут "Заповідне узбережжя Одещини", що пролягає від курорту Сергіївка до села Приморське (Кілійського району), яке розташоване в 18 км від міста Вилкове. Загальна довжина всього маршруту – 85–90 км, можна пройти окремі його відрізки, серед яких і територія національного природного парку "Тузловські лимани" [6].

Місцевість являє собою рівнинно–хвилястий степ (Південно–Бессарабський степ), розчленований ярами й балками, також характеризується різноманітними заплавами ландшафтами, специфічною флорою та фауною. Висоти поверхні знижуються тут з півночі на південь, до моря. Рівнинна поверхня порушується долинами річок, балками, ярами. Гідрографія представлена в основному рікою Дунай і узбережжям Чорного моря. У морській частині Придунайської рівнини знаходяться озера–лимани межиріччя Дунай – Дністер, віднесені, відповідно до прийнятої типізації, до періодично закритих лиманів. Ці водойми мають ряд мілководних

відгалужень, що представляють собою сильно засолені й заболочені заплави невеликих степових річечок. За винятком озера Сасик (Кундук), вісь інших водойм паралельна морському узбережжю, піщаному пересипу. Від моря періодично закриті лимани відділені піщаним пересипом (баром). Загальна довжина бару від лиману Сасик до Дністровського лиману становить 55 км, а ширина міняється від 50 до 400 м. Серед лиманів Дунай–Дністровського межиріччя лимани Тузловської групи – Шагани, Алібей, Бурнас – займають особливе місце. Вони мають міжнародний статус (включені до так званого Рамсарського списку водно–болотних угідь), оскільки відіграють велику роль у природному функціонуванні й взаємодії прибережних екосистем усього Чорного моря. Тузловські лимани мають велике значення для підтримання біологічного різноманіття регіону; забезпечують зимівлю багатьох видів птахів. Тут гніздиться близько 1 тис. пар водно–болотяних птахів і до 120 тис. особин утворюють сезонні скупчення, що особливо цінують спостерігачі за птахами. Взагалі в парку зустрічаються 243 види птахів, з яких 28 внесено до Червоної книги України.

Так як парк функціонує зовсім недавно, тому і туристично–рекреаційна діяльність тут майже не розвинена. Його межі дотепер не ідентифіковані на місцевості, відсутні шлагбауми, немає вивісок із вказуванням цінності даної території, парк залишається без охорони у вихідні дні, коли спостерігається масовий заїзд мисливців та рибалок. Хороших трас, що з'єднують великі населені пункти або України з сусідніми країнами немає, тому це значно впливає на кількість туристів які могли б відвідати парк. Є, звичайно, дороги, що з'єднують районні центри, але варто тільки звернути вбік і дороги пропадають взагалі. Тому, не дивлячись на неповторні місця, придатні для рекреації, туристів тут буває на порядок менше, ніж могло б, внаслідок непридатності доріг, тільки фанати риболовлі, не зважаючи на бездоріжжя приїжджають сюди щоб порибалити. І якщо керівництво НПП активно розпочне впроваджувати різні заходи – створювати туристські маршрути, екскурсійні та прогулянкові еколого–освітні стежки, обладнувати місця для ночівлі для туристів і запрацює на повну силу, то територія парку буде приваблювати більшу кількість туристів, що в свою чергу, залучить кошти до місцевого бюджету.

Висновки. Розвиток туризму на природоохоронних територіях може нести з собою цілий комплекс різних наслідків – як позитивних, так і негативних. З одного боку, розвиток туризму в багатьох частинах світу виявлялося потужним стимулом для охорони рідкісних видів і унікальних екосистем, адже природний туризм – одна з небагатьох форм економічної діяльності, що відноситься до розряду "невичерпних", що не передбачає вилучення об'єктів живої природи (за винятком мисливського та рибальського туризму). Але без належного контролю і управління успіхи в розвитку природного туризму можуть швидко обернутися "зворотною стороною". Надмірний і неконтрольований потік туристів нерідко є причиною деградації природного середовища, зниження біологічного і

культурного розмаїття. Негативні ефекти від туризму можуть поширюватися і за межі природоохоронних територій, зачіпаючи інтереси навколишніх поселень. Тому при плануванні регіонального розвитку, що включає туризм, необхідно першочергову увагу приділити питанням збереження його природної "базис", в тому числі виявленню рекреаційних можливостей окремих ресурсів та визначення величини рекреаційних навантажень на ландшафтні комплекси природно-заповідних територій. Таким чином, екотуризм, спрямований на підтримку не тільки природних ресурсів, але і місцевих спільнот, при належному функціонуванні та управлінні з урахуванням етичних та екологічних принципів, може безпосередньо приносити економічну, соціальну і екологічну користь місцевому населенню.

Список використаних джерел:

1. Гродзинський М. Д. *Заповідна справа в Україні: Навчальний посібник / За загальною редакцією М.Д. Гродзинського, М.П. Стеценка.* – К.: 2003. – 306 с.
2. Закон України № 2818-17 "Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року" від 21 грудня 2010 р. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>
3. Закон України #2456-12 "Про природно-заповідний фонд України" від 16 червня 1992 р. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>.
4. Офіційний сайт МСОП Режим доступу: <https://www.iucn.org/theme/ecosystem-management/our-work>
5. Перелік територій та об'єктів природно-заповідного фонду Одеської області станом на 01.01.2018 Режим доступу : <https://oda3.odessa.gov.ua>
6. Сич В.А., Яворська В. В., Коломієць К.В. *Основи екологічного туризму. 2-е видання доповнене. Навч. посіб.- Одеса: Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, 2018. – 240 с.*
7. Ceballos-Lascurain H. *Tourism, Ecotourism and Protected Areas: The State of Nature-Based Tourism around the World and Guidelines for Its Development.* - Cambridge: IUCN Publications, 1996. - 301 p.
8. *Ecotourism and Sustainable Development in Biosphere Reserves: Experiences and prospects. Quebec, Canada MAB/UNESCO, 2002.*
9. Honey M. *Ecotourism and Sustainable Development: Who Owns Paradise? – Washington DC: Island Press, 2008. – 568 p.*

Міфи та правда про шкідливість уранових шахт для здоров'я жителів Кропивниччини

Підвищений рівень онкозахворюваності на Кропивниччині прийнято пов'язувати із наявністю тут уранових шахт. Вивченням цього явища встановлено, що над нашим краєм у квітні-червні спостерігається максимальна, порівняно з іншими краями України, тривалість сонячного сяйва. Надмірна засмага у цей період провокує рак шкіри – саме за цим показником Кропивниччина перевершує всі інші території.

Ключові слова: уранові шахти, рак шкіри, сонячна радіація.

Топольний Ф., Гелевера О. Мифы и правда о вреде урановых шахт для здоровья жителей Кропивниччины. *Повышенный уровень онкозаболеваемости на Кропивниччине принято связывать с наличием здесь урановых шахт. Изучением этого явления установлено, что над нашим краем в апреле-июне наблюдается максимальная, по сравнению с другими краями Украины, продолжительность солнечного сияния. Чрезмерный загар в этот период провоцирует рак кожи – именно по этому показателю Кропивниччина превосходит все другие территории.*

Ключевые слова: урановые шахты, рак кожи, солнечная радиация.

Topolnyi F., Helevera O. Myths and truth about the dangers of uranium mines for the health of the residents of Kropyvnytskyi region. *An increased level of cancer incidence at Kropyvnytskyi region is commonly associated with the presence of uranium mines here. The study of this phenomenon has established that the maximum sunshine duration is observed over our region in April-June, as compared with other regions of Ukraine. Excessive sunburn during this period provokes skin cancer - it is by this indicator that Kropyvnytskyi region surpasses all other territories.*

Key words: uranium mines, skin cancer, solar radiation.

Постановка проблеми. У краю, де видобувають уранову руду, дуже популярною є думка про надзвичайну шкідливість цього виробництва для довкілля і здоров'я проживаючого там населення. Періодично створюються різні комісії, робочі групи із своїх фахівців та запрошених із інших країв і країн. Розробляються різні програми, концепції, на які виділяються часто значні кошти, але “віз і нині там “. Політики заробляють собі рейтинги, а погана слава про цей край поширюється по всьому світу. Підставою для політиків і непрофесіоналів є незаперечний факт найвищого рівня нових випадків захворюваності на рак у нашій області порівняно з іншими краями

Підвищений рівень онкозахворюваності на Кропивниччині відзначається і до роботи шахт (табл. 2). Уран в Україні почали добувати у 1954 році у Дніпровській області. Перша шахта у Кропивницькому працює з 1969 року, а Смолінська із 1976 року. Проте і до роботи шахт захворюваність злоякісними пухлинами у області тут була вищою загальнодержавного рівня.

Дослідження проблеми поширення онкологічних захворювань дало можливість встановити певну географічну закономірність цієї недуги. Перше місце серед всіх форм раку у Австралії у вихідців із Британських островів, із білою шкірою, блакитними очима і світлим волоссям займає рак шкіри, тоді як аборигенам така недуга не характерна. У колишньому Радянському Союзі було встановлено, що у жителів узбережжя Чорного моря захворюваність раком шкіри досягає 38,5 випадків на 100 тис. населення, у районі Білого моря – 9,3, Байкалу – 6,3, а на берегах Баренцового моря – 5,2. Ці дослідження чітко вказують на вплив кліматичного фактору.

Табл. 2.

Динаміка показника захворюваності злоякісними пухлинами на 100 тис. населення

Роки	Україна	Кіровоградська область	%
1967	168,7	210,4	124,7
1971	184,7	235,1	127,3
2000	318,0	382,9	119,9
2007	331,6	429,4	129,5
2010	341,5	425,9	124,7
2013	360,8	412,3	114,3
2015	314,0	468,0	149,0

Саме кліматом наш край і виділяється від інших. Весною, коли сонце починає пригрівати і температура приземного повітря прогривається до +20..+25⁰С, більшість із нас намагається отримати засмагу. На висоті 1-2 км повітря ще досить холодне і прозоре (не запилене). Якщо при температурі 0⁰С у 1м³ повітря може утримуватись 4,8 г вологи, то при температурі плюс 20⁰С 17,3 г, а при 30⁰С – 30,4 г вологи. Молекули води, а також пил, який літом піднімається з полів, добре поглинають ультрафіолетові промені Сонця. Із даних таблиці 3 видно, що у пізньовесняний-ранньолітній період найбільша тривалість сонячного саява спостерігається саме над нашим краєм. Саме цей чинник і зумовлює підвищений порівняно із середньоукраїнським рівень захворюваності на рак шкіри. Це зумовлено особливостями загальної циркуляції атмосфери.

Над Україною, як і над всією Європою, відбувається західне перенесення повітряних мас, які формуються над Атлантичним океаном. Території північніше Кропивниччини перебувають під переважаючим впливом волого гольфстрімівського повітря, а степова частина України знаходиться під впливом сухого азорського повітря, яке формується над

холодною Канарською течією. На степову частину України також надходить трохи вологи із теплих Середземного, Чорного і Азовського морів, проте ці мікроциклони не доходять до центральних районів Криворіччя.

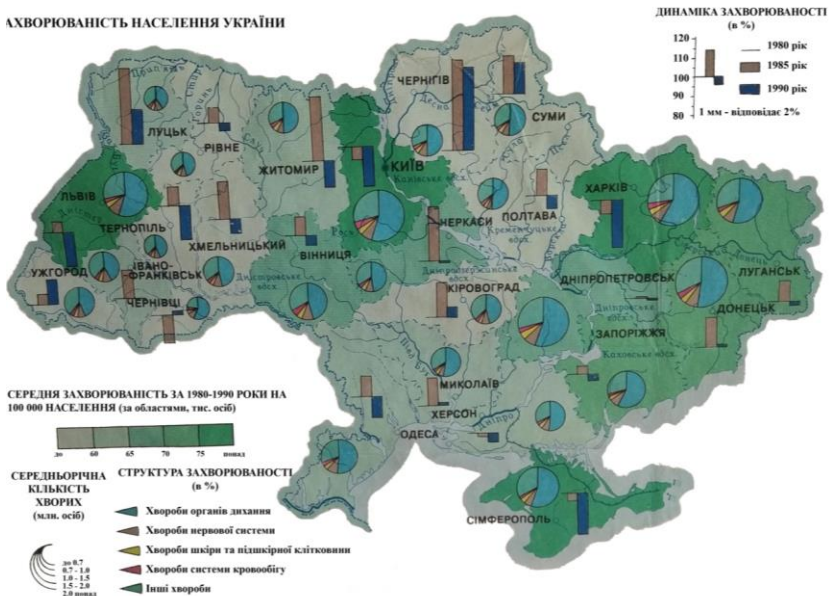

Рис. 2. Захворюваність на 100 тис. населення за 1980-1990 роки

Таким чином, центральна частина області знаходиться на уявному кліматичному острові із унікальним кліматом. У холодну пору року з листопада по березень включно у Кропивницькому випадає опадів менше, ніж у кожному місті всіх сусідніх областей, включаючи Одесу, Первомайськ, Миколаїв, Кривий Ріг, Дніпро, Полтаву, Черкаси, Умань, Вінницю. У теплу пору року циклонічна діяльність взагалі відсутня у цьому краю. Літні опади мають переважно зливовий характер і не супроводжуються зниженням атмосферного тиску. Такий клімат є сприятливим для людини. Багаторічні спостереження за рівнем загальної захворюваності, результати яких на рис. 2 і 3 свідчать проте, що цей край завжди входив до територій, проживання на яких є найбільш комфортним з погляду здоров'я людей.

Від надмірної сонячної радіації у весняно-ранньолітній період необхідно захищатись відомими засобами – носити широкополі головні убори, довгу світлу одягу, щоб повністю закрити тіло, так як робили наші предки. Також необхідно озеленювати населені пункти, щоб ходити тінистими алеями.

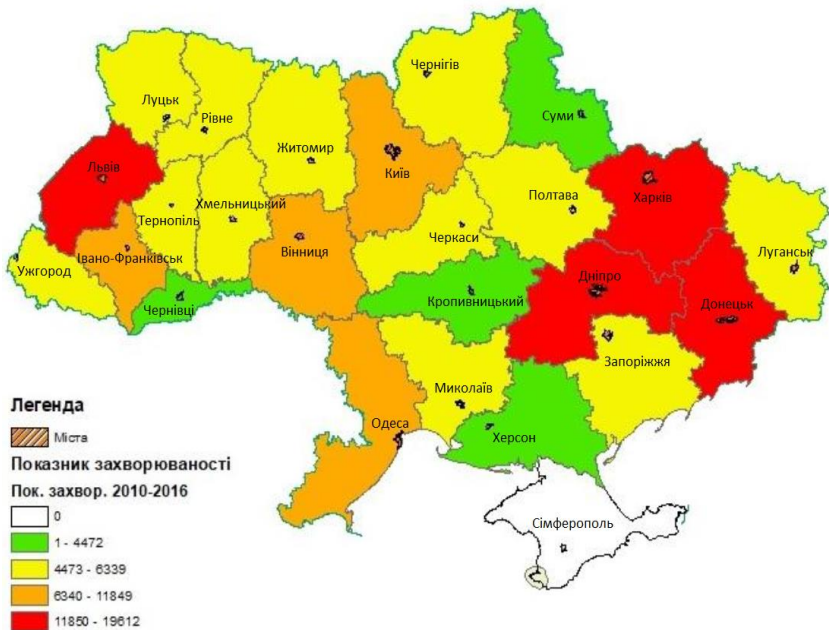

Рис. 3. Захворюваність на 100 тис. населення за 2010-2016 роки

Ці особливості тутешнього клімату є сприятливими для створення тут оздоровниць для людей із проблемами серцево-судинної системи, а також для літнього оздоровлення дітей, які дуже вразливі до простудних захворювань.

Уранові шахти, як і більшість гірничорудних підприємств, порушують геологічне середовище, чим негативно впливають на довкілля. Уран дуже поширений у земній корі і міститься у всіх породах і ґрунтах. Якщо у гірській породі міститься близько 0,01% урану і більше, то така порода вважається урановою рудою. Зустрічаються території, де вміст урану у породі понад 1% - дуже багаті руди. У нашій країні є лише бідні, так звані убогі руди із вмістом урану близько 0,1%. Такі руди не створюють радіоекологічних аномалій. Тому наш край, у якому розробляються уранові руди, за цією ознакою вважати аномальним, немає підстав.

Уран належить до водних мігрантів, а тому завжди присутній у природних водах. Зокрема у межах Українського кристалічного щита у підземних водах міститься у середньому 2,43 беккерелей на літр, що не створює ніякої загрози життю і здоров'ю людини, а тому ними нехтують у практиці оцінки якості питної води. У кістках здорової людини міститься близько 27 мікрограм урану, що еквівалентно 0,3 беккерелей.

Табл. 3.

Тривалість сонячного сяйва (години)

Агрокліматичні зони і області	IV				V				VI				VII			
	1	2	3	м-ць	1	2	3	м-ць	1	2	3	м-ць	1	2	3	м-ць
Степ	59	57	71	187	85	91	95	271	90	96	93	280	104	104	111	319
АР Крим	65	60	71	196	83	93	96	272	90	103	96	291	112	112	118	242
Дніпропетровська	55	55	72	182	84	92	95	271	89	93	89	271	102	101	110	313
Донецька	55	56	59	180	81	88	96	265	90	92	93	275	99	104	108	311
Запорізька	58	53	70	181	77	83	94	254	86	96	91	273	101	102	104	307
Кіровоградська	58	56	76	190	92	97	100	289	98	99	92	289	106	105	116	327
Луганська	56	56	68	180	81	90	99	270	93	94	92	279	102	107	108	317
Миколаївська	54	55	69	178	87	90	87	264	83	87	88	258	97	94	107	298
Одеська	64	61	72	197	90	91	94	275	89	102	99	290	104	103	114	321
Херсонська	62	60	75	197	88	94	98	280	90	102	98	290	110	107	115	332
Лісостеп	52	54	67	173	86	88	90	267	88	87	86	262	93	88	99	280
Вінницька	51	51	59	171	90	91	89	270	87	84	90	261	91	87	100	278
Київська	58	63	58	189	89	95	100	284	96	95	96	287	100	90	104	294
Полтавська	55	58	69	182	84	94	96	274	90	93	90	273	102	95	109	210
Сумська	55	58	73	186	88	91	94	273	95	87	82	264	94	97	102	291
Тернопільська	42	46	58	146	75	73	76	223	75	73	79	230	81	74	83	238
Харківська	54	60	58	182	85	92	94	271	92	96	85	273	93	87	104	285
Хмельницька	50	53	58	171	88	88	89	265	83	80	85	248	88	84	96	268
Черкаська	51	53	70	174	89	92	93	274	92	93	88	273	100	93	106	299
Чернівецька	51	46	54	161	82	77	77	236	84	81	82	247	87	81	91	259

Крім урану радіаційний фон створюють також такі важливі для живих організмів радіонукліди як калій-40, калій-42, кальцій-45, сірка-32, фосфор-42, які у значних кількостях є у ґрунтах і вносяться на поля із добривами. Всі ці радіонукліди, включаючи і радон, як один із кінцевих продуктів розпаду урану, можуть створювати загрозу здоров'ю лише за умови їх попадання всередину, де здійснюватимуть внутрішнє опромінення. Як видно із таблиці 2, наш край не виділяється у гіршу сторону порівняно середньодержавного рівня захворюваності на рак внутрішніх органів. Проте це не значить, що тут не слід здійснювати робіт по радіаційному захисту населення. Ці заходи повинні зменшувати пилове перенесення радіонуклідів від об'єктів уранового виробництва, від різних кар'єрів, з полів, доріг на житлові масиви. Цього можна досягти одним шляхом – сховати ці об'єкти в ліси. Всі санітарно-захисні зони уранових об'єктів, кар'єрів засадити лісом. Поля, дороги повинні бути у лісосмугах. Вулиці у населених пунктах слід перетворити на тинисті алеї.

Список використаних джерел:

1. *Агрокліматичний довідник по території України / за ред. Т.І. Адаменко, М.І. Куйбіди, А.А.Прокопенко. - Кам'янець-Подільський: П.П. Галагодза Р.С., 2011. – 108 с.*
2. *Гродзинський Д.М. Радіобіологія. – К.: Либідь. 2000. – 448 с.*
3. *Коваленко Г.Д. Радиоэкология Украины – Харьков. ИИЖЭЖ. 2013. – 343 с.*
4. *Ляшенко В.І., Топольний Ф.П., Мостіпан М.І., Лісова Т.С. Екологічна безпека уранового виробництва. - Кіровоград «Код», 2011. – 240 с.*
5. *Статистичні щорічники Кіровоградської області за 2000-2017 р.р.*
6. *Статистичні щорічники України за 2000-2017 р.р.*
7. *Топольний Ф.П. Ліс та його ресурси. - Кіровоград, 2007. – 152 с.*
8. *Чаклін А.В. Причины возникновения рака и его география // Наука и человечество. - М. 1969. С. 111-119.*

УДК 338.487:332

Бондар Юлія, Легінькова Ніна

Льотна академія Національного авіаційного університету

Екотуризм як важлива складова стратегії сталого розвитку України

У статті обґрунтовані теоретичні аспекти дослідження екотуризму як важливої складової стратегії сталого розвитку України. Проаналізовано різні підходи до визначення дефініції «екотуризм». Сформовано основні функції та принципи екотуризму. Обґрунтовано актуальність дослідження та необхідність розробки перспектив розвитку екотуризму в Україні.

Ключові слова: екотуризм, стратегія розвитку, сталий розвиток, стратегічний розвиток, напрям розвитку.

Бондарь Ю., Легиныкова Н. **Экотуризм как важная составляющая стратегии устойчивого развития Украины.** В статье обоснованы теоретические аспекты исследования экотуризма как важной составляющей стратегии устойчивого развития Украины. Проанализировано различные подходы к определению дефиниции «экотуризм». Сформированы основные функции и принципы экотуризма. Обоснована актуальность исследования и необходимость разработки перспектив развития экотуризма в Украине.

Ключевые слова: экотуризм, стратегия развития, устойчивое развитие, стратегическое развитие, направление развития.

Bondar J., Leginkova N. **Eco-tourism as an important component of the sustainable development strategy of Ukraine.** In the article the theoretical aspects of the study of ecotourism as an important component of the sustainable development strategy of Ukraine. Analyzed different approaches to the definition of «ecotourism». Actuality of research and the need to develop prospects for tourism development in Ukraine.

Keywords: ecotourism, development strategy, sustainable development, strategic development, direction of development.

Постановка проблеми. З кожним роком значення туристичної індустрії постійно зростає, а відповідно і навантаження на навколишнє середовище. Туризм як багатостороннє явище поєднує економічні, соціальні, екологічні та культурні аспекти. Туристична галузь має колосальний потенціал для сталого розвитку, тісно взаємодіє з іншими галузями народного господарства, є однією з найбільш перспективних, динамічних та прибуткових в світовій економіці.

Одним із перспективних секторів туристичної індустрії є екотуризм. Екологічний туризм з його величезними рекреаційними і пізнавальними можливостями покликаний сформувані суспільну свідомість щодо охорони та раціонального використання природних багатств, донести до людей нагальність і важливість питань захисту навколишнього середовища. Внаслідок загострення екологічної ситуації та зростання популярності ідей охорони навколишнього середовища серед масових туристів виник попит на так звані «зелені» подорожі.

Екологічний туризм входить до п'яти основних стратегічних напрямків розвитку туризму, саме тому дослідження тенденцій розвитку екотуризму в Україні набуває важливого значення та актуальності.

Аналіз останніх публікацій. Проблемам розвитку екологічного туризму в межах природоохоронних територій присвячено наукові публікації, які показують аналіз наукових та інформаційних джерел. В більшості з них описуються та характеризуються переважно природні та історико-культурні ресурси територій.

Останніми роками у вітчизняних та зарубіжних джерелах зростає кількість публікацій стосовно розвитку екотуризму. Дослідження різних

аспектів розвитку екотуризму містяться у працях О. Дмитрука, М. Мальської, М. Рутинського, С. Кузика, О. Бейдика та інших.

Мета статті полягає в розробленні концептуальних положень і практичних рекомендацій щодо перспектив розвитку екотуризму як важливої складової стратегії сталого розвитку України.

Результати дослідження. За останні роки туристична галузь в Україні почала розвиватись, що зумовило визнання туризму в Україні одним з пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку [2]. Разом з тим, розвиток сфери туризму призвів до негативного впливу на стан навколишнього середовища. Саме тому останнім часом багато науковців у світі стало звертати увагу на проблеми сталого розвитку.

У 2015 році Президент України П.О. Порошенко підписав Указ щодо стратегії сталого розвитку, в якій сталий розвиток України визначений як основний вектор, який передбачає проведення структурних реформ, за рахунок яких відбудеться підвищення стандартів життя. Україна має стати державою з сильною економікою та з передовими інноваціями.

До десяти країн світу, які мають найкращі позиції за індексом сталого розвитку, належать Фінляндія, Ісландія, Швеція, Норвегія, Швейцарія, Люксембург, Данія, Канада, Ірландія та Австралія. Умови сьогодення характеризують економіку України за індексом сталого розвитку як таку, що потребує активізації інноваційно-інвестиційного розвитку усіх галузей народного господарства. За сукупним показником національна економіка України займає 45 місце у світі серед 233 країн. [3].

Екотуризм, основною ідеєю якого є гармонізація стосунків людини з навколишнім природним середовищем, турбота про збереження довкілля, що використовується в туристичних цілях та підвищення екологічної свідомості суспільства, є популярним і перспективним напрямком індустрії туризму. Аналізування літературних джерел за проблемою свідчить про існування значного різноманіття трактувань дефініції «екологічний туризм» (табл. 1).

Україна має великий потенціал для розвитку екотуризму. Площа рекреаційних територій в Україні становить 12,8% території країни і розподіляється відповідно до природних особливостей регіонів: Карпатський, Придністровський, Донецько-Приазовський, Поліський, Причорноморський [4]. Головними засадами розвитку екологічного туризму в Україні є 6737 спеціально відведених територій та об'єктів природного заповідного фонду, їх загальна площа перевищує 2,8 млн. га, що становить понад 3,9% всієї площі держави [3].

В Україні нараховується 39 заповідників та природних і національних парків, розташованих на площі 559, 2 тис. га, і з них: біосферні - 4 (137, 2 тис. га): Асканія Нова, Карпатський, Дунайський, Чорноморський; природні заповідники - 17 (160,1 тис. га): Горгани, Дніпровсько-Орільський, Єланецький степ, Казантипський, Канівський, Карадзький, Кримський, Луганський, Медобори, Мис Март'ян, Опукський, Поліський, Рівненський, Український степовий, Черемський; національні природні парки - 18 (261,9

тис. га): Азово-Сиваський, Великий Луг, Вижницький, Галицький, Голосіївський, Гомільшанські ліси, Гуцульщина, Деснянсько-Старогуцький, Ічнянський, Карпатський, Мезинський, Подільські Товтри, Святі гори, Синевир, Сколівські Бескиди, Ужанський, Шацький, Яворівський; 45 регіональних ландшафтних парків; 3078 пам'яток природи, 2729 заказників, 616 ботанічних, зоологічних садів, дендропарків, та парків пам'яток садово-паркового мистецтва, 793 заповідних урочища [4].

Табл. 1.

Підходи до визначення дефініції «екологічний туризм»

№ з/п	Автор, джерело	Трактування поняття
1	Бейдик О.О. [3]	Складова частина рекреаційної діяльності, при якій негативний вплив на природне середовище та його компоненти є мінімальним; передбачає гармонійне єднання людини, засобів рекреації, природного середовища та рекреаційної інфраструктури.
2	Дмитрук О.Ю. [4]	Форма активного відпочинку з екологічно значущим наповненням - особливий інтегруючий напрямок рекреаційної діяльності людей, що будують свої взаємовідносини з природою та іншими людьми на основі взаємної вигоди, взаємоповаги та взаєморозуміння. Туристи отримують від такого спілкування з природою певний фізичний, психологічний, інтелектуальний та емоційний запас міцності та здоров'я, а природа при цьому зазнає мінімальних оборотних впливів і втрат, місцеві мешканці отримують соціальні та економічні стимули до збереження природи та традиційного природокористування.
3	Кузик С. [5]	Організація туризму на малозмінених людиною ландшафтах без заподіяння шкоди навколишньому середовищу, до яких належать території національних та ландшафтних парків, де здійснюються без шкоди екології тури в природу.
4	Мальська М.П., Худо В.В. [6]	Всі види туризму, які мінімально або взагалі не впливають на природне довкілля і забезпечують рівновагу між туристом, природною і господарською діяльністю. Такими екологічно безпечними видами в туризмі вважають пішіходні й велосипедні прогулянки дорогами, альпінізм, спостереження за природою, плавання на байдарках та каное, спортивна морська рибалка, лижні мандрівки в горах тощо.
5	Міжнародна організація екотуризму	Відповідальна подорож у природні зони та області з метою збереження навколишнього середовища і підтримання добробуту місцевих жителів.
6	Мищенко О.В. [7]	Такий вид туризму, який ґрунтується на туристському попиті з урахуванням стійкості й рекреаційно-туристської місткості ландшафту, розвивається та функціонує на відносно незмінених господарською діяльністю природних територіях, зокрема природоохоронних, в умовах дотримання природоохоронних норм і технологій під час виконання екологічних турів і програм; його провідні функції - задоволення потреб туристів різноманітними видами відпочинку, розвиток виробничої інфраструктури,

		створення додаткових робочих місць, наповнення місцевого бюджету, збереження цінних природних комплексів, екологічна освіта серед широких мас населення.
7	Рутинський М.Й., Зінько Ю.В. [8]	Пізнавальний і відпочинковий вид туризму, зосереджений на природних (малозмінених людиною) територіях, який передбачає заняття різними формами активної рекреації у природних ландшафтах без заподіяння шкоди навколишньому середовищу. Виділяють такі форми екотуризму: активний екотуризм, велосипедний, водний, кінний, збиральництво, рибальство, мисливство, фауністичні та флористичні поїздки (орнітологічні поїздки, фотополовання, тематичні поїздки), культурологічні й етнографічні поїздки.

На територіях природно-заповідного фонду найбільш цікавими видами рекреаційно-туристичної діяльності є: подорожі туристичними маршрутами та екологічними стежками; організація пляжно-купального відпочинку; створення та забезпечення функціонування візит-центрів і музеїв природи; організація спостережень за птахами; аматорська та професійна фото-, відеозйомка.

Сьогодні у світі існує близько 350 біосферних заповідників і чотири з них розташовані на території України. Біосферний заповідник Асканія Нова - одне з 7 природних чудес України, входить в сотню найбільш відомих заповідних територій планети (33,3 тис. га, 500 видів вищих рослин, більше 3000 видів тварин). Це найбільший на півдні України (Херсонська область) еколого-освітній центр. Зараз чисельність екотуристів складає 140 тис. на рік. Серед екскурсійних маршрутів найбільшою популярністю користується «фотосафарі» у кінному екіпажі або на спеціально обладнаних машинах до стад копитних тварин, які пасуться напіввільно в заповідному степу. В 1984 р. заповідник включено до Міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО.

Привабливим для туристів є Карпатський біосферний заповідник (загальна площа 57 880 га), який входить до мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО (Закарпатська область: Тячівський, Хустський, Виноградівський райони) - налічує 64 види рослин і 72 види тварин, занесених до Червоної книги України. Великою популярністю користуються Дунайський (Одеська область) біосферний заповідник, загальною площею 50253 га (563 види різних рослин, більше 200 видів птахів, близько 120 видів водоплаваючих птахів, 100 видів риб) та Чорноморський біосферний заповідник (знаходиться на території Херсонської і Миколаївської області), загальною площею 100 га (близько 700 видів рослин, 309 видів птахів, 83 види риб).

Головною ідеєю екологічного туризму є насамперед турбота про навколишнє природне середовище, що використовується в туристичних цілях. Екотуризм сприяє мінімізації шкідливого впливу туризму на навколишнє середовище, сприяє охороні природних, культурних та історичних цінностей, сільських теренів, які повинні служити людству.

Основними функціями екологічного туризму є [8]:отримання туристами загальнокультурних та наукових екологічних знань; соціалізація світогляду туристів шляхом формування їх екологічної культури, формування толерантного ставлення до незнайомих раніше культур та етносів, до їх традицій; збільшення інвестицій в охорону природи; розвиток ремесл.

На основі аналізування літературних джерел можна виділити принципи екологічного туризму:

- екологічний;
- геоекологічний;
- екостабілізуючий;
- інтелектуально-освітній;
- соціально-етичний;
- етноекологічний;
- економіко-розвиваючий.

На думку авторів, доцільно доповнити перелік принципами адаптивності та мобільності, цілеспрямованості, системності, збалансованості, раціональності та економічного ефекту, інноваційності та розвитку.

Екотуризм передбачає відпочинок в екологічно чистих регіонах. В Україні таких регіонів багато, що робить країну екологічно привабливою для любителів екотуризму. Основним центром є Карпатський регіон, що включає чотири області - Івано-Франківську, Закарпатську, Львівську та Чернівецьку, займає площу 56,6 тис. кв. км., де проживає 6,5 млн. чол. Карпатський регіон межує з Румунією, Угорщиною, Словаччиною та Польщею.

В Карпатському регіоні існують хороші передумови для розвитку туризму: вдале географічне положення (близькість до ринків Центральної і Західної Європи; розвинена транспортна мережа, природні багатства (мінеральні води, гори, ріки, озера, водоспади); історико-культурна спадщина (замки та палаци, старовинні міста з багатою історичною спадщиною; збережені традиції та самобутнє народне мистецтво (вишивка, гончарство, гаптування, писанкарство, різьба, ткацтво, плетіння, кошикарство); розмаїття національних кухень (приготування і дегустація місцевих страв і напоїв), копченостей, консервування ягід, фруктів, овочів і грибів, домашня місцева випічка); порівняно висока екологічна безпека; соціально-економічна специфіка гірських територій, можливість спілкування з природою (екскурсії, походи, кінні прогулянки, полювання, риболовля, прогулянки на санях чи на возах, плавзасобах, фотополування, збирання, заготівля квітів, трав, відпочинок в гамаку, на пляжі біля водойми чи в саду), можливість заняття спортом (теніс, плавання, волейбол, міні-гольф, міні-баскетбол, стрільба з лука, їзда на велосипедах, мотоциклах чи квадроциклах).

В Карпатському регіоні налічується близько 800 джерел мінеральної води практично всіх бальнеологічних типів. Найбільшу привабливість цього регіону становлять Карпати. Під час зимового відпочинку туристів приваблює катання на гірських лижах, участь у різноманітних традиційних

народних обрядах та святкуваннях. Улітку відпочинок у цьому регіоні - це незвичайні ландшафти, смерекові ліси, чисте повітря, гірські річки, кінний туризм, водний туризм (рафтинг), велотуризм, винно-дегустаційний туризм. Урізноманітнити відпочинок можна збиранням лісових ягід і грибів, екскурсійними походами в гори та полонини, виступами народних музикантів, відвідуванням унікальних дерев'яних церков та природних пам'яток, догляданням за свійськими тваринами, бджолами, навчанням народних промислів, заняттям спортом, риболовлю, участю у житті селянської родини і села.

Найпопулярніші центри зеленого туризму в Карпатах - Яремче, Буковель, Ворохта, Яблуниця, Ясіня, Татарів, Верховина, Славське, Косів, Рахів та інші. Заповідна горбиста місцевість - Розточчя на Львівщині приваблює туристів пам'ятками архітектури, відомими місцями, мальовничими скелями і гротами. Розточчя розташоване у транскордонному регіоні України та Польщі і має важливе екологічне значення не лише для двох сусідніх країн, але й для Центрально-Східної Європи. В межах України його довжина становить 75 км, а ширина коливається від 15-17 км (район Рава-Руська - Немирів) до 40 км (район Жовква - Новояворівськ). Регіон є надзвичайно цінним з точки зору біологічного та ландшафтного різноманіття. Добре збережена природа, мальовничі ландшафти, каскади озер, сприятливий мікроклімат, добре сполучення сприяли розвитку Розточчя як популярної рекреаційної місцевості.

Потенційні можливості для розвитку екотуризму існують в Сколівському районі, в якому є пам'ятки архітектури місцевого та державного значення (старовинні дерев'яні церкви, каплиці та дзвіниці); найбільший в Україні центр гірськолижного спорту - селище міського типу Славське; понад 35 заповідних об'єктів, серед яких Урицькі скелі, залишки давньоруської фортеці «Густань» - XI-XIV ст.; водоспади поблизу с. Дубна і с. Корчин, родовища мінеральних вод. Гірськолижні траси прокладені на г. Високий Верх (Писана) (1241 м), Тростян (1235 м), Менчіл (1072 м), Погар (857 м). Тепер в Тисовці проходять ще й змагання з фрістайлу та показові виступи сноубордистів.

Сколе - один з історичних центрів Бойківщини, занесений до Списку історичних населених місць України, є добрим вихідним пунктом цілого ряду туристичних маршрутів - на гору Парашку, в с. Тухлю, на хребет Зелемін і гору Магуру. На правому березі Опору, через автомобільний міст, облаштовано рекреаційну зону «Павлів потік», у складі якої - дві турбази («Гуцулка» і «Пролісок»), озеро з пляжами, реліктові смерекові масиви лісу, джерело «залізної» води, криниця «Оксана», з водою типу «Нафтуся» (сірководневі джерела), також є води содові, йодо-бромозалізисті, вуглекислі мінеральні та мінеральні води без специфічних компонентів.

Розвиток туризму на сучасному етапі повинен базуватися на основоположних принципах сталого розвитку, що передбачає раціональне використання та відтворення екологічних ресурсів, а також збереження

етнокультурного середовища, відновлення і збереження традиційного способу життя місцевого населення, його культури та етнографічних особливостей [6]. ЄС розробив Стратегію розвитку «Європа 2020», яка ґрунтується на принципах сталого розвитку. До її пріоритетів належать питання енергоефективності, раціонального використання ресурсів, запобігання забрудненню довкілля.

За останні 20 років Радою ЄС та Єврокомісією прийнято понад 200 директив, постанов та регламентів, що стосуються питань довкілля. В процесі реалізації стратегії «Європа 2020» інститути ЄС продовжують розвивати і вдосконалювати європейське право, поєднуючи екологічні норми з добровільними інструментами, притаманними моделі циркулярної економіки, як основи для розвитку сталого споживання та виробництва.

Напрямами екологізації туристичної сфери мають бути:

- планування туристичної діяльності (регулювання кількості відвідувачів, обмеження відвідування особливо цінних об'єктів та екосистем, створення додаткових атракцій: музеїв, екологічних ферм, візит-центрів, тематичних виставок та експозицій);
- використання екологічно безпечних видів транспорту (автомобілі на електродвигунах чи сонячних батареях) та альтернативних засобів пересування (велосипедів, човнів, кінних візків, в'ючних тварин);
- встановлення жорстких екологічних вимог до рухомого складу транспорту (стандарт «Зелений автомобіль»);
- розбудова туристичної інфраструктури (жорсткий контроль застосування технологій по економії електроенергії, встановлення жорсткого контролю за дотриманням вимог облаштування туристичних маршрутів, дотримання протиерозійних вимог при прокладанні доріг, економія площ за рахунок використання наявної інфраструктури замість будівництва нової);
- застосування альтернативних джерел енергії (сонячної, вітрової, геотермальної);
- застосування різних приладів для економії тепла, води та електроенергії (лічильники, індивідуальні системи опалення, теплоізоляційні будматеріали, індивідуальні системи опалення), використання екологічно чистих продуктів для приготування їжі; інформування туристів про екологічні заходи.

На сьогодні в світі надзвичайно популярною є концепція екологічних готелів, які мають на меті раціонально використовувати природні ресурси, зберігати здоров'я гостей. Такі готелі згідно з європейськими стандартами повинні відповідати наступним вимогам: мати систему екологічного чистого опалення, власні очисні споруди стічних вод; проводити класифікацію всіх відходів, використовувати електрику, що виробляється за допомогою безпечного для навколишнього середовища палива; для освітлення застосовувати економічні лампи; готувати їжу з екологічно чистих продуктів, інколи навіть вирощених на спеціально відведеній території закладу [4].

Висновки. Екотуризм являє собою туристичну діяльність, метою якої є пізнання особливостей малозмінених природних і традиційних культурних ландшафтів за умови збереження ландшафтного різноманіття. На території України достатньо сприятливі умови та ресурси для розвитку екотуризму, але, щоб він став пріоритетним напрямом національного туризму, основою його розвитку має бути розробка спеціальної державної, регіональних та місцевих програм з розвитку екотуризму, а також свідоме ставлення кожного з нас до довкілля.

Сучасна концепція екотуризму підкреслює обов'язковість збереження природного і культурного спадку, біотичної різноманітності і покращення екологічного, соціального і економічного стану регіонів, які відвідують еко туристи. Екологічний туризм повинен стати взірцем для переорганізації, екологізації всієї індустрії туризму. Сталій еколого-зрівноважений туризм повинен стати не лише філософією, але й провідною управлінською стратегією розвитку туризму регіону.

Всебічне втілення концепції сталого розвитку в життя робить екологічний туризм з кожним роком все більш значимим. Ефективне і раціональне використання ресурсного потенціалу та оптимальне вирішення проблем регіонального розвитку.

Подальші дослідження будуть спрямовані на дослідження перспектив розвитку екотуризму в Україні.

Список використаних джерел:

1. *UNWTO Tourism Highlights 2015 Edition. [Electronic source]. - Access mode: http://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2015.pdf.*
2. *Концепція розвитку туризму до 2022 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws>.*
3. *Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методи аналізу, термінологія, районування / О.О. Бейдик. - К.: Видавничо-полігр. Центр «Київський університет», 2001. - Т 17. - 395 с.*
4. *Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://bib.convdocs.org/v10943/>*
5. *Кузик С.П. Теоретичні проблеми туризму: суспільно-географічний підхід: [Монографія] / С.П. Кузик. - Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2010. - 254 с.*
6. *Мальська М.П. Туристичний бізнес: теорія та практика: підручник. 2 вид. перероб. та доповн. / М.П. Мальська, В.В. Худо. - К.: Центр учбової літератури. - 2012. - 366 с.*
7. *Мищенко О.В. Теоретичні основи визначення сутності екологічного туризму / О.В. Мищенко // Вісн. Волинського. нац. ун-т ім. Л. Українки. Географія туризму. - В.: Вид-поліграф. центр «Волинський ун-т», 2010. - с. 155-160.*
8. *Рутинський М.Й. Сільський туризм: навч. посіб. / М.Й. Рутинський М.Й., Ю.В. Зінко - К.: Знання, 2006. - 271 с.*

Терлецька Оксана, Кушнір Леся, Періг Тетяна
Львівський національний університет ветеринарної медицини та
біотехнологій імені С.З. Гжицького

Екологічний туризм у межах бальнеологічних територій на прикладі Трускавецько-Східницького регіону

Розкриті особливості формування екологічного туризму в межах бальнеологічних територій. Показана їх перспективність для такого виду туристичної діяльності оскільки для них притаманні відносно у задовільному стані лісові ландшафти, доступність для будь-яких груп туристів, розвинена інфраструктура й водночас наявність екологічних проблем, які часто потребують нагального вирішення. Таким чином – це території де існують передумови для наукової і практичної діяльності екологічного спрямування під час здійснення туристичних маршрутів.

Ключові слова: екологічний туризм, бальнеологічні території, екологічні проблеми.

Терлецкая О., Кушнир Л., Периг Т. Экологический туризм в пределах бальнеологических территорий на примере Трускавецко-Сходницкого региона. *Раскрыты особенности формирования экологического туризма в пределах бальнеологических территорий. Показана их перспективность для такого вида туристической деятельности поскольку для них характерны относительно в удовлетворительном состоянии лесные ландшафты, доступность для любых групп туристов, развитая инфраструктура и одновременно наличие экологических проблем, которые часто требуют неотложного решения. Таким образом - это территории, где существуют предпосылки для научной и практической деятельности экологической направленности при осуществлении туристических маршрутов.*

Ключевые слова: экологический туризм, бальнеологические территории, экологические проблемы.

Terletska O., Kushnir L., Perig T. Ecological tourism within the balneological areas on the example of Truskavets-Skhidnytsky region. *The features of formation of ecological tourism within the balneological territories are revealed. We shown their perspective for this kind of tourism activity, as for them the forest landscapes are relatively satisfactory, accessibility to any groups of tourists, the developed infrastructure and, at the same time, the presence of environmental problems, which often require an urgent solution. So, it is a territory where there are prerequisites for scientific and practical activities of ecological direction during the implementation of tourist routes.*

Key words: ecological tourism, balneological territories, ecological problems.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Бальнеологічні території, у даному випадку,

пов'язаними з чисельними бальнеологічними водами типу «Нафтуса», попри певне антропогенне навантаження, переважно у вигляді міських і селищних забудов і оздоровчих закладів, характеризуються збереженістю природного потенціалу, особливо поблизу бальнеологічних джерел. Це дає можливість з туристично-рекреаційною метою ознайомитись з корінними й умовно-корінними фітоценозами регіону, а також з різноманітним ландшафтним комплексом, на яких вони знаходяться. Водночас, така діяльність не передбачена контролюючими закладами санаторно-курортного профілю, навіть не дивлячись на те, що туристично-рекреаційна активність тут може послугувати непоганою рекламою для розвитку самої бальнеологічної промисловості. На сьогодні питання узгодження бальнеологічної й туристично-рекреаційної діяльності на бальнеологічних територіях залишається неузгодженим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Екотуризм або екологічний туризм належить до типу туризму, що полягає у подорожах до природних умовно недоторканих людиною та, часто природоохоронних територій. Еко туристи мають завдання максимально мало здійснювати впливу на територію, а сконцентруватися на екоосвіті. При цьому розвиток екотуризму часто розглядають як важливий засіб збереження довкілля для майбутніх поколінь. Щодо суто бальнеологічних територій, то їх основними функціями окрім пізнавальних і загальних природоохоронних є ще і функції, спрямовані на збереження у відносній недоторканості природного потенціалу навколо бальнеологічних (лікувальних) джерел (для Трускавецько-Східницького регіону це джерела групи «Нафтуса»).

На сьогодні цю проблему досліджено у багатьох наукових напрацюваннях: Мандер, 1982; Burgman, Lindcnmaug, 1999; Руденко, Вачевський, Свінцов, Кузнецов, 2000; Горленко, Олещенко, 2000; Кекушев, Сергеев, Степаницький, 2001; Вишневецький, 2015 та ін. Водночас щодо бальнеологічно цінних територій такі праці не чисельні, й тому проблема залишається відкритою.

Метою дослідження є окреслення проблемних ситуацій, які виникають під час експлуатації бальнеологічно цінних територій у тому числі під час їх туристичного експлуатування, а також розробка можливих оптимізаційних заходів.

Виклад основного матеріалу. Трускавецько-Східницький бальнеологічний регіон характеризується найбільшими запасами мінеральних вод з усіх відомих типів, а також значні поклади лікувальних грязей та озокериту на основі яких розвивається потужний санаторно-курортний комплекс у Трускавці та Східниці. Сприятливі кліматичні умови, різноманіття передгірських та гірських ландшафтних систем, багата історико-культурна спадщина й головне, наявність значної кількості лікувальних мінеральних джерел не лише сприяють зростаючому лікувально-оздоровчому використанню регіону, а й розвитку туризму екологічного спрямування.

Водночас зростаюча в регіоні рекреація і туризм призводять до підвищення навантаження на природні територіальні системи, насамперед ті, що перебувають у безпосередній близькості з лікувальними джерелами. Оскільки туризм і рекреація в межах бальнеологічних територіях надзвичайно взаємопов'язані, то варто нагадати, що поняття «рекреація» означає систему заходів, пов'язану із використанням вільного часу людей для оздоровчої, культурно-пізнавальної і спортивної діяльності на спеціальних територіях. Необхідною умовою рекреації є наявність рекреаційного потенціалу (ресурсу) [7].

Як рекреація так і туризм, у тому числі екологічний, спираються на наявність відповідного потенціалу. В якості рекреаційного потенціалу розуміють сукупність природних, культурно-історичних і соціально-економічних передумов організації рекреаційної діяльності на певній території, тобто це певний обмежений запас рекреаційних ресурсів, доступний для використання.

Потенціал туристично-екологічної діяльності є сукупністю природних, матеріальних і культурних ресурсів у забезпеченні отримання учасниками туристично-екологічної діяльності відповідного обсягу передумов у процесі їх використання.

Обидва потенціали, як взаємопов'язана потенційна діяльність рекреантів і екотуристів мають спрямовувати їх вплив на природу в межах збереження середовищеформувального потенціалу як здатність середовищеформувальних геосистем виконувати середовищеформувальні функції [8]. Сутність такого потенціалу має бути екологічною, тобто він має відображати міру здатності задовольняти потреби не тільки людини як частини живої природи, а й самої природи у первинних (тобто не пов'язаних з виробництвом) засобах існування – світлі, теплі, повітрі, питній воді, їжі, біотичному й ландшафтному різноманітті у природних умовах відпочинку, духовного розвитку.

Окрім усього іншого екотуристичний потенціал бальнеологічних територій має відповідати гуманістичним цілям, бути гуманістично орієнтованим. Тобто, він має відповідати позитивному духовно-моральному, етико-естетичному ефекту, що випливає із взаємодії людини і природи. Наслідком такої взаємопов'язаності природи, етносу та його історії, відповідно, стають ментальні цінності народу, а також існуюча на відповідній території система контролю. Під гуманістично-ресурсним потенціалом таких територій розуміють їхні природні особливості (звичайні й значні), здатні викликати людські почуття, пізнавальний або науковий інтерес, впливати на формування особистості. Сутність гуманістично-ресурсного потенціалу багатопланова. Вона виявляється як цінність естетична, меморіальна, інформаційна (ідеальна) або краєзнавча, етноісторична, наукова цінність (матеріальна). Вивчення гуманістично-ресурсного потенціалу території сприяє гуманізації дійсності (наближення докільця до потреб людини). На гуманістичному тлі території відбувається таїнство творення духовності

людини, її громадянської позиції, екологічно грамотного світогляду, виховання почуття відповідальності перед сучасниками і нащадками за свою малу батьківщину, свій край, за Україну та планету загалом [3].

Якщо узагальнити такі характеристики потенціалів то можемо записати, що потенціалом екотуристичної діяльності на будь-якій території є сукупність оцінок природних ресурсів, які слабо використовуються (умовно незмінні) і які з різним ступенем умовно змінні. При цьому у процесі використання прогностичних оцінок впливу на довкілля повинна враховуватися здатність окремих природних компонентів (ресурсів) до самовідновлення [4]. Тобто необхідно застосовувати сукупність різноманітних оцінок, які дають можливість прогнозувати стан природного середовища після навіть такого незначного як екотуристична діяльність втручання.

Оскільки головна причина виникнення екологічного туризму полягає у неврегульованості відносин у системі «суспільство-природа», або в туристичній інтерпретації «туризм-екологія» то під час туристичної експлуатації території з бальнеологічними ресурсами перед екотуристами стоїть також завдання вивчення реального стану довкілля в межах знаходження мінеральних джерел, попередньо оцінити такий стан і запропонувати заходи щодо його поліпшення. Тобто в цьому випадку екотуризм з його значними рекреаційними й пізнавальними можливостями покликаний для формування свідомості туристів щодо охорони та раціонального використання природи в умовах коли це стає гостро необхідним.

Інтерпретуючи заповіді екотуристів, можемо скласти перелік головних принципів екотуристичної діяльності на бальнеологічно цінних територіях:

1. Такі території можуть бути особливо вразливими, оскільки крім власного стану, вони створюють умови для нормального функціонування мінеральних оздоровчих джерел;
2. Саме тому ці території потребують первинного наукового підходу для їхнього аналізу в процесі екотуристичної діяльності;
3. Крім фотографічної документації необхідно створювати, бажано за прийнятим стандартом, опис найбільш цінних ділянок вздовж екотуристичного маршруту;
4. Керівництво екотуристичною групою бажано доручати людині, котра має екологічну освіту;
5. Скласти список чинників, які створюють негативний вплив на довкілля насамперед у межах охоронних територій мінеральних джерел;
6. Скласти схему існуючих стежок і давати їм екологічно орієнтовану характеристику;
7. Ознайомитися з існуючими регіональними програмами захисту довкілля на бальнеологічно цінних територіях;
8. Підтримувати контакти з існуючими в регіонах організаціями, що сприяють захисту природи;

9. Передавати отримані дані під час екотуристичної діяльності до природоохоронних та державних відповідних структур.

Як зазначає Ю. Дмитрук, природа – головне джерело задоволення матеріальних і духовних потреб людини. Усвідомлення цього очевидного факту неминуче ставить людину на позиції любові й поваги до природи. На бальнеологічно цінних територіях до цього додається ще й дбайливе ставлення до природних ресурсів. Тобто екологічний туризм спрямований на формування у його учасників суспільної свідомості щодо необхідності охорони й раціонального використання природних багатств й донесення це до інших верств суспільства.

Щодо Трускавецько-Східницького рекреаційного регіону, то тут ситуація значно загострюється. Головні ділянки з наявними мінеральними джерелами перебувають під безпосереднім антропогенним використанням вже впродовж значного часу. Саме тому довкілля навколо деяких джерел характеризується значною витоптуваністю, деградацією трав'яного й чагарникового покриву, лінійною ерозією або заболочуванням. До деяких джерел, насамперед у Східницькій частині району, прокладені асфальтовані або бруковані стежки, та навколо самих джерел небезпечна екологічна ситуація все одно спостерігається. До таких належать території навколо джерел № 1, № 3, № 15. Існують джерела, довкілля яких складає виключно антропогенна територія (джерело № 10 і № 2с). Особливої уваги заслуговує джерело № 4. Це було одне з найбільш якісних і використовуваних джерел у лікувальній практиці Східниці, та після значної повені річка Східничанка зруйнувала джерело і його вважали втраченим. Тільки у 2017 році воно було знайдено й тепер для експлуатації потребує певного облагородження й можливо застосування охоронних інженерних споруд.

Відповідно до прийнятого трактування, екологічний туризм є формою активного відпочинку з екологічно значущим наповненням. Туристи отримують від такого спілкування не лише фізичний, психологічний, інтелектуальний та емоційний запас міцності, вони отримують суттєві екологічного спрямування знання з реальним практичним застосуванням. Для цього Трускавецько-Східницький рекреаційний регіон з численними мінеральними джерелами характеризується рядом переваг для розвитку саме екологічного туризму. До них належать:

- знаходження у легко доступному місці з добре розвиненою транспортною структурою;
- наявність мальовничої території в умовах Передкарпаття та Карпат;
- наявність значної кількості територій з мінімальним антропогенним навантаженням;
- наявність значної кількості мінеральних оздоровчих джерел, доступ до яких не складає труднощів;

- територія характеризується значною історією розвитку, наприклад одного з найбільших у ті часи у світі родовищ нафти, історією відкриття Східницьких мінеральних джерел тощо;
- регіон характеризується дуальністю в розвитку: давня за експлуатованістю Трускавецька частина і молода, розвиваюча Східницька. Це надає можливість робити порівняння у часі експлуатованості;
- можливість проведення екотуристичної діяльності з будь-якою чисельністю учасників;
- відсутність потреби у розбиванні наметового містечка;
- наближеність до лікарень у необхідних для цього випадках;
- наближеність до пунктів харчування.

Загалом варто відмітити, що екотуризм в Україні, як напрямок внутрішнього туризму, ще слабо розвинений. Ще не сформований попит на такий вид туристичних послуг, відносно мало потенційних туристів, які готові витратити кошти, час і сили не тільки на спілкування з природою, а й на її захист. Перспективним тут бачиться співпраця природоохоронних і владних структур Трускавецько-Східницького регіону з рядом вищих навчальних закладів Західного регіону України, насамперед Дрогобицького і Львівського та Івано-Франківського університетів.

Особливістю екотуристичної діяльності в Трускавецько-Східницькому регіоні є безпосередня наближеність до великих населених пунктів, насамперед Трускавця і Східниці. Це накладає певні обмеження й водночас необхідність більш обґрунтованих характеристик екологічного спрямування. Тому тут варто звертати увагу й на чинники, які є екологічно загрозливими навіть там, де мінеральні джерела відсутні. До таких, насамперед, належать водойми. Оскільки вони перебувають у межах населених пунктів, то «традиційно» перебувають у негативному екологічному стані. Іншою загрозою є вирубування лісів, які виконували природоохоронну роль, наприклад стримували розвиток лінійної ерозії на гірських схилах.

Висновки. Трускавецько-Східницький рекреаційний регіон може бути доволі ефективно використаний для розвитку екологічного туризму, оскільки поряд з привабливою природою тут розміщені одні з найвідоміших мінеральних джерел. Саме на основі необхідності суворого екологічного контролю за довкіллям в районі цих джерел існує можливість здійснення екотуристичної діяльності з чіткими науковими (екологічного спрямування) й пізнавально-практичними елементами. Наявність у регіоні значної кількості мінеральних джерел з різною інтенсивністю експлуатації, облаштування, потужності, тощо, надає можливість здійснення пізнавального екологічного порівняння їх екологічного стану й за діяльністю необхідних природоохоронних заходів.

Список використаних джерел:

1. Вачевський М.В., Свінцов О.М., Кузнцов В.Ф. Рекреаційні можливості Трускавецько-Східницького регіону. Український бальнеологічний журнал. – 2000. – №3-4. – С. 101-105.
2. Вишневецький В.І. Екологічний туризм. – К.: Інтерпрес ЛТД, 2015. – 140 с.
3. Гетьман В.І. Ландшафтно-гуманістична цінність заповідної природи. // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Географія. №2. – 2002. – С. 206-213.
4. Заіканов В.Г., Минакова Т.Б. Методические основы комплексной геоэкологической оценки территории. М.: Наука, 2008. – 81 с.
5. Кекушев В.П., Сергеев В.П., Степаницкий В.Б. Основы менеджмента экологического туризма. – М., 2001 – 284 с.
6. Мандер Ю.Э. Природные учебные тропы как способ регулирования посещаемости национального парка / Уч. зап. Тартус. гос. ун-та. – 1982. – Вып. 575. – С. 52-56.
7. Нудельман М.С. Социально-экономические проблемы рекреационного природопользования. – К.: Наукова думка, 1987. – 132 с.
8. Позаченюк Е.А., Панкеева Т.В. Геоэкологическая экспертиза административных территорий. Большой Севастополь: Бизнес-Информ, 2008. – 296 с.
9. Руденко Л.Г., Горленко И.А., Олещенко В.И. Украина на пути к устойчивому развитию (геоэкологические аспекты). – К.: Институт географии НАН Украины, 2000. – 29 с.
10. Burgman M.A., Lindenmayer D.B. Conservation biology for the Australian environment. – Sydney, 1999. – 195 p.

Краєзнавчий туризм

УДК 378.142.15

Обозний Василь

Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова

Краєзнавчий музей як організаційно-методичний центр шкільного краєзнавства і туризму

Відповідно до освітньої стратегії розвитку регіонального туризму краєзнавчі музеї повинні стати організаційно-методичними центрами шкільного (позашкільного) краєзнавства і туризму. За підсумками шкільної (позашкільної) туристсько-краєзнавчої роботи створюються краєзнавчі експозиції, напрацьовуються і відшліфовуються різноманітні форми цікавої і змістовної екскурсійної та анімаційної діяльності, які можуть бути ефективно використані у регіональній музейній і туристичній діяльності.

Ключові слова: *краєзнавчий музей і школа, шкільна краєзнавчо-музейна діяльність.*

Обозний В. Краеведческий музей как организационно-методический центр школьного краеведения и туризма. *В соответствии с образовательной стратегией развития регионального туризма краеведческие музеи должны стать организационно-методическими центрами школьного (внешкольного) краеведения и туризма. По итогам школьной (внешкольной) туристско-краеведческой работы создаются краеведческие экспозиции, отшлифовываются разнообразные формы интересной и содержательной экскурсионной и анимационной деятельности, которые могут быть эффективно использованы в региональной музейной и туристической деятельности.*

Ключевые слова: *краеведческий музей и школа, школьная краеведческо-музейная деятельность.*

Obozniy V. The Regional museum as organizational-methodical center of school study of a particular region and tourism. *In accordance with educational strategy of development of regional tourism regional museums must become organizationally by the methodical centers of school (out-of-school) study of a particular region and tourism. On results school (out-of-school) tourist-regional work regional displays are created, the various forms of interesting and rich in content excursion and animation activity, that can be effectively used in regional museum and tourist activity, are polished.*

Key words: *regional museum and school, school regional-museum activity.*

Постановка проблеми. Сьогодні вітчизняні музейні установи здійснюють пошук свого місця в багатоманітному процесі українського

державотворення та духовно-культурного відродження. Вони залишаються важливими осередками освіти і навчання, оскільки забезпечують доступ до національної культурної та природної спадщини людям різного фаху та віку. В країні розвиток музейно-краєзнавчої справи і туризму поступово спрямовується не тільки на переосмислення ролі музейно-туристичних форм в культурно-духовному відродженні українського суспільства, але й на її сучасний і перспективний розвиток. На регіональному рівні, музейні комплекси та музеї можуть стати дієвою формою співпраці державного і приватного секторів, сприяти формуванню музейно-туристичних форм господарювання в туристичній сфері, стати рушійною силою відродження конкретних територій. Наші дослідження переконують у тому, що на становлення туризму в сільських регіонах країни може суттєво впливати шкільна та позашкільна туристично орієнтована музейно-краєзнавча діяльність. Вона повинна бути профорієнтаційно спрямована на формування місцевого туристичного продукту та відповідних форм туристичної гостинності, розвиток яких буде впливати на виробничо-господарську діяльність людей та їх соціально відповідальну поведінку за стан довкілля. Профорієнтаційне спрямування туристсько-краєзнавчої діяльності шкільних (позашкільних) колективів завжди буде мати підтримку місцевого населення, ділових людей та місцевої влади.

Аналіз останніх публікацій. В працях вчених і педагогів (Г. Аартса, В. Клименка, М. Костриці, І. Пантелейчука, В. Савчука, В. Туманова, І. Яковця та інших) досліджувалися проблеми розвитку вітчизняної музейної справи, що знаходить віддзеркалення в нових принципах музейної роботи, розвитку шкільної музейно-краєзнавчої освіти, спрямованої на формування світоглядної свідомості, поглядів і переконань дітей та учнівської молоді, здобуття ними знань та вмінь за інтересами. В основу сучасного розуміння краєзнавчого музею покладено нове бачення соціального і культурного контексту його функціонування, звернення до загальнолюдських цінностей, історико-культурної спадщини, розвитку естетичного смаку і творчої уяви. Особливо це важливо для музеїв, що створюються в шкільних (позашкільних) навчальних закладах і розглядаються як ефективний засіб духовно-морального патріотичного і громадянського виховання дітей та молоді. Проте, залишаються недостатньо розробленими питання удосконалення зв'язків музею із школою, різних форм використання шкільної (позашкільної) краєзнавчо-музеезнавчої туристичної діяльності, що створюють в сучасних умовах не тільки підґрунтя для формування життєвої і професійної самореалізації учнівської молоді, але й сприяють формуванню туристичного продукту на регіонально-місцевому рівні та появі нових перспективних видів музейно-туристичної діяльності.

Мета статті – розгляд в світлі освітньої стратегії розвитку регіонального туризму зв'язків музею зі школою та формування системи шкільної (позашкільної) краєзнавчо-музеезнавчої роботи як фактору, що сприяє появі нових перспективних видів туристичної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Виникнення і розвиток краєзнавчих музеїв пов'язане із суспільними потребами у використанні їх як одного з найбільш дієвих засобів виховання патріотизму, любові до рідної землі, її людей.

В краєзнавчому музеї зосереджений історично усталений досвід життєдіяльності конкретного регіону, збережений у пам'ятках культури і мистецтва, подіях і явищах. Особливого значення набувають краєзнавчі музеї, які створюються в сільській місцевості і функціонують як культурно-освітні осередки. Важливо і те, що такі музеї виникають за покликом душі краєзнавців, які не тільки цілеспрямовано вивчають рідний край, але й здатні організувати роботу із створення музею, залучити до краєзнавчо-музеєзнавчої справи односельчан, знайти підтримку у місцевої влади та ділових людей.

Так, музейно-туристичний комплекс «Старе село Колочава» (Міжгірський район Закарпатської області) функціонує як регіональний багатофункціональний заклад, який призначений для збереження культурно-історичних та природничо-наукових цінностей, накопичення та поширення знань через вивчення та демонстрацію пам'яток матеріальної культури Тереслянщини. При цьому, саме музейний комплекс «Старе село Колочава» в значній мірі сприяє фінансовим надходженням для розвитку території Тереслянщини, адже кошти від функціонування діючого туристського маршруту «Озеро Синевир» для самої території є мізерними.

Створений музейний комплекс «Старе село Колочава» завдяки зусиллям місцевого краєзнавця і ентузіаста Станіслава Аржевітіна. Саме він зібрав команду однодумців, яка, реалізуючи проект «Моя мала Батьківщина», створила музейно-туристичний комплекс «Старе село Колочава». Комплекс територіально охоплює музейні експозиції Тереслянської долини загальною кількістю екскурсійних об'єктів 60 одиниць та 20 атракцій, зокрема: музей-скансен «Старе село», музейні експозиції: «Колочавська вузькоколіяка», «Колочавський бокораш», «Церква святого Духа» (XVIII ст.), «Лінія Арпада», «Бункер Штаєра», «Чеська школа», «Радянська школа», «Школа вівчарства» та експозиція, присвячена Івану Ольбрахту [3, с.1-16]. Характерною особливістю музейного комплексу є поява в ньому поряд з музейними „немузейних” видів діяльності: організація і проведення характерних для території Тереслянщини фольклорних програм, музично-пісенних фестивалів, функціонування ремісничих майстерень та сувенірних крамниць, стилізованих під місцевий колорит об'єктів харчового сервісу тощо. Проводиться робота з впровадження в музейну практику новітніх технологій з метою поширення інформації про можливості музейного фонду тощо.

Практичний досвід переконує, що без участі музейно-краєзнавчих форм діяльності досить складно створювати національно орієнтований туристичний продукт. Музейно-туристична справа у сільських регіонах повинна бути спрямована, в першу чергу, на культурно-духовний розвиток регіонального соціуму та його території. На зміну пасивному відображенню

дійсності повинен приходити активний вплив на неї. При цьому завдання створення музейно-туристичного продукту стимулюють творчий пошук і активне використання видозмінених форм і методів музейно-туристичної діяльності. З метою створення нового типу музейно-туристичних осередків слід більш активно використовувати місцевий, зокрема «шкільний» ресурс. Необхідно надати новий імпульс у розвитку шкільного (позашкільного) краєзнавства і туризму, результатом яких повинна стати поява нових музейних експозицій в поєднанні з „немузейними” видами туристичної діяльності.

В шкільній (позашкільній) практиці виникнення і розвиток шкільних (позашкільних) краєзнавчих музейних осередків пов'язане із суспільними потребами у використанні їх, як одного з найбільш дійових засобів виховання патріотизму, любові до рідної землі, її людей. Збираючи, систематизуючи і пропагуючи регіонально-місцеві пам'ятки історії, природні і речові колекції, відомості про людей свого краю, краєзнавчі музеї виступають ефективними засобами навчання і виховання людини. При цьому слід пам'ятати, що з виховної точки зору надзвичайно важливе значення має не тільки сам музей, а й процес його створення.

Сьогодні розвиток музеєзнавчої діяльності ставить питання про створення системи виховної роботи з дітьми та дорослими, у якій повинні використовуватись можливості різного типу краєзнавчих музейних експозицій. Слід пам'ятати, що саме у музейній діяльності може бути найбільш комплексно і наочно розкритий історично усталений “краєзнавчий образ” рідного краю та визначені напрями його гармонізації. Відповідно стає необхідним пошук найбільш актуальних для конкретного регіону тем експозицій, які б поетапно відображали історичне минуле конкретної місцевості та розкривали її перспективну модель. Разом з цим, необхідно розумно використовувати матеріали та досвід роботи діючих музейних експозицій, серед яких частка комплексно-краєзнавчих експозицій залишається є незначною.

Як переконує кращий практичний досвід, шкільні осередки, використовуючи позакласну туристсько-краєзнавчу діяльність, здатні спрямувати її на пошук нестандартних форм профорієнтації та залучення підростаючого покоління до історичного досвіду свого народу, збереження і використання природно-матеріальних і культурно-духовних цінностей. Сьогодні цілком природно виглядає, коли навчальні заклади спрямовуватимуть шкільну і позашкільну краєзнавчо-музеєзнавчу діяльність на розвиток сільського туризму.

Багаторічна краєзнавчо-музеєзнавча діяльність освітніх колективів, зорієнтована на туристський бізнес, буде сприяти одержанню учнями необхідних навичок професійного спрямування. Основа для формування місцевого туристичного продукту буде закладатись шляхом прокладання екскурсійно-пізнавальних та спортивно-оздоровчих маршрутів, організації

різноманітних краєзнавчих заходів, зокрема різних дійств і народних свят (різдвяного, пасхального, купальського тощо), тощо.

Враховуючи, що створення в сільському туризмі місцевого туристичного продукту та відповідних систем туристичної гостинності є процесом досить тривалим, краєзнавчі музеї регіонального рівня повинні допомагати школі (позашкільному навчальному закладу) профорієнтаційно спрямовувати туристсько-краєзнавчу діяльність учнів на пошук нестандартних форм залучення підростаючого покоління до історичного досвіду свого народу, збереження і використання природно-матеріальних і культурно-духовних цінностей. Зокрема, мова йде про окремий систематизований напрям, у якому реалізація краєзнавчо-музеєзнавчих проєктів була б спрямована на:

- формування національно орієнтованого туристичного продукту, зокрема відповідних систем туристичної гостинності;
- використання при вихованні дітей, молоді та дорослих накопиченого і перевіреного багатовіковою практикою досвіду історично усталених форм життєдіяльності українців;
- засвоєння світосприймання і психології, культури і менталітету різних етнічних груп українського населення як одного з вагомих досягнень національної і загальнолюдської культури;
- розуміння того, що тільки покоління, сформоване на духовних надбаннях предків, зможе утверджувати нову духовність, творити культуру періоду відродження та українського державотворення, продовжувати зберігати і розвивати культурно-історичні традиції, забезпечуючи тим самим вічність життя свого народу;
- на основі вивчення різних видів народних ремесл розвиток у учнів здібностей, умінь і навичок, бажання їх удосконалювати та організовувати цікаве і змістовне дозвілля.

В світлі освітньої стратегії розвитку регіонального туризму [1, с.24-33] цілком природно виглядає, коли краєзнавчі музеї допомагають шкільним (позашкільним) навчальним закладам профорієнтаційно спрямовувати туристсько-краєзнавчу роботу на сферу обслуговування, зокрема туризм, а потім, результати шкільного краєзнавства та самодіяльного туризму використовувати для створення музейно-туристичного продукту. Крім того, це виключно важлива робота з відродження народних традицій, збереження ремесл з метою виробництва сувенірних виробів, організація служби індивідуально-групового туристського сервісу сприятимуть більш повній зайнятості населення.

Серед напрямів шкільної (позашкільної) туристсько-краєзнавчої роботи слід виділити:

- по-перше, створення місцевого туристичного продукту на основі використання історично усталених регіонально-місцевих форм життєдіяльності населення, зокрема елементів побутово-матеріальної культури та звичаєво-святкової обрядовості. Охоплюючи різні ділянки

- родинно-суспільного життя, ці найміцніші елементи виступають важливим чинником навчання й виховання, розвитку особистості й оздоровлення суспільства. Вони є каталізатором не тільки усвідомлення причетності до рідної етнічної культури, скільки розумінням її ролі в консолідації української політичної нації, у формуванні її національно-державних інтересів. Їх використання - це, в першу чергу, пошук нестандартних форм, спрямованих на залучення підростаючого покоління до культурно-трудового досвіду свого народу, використання і створення матеріальних і духовних цінностей;
- по-друге, найважливішими формами пізнавально-оздоровчої і навчально-виховної роботи з дітьми, учнівською молоддю та дорослим населенням повинні стати туристські походи (зелений, оздоровчо-спортивний, тематично-експедиційний туризм) і пізнавально-краєзнавчі екскурсії (малі екскурсії до пам'яток природи, історії і культури, мікрогеографічне вивчення території, різноманітні тематично-краєзнавчі маршрути та стежини тощо), організація традиційних народних свят та дійств. У туристичному продукті використання їх як необхідної конкретно-змістової основи, в першу чергу, повинно бути зорієнтовано на створення пізнавально-пошукової опори і емоційно-почуттєвого сприйняття, які допомагають підтримувати і гармонізувати відчуття внутрішньої спорідненості людини і оточуючого світу. Тим самим закладається основа не тільки для засвоєння знань окремих галузевих наук, але й одержання умінь об'єднувати ці знання з метою формування цілісного уявлення про оточуючий світ, розвитку регіонально-соціумної культури у особисті, свідомості тощо;
 - по-третє, в сільській місцевості все більшого поширення набуває зелений туризм, який знайомить з типовими ландшафтами рідного краю, мальовничими місцями, цікавими об'єктами природи, пам'ятниками садово-паркової архітектури, зовнішнім виглядом міст і сіл тощо. В цій цікавій і корисній роботі особливого значення набуває створення нових пугівників з описами та розробкою краєзнавчо-тематичних маршрутів у мальовничих та цікавих місцях рідного краю. Мандруючи рідним краєм, турист повинен бачити не тільки мальовничі ландшафти, а й негативні прояви і наслідки невмілого господарювання (вирубані і спалені ліси, забруднені річки, ставки і озера, понівечені кар'єрами угіддя, „вимираючі села” тощо) та людську байдужість. Скривджена земля – біль рідної землі, яка прагне відродження і повернення до життя. Не перелічити тих справ, які під силу туристам та краєзнавцям. Тут стане в нагоді використання кращого досвіду: в очищенні та благоустрою занедбаних водних об'єктів, у висадженні дерев, відновленні окремих видів флори та фауни, відтворенні типового українського озеленення, створення екологічних карт свого села, міста тощо. Результати пошукової і

спільно-корисної роботи можуть бути використані при проведенні еколого-краєзнавчих акцій, в роботі Малої академії наук, поширенню у засобах масової інформації тощо;

- по-четверте, пам'ятки історії і культури залишені кожному з наступних поколінь у спадок від минулого. Вони є свідками життя народу, відіграють важливу роль у пізнанні історії рідного краю, вихованні патріотизму, любові до рідної землі та її людей. Відповідно, актуальним стає вивчення можливостей сучасного використання пам'яток архітектури і палацо-паркових ансамблів під заклади відпочинку, туризму, музеї, концертні зали тощо. Наприклад, саме за ініціативою учнів-краєзнавців у колишній дворянській садибі може бути відкрито тематичний музей традиційного народного мистецтва та організовано сувенірний осередок з крамницею. У невеликих містах урбанізаційні процеси часто вступають у конфлікт з історично-визначеним образом архітектурного комплексу (будинку, вулиці, частини міста) і приводять до втрат неповторної містобудівної спадщини на рівні не тільки окремих споруд (класицизм, ампір, романтична готика), а й своєрідного містобудівного ландшафту. Завдання краєзнавців саме і полягає у тому, щоб розкрити своєрідність єдиного архітектурного стилю відомого будинку, архітектурного ансамблю старовинної вулиці тощо;

- по-п'яте, туристсько-краєзнавче вивчення учнями пам'яток природи, їх особливостей на основі складання різних характеристик та класифікаційних списків за ознаками можливого їх сучасного використання, розробка кільцевих і лінійних тематично-екскурсійних маршрутів в поєднанні з природним ландшафтом тощо – все це повинно стати основою створення шкільних (позашкільних) виставкових експозицій, які представляють історично усталені місцеві форми природокористування. Музейно-туристичні установи повинні використовувати їх для створення туристичного продукту.

Особливість шкільних музеїв полягає в тому, що їхні зібрання комплектуються, експонуються і використовуються відповідно до навчально-педагогічних і виховних завдань школи. Серед перспективних напрямів спільної діяльності музейно-туристичних установ та освітніх закладів можна визначити два напрями:

- перший напрям охоплює форми краєзнавчо-туристичної роботи на базі музеїв: дитячий музейний центр, експозиції з історії дитинства, творчі музейно-краєзнавчі студії та гуртки, тематичні краєзнавчі екскурсії, святкові народознавчі акції, творчі лабораторії краєзнавців-дослідників, зустрічі з цікавими людьми, театралізації історичних подій та літературних творів, мультимедійні проекти тощо;
- другий напрям здійснюється на базі загальноосвітніх навчальних закладів: система краєзнавчо-орієнтованих тематичних занять, перспективні музейно-краєзнавчі програми, круглі столи для учасників

предметних олімпіад, конкурси пошуково-дослідницьких робіт в системі Малої академії наук, етнографічні музейні уроки, музейні дні у школі, пересувні виставки, семінари, тренінги тощо.

З цих позицій стає необхідною розробка різних методик роботи з дітьми та учнівською молоддю. Основна увага має концентруватись на дитячій та молодіжній аудиторії, а провідною тенденцією – перехід від її епізодичних зустрічей з музеєм до створення багатоступеневої системи музейної освіти. Музейні установи повинні стати центрами як формального, так і неформального спілкування для різних категорій населення. Адже потенційні можливості музейних зібрань, що зберігаються у їх фондах, важливо презентувати та широко популяризувати усіма можливими шляхами. Саме в цьому напрямі музеї повинні модернізувати форми залучення відвідувачів. Враховуючи те, що молодь віддає перевагу сучасним джерелам інформації, слід більш широко використовувати сучасні інформаційні технології (Інтернет, мультимедійні видання, віртуальні виставки тощо).

Висновки. Вітчизняні музейні установи зберігають безцінну історико-культурну та етнографічну спадщину українського народу, яка має величезний потенціал для освітньої діяльності. На сучасному етапі краєзнавчі музеї повинні стати організаційно-методичними центрами шкільного (позашкільного) краєзнавства і туризму, а музейно-освітні осередки, що створені при школах, позашкільних, вищих навчальних закладах - своєрідними творчими лабораторіями навчання і виховання молоді. Саме за підсумками шкільної (позашкільної) туристсько-краєзнавчої роботи створюються краєзнавчі експозиції, напрацьовуються і відшліфовуються різноманітні форми цікавої і змістовної екскурсійної та анімаційної діяльності, (освоєння екскурсійних стежин і маршрутів туристських походів, проведення туристичних зльотів і змагань, етнографічно-туристична творчість тощо), які можуть бути ефективно використані як у регіональній музейній, так і туристичній діяльності. В сучасних умовах розвиток музеєзнавчої діяльності ставить питання про створення системи виховної роботи з дітьми та дорослими, у якій повинні використовуватись можливості різного типу краєзнавчо-музейних експозицій. Важливо, що саме у музейній діяльності може бути найбільш комплексно і наочно розкритий історично усталений “краєзнавчий образ” рідного краю та визначені напрями його гармонізації.

Список використаних джерел:

1. *Бабкова С.В., Обозний В.В. Освітня стратегія розвитку регіонального туризму /С.В.Бабкова, В.В.Обозний // Управління освітою - №9.- 2018. - С.24-33.*
2. *Бабкова С.В., Обозний В.В. Пошук ефективних форм профорієнтації учнів сільської місцевості на сферу туризму / С.В.Бабкова, В.В.Обозний // Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України: Збірник наукових праць. - Кіровоград, 2016.- С.234-239.*

3. *Колочава – «столица» сельского туризма. На перекресті етнічних культур Закарпаття (Гол ред. С. Аржевітін.- Туристичний спецвипуск «Нова Колочава». - 2018. – 16с.*

УДК 338.48/913

Валюлик Марианна

ГУО «Средняя школа №23 г. Гродно», Республика Беларусь

Перспективные направления развития туризма в Республике Беларусь (на примере Гродненской области)

В статье определены наиболее перспективные направления развития туризма в Гродненской области. Даны рекомендации по повышению привлекательности Гродненской области как туристической дестинации.

Ключевые слова: Гродненская область, экологический туризм, активный туризм, лечебный туризм, событийный туризм.

Валюлік М. Перспективні напрямки розвитку туризму в Республіці Білорусь (на прикладі Гродненської області). *У статті визначені найбільш перспективні напрямки розвитку туризму у Гродненській області. Надано рекомендації щодо підвищення привабливості Гродненської області як туристичної дестинації.*

Ключові слова: Гродненська область, екологічний туризм, активний туризм, лікувальний туризм, подієвий туризм.

Valiulik M. Perspective directions of tourism development in the Republic of Belarus (on the example of the Grodno region). *On this basis formulate recommendations for the enhance the attractiveness of the Grodno region as a tourist destination.*

Keywords: *the Grodno region, ecotourism, active tourism, event tourism.*

Постановка проблемы. Гродненская область выделяется среди других регионов Беларуси высокой концентрацией ценных объектов историко-культурного наследия, включая памятные места значимых исторических событий, уникальные архитектурные памятники различных стилей, мемориальные места, связанные с жизнью выдающихся деятелей истории и культуры [5]. Значительная часть богатого историко-культурного потенциала Гродненской области сосредоточена в многочисленных малых и средних исторических городах региона, густая сеть которых отражает локализацию средневековых центров ремесел и торговли на пересечении древних торговых путей. Туристские центры, формирующиеся на базе малых исторических городов Гродненской области, имеют выгодное рекреационно-географическое положение на пограничье со странами Европейского Союза. Общность историко-культурного развития обуславливает особый интерес к наследию региона у жителей сопредельных государств - Польши, Литвы,

России. Имеются благоприятные условия для развития природно-рекреационного туризма.

Анализ последних публикаций. Тематика исследований, ориентированная на выявление наиболее перспективных направлений туристической деятельности в стране и в области, стала популярной в начале XXI столетия. Этой тематике посвятили свои работы Л. Гайдукевич, С. Донских, А. Локотко и другие. Решение данной задачи позволяет с наибольшей эффективностью, не в ущерб другим экономическим отраслям, а также при минимальном воздействии на природу использовать определенные территории для отдыха, оздоровления людей, развития их культуры. Относительно Гродненской области можно говорить о значительном туристическом потенциале и недостаточном уровне развития собственно туристической индустрии. Результатом этого является слабая известность региона на туристическом рынке и преобладание выездного туризма. Особо следует отметить огромное влияние государства на развитие туризма. С одной стороны, это создает благоприятные условия для развития отдельных видов туризма благодаря государственным программам льготного кредитования, льготного налогообложения, реставрации памятников истории и культуры и создания особых туристических территорий. С другой стороны, развитие туризма направляется в строго определенных направлениях: агроэкологический туризм, спортивный туризм и медицинский туризм, что ограничивает предпринимательскую активность в других сферах туризма и рекреации.

Цель исследования – на основе анализа имеющегося туристско-ресурсный потенциал, выявить перспективные направления развития туризма в Гродненской области.

Изложение основного материала. Гродненская область – западный край Беларуси. Гродненщина во все времена играла ведущую роль в экономике и культуре. Это одна из шести областей Беларуси. Она самая маленькая по площади, расположенная на западе страны. На севере область граничит с Литвой, а на западе – с Польшей. В Гродненской области проживает 1 миллион 47,5 тысяч человек. 66,7% населения составляют белорусы, 21,52% - поляки, 8,15% - русские, 1,4% - украинцы. Большая часть населения проповедует православие и католицизм. В области расположены 498 культовых зданий, среди которых 248 православных храмов, 228 – католических, 17 - протестантских, 4 мечети и синагога; кроме этого, функционирует 23 национально-культурных объединения. Гродно - областной административный центр. В состав области входят 17 районов, 14 городов, 21 поселок городского типа [3].

С точки зрения развития туристической деятельности Гродненская область имеет целый ряд потенциальных преимуществ. Среди них следует выделить такие.

1. Выгодное географическое положение Гродненской области на пограничье Беларуси, Литвы и Польши.

2. Деятельность в г. Гродно генеральных консульств Республики Польша и Литовской Республики, которые активно содействуют развитию трансграничного туризма.

3. Богатые природные ресурсы Гродненской области, являющиеся важной основой развития туризма, при условии обязательного контроля любой туристической деятельности, направленной на предупреждение нежелательных воздействий на ландшафтное и биологическое разнообразие.

Для сохранения ценных природных объектов создан Национальный парк «Беловежская пуца», часть которого находится на территории области, 16 заказников республиканского значения и 51 заказник местного значения (так, в регионе функционирует гидрологический заказник «Дикое», ландшафтные заказники – «Свитязянка» и «Озера», ботанические заказники - Гожский, Поречский, Сапоцкинский, Слонимский). Поэтому можем говорить и о развитии *экологического туризма*.

Помимо части территории Национального парка «Беловежская пуца», в Гродненской области есть и другие пуши – Налибокская, Липичанская и Графская. По территории каждой из пуш проложены многокилометровые туристические маршруты и тропы.

Главная водная артерия области – река Неман – третья по величине река в Беларуси. Его общая протяжённость – 937 км, а в пределах Гродненской области -- 360 км. Вместе с многочисленными притоками (Вилия, Западная Березина, Дитва, Котра, Щара, Россь и др.) река Неман традиционно используется для самодеятельного байдарочного туризма. Специалистами разработано и освоено множество водных маршрутов. Кроме этого, многие природные туристические ресурсы Гродненской области имеют очевидный трансграничный характер. Это реки Неман и Котра, Беловежская и Августовская пуши, которые «связывают» Гродненскую область с соседними государствами, членами Европейского Союза – Польшей и Литвой. Все это позволяет разрабатывать трансграничные маршруты, связанные с активным и экологическим туризмом.

В Гродненской области туристам представлены широкие возможности в области *активного отдыха*. Летом реки и озера становятся пространством для купания, лодочных прогулок, водных аттракционов, на берегах водоемов оборудуют зоны отдыха и пляжи со спортивными площадками. Зимой популярны беговые лыжи, подледная рыбалка, пеший туризм и туры на снегоходах. В любое время года для гостей области открыты гродненский аквапарк, конно-спортивные комплексы [4].

Озёр на территории области относительно мало, крупнейшие из них – Белое (557 га), расположено к северо-востоку от г. Гродно, озеро Рыбница (248 га) – в Гродненском районе и озеро Свитязь (224 га) – к югу от с. Новогрудка. В условиях дефицита естественных водоёмов, озёра испытывают значительную рекреационную нагрузку.

Перспективными объектами *экологического туризма* в регионе являются Республиканский ландшафтный заказник «Сорочанские озера»,

объединивший четырнадцать ледниковых водоемов и живописное озеро Святязь.

4. Высокий уровень развития оздоровительного туризма с относительно невысокими ценами и обширной базой санаторных учреждений (санатории «Озёрный», «Поречье», «Неман» и другие). Всего на территории области находится 51 санаторно-курортное и оздоровительное учреждение. В том числе 9 санаториев.

Умеренный климат и обилие хвойных лесов показаны при заболеваниях органов дыхания и создают благоприятные условия для климатотерапии.

В регионе имеются источники минеральных вод, по большей части, хлоридно-натриевых. Местные минеральные воды применяются для лечения заболеваний органов пищеварения и желчевыводящих путей, печени и нарушений обмена веществ, а также периферической нервной системы, болезней органов кровообращения и дыхания. Некоторые воды, добываемые на территории санаториев, уникальны для всей территории Беларуси. По составу и целебным свойствам они близки к водам известного грузинского курорта «Цхалтубо». В настоящее время на курорте действует несколько санаториев, в том числе «Радон» (детское и взрослое отделение).

Кроме традиционной климатотерапии, осуществляются бальнеологические процедуры и грязелечение сапропелями из озера Дикое. Озеро представляет собой месторождение лечебных сапропелевых грязей, зарекомендовавших себя в лечении широкого спектра заболеваний. Местные сапропели применяют не только в здравницах региона, но и за его пределами [4].

Уровень развития медицины и санаторная база в Гродненской области привлекают в республику иностранных клиентов. Поправлять здоровье едут поляки, немцы, израильтяне, граждане стран ближнего и дальнего зарубежья, поэтому данное туристическое направление активно развивается. В области существует множество предложений по организации отдыха и оздоровления в санаториях и здравницах. Поэтому можно говорить о развитии *лечебного туризма* в Гродненской области Республики Беларусь.

Санатории представляют собой крупные оздоровительные комплексы, расположенные на значительном удалении от крупных городов, на территории урочищ и заказников, у берегов озер и рек. Они, в основном, смешанного типа и используют в качестве оздоровительных факторов климатические условия, минеральные воды и лечебные грязи.

Основные профили лечения в санаториях: заболевания органов дыхания и сердечно-сосудистой системы, опорно-двигательного аппарата, нервной системы, желудочно-кишечного тракта, гинекологические заболевания и болезни органов кровообращения. Санатории Гродненской области хорошо знакомы жителям республики и ближнего зарубежья. Санаторно-курортная база Гродненщины располагает современными ресурсами для организации отдыха и оздоровления. На территории области

работает 11 санаторно-курортных учреждений: «Энергетик», «Озёрный», «Жемчужина», «Поречье», «Альфа Радон», «Радон», «Свитанок», «Неман 72», «Пралеска», «Святязь», «Радуга».

5. Наличие на территории Гродненской области 3 из 4 национальных памятников, внесенных в Список Всемирного наследия ЮНЕСКО: *Беловежской пуши, Мирского замка и Дуги Струве*. За пределами Гродненской области находится только Несвижский дворцово - парковый комплекс [2].

6. Высокие темпы развития агротуризма и значительная государственная поддержка данному виду туризма (льготное налогообложение и льготное кредитование агротуризма). Всего на территории области действуют около 250 агроусадб.

7. Привлекательность Гродно и Гродненской области для международных инвесторов (ежегодно на территории области проводится 3 международных инвестиционных форума, действует Специальная экономическая зона «Гродноинвест», в пределах которой создан специальный туристско-рекреационный парк «Августовский канал» с льготным режимом налогообложения).

8. Развитое транспортное сообщение Гродненской области с соседними регионами: (автомагистраль М6 Минск – Гродно – Брузги (граница с Польшей) и далее на город Белосток (Польша); сеть хороших автомобильных дорог, крупные железнодорожные станции Гродно, Лида, Волковыск, Слоним; сохранившийся аэропорт в г. Гродно).

К перспективным направлением туристической деятельности Гродненщины можно отнести и *событийный туризм*. В области проходит ряд интересных культурных и спортивных мероприятий международного уровня. Это знаменитый Фестиваль национальных культур, фестиваль классической музыки, Международный фестиваль православных песнопений и другие. На наш взгляд, способствует развитию событийного туризма рыцарское движение. В области существует несколько десятков военно-исторических клубов. Ежегодные рыцарские турниры и фестивали стали традиционными. Все эти факты говорят о развитии событийного туризма [6].

Хочется отметить, что в последние годы в моду входит *форт-туризм* – поездки в страны и города, где проходили знаменитые сражения разных времен и народов. В этом плане территория Гродно и Гродненской области может считаться тематическим военно-историческим парком.

Выводы. Обобщая изложенный материал, делаем вывод о том, что благоприятные природные ресурсы Гродненской области, наличие значительного историко-культурного наследия и ранее сформировавшейся туристической инфраструктуры, делают ее привлекательным туристическим регионом для внутреннего и международного туризма. Среди основных направлений туристической деятельности (в соответствии с Национальной стратегией) – лечебно-оздоровительный, познавательный, активный (спортивный), а также новые для Беларуси виды – агроэкотуризм,

религиозный туризм, транзитный туризм. Кроме того, определена региональная стратегия развития туризма, учитывающая туристический потенциал конкретного региона [1].

Список использованных источников:

1. *Национальная программа развития туризма Республики Беларусь на 2006 - 2010 гг.* - Мн., 2006.
2. *Локотко А.И. Историко-культурные регионы Беларуси.* - Мн., 2002.
3. *Туризм в Беларуси: Учебное пособие / Гайдукевич Л.М., Тарасенок А.И., Решетников Д.Г. и др.* - Мн.: БГУ, 2001.
4. *Гродненский край приглашает гостей. К 70-летию Гродненской области /сост.: Загудилина М.А. [и др.]. – Гродно: Гродненская типография, 2014. – 192 с.*
5. *Туристические ресурсы в Республике Беларусь: стат. сб. – Минск: Национальный статистический комитет Республики Беларусь, 2014. – 105 с.*
6. *Донских С. В. Событийный туризм / С. В. Донских. – Минск: РИПО, 2014. – 111с.*

УДК 371.233

Редін Володимир

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Редіна Валентина

Комунальний заклад «Харківська обласна станція юних туристів»

Харківської обласної ради

Туристична привабливість Харкова: сучасний стан та шляхи розвитку

У статті розкриті природні, історико-культурні, інфраструктурні фактори впливу на формування туристичної привабливості міста, описані найбільш цікаві об'єкти туризму Харкова.

Ключові слова: туристична привабливість, ресурсно-інфраструктурний потенціал, об'єкти туризму.

Редин В., Редина В. Туристская привлекательность Харькова: современное состояние и пути развития. *В статье раскрыты природные, историко-культурные, инфраструктурные факторы влияния на формирование туристской привлекательности города, описаны наиболее интересные объекты туризма Харькова.*

Ключевые слова: туристская привлекательность, ресурсно-инфраструктурный потенциал, объекты туризма.

Redin V., Redina V. Tourist attractiveness of Kharkiv: modern state and ways of development. *The article reveals the natural, historical and cultural,*

infrastructural factors influencing the formation of tourist attractiveness of the city, describes the most interesting objects of tourism in Kharkiv.

Key words: *tourist attractiveness, resource-infrastructural potential, objects of tourism.*

Постановка проблеми. Привабливість окремих міст і територій України (у зв'язку із військовими подіями на сході держави, анексією Криму) для туристів дуже низька. Зростання рівня глобальної конкуренції регіонів й окремих міст активізувала необхідність їх позиціонування, створення позитивного іміджу на туристичному ринку.

У сучасному мобільному світі збільшується туристичний інтерес до різних місцевостей. Остаточний вибір місця подорожі часто залежить від інформації про країну чи місто, яку мандрівник почує у засобах масової інформації та вражень інших відвідувачів. У такий спосіб формується позитивний імідж міста, регіону подорожі, розвивається туристична галузь. Своєчасне розуміння даної проблеми надає актуальності комплексному економіко-географічному дослідженню об'єктів туризму в містах України та виокремлення особливостей їх туристичної привабливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи дослідження туризму як об'єкту наукового пізнання сформульовані у працях українських науковців Балабанова Г., Бейдика О., Любіцевої О., Мальської М., Смирнова І., Ткаченко Т., Федорченка В. та інших. Питання вивчення туристичної привабливості міст України присвячені публікації Корнійко Г. (Суми), Музиченко-Козловської О. (Львів), Паппи В. (Мукачєво), Парфіненка А. (Харків), Смирнєвої Т. (Дніпро) та ін. Однак дані науковці не приділяли значної уваги процесу створення іміджу Харкова та просування його на туристичному ринку України.

Метою дослідження є вивчення факторів та об'єктів туризму Харкова, їх вплив на формування туристичної привабливості міста.

Виклад основного матеріалу. У контексті туристичної привабливості будь-якого міста виділяють такі складові його іміджу: а) наявність визначних пам'яток; б) наявність необхідної підтримуючої інфраструктури (кваліфіковані туроператори, компанії –перевізники, готелі, ресторанный бізнес); в) особливості поведінки місцевих мешканців і приїжджих; г) купівельна спроможність мешканців і гостей міста; д) забезпеченість спокою та безпеки гостей міста; е) низький ризик стихійних лих, епідемій, політичних заворушень, страйків. Споживачами туристичної привабливості міста є, перш за все, наявні та потенційні туристи – внутрішні і зовнішні[1].

Кожне місто має у більшому або меншому ступені туристичний потенціал. Цей потенціал слід не тільки розвивати та зміцнювати, але й просувати на туристичному ринку з тим, щоб про туристичні можливості та атракції міста дізнавалося якомога більше потенційних туристів, а ті туристи, які вже відвідали місто, отримали настільки гарні враження від перебування у ньому, що захотіли поділитися ними з друзями, знайомими, через соціальні

мережі. У такий спосіб формується туристичний імідж міста, який у разі позитивної оцінки є ще одним видом його туристичного ресурсу, що сприяє підвищенню туристичного авторитету міста та притягує до нього нових туристів.

Слід відзначити, що м. Харків має значний туристичний потенціал, зумовлений географічним положенням, особливостями історичного розвитку, національно-культурним різноманіттям, природними об'єктами та наявними факторами інфраструктури (табл.1).

Табл. 1.

Фактори впливу на формування туристичної привабливості Харкова

1. Природнокліматичні

<i>Ресурс</i>	<i>Показник</i>	<i>Одиниця виміру</i>	<i>Харків</i>
Кліматичний	1. Середньорічна температура повітря	°С	+8,1
	2. Середня температура січня	°С	- 4,6
	3. Середня температура липня	°С	+ 21,3
	4. Абсолютна максимальна температура	°С	+39,8
	5. Абсолютна мінімальна температура	°С	-35,6
	6. Річна кількість опадів	мм	515
Водний	1. Кількість рік	одиниць	4
	2. Протяжність річок у межах міста	км	58
	3. Водойми (штучні і природні)	одиниць	20
	4. Фонтани	одиниць	16
	5. Джерела питної води	одиниць	25
Ландшафтний	1. Площа зелених насаджень загального користування	га	7500
	2. Площа природно-заповідного фонду (ПЗФ)	% від площі міста	1,7%
	3. Паркова зона	одиниць	186

2. Культурно-історичні

<i>Ресурс</i>	<i>Показник</i>	<i>Одиниця виміру</i>	<i>Харків</i>
Пам'ятки історії та культури	1. Загальна кількість архітектурно-історичних ресурсів	одиниць	159
	2. Кількість пам'ятників	одиниць	79
	3. Кількість пам'яток архітектури	одиниць	42
	4. Фортеці	одиниць	0
	5. Замки	одиниць	0
	6. Палаці	одиниць	1
	7. Мости	одиниць	20
	8. Меморіали	одиниць	6
	9. Садиби	одиниць	11

Заклади культури	1. Загальна кількість закладів культури	одиниць	227
	2. Кількість музеїв	одиниць	30
	3. Кількість театрів	одиниць	32
	4. Кількість кінотеатрів	одиниць	13
	5. Кількість виставкових залів та галерей	одиниць	17

3. Інфраструктурні

<i>Сфера діяльності</i>	<i>Показник</i>	<i>Одиниця виміру</i>	<i>Харків</i>
Готельна індустрія	1. Кількість готелів та інших місць тимчасового проживання	одиниць	215
	2. Кількість номерів у готелях	одиниць	4400
	3. Загальна площа номерів готельного фонду	тис. кв.м	70,8
	4. Кількість баз та інших закладів відпочинку	одиниць	98
Індустрія харчування	Кількість підприємств харчування	одиниць	758
Транспортна сфера	1. Кількість аеропортів	одиниць	1
	2. Вокзали (залізничні, автомобільні)	одиниць	10
	3. Наявність метро		+
Туристичні агентства	Кількість суб'єктів туристичної діяльності	одиниць	264

Дані ресурсно-інфраструктурного потенціалу, які наведені в таблиці 1, дають підстави стверджувати, що Харків має досить значні можливості для розвитку туризму та формування привабливості міста для туристів, суб'єктів туристської діяльності.

Сучасний Харків за рівнем свого розвитку не поступається будь-якому місту України. Місто з 360-річною історією сьогодні центр науки, машинобудування, культури, спорту, розваг та відпочинку не лише для харків'ян.

Місто має свої «Сім чудес Харкова», які цікаві для туристів.

За підтримки ініціативи харків'ян Харківська міська рада у лютому 2008 року на майдані Архітекторів (ст. метро «Архітектора О.М. Бекетова») встановила макети найкрасивіших споруд міста (автор Сейфаддін Гурбанов).

За думкою харків'ян заслуговують на увагу туристів наступні об'єкти міста: Держпром, дзвіниця Успенського собору, пам'ятник Т.Г. Шевченко, Благовіщенський собор, Дзеркальний струмінь, Будинок зі шпилем, Покровський собор.

Дім державної промисловості (Держпром). З усіх міських будівельних рішень, які було виконано у Харкові протягом з 1925 – 1936 років, найбільш цікавим є ансамбль на центральній площі Незалежності, в історії створення якої відобразилась ціла епоха розвитку архітектури, що має

назву «конструктивізм». Першою найбільш величною пам'яткою нової архітектурної течії став Дім державної промисловості. Держпром – пам'ятник архітектури конструктивізму, символ Харкова і цього стилю. Будівництво велось з 1926 по 1928 роки. Висота Держпрому становить 63 метри а разом із першою телевежею, яка була встановлена у 1955 році – 108 метрів. Корисна площа приміщень складає близько 60 тисяч квадратних метрів. Авторами проекту Держпрому були С.С. Серафимов, С.М. Кравець, М.Д. Фельгер.

Будівля Держпрому зводилась методом «плаваючої опалубки», передовим на той час, тому являє собою цільний масив залізобетону. Звідси і велика міцність будівлі. Наприклад, в роки німецької окупації будівлю намагались підірвати, однак монолітні залізобетонні конструкції навіть не дали тріщин.

У третьому під'їзді Держпрому є музей Держпрому. Створений він у 1986-1987 роках за участі письменника Е. Звоницького та академіка архітектури О. Лейбфрейда. Наразі у будівлі Держпрому знаходяться різні адміністративні установи.

Успенський собор. Собор Успіння Пресвятої Богородиці – один із найдавніших православних храмів, побудованих у стилі бароко. З XVII століття він неодноразово перебудовувався та реконструювався.

Дзвіниця Успенського собору XIX століття висотою 89,5 метри посідає 9 місце у світовому списку найвищих православних дзвіниць, в Україні вищою за неї є лише Велика Лаврська дзвіниця у Києві – 96,5 метри.

Успенська соборна церква була збудована у 1658 році. Вона була дерев'яною, як усі перші споруди на території Університетської гірки. Ця церква знаходилась на місці сучасного філіалу Центральної наукової бібліотеки університету. У 1688 році замість дерев'яної церкви спорудили кам'яний Успенський собор, який знаходився на місці нинішнього. Дзвіниця стояла окремо.

У 1821-1844 роках за проектом архітектора Є. Васильєва була збудована нова дзвіниця собору. Увінчана золотим куполом, дзвіниця і сьогодні привертає увагу простотою та величністю, строгістю форм. На дзвіниці встановлені куранти. Їх мелодійний дзвін роздається над містом кожного часу.

Сьогодні у залі собору встановлений орган і тепер про Успенський собор говорять як про зал органної музики, де проходять концерти відомих харківських виконавців та гастролі майстрів органної і камерної музики. Дякуючи гарній акустиці, зал органної музики є найпопулярнішим концертним залом серед виконавців класичного жанру.

Пам'ятник Т.Г. Шевченку. Пам'ятник являє собою багатопланову композицію, кожна частина якої демонструється поступово, але у той же час пам'ятник сприймається як єдине ціле. На уступах архітектурної спіралі, яка обрамляє одинадцятиметровий тригранний пілон з фігурою Т.Г. Шевченка, розміщені шістьнадцять динамічних статуй, які символізують боротьбу українського народу за незалежність. Таке розташування фвгур чудова

знахідка творців пам'ятника – скульптора Матвія Манізера та архітектора Йосипа Лангбарда. Пам'ятник був відкритий 24 березня 1935 року.

Благовіщенський кафедральний собор. Свято-Благовіщенський Кафедральний собор належить до найдавніших храмів міста Харкова. Початкова історія його походження та устрою переплітається з історією створення нашого міста. Розміри зведеної церкви вражали своєю величчю: фасад 34 м, висота до основи хреста головного купола – 59 м, довжина церкви 71 м, висота дзвіниці з хрестом – 80 м. Храм уміщує 4000 тисячі людей. Архітектурне спорудження церкви виконане у візантійському стилі архітектором М.І. Ловцовим у 1901 році.

Свято-Благовіщенський Кафедральний собор міста Харкова є дорогоцінною перлиною не лише Слобожанського краю, а й всього православного світу. Разом із Успенським собором та ансамблем Покровського монастиря він створює намисто головних архітектурних та духовних доміант Харкова.

Дзеркальний струмінь. Альтанка «Дзеркальний струмінь» (перша назва «Скляний струмінь») була збудована у 1947 році (автор В.І. Корж). Альтанка «Дзеркальний струмінь» є символом міста Харкова та одним із улюблених місць відпочинку харків'ян у невеличкому сквері за альтанкою.

Будинок зі шпилем. Житловий дім зі шпилем, закінчує ряд будівель на майдані Конституції. Це великий багатопверховий будинок-комплекс збудований у 1954 році, за проектом архітектора П.І. Арешкіна у стилі «ампір».

Свято-Покровський монастир. Харківський Покровський монастир був заснований у 1726 році Єпифанієм Тихорським у центрі міста Харкова на високому березі річки Лопань на території Харківської фортеці. У стінах монастиря знаходиться Харківський колегіум – перший вищий навчальний заклад на території Слобідської України. Серед викладачів цього Колегіуму був і Г.С. Сковорода, який викладав тут з 1759 року по 1764 рік.

Унікальною будівлею є Озерянська церква, побудована у 1896 році єпархіальним архітектором В. Немкіним. Це єдиний храм, який гармонійно поєднує у своїй архітектурі романські та давньоруські мотиви. Назва церкви пов'язана з іконою Озерянської Божої Матері, явленої у селі Озеряна Харківської області, у середині XVII століття. Також на території монастиря розташована Покровська церква – перша кам'яна споруда Харкова (1689 р.), яка збудована у стилі українського бароко.

Заслужують на увагу пам'ятний знак, присвячений 200-літтю Харківської єпархії та пам'ятник Ісусу Христу, які розташовані на території Покровського монастиря. До речі, пам'ятник Ісусу Христу єдиний на Україні.

Перелічені об'єкти туризму відомі далеко за межами міста і є туристськими «перлинами», які формують туристичну привабливість міста. Екскурсійний маршрут «Сім чудес Харкова» користується великим попитом у туристів, гостей міста. У Харкові досить розвинені такі види туризму як діловий, конгресно-виставковий, подієвий, історико-культурний.

Але зараз у місті створений ще один об'єкт туризму, відпочинку та розваг – це регіональний ландшафтний парк – Фельдман Екопарк.

Заснований у 2011 році в зеленій зоні на околиці міста Харкова, Фельдман Екопарк швидко перетворився не лише на улюблене місце відпочинку харків'ян та гостей міста, а й на справжній мультифункційний комплекс, що реалізовує десятки проєктів у різних сферах: медично-оздоровчій, соціальній, культурній, науково-освітній, правозахисній, духовній, природоохоронній, фізкультурно-спортивній.

Для відвідувачів Фельдман Екопарку відкрита велика, понад 140 га, територія для відпочинку та активного сімейного дозвілля на природі з одним з найбільших в Україні зоопарком, у якому мешкає понад 2000 особин 200 видів. З моменту заснування гостями Регіонального ландшафтного парку вже стали мільйони мешканців України й десятків інших країн - лише за 2016 рік його відвідали більше 2-х мільйонів людей.

Основна мета Регіонального ландшафтного парку - виховувати толерантне ставлення до людей, тварин, природи, до різних культур і віросповідань, створити територію комфорту без кордонів. Фельдман Екопарк є меценатською програмою Міжнародного благодійного фонду «Фонд Олександра Фельдмана», всі активності для відвідувачів у ньому - безкоштовні.

Знаковою подією у Харкові стало відкриття 14 лютого 2019 року реконструйованого приміщення обласної філармонії, де діють дві зали: органна зала та велика зала для виступу симфонічного оркестру, артистів різних рівнів. Вражає краса оздоблення великої зали, її люстри, акустика. Без сумніву, це ще один об'єкт для показу туристів, бо його можна порівняти лише з Одеським, Львівським оперними театрами.

Висновки. На підставі вищевикладеного можна зробити наступні висновки:

1. Харків має значний природно-історичний потенціал, який позитивно впливає на формування туристичної привабливості міста.
2. Ресурсно-інфраструктурний потенціал Харкова може задовольнити потреби вітчизняних та іноземних туристів
3. Харків має свої туристичні «родзинки», які сприяють розвитку історико-культурного, подієвого, конгресно-виставкового, ділового туризму.

Список використаних джерел:

1. Смирнов І.Г. *Туристичний імідж та туристичний бренд міста // Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції. – Кропивницький, 2017. – С. 6-16*
2. *Головне управління статистики у Харківській області. Матеріали статистичної інформації щодо діяльності суб'єктів туристичної діяльності за 2017 рік. <http://kh.ukrstat.gov.ua>*

Bordertown на Сумщині

У статті прописано історичне минуле території Білопільського краю та краєзнавчих об'єктів, що можуть зацікавити туристів.

Ключові слова: фортеця, місто, князівство.

Євтушенко Е. Bordertown на Сумщині. В статтє прописано историческое прошлое территории Белопольского края и краеведческих объектах, которые могут заинтересовать туристов.

Ключевые слова: крепость, город, княжество.

Yevtushenko O. Bordertown in Sumy Region. The article describes the historical past of the Bilopillia territory and local objects that may be of the tourists' interest.

Key words: fortress, city, principality.

Вступ. Безкраї простори благодатної Білопільщини розкинулись на західних схилах Середньоросійської височини Сумської лісостепової області. Із давніх-давен вабили людей ці землі, помірний клімат, родючі ґрунти й чудова природа, що створювали найсприятливіші умови для життя й розвитку. Власне Білопільщина – досить молодий за виміром історичного часу край. І її існування розпочинається з другої половини XVII ст. – від заснування Слобідської України. Але з часу заснування Виру – прабатька Білопілья – у 2019 році минає 923 роки...

Виклад основного матеріалу. Виникненню прадавнього Виру передували важливі історичні події. На X-XI ст. припадає час становлення та розбудови давньоруської держави – Київської Русі. Вир був побудований як місто-фортеця. Свою назву місто отримало від однойменної річки, яка у той час була глибока і повновода. У ній вода вирувала внаслідок безлічі островів і зустрічних течій, що й обумовило сучасну назву [6].

За визначенням академіка Б.О. Рибаківа, фортеця Вир (як військово-стратегічний пункт) на ряду з іншими укріпленими містами була «воротами в руські землі» і Вир становив першу й головну оборонну лінію від кочівників у степовому коридорі між річками Сула та Сейм [2].

Результати розкопок археологами стародавнього Виру в 50-х роках (В.А. Богусевич) [3] та в кінці 80-х на початку 90-х (В.В. Приймак) [3] дали повну картину життя стародавнього Виру в XI столітті.

Місто складалося з двох частин: фортеці, або дитинця (у ньому знаходилася молодша дружина князя, воїни-діти, звідки й назва), та укріпленого торгово-ремісничого посаду, який оточував дитинець і звався ще острогом (рис.1). Назва «острог» пов'язана з огорожею, обструганих від кори

дерев'яних загострених паль, які щільно встановлювалися на валу в землю, що брали з рову, який оточував місто [3].

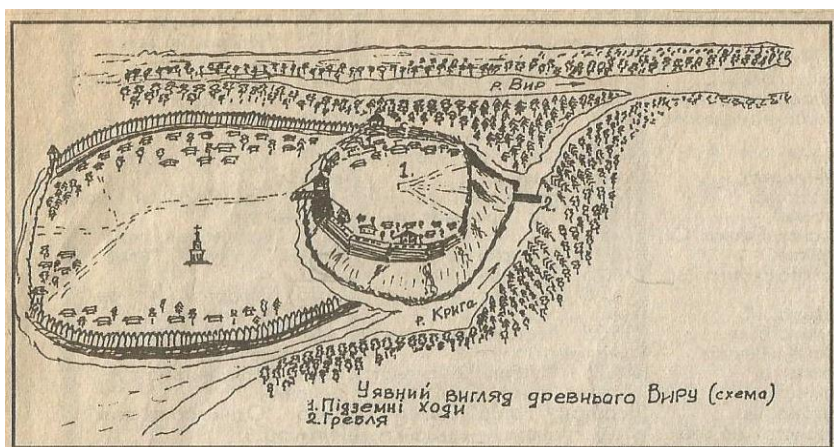

Рис.1. Фортеця Вир [6]

Таким чином, місто було захищено подвійним кільцем укріплень. Площа посаду-ostroга становили біля 20 га і сягала берегів річок Виру і Криги.

Висота стін від дна рову до вершин загострених паль, доходила до 5 м і більше. Якщо ворогу вдавалося прорвати укріплення острога, перед ним поставали більш могутні укріплення дитинця.

Із заходу, півночі і сходу дитинець був добре захищений глибокими проваллями і крутим берегом р. Криги до 20 м глибини (які існують і зараз). Площа його становила біля 1,5 га. З південної сторони був викопаний рів, про який йшла мова, глибина його рівнялася глибині провалля і він в разі небезпеки заповнювався водою з річки Криги, на якій ставили греблю. На валу дитинця встановлювали міцні рублені дубові кліти, які набивали землею. Поверх них встановлювали стіни з бійницями, що звалися заборола. Стіни вінчали сторожові башти.

При облозі міста користувалися 3-ма підземними ходами, які виходили з центру фортеці до берегів р. Криги. Ходи виявили в 1895 р., коли в міському парку утворився провал.

У центрі дитинця була площа, на якій відбувався огляд війська та князівський суд. За стінами дитинця з внутрішньої сторони були розташовані будівлі: князівські хорони, ремісничі майстерні, кузні, людські житла, господарчі ями біля них. Жителі Виру займалися ковальським, гончарним ремеслом, обробляли дерево, шкіру, кістки, виробляли тканини, взуття й одяг.

Сировиною для добування заліза були поклади болотяних руд. Заплави річок Виру й Криги в той час були заболочені. Залізо з руди одержували в сиродутних горнах, або домницях, рештки якої виявлено при розкопках. Залізо тоді було дуже дороге і його було мало. Орали селяни дерев'яними сохами, ткали полотно на дерев'яних верстатах, прасували білизну дерев'яним рублем і качалкою, навіть ковзани, на яких катались діти, були з дерева, у крайньому разі їх робили з кістки (декілька пар було знайдено при розкопках), із дерева були ложки і миски і багато інших предметів домашнього вжитку.

Значну роль у житті міста відігравала торгівля. Міський ринок був такою ж обов'язковою належністю міста як і укріплення. Проте, розміри цієї торгівлі не слід перебільшувати. В умовах панування натурального господарства, яке властиве феодализму, у містах переважало не товарне виробництво, а праця ремісників на замовлення. Про торгівлю жителів Виру свідчать знайдені при розкопках немісцеві матеріали і речі: янтарні буси, пряслиця від веретен з червоного пара філітового сланцю, скляні браслети і буси, уламки амфор візантійської роботи.

Найбільше згадок про Вир у літописах припадає на XII ст. Цей період відзначається посиленням зростання феодального господарства і великої приватної власності. Господарство феодалів було побудовано на експлуатації різних груп підлеглих людей. Найбільш численну групу з них становили смерди. Процес феодалізації суспільства не був мирним процесом. Підлегле населення всіма наявними засобами боронилося від наступаючих на нього феодалів.

Розвиток землеробства, ремесла й торгівлі сприяв посиленню класового розшарування міського населення. У місті жили ремісники, купці, бояри, духовенство і феодально залежні люди: смерди, холопи, закури та інші [6]. Усі матеріальні речі, які були виявлені під час розкопок, дають право стверджувати, що життя наших далеких предків мало в чому відрізнялося від життя населення таких міст як Чернігів, Новгород-Сіверський, або навіть Київ.

Археологи знайшли кам'яні жорна, шиферні прясла, гончарний посуд з князівськими клеймами: уламки амфор для вина і оливкового та інших масл; серед залізних виробів – трубчаті замки, ключі, наконечники списів та стріл, вудила; серед кістяних – гребні, гудзики, ковзани, свистульку з головою лисиці (дитяча іграшка), чорнильницю, глиняні шашки; а також прикраси – браслети із скла та бронзи, янтарне та скляне намисто, перстні тощо [4].

Слід відзначити, що велика кількість кісток домашніх і диких тварин, птиці та риби, уламки амфор – усе це вказувало на добробут тодішнього населення. Дозвілля вони могли проводити за грою в шашки і кататися взимку на кістяних ковзанах.

Але життя прикордонного міста, хоч і добре укріпленого, не було таким райдужним. Кожної хвилини могла виникнути небезпека нападу кочовиків зі степу.

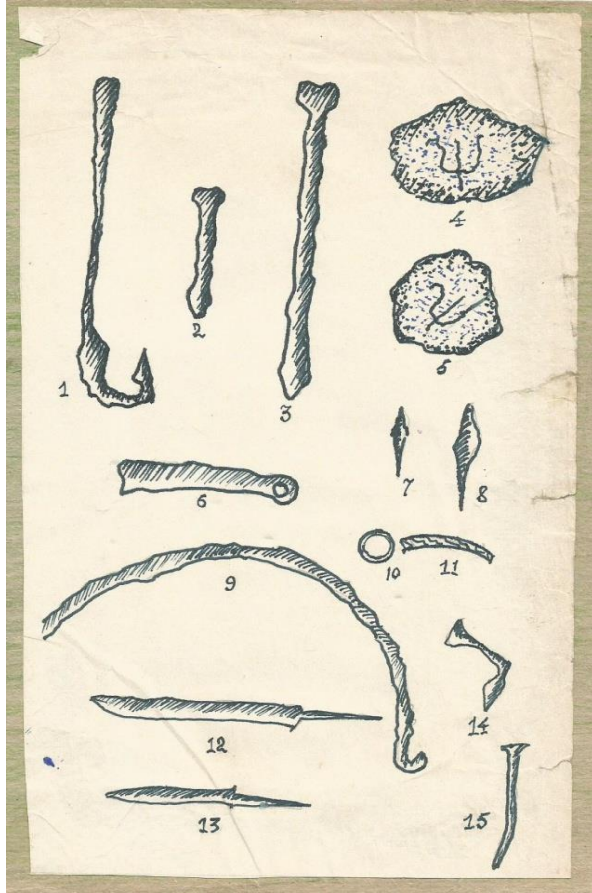

Рис.2. Матеріали розкопок на території Білопільщини. 1.Рибальський гачок. 2,3. Ключі від замків. 4,5. Днища горщиків. 6. Залізна петля. 7,8.Залізничні наконечники стріл. 9.Залізна дужка від відра. 10. Скляний перстень. 11. Уламок скляного браслета. 12,13. Ножі. 14. Залізне вушко від котла. 15. Цях. [6]

Велике значення зміцненню Вирської укріпленої волості надавав знаменитий князь Володимир Мономах. Саме завдяки йому з'явилася перша згадка про Вир. У Лаврентійському літопису (найдавніший із списків загальноруських літописів) під 1096 роком було вміщене «Поучение Владимира Мономаха детям», у якому князь розповідає про один із своїх походів проти половців, коли під його проводом руські дружини завдали

поразки половецьким ордам ханів Аени і Боняка, які напали на Вир [5]. Варто зазначити, що половецькі хани не змогли взяти твердиню і ганебно втекли.

У цілому Володимир Мономах часто громив численні орди біля стін стародавнього Виру. Він багато зробив для укріплення фортеці Вир, а також щодо благоустрою населення всієї Вирської волості. Завдяки йому Вир був неприступним протягом століть.

Та не завжди існувала князівська єдність у боротьбі з зовнішніми ворогами. Особливо це стало помітним після смерті Володимира Мономаха в 1125 році.

Руйнівні половецькі наради все частіше поєднувалися з князівськими чварами і приносили незчисленні страждання народу й розорення краю.

У 1127 році князь Всеволод Ольгович зігнав із Чернігівського престолу свого дядька Ярослава. У подальшій боротьбі він не міг протистояти великому князю Мстиславу Володимировичу, який вступився за Ярослава, а тому покликав на допомогу половців. Сім тисяч половецького війська на чолі з ханами Селуком і Ташем підійшли до Виру і стали біля Ратимірової діброви в нерішучості. У їх пам'яті ще залишилися спогади про славетні походи Володимира Мономаха. Тож не отримавши ніяких вістей від Всеволода, вони відступили.

Під час князівської усобиці Вир разом з іншими містами перейшов від Чернігівського князівства до Переяславського.

Безперервний перехід Виру від одного князя до іншого був обумовлений відсутністю одноособової верховної ради в Київській Русі, а також особистого наслідування її по заповіту. Після смерті Ярослава Мудрого (1054 р.) його діти, а потім онуки й правнуки не ділили надбання батьків та дідів на постійні ролі і не передавали їх своїм нащадкам по заповіту. Вони були подвижницькими володарями, які переходили із волості у волость по певній черзі. Коли ця черга порушувалася, у хід пускали зброю.

Вир не раз бачив під своїми стінами війська Юрія Долгорукого і його союзників, але залишався вірним князю Ізяславу. У 1147 році Гліб, син Юрія, захопив усі міста Надсемів'я, підійшов до Виру і, залякуючи жителів половецьким полоном, запропонував їм здатися, але виряни трималися стійко й не здалися.

Безкінечні міжусобні війни між князями привели до зубожіння Виру. Коли князю Ізяславу Давидовичу, який незаконно захопив великокнязівський престол в 1160 р., один із князів, які виступали проти нього, запропонував залишити Київ і їхати в свою вотчину, він йому відповів: «Браття moi, возвратившись за Днепр, пойдут в свои волости; а мне куда возвращаться? К половцам нельзя мне идти, а у Виру не хочу помирать с голоду; мне здесь лучше умереть».

У 1185 р. Ігор Святославович князь Новгород-Сіверський, герой твору «Слово о полку Ігоревім», разом з іншими князями іде в похід на половців. Одним з останніх міст, які залишила його дружина, було Вир.

До 1239 року Вир більше не згадується у літописах. Після татаро-монгольської руйни та спалення міст Посемів'я (1239 р.) – Путивля, Виру, Рильська, Курська та інших, Вир зазнав руйнувань. Трагічними були останні часи стародавнього Виру. У заграві полум'я, оточені з усіх боків ворогами, жителі міста вели смертельний бій на стінах дитинця. Мало що залишилося від колишнього міста, усе воно загинуло у величезній пожежі, і тільки купи попелу і вугілля, перемішані з наконечниками татарських стріл, трапляються тепер на кожному кроці під час археологічних розкопок.

Майже на 400 років землі краю перетворилися на «дике поле», де вільно роз'їжджали татари. Вир став татарською сакмою (кочовищем). Але знищити зовсім життя в краю ворогам не вдалося завдяки безіменному селянину, який вижив у лиху годину, вистояв, не дивлячись ні на що і всупереч усьому [1,6].

Доля стародавнього Виру, що занепав, вилилась у невеличке поселення Крига у заплаві однойменної річки. Царський уряд урахував важливе стратегічне значення Вирського городища і тому воєводі князю Григорію Ромадановському було дано наказ збудувати на місці колишнього дитинця стародавнього Виру фортецю. У другій половині XVII ст. фортеця була збудована і дістала назву Крига. Вона ввійшла до складу Белгородської лінії (засіки).

За свідченням «Историко-статистического описания Харьковской епархии» [6], у село Крига, що було заселено нащадками стародавнього Виру, прийшли перші переселенці з-за Дніпра, яких привів отаман Іван Заріцький. За його ініціативою побудували нову дерев'яну церкву на честь апостолів Петра і Павла, яку вважають найдавнішою в колишній Харківській губернії.

Виникненню Білопілья передували великі історичні події. У 1654 році в Переяславі було підписано відому угоду про воз'єднання України з Росією. Після смерті Богдана Хмельницького серед претендентів на гетьманську булаву почалися сварки і бійки за участю козацьких полків. Найбільше страждало від цього населення Правобережної України, яке зазнавало нечуваного розорення з боку польської шляхти, турецьких та татарських загарбників, своїх українських панів.

Із правого берега Дніпра на вільні слободи (звідси і назва Слобідська Україна) почали переселятися жителі козацьких полків. У 1672 році сотник Степан Фоменко з містечка Білопілья Польсько-Варшавського повіту (нині с. Білопілья Козятинського району Вінницької області) привів сотню козаків і одержав дозвіл Московського уряду поселитись навколо фортеці Крига на старому Вирському городищі. Нове поселення було назване Білопілья, але в народі довго називалося Кригою.

У 1704 р. (за ст. стилем) цар Петро I видав так звану грамоту місту Білопілья, у якій зазначалося: «В 1672 году по указу царя и великого князя Алексея Михайловича боярин и воєвода князь Григорий Ромадановский в Путивльском уезде, 30 верстах от Путивля реки Виру да на усть реки Крига в угодях Путивльцов построил город Белополье на старом Вирском

городище, а в том горіде поселились из-за Днепра сотник с черкасами (казаками) – на Татарской сакме».

На час видання грамоти місто являло собою вже значну фортецю. У разі нападу ворога в ньому могли знайти захист та витримати облогу жителі навколишніх сіл. Тож знову на південних кордонах Росії в північній частині Слобідської України з'явилася твердиня – фортеця Крига – Білопілля, нащадок стародавнього Виру.

Рис.3. Вхід до міського парку [1]

Білопілля стало облоговим містом. Воно було оточене дерев'яним острогом та обкопане ровом і обсіпане земляним валом. Фортифікаційні споруди були у вигляді вінчатих стін з баштами.

Місто відносилось до типу кріпостей, у яких, крім головного укріплення, була друга оборонна лінія, що примикала флангами до схилів річкових берегів. У місті налічувалося 5 проїжджих воріт, а також дві хвіртки до води. У всіх чотирьох оборонних стінах навколо міста було 1259 сажнів (більше 2,5 км). Висота стін разом із ровом досягала 10 м.

У середині міста було укріплення (фортеця Крига), яке називалося «замок» (нині територія міського парку). Це укріплення було зроблено дерев'яним острогом, обкопане великим валом. Мало чотири бастіони, в'їзду башту і хвіртку до води. Довжина укріплення становила 420 метрів, висота разом із ровом - понад 12 метрів. Якщо на міських стінах знаходилася лише одна гармата та двадцять одиниць дрібної вогнепальної зброї, то замок мав шість гармат, льох для пороху, ядр і куль.

У самому місті поселилось 765 козаків міської служби, 205 міщан міської служби. Вісім священників правили службу у восьми церквах (потрібно зважити на те, що переселенці, у складі яких знаходилися

служителі культу, несли з собою, крім збіжжя, ще й церковне начиння і, навіть у деяких випадках, розібрані дерев'яні церкви) [6].

Із 1780 року Білопілля стає центром Білопільського повіту Харківської губернії. Згідно зі статутом місто повинно було мати герб. Перший проект герба зображав зелене поле, по якому розкидані білі квіти, що мало пояснювати назву міста. Цей проект Катерина II відхилила як невдалий.

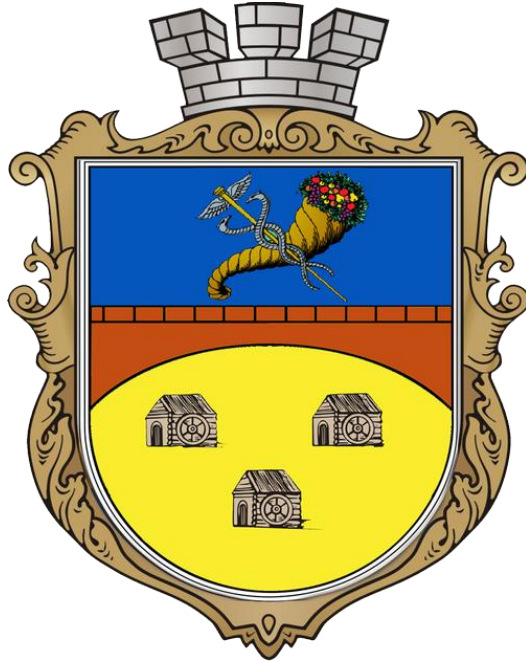

Рис. 4. Герб міста Білопілля [1]

Причетність цариці до утвердження Білопільського герба породила серед жителів міста легенду, ніби цариця проїздом через Білопілля побачила безкраї поля гречки, яка була в цвіту, і наказала назвати місто Білопільям (рис. 4).

Проте ця легенда не відповідає дійсності. 21 вересня 1781 р. згідно з царським указом Білопілля разом із повітом одержало герб, на щиті якого зображено три водяні млини в золотому хлібному полі (згідно з геральдичним правилами золото символізує багатство) [1].

Висновки. Історія «малої Батьківщини», рідного краю рідко кого залишає байдужим. Це мало прослідковується в сучасному мегаполісі з його етнічним і соціальним конгломератом, та з постійною зміною населення. У більшості це явище характерне для невеликих містечок і селищ, де історія

зберігається в сімейних спогадах, документах і реліквіях, де глибше і ширше сімейне та суспільне коріння. Тому краєзнавчі матеріали значимі і корисні для задоволення інтелектуальних, духовних, культурних і виховних потреб. Вони пробуджують інтерес широких верств населення до минулого і сучасного, демонструють значимість і важливість історії окремих регіонів та населених пунктів в загальній канві історичних подій.

Список використаних джерел:

1. Білопільська міська рада [Електронний ресурс] / Історія міста [сайт] <https://bilopillya-meria.gov.ua/>
2. Данилевский И.Н. Русские земли глазами современников и потомков (XII-XIV вв.): курс лекций [Текст] / И.Н. Данилевский. – М.: Аспект Пресс, 2001. – С. 326-335.
3. Івакін Г.Ю., Богусевич В.А. «Енциклопедія сучасної України» [Електронний ресурс] / Інститут енциклопедичних досліджень НАН України [сайт] <http://esu.com.ua/>
4. Іванова В.О. З історії археологічних досліджень В.А. Богусевича на Сумщині [Електронний ресурс] / [сайт] <http://museum.sumy.ua/z-istori%D1%97-arheologichnix-doslidzhen-v-a-bogusevicha-na-sumshhini/>
5. Поучение Владимира Мономаха детям [Електронний ресурс] / [сайт] <https://ru.wikisource.org/wiki/>
6. Хроленко В.Г. Вир - Крига - Білопілья. Історико-краєзнавчий нарис [Текст] / В.Г. Хроленко. – Суми: Козацький Вал, 1997. – 96 с.

УДК 911.3

Грицюта Валентина, Редіна Ольга

*Комунальний заклад «Харківська обласна станція юних туристів»
Харківської обласної ради*

Екскурсії – невід’ємна складова розвитку краєзнавчого туризму

У статті розглядаються питання розвитку екскурсійної діяльності серед учнівської молоді Харківщини, виховне та освітнє значення екскурсій, проблеми з їх організації.

Ключові слова: екскурсія, екскурсійна діяльність, станція юних туристів, краєзнавчий туризм.

Грицюта В., Редіна О. Экскурсии – неотъемлемая составляющая развития краеведческого туризма. В статье рассматриваются вопросы развития экскурсионной деятельности среди учащейся молодежи Харьковщины, воспитательное и образовательное значение экскурсии, проблемы их организации.

Ключевые слова: екскурсія, екскурсионная деятельность, станция юных туристов, краеведческий туризм.

Hrytsiuta V., Redina O. Excursions – an integral part of the development of regional tourism. *The article deals with the development of excursion activities among students of Kharkiv region, pedagogical and educational value of the tour, the problems of their organization.*

Key words: excursion, excursion activity, station of young tourists, local history tourism.

Постановка проблеми. Національно-патріотичне виховання учнівської молоді на сучасному етапі розвитку освіти України є пріоритетним завданням діяльності педагогічної спільноти. Значну роль у вирішенні зазначеного завдання належить екскурсіям рідним містом, селом, районом, областю будь-якого регіону України. Саме під час відвідування об'єктів історико-культурної спадщини, пам'яток природи, рідного краю екскурсанти (учнівська молодь) відкривають для себе маловідомі сторінки з археології, історії, геології, географії, культури, літератури своєї Малої Батьківщини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання значення та організації екскурсій, їх класифікації, функції достатньо досліджені та представлені в роботах Б. Ємельянова, В. Федорченка, О. Бейдика, С. Грибанова, І. Чагайди, В. Бабарицької, М. Поколодної та ін. [2]. Однак, недостатньо вивчена проблема використання та ролі екскурсій в освітньо-виховному процесі в закладах освіти.

Метою даного дослідження є розкриття значення екскурсійної діяльності в освіті, вихованні учнівської молоді та місце закладів позашкільної освіти у вирішенні окресленої проблеми.

Виклад основного матеріалу. Харківська область – географічний центр Слобожанщини, який володіє значними рекреаційними ресурсами та вражає дивовижними природними ландшафтами. Харківщина цікава туристам історичними, археологічними та екскурсійними пам'ятками. Понад 100 музеїв Харківської області готові дивувати туристів своїми дивовижними виставками, унікальними роботами місцевих майстрів, інтерактивними програмами та цікавими музейними експонатами.

Переконатися, що Харківщина – скарбниця старовинних традицій та обрядів, наповнена духовністю, самобутністю і оригінальністю, можливо під час туристсько-екскурсійних подорожей, які охоплюють визначні місця, пам'ятки історії, культури, архітектури й природи регіону, чи пов'язані з життям і діяльністю видатних вітчизняних та всесвітньовідомих особистостей.

Навчально-тематичні екскурсії є невід'ємною складовою освітнього процесу в закладах освіти. На організацію та проведення екскурсій відводяться спеціальні години у навчальних планах з історії, біології, географії, літератури. Більше 15 років в закладах освіти Харківщини викладається предмет «Харківщинознавство», повноцінне вивчення якого

неможливе без проведення екскурсій по рідному краю. Як правило, цей курс викладають учителі історії або географії, які не у повній мірі володіють знаннями з декількох предметів. Програмою зазначеного курсу передбачене вивчення археології, історії рідного краю, що ускладнює роботу учителя-географа і навпаки: при вивченні тем «Геологія рідного краю», «Рельєф та корисні копалини своєї області» виникають проблеми у вчителя-історика. Досвідчені педагоги-практики вирішують окреслену проблему шляхом організації навчальних екскурсій, при чому не однієї, а циклу. У цьому питанні методичну і практичну допомогу педагогам надає Комунальний заклад «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради, який має багаторічний досвід екскурсійної діяльності, високопрофесійних екскурсіводів, власний автомобільний транспорт (три автобуси туристського класу), різноманітний перелік екскурсій по Харкову та області. Педагоги, які викладають «Харківщинознавство», замовляють цикл тематичних екскурсій, а саме: «Археологічні пам'ятки Харківщини», «Історія Харкова від фортеці до столиці», «Храми Харкова», «Харків літературний», «Харків театральний», «Харків ботанічний». При вивченні розділу «Видатні особистості Харківщини» користуються попитом такі екскурсії як «Харків-науковий», «Чугуїв –батьківщина І.Ю. Репіна», «Національний літературно-меморіальний Г.С. Сковороди», «Харків'яни – лауреати Нобелівської премії».

Екскурсійний супровід груп здійснюють кваліфіковані спеціалісти Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів», які мають повну вищу освіту та закінчили курси екскурсіводів. З кожним роком розширюється географія екскурсій. Якщо у 2015 році діяло 36 екскурсійних маршрутів, то у 2018 році – 46. Коливається кількість екскурсій в залежності від соціально-економічної ситуації в Україні, погодних умов. Найбільший пік проведення екскурсій припадає на квітень-травень, жовтень-листопад місяці.

Аналізуючи попит на екскурсійні маршрути, слід відзначити стабільність заявок на відвідування історико-культурних об'єктів Полтавщини (Полтава, музеї: краєзнавчий, космонавтики, Панаса Мирного, Івана Котляревського, Полтавської битви), Диканька (Миколаївська церква), Гоголево (музей-заповідник М.В. Гоголя), Ковалівка (музей-заповідник А.С. Макаренка), Опішніа (національний музей-заповідник українського гончарства).

Незважаючи на досить значну відстань від Харкова (більше 300 км) учнівська та студентська молодь проявляє зацікавленість до історії українського козацтва, зокрема, Запорізької Січі, острова Хортиця, що розташовані у славному Запоріжжі. Щорічно, особливо в теплу пору року, зростає кількість природничих екскурсій до Краснокутського дендропарку, Національних природних парків «Гомільшанські ліси», «Дворічанський», «Слобожанський», де екскурсанти мають можливість ознайомитися з природно-заповідним фондом Харківщини. Одним із популярних екскурсійних маршрутів юних харків'ян є Донеччина, зокрема, відвідування

унікального Святогір'я: крейдяних гір, Національного природного парку «Святі гори», Свято-Успенської Святогірської лаври з крейдяними печерами Миколаївської церкви. По дорозі до Святогірська екскурсійна група обов'язково відвідує цікаві об'єкти туризму Ізюмщини: Свято-Вознесенський храм, де зберігається чудотворна ікона Піщанської божеї матері та гору Крем'янець-геологічну пам'ятку України мезозойської ери висотою 218 м над рівнем моря.

Значно збільшилася кількість військово-патріотичних екскурсій, зокрема, по Меморіалах Харкова, до Соколово, Таранівки, висоти маршала І.С. Конєва, Дробицького яру. Окремо слід відзначити, що з відкриттям екскурсійного маршруту «Харківський аероклуб імені В.С. Гризодубової», зросла зацікавленість школярів саме до цього маршруту, бо під час екскурсії діти не тільки оглядають зразки авіатехніки (гелікоптери, цивільні та військові літаки), але й мають можливість побувати в салоні літака, посидіти за штурвалом, послухати розповідь спеціалістів аероклубу про досягнення сучасної авіації, життя та діяльність В.С. Гризодубової - славетної харків'янки.

Екскурсійний відділ Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» під час проведення навчально-тематичних екскурсій зосереджує увагу учнівської та студентської молоді закладів освіти на відвідування пам'яток історії національного значення на Харківщині (табл.2).

Таким чином, ознайомлення юних туристів із зазначеними об'єктами відіграє велику освітньо-виховну роль, розширює їх знання про рідне місто, область, дає право говорити: «Ми – харків'яни, нам є чим пишатись!». Краєзнавча складова є обов'язковою під час проведення туристських походів, подорожей Україною. З цією метою започаткована Всеукраїнська туристсько-краєзнавча експедиція з активним способом пересування «Мій рідний край», яка теж активно впроваджується в життя освітянами Харківщини. У 2018 році МКК (маршрутно-кваліфікаційна комісія) Департаменту науки і освіти Харківської обласної державної адміністрації випустила більше 40 учнівських груп у некатегорійні походи по Харківщині, під час яких юні туристи відвідують краєзнавчі об'єкти.

Значну роль в ознайомленні юних туристів-краєзнавців зі Слобожанщиною відіграє дитяча турбаза Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради. Не зважаючи на те, що одночасно турбаза може прийняти 50 туристів, але вона пропонує не лише затишний відпочинок у кімнатах з усіма зручностями (телевізори, холодильники, бойлери, WI-FI), а також цікаву пізнавально-розважальну програму під час перебування у Харкові. Невід'ємною складовою пересування туристів, які зупиняються на турбазі, є екскурсії по Харкову, до Фельдман-Екопарку, в Центральний парк культури і відпочинку, що є окрасою міста. Якщо проаналізувати статистичні дані за 2014-2018 роки (табл.1) щодо кількості учнів, які були охоплені навчально-тематичними екскурсіями, та туристів, які зупинялися на турбазі і теж здійснювали

екскурсії містом, то цифри значно перевищують показники діяльності суб'єктів підприємницької діяльності в галузі туризму на Харківщині (табл.3).

Табл. 2.

Пам'ятки історії національного значення на Харківщині

№	Найменування пам'ятки	Датування	Адреса пам'ятки
1.	Комплекс будівель Харківського університету: будинок губернатора, в якому було відкрито університет, корпуси хімічного, фізичного, юридичного факультетів, бібліотека	кінець XVIII ст. – початок XX ст.	Харків, вул. Університетська, 12, 14,16,23,27
2.	Могила Г. Квітки-Основ'яненка	1843 рік	Харків, вул. Пушкінська, 102
3.	Могила П. Гулака-Артемовського	1865 рік	Харків, вул. Пушкінська, 87
4.	Могила вченого-мовознавця О. Потебні та його родини – А. Потебні, О. Потебні	1891, 1919, 1935 роки	Харків, вул. Пушкінська, 108
5.	Могила М. Кропивницького	1910 рік	Харків, вул. Пушкінська, 87
6.	Будинок, у якому працював перший український театр «Березіль» під керівництвом Леся Курбаса	кінець XIX ст. – початок XX ст.	Харків, вул. Сумська, 9
7.	Могила художника С.Васильківського	1917 рік	Харків, вул. Пушкінська, 87
8.	Могила архітектора О. Бекетова	1941 рік	Харків, вул. Пушкінська, 108
9.	Могили родичів Леся Курбаса – В. Чистякової, В. Курбас-Яновичевої	1984, 1950 роки	Харків, вул. Пушкінська, 108
10.	Садиба та місце поховання Г. Сковороди	друга половина XVIII ст., 1794 рік	Харківська обл., Золочівський р-н, с. Сковородинівка
11.	Пам'ятник Т. Шевченку – найкращий пам'ятник монументального мистецтва поету у світі	1935 рік	Харків, вул. Сумська, 35
12.	Пам'ятник О. Пушкіну	1904 рік	Харків, пл. Поезії
13.	Пам'ятник М. Гоголю	1909 рік	Харків, пл. Поезії
14.	Пам'ятник В. Каразіну – засновнику Харківського університету	1907 рік	Харків, пл. Свободи, 4

Табл. 3.

Охоплення учнівської молоді екскурсіями через Комунальний заклад «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради та проживання на дитячій турбазі закладу (2014-2018 рр.)

Роки	Кількість екскурсантів		
	Охоплених автобусними навчально-тематичними екскурсіями	Прийнятих на дитячій турбазі	Разом
2014	6579	1032	7611
2015	8000	1148	9148
2016	9120	1387	10507
2017	7720	1391	9111
2018	7200	1180	8380

Деяке зниження кількості екскурсантів, обслугованих Комунальним закладом «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради за останні три роки пояснюється зростанням вартості екскурсій, що пояснюється, в першу чергу, збільшенням цін на дизельне паливо (а це заправка автобусів!), збільшенням вартості екскурсійного обслуговування на маршрутах (вхідні квитки до музеїв, інших об'єктів екскурсій та ін.). Також на екскурсійну діяльність з учнівською молоддю впливають такі чинники, як сезонність (переважно це квітень-червень, вересень-листопад), зниження рівня матеріального стану батьків (учні здійснюють екскурсії за рахунок батьківських коштів), суспільно-політична ситуація в Україні (введення воєнного стану негативно вплинуло на кількість подорожуючих дітей – батьки боялися відпускати їх з дому) і т. д.

Табл. 4.

*Кількість обслугованих екскурсантів по Харківській області (осіб)
(за даними Головного управління статистики у Харківській області)*

Роки	Разом	Суб'єкти туристичної діяльності	
		Юридичні особи	Фізичні особи
2012	7617	3709	3908
2013	6083	3157	2926
2014	4085	2317	1768
2015	6236	1751	4485
2016	6795	1377	5418

Наведені в табл. 4 дані свідчать, що з кожним роком зменшується кількість екскурсантів, які обслуговуються суб'єктами туристичної діяльності – юридичними особами. Це, на наш погляд, пояснюється переорієнтацією туристичних фірм на міжнародний туризм як більш прибутковий. Адже

формування групи екскурсантів, оренда автобусу, пошук екскурсовода клопітка справа і не дуже прибуткова.

Висновки. Реалізуючи пізнавальну функцію, екскурсії є важливим засобом патріотичного виховання, вивчення історії країни, або місцевості, героїчного минулого її народу, традицій, розвитку культури та мистецтва. Як ефективна форма навчання, вони активно використовуються в педагогічному процесі, сприяючи використанню максимальної розумової активності і самостійної пізнавальної діяльності екскурсантів, озброюючи їх навичками самостійного спостереження і аналізу візуальної інформації.

Досвід проведення екскурсій, їх виховний та освітній потенціал дають право стверджувати, що навчально-тематичні екскурсії відіграють значну роль у національно-патріотичному вихованні учнівської молоді.

Таким чином, у контексті суспільного розвитку екскурсії виконують рекреаційну, комунікативну, освітню і виховну функції. Заклади позашкільної освіти безперечно є провідними в організації екскурсій та розвитку краєзнавчого туризму серед учнівської та студентської молоді.

Список використаних джерел:

1. *Бабарицька В., Короткова А., Малиновська О. Екскурсознавство і мистецтвознавство. Навчальний посібник, Київ, «Альтерпрес», 2007. – с.32-33.*
2. *Поклодна М. Організація екскурсійної діяльності. Підручник. Харків, ХНУМГ імені О.М. Бекетова, 2017, 180 с.*

УДК 338.483.1(477.83/.86)

Цимбала Ольга, Сало Світлана

Львівський інститут економіки і туризму

Мостиська на туристичній карті Львівщини

У статті окреслено історію формування районного центру Львівської області – м. Мостиська як важливого транскордонного українсько-польського центру. Виділено найважливіші туристичні ресурси міста та краю, охарактеризовано цікаві сакральні, архітектурні, фортифікаційні пам'ятки та народні звичаї. Проаналізовано розроблені місцеві туристичні маршрути та виділено перспективні напрямки розвитку туризму.

Ключові слова: *Мостиська, туристичні ресурси, історико-культурна спадщина, сакральні пам'ятки, місцеві звичаї.*

Цимбала О., Сало С. Мостиска на туристической карте Львовщины.
В статье обозначено историю формирования районного центра Львовской области – г. Мостиска как важного трансграничного украинско-польского центра. Выделены важнейшие туристические ресурсы города и края, охарактеризованы интересные сакральные, архитектурные, фортификационные

памятники и народные обычаи. Проанализированы разработанные местные туристические маршруты и выделены перспективные направления развития туризма.

Ключевые слова: Мостиска, туристические ресурсы, историко-культурное наследие, сакральные памятники, местные обычаи.

Tsybala O., Salo S. Mostyska on the tourist map of Lviv region. *The article outlines the history of the formation of the regional center of the Lviv region – Mostyska as an important cross-border Ukrainian-Polish center. The most important tourist resources of the city and the region are highlighted, interesting sacred, architectural, fortifications and folk customs are described. The developed local tourist routes and the perspective directions of tourism development are analyzed.*

Key words: Mostyska, tourist resources, historical and cultural heritage, sacred sights, local customs.

Львівщина – безперечний лідер серед «туристичних» областей України. Вулиці та кафе Львова в будь-яку пору доби та року переповнені туристами. Саме зі Львова гості міста часто вирушають у популярні туристичні маршрути, з метою побачити збережені замки у Свіржі, Олеську, Підгірцях чи Золочеві, відвідати святині в Крехові чи Уневі, оздоровитись у Трускавці, Моршині або Східниці. Саме так туристи, та й самі львів'яни, часто обирають одні і ті ж популярні локації, не здогадуючись, що поряд ще безліч цікавих і незвіданих містечок та сіл, серед них і Мостиська. Насправді, це прикордонне містечко щодень транзитом перетинають тисячі людей, які прямують в Україну і з України до європейських країн.

Дослідженням міста Мостиська з 90-х років ХХ ст. активно займався український історик, краєзнавець, перекладач та журналіст Іван Саган [7, 8, 9, 10]. Його авторству належить ряд краєзнавчих нарисів, присвячених історії м. Мостиська, Мостиському району та визначним постатям краю. Цю справу продовжив місцевий краєзнавець Богдан Мартин [3], що видав теж ряд історичних досліджень. З огляду на багату історико-культурну спадщину м. Мостиська вважаємо, що цей населений пункт має зайняти належне місце і на туристичній карті Львівщини.

Метою статті є окреслення історико-географічних передумов формування м. Мостиська, характеристика сучасних туристично-рекреаційних ресурсів міста та виділення потенційних можливостей туристичного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Мостиська – районне місто у південно-західній частині Львівщини (територія міста складає 12,8 км², а населення – понад 9 000 осіб). Місто розташоване за 12 км від польсько-українського кордону та лежить на перетині автомобільних доріг Львів–Перемишль, Дрогобич–Яворів і Дрогобич–Перемишль. Північною окраїною Мостиськ проходить залізничний шлях Перемишль–Львів. Відстань до обласного центру м. Львова складає 70 км, у той час як відстань до Перемишля – 28 км.

Вигідне географічне розташування Мостиськ завжди сприяло економічному процвітанню міста [4].

Мостицина розташована в межах Сянсько-Дністровського межиріччя, де з південного заходу на північний схід проходить частина Головного Європейського вододілу. Через Мостиська протікають річки Січна та Вишня. Рікою Вишнею район поділений на дві неоднорідні території – Надсянську рівнину на північному сході та Сянсько-Дністерську височину на південному заході і в центральній частині.

У часовому просторі місто Мостиська носило різні назви, але всі вони так чи інакше походять від слова «мости»: Мосциска, Мосціска, Мостич, Мостища і врешті – Мостиська. Назва пов'язана з мостами, які оточують місто з чотирьох боків через річку Січницю [9].

У X ст. терени, де розташовані Мостиська знаходились у володіннях князівства білих хорватів, центром яких був Перемишль. Перша писемна згадка про Мостиська зафіксована 1392 р., а 1404 р. село Мостища отримало Локаційний привілей на магдебурське право, відтак поселення отримало назву Мостиська і статус міста. Знаковим для міста став 1498 р., коли турки, татари і волохи спалили місто. Однак після цього польська влада, будучи зацікавленою у швидкій відбудові Мостиськ, звільнила місто у 1500 р. від податків на 8 років. З 1570 р. розпочалась ярмаркова історія Мостиськ, коли король видав дозвіл на проведення двічі на тиждень у вівторок і п'ятницю торгів, а чотири рази на рік ярмарків (25 лютого, 27 червня, 10 серпня, 2 листопада). Вже у XVIII ст. Мостиська стали важливим торговельним і ремісничим містом. Новітня історія Мостиськ ознаменувалась датою 4 листопада 1861 р., коли прибув перший потяг в Україну з Відня на станцію Мостиська у складі паротягу під назвою «Ярослав», двох пасажирських вагонів та чотирьох платформ, що прямували до Львова. Цікаво, що 1895 р. по виборчому округу Мостиська–Перемишль–Добромилль до австрійського парламенту балотувався Іван Франко. 2004 року місто відзначило 600-ліття від здобуття магдебурзького права [5].

Упродовж віків у регіоні формувалась самобутня культура та мистецтво, що поєднали місцеві традиції із впливами інших народів. Тут збереглися автентичність, архітектура, храми, традиції, обряди, фольклор. Представники різних національностей (татари, німці, поляки, євреї, австрійці та ін.) залишили тут свою спадщину. Цікаві пам'ятки історії та культури, різноманітність сакральних об'єктів, багатство архітектурних стилів, релігійних традицій, етнічних звичаїв, прикордонне розташування робить Мостиський район дуже привабливим у контексті розвитку туризму.

Насамперед, Мостицина – вражає кількістю та якістю археологічних пам'яток. Археологи виявили, що деякі пам'ятки мають два або більше культурно-хронологічні горизонти, які представлені матеріалами епохи неоліту, бронзи та пізньоримського часу, періодами раннього і пізнього середньовіччя, нової доби. У цьому регіоні вперше були виявлені пам'ятки доби палеоліту та мезоліту. Для археологічної науки та давньої історії

України територія між ріками Сян та Дністер і пасмом Розточчя є надзвичайно цікавою, оскільки це одна із найважливіших контактних зон прадавніх культур Центральної Європи.

Мостиська, як і весь край надзвичайно багатий на пам'ятки сакрального мистецтва, які зберегли унікальну досконалість українського церковного будівництва і у той же час переплітаються з традиційними елементами релігійного будівництва інших національних. На увагу заслуговує костел Марії Божої Неустанної Помочі і св. Катерини Олександрійської (Монастир домініканців), що був споруджений у XVI ст. на місці монастиря домініканців. У 1631 р. домініканці з Кракова передали до костелу реліквії святих, а через два роки – образ св. Катерини. 8 вересня 1883 р. отець Бернард Любенський привіз в костел копію відомого образу Матері Божої Неустанної Помочі, освячену Папою Леоном XIII. У 2001 р. її короновано папою Іваном Павлом II. Наступного року костел оголошено Санктуарієм Матері Божої Неустанної Допомоги [4]. Цікавими сакральними пам'ятками також є костел Івана Хрестителя, Церква Покрови Пресвятої Богородиці, Церква св. Юрія, Церква Вознесіння Господнього, Костел св. Архангела Михаїла.

Визначною історико-архітектурною пам'яткою є панський палац Антонія Страхоцького, розташований на території колишнього приміського села Рудники Ляцькі, що сьогодні є частиною Мостиськ. 1820 р. Антоній Страхоцький розпочав будівництво великого палацу, який до 1825 р. в основному був завершений, хоча продовжувались роботи над господарськими будівлями. Проект цього палацу та ротондового залу дослідники приписують архітектору Фредерикові Бауману. Сучасники згадували, що Антоній Страхоцький, споруджуючи помпезну садибу у стилі давніх оборонних замків, піддався тодішній моді, яка панувала в Галичині. По смерті Антонія Страхоцького маєток перейшов до графа Борковського, згодом – до графа Холоневського. Перед Першою світовою війною Рудниками володів Ланцютський банк. Під час війни резиденція постраждала, але була відбудована. З інших споруд в маєтку зберігся шпихлір і домово каплиця. Після Другої світової війни у палаці розмістили школу, яка функціонує тут і сьогодні [6].

Цікавою фортифікаційною пам'яткою регіону є відомий комплекс оборонних споруд XIX–XX ст., який раніше оточував місто Перемишль, а зараз знаходиться на північно-західній околиці м. Мостиська у с. Поповичі. Цю фортецю часто порівнюють із французькою фортецею Верден. Будівництво споруди почалося у 1850 р., а закінчене було майже через 25 років. Фортеця, згідно концепції Австро-Угорської держави, мала блокувати вигідний для ворожої армії перехід з півночі на південь. Комплекс оборонних споруд кільцем огортав усі форти, а це майже 45-ти кілометровий пояс. Шість уцілілих фортив сьогодні знаходяться на території України. Вони сховані густими чагарниками та пилом історії [3, 10].

Цікавими є мостиські звичаї та традиції, сформовані представники різних національностей. У Мостиськах з особливою шаною ставляться до релігійних традицій, тому у Різдвяний та Великодній періоди тут організують цікаві святкування, у яких беруть участь усі охочі – від найменших гостей до найстарших. На площі навпроти районного Народного дому відбуваються ярмарки – «Добрі традиції Галичини». Свою продукцію напередодні Великодня привозять для мостищан і жителів району фермерські господарства, сільгоспідприємства, підприємства хлібопекарські та переробної промисловості Мостищини та інших міст області.

Варте уваги традиційне святкування Хрещення Господнього, яке відбувається неподалік від м. Мостиськ, в с. Гусаків, – Свято Яблуневої сосни. На захід з'їжджаються люди з усіх навколишніх сіл району. За словами місцевих мешканців, дерево для прикрашення яблуками вибирають лише неодружені сильні хлопці. Сосна має мати товстий стовбур, адже на неї вішатимуть багато яблук. Гілки зв'язують у так звані куполи, а дерево зв'язують у формі корони. Яруси ялинки символізують Святу Трійцю – Бога Отця, Бога Сина, і Духа Святого. Підготовлене дерево рясно прикрашають яблуками. Це святкування пов'язане з легендою, яка розповідає про те, що у хрещення Ісуса бідні люди не мали, що йому подарувати. Відтак, вирубили в лісі сосну у дар, а поки принесли до Сина Божого – вона вкрилася червонобокими яблуками.

Традицію яблуневої ялинки забули у радянські часи, однак за роки незалежності місцеві мешканці відродили це свято і вже понад 20 років молоді люди щозими готують святкове деревце. Між собою вирішують – у кого із неодружених цьогоріч готуватимуть яблунову ялинку. Дівчата вважають, що прикрашати «яблунову» ялинку – велика честь. На оздоблення використовують 140 кг яблук, сірники і стрічки. Прикрашену яблуками сосну хлопці несуть на раменах до церкви Успення Пресвятої Богородиці. Подія розпочинається з освячення дерева. Після літургії прикрашену сосну несуть у народний дім с. Гусаків і там починається традиційний торг, де хлопці та чоловіки купують яблука, щоб подарувати своїм коханим матерям, дружинам та дівчатам... бо «хто хоче щастя мати – не треба більше ніж те яблуко придбати за символічний гріш... Й дарувати щиро коханій чи сестрі, щоб в хаті було мирно врожайно на столі!». Найдешевше коштують яблука знизу ялинки, ті, що вище – дорожчі. Найбільше цінується яблуко з самого верхечку. У Гусакові кажуть: подарувати дівчині яблуко-верхівку – те саме, що освідчитися. Найдорожче яблуко купили за 2 000 гривень. Усі вторговані гроші відкладають на наступну ялинку та на організацію у селі вечірок для молоді. Святкування супроводжується колядками, шедрівками, а у гості приходить й дитячий вертеп [11].

Цікавою і нетиповою для інших міст, але вже традиційною у Мостиськах стала Хода Трьох царів. Кілька років поспіль в день Богоявлення Господнього через центр Мостиськ урочисто проходить велелюдна Хода

Трьох царів – Гаспара, Мальхіора і Балтазара, віддаючи поклін Новонародженому Дитятку Ісусу.

Особливим для мостищан є 11 червня – День міста Мостиська. Щороку цей день приносить жителям та гостям веселий настрій та багато цікавих розваг.

Кожен, хто приїжджає до м. Мостиська, знаходить цікаве для себе. Сучасна туристична інфраструктура дозволяє організувати відпочинок на належному рівні. У місті працює ряд засобів розміщення, серед них мотелі «Мостнафта», «Форум-плюс», готель «Гостинний двір», відпочинковий комплекс «Скирта». Серед закладів харчування заслуговують на увагу піцерія «Palermo» та «Gold», кафе «Галактика», «Легенда», кафе-бар «Корона», «Європа», «Оазис», ресторан «Мрія», нічний клуб «Цитадель», ресторанный комплекс «Папілон» та «Мисливець» [4].

У Мостиськах створено декілька туристичних маршрутів, які включають пам'ятки як самого міста, так і його околиць:

- *Мостищина історична* (історико-краєзнавчий музей «Мостищина», церкви та костели міста, Рудниківський палац);
- *Літературно-мистецька Мостищина* (с. Бортятино – с. Дмитровичі – м. Судова Вишня – м. Мостиська – с. Новосілки – с. Хідновичі);
- *Фортеці Перемишль*;
- *Шлях Святого Якова в Україні* [5].

Мостиська мають значний потенціал для розвитку туризму. Наявність на території міста цікавих пам'яток історії та культури, різноманітність сакральних об'єктів, багатство архітектурних пам'яток, релігійних традицій робить Мостиська дуже привабливим у контексті розвитку туризму. Одним із шляхів приваблення туристів до міста є популяризація самобутніх об'єктів історико-культурної спадщини, чисельних мистецьких фестивалів, наявних туристичних маршрутів, старовинних місцевих традицій. Досліджені історичні пам'ятки міста у перспективі можуть бути використані під час розробки і формування нових туристичних маршрутів. Залучення історичних пам'яток у сферу туризму зможе надати їм «нового життя».

У місті розвинена мережа готелів та закладів харчування, які можуть обслуговувати як окремих мандрівників, так і туристичні групи. Варто пам'ятати, що Мостиський район є прикордонним до сусідньої Польщі (як кажуть «рукою подати»). Щодня через Мостиську митницю проїжджають сотні одиниць автотранспорту – з людьми, з вантажами в Україну і з України в європейські країни. Специфіка прикордоння, сприяючи інтеграції української економіки в європейську, не може не позначитися позитивно на економіці Мостищини, адже дає велику можливість у місті та районі для розвитку транскордонного співробітництва як в цілому, так і в галузі туризму зокрема.

Вважаємо, що доцільним було б створити спільні з Польщею культурно-пізнавальний історичний тур із включенням туристичного маршруту «Фортеці Перемишль». Також у перспективах розвитку туризму у

цьому районі варто розробити велотури, які б пролягали через Мостиський район і перетинаючи прикордонний пункт Шегіні продовжувалися у Польщі, а саме у місті Перемишль. Ще однією актуальною ідеєю для туристичного транскордонного співробітництва на Мостищині є розвиток ностальгійного туризму, оскільки на цій території зберіглося чимало визначних та цінних пам'яток польського, німецького, австрійського, єврейського народів.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що Мостиська мають всі передумови для розвитку як внутрішнього, так і транскордонного культурно-пізнавального, фестивального та ностальгійного видів туризму. Такі туристичні ініціативи здатні не лише пробуджувати інтерес до окремих рекреаційних ресурсів, сприяти поживленню економічного розвитку регіонів, але й робити маловідомі куточки України привабливими для туристів.

Список використаних джерел:

1. Андрощук О.В. *Мостиська* // *Енциклопедія історії України: Інститут історії України НАН України*. – К.: Наук. думка, 2010.
2. Калита Н. *Географія Мостиського району* / Н. Калита. – Мостиська: Ретоприн, 2002. – 47 с.
3. Мартин Б. *Мостиська і Мостищина* / Б. Мартин. – Мостиська, 2009.
4. *Офіційний сайт Мостиської міської ради* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mostyska-miska-rada.lviv.ua/?q=pobachyty>.
5. *Офіційний сайт Мостиської районної державної адміністрації* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mostyska.loda.gov.ua/sotsialna-sfera/kultura/turizm/>.
6. *Портал міста Мостиська* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mostyska.net.ua/>.
7. Саган І. *Видатні постаті на карті Мостищини* / І. Саган. – Мостиська, 1993. – 100 с.
8. Саган І. *Краєзнавчі оповіді* / І. Саган. – Мостиська, 2008. – 65 с.
9. Саган І. *Мостиська. Нарис історії* / І. Саган. – Мостиська, 2008. – 44 с.
10. Саган І. *Мостищина: краєзнавчі розмаїтості* / І. Саган. – Мостиська, 1994. – 98 с.
11. *У Гусакові провели традиційну ходу з Яблуневою ялинкою* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mostyska.loda.gov.ua/u-gusakovi-proveli-traditsiynu-hodu-z-yablunevoyu-yalinkoyu/>.

Туризм як перспектива розвитку Гайворонського старопромислового району

Одним із різновидів проблемних територій, що виокремлюються під час реалізації регіональної політики в економічно розвинених країнах світу, є старопромислові райони. Актуальність проблеми старопромислових районів для України пояснюється їх доволі потужним виробничим, експортним та демографічним потенціалом, який за сучасних умов реалізується не в повному обсязі, негативними структурними змінами, наявністю в них цілої низки проблем не лише виробничого, а й гуманітарного характеру. В Україні старопромислові райони мають специфічну, значною мірою радянську історію. До старопромислових районів варто віднести Гайворонський район Кіровоградської області, який має риси та особливості одночасно староосвоєного і старопромислового районів.

Ключові слова: старопромисловий район, міжзональний геоекотон, Гайворонський старопромисловий район, антропогенні ландшафти, заселення, спеціалізація, рекреаційні ресурси.

Ситник А. Хлевнюк О. Туризм как перспектива развития Гайворонского старопромышленного района. Одной из разновидностей проблемных территорий, которые выделяются во время реализации региональной политики в экономически развитых странах, являются старопромышленные районы. Актуальность проблемы старопромышленных районов для Украины объясняются их довольно мощным производственным, экспортным и демографическим потенциалом, который в современных условиях реализуется не в полном объеме, отрицательными структурными изменениями, наличием проблем не только производственного, но и гуманитарного характера. В Украине старопромышленные районы имеют специфическую, в значительной мере, советскую историю. К старопромышленным районам следует отнести Гайворонский район Кировоградской области, который имеет черты и особенности одновременно староосвоенного и старопромышленного районов.

Ключевые слова: старопромышленный район, межзональный геоэкотон, Гайворонский старопромышленный район, антропогенные ландшафты, заселение, специализация, рекреационные ресурсы.

Sytnyk O. Khlevnyuk O. Tourism as a perspective for the further development of Hayworon old-industrial district. One of the types of problem areas that are distinguished in the implementation of regional policy in economically developed countries the old industrial areas are. The urgency of the problem of the old-industrial areas for Ukraine is due to their rather powerful production, export and demographic potential, which in modern conditions is not fully realized, negative

structural changes, the presence of a number of problems not only in the industrial but also in the humanitarian nature In Ukraine, the old industrial areas have a specific, largely Soviet history. The old-industrial areas include Hayworon district of the Kirovograd region, which has features of both the old-developed and old-industrial areas.

Key words: *old industrial area, interzonal geoeoconte, Hayworon old-industrial area, anthropogenic landscapes, settlements, specialization, recreational resources.*

Наявність проблеми. Старопромислові райони, концентруючи значну (в масштабах відповідних країн) частку виробничих потужностей, інфраструктури та населення, а на певному етапі свого розвитку – й комплекс проблем економіко-соціально-екологічного змісту, є надзвичайно цікавими із соціально-економічної й політичної точки зору. Упродовж останніх десятиліть кількість таких районів збільшилась за рахунок країн колишнього соціалістичного табору й СРСР, що привернуло увагу та активізувало дискусії щодо наукового визначення цього типу проблемних територій, а також пошуку найбільш оптимальних шляхів їх подальшого розвитку [15].

Для України особливості старопромислових районів визначаються їх доволі потужним виробничим, експортним та демографічним потенціалом, який за сучасних умов реалізується не в повному обсязі, негативними структурними змінами (сутність яких зводиться до посилення сировинної орієнтації цих територій), наявністю в них цілої низки проблем не лише виробничого, а й гуманітарного характеру. Проблеми старопромислових районів є багатоаспектними та широкоформатними і саме тому потребують ґрунтовних географічних досліджень.

Старопромислові райони легко розпізнати за ступенем застарілості та низького рівня промислових технологій, зосереджених в їх межах. Однак, на нашу думку, до старопромислових районів варто відносити не лише ті райони, де виробництво сформувалося дуже давно, а також території, що набули досить активного розквіту у період перших довоєнних радянських п'ятирічок.

Аналіз попередніх публікацій. Варто зазначити, що старопромислові райони часто ототожнюють із депресивними територіями. Проблематика репресивності набула особливої актуальності в Україні в др. пол. 90-х рр. ХХ ст., оскільки саме в цей час почали істотно наростати територіальні диспропорції. Ґрунтовні напрацювання у вивченні загальних аспектів формування й розвитку депресивних територій та старопромислових районів мають Г. Денисик [5], Н. Дериземля [6], І. Мельник [14], А. Килимчук [10], І. Гукалова [4], Ф. Заставний [8], Т. Лазарева [12], Г. Підгрушний [18], М. Барановський [2], О. Ситник [21], В. Пацюк [17], Л. Руденко [20], А. Тимарцев [22].

Метою дослідження є аналіз функціонування Гайворонського адміністративного району, як території із типовими рисами старопромислових районів у межах Центральної України, його становлення,

розвитку, сучасного стану та впливу на прилеглі території, обґрунтування напрямів оптимізації.

Результати дослідження. Старопромисловий район – територія, де сконцентрована велика кількість промислових підприємств, які виробляють значно більший обсяг промислової продукції, мають високі темпи зростання інвестицій, заробітної плати порівняно з іншими територіями, але в той же час для них характерний високий ступінь зношеності основних фондів, низький рівень використання новітніх технологій і значний рівень забруднення навколишнього середовища. Таким територіям притаманна наявність гострих проблем гуманітарного плану (від демографічних до екологічних) [15].

Іноді ототожнюються поняття «старопромисловий» і «староосвоєний» район, хоча це не вірно. Поняття «староосвоєний район» значно ширше ніж «старопромисловий район». Староосвоєний район може сформуватися не лише завдяки промислового, але й інших видів господарського освоєння природних ресурсів – сільсько-, лісо-, водогосподарського тощо. Частіше старопромисловий район є складовою староосвоєного району, але може формуватися й функціонувати самостійно. У будь-якому випадку старопромисловий район має специфічні, інколи лише йому належні ознаки: здебільшого чіткі часові й просторові межі, що дає можливість відслідковувати процес розвитку, особливості й етапи формування структури антропогенних (переважно техногенних) ландшафтів, їх екологічний стан тощо. Однак, інколи часові межі формування старопромислового району визначити важко [5].

Необхідно зазначити, що саме старопромислові райони і досі лишаються опорними і високорозвиненими серед інших українських районів в плані економічних показників, накопиченого потенціалу, зокрема трудового, і володіють неабиякою науково-дослідною і конструкторською базою. Тобто, вони продовжують виконувати функції, які сприяють реалізації загальнодержавних цілей.

Старопромислові райони здебільшого розглядаються як території: із негнучкою («законсервованою» чи застарілою) виробничою структурою; як проблемні чи депресивні; як опорні для держави. Незважаючи на таке неоднозначне тлумачення, всі точки зору можуть бути підставою для формулювання пріоритетів у регіональній політиці [4].

В Україні старопромислові райони мають специфічну, значною мірою радянську історію. Усвідомлення необхідності їх реструктуризації прийшло разом із геополітичними змінами, переходом до ринкових механізмів господарювання, коли було втрачено на постсоціалістичному просторі ринки сировини та збуту продукції, а державна підтримка різко скоротилася. Успішність реконструкції старопромислових районів визначається певними особливостями територій: підприємницькою поведінкою населення; доступністю капіталу; рівнем кваліфікації та мобільністю робочої сили; умовами навколишнього середовища; можливістю органів влади

підтримувати реструктуризаційні процеси; геополітичною ситуацією тощо. Виходячи із цих особливостей, одні райони впадають в стан депресії, інші – більш-менш швидко адаптуються до нових умов ринкового середовища [15, 14].

Типовими старопромисловими районами є Донбас та Промислове Придніпров'я, а також виділяються окремі території з рисами старопромислових районів у межах Центральної України, Поділля, Галичини, тощо. Їх економіка станом на 2018 рік характеризувалася відносно повільними темпами післякризового відновлення, що зумовлено внутрішніми дисбалансами [3].

На нашу думку, до складу старопромислових районів варто віднести Гайворонський район Кіровоградської області, який має риси та особливості одночасно староосвоєного і старопромислового районів. За способом формування, становлення й подальшого розвитку його можна віднести до таких, історія яких відбувалася самостійно, за рахунок просторового прояву ринкових сил і таких, що сформувалися в умовах планової економіки й мають «вольовий характер» свого утворення та розвитку. За критерієм спеціалізації, він відноситься до старопромислових районів переважно «сировинного типу» та районів, що спеціалізуються (спеціалізувались) на традиційних галузях обробної промисловості [14].

Гайворонський район розміщений на заході Кіровоградської області (площа 0,7 тис. км², населення складає понад 37 тис. чол.) у межах південної частини Західно-Придніпровської денудаційної височини, віднесеної згідно схеми фізико-географічного районування України до Середньобузької височинної фізико-географічної області і належить до міжзонального геоекотону «лісостеп-степ» Правобережної України, території багатій на історичні події та різноманітні природні ресурси, що, власне, і визначило тенденції його освоєння та сучасного стану. Унікальність досліджуваної території також пояснюється наявністю різноманітних мінеральних ресурсів та значних родовищ рідкісних корисних копалин, пов'язаними з окремими структурами Українського (кристалічного) щита [13].

У межах Гайворонського району історично зародилися й до сьогодні існують потужні промислові об'єкти, які мають важливе значення для розвитку не лише означеної території, а й нашої країни загалом.

На початку ХХ ст. були відкриті потужні поклади графітових руд, мігматитів, чарнокітів, каоліну. Саме наявність доступних покладів цих корисних копалин, досить зручне географічне положення, прокладання залізниці вузької колії (кін. ХІХ ст.), а згодом і широкої колії, формування відповідної інфраструктури сприяло інтенсивному розвитку гірничодобувної промисловості.

Водночас, сприятливі ґрунтово-кліматичні умови, наявність потужної водної артерії – р. Південний Буг, давали можливість займатись багатогалузевим сільським господарством. Всі ці означені чинники свого часу сприяли піднесенню економічного розвитку Гайворонського району,

перетворення на унікальну територію з лишень йому притаманними рисами, які і до сьогодні визначають окремі напрямки спеціалізації господарського комплексу.

Територію Гайворонського району можна віднести до території давнього освоєння, про що свідчать виявлені археологічні знахідки. Формування промислового осередку на безіменному острові на р. Південний Буг між теперішніми м. Гайворон та с. Сулгутово, ранньослов'янського металургійного центру, науковці відносять до VI-VII ст. н.е. Цю пам'ятку археологи розглядали як виокремлений центр металургійного ремесла з високим рівнем технологічності й виробничої діяльності, що забезпечував не тільки потреби власного поселення, а й поширював залізо як напівфабрикат далеко за його межами.

Власне, становлення Гайворонського старопромислового району розпочалось у др. пол. XIX ст., коли на Прибужжі починає розвиватись цукрова промисловість, споруджуються водяні млини, винокурні, пивоварні, цегельні заводи. Зокрема, у Могильному і Сальковому працювали заводи з переробки цукрових буряків, в Ташлику – млин і винокурня. Виникла потреба у забезпеченні зростаючих обсягів транспортних перевезень. Грузовий транспорт виявився для цього малоефективним. Використати р. Південний Буг для перевезень теж було неможливо, бо водна артерія мала багато порогів і бродів, які перешкоджали судноплавству. Єдиним був вихід – будівництво залізниці [10].

Таким чином, потужним поштовхом у розвитку господарського комплексу досліджуваної території стало прокладання залізниці вузької колії (750 мм), яку згодом стали називати «Гайворонська вузькоколія», а у наш час – «Подільський трамвай».

Гайворонська вузькоколія була складовою однією з найбільших мереж вузькоколіїних залізниць, що у роки свого піднесення пролягала територією сучасних п'яти областей України і сусідньої незвіданої держави Придністров'я (де-юре – частина Молдови). Більшість ліній цієї велетенської системи побудовані на межі XIX-XX ст. Вузькоколіїний гігант в перші десятиліття XX ст. нестримно розвивався. Майже щороку з'являлися усе нові гілки – від цукрових заводів та інших об'єктів. Із вузькоколіїною залізницею докорінно змінювалося життя важкодоступної до того моменту «глушини», визначилась професійна зайнятість населення. Лише, наприкінці 1920-х рр. у Гайвороні проживало понад 1 тис. залізничників [11]. У 1950-х рр., Гайворонська мережа досягла пікової точки свого розвитку. Протяжність ліній на той час складала близько 700 км. [1,10].

Дякуючи розвитку вузькоколії, кін. XIX - поч. XX ст. став визначальним у житті мешканців Прибузького краю і сприяв, власне, формуванню Гайворона як важливого транспортного вузла, а згодом і промислового центру.

З розвитком залізниці, пов'язана історія ПАТ «Гайворонський тепловозоремонтний завод» із побудованих у 1897 р. Головних залізничних

майстерень й паровозного депо, які здійснювали ремонт паровозів вузької колії. У 1965 р. завод досяг найкращих показників, відремонтувавши 392 паровози. У зв'язку з переходом на нові, більш прогресивні види тяги – тепловозну і електровозну – у квітні 1970 р. Гайворонський паровозоремонтний завод був перейменований в тепловозоремонтний, і залишився надалі провідним підприємством, де ремонтували тепловози вузької колії. Із завершенням ремонту паровозів, яких за 1898-1974 рр. було відремонтовано понад 10 тис., після реконструкції під'їзних шляхів, тобто перешивки з вузької (750 мм) на нормальну (1524 мм) колію, завод у 1974 р. розпочав освоєння капітального ремонту тепловозів різних модифікацій для вузької і широкої колії та дрезин.

Найбільш знаковою подією, що сприяла піднесенню економічного розвитку Гайворонського району, визначила його спеціалізацію на тривалий час і наділила територію рисами старопромислового розвитку, стало відкриття покладів графітової руди і згодом їх розробка у 1920-х рр. поблизу с. Завалля.

На сьогоднішні добуванням і переробкою графітової руди займається ПАТ «Заваллівський графіт».

Перше обстеження покладів графітовмісних порід в районі Побужжя було проведене у 1921-1924 рр. і через п'ять років розпочалося будівництво збагачувальної фабрики, яка почала працювати у листопаді 1934 р. з проектною потужністю 4,5 тис. т/ рік графіту, а з 1937 р. вступила в дію шахта з видобутку графітової руди, прокладалися під'їзні шляхи, підземні комунікації [21].

Виконуючи завдання індустріалізації, за роки другої п'ятирічки (1932-1937 рр.) на підприємстві впроваджувалися нові технологічні прийоми та методи роботи, економії сировини, матеріалів, збільшення випуску продукції. У зв'язку з цим змінився й вигляд Завалля. Поруч з фабрикою та шахтою з'явилося робітниче селище, в якому налічувалося 100 двоквартирних будинків, семирічна школа, аптека, дитячий садок.

Післявоєнний період ознаменувався розвитком провідних галузей господарства, що потребували графітової продукції. З 1950 р. після проведеної реконструкції на підприємстві постійно зростало виробництво продукції за рахунок розширення енергетичної бази, здійснювався перехід з підземного на відкритий (кар'єрний) спосіб видобутку графітової руди. На комбінаті широко впроваджувалась механізація і автоматизація виробничих процесів. Продукція підприємства експортувалась майже в 20 країн світу. Проводилась ґрунтовна науково-дослідна робота [19]. Завдяки розвитку графітодобувної галузі, у 1957 р. Заваллю був наданий статус селища міського типу, що сприяло подальшому розвитку інфраструктури.

Вдосконалення технологічних процесів збагачення графітової руди, поява нової техніки, перехід на кар'єрний видобуток дозволили за короткий термін збільшити проектну потужність підприємства більше ніж втричі та довести об'єм видобутку графіту до 29 тис. т/рік. На 70-80-і рр. XX ст.

припадає період найбільшого розквіту комбінату та смт. Завалля. У 1968 р. графітовий комбінат був представлений на ВДНГ у Москві. У 70-і рр. ХХ ст. підприємство виробляло майже 80% кристалічного графіту СРСР і перетворилося в центр науково-технічного прогресу галузі. Збільшення виробництва графіту супроводжувалось поліпшенням його якості. Це означало, що Завалівський графітовий комбінат задовольнив потреби країни у графітовій продукції, країна відмовилася від імпорту цієї продукції, заощаджуючи 6 млн. карбованців і понад 1 млн. дол. США на рік.

Крім добування графітової руди чільне місце в Гайворонському районі належить розробці мігматитів. В 1937 р. Українське геологічне управління виконало попередню розвідку на площі майбутнього родовища мігматитів, а у 1938 р. родовище було детально розвідане Московською конторою пошуку. Обраховані запаси каменю в межах проектного контуру склали 9 млн. м³. З цього моменту почався відлік Гайворонського спеціалізованого кар'єру як гірничого підприємства з видобутку та переробки каменю відкритим способом [16].

Упродовж двох десятиліть містоутворюючим підприємством Гайворона був завод «Актан», заснований у 1969 р. як філія Харківського заводу «Радіодеталь», що спеціалізувалась на виробництві компонентів для радіоелектронної промисловості. За роки свого існування завод «Актан» збудував 7 житлових багатоповерхових будинків, дитсадок, їдальню, очисні споруди, побутові каналізації з міським каналізаційним колектором, водозабір та водогін питної води, від котельні підприємства надавалась теплова енергія місту.

У 1964 р. вступила в дію Гайворонська ГЕС, яка забезпечувала електроенергією підприємства й господарства Гайворона та району.

Таким чином, упродовж декількох десятиліть спостерігався інтенсивний економічний розвиток Гайворонського району. В його межах сформувались 3 промислових пункти з підприємствами, які визначали їх спеціалізацію: м. Гайворон – транспортний вузол, машинобудування, харчова та гірничо-добувна промисловість; смт. Завалля – гірничо-добувна промисловість; смт. Салькове – харчова та гірничо-добувна промисловість.

Проте, разом із політичними, соціальними і економічними змінами в країні, 80-90-і рр. ХХ ст. виявились кризовими, випробувальними для господарського комплексу Гайворонщини. З др. пол. 80-х рр. руйнувались господарські зв'язки між республіками, галузями, окремими підприємствами. Почастішали збої в роботі знакових заводів, промислових об'єднань.

Після розпаду СРСР Гайворонський тепловозремонтний завод втрачав позиції монополіста з ремонту рухомого складу для залізниці вузької колії, почались пошуки можливостей для виробництва іншої продукції. Через фінансово-економічну кризу підприємство опинилось в скрутному становищі й на сер. 1990-х рр. майже зупинилось. Неefективні методи роботи, зокрема дуже низька комп'ютеризація в час ІТ прогресу, та повна відсутність

модернізації призвели до того, що у 2014 р. Фонд державного майна України ініціював приватизацію ГТРЗ.

У 90-і рр. ХХ ст. також настав переломний момент у розвитку Завалівського графітокомбінату та селища. З розпадом Радянського Союзу різко знизився попит на завалівський графіт, як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках. Багато споживачів переорієнтувались на дешеву і нижчої якості китайську графітову руду, що відповідно призвело до зменшення випуску вітчизняної продукції, погіршення матеріально-технічної бази комбінату та призупинення соціально-економічного розвитку смт. Завалля.

У 1994 р. розпочався процес приватизації Сальківського цукрового заводу. Через неефективний менеджмент та постійні зміни власників контрольного пакету акцій виробництво цукру скорочувалось, а завод занепадав і згодом був визнаний банкрутом. Закриття цукрового заводу спричинило масове безробіття серед мешканців Салькового та поступовий занепад селища.

Негативні тенденції в економіці також вплинули на роботу Гайворонського спеціалізованого гранітного кар'єру. Зниження попиту на продукцію призвели до скорочення виробництва, відповідно, і до скорочення кількості працівників.

Наприкінці 1990-х рр. «Актан» як завод призупинив свою діяльність і незабаром був репрофільований.

В історичному плані еволюція старопромислових районів показала, що в їх трансформації визначальну роль відіграє система інвестування, яка, в одному випадку, може призвести до інерційного сценарію розвитку, тобто «консервації» технологічної відсталості території, а в іншому – ефективному заміщенню чи, як мінімум, ефективній реструктуризації галузей старої індустрії [3].

Зрозуміло, що процеси модернізації та реконструкції діючої системи господарювання в Гайворонському районі вимагали потужного інвестування й реорганізації, що з величезними труднощами втілювались в життя.

У зв'язку із зменшенням попиту на графітову продукцію та призупинення роботи Завалівського графітового комбінату, в селищі Завалля спостерігалась переорієнтація зайнятості населення. Проте, іншого виходу не було і немає на сьогодні стосовно повноцінної роботи Завалівського графітового комбінату, що дає змогу відновити колишні позиції Гайворонського району. Вагомою перевагою для відновлення роботи комбінату слугувало те, що завалівський графіт за своєю якістю не поступається найкращим у світі графітам цейлонських і мадагаскарських родовищ, і саме цей чинник вплинув на подальшу долю підприємства. Іноземні та вітчизняні інвестори надали інвестиції для розвитку комбінату, що сприяло з 1998 р. відновленню, а згодом і приросту виробництва продукції. Графіт експортується в країни близького та далекого зарубіжжя. На сьогодні ПАТ «Завалівський графіт» є монополістом у сфері виробництва

природного графіту та випуску графітової продукції на території України та на європейській частині СНД. Розвідані запаси графіту оцінюються в 6418800 т, яких за підрахунками науковців вистачить приблизно на 100 років.

З реструктуризацією виробництва Гайворонського спеціалізованого гранітного кар'єру почалось відродження підприємства, що стало також знаковим для Гайворонського району.

Враховуючи геологічну будову, останні десятиріччя визначались відкриттями нових родовищ корисних копалин, відновленням й розширенням видобувних робіт на наявних кар'єрах, що дозволяє зберегти галузеву спеціалізацію району й економічний розвиток.

Перспективними для подальшої розробки, крім «традиційних» корисних копалин, в Гайворонському районі є Завалівське родовище чарнокіту (селище Салькове) та Вікненське родовище каолінів, Південно-Хашчуватівське й Сабатинівське родовища графітової руди, досить широко поширені біотит-гранатові, гранат-біотитові гнейси, як сировина для отримання абразивного гранату. Супутнім матеріалом під час добування графітової руди є скельна порода, придатна для виробництва щебню та каменю-буту. На лівому березі р. Південний Буг поблизу с. Чемерпіль виявлене Чемерпільське родовище золота,. Серед покладів рудних родовищ марганцевих руд. У межах Завалівського родовища графіту, а також поблизу Гайворона, сіл Могильне й Червоне детально вивчені технологічні показники та визначені запаси суглинків і глин. У відпрацьованих хвостосховищах Завалівського гірничозбагачувального комбінату накопичено понад 50 млн. т. хвостів збагачення, які можуть бути використані для дорожнього будівництва, виробництва пінобетону, силікатної цегли тощо. Відкриті запаси високоякісних питних, слабко мінералізованих підземних вод, що дає можливість широко використовувати їх для зрошення, розширення мережі питного водозабезпечення та виробництва бутильованої води. Відкриті проями радонових лікувальних вод.

Не дивлячись на важку ситуацію з обладнанням, нестачу кваліфікованих кадрів та інші проблеми, не втратив повністю інвестиційну привабливість Гайворонський тепловозремонтний завод. І восени 2017 р. ПАТ «ГТРЗ» стало приватним підприємством. Із зміною форм власності, надходженням інвестицій, тепловозремонтний завод активно відновлює зв'язки з колишніми партнерами, для яких тільки за другу половину 2017 р. виконав сотні поставок запчастин для залізниць не тільки по Україні, але і на ринок Європейського Союзу та країн СНД, зберігаючи, таким чином, спеціалізацію.

Незважаючи на можливі перспективи реорганізації та розвитку підприємств гірничодобувної, машинобудівної та харчової промисловості, на території досліджуваного старопромислового району доцільним, на нашу думку, буде впровадження індустріального туризму, геотуризму, що дозволить по іншому оцінити перспективи Гайворонщини.

Залежно від функціонування та морфогенетичних ознак виділено напрями використання різноманітних об'єктів Гайворонського старопромислового району у туристично-екскурсійній справі: *історичний* (відображення історії населених пунктів, яка пов'язана із розвитком гірничо-видобувної діяльності); *культурологічний* (об'єкти матеріальної культури, сформовані в результаті діяльності промислових підприємств); *виробничо-технологічний* (знайомство із застосовуваними виробничими технологіями).

Практично у кожному населеному пункті наявні природні та історико-культурні пам'ятки, що потребують популяризації та зможуть у майбутньому приваблювати відвідувачів. На щастя, в Україні загалом, і у Гайворонському районі зокрема, які завжди орієнтувались на європейські практики, існує розгалужена система невеликих місцевих регіональних музеїв з власними чудовими колекціями. Навколо цих місцевих осередків культури необхідно створювати ексклюзивні місця, що сприятиме розвитку внутрішнього туризму. Кожний населений пункт знає, що він має унікальний скарб, пишається ним.

Одним із імовірних шляхів стабілізації та поліпшення ситуації в Гайворонському старопромислового районі є використання місцевих рекреаційних ресурсів, комбінація яких вдало поєднана на території населених пунктів та прилеглих територіях, але комплекси рекреаційних можливостей розташовуються нерівномірно і якість їх нерівноцінна

За попередні роки в Гайворонському районі сформували досить широко розвинена соціальна інфраструктура, а саме: готелі, комфортні садиби місцевих мешканців, заклади харчування, водна станція, база відпочинку, дитячий табір [6]. Поблизу проходять автомагістралі Київ-Одеса, Стрий-Кіровоград-Знам'янка та територіальні дороги, які сприяють зручному сполученню із Одесою, Києвом, Кіровоградом, Вінницею, Львовом, Харковом, Черкасами та іншими містами. У м. Гайворон розташована залізнична станція, що дає підставу вважати його потужним транспортним вузлом. Ці чинники сприяють розвитку туристичної галузі.

Вивчення та подальше використання історико-культурних пам'яток Гайворонського району дозволить зробити їх інформаційно-доступними для жителів Кіровоградської та інших областей України, а також іноземних громадян – гостей нашої країни.

Гайворонський район має можливість зайняти серйозні позиції за привабливістю туристичних та екскурсійних потоків, посилюючи конкурентні переваги відповідними чинниками: водними ресурсами – для розвитку рекреаційного й спортивного видів туризму; кліматичними чинниками – для розвитку екскурсійної діяльності упродовж року; об'єктами інфраструктури, що дозволяють без перешкод надавати послуги великій кількості туристів.

З метою забезпечення сталого економічного розвитку досліджуваної території необхідно здійснити певні заходи щодо: забезпечення державної підтримки розвитку промисловості; охорони навколишнього середовища;

залучення інвестиційних коштів; розширення системи закладів обслуговування; розробки і підтримки спеціальних програм для інвалідів та малозабезпечених верств населення; формування сучасної інформаційно-рекламної служби.

Суб'єктивні чинники безпосередньо пов'язані з характером дій місцевої влади, спрямованих на створення сприятливого інвестиційного клімату для залучення іноземних інвестицій в економіку регіону і туристичну галузь зокрема. Головним завданням регіональної інвестиційної діяльності є збалансованість дій регіону та інвестора для максимальної ефективності обох сторін.

Висновки. Отже, старопромислові райони мають низку проблем, гострота яких підсилюється сьогодишньою незбалансованістю ринкових перетворень в різних сферах. Гайворонський старопромисловий район є типовою територією, що має риси старопромислових районів України, тобто суспільно-географічною одиницею із відносно низьким рівнем технологічного розвитку промислового комплексу та надлишком виробничих потужностей, що представлені великими та середніми підприємствами із застарілим обладнанням, значною зношеністю основних фондів; високим рівнем безробіття; низьким ступенем інвестиційної активності.

Еволюція старопромислових районів показала, що в їх трансформації визначальну роль відіграє система інвестування, яка, в одному випадку, може призвести до інерційного сценарію розвитку, тобто «консервації» технологічної відсталості території, а в іншому – ефективному заміщенню чи, як мінімум, ефективної реструктуризації підприємств галузей «старої» індустрії.

Одним із шляхів стабілізації та поліпшення ситуації в Гайворонському старопромисловому районі є використання місцевих рекреаційних ресурсів, комбінація яких вдало поєднана на території району, але комплекси рекреаційних можливостей розташовуються нерівномірно і якість їх нерівноцінна. Тому в подальшому доцільно здійснювати науково-практичні заходи, розвивати соціальну інфраструктуру та забезпечувати доступність до базових соціальних послуг, проводити політику підтримки сімей, материнства та дитинства, здійснювати заходи щодо охорони, відновлення та реставрації культурно-історичної спадщини Гайворонського району, залучати інвестиційні кошти, розширювати систему закладів обслуговування, досягнути екологічної безпеки за умов зменшення антропогенного тиску на територію тощо.

Список використаних джерел:

1. *Атлас: Геологія і корисні копалини України. М-б 1:5000000 / гол. ред. Л.С. Галецький. – К., 2001. – С. 168.*
2. *Барановський М.О. Концепції регіональної репресивності: історія, еволюція, сучасні імперативи / М. О. Барановський // Український географічний журнал. – 2010. – № 1 (69) – С. 31-37.*

3. Глонти К.М. Старопромисленые регионы: проблемы и перспективы развития. Проблемы федерализма [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://regionsar.ru>
4. Гукалова І.В. Старопромислові регіони: підходи до визначення і проблеми розвитку в контексті якості життя населення / І.В. Гукалова // Суспільно-, фізико-географічні та геоекологічні проблеми старопромислових районів: матеріали Всеукр. наук. – практ. конф., присвяченій 75-річчю утворення кафедри географії Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (17-19 жовтня 2011р., м. Луганськ) / відп. ред. І.Г. Мельник
5. Денисюк Г.І. Старопромислові райони – провісники формування антропогенної ландшафтної сфери землі / Г.І. Денисюк // Суспільно-, фізико-географічні та геоекологічні проблеми старопромислових районів: матеріали Всеукр. наук. - практ. конф., присвяченій 75-річчю утворення кафедри географії Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (17-19 жовтня 2011р., м. Луганськ) / відп. ред. І.Г. Мельник. – Луганськ : Вид – во «ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. – 208 с.
6. Дереземля Н.О. Завалля від минулого до сьогодні. Навч. посібник / Уклад.: Н.О. Дереземля, О.І. Ситник. – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. – 52 с.
7. Дереземля Н.О. Оцінка рівня соціально-економічного розвитку смт. Завалля Гайворонського району Кіровоградської області / Н.О. Дереземля, О.І. Ситник // Суспільно-, фізико-географічні та геоекологічні проблеми старопромислових районів: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченій 75-річчю утворення кафедри географії Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (17-19 жовтня 2011р., м. Луганськ) / відп. ред. І.Г. Мельник. – Луганськ : Вид – во «ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. – 208 с.
8. Заставний Ф.Д. Депресивні регіони України: аналіз, оцінка, проблеми / Ф.Д. Заставний // Регіональна економіка. – 2005.– №1. – С. 76-89.
9. Злобін І.В. Оцінка використання потенціалу старопромислових регіонів України / І.В.Злобін // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: сб. науч. тр. – Донецк: ДонНУ, 2008. – Ч.1. – С.287-293.
10. Килимчук А.Ю. Туристично-екскурсійний потенціал старопромислових регіонів (на прикладі Кривбасу) / А.Ю. Килимчук // Матеріали Третьої Міжн. наук. конф. «Теоретичні, регіональні, прикладні напрямки розвитку антропогенної географії та геології». – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2011. – 308 с.
11. Коровка М. Техногенні зміни природних ландшафтів Криворіжжя / М. Коровка // Географічні засади вирішення регіональних проблем: Матеріали міжнародної науково-науково практичної конференції (м. Кам'янець-Подільський, 18-19 листопада 2010р). – Кам'янець-Подільський: видавець ПП Звоніченко Д.Г., 2010. – 172 с.

12. Лазарева Т.С. Теоретичні аспекти управління старопромисловим регіоном / Т. С. Лазарева // Наукові праці ДонТУ. Серія: економічна. – Вип. 39-2. – 2011. – с. 186-191.
13. Маринич О.М. Фізична географія України / О. М. Маринич, П. Г. Шищенко. – К.: Знання, 2006. – 512 с.
14. Мельник І.Г. Старопромислові райони: типологічні риси і класифікація / І.Г. Мельник // Суспільно-, фізико-географічні та геоекологічні проблеми старопромислових районів: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченій 75-річчю утворення кафедри географії Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (17-19 жовтня 2011р., м. Луганськ) / відп. ред. І. Г. Мельник. – Луганськ : Вид-во «ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. – 208 с.
15. Моштакова Н.В. Інноваційний розвиток сфери культури у старопромисловому регіоні / Н.В. Моштакова, В.І. Єфименко // Суспільно-, фізико-географічні та геоекологічні проблеми старопромислових районів: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченій 75-річчю утворення кафедри географії Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (17 -19 жовтня 2011р., м. Луганськ) / відп. ред. І.Г. Мельник. – Луганськ : Вид-во «ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. – 208 с.
16. Музиченко А.С. Інвестиційна діяльність в Україні : навч. посібник / А.С. Музиченко. – К. : Кондор, 2000. – 406 с.
17. Пацюк В.С. Потенціал промислових регіонів України щодо розвитку індустріального туризму / В.С. Пацюк // Туризм як фактор розвитку регіону. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Вінниця, 2011. – 195 с.
18. Підгрушній Г.П. Дослідження проблем та розробка пріоритетних напрямків розвитку старопромислових ре індустріальних міст України / Г.П. Підгрушній // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. – 2004. – Вип. 4. – С. 227-229.
19. Романюха А.М. Ступени роста. К пятидесятилетию выпуска первой продукции Завальевским графитовым комбинатом Кировоградской области. / А.М. Романюха. – Кировоград. – Райтипография, 1984. – 12 с.
20. Руденко Л.Г. Старопромислові регіони України : пошук стратегій збалансованого розвитку / Л.Г. Руденко, Г.П. Підгрушній, І.В. Гукалова // Український географічний журнал. – 2002. – № 1. – с. 4-3.
21. Ситник О.І. Заваллівський графітовий комбінат – невідомна складова антропогенних ландшафтів Правобережної України / О.І. Ситник, Н.О. Дериземля // Матер. Між нар. наук.-практ. конф. «Індустріальні засади вирішення регіональних проблем». – Кам'янець-Подільський, 2010. – с.36-38.
22. Тимарцев А.Ю. Старопромышленный регион как объект социально-экономического исследования / А.Ю. Тимарцев // Економічний вісник Донбасу. – 2008. – №4. – С. 81-87.

Кривенкова Руслана, Затилюк Юрій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Особливості формування туристичного потенціалу Чернобыльської зони

У статті проаналізовано основні види туризму, які мають перспективи розвитку в Чернобыльській зоні. Розглянуто найбільш привабливі туристичні дестинації, які викликають інтерес в іноземних та внутрішніх туристів у досліджуваному регіоні. Особливу увагу надано рекомендаціям щодо популяризації та розвитку Чернобыльської зони в плані розвитку туристичної діяльності.

Ключові слова: туристичний потенціал Чернобыля, екосистема Чернобыльської зони, «Топ-4» туристичних дестинацій Чернобыля, види туризму Чернобыля, Чернобыльський радіаційно-екологічний біосферний заповідник.

Кривенкова Р., Затилюк Ю. Особенности формирования туристического потенциала Чернобыльской зоны. В статье проанализированы основные виды туризма, которые имеют перспективы развития в Чернобыльской зоне. Рассмотрены наиболее привлекательные туристические дестинации, которые вызывают интерес у иностранных и внутренних туристов в исследуемом регионе. Особое внимание уделено рекомендациям по улучшению популяризации и развития Чернобыльской зоны в плане развития туристической деятельности.

Ключевые слова: туристический потенциал Чернобыля, экосистема Чернобыльской зоны, «Топ-4» туристических дестинаций Чернобыля, виды туризма Чернобыля, Чернобыльский радиационно-экологический биосферный заповедник.

Kryvenkova R., Zatylyuk Y. Features of the tourist potential of the Chernobyl zone. The article analyzes the main types of tourism, which have prospects for development in the Chernobyl zone. The most attractive tourist destinations, which are of interest to foreign and domestic tourists in the studied region, are considered. Particular attention was paid to the recommendations on the promotion and development of the Chernobyl zone in terms of tourism development.

Key words: Chernobyl Tourist Potential, Chernobyl Ecosystem, «Top 4» Chernobyl Tourist Destinations, Chernobyl Tourism, Chernobyl Radiation and Ecological Biosphere Reserve.

Постановка проблеми та її зв'язок із науковими чи практичними завданнями. Україна – велика і різнопланова туристична країна, яку щороку відвідують мільйони туристів. На території нашої держави розвинуто більшість видів туризму, тому звідси ми маємо достатньо розвинені пізнавальний і оздоровчий, релігійний та культурний, внутрішній і в'їзний та

багато інших видів. Однак хочемо звернути увагу на формування туристичного потенціалу в Чорнобильській зоні відчуження. Тема статті є особливо актуальною в зв'язку з постійним зростанням інтересу до Чорнобильської зони як серед іноземних, так і серед внутрішніх туристів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. На сучасному етапі проблематика Чорнобильської зони потребує подальших досліджень, особливо в плані розвитку туристичної діяльності на її території, що стане оптимально корисним варіантом використання зони відчуження з туристичною метою та для популяризації Чорнобиля як екстремальної туристичної дестинації, а також джерелом прибутку для державного бюджету. Важливе значення мали праці таких дослідників: Є. Солонина та С. Юрченка [12], Н. Садигової [11], М. Камиша [5], Ю. Андрєєва [3], А. Іллєша і А. Пральникова [4], Н. Мельник [11], О. Фастовця [7] тощо. Зокрема, Є. Солонина та С. Юрченко досліджували унікальність Чорнобиля як «радіоактивної перлини» українського туризму [12]. Перспективи розвитку різних видів туризму в Чорнобильській зоні відчуження були висвітлені Н. Садиговою [11]. Ю. Андрєєв досліджував придатність для життя 10-кілометрової зони [3]. Особливо актуальною темою, якою займається М. Камиш [5], є проблема так званого «Чормету», тобто радіоактивно зараженого Чорнобильського металу, що намагаються роздобути та вивезти деякі туристи-нелегали. Завдяки репортажам з місця подій у Чорнобильській зоні А. Іллєша та А. Пральникова [4] є можливість надати туристам детальну інформацію про всю складність знешкодження атомного вибуху, його наслідки для населення України та інших держав, проблеми евакуації місцевого населення в Чорнобильській зоні відчуження тощо. «Темний туризм» як напрям туризму спеціальних інтересів, до якого належить туризм катастроф (у тому числі Чорнобильська аварія), містичний туризм та некропольний туризм, досліджено О. Фастовцем [7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналізуючи туристичний потенціал Чорнобильської зони та особливо ретельно вивчаючи її туристичні ресурси, небезпідставно маємо можливість стверджувати, що на сучасному етапі потрібно оптимально сформувати та реалізувати туристичний потенціал Чорнобиля з метою розвитку туристичної галузі на вказаній території, яка вже не є придатною для сільського господарства та звичайного функціонування промисловості (окремі промислові об'єкти діють тільки під жорстким наглядом та контролем). Тому розвиток туризму на території, яка викликає постійний інтерес для відвідування в іноземних та внутрішніх туристів, є одним з найкращих варіантів ефективного управління туристичним потенціалом Чорнобильської зони. Хоча минуло тридцять три роки з часу, коли відбулась катастрофа на Чорнобильській атомній електростанції (ЧАЕС) та внаслідок цього була створена зона відчуження, однак за цей час було зроблено окремі кроки в напрямку формування цілісного туристичного потенціалу Чорнобильської зони та розвитку туризму у вказаному регіоні (такі, як прокладання безпечних

офіційних туристичних маршрутів з допустимим рівнем радіації, створення національного провайдера екскурсій в Чорнобильську зону «Чорнобиль-тур» тощо). Однак на сучасному етапі стан розвитку туристичної сфери в регіоні не повністю відповідає її можливостям.

Формування мети дослідження (постановка завдань). Мета роботи полягає в аналізі перспектив, проблем та пропозицій щодо формування та реалізації туристичного потенціалу Чорнобильської зони і наданні практичних рекомендацій щодо майбутнього розвитку туризму в Чорнобилі. Поставлена мета досягається виконанням таких дослідницьких завдань: проаналізувати основні види туризму, які мають перспективи розвитку в Чорнобильській зоні; визначити найбільш атрактивні туристичні дестинації, які викликають інтерес в іноземних та внутрішніх туристів у досліджуваному регіоні; надати практичні рекомендації для популяризації та розвитку Чорнобильської зони в плані розвитку туристичної діяльності тощо.

Методи та організація дослідження. Під час дослідження теми авторами було використано загальнонаукові та спеціальні методи, які були обрані з урахуванням мети і завдань, а саме методи аналізу та синтезу, узагальнення, емпіричний, функціонально-структурний, порівняльний, історичний, логічний, гіпотетико-дидактичний та ін.

Вклад основного матеріалу з аналізом отриманих наукових результатів. Досліджуючи туристичний потенціал Чорнобильської зони та більш детально аналізуючи її туристичні можливості, є небезпідставна можливість стверджувати, що в Чорнобильській зоні у напрямку формування та реалізації туристичного потенціалу є достатня кількість туристичних місць для розвитку певних видів туризму, що викликають постійний інтерес як зі сторони іноземних туристів з різних країн світу, так й з боку внутрішніх туристів з усіх областей України. Перед безпосереднім вивченням особливостей, перспектив та проблем формування туристичного потенціалу досліджуваного регіону, потрібно зазначити, що Чорнобильська зона відчуження ще в 2008 р. отримала перше місце в рейтинзі найбільш унікальних туристичних місць світу за версією американського видання «Форбс» [11].

Серед тих, хто відвідав нашу країну, стала навіть популярною фраза, що побувати в Україні, не відвідавши Чорнобильську зону відчуження, все одно, що побувати в Парижі й не побачити Ейфелевої вежі. З точки зору, Н. Садигової, «подорож до Чорнобильської зони відчуження як новий туристичний продукт розглядається з точки зору специфіки та унікальності» [11]. Однак багато людей, які можуть стати потенційними туристами (як іноземні, так і внутрішні), все ще бояться наслідків впливу радіації.

Щодо історичних аспектів аварії на ЧАЕС, які цікаві для відвідувачів зони відчуження, то, за даними Н. Мельник, «із 192 т палива, що знаходилися в реакторі 4-го блока, близько 4% було викинуто у повітря протягом 10 днів. В основному це були радіоактивний йод, стронцій, плутоній та деякі інші ізотопи. Це рівнозначно наслідкам вибуху більш як 500 атомних бомб,

подібних до тих, які скинуті в 1945 р. американськими збройними силами на японське місто Хіросиму» [10].

На сучасному етапі поряд з назвою міста Прип'ять на зарубіжних сайтах можна побачити додаток «ghost town» або «dead town», що перекладається як «місто-привид», або «мертве місто» [11]. Подорожі до Прип'яті та Чорнобиля стали можливими на початку нашого століття, останнім часом набуваючи все більшої популярності. Збільшенню інтересу туристів до зони відчуження сприяло кілька чинників, серед яких захоплення комп'ютерною грою «S.T.A.L.K.E.R.» (аббревіатура розшифровується як: Scavengers, Trespassers, Adventurers, Loners, Killers, Explorers, and Robbers – Збирачі, Порушники, Авантюристи, Одинокі, Кілери, Дослідники та Розбійники) [9], що стала однією з найпопулярніших так званих комп'ютерних «стрілялок». Події цієї гри розгортаються у 30-кілометровій зоні відчуження. «Сталкер» – гравець у ворожій радіаційно-забрудненій екосистемі, він шукає артефакти, воює з монстрами та мутантами, щоб на завершення побувати в епіцентрі катастрофи. Натуралістичність зображених у грі пейзажів та спецефекти спонукають побачити зону відчуження на власні очі [11].

Наступним фактором, який сприяв збільшенню кількості туристів до Чорнобильської зони, є справжній своєрідний «експеримент» з впливу радіації на живі організми флори та фауни, особливо вплив радіації на виникнення генних мутацій живих організмів. Через те, що людям без спеціальної освіти відомо мало про вплив радіації, починають виникати домисли, фантазії, навіть легенди. Окреме місце займають легенди про зомбі, яких нібито породив секретний об'єкт «Чорнобиль-2» – станція загоризонтного виявлення та попередження про ракетну небезпеку, одна з трьох, розкиданих по колишньому Союзу [11]. Ці містичні сказання продовжують приваблювати велику кількість туристів. Багато з них приїжджають сюди з різних країн світу, щоб переконатись, чи насправді ці легенди мають реальне підтвердження чи є просто вигадками. Популяризації Чорнобиля сприяв американський містичний трилер Марка Пеллінгтона «Пророцтва людини-метелика» як певна кіно-легенда про зону відчуження [11]. На сучасному етапі до Чорнобиля приїжджають й інші кінорежисери для ознайомлення з територією і домовленості проводити власні кінозйомки у вказаному регіоні. У свою чергу це позитивний чинник, який допомагає популяризувати Чорнобиль у всьому світі та сприяє збільшенню кількості туристів, які на власні очі хочуть побачити реальні місця з фільмів.

Крім вказаного американського фільму, потрібно згадати фільм Андрія Тарковського «Сталкер», що знятий за сценарієм братів Стругацьких. Саме цей фільм вважається найзагадковішим пророцтвом Чорнобильської катастрофи, адже, відповідно до сценарію, одна з причин виникнення «Зони» – аварія саме в четвертому бункері. І це було написано за шість років до реального вибуху в четвертому блоці ядерного реактора й виникнення зони відчуження. Чорнобиль виявився не єдиним пророцтвом фільму, оскільки А.

Тарковський не тільки придумав всі декорації й панорами засмічених ландшафтів «Зони», а й тому, що в одному з таких кадрів крізь воду можна побачити відірваний аркуш календаря з датою «28 грудня». Цей день став останнім днем життя режисера, який помер 29 грудня 1986 року. Окрім вказаних факторів, які викликають інтерес у туристів до Чорнобильської зони, є бажання побачити на власні очі, як життя в Чорнобилі зупинилося на «півдорозі», тобто, як успішне процвітаюче місто могло загинути за один момент [11].

Щодо сучасних даних дозиметричного контролю, то Є. Солонина та С. Юрченко зазначають, що «рівень радіації з часу аварії стрімко знизився. Тому, на думку посадовців і туроператорів, в межах офіційних маршрутів туристам нічого не загрожує» [12].

Ми погоджуємось із Н. Садиговою, що на великій за площею території зони відчуження варто розвивати такі основні види туризму, що, у свою чергу, є найбільш перспективними для формування туристичного потенціалу Чорнобильської зони, як: 1) науковий; 2) екологічний; 3) пригодницький; 4) екстремальний; 5) ностальгичний [11].

Вважаємо, що потрібно доповнити цей перелік шостим видом туризму за метою подорожі, який має особливо важливе значення для туристів Чорнобильської зони, а саме пізнавальним (екскурсійним) туризмом. Насамперед охарактеризуємо кожен вид туризму в досліджуваному регіоні та проаналізуємо перспективи їх розвитку. Так, запропонований нами для Чорнобильської зони розвиток пізнавального (екскурсійного) туризму науковець П. Пуцентейло визначає як вид туризму, який включає в себе «подорожі і поїздки з пізнавальними цілями. Екскурсія як форма пізнання і вид дозвілля виконує функції розширення кругозору й інтелекту» [6]. Науковий вид туризму передбачає обмін досвідом в науковій сфері, отримання освіти та професійних навичок за кордоном, участь у семінарах, конференціях, конгресах, майстер-класах та ін. Ностальгичний туризм, у свою чергу, – заснований на потребі людей у відвідуванні родичів, місць народження і проживання близьких [6] та свого колишнього місця проживання. Що стосується екологічного туризму, то він, за П. Пуцентейло, «покликаний створювати економічні стимули для збереження навколишнього середовища, охоплює широкий спектр подорожей – від невеликих пізнавальних турів до регулярних туристичних програм у національних парках і заповідниках. Одержуваний прибуток від цього виду туризму частково можна направляти на природоохоронні заходи» [6]. Пригодницький туризм є своєрідним видом відпочинку і забезпечує не тільки перебування туристів у привабливому для них місці, а й заняття незвичайним видом діяльності («царське полювання» і т. д.) [6]. Часто пригодницький туризм пов'язаний з певним ризиком і вимагає підвищеної уваги до безпеки туристів. Внаслідок цього з пригодницького виділився екстремальний туризм, метою якого є випробування сил людини в складній обстановці. Він набуває

популярності особливо серед молоді, бо не тільки створює умови для випробування власних сил людини, а й загартовує її [6].

Зокрема в Чорнобилі перспективи *наукового туризму* полягають в обміні досвідом щодо методів подолання ядерної катастрофи та розвитку уражених територій. Варто зазначити, що держава, яка має схожу проблему, – це Японія. У березні 2011 р. вибух на японській атомній станції став другим за розмірами й площею території ураження радіоактивною катастрофою після нашого Чорнобиля. За заявою японських офіційних осіб аварія класифікується як аварія 7 рівня за міжнародною шкалою INES [10]. Українці першими намагались допомогти «братом по нещастю», запропонувавши свій досвід щодо вирішення однієї з найскладніших проблем світу. На сьогодні співпраця між країнами у вказаній сфері перейшла на досить високий рівень. Також у Чорнобилі мають бажання побувати багато провідних науковців зі всього світу, щоб проводити дослідження на унікальних з точки зору науки територіях.

Потрібно зазначити, що досвід вирішення проблем уражених територій є надбанням не тільки України, а й нашої сусідньої держави Білорусі. Ще в 1997 р. було укладено Угоду між Урядом України та Урядом Республіки Білорусь про спільні дії з мінімізації та подолання наслідків Чорнобильської катастрофи [1]. Постраждали білоруси лікувалися на території Українського Криму, а наші земляки проходили реабілітацію в білоруських медичних центрах. З нашої точки зору, потрібно продовжувати співпрацю з Білорусією, але вже не тільки для подолання проблеми та ухвалення плану демаркації кордонів у Чорнобильській зоні в 2019 р., а й для розвитку туризму на уражених територіях.

Аналізуючи перспективи *екологічного туризму* на території Чорнобиля, слід зазначити, що за тридцять три роки існування 30-кілометрової зони на її території природа почала відвоювати своє. На сучасному етапі тут можна зустріти тварин, які занесені до Червоної книги і які ніколи не проживали на території Полісся. Нову екосистему, що утворилася в м. Прип'яті Є. Солонина та С. Юрченко описують так: «хижі птахи гніздяться на балконах, як на скелях, рисі та кабани використовують квартири нижчих поверхів як природні печери. Колишній міський стадіон став густим молодим лісом, де знаходять притулок лосі, олені та козулі. Це унікальна для Полісся природна спільнота, більше характерна для скелястих гірських масивів» [12].

Окрім того, варто зазначити, що «брати наші менші», які мешкають на території Чорнобиля, часто не бояться людей, тому що не вважають їх за ворогів. Більш того, вони легко підходять до людей. Мабуть, вже всі чули про лиса, що не пропускає жодної групи туристів, які відвідують зону відчуження. Він підходить до туристів, бо вже давно знає, що вони принесуть йому щось поїсти. І таких тварин у зоні особливо багато. Чого варті тільки семи аномальних розмірів (3-4 метри), які живуть неподалік міста Прип'ять. Туристи, стоячи на мосту, можуть нагодувати їх хлібом.

Як констатують Є. Солонина та С. Юрченко, «Чорнобильська зона – це найбільша безлюдна та залісна територія Європи» [12]. На 30-річчя Чорнобильської катастрофи 26 квітня 2016 року Указом Президента України від №174/2016 [2] було створено Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник, у якому можна побачити недоторкану флору та фауну Полісся. Він розташований у 10-кілометровій зоні ураження та займає одну третю площі всієї зони відчуження, будучи одним із найбільших природоохоронних об'єктів нашої держави і трохи меншим за площею, ніж Люксембург. З нашої точки зору, потрібно надати статусу заповідника всій зоні відчуження і таким чином поповнювати бюджет країни за рахунок туристів, кількість яких поступово збільшується.

26 березня 2019 р. було узгоджено План першочергових заходів щодо організації системи контролю за дотриманням природоохоронного законодавства на території Чорнобильського заповідника. Зокрема, було прийнято рішення про запровадження з 1 квітня 2019 р. спільного патрулювання водно-болотних угідь річки Прип'ять представниками Чорнобильського заповідника та Відділу Національної поліції зони Чорнобильської АЕС [13].

Визначимо деякі найважливіші аспекти розвитку туризму в Чорнобильській зоні. Почнемо з *екстремального та пригодницького видів туризму*. З точки зору Є. Солонини та С. Юрченка, які назвали досліджуваний регіон «радіоактивною перлиною» українського туризму, саме «Чорнобильська зона стає найпопулярнішим напрямком серед іноземних туристів, які відвідують Україну» [12].

Новим видом екстремального туризму в Чорнобильську зону відчуження стало сталкерство. Територія зони катастрофи набула піків популярності тоді, коли на широкий загал вийшла серія комп'ютерних ігор «S.T.A.L.K.E.R.», яка розказує альтернативну історію світу, а події відбуваються на території України в Чорнобильській зоні відчуження. Перша гра цієї серії вийшла в 2002 р., розійшовшись по світу мільйонним тиражем. Однак популярність гри з часом спадала, тому на сучасному етапі в неї грають лише фанати вказаної серії. У травні 2018 р. розробники гри повідомили, що вони мають намір випустити другу частину, яка вийде в 2021 р. [9]. І знову мільйони туристів (як внутрішніх, так й іноземних, побажають перевірити на собі романтику постапокаліптичної зони. Тому вважаємо, що в інтересах українського туризму допомогти компанії випустити гру, яка стала б гідною та в майбутньому привабила б туристів зі всього світу. Якщо розглянути кількість сталкерів за минулий рік, то поліція виявила та затримала в зоні ЧАЕС за 2018 рік 196 сталкерів, у тому числі з м. Франкфурт-на-Майні (Німеччина), а двоє туристів-екстремалів з Львівської та Житомирської областей навіть відсвяткували Новий 2019 рік у ЧАЕС [8], незаконно проникши в м. Прип'ять поза контрольно-пропускними пунктами (КПП) і тим самим порушивши закон. Тому вважаємо, якщо туристи хочуть нелегально відвідати територію Чорнобиля, то в цьому випадку при

наполегливого бажанні туристів саме таким чином потрапити в зону відчуження, потрібно розробити «специфічну» екскурсію для того, щоб не втратити потенційних туристів, які все одно будуть шукати спосіб потрапити в заплановане місце. Маємо на увазі не таку екскурсію, коли екскурсивод проводить туристів по дорожніх шляхах, а таку екскурсію, щоб той же екскурсивод був нібито провідником, який знає певний таємний прохід до Чорнобильської зони. Прогулянка по «мертвих» місцях і ніч біля якихось розвалин «мертвого» міста назавжди залишиться в пам'яті відвідувачів. Тому, на нашу думку, потрібно ще більше «підняти завісу» над Чорнобильською зоною та спростити для туристів шлях потрапляння до неї, щоб відвідувачі відчували свою повну свободу, але, звичайно, ця свобода повинна бути контрольованою.

Це не означає, що ми відкидаємо варіант проведення звичайних екскурсій на одну або дві доби з ночівлею в готелі, який буде розміщений прямо в місті Прип'ять. Перш за все для цього потрібно відновити інфраструктуру міста. Розвідати шляхи, якими туристи зможуть подорожувати, відкрити кафе або їдальню. Все, аби туристи відчували себе хоч і в «мертвому місті», але розуміли, що тут безпечно і нічого їм не загрожує. Як стверджують Є. Солонина та С. Юрченко, «в адміністрації зони відчуження розглядають можливість відремонтувати кілька будинків у Прип'яті, відновити усередині побут 1986 року станом на день аварії, щоб показувати їх туристам» [12].

Щодо *ностальгічного виду туризму*, то, як було вже зазначено, першими туристами (перша хвиля) в Чорнобильську зону були саме колишні її мешканці, які мають бажання відвідувати своє минуле місце проживання. Як відомо, близько 130 000 мешканців Київської області із забруднених районів [11]. У місті Чорнобиль і в маленьких селах на периферії зони радіаційний фон близький до київського, тому, за даними Є. Солонини та С. Юрченка, понад 100 осіб навіть повернулись жити до своїх колишніх домівок. Їх називають «самоселами». Більшість із них радіють туристам [12]. Ностальгічний туризм до Чорнобильської зони можна спостерігати і в бажання туристів побачити та зробити пам'ятні світлини на фоні радянського минулого, адже більшість будівель того часу збереглися та, хоча деякі з них перебувають у аварійному стані, є цікавими для туристів. Гіди по Чорнобильській зоні наголошують туристам про правила безпеки. До прикладу: «На асфальті – безпечно, але на узбіччя не сходьте» (всі шляхи і доріжки з твердим покриттям у місті неодноразово дезактивували) [12].

Окрім цього, існує Музей чорнобильської техніки, за допомогою якого було ліквідовано аварію. Цей музей представляє інтерес для прихильників *пізнавального туризму* в Чорнобилі, як й інші туристичні дестинації.

Таким чином, туристичний попит на Чорнобильський туризм існує та поступово зростає, підтвердженням чому є статистичні дані по кількості «офіційних» туристів (не враховуючи розглянутих нами незаконних туристів – «сталкерів»). До прикладу, Є. Солонина та С. Юрченко вказують, що «в

2016 р. Чорнобильську зону офіційно відвідали 36 тисяч туристів, близько 80% з них – іноземці, як свідчить офіційна статистика [12]. У 2017 р. зону відвідало 50 тисяч осіб – такі дані наводить компанія «Чорнобиль-Тур», яка є одним із найбільших операторів, що організують подорожі до місця катастрофи 1986 року» [14]. Основними легальними туристами у Чорнобилі, за підрахунками Н. Садигової, є мешканці скандинавських держав (переважно норвежці), японці, американці, німці [11].

Якщо детальніше розглянути об'єкти Чорнобильської зони, які найчастіше відвідують туристи, то погоджуємось з позицією Н. Садигової, яка виділяє такі найцікавіші об'єкти Чорнобиля, на основі яких ми можемо сформуванати так звану «Топ-4 Чорнобиля»: 1) Чорнобильський реактор № 4; 2) місто Прип'ять; 3) покинуті поселення Чорнобильської зони; 4) автомобільний склад [11].

Характеризуючи Чорнобильський реактор, потрібно одразу попередити потенційних туристів, що, відповідно до норм безпеки, близько до реактора не дозволено підходити. Найближча точка спостереження знаходиться за 200 м від саркофага реактора. На реактор пропускають лише заздалегідь підготовлених науковців, іноді режисерів, адже рівень радіації тут набагато вищий, ніж в інших місцях зони відчуження. З точки зору Є. Солонини та С. Юрченка, «тимчасовий саркофаг четвертого енергоблоку ЧАЕС став «упізнаваним в усьому світі символом ядерної катастрофи. Але з листопада 2016 року саркофаг накритий новим безпечним конфайнментом – металевою герметичною аркою вражаючого розміру, яку вважають найбільшою рухомою наземною спорудою у світі. Проліт арки – 257 метрів, довжина – 150, висота – 108 метрів. Конфайнмент споруджували фахівці французького концерну «Novarka» та українські спеціалісти – на відстані від саркофага, щоб уникнути опромінення персоналу. А потім конструкція насулася на зруйнований реактор за допомогою системи потужних домкратів. Захисна металева арка зменшує випромінювання від четвертого енергоблоку. Найближчі сто років туристи фотографуватимуться на її тлі [12].

Щодо другого об'єкту сформованої нами «Топ-4», а саме Прип'яті, то це покинуте місто енергетиків, у якому мешкало до 5000 чоловік. Найбільше вражають і найчастіше згадуються туристами тамтешні місця, як колесо огляду, школи, дитячі садки, будівлі громадського призначення (особливо Будинок культури, у якому є басейн, також кінотеатр та спортзал). Небезпечними ці місця вважаються вже не через рівень радіації, а через те, що будівлі знаходяться в аварійному стані. Туристам наполегливо рекомендують не ставати на місця сумнівної міцності і не скупчуватись в одному місці, щоб не провалилась підлога. Покинуті поселення відрізняються від тих, що ми можемо побачити в заселеному місці тим, що тут немає сміття та забагато рослинності, яка всмоктує набагато більше радіації, ніж залізобетон. Це справжні рослинні джунглі, які поглинули покинуті будівлі та дороги. Що стосується автомобільного складу в Чорнобильській зоні

відчуження, то він знаходиться у селищі Рассоха і є цвинтарем військової техніки. Чорнобильський метал, або, як його називає у своїй праці М. Камиш, «Чормет» [5], отримав велику дозу опромінення під час катастрофи, тому перебування поблизу цього місця також заборонене. Тут захоронені карети швидкої допомоги, вантажівки, гелікоптери. Вся техніка радянського зразка другої половини ХХ століття.

В'їзд в Зону дозволений тільки по досягненню повних 18 років. Щодо особистих вражень та відгуків туристів, які відвідали Чорнобильську зону відчуження, то з 1912 відгуків, які можна знайти та переглянути, бронюючи тур для себе у вказаний регіон, 93% туристів оцінили свої туристичні подорожі до Чорнобиля на «відмінно», 5% – на «дуже добре», по 1% – на «непогано» і «погано». Особливо приємно, що жоден турист не залишив відгуку «дуже погано» про свою Чорнобильську мандрівку, а, навпаки, більшість туристів планують здійснити повторну подорож у зону відчуження [14].

Вартість поїздки до Чорнобильської зони складає від 29 USD [14]. Найкращий сезон для відвідування – зима, коли лежить сніг і немає пилу. Найбільш небезпечно – влітку, коли у спекотну погоду відбуваються випаровування захочань [11]. Позитивним фактором для збільшення кількаденних турів є той факт, що у зоні навіть відкрили хостел [12].

Побачивши Чорнобиль хоча б один раз, зовсім інакше дивися на так зване «звичайне життя». У тому числі і на своє власне. І в цьому – можливо, головний сенс цієї багатой враженнями поїздки. в інший світ - саме таємниче місце України [15].

Тому погоджуємось зі словами міністра екології та природних ресурсів України О. Семерака про те, що: «розвиток туристичного потенціалу Чорнобиля у Мінприроди вважають одним із пріоритетів у розвитку зони відчуження» [12].

Директор з науки та розвитку компанії «Чорнобиль-тур» та ліквідатор Сергій Мирний називає українців «світовими лідерами організації туризму післярадіаційних катастроф» [12], тому одним із напрямків відродження причорнобильських територій має стати туризм, а саме розвиток «туризму післярадіаційних аварій» [12]. За його підрахунками, іноземні туристи, які відвідують Чорнобиль, «привозять до України близько 10 мільйонів доларів на рік, і потенціал зростання цього фінансового потоку є величезним», адже «переважна більшість іноземних туристів, опитаних його компанією, вважають Чорнобильську зону найцікавішим місцем України, яке варто відвідати» [12]. Цей факт констатує і Н. Садигова, називаючи Чорнобиль туристичною візитівкою України [11].

Тридцятикілометрова Зона відчуження взята під охорону Міністерством з надзвичайних ситуацій. Поїздки до Чорнобиля організуються з дозволу МНС [11]. Усю свою діяльність і вибір маршрутів турфірми погоджують з Чорнобильінтерінформом (структура МНС). На сучасному етапі державну політику в сфері управління зоною відчуження і

зоною безумовного (обов'язкового) відселення, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи реалізує Державне агентство України з управління зоною відчуження (ДАЗВ), у структурі якого працює 56 осіб [13]. Вважаємо, що доцільно було б до функцій Відділу з міжнародного співробітництва та зв'язків з громадськістю ДАЗВ (у структурі якого працює 5 осіб) [13] додати функцію розвитку туристичної діяльності на території Чорнобильської зони, при цьому змінивши назву на Відділ з міжнародного співробітництва, туризму та зв'язків з громадськістю ДАЗВ.

Висновки і перспективи подальших пошуків. Чорнобильська зона відчуження має колосальний потенціал в туристичному розвитку України і є своєрідною «чорною перлиною» українського туризму. На територіях, що зараз вважаються «мертвими», є всі можливості розвивати досліджені в нашій конкурсній роботі види туризму. Розвиток туризму як певного альтернативного виду діяльності однозначно сприятиме «відродженню» Чорнобиля завдяки більш «контрольованим» потокам туристів і таким чином зменшенні кількості нелегальних туристичних подорожей до Чорнобиля та потенційних «сталкерів», що, у свою чергу, буде одним із джерел надходжень до держбюджету України.

У напрямі розвитку та підтримки розглянутих нами п'яти основних видів туризму в зоні відчуження (пізнавальний, екстремальний, екологічний, науковий, ностальгічний) можуть допомогти також фільми, книги та ігри про території Чорнобильської зони. Виходячи з цієї позиції, органам управління нашої держави потрібно допомагати і спонсорувати вказані проекти для популяризації за кордоном туристичних можливостей Чорнобиля. Хоча Державне агентство України з управління зоною відчуження (ДАЗВ) вже має значні напрацювання щодо реалізації державної політики у сфері розвитку діяльності в окремих зонах радіоактивного забруднення і проводить роботу щодо розвитку туристичних принад зони (так, державне підприємство «Центр організаційно-технічного і інформаційного забезпечення управління зоною відчуження» (ДП «ЦОТІЗ») забезпечує на території зони відчуження прийом та інформаційний супровід іноземних і українських груп відвідувачів та окремих громадян, які прибувають до зони відчуження з пізнавальною метою по п'ятнадцятьом функціонуючим туристичним маршрутам), відповідним органам державного управління потрібно зробити ще багато кроків для покращення туристичного іміджу Чорнобиля. У підсумку хочемо перерахувати наші рекомендації щодо розвитку туризму в Чорнобильській зоні:

1. для формування туристичного потенціалу Чорнобильської зони цілеспрямовано розвивати шість основних видів туризму, а саме: науковий, екологічний, пригоспільський, екстремальний, ностальгічний та пізнавальний;
2. до функцій Державного агентства України з управління зоною відчуження, а саме Відділу з міжнародного співробітництва та зв'язків з громадськістю (у структурі якого працює 5 осіб), додати функцію

- розвитку туристичної діяльності на території Чорнобильської зони, при цьому змінивши назву на Відділ з міжнародного співробітництва, туризму та зв'язків з громадськістю ДАЗВ;
3. фінансування проектів літератури, кіно та «game» індустрії (індустрії інтерактивних розваг та відеоігр), які будуть найкращою туристичною рекламою, яка матиме так зване «вірусне» поширення;
 4. надання статусу заповідника всій території Чорнобильської зони;
 5. продовження співпраці з Білорусією у Чорнобильській зоні, у тому числі налагодження ефективної взаємовигідної співпраці щодо розвитку туризму на вказаній території;
 6. сприяння співробітництву в науковій сфері для обміну досвідом з вченими країн, які мають схожі проблеми, як Чорнобильська зона відчуження.

Список використаних джерел:

1. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Білорусь про спільні дії з мінімізації та подолання наслідків Чорнобильської катастрофи від 12.05.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112_150
2. Указ Президента України від 26 квітня 2016 року №174/2016 «Про створення Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174/2016>
3. Андреев Ю. Придатною для життя 10-кілометрова зона не стане ніколи / Юрій Андреев // Країна. – №68. – 2011. – С. 6-10.
4. Ілєш А.В. Репортаж із Чорнобиля / А.В. Ілєш, А.С. Пральников. – М.: Мысль, 1988. – 176 с.
5. Камши М. Чорнет /Маркіян Камши. – К.: Нора-Друк, 2017. – 160 с.
6. Пуценштейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємства / П. Р. Пуценштейло. – К., 2007 – 244 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/pucentejlo34.htm
7. Фастовець О.О. «Темний туризм» (Dark tourism) як напрям туризму спеціальних інтересів / О.О. Фастовець // Туристичні тренди – 2017: інновації, бренди, дестинації. Збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 10-річчю кафедри туристичного бізнесу ХТЕІ КНТЕУ / Гол. ред. К.Д. Гурова, ред. колегія. Олійник Н.Ю. та ін. – Харків: «Цифра-Принт», 2017. – С. 65-67.
8. Двоє сталкерів відсвяткували Новий 2019 рік у ЧАЕС – їх піймала поліція. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zik.ua/news/2019/01/02/dvoie_stalkeriv_vidsvyatkuvaly_novyy_rik_u_ch_aes_ih_piy_mala_politsiya_1481095
9. Легендарна комп'ютерна гра «S.T.A.L.K.E.R» матиме продовження. Реліз запланований на 2021 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://1news.com.ua/tsikave/legendarna-komp-yuterna-gra-s-t-a-l-k-e-r-budemati-prodovzhennya.html>

10. Мельник Н. А. Чорнобиль – трагедія, що залишиться в наших серцях / Н. А. Мельник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://memorial.4uth.gov.ua/chernobyl-tragedy-that-will-remain-in-our-hearts-1986>
11. Садигова Н. Чорнобиль туристичні аспекти / Наїла Садигова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Local/ChornobylTourism.html#1>
12. Солонина Є. Чорнобиль: «радіоактивна перлина» українського туризму /Є. Солонина, С. Юрченко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28864492.html>
13. Територію Чорнобильського заповідника патрулюватимуть фахівці установи спільно з Нацполіцією. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dazv.gov.ua/novini-ta-media/vsi-novyny/teritoriyu-chornobilskogo-zapovidnika-patrulyuvatimut-fakhivtsi-ustanovi-spilno-z-natspolitsieyu.html>
14. Чорнобиль тур – офіційний сайт національного провайдера екскурсій в Чорнобильську зону. https://www.chernobyl-tour.com/ukraine/?action_skin_change=yes&skin_name=ua

Відомості про авторів:

1. **Арапов Олексій Сергійович** – доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту, економіки права та туризму Львівської академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький)
2. **Аркан Олександра Віталіївна** – член Кіровоградського територіального відділення МАН України
3. **Баранов Віталій В'ячеславович** – доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту, економіки права та туризму Львівської академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький)
4. **Бартош Лариса Павлівна** – викладач кафедри туризму Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
5. **Бєляєв Юрій Борисович** – професор, доктор технічних наук, професор кафедри інтегрованих автоматизованих систем управління Національного університету харчових технологій
6. **Божук Тетяна Іванівна** – доцент, доктор географічних наук, в.о. проф. кафедри туризму і готельної справи Львівського інституту економіки і туризму
7. **Бондар Юлія Анатоліївна** – доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту, економіки права та туризму Львівської академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький)
8. **Бондаренко Наталія Борисівна** – студентка 4 курсу спеціальності «Туризм» Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
9. **Валюлік Маріанна Станіславівна** – вчитель ГУО «Середня школа № 23, м. Гродно», Республіка Білорусь
10. **Вовк Валентин Михайлович** – доцент, кандидат геолого-мінералогічних наук, доцент кафедри географії та геоecології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
11. **Воловик Володимир Миколайович** – професор, доктор географічних наук, професор кафедри географії Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського
12. **Гайда Лариса Анатоліївна** – методист Комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»
13. **Гелевера Ольга Федорівна** – доцент, кандидат географічних наук, доцент кафедри географії та геоecології Центральноукраїнського державного педагогічного університету
14. **Глядченко Ганна Василівна** – директор Комунального позашкільного навчального закладу «Центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді Інгuleцького району» Криворізької міської ради
15. **Грицюта Валентина Миколаївна** – методист вищої категорії Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради

16. *Губаренко Анастасія В'ячеславівна* – магістр, викладач кафедри туризму та сервісу факультету «Туризм» Казахської академії спорту і туризму, Республіка Казахстан, м. Алмати
17. *Гуцалюк Максим Васильович* – керівник гуртків КЗ «Кіровоградський обласний центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді»
18. *Денисик Григорій Іванович* – професор, доктор географічних наук, завідувач кафедри географії Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського, заслужений діяч науки і техніки України
19. *Дорошенко Тетяна Миколаївна* – старший викладач кафедри менеджменту, економіки права та туризму Льотної академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький)
20. *Дударчук Катерина Дмитрівна* – доцент, кандидат географічних наук, доцент кафедри географії України і туризму Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
21. *Євтушенко Олена Іванівна* – завідувач науково-методичної установи «Районний методичний кабінет» Білопільської райдержадміністрації Сумської області
22. *Єрмоленко-Князєва Лілія Станіславівна* – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри менеджменту, економіки права та туризму Льотної академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький)
23. *Жиделєва Анастасія Іванівна* – студентка IV курсу спеціальності «Туризм» Криворізького державного педагогічного університету
24. *Залевський Анатолій Васильович* – доцент, кандидат технічних наук, заступник начальника з навчальної, науково-методичної та виховної роботи Льотної академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький)
25. *Заставецька Леся Богданівна* – професор, доктор географічних наук, професор кафедри географії та методики її навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
26. *Затилюк Юрій Сергійович* – студент IV курсу факультету туризму та міжнародних комунікацій ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
27. *Зеленський Сергій Миколайович* – доцент, кандидат юридичних наук, доцент кафедри менеджменту, економіки права та туризму Льотної академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький)
28. *Ільїн Леонід Володимирович* – професор, доктор географічних наук, завідувач кафедри туризму та готельного господарства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк)
29. *Імангулова Тетяна Василівна* – кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету «Туризм» Казахської академії спорту і туризму, Республіка Казахстан, м. Алмати

30. **Каргополова Оксана Миколаївна** – завідувач краєзнавчого відділу комунального закладу «Кіровоградський обласний центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді»
31. **Кашитан Сергій Миколайович** – виконавчий директор Всеукраїнської асоціації інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму
32. **Коваленко Діана Сергіївна** – тренер у Estonian School of Hotel and Tourism Management ЕНТЕ (Естонія)
33. **Коваленко Надія Олегівна** – доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри менеджменту, економіки права та туризму Льотної академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький)
34. **Козинська Ірина Петрівна** – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
35. **Козир Інна Сергіївна** – старший викладач кафедри менеджменту, економіки права та туризму Льотної академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький)
36. **Коломіць Катерина Василівна** – доцент, кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії і туризму Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
37. **Колотуха Олександр Васильович** – доцент, доктор географічних наук, завідувач кафедри менеджменту, економіки, права та туризму Льотної академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький)
38. **Коляда Наталія Миколаївна** – професор, доктор педагогічних наук, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
39. **Кондратенко Олександр Миколайович** – методист першої категорії Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради
40. **Копилець Євгеній Вікторович** – кандидат педагогічних наук, керівник гуртків Полтавського обласного центр туризму і краєзнавства учнівської молоді
41. **Кравченко Оксана Олексіївна** – доцент, доктор педагогічних наук, декан факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
42. **Кривенкова Руслана Юрївна** – старший викладач кафедри туризму факультету туризму та міжнародних комунікацій ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
43. **Кудряков Андрій Віталійович** – магістр кафедри географії та геоecології Центральноукраїнського державного педагогічного університету
44. **Кушнір Леся Павлівна** – доцент, кандидат економічних наук, завідувач кафедри історії України, економічної теорії і туризму Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького
45. **Легінькова Ніна Іллівна** – доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту, економіки права та туризму Льотної академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький)

46. *Лелакова Ева* – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови та літератури Жилінського університету (Словацька Республіка)
47. *Лісота Андрій Андрійович* – директор комунального закладу «Кіровоградський обласний центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді»
48. *Любіцева Ольга Олександрівна* – професор, доктор географічних наук, завідувач кафедри країнознавства і туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка
49. *Мамедова Ельвіра Бабеківна* – директор туристичного агентства Avia-tour (Баку, Азербайджан)
50. *Метрук Растислав* – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри англійської мови та літератури Жилінського університету (Словацька Республіка)
51. *Миргородська Олена Леонідівна* – доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри менеджменту, економіки права та туризму Льотної академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький)
52. *Михалевська Раїса Павлівна* – методист комунального закладу «Кіровоградський обласний центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді»
53. *Москаленко Сергій Іванович* – доцент, доктор юридичних наук, доцент кафедри менеджменту, економіки права та туризму Льотної академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький)
54. *Наровлянський Олександр Данилович* – кандидат педагогічних наук, Заслужений вчитель України, заступник директора Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді, м. Київ
55. *Обозний Василь Васильович* – професор, доктор педагогічних наук, завідувач кафедри туризму Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
56. *Пацюк Вікторія Сергіївна* – доцент, кандидат географічних наук, доцент кафедри фізичної географії, краєзнавства та туризму Криворізького державного педагогічного університету
57. *Періг Тетяна Василівна* – асистент кафедри історії України, економічної теорії і туризму Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького
58. *Петрова Альона Анатоліївна* – аспірант кафедри педагогіки та методики технологічної освіти Криворізького державного педагогічного університету
59. *Письменна Марія Сергіївна* – доцент, доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту, економіки права та туризму, декан факультету менеджменту Льотної академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький)
60. *Плачинда Тетяна Степанівна* – доцент, доктор педагогічних наук, завідувач кафедри професійної педагогіки та соціально-гуманітарних наук Льотної академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький)

61. **Редін Володимир Іванович** – доцент, кандидат географічних наук, доцент кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
62. **Редіна Валентина Андріївна** – доцент, кандидат педагогічних наук, директор Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради
63. **Редіна Ольга Володимирівна** – методист вищої категорії Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради
64. **Романенко Олександр Володимирович** – доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри туризму Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова
65. **Романів Павло Володимирович** – доцент, кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму Львівського національного університету ім. І. Франка
66. **Сало Світлана Іванівна** – студентка Львівського інституту економіки і туризму
67. **Саркісова Олена Миколаївна** – старший викладач кафедри менеджменту, економіки права та туризму Львівської академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький)
68. **Середа Наталія Миколаївна** – доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту, економіки права та туризму Львівської академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький)
69. **Ситник Оксана Юрївна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту, економіки права та туризму Львівської академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький)
70. **Ситник Олексій Іванович** – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
71. **Сич Віталій Андрійович** – доцент, кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії і туризму Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
72. **Сікірда Юлія Володимирівна** – доцент, кандидат технічних наук, доцент кафедри менеджменту, економіки права та туризму Львівської академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький)
73. **Скрізь Ірина Анатоліївна** – кандидат географічних наук, завідувач відділу краєзнавства Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради
74. **Смирнов Георгійович** – професор, доктор географічних наук, професор кафедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік АН ВО України
75. **Смутчак Зінаїда Василівна** – доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту, економіки права та туризму Львівської академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький)

76. **Соколов Володимир Анатолійович** – доцент, кандидат технічних наук, почесний президент Федерації спортивного туризму України, заслужений працівник ФКіС України, м. Київ
77. **Соколовський Віктор Анатолійович** – старший викладач кафедри менеджменту, економіки права та туризму Льотної академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький)
78. **Столярчук Наталія Віталіївна** – старший викладач кафедри менеджменту, економіки права та туризму Льотної академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький)
79. **Терлецька Оксана Василівна** – асистент кафедри історії України, економічної теорії і туризму Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького
80. **Топольний Федір Пилипович** – професор, доктор біологічних наук, професор кафедри загального землеробства Центральноукраїнського національного технічного університету
81. **Тучапєць Анастасія Андріївна** – магістр кафедри туризму і готельної справи Львівського інституту економіки і туризму
82. **Хлевнюк Ольга Яківна** – директор Гайворонського районного краєзнавчого музею Кіровоградської області
83. **Цимбала Ольга Стефанівна** – кандидат історичних наук, в.о. доцента кафедри туризму та готельної справи Львівського інституту економіки і туризму
84. **Чейнеш Іванна Василівна** – доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Ужгородського національного університету
85. **Чернявський Сергій Іванович** – методист Комунального позашкільного навчального закладу «Центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді Інгулецького району» Криворізької міської ради
86. **Чорногор Наталія Олексіївна** – аспірант, старший викладач кафедри менеджменту, економіки права та туризму Льотної академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький)
87. **Шестопалова Ірина Юріївна** – методист першої категорії Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради
88. **Шмельова Тетяна Федорівна** – доцент, доктор технічних наук, професор кафедри аеронавігаційних систем Інституту аеронавігації Національного авіаційного університету
89. **Щоголєва Інна Валентинівна** – доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри менеджменту, економіки права та туризму Льотної академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький)
90. **Юношева Глона Вікторівна** – заступник директора Комунального позашкільного навчального закладу «Центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді Інгулецького району» Криворізької міської ради
91. **Яворська Вікторія Володимирівна** – професор, доктор географічних наук, професор кафедри економічної та соціальної географії і туризму Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України

Збірник наукових праць

Зважаючи на свободу наукової творчості, редколегія бере до друку статті тих авторів, думки яких не в усьому поділяє.

Відповідальність за грамотність, автентичність цитат, правильність фактів та посилань, достовірність матеріалів несуть автори публікацій.

Передрук та відтворення опублікованих статей будь-яким способом дозволяється лише при посиланні на матеріали конференції «Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України».

Адреса оргкомітету: 25005, Україна, м. Кропивницький,
вул. Добровольського 1, Льотна академія Національного авіаційного
університету, факультет менеджменту

E-mail: okolotuh@ukr.net

Відповідальний за випуск: *О.В. Колотуха*